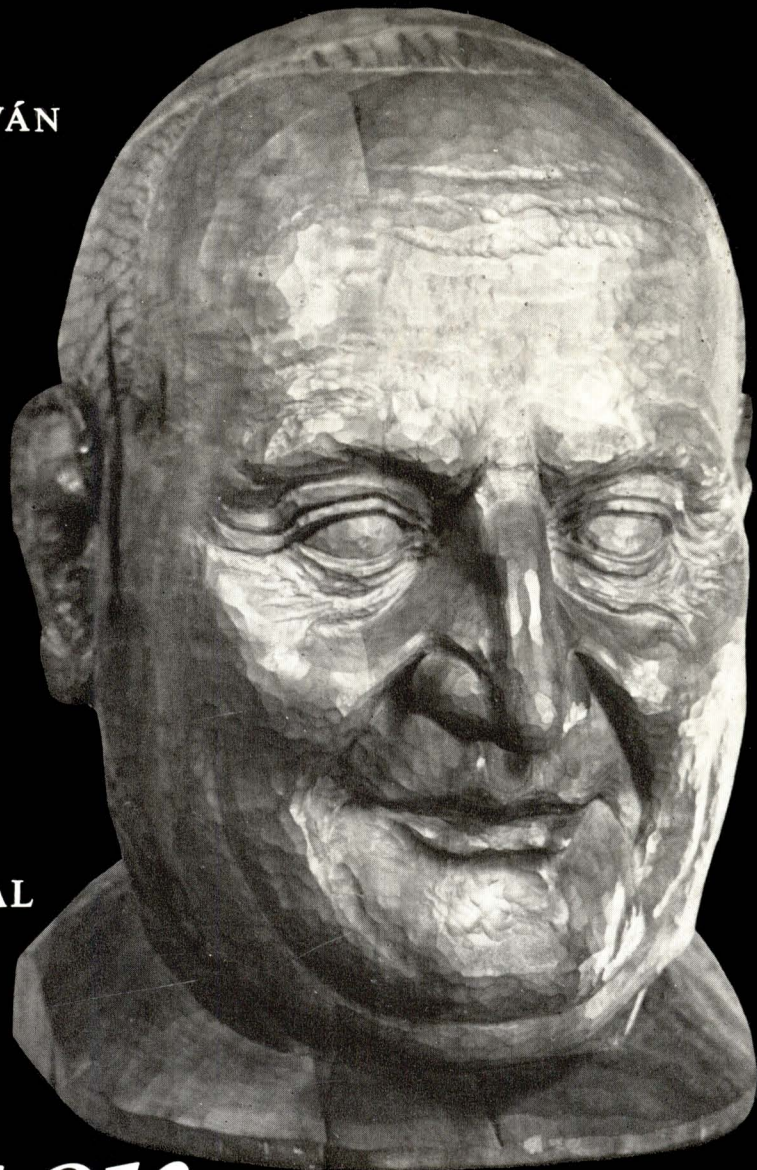

SZENT ISTVÁN
TÁRSULAT

IJJAS ANTAL

*Isten
igaz embere*

IJJAS ANTAL:
ISTEN
IGAZ EMBERE

„OBEDIENTIA ET PAX”
[„ENGEDELMESSÉG ÉS BÉKE”]

IJJAS ANTAL

ISTEN

IGAZ EMBERE

[XXIII. JÁNOS PÁPA]

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST, 1976

MINDEN JOG FENNTARTVA
BELEÉRTVE A BÁRMINEMŰ ELJÁRÁSSAL VALÓ
SOKSZOROSÍTÁS JOGÁT IS
ISBN 963 360 040 5

ELŐSZÓ

Eljött az ezerkilencszázas év; Párizs világkiállítással, az Örök Város Szentévvvel, a kilencvenedik esztendejét betöltött XIII. Leó pápa pedig mint klasszikus újlatin költő, alkajoszi strófákkal búcsúztatta az elhanyagolt századot. Ebben az évben hat utóda élt, köztük három Rómában.

Az első, akiből majd X. Pius lesz, már régen bíboros volt s Szent Márk székesegyháza és a Dogek palotája mellől kormányozta a velencei egyházmegyét. Nem volt az első pillanatra felötölő jelenség s nem emlegették őt jobban „papabilis”-nek, csak éppen annyiban, amennyiben minden kardinális az. De az, hogy mégis ő legyen a pápa, nem volt éppen valószínű. Emlegették úgy-úgy, a nem-éppen-elsőrangú pápajelöltek közt, akik az új konklávé első meneteiben majd megkapják a maguk néhány szavazatát, amelyek azután a győztessé kibontakozó mellé csatlakoznak. Ez úgy látszott, Rampolla lesz, a Nagy Államtitkár, a zárt ajkú, rideg politikus, akit mint Európa legelső diplomatáját tartottak számon, majdnem úgy, mint egy leendő VII. Gergelyt. Nem lett belőle pápa.

Viszont azok között, akik mellette dolgoztak, volt egy akkor még csak negyvenöt éves vatikáni prelátus, Rampolla kabinetfőnöke, Della Chiesa Jakab. Ezt majd évek múlva, X. Pius amikor szétdobja Rampolla egész „iskoláját”, ugyanő bolognai érseknek nevezi ki, 1914 tavaszán pedig bíborossá. Ugyanannak az évnek konklávén — miután kerek 99 napig viselte a bíbort — XV. Benedek néven az első világháború pápája lesz. Okos, keserű, szemüveges arca 1900-ban még fáradtan hajolt aktái fölé; briliáns hivatalnoknak tartották, aki tökéletesen hajtja végre egy az övénél erősebb akarat intézkedéseit.

Ennek utóda pedig, Ratti Achilles, akiből XI. Pius lett, még csak

középkorú pap volt, de ifjúkora óta kiváló tudós és ekkor már a milánói Ambróziana-könyvtár prefektusa. Könyvek, történelmi akták, kéziratok között élt, nyilván az volt a hite, hogy köztük hal meg vagy közülük megy nyugdíjba. Mint szenvedélyes hegymászó nyaranta alpesi túrákra ment. Az ő korában Milánó még nem nőtt olyan igazi világvárossá, mint később, különösen mint ma. De a már akkor gyárszagú város levegőjében sokszor jutottak eszébe íróasztala mellett az Alpok havas csúcsai. Sejtelve sem volt arról, hogy egyszer majd Rómába kerül és végül pápa lesz.

Az a Pacelli Eugenio, akinek mint XII. Piusnak kellett a nyomába lépnie, mindössze huszonhárom éves volt, beteges, ifjú pap. Vatikáni szolgálatban álló gazdag, előkelőnek — majdnem hogy hercegi rangúnak — számító család fia. Néhány éve még családi palotájuktól járt be a teológiai egyetemre. S mert a tüdejével bajlódott, hogy megerősödjék, a Borghese-parkba járt reggelente lovagolni. Ekkor, 1900-ban, már felszentelték és kánonjogot tanított.

Tanítványai közé ennek az évnek utolsó napjaiban egy Roncalli Angelo nevű bergamói növendékpap érkezett Rómába. Ugyanaz, akiből — ennek a könyvnek feladata elmondani milyen utakon — a későbbi XXIII. János pápa lett. S hároméves fiúcska volt ebben az évben Bresciában, az a Montini Gianbattista, aki utána fog a trónra lépni, mint VI. Pál pápa.

Ez a csábító helyzet adta meg ennek a könyvnek anyagát és szerkezetét. Meg lehetett rajzolni hét pápa egyéniségét, párhuzamos és ellentétes adottságaikban több mint egy teljes század egyháztörténetének szándékosan a pápák személyére és egyéniségére, programjára, s az őket megválasztó konklávé körülményeire szűkített részét. Hisz oly érdekesek ezek a konklávék még önmagukban is. Napjaink pedig különös érdeklődést éreznek irántuk. Hívók és nemhívók egyaránt rájöttek annak fontosságára, hogy kit és mint választanak a bíborosok valakit pápává.

XIII. Leó kezdeteivel indul a történet, hogy megmutatkozzék, hogyan és milyen véletlennek látszó fordulatok s hosszú időszakok alakítják ki egy leendő pápa egyéniségét. Az ő kialakulásának minden fázisa az azonosság és az ellentét viszonylataiban áll úgyszólván minden rákövetkező utódáéval. Részben folytatja, részben megtörtc elődének, IX. Piusnak konzervatív irányát. Amiben folytatás: a pápák szuverenitásának, semmiféle világi hatalom alá nem vetettségének az értelmezésében követte elődét. XIII. Leó nem tudta elképzelni más módon a szuverenitást, mint egyúttal uralkodást Itáliának ama történelmi területe — legalább annak egy része fölött, amit a történelmi körülmények 1600 éven át a pápák birtokába

adtak. Pápaságának harmadik évében született meg Roncalli Angelo.

XIII. Leó utóda X. Pius, aki a lelkipásztorkodás feladatai közül jött, elfordulni látszott a „politikától”, annak bármely nemzet felé való kötöttségétől. Ezek helyett reformjaival a modern élet körülményeihez alakította a hitéletet, az olasz állam felé pedig lazított XIII. Leó teljes elzárkózásán. Az ő utóda, XV. Benedek, az Első Világháború pápája, ismét politikai arcú egyházkormányzatot jelentett, amint ez nem is lehetett volna másképp. A pápaság mai politikája joggal hivatkozhat az övében az emberiség mindenkori egyetemes békevágyának szolgálatára.

Ami a pápaság helyzetét illeti, neki aki XIII. Leó törekvései között nőtt fel és Rampolla hatalmi technikájának gyakorlása közben sajátította el annak gondolkodását, be kellett látnia, hogy az idő túlhaladta mindkét mesterét. Az egységes Itália sokkal véglegesebbé szilárdult, semhogy megbontására lehetett volna gondolni. A megoldást merőben más utakon kellett immár keresni. Talán ennek a zsákutcába jutásnak érzése teszi a Vatikáni Grottákban levő bronz síremlékén a fekvő alak vonásait oly keserűkké.

XI. Pius annak jelképekül vette fel X. Pius nevét, hogy az ő irányát akarja folytatni. A lelkiélet további elmélyítését, egyszerűen a „politikai” helyett ismét egy „egyházias” pápaságot. És annak szuverenitása kérdésében is kész volt már a minimális megoldásra is: beérni a Vatikán s a hozzá tartozó néhány palota és Castelgandolfo birtoklásával. Így jött létre a megállapodás Itáliával, és világossá az a kísérlet, hogy minden nemzetben a katolikus egyesületek együttműködésének formájában teremtsenek mintegy az egyházon belüli — még *belsőbb* — egyházat. Kérdés maradt: ezek a maguk természeténél fogva meghatározott programra korlátozódó egyesületek — bármely tág horizontban mozog is a szellemi munkájuk — nem maradnak-e vajon egy szükségszerűen szűkebb egyházfogalomnak határain belül? Nem fogja-e az Egyház számukra túlságosan is azt jelenteni, ami van?

Mikor Pacelli Eugenio XI. Pius után a pápai trónra lépett, mintha már nevének megválasztásával is azt akarta volna bejelenteni az egyháznak, a világnak, a történelemnek, hogy előde művét akarja folytatni. Pápaságának első hét esztendeje telt el a világháborúval. Amikor véget ért a háború, nagyon jól látta azt, hogy az egyházat nemcsak a jelen európai kultúrkörből kell végleg kiemelni, hanem saját (Európára zárt) múltjából is. Szerkezetét és minden intézményét újból egyszerűvé és egyetemessé kell tenni, amilyen az őskereszténység korában volt. Nem azért nem nevezett ki államtitkárt, mintha a

saját kezében akart volna minden hatalmat tartani. Ellenkezőleg. Talán még mint államtitkár, de később még inkább mint pápa, kétkedett abban, szükség van-e még a hatalomnak olyan mértékű centralizáltságára, mint amilyent ennek a két hivatalnak adott formája jelent. Életének utolsó éveiben már nem is fogadta a Kúria főhivatalok legtöbbszörre bíboros vezetőit heti kihallgatásokon. Mintha csak azt mondta volna: „A hivatal majd úgyis elvégzi azt, ami a hivatalé, de egyáltalában miért legyen a pápaság a világnak legtöbb üggyel agyonterhelt hivatala?”

A legtöbb kérdésben magukra hagyta a püspöki karokat. Ami felvetette már első utóda alatt a püspöki hatalomnak az őskeresztény felfogás szerint újjáértelmezett módját, visszatérést a püspöki hatalom régi tartalmához, ami elvileg és dogmatikailag mindig fennállt. Az elmúlt századok alatt Péter főhatalmának: egyházkormányzati korlátozásokkal kellett „megerősíteni testvéreit”. De ennek az időszaka most véget ért. XII. Pius a Második Világháború után személyesen úgyszólván teljességgel visszavonult afféle őrtoronyba, ahonét a modern kor által feladott kérdésekre igyekezett válaszolni. Hogy annak teljes megértésében milyen vonatkozások gátolták, azt kutatni és elemezni nem a jelen munka feladata.

Mindenesetre azonban előde volt utódának abban, hogy tisztán látta saját zsákutcáját, az utódára maradó feladatokat, amiket ő maga nem tudott megoldani. Azt mondják — s itt meg kell elégednünk azzal, hogy vannak, akik „azt mondják” — tudta vagy legalábbis sejtette, ki lesz az utóda, s csak annak magának mondta meg azt négy szemközt, mikor az már mint bíboros járt nála.

Hogy ez valóban így volt, azt szinte bizonyosra lehet venni a pápává lett Roncalli Angelo egy-két bizalmas megnyilvánulásából.

Azt egyikük sem tudta még, hogy az ő célja egyetlenegy szóban lesz összefogható. Ez a szó: „aggiornamento”. Az Egyház életének a mai világ igényeihez való közelítése. Benne van az új tágult egyházfogalom éppúgy, mint az, hogy az Egyház megnyitja kapuját a kerek föld minden, akár őskultúrája által, akár pedig modern irányzata által teremtetett olyan értékek előtt, amelyek a kereszténység számára adoptálhatók. Benne van az, hogy az Egyház felveszi a párbeszédet az egész modern világgal. Hogy természetesen alkalmazza a modern technika összes vívmányait, nem nézi „kívülről” a repülőgépet és a helikoptert, hanem ráülnek maguk a pápák is, mint VI. Pál pápa jeruzsálemi zarándokútján és amikor helikopteren tette meg az utat Castelgandolfóból Orvietóba. A modern koron való mintegy „kívülről” véget ért. Ezt kezdte meg Roncalli Angelo, aki noha igen rövid ideig ült Szent Péter székén, minden addigi kate-

gória — főképp a „politikai” és „nem politikai” megjelölések — fölé emelte a pápaság működését.

Olyan parányi, oly elvesző az ő alakja s a növendékpap-évek idején oly távol áll az egyházi élet eseményeinek hatalmas háttérétől! XIII. Leó pápaságának harmadik évében jött a világra. X. Pius pápaságának első évében szentelték pappá. Amikor mindjárt egy egyházmegyéje határain túl is jelentős bergamói püspöknék lett a titkára, a lcendő pápa, XV. Benedek, egyik barátjának. Az már mint bolognai érsek ismeri s mint pápa megjegyzi Roncalli Angelo nevét és elindítja útjára. Ettől kezdve közel él az Egyházat mozgó intézkedésekhez. Élete váratlan fordulatokkal, azután ugyanolyan váratlan hosszú vesztegléssel, majd ugyanoly váratlan módon: sólyom szárnyacsapással emelkedik a pápai trónig. Ezt mondja el ez a könyv. Főbb forrásairól a végén számol be.

Befejeztem ezt a könyvet annak, akiről később sok szó esik a könyvben: Szent X. Piusnak névünnepén, 1966. szeptember 3-án.

Istennek legyen hála és dicsőség!

IJJAS ANTAL

I. RÉSZ

PROLÓGUS

Az után, hogy oroszlánszíve mintegy kilenc napon át küzdött a halállal, június 3-án meghalt XXIII. János pápa, a „Pastor et Nauta”, aki új vizekre vitte az egyház hajóját.

A sírlapjára vésték — mert a pápáknál így szokásos —, hogy élt nyolcvanegy évet, hat hónapot és nyolc napot, s ebből négy évig, nyolc hónapig volt pápa. Mindössze ennyi idő adatott neki, hogy kibontakozzék kortársi szemeink előtt az egyház eddigi történetének egyik legfénylőbb egyénisége, aki nemcsak az adott jelen pápája volt, hanem a még beláthatatlan jövőé is. Ennyire testközelből még ma is alig tudjuk felmérni, meddig kell visszamennünk a századokban, hogy hozzá mérhető jelenséget találjunk elődei sorában. Ő nemcsak *kormányozta* az egyházat, hanem talán századokra előrevetett pillantás után új korszakába is vezette azt.

A csillagászok „nová”-nak és „szupernová”-nak hívnak egy csillagjelenséget. A világűrben hirtelen tűzzel fellángol egy-egy csillag, mely eddig éppen olyan nap volt, akár a többiek; ez most izzani kezd, ki tudja, hányszoros fényerővel. Azt gondolják, atomrobbanás történt rajta. Azután rövid ideig ég, a fénynek és más energiáknak kimondhatatlan tömegeit szabadítva fel. Azt lehet mondani, ilyen csillag volt a pápák sorában XXIII. János. Az atomenergiák korszakába beleért világ pápájához illik is ez a hasonlat.

Igy égett el ő fénylő szupernovaként, mindössze négy és fél év alatt, felszabadítva és kisugározva összes energiáit, amelyeket felgyűjtött magában aggastyánkoráig. Őt, a bergamói parasztfiút — mindvégig annak vallotta magát — minden öröklött és szerzett vonásával együtt, az egyház sorsa felett örökdő Erő készítette fel olyanak, mint amilyen volt. Az a titokzatos Szentlélek, akinek ünnepén, pünkösöd másodnapján meghalt.

Hirtelenében fel sem lehet sorolni, mi mindent változtatott meg — éppen azáltal, hogy kiteljesítette az eddig is meglevőt — az egyház életében és földi irányulásában. Csak éppen a lényegét próbáljuk elmondani. Csak gyors számvetés ez azzal, ami benne, pápaságának első pillanatai óta megnyilvánult. Azóta, hogy még a Sixtusi Kápolnában elébe helyezték a mikrofont és elmondta első rádiószózatát. S az már akkor nemcsak bíborostestvéreihez szólt, nemcsak a világ püspökeihez s papságához, hívőkhöz, nemcsak a keresztényekhez, hanem az azonkívüliekhez is. A szó teljes értelmében az egész világhoz.

Egyétfogva egyházkormányzati idejének minden tettét, lényegében ez volt az egész pápasága: az áttörés gesztusa a világ felé. A katolikus egyház XVI. századi belső reformja óta — bár legnemesebb értelemben — mintegy akolba zárt nyáj volt, amelyet pásztorának őriznie kellett. Védekező álláspont volt ez; félt a hívek lelkére tett külső befolyásoktól. Egyik fő gondja az lett, hogy határvonalat húzzon a hívők belső élete és a „világ” között, a hívők és nem hívők világa között. Ezzel távoltartotta azok befolyását, de egyben — akaratlanul is — korlátok közé szorította a katolicizmust. Az új szellem viszont, XXIII. János szelleme: a gátak letörése, a falak lerombolása, a beáradás egy áradó folyó erejével a világba anélkül, hogy a katolicizmus önmagából, a hitletéből, amelyet őriz, bármit feladna. A katolicizmus egyik értelmezése a kirekesztő felfogás volt, azon alapult, kik és miért nem katolikusok; a másik felfogás, hogy Krisztus szíve eleve kitárt szív, s a munka, amit az ő nevében folytatni kell, az hatás az evangélium kovásával.

XXIII. János pápa tehát újból magasra emelte azt a gondolatot, amely a IV. századtól kezdve lebegett a pápák előtt, akik az eretnecségek korainak ellentmondásos hangjai fölött kívánták őrizni az egyház egységét. Azt a gondolatot, amely elhalványult, amikor a nemzeti államok győzelmével az egyház már inkább csak védelmezni volt kénytelen egyetemességét. A XVI. században bekövetkezett megújulásnak igen nagy volt a lendülete, jelentősek a következményei és sikerei. Ezek óvták meg az egyház létét; viszont elkülönítették a forrongva továbbalakuló világtól s a maga külön világába zárták. XXIII. János pápa nagy tette lényegében az volt, hogy rá tudta sugározni az egyház egész kormányzatára a maga roppant erejű személyi alkatának optimizmusát.

A hitet a változhatatlan isteni tanítás bizonyosságában, és az attól áthatott egyház erőiben, hogy megállja a helyét a világban. Mintha a tridenti zsinatot előkészítő pápáktól kezdve XII. Piusig erre órá várt volna az egyház egész története. Erre a korteremtő fordulatra

és gondolatra. Mintha az egyház utolsó négy és fél századának története ennek előkészítése, az ő pápaságára való felkészülés lett volna.

Különös az, hogy emberi egyénisége az első pillanatra szürkébbnek tetszett elődeinél. Úgy látszott, nem olyan vakító jelenség, mint egyikük-másikuk. De már amikor először szólt a világhoz, sejtteni lehetett, hogy rendelkezik a legnagyobb emberi egyéniségek személyes erejével, az emberekre tett rendkívüli közvetlen ráhatással. Éppen az volt a titka, a rendkívülisége, hogy egyszerű nyelven beszélt, és azt, amit akart, rögtön megértették az egész világon. Mindekelőtt az őt egészen átható és belőle sugárzó jószág erejével hatott. Talán az egy Szent X. Piust kivéve nem volt a modern kornak olyan pápája, akinek népszerűségéhez így hozzátartozott volna az, hogy „jó ember”. Elődei között főképpen uralkodók, tudósok, egyházkormányzók voltak. Ő azzal hirdette meg pápaságának mintegy személyi programját, hogy egyetemes atya akart lenni. S ezt meg is tudta valósítani.

Meglepetés volt, amikor pápaságának legkezdetén kinyilvánította a zsinat gondolatát, majd meghirdette azt. Ez az első pillanatban forradalmian újnak hatott — holott a valóság már régen kiérlelte annak minden eszméjét. Csak őbenne váltak tudatossá, azzal együtt, hogy mindazt, ami a zsinaton majd újnak hat, az egyetemes egyház látható egyetértésének kell kísérnie.

Tudjuk, hogy ennél sokkal több is történt. A zsinat magára vonta az egész világnak nemcsak figyelmét, hanem minden oldalról a jóindulatát is; elsőül a zsinatok történetében. Az emberek megilletődve érezték, hogy itt nemcsak a katolikus egyház ügyeit tárgyalják, nemcsak az egyetemes kereszténységet érintő kérdésekről van szó, hanem valamiképpen többről. Mindenki tudja, hogy ez a bizalom és figyelem egy személyi stílusnak szólt elsősorban.

Hogy csinálta ezt XXIII. János pápa, milyen eszközökkel? Nem tudjuk. De halálát az egész emberiség pártok nélkül és világnézeti különbségek nélkül a maga veszteségének érezte. Ő volt az a kortársunk, aki felé majdnem az egész világ minden állam- és kormányfőjének bizalma egyformán áradt, benne a szétszaggatott világ minden oldalán bíztak.

Ami a zsinatot illeti, azt az — enyhén szólva — ablaknyitást és légváltást, amit a zsinat már alatta jelentett, s amivel máris világtörténelmi jelentőségű volt, folytatni lehetett csak, s hozzá méltó volt a folytató. S az egyház jövődje most már nyilván a II. Vatikáni

Zsinat útján halad tovább, XXIII. János pápa művének kort váltó út-törésén, VI. Pál művében.

Az emberiség nagy kérdéseiben való összemunkálkodást jelentették be nyíltan enciklikái. Különösen a „Pacem in terris” jelenti csúcspontját annak a tevékenységnek, amelyet az enyhülés és béke jegyében kívánt folytatni a megosztott és hidegháború feszültségeivel telt világban. A béke nem pusztán az államok közti kapcsolatnak egy bizonyos formája, hanem az emberek áthatottsága egy felelős alappal, amely lehetővé teszi a békés együttélést. Ez pedig a legkülönbözőbb rendszerek fejlődésének elve olyan formák felé, amelyek előmozdítják az emberiség egységét. Ennek látnoka és apostola halt meg XXIII. János pápában.

Mint ember egyszerű volt, igénytelen, nyájas, megfongolt, közvetlen. Persze, egyházpolitikus is volt, kitűnő mestere a hatalom kezelésének, mindenfajta kérdésben, a személyiekben is. De csak úgy fölényesen és ironikusan, mint akinek ez egyáltalán nem fontos. Valóban, nem is volt számára fontos. Azonkívül századok óta az első a pápák sorában, akit ilyen mértékig nem érdekelt egy elmúlt államiság államfőjéhez tapadó szertartások, formák és pompa. Róma püspöke is volt, aki nagy és kis templomokat, kórházakat, börtönöket látogatott, s maga is beült ide-oda egy-egy szentolvasóra. Több volt mint tudós: a korváltást azzal teremtette meg, hogy egyszerűen józan esze volt — de ebből nagyon sok volt neki.

„Halálos ágyamat — mondta már haldokolva — oltárnak érzem. Az oltárra áldozat kell. Készen állok az áldozatra és meghozom azt lelkemért, papságomért, a zsinatért és az egyetemes egyházért.”

Hálótermének ablakán a vastag szövetfüggönyök a nappal jó részében is összehúzva, körötte félhomály és mesterséges világítás. De az abból felcsapó agóniának vakító lángja átfénylett az egyház és a kereszténység határain. Katolikusok és protestánsok, zsidók, mohamedánok és buddhisták: először érezték egy haldokló aggastyán felől áradó közös, láthatatlan kapcsolat delejét. Mindenkinek az volt az érzése, hogy személyes köze van ahhoz a szeretethez, amely érette is élt.

Roncalli Angelo sokáig köznapinak tetsző rendkívüli élete is ebben a jelenetben érte el a nagyvilág felől is megtapasztalható csúcát. Még élt, amikor Róma, Velence, Itália — mindazok, akik valaha látták, és azok is, akik nem látták — életszentségéről kezdtek beszélni. Ezt persze nem kívánjuk érinteni a szó kánoni, „hivatalos” értelmé-

ben... De Asszisi Szent Ferencnek van egy nagyon kevésbé ismert képe (pedig valószínűleg az az egyetlen, amit már életében, sőt fiatalkorában közvetlenül róla magáról festettek) Szent Benedek szubia-kói barlangjában tett látogatásakor, amikor már körülzárlongták őt rendkívüliségének hírei. A freskó névtelen művésze magától ettől az arctól ihletetten kapta el és örökítette meg a belőle kisugárzó természetes, derűs lángelmét. A kép kétségtelenül az élő, a fiatal Szent Ferencet mutatja és egyúttal... és egyúttal... igen, ki lehet mondani: a már koros Roncalli bíborosnak egészen hasonló vonásairól beszél...

Nézzük csak meg azt a fényképet, amivel ő a végül már száműzetésnek számítóan hosszú névtelen balkáni küldetés után először lépett a világtörténelem reflektorfényébe! Amikor pápai nuncius lett Párizsban, s mint új bíboros, a gallikán előjogok szerint a francia köztársasági elnök kezéből vette át a bíborosi kalapot, a hitetlen szabadkőműves, Vincent d'Auriol előtt térdelt le. Ekkor lefényképezték több oldalról is. S az arcon — egy testi típusában más szabású ember arcán — kísértetiesen a fiatal Szent Ferenc vonásai. Az önuralom összefogottsága; az Istenben való elmerülésből föltekintő öröm; az önmagát tékozló, de a földnek is örülő nyájas és ironikus báj.

Minél többet foglalkozik az ember a Roncalli-pápa életével, annál központibb jelentőséget kap előtte ez a kép. Angelo Roncalli — már teljesen éretten, egész kialakultan — ezen a képen mutatkozott meg igazi mivoltában a világnak.

Életszentség valójában csak egy van. Szent az, akinek Isten: egyszerre élet és halálos szenvedély. Változóak az alkatok, a temperamentumok, az adottságok — azt hisszük, hogy a szenteké legkivált —, de az életszentség indulatának ez a közös tűzmagmája. A koroknak legfeljebb külsőségei váltakoznak a szentek körül.

Ez a vaskosabb testi alkatú modernkori mása Asszisi Szent Ferencnek: mintha nem hiába lett volna származása szerint parasztfiú. Neki a magas, de légritka hegyormoknál többet jelentettek a napsütötte, termékeny völgyoldalak, ahol a búza és a szőlő terem. Ezekről a bergamói tájakról indult el — és váratlanul találta magát szemközt, negyvenéves életkora táján egy diplomáciai küldetéssel, amely jelentéktelen szerepet jelentett. Szaporodó megaláztatásokat és a sikereknek úgyszólván semmi reményét. Több mint húsz évet kellett töltenie a római egyháznak szélső határvidékén. Mint Törökország apostoli delegátusa még csak papi ruhát sem viselhetett az új török államban. Görögországban pedig, a Mussolini indította háború miatt, nemcsak mint katolikusnak, mint olasznak is kellett átszenvednie a megvetetés és gyűlölet poklát.

Meg kellett látnia, hogy a kereszténység még roppant területekre terjed Kelet felé. Ez a keleti kereszténység alapelveiben egy a római-val, és csak nyelvben, történeti fejlődésében s rítusban eltérő attól. Tudatára ébredt, hogy egy egyetemesen katolikus egyház nem állhat egyedül a latinból. Neki, aki a legfogékonyabb ifjúsága idején négy évet töltött Rómában, s ott lett „rómaivá”, át kellett élnie azt a gondolatot, hogy az egyetemes Rómának le kell küzdenie egy szűkebb értelemben vett rómaiságot. A nehézségekből és a megaláztatásokból szívta fel magába életének programját; abból, hogy ő maga magányos munkájában és alázatában nagyobb lett, mint a nehézségek. Isten, aki magányán át kiáltott le hozzá, a munkáján át is áradt bele.

Arra is Keleten jött rá, hogy amikor lelkileg Istennel akarja átjartatni az emberiséget, *együttal mintegy lakhatóbb, emberibb hajlékokat kell azok számára teremtenie, akiknek nincs ilyen hajlékuk.* Legalábbis segíteni ilyenek megteremtésében. Ehhez a felismeréshez is alázatos egyszerűség kellett. Alázat kellett ahhoz is, hogy elviselje. Éppen azért, mert egy nehéz küldetéssel szemben mutatott idegtelen nyugalmat, éppen azért – „mint az egyház diplomáciájának dunai parasztját” – vezényelték át egy még nehezebb küldetésbe, Párizsba. És csak mintegy „véletlenül” kapott bíborosi kalapot.

S ez az alázat bontakozott ki alakjában mint erő, szépség és fölény, amikor nem félemlítette meg a tiara; amikor a környezetével szemben elhatározta és végigvitte a zsinatot; és amikor családjával kapcsolatosan is példamutató módon is meg tudta állani, hogy szinte semmit ne adjon nekik, mint pápa. Van egy 1961. december 3-án kelt levele hetvenhét éves öccséhez, Saverióhoz, amelyen az első szótól az utolsóig könnyek csillognak. Arról az ő személyes békességeről szól, amely *„oly nagy hatást tett a világra”,* s amely mindössze ebből áll: *„engedelmesnek lenni.”* A háláról, hogy *„éppen ott jöttem világra, s hogy Krisztus ott, a Roncalli-családból akarta választani Helyettesét a földön”.* Hogy a *„családnak el kell tűrnie azt a sorsot, hogy egy pápát adott a világnak és mégis megmarad a saját szociális körülményei között”.* Mert *„egy pápa becsülete nem abban áll, hogy családját gazdaggá tegye”* és *„ez lesz János pápa és a Roncalli-család icgbecsültebb címe”.* A levélből minden pátosz nélkül árad a természetes életszentség. *„Boldogsággal várom, amikor mindazokkal, akiket szerettem, egyesülhetek a mennyei és ők glóriában.”*

Íme, ez volt a Roncalli-pápa. Két kitárt kar az örökkévalóság felé. Most már az örökkévalóság felől. Annyira szerette hozzátartozóit, hogy volt bátorsága eredeti állapotukban hagyni őket. Ugyanúgy, mint ahogy annyira hitt Istenben, akkora volt a reménye benne, és

annyira szeretete őt, hogy szinte mint a tört merte megforgatni a kor minden kérdését az ő földi menyasszonyának, az Egyháznak sebei-ben. Tudta, hogy Isten egyháza még egészségesebb, szebb lesz ezáltal, még inkább növekedni fog majd a földön...

Szociológiailag is bámulatos világjelenség már a betegágya körül s azóta is alakja körül kavargó, csillogó hódolat. Az utca emberének kultusza iránta, ami majdnemhogy érthetetlen. Egyszerűsége, alázata, zsinatösszehívása, a keresztény egységre való hivatkozás, aligha divatcikkek egy olyan korban, amely megszokta, hogy egészen más dolgok felett tapsolja ronggyá tenyereit. Filmszallagok égő szépségének a mozivásznakon; stadionok lelátómezőnyeiről a futbalcsapatok egymásba gabalyodott csatársorainak, megbámult küzdőfeleknek a politika arénáiban s a tv képernyőin. Mit tudhatott a legtöbb ember őróla? Ismerte arcképét az újságokból, a lágy, öreg arca mélyedő okos, mosolygó, fájdalmas ráncokat; megtudta, hogy azok bölcsessége és kesernyőssége mögött a rák világol, látta áldásra mozduló kezét televíziók riportjain, a vastag, himzett kesztyűit s a ráhúzott súlyos gyűrűt; olvasott legutolsó enciklikáiról. Bár a „Pacem in Terris” sokat megmagyaráz az őt körülvevő fénykévekből. A totális világháború ellen szorongó korban őt is a nagy béketeremtők közé számították.

„Ügy jelent meg, akár a béke mítosza” — írja róla Robert Rouquette, a francia jezsuita, aki még mint párizsi nunciust tíz éven át ismerte személyesen is — „mégpedig olyan békéé, amely mentes minden érdektől, és nem egy ilyen vagy olyan politika javára szól, hanem a békét mint önmagáért való jót, akarja megvalósítani, az emberi természet igényét. Semmi kétség: ez az igény korunkban a leg-egyetemesebb lelki és társadalmi mélyrétegekből tör fel. S ha János pápában egyáltalában megvolt a zsenialitás, akkor ez az volt, hogy felismerte ezt az emberiség szorongását az atomháborútól, és ezt fejezte ki. A bárány hangját a farkasok között.”

„De azért — mondja ki nyíltan ugyanaz a Rouquette atya — nem veszélytelen dolog ez: mítoszt teremteni! Még egy pápa iránt való lelkesedés kitörései közt is meg kell őriznünk szemléletünk és fogalmaink tisztaságát. Persze, közeli a kísértés, hogy egy elmosódott képet fáradtság nélkül alkalmazzon egy felszínen mozgó apologetika. Igen, a pápaság tekintélye az egyház s a kereszténységen kívülálló előtt ritkán volt akkora. Gondoljunk csak Chateaubriand művében, a »Síröntői Emlékiratok«-ban szereplő pápákra, akiket ő személyesen ismert Rómában! Vagy gondoljunk arra a gyűlöletre, amely az

Egyházon belül-kívül kísérté a »Non possumus« megkövült aggasztán IX. Pius halálát. Ma már messze vagyunk a protestáns polémia olyan idejétől, amely a pápában az Antikrisztust látta. De azért mégis: óvakodjunk a mítoszoktól, mégha kedvezőek is. Nem egyebek, mint egyszerűsítő és durva-tompa vonásokkal torzító tükrök! S azonkívül roppant törékenyek. Enthuziaszmusz övezte — kevésbé mély és kevésbé átfogó vonásokkal XII. Pius alakját is. Nos, a fölötte való ítéletek ma már árnyaltabbak lettek. Senki ne botránkozzék meg nyíltságunkon: ez az álom az angyalok egyházáról, amelyet angyali lényű emberek kormányoznak, súlyos veszélyekre vezet.”

Rouquette atya oda konkludál, hogy egy a pápai székhelyben ülő egyéniségnek mítoszerű kultusza nem egészséges; nem az engedelmességet mozdítja elő. Ellenkezőleg. S ebben mi is egyetértünk vele. Éppen azért a következő oldalakon — roppant tisztelettel — úgy akarjuk megírni az egyháztörténet (s a világtörténelem) egyik legnagyobb pápájának életét, mint aki ember volt — akár elődei. A mítoszeremtés márcsak azért sem illenék XXIII. János alakjához és egyéniségéhez, mert ő volt az, aki a pápaságot mintegy mítosztalanította. Bár még az ő koronázásában is szerepeltek a hajdani világi uralomra való archaikus vonatkozások, bár őalatta is felvonult a pápai gárda, azokkal a támadásra tökéletesen nem való játékfegyverekkel, amelyek mégis az embergyilkos szenvedélyek szimbólumai, és ezek a formák jobban illenek egy XVI. századi itáliai fejedelmecskéhez, mint a pápaságnak éppen őáltala feltártul világtávlataihoz és új dimenzióihoz: mégiscsak ő volt az, aki emberi méretekre szállította le a pápák alakját. Jóságával és egyszerűségével, minden tettén és minden mozdulatán át és átvillanó emberi alázatával. Anélkül, hogy ártott volna a pápaság spirituális hatalmának. Nem ártott neki, sőt. Megrendülten kell látnunk, hogy minél egyszerűbb s alázatosabb volt, annál nagyobb tisztelet vette körül. A környezete részéről és az egész világon.

És ami a zsinatot illeti, bátran és elfogultság nélkül kezdett bele, rögtönzöten — tanácsadóinak, a szakértőknek, környezetének, majdnem a teljes bíborosi kollégium az egész világon szétszórt tagjainak legnagyobb rémületére. Meg kell mondanunk azt, egész derűsen: még a zsinat gondolatánál is nagyobb érdeme, hogy nem rémült meg s nem roskadt össze, amikor látta, micsoda irtózatossúlyokat hozott mozgásba. Tudniillik sejtelve sem volt róla, hogy ilyen súlyokat szabadít fel s hoz lengésbe az elhatározása. De ha már egyszer elkezdte, végbe is vitte — ami még a határozottságnál is fontosabb — vidáman. S ez a derűs humor ismét hosszú idő óta felcsillanó

emberi vonása a pápaság komoran fénylő történetének, amit bár aranybetűkkel, de sötétlő márványlapokra véstek a századok.

S Ő minden nehézséggel szemben megmaradt derűs, kövér, tapasztalt öregembernek, aki a végül is mindenkit elönteni látszott türelmetlenség közepette ki tudott kötni ennél az egyszerű bölcs mondásnál (és ami a fő, alkalmazni is tudta): „Meg kell hagyni az időt az időnek!” Ami roppant dolog, mert már bizony elmúlt nyolcvan éves, amikor teljes mozgásba jöttek az általa elindított Nagy Változás erői. Egyszerű volt és összetett, alapjában véve a tradíciókhoz ragaszkodó természetű, és mégis ő lett a legbátrabb újító — valójában egyik legnagyobb reformere az Egyház egész történetének!

ELSŐ FEJEZET

XIII. LEÓ

A z a p á p a, akinek uralkodása harmadik évében Angelo Roncalli megpillantotta a napvilágot, XIII. Leó volt; családi nevén Pecci Joachim, aki 1810. március 2-án született Carpinetóban. Ez ódon, korhadó, sárga sziklafészek Róma és Gaeta közt. Szülőháza a többiek sorában álló apró-emeletű kőház; az elődök városi hivatalnokok, a kezükön még földek, kertek, szőlők. Apja afféle egyszerűbb entellektüel, a maga szerény módján a klasszikusok barátja, a látókörre túltekint szülővárosa és az Egyházi Állam szemhatárán; ösztönös értést és megérzést mutat az új idők eszményei iránt. Anyja volt az, akitől a negyedik fiú, Pecci Joachim a természetét és az arcát örökölte: halvány, gyönyörű vonásait, a keskeny, éles orrot s fölnyét és tündöklő, rejtélyes mosolyát.

Gyermekkorában rakoncátlan he vességű fiú, vezére a hegyekben, mezőkön kóbor fiúcsapatoknak. Nyolc és fél éves korában írásták be őt bátyjai mellé a viterbói kollégiumba; ez volt Perugiának legjobb hírű, s a viszonyokhoz képest „legelőkelőbb” intézete, a Pecci-fiúk itt a tartományi kisebb és nagyobb nemesség fiaival is érintkezésbe juthattak. Az élénk, fiatal szellem különösebb problémák és élmények nélkül kitűnő eredménnyel végezte el ennek az alsóbbfokú gimnáziumnak anyagát. A magasabbrendű klasszikus szerzőket és az összetettebb tudásanyagot adó felsőbb-kollégiumi tanulmányokra már Rómába ment, a Collegio Romano-ba, miután még odahaza felvette a semmire sem kötelező két legkisebb papi rendet.

Nyolc évig volt a Collegio Romano növendéke, de nem kellett annak elzártágát vállalnia. Nagybátyjánál lakott, a tarkán örvénylő római életben, amely fölött a Quirináli Palota sárga sziklafoka szökölt dombjának magasán az égre. Itt fogadta őt VIII. Pius az 1825-ös

Szentévbén, ahová szülővárosa fiataljainak élén Pecci Joachim afféle exkluzív zárandoklatot vezetett hozzá.

Roppant pompa s uralkodói légkör vették körül a pápát, viaszszínnű arccal ült trónusán, aranyköpenyben, hatvanöt éves volt, de inkább látszott halottnak, mint élőnek. Néhány kegyes szót mondott, miközben csókra borultak le a vérvörös papucs előtt, és megáldotta őket. Lenyűgöző, feledhetetlen benyomás az ekkor tizenöt éves Pecci Joachimra; a holtsápadt aggastyán a Napóleontól elhurcolt VII. Pius utóda, úgy tetszett a történelem győztese, a pápának adott Krisztusi ígéret megtestesítője; a tizenöt éves fiúnak sejtelve sem lehetett róla, micsoda változékony és ingatag állampolitikai válságok fölött állt itáliai trónja. Hogy csak a Metternich európai és olasz szisztémájával való szövetség biztosította az Egyházi Állam fölött való uralmát. Hogy üres tojánhéjakká váltak a Habsburgok lombard-velencei királysága és toscanai nagyhercegsége s a Habsburgokkal összeházasodott Bourbonok nápolyi királysága, szóval a szövetséges államok. Hogy láz és gyöngeség uralkodik az Egyházi Állam csontjaiban éppen akkor, amikor ő a XIII. Leó által benne keltett lenyűgöző benyomás alatt arra gondol, nincs méltóbb életfeladat, mint ennek az uralomnak lépni szolgálatába. Ebben a jelben tanult tovább.

A római iskolai nevelésnek köszönhette, hogy megismerte saját valóban rendkívüli képességeit; olyan képzettséget szerzett a latin nyelvben, hogy ennek még aggastyánkorában is egyik modern klasszikusa lett; a klasszikus irodalmi anyag mellett játszva tette magáévá a teológiát.

Ifjúsága körül még a megkövült barokk Róma s a korhatag Egyházi Állam, az európai antikvitas színes, de már avult darabja! A félszigeten kívül a Napóleon utáni kor fáradt Európája. A levegőben új találmányok hírei. S egy rendkívül magas termetű, szikár, húsz év körüli ifjú járt-kelt a Collegio Romano tantermeiben és folyosóin és Róma utcáin a növendékpapok civil viseletében, hallgatógnak. Gyermekkori élénksége mestereinek hatása alatt zárkózottságga, hűvös udvariassággá, becsvággyá lett.

A nemes ifjak akadémiáján képezték ki a fiatalokat, akik a pápai állam világi kormányzatában kívántak szolgálatba lépni. Az akadály, amit le kellett győznie: nem volt nemesi származású; de örökbe fogadtatta magát a sienai eredetű Pecci grófi család egyik gyermektelen tagjával. Így került neve az anagni patríciusok aranykönyvébe, s mostmár jogot tanult tovább a Sapienzán. Életének ebben az új korszakában az eddig szabad élet bezárult körülötte, öt évre könyvek és súlyos elméleti tudományos anyag közé jutott. Eddig főképp teológiai fogalmai voltak az Egyházzal és tapasztalati fogal-

mai a társadalomról. Most mindezek jogi konstrukciót kaptak, kitűnő jogtudós lett volna belőle. Egyideig csábította is az a gondolat, hogy itt a Sapienzán vállal jogi katedrát. 1837-ben a világi jog egyházi ruhát viselő professzorai előtt letette utolsó vizsgáit, a legfénylőbb eredmények egyikével, amit ennek a tiszteletreméltó korú intézménynek falai valaha is láttak. Az egyházi és világi jog doktora lett s nyomban az egyházi állam belügyi hivatalának egyik titkára. Most végre döntenie kellett, hogy felszentelteti magát, avagy sem? S noha húszéves kora óta inkább világi emberként szeretett volna élni, most mégis inkább az ellenkezőre határozta el magát. Ebben az évben pestis dühöngött Rómában s alkalma volt látni néhány mélyen megrendítő halálesetet. Azonkívül a saját életét is veszély szorongatta; hozzá nagyon közeliek haltak meg pestisben. Ennek benyomásaitól megrendült lélekkel végzett lelkigyakorlatot, s vette a pápa szentelést ugyanebben az évben és olvasta első miséjét. Ekkor huszonnégy éves volt, külseje és belseje szerint egyaránt érett, már külsejével is akaratot és szellemet sugárzó. A fiatal pap arcvonásai már akkor majdnem ugyanazok, mint amelyek későbbi pápa-képeit oly híressé tették. A magas, szikár termeten az éles vonású fő, elefántcsontszínű, sápadt arc, s a kiugró, szinte heraldikus metszésű orr.

Alig két évvel újmiséje után pápai helytartó lett Beneventben, az Egyházi Államnak a nápolyi királyság területétől körülfogott birtokán, afféle beélt szigeten. A beneventi viszonyoknak Róma szempontjából úgyszólván nem volt semmi jelentőségük. Omladozó, középkori városka, néhány faluval. Autonómia címén a helyi nemesség is részt vett a kormányzatban, de mert Benevent a pápai államhoz tartozott, a város a nápolyi területről odamenekült csempészek és banditák azíluma és melegágya lett. Szociális viszonyai visszamaradottak és kétségbeejtők. Azonnal erős kezekkel nyúlt a zilált viszonyok közé. Mindent megtett, hogy a kis tartománytöredék gazdaságilag és társadalmilag minél inkább rendbejött. Maga is hasonló kisvárosban született s a problémákat jól ismerte otthoni emlékeiből.

1841-ben, alig harmincegy éves korában, már mint az egyházi állam világi közigazgatásában kitűnően bevált, erőskezű fiatal szakértőt helyezték át Perugiába. Nagyobb és jelentősebb helyre, tágabb és jelentősebb feladatok közé. Itt is közegészségügyi intézkedéseket hozott, takarékpénztárakat szervezett, közraktárakat létesített, megjavította az igazságszolgáltatást. Itt-tartózkodásának második évében kitűnően szervezett fogadtatást rendezett az átutazó pápának. Egyénisége, modora, nagyszerű megjelenése és képzettsége feltűnt XVI. Gergelynek és államtitkárának, Lambruschini kardinálisnak. Az euró-

pai diplomáciai feladatokkal küzdő pápai állam kisszerű belügyeiből így került mindjárt nunciusi megbízatással egy csomó bonyolult és fontos diplomáciai ügy kellős közepébe. Egész hirtelenül damiettei címzetes érseknek felszentelve, mindjárt olyan mozgalmas és forró talajra, mint amilyen Belgium.

Belgium fiatal állam volt; önálló élete nem több, mint egyetlen évtized. Létét katolikus népmozgalom vulkánja, a francia és katolikus flamandok szakították el a protestáns Németalföldről. Politikai élete laboratórium volt és kísérleti műhely: hogy a katolikus társadalom hogyan lehetne újra tényezővé a modern államban. Az elvi alapok csak árnyalatokban különböztek egymástól. A városokban teljesen katolikus érzületű liberális irányulás politikai szerveződése folyt; míg más erők, amelyek közvetlenebbül is láthatóbban akarták az állam és társadalom vezetését a katolikus elveknek alárendelni, inkább a vidéket és a parasztságot befolyásolták. Az eredményen meg is érződött a falu és a város művelődési súlykülönbsége a város javára, pedig a képviselőház falusi és vidéki többségből állott. Az egyazon elvnek két ellentétes sarkaként szereplő két felfogás között éppen az új nuncius megérkezte idején robbant ki összetűzés a népoktatás kérdése körül. Belgiumban a modern kisállam végezte első kísérleteit a népoktatás megszervezésén. Hogy ez az iskolarendszer miféle szellemi és társadalmi erőknek legyen közvetlenül alárendelve, s miféle tanulmányi anyagot adjon: ez volt az eldöntendő kérdés. A hivatalos kormányjavaslat döntő előnyökben kívánta részesíteni az állami iskolákat.

Az ifjú és tapasztalatlan nunciusnak az lett volna a feladata, hogy a bonyolult és forró kérdésben közvetítsen, fékezze a túlzó katolikus törekvéseket s a katolicizmus iránt jóindulatú államnak engedje át az iskoláztatás feladatait és terheit. S az ebben katolikus sérelmet látó egyházi köröket s a befolyásuk alatt álló katolikus tömeget intse le. A körülmények hamarosan úgy alakultak, hogy ez akkor nem járhatott sikerrel. De maga az is döntő élmény volt Pecci Joachim számára, hogy látott egy a tökéletesen ódon Egyházi Államtól merőben különböző modern államot. A maguk kristályformáiban ismerte meg a nyugati társadalmi osztályokat. Az elavult, még rendi vonásokat mutató olasz társadalmi rétegek után nyugati polgárságot, munkásosztályt és parasztságot. Láta azokat a helyeket, hol a közelmúlt történelme játszódott le. Járt Napóleon hadmeneteinek útján, meglátogatta a waterloói csatateret. Láta a nagy iparvidékeket és legalábbis külső benyomásokat szerzett a demokratikus

politikáról. A hivatalos tárgyalásokon látta annak belső szerkezetét s csodálatos játékszabályait. Megismerkedett a királyi családdal s társadalmi érintkezésbe lépett a belga arisztokráciával.

Küldetése simán torkolt bele az egyszerű és szabályos kudarchba. Elvi alapon és a belga katolicizmusnak egyháziak-vezette többségét látva amellet volt, hogy nem szabad belemenni a katolikusok számára nem közvetlen befolyást biztosító javaslatba. Holott a katolicizmus aligha veszített volna bármit is, ha főképp állami feladatnak tekinti az iskoláztatást, és bizalommal adja azt az egyébként is katolikus állam és katolikus irányulású liberális párt kezébe. De Pecci Joachim maximalista volt! S mint ilyen utasította a belga papságot és a katolikus szervezeteket. Azok pedig habozás nélkül fogadták el a „római utasítást”. Látszólag győztek s a katolikusok javára kompromisszumot akaró liberális párti miniszterelnök visszalépett. Az ifjú nuncius nem örvendhetett sokáig a diadalának. Az összecsapás körül kifejlődött politikai bizonytalanságot csak új választásokkal lehetett megoldani. De ezeken a liberalizmus szorongatott erői váratlanul jelentős térnyerést értek el; az új minisztérium most már egészen liberális formában vitte keresztül a népoktatási javaslatot. És ami Pecci Joachimot érintette: igen éles hangon kívánta Rómától a belga belügyekbe tájékozatlanul beavatkozott túlfiatal nuncius visszahívását. Ez súlyos csapás volt számára. Mint teológus azt szokta meg, hogy elméleti állásfoglalásai briliánsan logikusak, mint jogász pedig megszokta, hogy ezek az állásfoglalások papíron tökéletes megformulázást kaphatnak. Most megdöbbenve tanulta meg, hogy a politika mennyire más.

Első politikai kudarcának élménye döntő volt rá; bukása villámcsapás. Amíg a válasz Rómából megérkezett – s formai okokból még tovább is – azért minden esetre még maradhatott. Az időt arra használta fel, hogy még részletesebben és tárgyilagosabban megismerkedhessék a gyakorlati politikának az ő számára annyira új erőivel. Megismerte Nyugat új kultúráját s az új stílusú katolikus mozgalmakat. Felkereste a Rajna-vidéket, ahol a katolicizmus modern színezetű problémái forrtak. Megpillantotta azt is, hogy az egyháznak már a közeljövőben miféle új kérdéstömeggel kell megküdenie a munkásságnak hamarosan saját útjaira térése kapcsán.

Olaszországba aztán kerülő utakon tért vissza. Előbb átrándult Angliába. Itt ismeretséget és személyes barátságot kötött Wiseman-nel és Newmannal. Most már egészen lenyűgözte őt a modern társadalomnak számára eddig ismeretlen látomása. Angliából Itáliába vezető útja keresztülvitte Párizson, ahol viszont azt a nyugtalan, kissé túlságosan nemzetinek és kissé önfejűnek látszó francia kato-

licizmust tanulmányozta, amely az egész világ figyelmét felkeltette maga iránt. S amely irodalmi és egyéb alkotásaival abban kereste becsvágját, hogy a modern kultúrtársadalom számára nem Róma, hanem Párizs legyen az egyháznak mozgalmi és szellemi közép-pontja, mint ahogy a középkorban a Sorbonne teológiai fakultását tekintették a bölcelet és a hit kérdéseiben egyedül illetékesnek.

Hogy ez a francia katolicizmus még Róma-hűnek tekintett püspökeiben is ragaszkodott a „gallikán”-nak tekintett „előjogok”-hoz? Pecci Joachim megdöbbenve érezte meg, hogy a nemzeti múlthoz való eme hűség nem összeférhetetlen az egyetemes egyházhoz való hűséggel. Időközben egyébként megkapta kinevezését Perugia püspöki székére, mint „érsek-püspök”; ez a cím illette meg azokat, akiket még mielőtt egyházmegyét kaptak volna, szenteltek címzetes érsekké. S már mint ilyen vonult be Perugiába és ment onnét beszámolni Rómába. S amikor XVI. Gergely meghalt, és megválasztották IX. Píust, az új uralom hamarosan lecserélt mindenkit, akik őt mint a Collegio Romano és Sapienza ragyogó növendékét ismerték és számoltak az ígéretekkel is, amelyekre beneventi és perugiai kormányzása feljogosította. A Kúriában hamarosan új rendszer és új arcok fogadták őt, mint túl gyorsan és túl nagy ranggal kiröptetett nunciust. Nem tekintették másnak, mint a diktátori modora miatt gyűlölt Lambruschini egyik tévedésének, aki háta mögött jelentős kudarccal, fején egy jelentéktelen kisváros püspöki mitrájával hazakerkezett. S akinek minden valószínűség szerint meg kell maradnia vidéki olasz püspöknek. A sors több mint két évtizeden át lebegtette feje felett azt az csélyt, hogy sorsa itt ér véget; Perugia püspökeként temetik el. Ez volt a mindennél nagyobb nehézség, amivel a fiatal, még meg nem próbált léleknek meg kellett küzdenie, ez volt a ropant súly, amely alól mikor a pápai székbe került, egy gejzír erőszakosságával tört fel mindaz, ami benne felhalmozódott. Ahhoz, hogy kiformalódjék XIII. Leó, mindenekelőtt Pecci Joachimnak kellett kiformalódnia!

E t t ő l k e z d v e sokáig inkább csak történnék vele a külső események. Már tí. annyi, amennyi az eseményekből Perugiába ér és azon vonul át. 1848 és 49 az ő püspöksége számára sem múltak el politikai zavarok nélkül. Ő is megáldotta a perugiai csapatoknak Ausztria ellen induló zászlait; ő is osztozott azokban a reményésekben, amelyek egy Itália élére kerülni látszó pápasághoz fűződtek. Ő is a varázslata alatt állt Giobertinek a modern nacionalizmus, demokrácia és liberalizmus miniszterelnökének az Egyházi Államban. De

tulajdonképpen őt is tájékozatlanságba, zavarba ejtette, hogy 1849-ben széttörték a pápaság alatt való nemzeti egység álmait.

Annál nagyobb buzgósággal látott püspöki hivatala teljesítéséhez. Nem kedvetlenül tette el, hogy az olasz papság csak híveinek tudatlanságában és szegénységében osztozik. Rájött, hogy neki magának lassú munkával, és csak a saját egyházmegyéje területén lehet az itt talált viszonyokat megváltoztatni. Az egyházi intézményeket belga és rajnai minták szerint újjászervezte; irodalmi és egyéb törekvéseket támogatott, oratóriumokat és papi ájtatossági egyesületeket.

Az egyik döntő fordulat 1859-ben jött el. Perugia ekkor elszakadt az Egyházi Allamtól s a pápai kormányzó elmenekült. Ő pedig egyelőre bezárkózott palotájába és engedte rohanni az eseményeket. 1860-ban elérkezett a Piemonthoz való csatlakozás. Közvetlenül előtte még pásztorlevélben tett vallomást arról a nézetéről, hogy a pápaság földi munkájának teljesítéséhez szükséges a földi hatalomtól való függetlenség, a pápa nem lehet semmiféle földi uralomnak alávetve, szuverénnek kell lennie. De ettől kezdve mégsem feledkezhetett meg arról, hogy ő már az itáliai királyság déli határainak püspöke.

Más idők jöttek. A papság elveszítette saját törvényszékeinek kiváltságait. Elveszítette befolyását a népoktatásra. Az egyházi birtokok kezelését felügyelet alá állították. Bevezették a polgári házaságot. A püspöki joghatóságokat csökkentették az élet minden területén. De azért ő elvi ellentmondásaiban is egészen másképp viselkedett, mint az olasz püspökök nagy része.

A királysághoz került püspökök között egyéniségének lenyűgöző voltával, szellemének és modorának páratlan eleganciájával, ő volt a legfelölőbb jelenség a kormányzat és udvar felé. Ő tudott magának legsimább kezelési módot biztosítani. A politikai okokból fakadó ellenállásba nem ment a lehetetlenig. Legfőképp nem kívánta megtagadni az állam felségjogait. Sőt, most már az egységes Olaszországot erkölcsi igényként hirdető közhangulatot sem. Minden további nélkül engedélyezte a Cavourért tartott gyászmisét, amikor értesült róla, hogy halálos ágyán Cavour kibékült az egyházzal. Egy vidéki kis püspökség palotájából és szorongatott helyzetben, az állammal szemben is az egyik legnagyobb és leg súlyosabb gondja: az egyház és a modern társadalom munkájának elvi összehangolása lett. Dolgozószobájának asztalán ott volt a kor legfrissebb katolikus irodalma. Elért hozzá a világ minden tájáról minden katolikus megmozdulás híre, a legújabb szerzők minden jelentékenyebb munkája.

1875-ig mindenekelőtt a társadalom nevelésében látta azokat a mozzanatokat, amelyek az egyház szellemét diadalra juttathatják.

Ettől kezdve azonban felfedezte, hogy egy mélyebb princípium adódik az Egyház számára: elment a gazdasági összetevők kutatásáig. Szerinte az emberi civilizációnak az a része is, amely abban a pillanatban szemben állt az egyházzal, a merőben fizikainak látszó munkából élő társadalom: valójában a testi és szellemi munkának műve: test és szellem (pl. a kor találmányai) egyaránt munkáltak kialakításán. A munkát pedig az egyház mindig megbecsülte, híveit munkára szoktatta, és a tevékeny emberi életet szentnek tartotta.

— S most úgy tűnhet fel — mondta a későbbi XIII. Leó —, mintha eme munka megszentelésétől, erkölcsi érdekei mellé való odacsatlakozástól elpártolt volna az egyház, olyan élethivatások oldalán, amelyek a munkát elsősorban csak szervezik, vagy ők maguk évszázadok óta felhalmozódott munkaeredményekből élnek. Meg kell tehát szüntetni az ellentmondást a munka új tömegformái és a régi társadalmi osztályok érdekeihez csatlakozni látszó egyház között! Ugyancsak érdeklődni kell az egyháznak a fejlődő természettudományok és szaktudományok művelése iránt és ott is az ellentmondásokat hidalni át!

Íme, a későbbi Rerum Novarum — kétségtelenül nem elegendő! — elvi kompromisszumai.

Ezernyolcszázhetvenegyben végül kinyílt előtte Perugiából az út. Megjelenhetett Rómában, ahol a pápa kardinális-kamarássá tette. Ez a rang afféle közbeeső hivatal a pápa és a pápai államtitkár között, tulajdonképpen osztozkodás mindkettő terheiben, bár formailag majdnem a semmivé csökkenti betöltőjének a pápai trónra való esélyét. De ez mégiscsak számított valamit.

Igy történt, hogy mint camerlengo-bíboros ő vezette legfőbb fokon a pápa halála, s a konklávé között az ügyeket, amik halaszthatatlanok voltak az interimben is. Ekkor terelődött személyére — óvatosságára és okosságára — a legtöbb kardinális figyelme. A Vatikán területén kívül lakott a Falconieri-palotában s több felmerülő ügyben érintkezni tudott a kormányzattal is. A bíborosok közt felmerült a gondolat, hogy IX. Pius temetése után a konklávét valahol másutt tartják meg. A Crispi-kormány válasza a sajtóban látott napvilágot. Amennyiben akárhol máshol választanák a pápát, a kormány el van szánva, hogy akármilyen eszközöket is kellene felhasználnia, de nem engedik be a Vatikánba őt. Pecci tudta, hogy Crispiék feltétlenül megvalósítják ezt a szándékukat. Megmondta ezt s a Rómán kívüli választást sürgető bíborosi szárny elnémult.

Igy történt, hogy 1878. február 18-án úgy vonult be a konklávé

véra Joachim Pecci bíboros, mint akinek legkevésbé vannak esélyei a pápai székre. De két nap múlva már a 61 közül 44 bíboros szavazatával — tehát feltűnően nagy többséggel — ő vonult ki onnét, mint pápa. A Kúria és az egész világ bíborosainak közvéleményében már évek óta szerepelt úgy, mint aki egyedül képes a pápaságra és az egyházra váró súlyos feladatokat megoldani!

Sejtelmek régóta várták ezt a napot. Huszonöt évvel ezelőtt látta meg egy kudarc után a távoli Brüsszelben a súlyos helyzetet, hogy az egyház és a modern idők egymással szemben állanak. Több mint húsz évet töltött az egyház központi kormányzatán kívül, helyi feladatok számúzóttjeként. Úgy gondolta, helyesen látja az utat, amely felé az egyháznak indulnia kell. Ez az idő egy szívós, de mindig törékeny szervezet örökös gyengeségei között telt el. Most, hogy a várakozás valóra vált, most hogy pápa lett, hosszú ájultságba esett a hír hallatára. Környezete attól félt, hogy a kísértetiesen sovány, utolsó szál hajáig ezüstfehérre őszült aggastyán nem fogja testi erővel bírni a koronázás szertartásait. Azonban összeszedte magát, mielőtt nyilvánosságra került volna megválasztása, kiment a Falconieri-palotába, összeszedte holmiját és egész életére bezárultak mögötte a Vatikán kapui. A koronázás minden incidens nélkül zajlott le, 1878. március 3-án. Az előtte való napon emlékezhetett meg 69. születésnapjáról!

A figyelmet, amelyet az újonnan megválasztott pápa személye keltett és a várakozást, amely feléje irányult, mi sem jellemzi jobban, mint amit az akkor Rómában tartózkodó francia politikus, a polgári radikalizmus romantikus nagysága, Leon Gambetta írt róla: „Nem fog szakítani nyíltan az elődje által rámaradt hagyományokkal és elődje nyilatkozataival. De magatartása, tettei többet fognak jelenteni minden beszédnél. Ha ugyan nem hal meg hamar...”

Gambetta helyesen pillantotta meg XIII. Leó legjellemzőbb vonását. Az alapvetés teljes épségben tartása mellett a kiegyezés irányát. Hogy azonban a hatvankilenc éves korában már aggastyánná vált pápára még huszonöt éves uralkodás vár, azt senki sem sejtette.

A közvélemény mindenesetre érezte, hogy egészen rendkívüli méretű és rendkívüli tulajdonságokkal rendelkező egyéniség lép vele Szent Péter trónjára. Reynolds ekkor festette róla híres képét. Ennek vonásaiból — a nézőt bűvölően érintve — szinte természetfölöttien éber értelem és akarat sugárzik. Életmódja már mint püspöké, kezdettől fogva roppant egyszerű volt. Ugyanazt az egyszerűséget folytatta tovább a pápai trónuson. A legszigorúbb takarékoságot vitte keresztül a Vatikánban. Am azt a fényt és pompát, amit a hivatalos megnyilvánulásokon mutatnia kellett, csak annál jobban emelte ott,

ahol a pompának a pápa fönségét kellett jeleznie. Hagyományt teremtetett ezzel hosszú időre. Ezt a hagyományt éppen Angelo Roncalli mint XXIII. János pápa törhette meg először.

Egészen új problémák elé állította a pápaválasztást és a pápa koronázási módját az a helyzet, hogy először történt ilyesmi egy elvileg egészen „idegen hatalom” kezén levő Rómában. Már maga a kihirdetés is hangsúlyozni kívánta a pápaság jogfenntartását. A szokásos kihirdetés nem a Szent Péter tér, hanem a Bazilika felé fordulva történt. Az olasz hivatalos körök várták, hogy talán mégis hivatalos értesítést kapnak az új pápa megválasztásáról, és ezzel megtörik a Vatikán és Olaszország között a hivatalosan „fenn nem álló” viszony. De az értesítés nem érkezett meg. Mire a Quirinál és a kormány napirendre tértek a kérdés felett. Azzal a megfontolással, hogy az újonnan megválasztott pápa személyének kihirdetése megtörtént és köztudomású, ki az.

Akkor még nem lehetett előre látni, hogy a XIII. Leóval elkezdődő korszak a társadalmi erők tudomásulvételének kora lesz. A pápaság XIII. Leóval adta fel IX. Pius elvét és gyakorlatát, hogy minden egyes állammal szemben az adott gyakorlati szükségből fakadó külön-külön politikai vonalát követő és külön-külön jelentkező tényekkel szemben elkülönítve veszi fel a harcot. Ennek helyébe most egy új, univerzális politika körvonalai kerültek. A kísérlet veszélyei ellen a konzervatívok soraiban, sőt magán a Kúrián belül is akadtak hangok és kifogások. IX. Pius utóda azonban olyan vadonatúj dolgokról szólt az enciklikában, mint amilyenek társadalmi osztályok, sajtó, modern állam, modern pártok; csupa olyan dolgokról, amelyekkel szemben az egyház, ha eddig nem is közömbösen, de semmiesetre sem tartott számat arra, hogy őket közvetlenül tudomásul vegye. És XIII. Leó pápaságának elején, 1881-ben, megszületett Roncalli Angelo, aki mint Pecci Joachim ötödik utóda: XXIII. János néven uralkodott...

MÁSODIK FEJEZET

EGY BERGAMÓI KISFIÚ A XIX. SZÁZAD VÉGÉN

A v a t i k á n i p a l o t á k és épületszárnyak rengetegében, a múzeumok vadonában, kétfelé is vannak az etruszk-gyűjtemények. Egyikben jobbra vázák, tálak, de más kerámiák is vannak, és rajtuk feketén, vörösen, halványzöldben égnek az etruszk és görög élet jelenetei. De a másikon, sok-sok teremmel odább — ahol az etruszk szobrok vannak —, ha kedve tartotta volna, akár szembe is nézhetett volna önmagával XXIII. János pápa. A szobrokon tulajdon az a széles, monumentális arc; az alacsony, zömök termet; a rövid végtagok. Abból az egyetlen népfoltból származott, amelyben az élettel együtt áramlottak tovább az etruszkság fizikai vonásai. És ez, ha nem is lényeges fontosságú, de azért érdekes.

Egy a történelem őrlőmalmában feldorzosoltnak — egészen megsemmisültnek — vélt ősnép fia jutott vele a pápai székbe. Egy minden hatalmat a sebein és fogyásán megtapasztalt, és éppen azért még a saját történelmétől is félreszorult és félrevonult kollektív köztudat részese lépett be vele újra a történelembe és jutott vele roppant hatalomra.

Bergamo (a város), a lombard síkságból kiemelkedő Alpok hegyfalának alján, még mindig őriz valamit a háromezer éves etruszk régiségből a maga felsővárosában, amely valamikor afféle akropolisz volt. Nem sokat. „Csak néhány épület arányaiban, néhány utca görbületében, néhány tér beosztásában”... — írja Lazzarini, a Roncalli-pápa első életrajzírója. S hivatkozik a nagy etruszk-kutatónak, Nogarának megállapításaira a bergamói völgyek lakóinak etruszk eredetéről. A völgyoldalakon villogó, meszelt tanyaházak: ma is nem a lombardiakra emlékeztetnek, hanem a legrégebb tiroli paraszt lakóházakra, a tiroli és toszkánai hegyifalvak nyers kőtömbjeire. Véletlenül Tirolnak is az etruszkok adtak nevet mint „türré-

noszok", akár később a tyrrhéni tengernek, éppúgy később Toscanának mint „toszok"! Eredetük, nyelvük, őstörténetük: még ma is feloldatlan rejtély. Merőben idegen kövület, valóságos vándorkő az ősitáliei népek között. A római történelemnek mondákba vesző kezdetei azt vallják — és nagyon sokáig az volt róluk a tudományos közhit is —, hogy a tengereken át bevándorolt kisázsiai nép. Kisázsia viszont semmit sem tud az etruszk őshazáról. (És lehetetlen is egy teljes népnek még gyökereivel is kiszakadnia a hajdani hazából, hogy ott még nyomuk se maradjon; Krisztus előtt ezer körül szörnyeteg méretű vállalkozás lett volna, hogy az egész nemzet hajóra szálljon s elmenjen a világ akkori vadnyugatára, Közép-Itáliának őserdőikkel borított nyugati partjaira — ha okuk is lett volna rá, akkor sem lehetett volna megszervezni, hiányzottak volna hozzá a tengeri hajók.) Így hát ma már lassan-lassan megszilárdult a sejtés, hogy az Alpok egyik ősnépe ők, és eredetileg a mai Tiroltól a mai Albániáig ért a települési területük. (Az albánok egyik törzsét hívják toszkoknak, s az ismeretlen etruszk szókinsz maradványait csak az albán nyelvet segítségül hívva lehetett megfejteni!)

Az Alpokból a Pó-síkságon át szállottak le a mai Toscanába és szivárogtak délre a Tiberis folyóig. Az Appenninek félköre annak idején egyetlen, óriás, örökzöld tölgyvadont vett közre itt. Ennek gazdátlan hegyeit szállták meg, s Lucca, Fiesole, Perugia, Volterra, Tarquini, Veji hegytetőin bontakozott ki a kultúrájuk, egymástól távoli, bámulszatos kővárosaikban. Lefaragták a hegyek tetejét, előre megtervezték azt, amit oda fognak építeni majd, s kiklopsz-kövekből épített bástyáik még most is állanak Fiesole, Perugia körül. Az egyiptomiakon kívül nincs olyan kőemlék, amely akkora hatást keltené, mint például a perugiai bástyák.

Mindegyik városuk független, önmagának elég Európa-miniatűr; zárt, teljes társadalom. A városon kívül pásztorok, földművelők, s bent a városban kézművesek, kalmárok, papság és kormányzó-oligarchia. Az utóbbiakat hívták a rómaiak „királyok"-nak. Gazdagok voltak, tarka pompában éltek. Bronz és arany kincseiket, fekvő szobraikat, zöld és vörös falfestményciket, vérszínű és koromfeketére égetett cserépedényeiket még ma is megbámuljuk. Föld alatti sír-városaikból komorság, pompa árad, s az élet komolyságának, a túlvilági hitnek az őskinyilatkoztatásnak csilláma ragyog át. Csak betűik voltak; könyveik (történetírásuk, irodalmuk) nem. Egyetlen „műfajuk" a tömör, lapidáris felirat: kőlapokon, cserépedényeken, nyers, kemény nyelvük hosszú szavaival.

A Kr. e. VII. századból kezdve — mivel főként a görögökkel kereskedtek Szicíliában és Dél-Itáliában — műveltségük és egész életmód-

juk elgörögösödött. Görög lett még a kultúrnyelvük is, olyanformán mint később Európa egész nemzedékeié a francia. (Ez keltette azt a hitet a rómaiakban, hogy a görög Kisázsiból jöttek.) Legsűrűbben lakott országuk, Etruria, kis híja hogy nem asszimilálta magához Rómát is, amelynek megvolt a maga etruszk korszaka, de lerázta azt magáról, majd városról városra felfalta az etruszkokat. Sorra vette be kőfészeküket, nem egyet húszéves ostrommal, mint pl. Vejit. Dél felől Róma, észak felől pedig a gallok támadtak rájuk. Így törtek össze a kettős nyomás között s latinósodtak el; a köztársaság végén, Augustus impériumának korában, még élt néhány olyan dúsgazdag családjuk, amelyekben világított az etruszkok „királyoktól” való származástudata. (Horatius híres Maecenas-a.) S egy-két szentélyük megmaradt papjai akkor még ismerték a nyelvüket. Az Alpokban Tiroltól Albániáig érő településvonulatuk is összetöredezett, megsemmisült. Az albán toszkok őrizték meg nyelvüket, egy alpesi nép-rög pedig a bergamói akropolisz körüli völgyekben legtisztábban őrizte meg ethnikumuk vonásait. Félrevonulva a történelem vihar-járásától, tisztán földművelésre szorultak, később keresztényekké, nyelvükben pedig olaszokká válva éltek Roncalli Angelo ősei itt, az Alpok alján.

Kora tavasztól a késő ősziig forró kék levegőn át, mint valami hegyfal emelkednek az Alpok. Sötétzölden, aranybarnán, sárgán, rőten, fehérén. Segentini túlvilági színeivel. De előttük akárha a magashegység kísérlete lenne, szelíd dombvidék húzódik. Az Alpokról alámosott föld hullámlik itt termékenyen, szőlőkertek, gyümölcsösök, teraszföldek, a zöld színárnyalatok leírhatatlan pompájában. Az egészen halvány ezüstzöldtől kezdve a ciprusfa-sorok haragos-fekete-zöldjéig. Mert ebből a tájból, hogy felidézze az etruszkság déli Nagy Hazáját, Etruriát: nem hiányzanak még a ciprusfa-sorok sem. Magának a földnek forró honvágya ez Toscana után. Alatta, dél felé, átmenet nélkül kezdődik a lombard síkság, fehérló tanyaházai-val, vízárkai-val, négyyszögbe zárt mezőivel, szederfák közé aggatott szőlőlugasokkal, és megtévesztő harangtornyaival, amelyek közül a nagyobbakban a szem minduntalan Velence campaniljét szeretné üdvözölni.

Sotto il Monte közvetlenül a síkság és dombok közt, de már a domboldalon emelkedik. A házak és földek nem gyűlnek faluvá, hanem szerteszórták még lombardszerű tanyamódon, annak is emlékéül, hogy Bergamo hétszáz éven át tartozott Lombardiához, közvetlenül magához Milánóhoz. Utoljára még a Viscontiak alatt, akik-

nek címerében fekete sárkány tekergőzik. De a Viscontiak tűzokádó sárkányának meg kellett hátrálnia Velence aranyoroszlános zászlai előtt. A velencei birodalomnak — mert az akkori méretek szerint Velence valóságos birodalomnak számított — legnagyobb kiterjedése idején került Velence kezére, 1457-ben. És ettől kezdve négyszáz éven át Szent Márk köztársasága formálta sorsát. Annak lett legnagyobb határvidéke; a Srenissima — a Fenséges Köztársaság — büszkén viselte gyűrűjében Bergamo paraszti ékkövét. A zsoldosvezér, aki meghódította Velence szolgálatában: Colleoni, maga is bergamói volt; lovasszobrát még most is mint egyik dicsőségét őrzi Velence, holtteste pedig a bergamói Santa Maria Maggiore bazilikában pihen, a város püspöki székesegyházában, ahol mint növendékpap, az alsóbb rendeket vette fel és karingben sokszor vett részt püspöki miséken Roncalli Angelo.

Mikor a bergamói örökség átszállott Velencére, a közeli Imagna völgy egyik hajlatából egy bizonyos Martino Roncalli — ahogy mindenki hívta, Majtino — szállott alá a „hegy lábához”. A hegyoldal és a síkság közt a völgyek fenekén maláriás mocsarak terjengtek akkor itt. Ezeket szárították ki és tették termékennyé ő és övéi, a mindvégig paraszt Roncalliak.

A család ősei mélyen ágyazódtak bele a szomszéd völgyekbe s szétágazódtak innét a Lombard Síkság mészegető-kemence forráságú ege alá, az ősi etruszk-itáliai mesterséggel, a kőművességgel s kőfaragással még Franciaországba is. Roppant területen terjeszkedtek és javarészt kivesztek a Roncalli di Montorio, a Roncalli di Rovigo és a Roncalli—Paretti, Roncalli—Frosio, Roncalli—Parolini családok. Ősi parasztnemzetségeken kívül papok, szerzetesek, festők, orvosok hordták ezt a nevet. Azt a Pomaroncio nevű festőt, aki a Szent Péter templom oltárai felett hagyta hátra művészetének tomboló, tarka színeit, Cristoforo Roncallinak hívták. De ő — amint az akkor szokás volt — inkább szülőfaluja után nevezte magát.

A Martino-építette ház még ma is áll a San Giovanni domb lejtőjén, homlokzata alátékint a völgyön átkanyargó útra. A fehér falon korhadó, elhalványult freskók, amiket még Martino festetett egy vándor, ismeretlen nevű festővel. Ha már megkopott, időnként újra festik.

Ez a Martino kezdte a Sotto il Monte mellett a földet megművelni mint „mezzadro” és utódaira is úgy maradt a föld ahogyan ő kivette. A föld a birtokos tulajdonában maradt, de a bérlő családja is változatlan évszázadokig. Így lakhatott a Roncalli-család változatlanul az őse építette házban. Itt pillantotta meg a napvilágot 1881. november 25-én, a Brusiconak nevezett tanyacsoportban Roncalli

Battista Giovanni és Mazzolo Marianna fia, Roncalli Angelo Giuseppe. (A gyermekáldást még kilenc követte.) Az apa annyira örült, hogy még aznap este hátára kötötte a gyermeket s elvitte megkeresztelni – a templom csak egy kőhajátásnyira csik a háztól. A plébános a következő keresztlevelet állította ki:

ANNO MILLES, OCTING. PRIMO {1881}
DIE VIGESIMA QUINTA {25} OBRIS.
EGO FR. REBUZZINI PAR. HUIJ. ECCL. S. IOAN.
BAPT. SUB
MONTI BAPTIZAVI INFANTEM HODIE NATUM EX
LEG.
CONJ. IOANNES BAPT. RONCALLI ET MAZOLA
MARIANNA
E BRUSCIO HUIJ. PAR: CUT IMPOSITUM EST NOMEN
ANGELUS JOSEPH. PATRINUS FUIT XAVERIUS
RONCALLI
FIL. IOANNIS BAPT. HUIJ. PAR.
QUOR. FID. SAC. FRANCISCUS REBUZZINI
PAROCHUS.

E z a k e r e s z t l e v é l ma is megvan XXIII. János pápa személyes okmányai között a Vatikánban. A szövegében, tagolásában s az önkéntelen ünnepélyességében: van valami a legősibb itáliai „műfaj”-nak, a még etruszk időkől való kőfeliratnak magát a lényegét tartalmazó lapidaritásából. A vésővel dolgozó latin Klió szófukarságából, méltóságából, erejéből.

Francesco Rebuzzini plébános – maga is bergamói parasztsarj – megkeresztelt egy mindössze félnapos parasztfiúcskát, akiről születésekor bizonyosnak látszott, hogy őseinek sorsát folytatva ő is afféle majoros lesz. Akkor még nem lehetett tudni, hogy már nyolc év múlva ő látja meg leginkább benne az éles észet, mint valami izomtokba zárt metsző kést. Ő áll legelőször a fiúcska kívánsága mellé a csodálkozó és habozásra kész szülőkkel szemben. Ő tanítgatja legelsőnek latinul, és ő küldeti majd a szemináriumba. S Angelo sohasem feledte el, hogy Rebuzzininak mekkora része volt abban, hogy pappá lehetett. Bekeretettette a fotográfiáját, s a barnásvörös daguerrotyp végigkísérte egész életén. Ott függött szülei és testvérei között, amikor felszentelése után néhány hónappal tanára lett a bergamói szemináriumnak. Követte őt már mint felszentelt érseket a szófiai villa dolgozószobájába, és vele volt a velencei pátriárkák palotájának termében is.

De akkor még alig levette pólyáit, első gyermekévei pendelyében, „felfedezte” legelőször házukat és az udvart, s telente anyjuk konyhájában játszott észrevétlenül szaporodó testvéreivel, akiknek világraérkezése természetes volt. Játékos, egészséges gyermekkorra volt a házban, a ház körül, a földeken. Éppolyan öntudatlanul volt gyermek, mint a több millió és millió olasz fiúcska. Életüket a nap osztotta be, a szomszéd dombon álló kis ferences kolostornak és templomnak csengettyűnél alig nagyobb harangja. Délben amikor megszólalt, a legnagyobb fiú – az ő volt – előimádkozta testvéreinek az Ürangyalát, azután pedig gomolyogva rohantak haza. A gyomrukban is harangoztak.

– Családi asztalunknál nem volt se hús, se bor, se édesség. Reggel dara vagy kukoricakása, délben főzelékleves, jókora darab füstölt sajt vagy kolbász. Este is ugyanaz. Szegények voltunk és elégedettek. Nem gondoltuk, hogy bármink hiányzik. Így hát nem is hiányzott...

Pénzük általában inkább ősszel akadt a terményeladásból. Ruháikat egymástól örökölték. Egy-egy paraszti szőrruha s otromba gyerekbakancs – mindegyik egészen foltossá válva – kettőjüket-háromjukat szolgálta ki. Néha megjelent délelőtti vagy délutáni játékaik között a gaccanellói apró kolostor egy-egy szerzetese, vagy behívta őket a kertsövényen át a konvent szőleijébe, s az ámuló arcok előtt elmondotta az assziszibeli kereskedő fiának történetét. Így hallotta először Roncalli Angelo a Fioretti-t, amely akkor még ajakról ajakra szállt Itáliában. S a csodálatos történeteket mind megismételték és megerősítették otthon az anyja ajkai. Így történt első találkozása a Szegénység Úrnővel. Azt nem sejtette még, hogy egykor majd a róla szóló történeteket fogják úgy emlegetni, mint a XX. század Fiorettijét.

Közben iskolássá növekedett és a családtagok száma is megnőtt. Érett koruk teljében, amikor ő már pap volt és a megnősült Roncalli-fiúk először többnyire a házhoz hozták feleségüket s otthon voltak a lányok is férjeikkel, gyermekeikkel együtt: volt idő, amikor harmincöt ember tartozott a családhoz.

Öccse, Saverio, aki megnősült, még él, amikor ezek a sorok íródnak; házassága gyermektelen maradt. Hozzá, a naptól cserzett bőrű, görnyedt földesgazdához írta 1961-ben, nyolcvanéves korában, még mint pápa, egyik utolsó, eléggé hosszú magánlevelét. Talán a legszebb és legalázatosabb önvallomást, amit egy pápa írhat. Ami nemcsak rá, XXIII. Jánosra jellemző, hanem arra is, akihez szólt. Nyilvánvaló volt, hogy Saverio meg fogja érteni; s úgy fogja megérteni a szépség, egyszerűség és mélység e kristálytisza remekművét, ahogy

az megíródott. S a Roncalli-család tagjaira talán ez volt a legjellemzőbb, hogy értettek azon a fogalmi és stiláris nyelven, amelyen ezt a levelet a pápa megírta; pedig többnyire ott maradtak paraszti foglalkozásukban és az őket keménnyé formált szegénységükben. Mégis tudták ezt a nyelvet, mint — legalábbis ösztönösen — egy ősi kultúra részesei.

Kisemberek voltak és azok is maradtak; egyetlen papnak, XXIII. János unokaöccsének kivételével nem váltak át értelmiségiekké. Így ágazódott bele a későbbi pápa rokonsága a mai olasz társadalomba. Valamikor a pápák uralkodóhercegekké tették unokaöccseiket, s marchesákká és nagyobb-kisebb uradalmaik birtokosává távolabbi rokonságukat is. Még középkori kezdetek után V. Mártonnal, a Colonna-pápával szilárdult meg a XV. században ennek hagyománya. Ugyanígy szilárdult meg a múlt századbéli elődök után a Roncalli-pápával végleg a hagyomány, hogy rokonságukat nem mozdítják ki társadalmi helyzetükből.

Zsúfolt, kicsiny, osztatlan népiskolát látogatott mezítlábas társai között ő maga is mezítláb. Kezdetől fogva „az első padban” ült.

A tanítót Donizettinek hívták. Ugyanabból a vérből és ugyanaból a törzsből eredt, amelyikből a zeneszerző Donizetti, akinek kottái és karmesteri pálcája korszakot jelentenek az olasz és az egyetemes-európai opera fejlődésében. Kései és távoli unokaöccs volt, s a brusicói gyermekekkel egyetlen osztályban vesződő tanító. Akkoriban még csak három osztálya volt az olasz népiskolának, amely a távoli tanyákról felében-harmadában is csak néha-néha tudta összeszedni a papíron tanköteleseket. Módszer is csak papíron volt, s elavult és nehézkes.

Allami iskola, nyomorúságosan fizetett egyetlen szál tanítóval, nyomorúságos, alacsony hodályban. Hol egyik, hol másik osztálynak magyarázott; a másik kettő azalatt hangosan „felmondott” valamit. Amíg így emlézték a leckét, a gyerekek zajongtak, felugráltak. Állandó közelharc a tanítói asztal és a lócán ülő gyermekek hosszú asztalai között! A tanítás és a hangos tanulás egymásbafolyó lármájából, a csend és mormolás, kiáltások tajtékjából emelkedett ki Roncalli Angelo figyelmes arca és csengő fiú-szopránja. És hamarosan kivilágított hogy „mindent” azonnal megért és tud.

Amikor pápa lett, Brusicóban még élt egy vén, nyolcvanéves volt ócskavaskereskedő — akkoriban sekrestyés — név szerint Gianbattista Aguzzi, afféle ragadványnévvé lett becézőnéven Battistel. Úgy

lett iskolatársa Roncalli Angelónak, hogy harmadikban megbukott és meg kellett az osztályt ismételnie. Ő hátul ült a legutolsó padban; viszont egészen elől, „a legjobb tanulók” padjában Angelo. Battistel élesen emlékezett rá:

„Roncalli megértett mindent. Mindjárt, csak úgy röptében. Még csak a legelső osztályban volt, mégis elhagyott minket, harmadikosokat is. Már akkor sejteni lehetett: ő még viszi valamire...”

„Angelo... ő igen... ő aztán igazán agyafúrt volt – emlékezett vissza a közös gyerekkorra a pápa hat évvel fiatalabb öccse, Giuseppe. (Az „agyafúrt” fogalmat ezzel a szóval jelölve „furbo”, ami „igen eszeset” jelent.) – Még most is, amikor már pápa, egy zsúfolt templom közepette felismerné valakinek az arcát, akit mint fiatal pap ismert. S ugyanilyen volt kisfiú korában...”

Apró, de éles jellegzetességek. Az aprólékosságig kiterjedő erős, éles emlékezet mögött erős figyelőkészség áll; az erős figyelés mögött pedig az értelem s a megrögzítés készségein túl az akarat ereje is.

Ő maga már mint pápa, emlékezett meg első áldozásáról és bér málkozásáról, abban az önmagáról harmadik személyben szóló életrajzban, amelyet azért írt, hogy valami vezérfonal legyen kezében akkori és későbbi életrajzíróinak.

Nyolcadik évében volt, amikor első áldozásra bocsátották. Ez egy jéghideg nagybőjti reggelen volt, minden ünnepélyesség nélkül. A brusicói Santa Maria templomban, a napi plébániai mise keretében. Más nem is volt ott csak maguk az első áldozó kisfiúk-kisleányok, Rebuzzini plébános meg öreg káplánja, Bartolo Locatelli.* Az esemény feledhetetlen emlék maradt neki, rideg egyszerűsége és a hideg miatt s az apró esemény kapcsán, ami követte. A szertartás után mind bementek a sekrestyébe, hogy szabályosan beírják nevüket az Imaapostolság Társulatának tagjai közé. Rebuzzini plébános neki engedte át a tisztséget, hogy ő írhasa be társai s a kislányok kereszt- és vezetéknevét a társulati anyakönyvbe; neki volt a legsebb írása. Ez volt az első írása, amire mindig visszaemlékezett, és amelyet 1895-től, amikor lelkinaplóját és lelkigyakorlatos jegyzeteit elkezdte írni, (majd később a könyveit és pápai szolgálatban való jelentéseit és mint pápa a körleveleit).

Kilencedik évében, nagyon korán – mint ez falun szokás az egész világon – meg is bér málkozott. Faluja és temploma kicsiny volt, hát Carvicóba mentek el, amikor a püspök, Gaetano Camillo

* Ez akkor már valóban „öreg” volt: 1845-től 1895-ig, tehát kerek ötven éven át volt Sotto il Monteban káplán!

Guindani ott bérált. Ez volt az első püspök, akit látott és később nemcsak tisztelt, de megszeretett is. Akinek nevében felvették őt a szemináriumba, aki 1895-ben fejére nyírta a tonzúrárt, feladta neki a kisebb papi rendeket 1899-ben, és Rómába küldte 1900-ban.

De mindez akkor még messze ködlött, az évek messzeségében. A család életében — vallásos életének is — az anyja volt a központ. Ő imádkoztatta meg őket reggel, vele mondták az esti olvasót, ő volt aki beszélt Asszisi Szent Ferencről; a fekete arcú, munkában és szeretetben elhasználódott, éppen csak írni-olvasni tudó paraszt-asszony. Eltűnik ugyan pápa-fia fénylő alakja mögött, de aki ír róla, nem feledheti el, hogy a legnagyobb pápák egyikét mégiscsak az ő szeretete és imádságai adták a világnak!

Néha, amikor Bergamóba mentek, megengedték neki, hogy felkaspaszkodjék az apja szekérére. A hajnal előtti virradat még egész sötét. De a fekete égről már letűntek a csillagok; a fák lombtömegein át olvadt arany csík világol a keleti ég alján. Az apró tarka tehének, ökrök — lovat itt nem nagyon tartanak — lassan cammognak a város felé. Átmenet nélkül lesz égő, világos napfény, s a nap kibontakozva forró páráinak fénytöréseiből, egyszerre magasan áll az égen.

Ezek itt azok az ősi olasz országutak, amiken még Macchiavelli hajszolta öszvéreit, amikor átment az Alpokon; s ilyeneken sietette Goethe a vetturáját, egyetlen száguldásban Dél felé. Parasztok visznek — széles szalmakalapban, egészen úgy mint Goethe idejében — eladni kétkerekű kocsikordékon főzelékfélét, füstölt húst, kolbászt, gyapiút, tejfölt, sajtot a városnak. Egész család kíséri, ünnepeles menetben, a mintegy áldozatra felvirágozott szarvú tehenet; bergamói mészáros veszi majd meg. Hatalmas port verve fel kecskenyáj gomolyog ki az útra; a pásztor megáll és élénk szóváltásba elegyedik a ballagó ismerősökkel. Az úton férfiak, asszonyok, lányok mennek munkára, kapával vállukon.

Az útkanyarulatnál széles, háromszögletű fal, omladozó vörös téglákból, messze előrenyúló, széles, lapos tetővel. Rozsdaette hatalmas rács mögött a Madonna képe, vagy Szent Antal szobra, vagy a pestisgyógyító Borromeo Szent Károlyé. Helyenként kápolna. Nem fér el benne más, mint a fogadalmi oltár, s valami sötétté váltott régi-régi kép, virág- és fűkoszorúk, hervadásuk titokzatos, mély, erős illatában. A gyerekek és asszonyok előreszaladnak az ismerős szenteket köszönteni, a férfiak pedig keresztet vetnek. Brusico mellett

van egy ismerős parányi emlékkápolna, ahová Angelo mindig be-
tért; amikor ő pápává lett, akkor restaurálták.

Falvak; a templomok felett itt-ott még campanile is áll, és néha
homlokzatukon függnek az apró, vén, longobárd vasharangok. Mert
ez a táj azért Lombardia felé lejt! És végül feltűnik a hegyen épült
Bergamo. Míg lent a városban zsvajog a piac, ő fenn a városban
kóvályog, őseinek meredek etruszk utcáin. A székesegyházat látog-
gatja meg, a gyönyörű Santa Maria Maggiore templomot, kívülről
bámulja a püspöki palotát, a szemináriumot, a törvényszék épületét.
Nem tudta még, hogy életének első városában jár-ke, s hogy Berga-
mo után Róma—Szófia—Konstantinápoly—Athén—Párizs—Velence
lesznek életének állomásai és városai, míg majd a pápai trónra jut.
Azokban az órákban nem volt több, mint olasz falusi kisfiú, aki ar-
ra gondolt, hogy pap szeretne lenni, mint ezt iskoláskorának már
első éve óta emlegette.

De bizony ez azért nagy gond volt a szülőknek, a már meglevő
öt gyerek s az ígérkező többiek mellett. Taníttatására mégiscsak
pénzt kellett adniuk, de miből? A tanítója, Donizetti is ütötte a
vasat, hogy feltétlenül tovább kell tanulnia, és Rebuzzini is, akihez
a templomba és a plébániára járt a többiekkel együtt hitoktatásra.
Nyolc-kilenc éves volt s a harmadikba járt, amikor elkezdte olvas-
ni vele a zsoltárokat, s a könnyebbek folyékony beemlézésén át,
latinul tanítani. Aztán a szomszédos Carvico fiatal lelkészére, Don
Pietro Nolira bízta, hogy vezesse be őt a latin grammatikába.

Otthon, hol biztató, hol reménykedő, hol kételkedő, hol szemre-
hányó pillantások fogadták, amikor a népiskola befejező osztálya
utáni nyáron átballagott Carvicóba, latin nyelvtant tanulni. Mégis-
csak elképesztő emelkedés ez, a szülők és a testvérek előtt. Sikerült-e
a próba? S ha sikerült, mégiscsak kiválik az ősi életrendből, idege-
nek közé kerül, egyelőre a celanai kisszemináriumba. Ha ott is si-
került, utána majd a bergamóiiba. Ha ezt is elvégezte, ugyancsak
a bergamói nagyszemináriumba léphet. S ha megmarad a hivatása
mellett, akkor majd pappá szentelik.

Meggondolandó dolgok! Ez volt az öröm, ami öröm borába ve-
gyült. És ezért addig is, majdnem a pappászentelésig, a családnak
azért gondoskodnia kell, ha nem is teljesen, a kispap ruházatáról.
Ez is gond, annyi gyerek mellett! Káplán korában még aligha tud
rajtuk segíteni, valamit visszaadni; az pedig, hogy plébános legyen,
irtózatosan messze van. Arra pedig, hogy plébánosnál is több legyen,
nem is gondoltak.

Nagyon földi, anyagiasnak látszó gondok ezek, dehát a földön
élünk, s egy sokgyermekes olasz majoroscsaládnak, amely a termés-

sel adózik a földért, mintha még jobbágy lenne, mégiscsak ezek a gondjai. Még ha örültek is, hogy pap lesz a fiuk. Jobb lenne, ha nem ő lenne a legidősebb fiú, vagy ha inkább valamelyik öccse szánná rá magát erre az életútra. Akkor ő már két-három év múlva egyre többet tudna segíteni apjának a gazdaságban, hiszen négy év múlva a kapát és az eke szarvát is megfogja már s így papnak készülő öccse gondjai igen jelentősen csökkennek az ő munkája révén. Nagyon nehéz éppen őt, éppen a legnagyobb fiút papnak adni...

Hogy pap legyen, és éppen ő legyen pap a Roncalli-családból, az nem pusztán édes idill volt, hanem ilyesféle hánytorgatások tárgya is.

De azért nem terhelték ilyennel és Pietro Noli leckéi után vizsgára mehetett a bergamói szemináriumba. Hát végül mégis betette lábát az óriási, vén, sárga épületbe, tridenti zsinat után olasz földön alapított papnevelőintézetek között az első egyikébe. Végigmehetett ott a hűvös folyosókon, míg paraszti ünneplőbe öltözött szülei a porta melletti szobában várakoztak együtt a többiekkel. Ő meg egy csomó vele egykorú parasztfiúval szorongott együtt, míg rá került a sor. A vizsga, úgy tűnt fel neki, könnyű volt. A vizsgáztató papok felkapták fejüket. Jól hangsúlyoz, látszik, hogy érti is a latin szöveget, amit olvas! Ki is derült, hogy folyékonyan érti. Francesco Rebuzzini módszere, hogy zsoltárokat kellett olvasnia, kívülről megtanulnia és mindjárt értenie is, bevált. Azok közé jutott, akik megkapták az engedélyt, hogy bejárhassanak tanulni a celanói szép, új püspöki kisszemináriumba.

Az igazgató jóindulattal a lelkére kötötte az anyjának:

— Azért valami kis pénzt is jó lenne, ha hozna a gyerek! Ha másképp nem megy, járja körül a rokonokat és próbáljon egy kis pénzt teremteni. A szemináriumaink bizony nagyon szegények!

„Az elutazást megelőző napon — beszélte el később Asunta, Don Angelo nővére — anyánk már reggel elment hazulról és csak este jött meg. Két lírát tett az asztalra, csupa aprópénzben, csak ennyi volt, amit összeszedni tudott, és sírásba tört ki...”

HARMADIK FEJEZET

EGY KISPAP VILÁGA

Celana ott van a Semasca és Pontidu falvak között, nyolc kilométerre Sotto il Montétól. Négy kilométer tanyai utakon s újabb négy kilométer az országúton át. Itt volt először afféle externista néhány hónapig, amíg a középiskolai anyaghoz való bevezetést tanulták. Nyolc kilométer, ha meggondoljuk alapjában véve nem nagy út, de mégis irtózatosan sok egy kisfiú kurta lábainak, hozzá naponta kétszer. Ameddig csak az idő engedi, mezítláb. S a tanítás után sötétek már az esték, amire hazaér. Várták, evett valamit a konyhán, s akkor valami vastag, otthon öntött gyertyacsonk mellett hozzálátott leckéihez. Mindez igénybe vette erejének utolsó cseppjéig. Ott dolgozott a sarokban, a padtól három oldalon körülvett asztalon. A vertföld-fal mögött, a túlsó oldalon, a külső folyosóról egy ajtóval odább nyíló szobában: anyjának tyúkjai még forró álmukban pityegtek és kotyogtak. Ez volt hát az a „továbbtanulás”, amiről Rebuzzini szólt! Végzett, elfújta a gyertyát, s fáradtságtól égő szemekkel feltámolygott a hátsó lépcsőn abba a szobába, ahol fiútestvérei aludtak. Másnap reggel már korán kellett kelnie, hogy Celanába érjen. Bevárta egy-két társát, ha lehetett levették a cipőiket, és úgy ügettek át — így szól az emlék — félig álomban, szótlanul a mezőkön és vissza ugyanúgy.

Övéi sajnálták a fáradtság miatt, hogy az kioltotta még a gyermeki élénkséget is, és komorrá tette, kimerültté, sovánnyá. Ma már nem lehet tudni, hogy ki volt az a pap és milyen kötelékek fűzték őt a családhoz, de szülei elhatározták, hogy segítséget kérnek tőle. Nyilvánvalóan ahhoz, hogy Celanában lakhasson. Útnak indították őt gyalog a levéllel, a mezőkön keresztül, hogy adja át neki. De nyilván sok sűgás-bűgás, tanakodás előzte meg, amíg megírták, és ő megsejtett valamit a tartalmából. Gyermek volt és elvégre róla szólt

a levél, úgy érezte, hogy joga van megtudni, mi van benne. A családi emlék aztán arról szól, hogy összetépte. Az emlék persze még beszámol arról is, hogy a „legszűkebb családi körben” megbüntették ezért. Arról tapintatosan hallgatnak, mi volt ez a büntetés. Bármi is lett légyen, ő viszont inkább gyalogolta a napi négy órát. De aztán, hogy Celanában is kitűnt a többiek közül, végül mégiscsak bentlakóvá lett a bergamói küsszemináriumban s megszűnt a megpróbáltatás.

Az alsó négy osztályon szerencsésen túljutott, a felsőbe került, ami két évig csak afféle befejezése volt a gimnáziumi anyagnak, de a tanulmányok mellé már a szorosán vett egyházi tárgyakból is került egy és más. Megkapta a nehéz fekete szőrcsuhát s azt a bizonyos széles karimájú, lapos és szőrös papi kalapot, amit Itáliában a kispaptól a bíborosokig még ma is visel minden pap. Most már kétségtelen, hogy pap lesz — ezt most már otthon is „elhitték”. Amikor szünidőre hazament, elámulás és a leendő papi méltóságnak szóló tisztelet fogadta. Öt év telt el azóta, hogy tanulmányai külön utakra vitték. Azok a kisebb testvérek, akikkel most már nem játszott együtt, s akik többé-kevésbé már az ő távollétében jöttek a világra és csak az iskolai szünetben látták őt hazakerülni: nem merték már tegezni. Ezt meg kellett szoknia, el kellett viselnie. A tiszteletnek ez a foka is hozzátartozik Itáliában a papság terheihez.

De voltak persze más terhei is. A papi ruha most már tizenégy-tizenöt éves korától nemcsak fizikailag jelentett nehezebb ruhát, „más járást”, hanem tanuláson kívül mást is. Ettől kezdve a szeminárium fokozódó fegyelmét. A növendékek, akikkel együtt volt, szintén erős, egészséges parasztfiúk voltak, mint ő maga. Egy-más között visszaestek a külön nyelvhöz hasonló bergamói tájszólásba, amely majdnem hogy afféle ősnyelv. A történet előtti kemény latinon kívül még megvan benne a gót réteg is. Hol egyikük, hol másikuk szenvedett súlyosan a melankóliától. A honvágy néha úgy tört rájuk, mint valami betegség. Órá is. Nem egészen egyszerű elfogadni a papi hivatást! Meg is kellett szenvedniük érte. Leláncolni a velük született és kiskorukban megszokott élelénkséget, alkalmazkodniuk a legutolsó mozzanatig szabályozott mozdulatokhoz, a minden percben szabályozott időhöz, s minden pillanatban mások felügyeletéhez.

Az elsőéves papnövendék, amikor már ismeri napirendjét, meg lehet győződve, hogy hosszú éveken át fogja mindig — a vakáció kivételével — ugyanakkor ugyanazt tenni. Mindig ugyanazon órában, ugyanabban a percben kel fel a széles folyosókon áthangzó

csegettű harangszavára. Mindennap mise a kápolnában. Orarend szerint folyó elmélkedő imádságok. Évenként sokkal több mint háromszázszor. És hozzá ugyanannyiszor lelkiismeret-vizsgálat. Lelki olvasmány. Ájtatos olvasmány az ebéd és vacsora alatt. Sorrakerülő ministrálások. Naponta többször hallgatási órák. Havonta kétszer gyónás. Évente kétszer lelkigyakorlat. És ha meggondoljuk, akkor Roncalli Angelónak nem is nyolc, de tizenkét-tizenhárom éven át ez volt az élete. Tízéves korától, 1891-től 1904-ig, huszonhárom éves koráig.

A legutolsó éveket kivéve — ezek éppen a római évek voltak — sétára is csak úgy lehetett menniük, hogy nem nézelődhettek. Lesütött szemmel, libasorban vagy párosával, siettek át a város utcáin s a bergamói mezők közt a dűlőutakon. Az őszi fákon az aranyat hullató, ritkuló, óriás tollseprőn át, úgy tárul fel a táj, mint óriási páva vér, bronz, smaragd és kék farktollai. S ez a látvány nemcsak üdülés, hanem friss levegő volt azoknak a fiúknak, akik csak pár hete hogy könnyes szemmel tértek vissza a családjuktól a szemináriumba. Egy korty a végtelen mezőkből, a ciprusok közt fehérülő falvakból, a messze szétszórt tanyákból. Egy korty az őszi délutánok kristálytisza, hűvös italából. Ma este nem egyet győttörni fog a honvágy. És holnap másokat.

De a tavasz még veszedelmesebb! Nincs szebb mint az északolasz tavasz. A délután aranypáráin át fehérben és rózsaszinben virágzó gyümölcsösök látszanak. A somfák sárga fátylai, a vad zöld orgonák, a teraszföldek termékenységet ígérő virulása. Ilyenkor minden évben akadt kettő-három a felsőbb évfolyamokból — jelentkeznek, hogy nem bírják tovább!

De ő, Roncalli Angelo, nem jelentkezett. Végre is az ember dolgát megkönnyíti az, hogy igazában pillanatra sincs egyedül. Ott ül az órákon a többiek között, s az előadás leköti azt az erős figyelmét, amit már kisiskolás korában megcsodált az a Battista Aguzzi. Aztán az ember nincs is egyedül valójában soha. Kijön a gyóntatójától, s beleakad a rektorba. Még nem szabadult meg tőle és már egy professzorával találkozik, aki mondani akar neki valamit. S az is igaz, hogy ott a szemináriumban nemcsak komolyság van, de van vidámság is, és kell is lenni vidámságnak, mert végre is a saját akaratából került ide. Hát nem bánkódik, hanem megáll a maga helyén, megteszi a mások akaratát, egészen úgy, mintha az a sajátja volna. És élvezi, hogy az a legjobb. Az ember körül az előljárók akarata olyan, akár a páncél — támaszkodni is lehet rá belül. Engedelmesség... Ez volt az első engedelmesség, aminek egészen átengedte magát. A többiek közül is elég sokan rájöttek ugyanerre a re-

ceptre. De valahogy Roncalli Angelónak ez egészen sajátos és nagy élménye volt. És ahhoz, ami életének későbbi jelszava lett — „Obedientia et pax” — ugyancsak hozzájárult ez az élmény.

Megőrizte a már gyermekkorában megnyilvánult humorérzékét, és őszintén együtt tudott nevetni azokkal, akik nevettek. Ha pedig egy szemináriumban — különösen a késő délutáni s az esti órákban, amikor véget ért az egészen szigorú napirend — felhangzik a nevetés, az nehezen ül el. A jókedv szobáról szobára szállong. Pedig milyen egyszerűek ezek a szemináriumi cellák! Négy puszta fal, egy ícszület és egy Madonna-kép. Az otthoniak fényképe akkor még ritkaság, hiszen csak a múlt században vagyunk. Egy vastag pokróccal letakart ágy, egy mosdó, egy szék és egy keskeny polc. Ruhatárnak egy falba vert szög untig elegendő. Hát ennyi az egész. De bármi apróság — véletlen szójáték, apró eset az előadáson vagy a vacsora közben — elég ahhoz, hogy hálásan, könnyekig érintően, felhangozzék a feloldó, a könnyebbítő homéroszi hahota.

N y o l c é v, sőt, tizenkettő-tizenhárom év nemcsak hosszúnak tetszik. Valóban hosszú. Még egy hetvenéves életnek is ötödrésze. Negyedrésze volt az átlagéletnek, amikor az életkor határa a negyvennyolc-ötven év volt, mint ekkor. De miután a papi nevelés e hosszú időn át elszigetelte s átformálta őket, egyszer csak megjelent bennük a már „konszekrált papi test” misztériuma.

A félig még gyerek Don Angelo nyilván maga se tudta, milyen kiváltságos korban s kiváltságos helyen jutott a papi nevelés áramába. Az északolasz szemináriumok — a milánói, bergamói, mantuai — voltak Európában az elsők, ahol a modern kor spirituális igényére ébredt papnevelés módszeresen végrehajtotta a papi élet kialakítását falai közé jutottakon. Különösen Szent Ambrus hajdani egyháztartománya volt a központ, a milánói. A keresztény Mediolánium másfélezer éven át vetekedett azon, hogy legalábbis Itália keresztény életében mindjárt Róma után töltsön be vezető szerepet. Ez sikerült neki Szent Ambrus idejében, mikor bazilikái a liturgia zengő hangszekrényei lettek. Sikerült amikor Itália legkülönb katólikusaivá nevelte át az áriánusként jött longobárdokat, sikerült a XI–XII. században, amikor a Lombard Síkon terjengő óriás ipari városban — sokáig Itália és Európa legnagyobb városában — a kommunális önkormányzatnak középkori olasz mintája forrt ki Milánó üstjében. Itt vált először hússá és vérré egész társadalmi osztályokkal együtt az elő-proletárság is, és itt valósult meg az érseknek a várost kormányzó szenátussal és a nagytömegekkel való együttmun-

kálkodása. A XVI. és a XVII. században a két Borromeo-érsek munkája az egész keresztény egyház mintájává tette a milánói egyháztartományt. Végrehajtották rajta a tridenti zsinat minden rendelkezését, egyebek között a papnevelésben is. Akkor épült a bergamói szeminárium, s a lombardföldiekkel együtt mintegy Európa számára vált mintaképévé a megújódó papnevelésnek. És ez a szerep a XIX. század végén újra feltámadt a milánói érsekségnek bergamói egyházmegyéjében. Huszonöt éven át tartó püspöksége alatt ebben is valósággal új korszakot jelentett Camillo Guindani (1878–1904) egyházkormányzása.

Guindanit két évvel Roncalli Angelo születése előtt – ma egyenesen úgy tetszik – a Gondviselés tette Bergamo püspökévé. Hogy ő éppen akkor kerüljön a szemináriumba, amikor Guindani nemcsak elindította, de már meg is valósította a módszere szerinti papnevelést! Roncalli annak kellett, hogy részese legyen. Ezen a ponton Lazzarini, XXIII. János életrajzírója, nem feleslegesen hangsúlyozza: „Ha Roncalli bár Bergamóban születik és valamikor máshol készül fel a papi hivatására – akár tizenöt évvel ezelőtt –, akkor kétségtelen, hogy egészen más jellegű pap lett volna.” Más jellegű pappá tették volna az előző szemináriumi körülmények, képzettségében és imaéletében mindenképpen kisebb igények emberévé. De így Guindani-féle pap lett; s még a teste is az a „konszekrált papi test”.

Guindani az a püspök, akit „nagy”-nak szokás nevezni, olyan papi egyéniség, akiben mintha egy motornak száz lóerős szíve dobolna, és egész egyházmegyéjét új vérrel tölti el; de legkedvesebb gondja volt szemináriuma. Annak minden növendéke az ő figyelő pillantása előtt nőtt fel; püspökük szeme ott nyugodott valamennyiükön. Intézkedéseinek lényege nem azon fordult meg, hogy bármikor megjelenhetett a szemináriumban, hanem magukon az intézkedéseken. A mindennapra előírt imádkozásokon, elmélkedéseken, a misehallgatásokon s a silentium óráin. Ezeknek ismétlődésébe fogta be – mindennapra előírt gyakorlógépezetbe – testi-lelki egészsükkal a fiatalokat. Az ismétlődés eleinte összehúzta őket lényük legbensőjéig; azután automatizmus lett, ami ellen lázonghatott egy darabig a régi megszokás; azután új megszokás lett, végül pedig erő és megjelent egyéniségük legbensőbb és legsajátabb vonásai közt.

Ez történt Roncalli Angolóval is. Így jelent meg későbbi papi egyénisége. Örömmel fedezte fel a növendékpap életének és napjainak ismétlődő egyformaságában az alárendelés és megvalósítás mindennap sorra következő diadalait. Fiatal pap korának arcképei is ezt árulják el; ennek öröme és alázata sugárzanak vonásain. Ez az új – az eszményi pap vonásai felé kiteljesülő – Roncalli Angelo íme

így jött létre a szeminárium méhében. Abban az intézményben, ahol az egyház működése az atyai mellett: édesanyjai is. Egyszerre csak titokzatos módon megszületett, „új emberré”.

A bergamói szeminaristák, akik előtt Monsignore Camillo egyszerre volt a „püspök” elvont fogalma, csodált személyi fénylés, fölöttük álló hatalom, s a székesegyházban aranyba öltözött kegyes szigor: azért apránként megtudták, hogy ki a püspökük. Valahogy mint a gyermek lassan körültekintve a világban végül azért helyükre tudja tenni szüleit. Megtudták róla, hogy nemcsak egyházmegyéjében számít valakinek, hanem Észak-Itáliában, sőt az egész Olaszországban is. Megvolt benne a valóságérzés és egy kettős hűség. A hűség a pápasághoz s a hűség ahhoz az egységes Itáliához, amely ugyan jóval később jött létre, már az ő életében, de valóság volt, mert az állami szuverenitás vaskapcsai tartották össze. Amíg egyes más püspökök nem tudták az áthidalást megtalálni, ő megtalálta ezt és bergamói működését nem kísérte bizalmatlanság a hatóságok részéről.

De azért volt valami, ami az ő püspöki működéséből nem hatol el ezekben az években „Don Angelinóig”. A közéleti katolicizmus, ami csak úgy szikrázott itt a bergamói egyházmegyében. Aligha is hathatott volna el szívéig s értelméig! Roncalli ehhez gyermek volt még s lefoglalta a saját benső alakítása. Tapasztalatok nélkül még meg sem érthette a bonyolult játszmát, aminek éppen Guindani püspök volt egyik mestere. Ma sem könnyű megérteni.

A lombard és az Alpok alatti Itáliában sokat számított az, hogy ezek a területek egy-két évtizeddel korábban lettek a nemzeti egység jegyében győzedelmes Savoyai-háznak s Cavournak alávetve, mint Róma és Dél-Itália. Az is számított, hogy például Bergamo sokkal közelebbnek tudta magát a Rajna mente, Belgium és Franciaország katolikus életéhez, mint a pápai állam ódon, megkövesült feudalizmusához. Itt hamarabb vált kérdésessé s hamarabb látták meg, hogy IX. Pius és XIII. Leó „Non expedit”-tilalma, amely nem engedi a katolikusoknak a részvételt az államéletben: gyakorlatilag nem előnyt, hanem hátrányt jelent a katolikusok számára. Megtartani a „Non expedit” elvét s az államhoz való lojalitást s ugyanakkor megokolni és megszervezni mindazokat a politikai lehetőségeket, amelyeket a „Non expedit” áthágása nélkül lehet: ez volt Guindani nyílt és bonyolult játéka. S ennek éppen a szeminárium volt egyik középpontja. Annak hatalmas épületében tartották az egyházmegye és Észak-Itália katolikus összejövetelét és robbanó vitáit. Ez

volt az üst, ahol a falusi kistakarékok, a munkásszövetségek, a hitbuzgalmi egyesületek, a kölcsönös segítőegyesületek, a hitelnyújtó kooperatívák, a fogyasztási és biztosítási szervezetek ügye kiforrott, nem egyszer zajos kongresszusokon. Lojálisnak lenni Itália felé, nem avatkozni be és ugyanakkor mégis beavatkozni a politikába, előkészülni arra az időre, amikor majd a „Non expedit” nem lesz: ez volt a püspök célja és ekörül oszlott meg az egyházmegye pap-sága, a „progresszisták” és a „műzeumi katolikusok”.

Ezek a megrázkódtatások mintha nem is lettek volna, nem hatoltak el a szeminárium egyik legkitűnőbb növendékéig, Roncalli Angelóig. Most már hét évtizednyi messzeségből pillantva vissza erre az időre, meg lehet állapítani, hogy a szigetelő közeg egy szikár, kicsiny pap volt, a szemináriumnak vicerektora, Don Davide Angelo, aki nem engedte, hogy a növendékek napi kérdésekkel legyenek zaklatva. Konzervatív papnak látszott, de kitűnő pap volt. Magának a püspöknek szemináriumi intéstúcióit használta fel a püspökkel mint politikussal szemben. Csak annyit engedett, hogy hozzájárult a jogi és társadalomtudományi katedra felállításához a legfelső két évfolyam számára.

Angelo 1895-ben kezdi el írni azokat a feljegyzéseit, amelyekből később Lelki Naplója lett; harminckilenc füzetben gyűlte össze ezek a jegyzetei. Van köztük aprókockás zsebnotez és ívnagságú kettős lapokból való füzet. Mint bíboros-pátriárka és pápa is feljegyezte időnként gondolatait, elhatározásait, szándékait, különösen a lelkigyakorlatokkal összefüggőket. (Ezek ma folio-oldalt töltenek meg.)

Éppen a legelső: kockás, vékony, apró zsebkönyvecske, mindössze pár lapból álló. A tonzúrárt éppen most felvett tizennégy éves kispap halálos komolysággal és áhítattal írja fel benne azokat a szabályokat, amelyeknek zsinórmértékét követni fogja mindennap, minden héten, minden hónapban, évenként és mindig. Írása ekkorra már kifejlődött. Noha még rászorul arra, hogy az előrenyomatott kockás sorok vezessék egyenesen: rendkívül takarékosan bánik a hellyel, kihasználta az oldalakon minden négyzetmillimétert, sűrű, apró, jellegzetes betűivel tölt meg minden apró kockát. Az egyenes, álló írásban van valami antik, különösen egyes betűk hátrahurkolt kanyarulatain. A szabályai valóban szabályok, pátosz és sallangok nélkül; minden fölösleges szó nélkül, velősen; törlések és javítások nélkül. Minden mondatot előre átgondolt és minden szót leírt.

Nekünk mindannyiunknak, akik már aggastyán korában ismerjük meg arcát, el kell képzelnünk őt, virágzó ifjúságában, amint az akkori fényképei mutatják, karcsúnak, koraérettnek, lányosan szép

és szabályos vonásokkal, komolynak, aki magára tudja vonni már leányoknak, sőt asszonyoknak is tetsző tekintetét. És ő, éppen akkor, azt írja általános viselkedésének második pontjával:

– Nem beszélgetni el, nem nevetni, nem tréfálkozni vagy bármilyen módon nyájasnak lenni nőkkel, akármilyen korúak vagy állapotúak legyenek; nem engedni sem magamnak sem nekik a legcsekélyebb bizalmaskodást sem, ami veszélyes vagy akár gyanút keltő lehet!

Az óvatosságnak ezt a magacmelte gátját mindig megtartotta, de mintha már ekkor tudta volna, hogy ez csak negatívum, mert hetedik pontnak felírta a derűs szeretet és nyájasság parancsait az emberek felé. És nyolcadik pontnak: a mindennapi könyörgést a bűnösök megtéréséért, s Annecy és Genf püspökének, a Philotea szerzőjének követését:

– Követni az ő modorának nyájasságát, jovialitását, vidámságát, összeszedettségét és komolyságát az emberek felé – és szigorát saját maga felé.

1895. június 24-én kapta az első kispapi ruhát s nyírtak fejére tonzúrát, 1896-ban kezdte meg Lelki Naplóját, 1898. július 3-án kapta meg az első két alacsonyabb rendet: lett ostiarius és lector. Ugyanakkor, az év augusztus 28-án, lezárták a bergamói egyházmegye védőszentjének, Szent Sándor püspöknek és vértanúnak tizenhatodik centenáriumát. Ünnepségen ott volt Roncalli Angelo is, fehér karingben, lángoló gyertyát tartva kezében – ő maga is egyenes, sápadt, égő gyertya – a főpapi misén a növendékpapok sorfalában és asszisztenciájában. Sarto Giuseppe – ebben az évben lett mantuai püspökből bíboros és Velence pátriárkája – vonult közöttük végig az Ecce Sacredos Magnus-nak a templom falait és oszlopait rengető viharában: szemölcsös, öregedő, fáradt, jóságos parasztarcával, galambszürke-galambkék pillantásával, égő mosollyal, amit mintegy beeresztett arca elé, mint aranyozott sisakrostélyt. Angelo életében először látott bíborost; s hallotta prédikálni őt, akiből öt év múlva pápa lett. Íme, így esik néha két leendő pápa találkozása; az egyik már bíbort visel, s a negyedik utódja még csak kispap, s ő elhalad mellette, de hat év múlva, első miséje napján, meg fogja majd szólítani!

1899 júniusában egzorcista és akolithus lett s ugyanennek az évnek szeptemberében beszélni hallott egy vatikáni kanonokot, országos hírví szónokot, bizonyos Radini-Tedeschit (így látta először későbbi püspökét). Eljött az ezerkilencszázas év; ennek szeptemberében a bergamói egyházmegye is elküldte kispapjait Rómába.

Ekkor utazott át legelső alkalommal a Lombard Síkságon. A nyárinál halványabb, de még mindig égő őszi hőségben Róma várta

őket, zarándokokkal zsúfoltan. Pár nap Rómában. A San Pietro szédítő nagysága. Zarándoklás a többiekkel együtt Loretóba. S visszafelé Assziszibe. Találkozás Asszisi Szent Ferenc alakjával. A visszatérés boldog benyomásokkal, Bergamóba.

Roncalli egyébként a szeminárium egyik legkitűnőbb növendéke volt. Ekkor váratlan esemény történt. A bergamói püspökség régóta folytatott jogi vitát az ún. — „Ceresola-alapítvány” körül. Az egyházmegye egyik még XVII. századi kanonokja annak idején jelentékeny alapítványt tett a római Apollinare-kollégium három helyére, bergamói növendékek számára. Még mindig érvényben volt, csak mintegy elenyészett abban az értelemben, hogy észrevétlenül átszállt világiakra. Amikor Guindani püspöknek mégiscsak sikerült növendékpapjai részére visszahódítani a helyeket, rögtön intézkedett, hogy három növendékpapja menjen azonnal Rómába és ott szerezzék meg a doktorátust. Így került tehát oda a század utolsó évében ő, akiből egy híján hatvan év múlva pápának kellett lennie. A római Sappionza-egyetemet végezhette el s ez később, amikor a római prelátusok sorába lépett, jelentős módon megkönnyítette útját.

NEGYEDIK FEJEZET

ANGELO RONCALLI
„RÓMAI” LESZ

Később mint pápa, 1959-ben saját kezével másolta át személyes okmányai közül a bergamói szeminárium őt Rómába elküldő leveleit, amit Davide rector írt. 1901. január harmadikán reggel ülték vonatra Bergamóban s utaztak délnek a télvizes lombard síkság tanyái közt a délutánon és estén át Bolognáig, s az Appenninek közt a hegyoldalakon, alagutakon, éjszakán és mögöttük lámpafényben felvörösülő s újra sötétben hulló városokon át Róma felé, egy teljes nap s egy teljes éjszaka. Két másik társa volt vele: a Curnetóból való Carozzi Guiglelmo s a boltinói Bellini Achille. Ködös, füstölő virradatban érkeztek meg január 4-én reggel 6 óra 30 perckor a Termini pályaudvar mennydörgő csarnokába. Szeptemberi látogatásukból tudták, hol a Seminario Romano.

Hárman voltak és bérkocsit fogadtak, akkor még nem voltak autók és autóbuszvonalak – Róma minden pontját olcsó és kopott bérkocsik táborozták körül, leginkább a pályaudvarokat. Mehettek volna villamoson is, akkor még mindenütt járt villamos Rómában, de nehézkes lett volna az átszállások és a csomagok miatt. Látni nem sokat láttak. Róma télen-nyáron későn ébredő város, s ez még a virradat előtti éjszakához tartozó, irtózatosan korai óra volt, csukott üzletekkel, néptelen utcákkal, alighogy éledő templomokkal, a világváros sötét hajnala. Az út egyébként egyszerű; az érkezési oldalon húzódik a széles Via Cavour, a pályaudvar mellett óriás kocsitábor s a messzeségben a Via Cavour közepén balra, feltárult előttük – mint egy roppant szívdobbanás – a Santa Maria Maggiore templom roppant tömbje. Azt jobbra kell hagyni s mögötte ott a szintén széles, szép Via Merulana. Fölfelé haladtak a Lateráni Dombon, a Bazilika és a palota ködlő látomása felé.

A Laterán dombjáról nem látszik más ilyenkor téli reggeleken,

mint a párás látóhatár, a köd felszálló füst kígyói és foszlányai. Az Alpok közti Bergamo havához s tiszta, csikorgó téli hidegéhez, a kristálytisza havasokhoz szokott szemnek: párás, erjedtködű és szokatlan ez az óriás világvárosi táj, amelynek felhős domb- és épület-hullámaiból csak templomok és paloták ütköznek ki. A San Giovanni in Laterano tere szédületesen nagy. Végig a templom rengeteg homlokzata előtt és a roppant palota nyomasztóan járókelők nélkül való üres frontja előtt: csak egy-két pap lassan mozgó körvonala rajzolja ki Róma téli virradatának kocsonyás, üveges, zöldes világossága. A valóságos épülettömegben oldalt húzódik meg a Seminario Romano, a római egyházmegye szemináriuma, a pápák püspöki bazilikája mellett, amely akkor már harminc éve nem látott egyetlen pápát sem. A halott XIII. Leó fog csak majd három és fél év múlva kivonulni ide, hogy tüntetésektől körülkavargott, kövekkel és szennnyel megdobált koporsóban, egy ellenséges közvéleménnyel dacolva, tudassa, hogy Róma püspöke volt, és megvallja, hogy a pápák azért pápák, mert Róma püspökei. S a pápák püspöki méltóságát majd ötödik utóda, Roncalli Angelo, a kopott kocsin két társával együtt érkező utas fogja a világ püspökeinek méltóságában is új korszakot kezdő nyitánnyal helyreállítani!

Az átutazott huszonnegy órától, s a zsúfolt vonaton töltött éjszaktól sápadtan három papnövendék jelentkezett Borgia lateráni kanonoknál, a szeminárium vicerektoránál, aki már értesítve volt az érkezésükről és szétosztotta őket. A másik kettőt a másodévesek folyosójára tette, Roncalli Angelo a harmadévesek között kapott kis szobát, sötét és levegőtlen cellát. Mindvégig megtartotta amíg csak itt lakott. 1905. április 2-ig, amikor mint Radini-Tedeschi püspök titkára távozott Rómából. Ez volt az egyik legnagyobb római megpróbáltatása, ez a zártság, ez a levegőtlenység, a sötét folyosó. A Seminario Romanóban akkor még villanyvilágítás sem volt; a növendékek parányi olajlámpákat kaptak, hogy a cellákban délutántól kezdve tanulni és írni tudjanak. A pápákat a püspöki méltóságukban helyettesítő Római Vikárius lakása és hivatali helyiségei, a lateráni kanonokoknak lakosztályai, sekrestyék, folyosók, udvarok vetrék körül az épülettömbbe ékelt szemináriumot és helyiségeinek limbusát. De mindenek fölé emelkedett roppant pompájával Keresztelő Szent János bazilikája, a Föld minden templomának „Anyja és feje”, „Caput et Mater omnium Ecclesiarum”.

Az apollinarista társak másnap elvezették őket a Sant'Apollinare kollégiumba. Ez pedig Bergamóhoz, a hegyi város szűk fennsíkján szorongó utcákhoz szokott szemeknek: irtózatosságot kelt. Pedig valóban nincs is olyan messze. El kell indulni a Piazza di San Gio-

vanniról, az egyiptomi obelisztk mellett, amelyről négyezer év lehetete árad alá — el kell haladni a paloták övezte Via di San Giovannin, el a Colosseum mellett s a Forum szürke és fehér kőcsontváza mellett: át kell menniük a Piazza Venezián, ahol ekkor még nem épült fel a Savoyai Ház Róma feletti diadalának nyomasztóan óriás és ízléstelen emlékműve; át kell vágni a téren, a Palazzo Venezia [az akkori osztrák—magyar követség] roppant tömbje előtt: itt a két főútvonal között belemélyedni a kisebb, tipikusan római sikátorok útvesztőjében a Pantheon roppant tömbje felé, vagy végighaladni egyenesen a Vittorio Emanuel korzón s attól szakadni le a kis Piazza Apollinare-re vezető útvonalak valamelyikére. Az egész út nem is tart fél óráig, ha az ember kilép. Így ügettek mindenfelé Róma növendékpapjai, csapatosan a római útvonalakon, a különböző egyetemekre, az emlékek, templomok, kövek, paloták, bérházak között, és így ügetnek még ma is a fátyolos vagy ibolyaszín ég alatt.

A Collegio Apollinare vén, óriási palota az Apollinare templom és a San Agostino közti háztömbben; régi intézmény, Róma egyik legrégebbi egyházi egyeteme, ahol akkor teológiát csak mellékesen, afféle kiegészítő céllal tanítottak, és ahová akkor világi tanítványok is jártak, olyanok, akik például püspökségek és egyházi intézmények ügyészeinek készülődtek. (Guindani püspöknek éppen az ilyen világiaktól sikerült visszaszerezni az eredetileg bergamói papok kánonjogi nevelésére szánt Ceresola-alapítvány feletti rendelkezést.) A bergamói kispapok néhány hétig még kissé feltűntek bizonytalan viselkedéssel a szeminárium folyosókon, a római utcákon s az Apollinare termeiben. Bergamóiak voltak, olyasféléknek számították őket, mint minálunk az erdélyieket. Tarka, vidám eszességűeknek s egy kissé afféle „hegyi vadak”-nak, akik játékosabbak s egyben nehezkesebbek a többiekénél, de akaratuk komorabb s kitartóbb; az igába befogott ökör lassúságával és alaposságával tudják vonni tanulmányaik barázdáját.

A Seminario Romanónak akkor Bugarini Vincenzo prelátus volt a rektora. Ötvenedik évében járt, burnótfoltos, bő fekete talárjában, kortalan és majdnemhogy fekete redők szántotta arcából metszően okos, átható, sötét csillámú pillantás nézett mindenkire, egy már-már emberietlen önismeret és emberismeret. Radini-Tedeschi püspök előtt ő volt az első nagy egyéniség, aki alakítóan hatott Roncalli Angelóra s döntően formálta őt, vonásainak éppen ellentéteivel. Ifjú korában tudósnak indult, ószövetségi biblikusnak, és keleti nyelvész lett. Olyan kitűnően beszélt héberül, arabul és szírül,

hogy a Propaganda Fide-nek lett egyik szakértője; a sémi nyelvek jelentéstanának legnehezebb árnyalati kérdéseiben fordultak hozzá tanácsért. Még mielőtt a Seminario Romano rektora lett volna, többféle vezető tisztséget töltött be, igen fiatalon. A nyelvzszenik egyik fajtájának tüneményes rendet tartó s organizációs készségei jellemezték.

Az egyház ezt a látszólagosan másodrendű képességét használta fel a vezetői posztokon, ahová állította. Ezt a kifelé jeges modorú, minden mozdulatában olyan kimért és minden szavát lemerő papot, semitológus nyelvészt: éppen nevelőnek a Seminario Romano ember- és tudósformáló munkája fölé irányítóul. 1893-tól 1910-ig kormányozta a Római egyházmegye és a Don Angelóhoz hasonló vendégnövendéki révén Itália egyik afféle Központi Szemináriumának számító intézményét. Kitűnő nevelőnek bizonyult. A tizenhét év alatt több ezer papnövendék haladt át keze alatt abban a korban, amely megalapozza a férfikor vonásait a gyermekifjúság s az ifjú férfikor közt. A Seminario Romano folyosóinak, tantermeinek s lakócelláinak hatalmas limbusában mindenkin rajta volt a szeme. Bergamóban magát Guindanit érezték a növendékek a szeminárium közvetlenül is működő legfőbb rektorának; a püspöki méltóság fényében olyan volt fölöttük, akár valamelyik alpesi csúcs. Ki gondolt arra, hogy olyan akarjon lenni, akár a Mont Blanc vagy a Monte Rosa? Ám Bugarininek azonkívül, hogy a rektori tisztséget betöltötte, magának is volt katedrája, és megismerhette a növendékeket nemcsak arcukon, megjelenésükön és modorukon át, hanem a biblikus tárgyakban felmutatott tanulmányi eredményeken is. Meg kell mondani, hogy a biblikum a papságra előkészítő tanulmányokban akkor még nem foglalta el azt az elsődleges és középponti helyet, mint most. Bizonyos mértékig háttérbe szorult a dogmatika és a teológiai bölcsélet mögött. De akkori mivoltában is kitűnő választóvíz volt, hogy a papi lélek vonzalmait megmutassa. Pár nappal utóbb – a kötelessége is volt – fogadta külön-külön is a három bergamóit.

Vajon milyennek látta az ifjú Angelót? Ehhez hiteles támaszpontunk van. Angelónak ekkor, 1910 januárjában készült fényképe. Halvány a kép fölött elmúlt már több mint hatvan évtől, szétfolyó a nagytáستól, aminek alá kell vetni, hogy részletesebben lehessen látni a vonásokat. A papi talárban szikárnak ható termet fölött üde fő ül, még gyermekifjúé csak; még határozatlanok az ajak és az áll, melyek pedig későbbi képein oly markánsul emelkednek elő szinte fájdalmasan energikus szabással.

Ha nyugtalanabb szellem, feltétlenül beleakad annak az iránynak a tételeibe, amely még a Seminario Romano padjaiban és tanuló-

asztalai mellett is forrongva szerzett magának híveket. A modernizmusba. Az, amit később annak hívtak, akkoriban kezdett belevegyülni különböző forrásvidékekről az egyházi egyetemek és szemináriumok tanítási anyagába. Igazában nem állott össze rendszerre; nem is úgy indult.

A bölcseleti modernizmus lényege, hogy elhagyva a skolasztikus filozófia alapjait, kompromisszumra kívánt lépni a világi bölcseletben az elmúlt század közepéig elsöprő diadalt aratott kantianizmus-sal. Tehát hogy a világot igazában nem ismerhetem meg, mert csak azt „ismerem” — és azt is csak a kételkedés előjelével —, ami a tudatomba lép; tehát a valóság helyett a jelenségeket, amelyeket már a megismeréseim működései is eltorzítanak, nyilván. Ebben a bizonytalan szétlódott világban egy szintén bizonytalan értelem nem rendelkezik szilárd támaszpontokkal Isten megismerésére, bár van erre némi lehetősége. Az így inkább feltételezett, mint megismert Isten azonban nem a személyi léttel bíró abszolút és valóságos teremő és mindenható szeretet, hanem csak az értelem posztulátuma. Istent — mondhatni — a saját értelmünk teremti meg, mert az ő létének valami posztulálása nélkül nehezebb dolog egységes világképet alkotni.

Ez a Kanton nyugvó Isten-fogalom azt semmisítette meg, ami a teológiában éppen tudomány: a bizonyosságot. A gondolat divat lett a német egyetemek teológiai karain. A jelenségre is a német katolicizmus testében figyelt fel valaki, akit ennek a bölcseletként kezelt iránynak önellentmondásai nem elégítettek ki, és aki — mert Aquinoi Szent Tamás rendszerében találta meg a megnyugvást — a dominikánus rendbe lépett és kétkötetes könyvben foglalta össze a modernizmussal szemben való ellenvetéseit. P. Weiss volt, a később világhírűvé lett apologéta. Könyvét a későbbi X. Pius még mint manruai püspök ismerte meg, s már mint velencei pátriárka adott ki körlevelet a modernista irányzat ellen, amely terjedezni kezdett Itáliában is; az olasz katolicizmus számára akkoriban a németek testesítették meg a tudományt és a haladást.

Még radikálisabb és robbantóbb volt az új gondolatok jelentkezése a szentíráskutatásban. Eredetileg ez is német földről indult, ahol az akkori protestáns biblia-kritika a Szentírás nyelvészeti és filológiai átvilágításától szédületes gyorsasággal jutott el odáig, hogy mind az Ó-, mind az Újszövetséget teljességgel emberi műnek tekintette, a bennük foglaltakat pedig csak mítoszoknak. — Kétségtelenül a kereszténység az emberiségnek legtökéletesebb vallása — mondotta ez a felfogás — de nem másért mint azért, mert legtökéletesebben elégti ki az emberi természetet. — Ezt a véleményt tette

magáévá, építette ki részleteiben és hirdette meg az egész világnak, elbájoló stílusban Renan.

A katolikus biblikusok közül az ő nyomába indult főképp Loisy. Ha volt a modernizmusnak rendszeralkotó génusza, akkor ő volt az; ő egyesítette az előfeltevéseket és következtetéseket, könyörtelen logikával, egységes rendszerré. — Kinyilatkoztatás — vallotta — nincs; vannak az egyistenhit irányában fejlődő vallási nézetek az ószövetségben; az ószövetség büntudata és megváltásigényei s a hellenizmus büntudata és megváltásigényei: közös tárgyat találtak Jézusban, aki a farizeusokkal szemben bukott el s került kivégzésre. A kettős büntudat — a zsidó és a hellén — együttesen tették meg őt Megváltóvá, tanításokat adtak szájába, történetet hamisítottak körébe, egyházalapítási szándékot tulajdonítottak neki. Az egyház úgy, ahogy előttünk áll, történelmi fejlődés eredménye; ennek a fejlődésnek kimutatása pl. az egyháztörténelem célja.

Látható itt, hogy Loisy a fejlődés gondolatát és elvét alkalmazta az egyistenhit, vallás, kereszténység, egyház történetére. És mind-ezek a gondolatok nem az egyházon kívül, hanem azon belül keltek, Párizs egyik szentírástudományi katedrájáról. Isten léte, szentháromsági és teremő volta, az emberrel való kapcsolatba lépése, kinyilatkoztatás, Jézus istensége, a Krisztus által alapított egyház: egyszerre voltak érintve Loisy tanaiban. Tudománytörténetileg az egész században máig is ő a legrombolóbb jelenség. Hasonló gondolatokat vetett fel az angol jezsuita, a rendből kivetett Tyrrel. Az olasz katolicizmus nyugtalanabb gondolkodói pedig vallásszerű nacionalizmusuk által befolyásolódtak. Mint olaszok érezték, hogy szembekerülnek a korszerűtlennek, elmaradottnak vélt Egyházzal, annak a középponti hatalmával, a pápasággal; az ő kritikájuk gyakorlati téren érte az egyházat.

Nem voltak ezek könnyű évei a katolikus tanításnak. Azokban a szemináriumokban, ahová a modernizmus már valahogyan behatolt, a teológiai tanulásnak sem. A Seminario Romanóban a tanárok között nem akadtak modernisták, de voltak ilyenek a hallgatók között. Az új doktrína szellemében kelt művek áramlottak szét pad alatti keringésben; különböző személyi góciókban heves viták folytak, legélesebben Loisy elméletei mellett. Csak néhány esztendő választotta el Roncallit, hogy nem került össze közös tanulmányi éveiben azzal a Bonaiutival, aki Loisynek lett az apologétája és az olasz modernizmus feje. Később heves és agresszív szervezője az új iránynak. De Roncalli orthodoxiájáról és mélységes hitéről lehullottak azok a tételek, hogy csak képzelgés egy önmagát antropomorf módon megnyilatkoztató Isten. Ő — aki akkor már sok éve élt úgy,

•
hogy Istenhez nyúlt első hajnali eszméletével és nem szűnt meg jelenlétében élni – tudta, hogy Isten nemcsak van, hanem a szeretetének végtelen örvényével napról napra meg is nyilatkozik neki.

A Seminario Romanónak az új irányokhoz húzó csoportjai, akik kíváncsian fogadták mint nyilvánvaló vezéralakját az újonnan jött bergamói szeminaristáknak: egyelőre lemondtak arról, hogy megnyerjék. Kezdeti benyomásai is zsúfoltabbak voltak, semhogy erre alkalmas lett volna.

Egyébként ugyanolyan kötelességszerű módon, mint Bugarini rektor, érdeklődést mutatott iránta Tabarello atya is, a teológia dogmatica professzora. Őnála is jelentkezniük kellett, s ő úgy találta, hogy míg Carozzi a bizonyos mértékben jellegtelen „jeles tanuló” vonásait mutatja, addig Ballini szikrázóan tehetséges, éleseszu és jó memóriájú. Elégge támaszkodik is erre s kombinatív képességekkel pótolja tájékozottságát. Köztük a legkevésbé csillogó éppen a fiatalabb volta ellenére egy évfolyammal magasabban járó Roncalli. Viszont benne megvan a reverencia a dogmatikus teológia törvényei felé. Tájékozottsága nem több az iskolában tanultaknál, de megvan benne a teljesség, a jólrendezttség, s egy feltűnő vonás: a mélység és alázat, amely nagyon is jól tudja, hogy a dogmatikus konstrukciók az ember nem egyszer gyarló kísérletei arra, hogy a Kifejezhetetlent kifejezze, hogy a Végtelent az emberi fogalmak szükségképpen való végességekbe szorítsa. Tudását nem tartja abszolútnak, mint egy jeles tanuló; a Végtelent s a Kifejezhetetlent nem járja körül oly vakmerően, mint Carozzi, saját konstrukciókkal, de megvan benne máris az az ösztön, amivel az igazi dogmatikusok szemlélik tudásukat: hogy az bár bizonyosságokat tár fel, de végső soron mégis végtelenül csekély kagyló, hogy beleférjen az Igazság és Örökkévalóság tengere. Egyébként ő azt, amit az itteni évfolyamban előadtak és elő fognak adni, valami tanulmányi fáziseltérés kapcsán, máris hallgatta Bergamóban. Így hát Tabarelli azzal az intelmmel bocsátotta el őt, hogy vigyázzon, ne legyen ártalmára az, hogy az év végéig még egyszer ugyanazt hallgatja, amit már hallgatott.

Felkereste még Pitocchi Francesco atyát, a spirituálist, aki hivatalból lett gyóntatója. Az ekkor ötvenéves redemptorista szerzetes rendkívüli ember volt, amit mutatott a halála után róla megjelent emlékezőések szokatlanul nagy száma is. 1885-ben, harminchárom éves korában, már mint felszentelt világi pap, plébániát hagyott ott, hogy a redemptoristák sorába lépjen. Ezt a nálunk alig ismert rendet Liguori Szent Alfonz alapította a XVIII. század első harmadában, a sajátos itáliai életszentség akkori irányzatainak egyik legjobbjaként: az önmegszentelődésért és mások megszenteléséért Krisz-

tus követésének, lelkigyakorlatok tartásának, a szervezett lelkigondozásnak — pl. szemináriumok lelki irányításának is — a céljával. És nem mellékesen a legelveszettebb, legsebzettebb, legreménytelenebb lelkeknek javára, olyanokénak, akikkel már nem törődött senki a világon. Az ilyenek voltak az akkori börtönlakók, gályarabok, a megkérgesedett közismert bűnösök. Krisztusnak, a Mindenoldalúnak számtalan alakzatából a Megváltót emelte a bűnösök elé, az Irgalmat, a rend címerével és jelszavával: „Copiosa apud Eum Redemptio”: „Mert Önála bőséges a Megváltás!” Annak ellenére, hogy a rend semmiféle egyház- és hatalompolitikát nem üzött, és mindenütt a legnehezebb küldetéseket kereste, mégis Itáliának három államában, az Alpokon túli német tartományokban, Franciaországban, Fszak- és Dél-Amerikában: szakadatlan nehézségek vetették vissza és vissza újra fejlődését. A közösségi munka mellett a rend igen nagy alkalmat nyújtott az egyéniségek kifejlesztésére. Hozzáink legközelebb Bécsben került össze Hofbauer Szent Kelemennel, aki a város nagy tömegprédikátora volt, gyóntatója és lelkiirányítója a romantikus nemzedéknek. A csalódásai és neurotikus szorongásai miatt aggályosságra hajló Széchenyi Ferencnek is ő volt a gyóntatója. Így azután legalább közvetve befolyást gyakorolt Széchenyi Istvánra, aki apjától örökölte ezeket a neurotikus szorongásokat, a szentgyónási erősfogadás és a feloldozás elégtelenségének érzését, a szentáldozástól a visszarettenést, ami egyébként janzenista örökség is volt. Alapjában véve éppen ez, a XVIII. századi janzenizmus volt a redemptoristák ellenfele. A janzenizmus mindenütt, különösen a XVIII. században, az előkelő osztályokat hódította meg, akiknek tagjai mindenütt ott ültek a legfontosabb hivatalokban, és ellenséges érzelmekkel voltak a redemptoristák irányzatával amely a Jobb Latort is meg tudta mutatni a bűnösöknek.

Ebbe a rendbe lépett Pitocchi Francesco, aki Róma egyik legmélyebb hatású irányítója lett Szent Alfonz jótékonyan derűs és optimista szellemében. Központi székházuk, ahol ő működött, ott van a Laterano közelében az erről a Santa Maria Maggiore felé levezető Via Merulánán, ahol a három bergamói kispap megérkezésük téli reggelén feljött a Seminario Romanóba. XIII. Leó mint római püspök, egyházmegyéje Központi Szemináriumának legfőbb irányítója, 1899-ben nevezte ki Pitocchit lelkiigazgatóvá. Még alig valamivel több mint egy éve fejtette ki itt hatását a növendékekre; a lelki élet józan egyszerűségére s Krisztusra való nagylelkű ráhagyatkozásra nevelte őket. Bugarini mellett ő volt a második, aki Roncallira hatott, éppen azzal, hogy a nyájas és tüzes szeretetű Megváltó Krisztust állította a lelki élet középpontjába.

A „Lelki Napló” feljegyzéseit összevetve más forrásokkal is — pl. Seminario Romano hivatalos könyveivel s magának Roncallinak levelezésével — meg tudjuk konstruálni az első római hónapok eseményeit.

Azután, hogy megérkeztek csak röviden tudta értesíteni családját, 1901. január 16-i kelettel írta nekik Rómából első hosszabb levelét. Övéihez szóló levelei közül ez a legelső, ami fennmaradt; a család ezt kegyelettel megtartotta. Mind érezték a belefojtott különös tüzet, a rajongás nélkül való egyszerű életszentséget, mely belőle áradt. Az ifjú papnövendék úgy írt most, mintha már el is szakadt volna a földtől. Külső körülményeiről csak annyit — nincsen szüksége semmire. A többi szeráfikusan égő szeretet a Laterán hegyén a mennyei dolgok iránt.

A hó végén részt vett a szeminarista társakkal együtt a Dodici Apostoli templomban egyik legnagyobb egyházi zeneművész, a hangok mágusa, Perosi egyik egyházzenei művének előadásán. A pástorok és a Napkeleti Bölcsék imádásáról szóló mű a legősibb római hagyományok egyikének feldolgozása. Duda szól benne és a pástorsípok, azután az elalvó pástoroakat ébresztik fel az angyalok: vakító fényesség, a kis Megváltó keresése és a megtaláltnak szóló ujjongás sípokkal és dudákkal, majd a Bölcsék tevéinek sora a csengettyűkkel és Drangiane távoli pusztáinak orientális pátoszával, az Arany, Tömjén és Mirrha ajándékai, s az utolsóval már az érettünk való Megváltás művének keserősége, a fájdalom távoli ígérete, s a húsvéti violaszínű fenség. Ez volt az első nagy zenedarab, amit Roncalli hallgatott. Később nem ér majd rá a zenére. A balkáni több mint húszéves küldetés alatt pedig egyáltalában nem hall sem egyházi, sem világi zenét. Majd csak Párizsban... de akkor pótol mindent. Megszereti a város hangversenytermeit, hallgatójává válik a legmodernebb zenei irányzatoknak, különösen Stravinszkijt, a Tűzmadár szerzőjét kedveli meg.

De legérdekesebb 1901. február 16-i kirándulása a San Callistokatakombába. A Laterán mellett elkezdődik az Urbsnak legrégibb őskeresztény régiója, a Sante Croce in Gerusalemme s a Porta San Sebastiano vonala alatti délnyugati városrész, a violaszín messzeiségbe lépdelő régi római vízvezeték tört ívei s a Monte Celión levő Caracalla-thermák között. Magáról a Lateránról ebbe a ma is élő régióba vezetnek le az utcák, de a kaputól, ahol Szent Sebestyént kivégezték, az ember a Via Appia Antica kövein juthat a katakombarégióba. Csupa őskeresztény emlékek körös-körül. Szent Balbina temploma, Szent Nercusz és Akhilesz — akiket Szent Péter keresztelt meg — temploma. Szent Sziksztusé a III. századból, Szent Cezariuszé

szintén ugyanama századból. A Domine Quo Vadis kápolna Szent Péter emlékére, aki a legenda szerint Néró üldözése alatt éjjel akart elmenekülni a Via Appián át Rómából, amikor azonban a Porta Capena második mérföldkövéhez ért volna, látta Jézust, vállán kereszttel Róma felé menni, és válaszára — „Hová mégy Uram?” — „Megyek Rómába, hogy ismét keresztfeszíttessem!” — visszafordult.

Csupa szédítő emlék! De a Via Appián továbbhaladva, ezen a február 16-i napon Roncalli Angelo elért Szent Kallikszusz katakombáihoz. Emlékei csak dadogó szavakat és dadogó érzéseket őriznek, az e napi látogatás gondolatait. Szent Cecília és Szent Tarzicius emléke lebeg a levegőben. Parányi kis helyiség, ahol mind a tizenkét III. századbeli pápát eltemették. Szent Cecília kiterjesztett karokkal álló freskója!

Don Angelónak van egy följegyzése, amit egy az ő „Lelki Naplóján” kívül fönmaradt füzetkéje őrzött meg. „Anno Domini 1901” — mondja a cím. — „Benyomások. Érzések. Emlékek.”

„San Callisto katakombában. 1901. február 16. — Soha édesebb vizgasztalást, mint a San Callisto katakombában délelőtt. Mise után. Áldozás után. Ezekben a kanyargó folyosókban. Hírneves vértanúk szentelték meg őket. Hitükben megrendíthetetlen hitvallók. Mily mélyen megrendítettek. Ezekben a szűk és sötét grottákban. Az én Megváltó Jézusomat mutató freskók előtt. Amik annyi mély sóhajtt láttak. Annyi könnyet. Annyi keresztény bátorságot... Az üdvözülés víziója fogott el, valósággal. Láttam és hallottam Krisztus atlétaát imádkozni körülöttem. A Főpásztor ajkáról az Örök Élet szavait. Szeretetünk és reményünk himnuszát. Komoly tiszteletüket. A pápákra gondoltam, mennyi hívőt erősítettek meg, amikor az üdvösséget állították elébük. Papokra. Férfiakra és nőkre. Gyermekifjakra, akik felgyulladtak Jézusnak szent szeretetére. Íme, Tarzicius, a fiatal hős! Cecília, az erősség csodája. Miért nem vagyok olyan, amilyenek ti voltatok? Mégis, éppen ezért az őszinte, a lángoló vágyam. Akarom, remélem a napot, amikor átadhatom szeretett Megváltómnak, minden érzésem bizonyosságát... Bárcsak a ti példátok, a ti közbenjárastok ösztönözne önszeretetem legyőzésére. Hogy győzelmet nyerjek ellenségei fölött Krisztusnak. Győzelmet annyi lélek üdvéért. *Akik távol vannak az Akoltól és Órizőjének Áldott Szeretetétől!*”

Ezek talán a redemptorista lelkiatya hatásai, hogy azokra gondol, „akik távol vannak az Akoltól és Órizőjének áldott szeretetétől...” — de mintha már egy hivatás hangsúlyozódna a szavaiban, még öntudatlanul. Ekkor még alig múlt el húszéves...

Egészen különös az is, mint maradt ránk ez a följegyzése. Meg-

tartotta ifjúságának minden füzetét, minden lelki feljegyzését, ösztönszerűen. Tudata alatt lehetett valami sejtelme értékükről és arról, hogy ez a dokumentum és más jegyzetei mégis csak fontosak a saját lelki életének fejlődésében. A füzetke, amit nyitott, mindössze 10×15,5 cm nagyságú. Szalézi Szent Ferencnek néhány, a belső magatartásra vonatkozó megjegyzésén kívül és ezen a Callisto-katakombában őt ért élményen kívül: üresek maradtak a lapjai 1949. június elsejéig, amikor már mint Mesembria érseke s párizsi nuncius, valami arra használható könyvecskét keresett, hogy mindennapi szentmiséit abba belejegyezze. Megtalálta ezt a három lap híján üres füzetet és felhasználta arra, hogy belejegyezze napi miséit egészen 1952 végéig – amikor pedig már bíboros volt és velencei pátriárka. Az öregembernek és az egyházi élet világméretű szereplőjének szenvedésektől és cseményektől szédült, markáns vonásai mellett megható látni az ifjú kéz gondos „szépírást” a római emlékekről. Amit a füzet több mint ötven éven át megőrizett és ami mellé most érsekké lett gazdája miséinek sora került. Az hogy a füzetben a római kispap eredetileg végig nagybetűkkel írt fejezetet nyitott „BENYOMÁSOK, ÉRZÉSEK, EMLÉKEK” címmel – az azt látszik mutatni, hogy a Kallikszus-katakombában őt ért erős élményhez hasonlókat, a lelkigyakorlatos gondolatoktól függetlenül, fel akarta jegyezni. De ez az ennek szánt külön füzet – mégis üres maradt. Nem azért mintha nem követte volna több. Valójában nagyon sok követte. Annyi, hogy föl se tudta mindet írni. De hiszen ő nem író volt, akinél az élmények egy írott életművet alakítanak. Élményei, Róma maga is, különösen Róma templomai, most már egészen rómaivá tették Roncalli Angelót.

Az, amin átesett, tulajdonképpen nem volt más, mint megpróbáltatás: újból hallgatni azt, amit már tanult Bergamóban. Mindenki, akivel hasonló történt, tudja, hogy ez nagy unalom és még nagyobb kísértés. Az ember hajlamos arra, hogy elbizakodottá váljék, az – „Ezt már úgyis tudom!” kirázhatja őt a rendszeres tanulás fegyelmeiből. És ez nem kicsi baj; aki megkockáztatja, elrontott élettel fizethet érte. De ő ezt az időt arra használta fel, hogy – Bugariniért való lelkesedésében – a héber nyelvi tanulmányokban haladjon előre. Ez fényesen is sikerült, június 9-i „kitüntetés” szigorlatával. Pedig az egész idő alatt ott volt körülötte Róma megismerésének oly nemes csábítása! Ott volt az új környezet varázsa. A bergamói parasztfiúk helyett az egész világról együvé kerülteket ismerhetett meg. Érdekesnél érdekesebb arcokat kínált neki a Szeminárium s főképp az Apollinare.

Németek voltak ott, akiknek többnyire már ebben a korban

megvolt a szűkebb szakmájuk, s az volt a céljuk, hogy abban legyenek szaktudósok. Kiválasztották a saját területet, megszerezték szakirodalmát, előfizettek folyóirataira, megírták vadonatúj és diadalmas értekezéseiket, hazamentek egyetemi docentúrát, később pedig tanácsket szerezni.

Ismerkedik az ember lassan a franciákkal. Hökkentő, mily öntudatosak voltak. Mert mi sem természetesebb, mint az, hogy ők az Egyház legidősebb leánya, a sorrendben legelső katolikus nemzet, s a Sorbonne a középkor számára a csontot és húst öltött teológia! Bámulatos, mily gúnyos kritikával szóltak a Kúriáról, mily tiszteletlenül beszéltek róla, és természetesnek tartották a gallikán előjogokat! Egy sem volt köztük, aki — olasz szemekkel nézve — ne lett volna gallikánnak tekinthető. A szófogadó bergamói orthodoxiának úgy tetszett, mintha ők nem is volnának katolikusok.

S ott voltak a magas, zárkózott angolok. Előkelőek, legalábbis gazdagok, csekk-könyvük van és érezni lehet rajtuk, hogy az Oxford-mozgalom és az angliai katolicizmus a társadalmilag „jobb” köröké. Hallgatagon, kényelmes szorgalommal tanultak, csak éppen azt igényelték, hogy az egyháztörténet előadása meg a kánonjogi óra közt lejátszhassanak egy base-ball mérkőzést, meztelen lábszárakkal és rövidujjú ingben, maguk közt állandóan hallgatag csodálkozással a vastag, fekete olasz reverendák és szörnyű szőrkalapok iránt. Még idegenebbek voltak az amerikaiak a maguk öntudatával. Az olaszokat ők sem szerették. Az olaszok az angolszászok közt: leginkább pincérek, Amerikában meg a proletárok proletárjai, majdnemhogy félnégereknek számító színesek! Hátborzongató ügy volt számukra a kizárólag olaszok vezette Egyház!

Kissé torzítva bár, de ilyesféle volt az európai nagy nemzetek egyházzszemléletével megismerkedni egy bergamói parasztfiúnak, aki idáig csak Itáliából ismerte és látta az egyház életét. Aki előtt ez az Egyház: a nagy itáliai pápák a kezdet kezdetétől XIII. Leóig. A szentek és tudósok: Assiszi Szent Ferenc és Aquinói Szent Tamás. Az egyháztörténet pedig: harcok a német császárokkal, az eretnekségekkal, s a Tridenti Zsinat és Borromei Szent Károly!

Ami az olaszokat illeti: Roncalli Angelo kortársai, a római papnövendékek, megszokták volt, hogy a németek, franciák, angolok, amerikaiak — furcsák. Elkönyvelték, hogy amit mondanak, az a furcsaságaikhoz tartozik. Jóakarátú módon túltették magukat a hallottakon, mint afféle amúgy sem hiteles szélsőségeken. És mire papok lettek, el is feledtek mindent. Ő nem feledte el azt, ami mindezekből szöget ütött fejébe, csak éppen félretette őket későbbre, míg majd tudja emésztetni.

Pillanatnyilag ez is volt a legjobb. Az, amit a tanulmányok mellett magába fogadott Rómából, az éppen maga Róma volt. Az a „romanitás”, amely a tudat alatt hat és formál; lassan Itália feletti öntudatot ad. Ennek az öntudatnak az olaszság csak éppen egyik eleme. Lassanként — sőt nem egyszer gyorsabban és lelkesültebben, mint maguk az olaszok — maguk az idegen társak is átolvadnak ebbe a „romanitás”-ba, ők is úgy érezték, hogy annak csak egy része az ő nemzeti öntudatuk. Így lett mindenkinek, aki egy darabig élt ott, Róma mintegy az „igazi” hazájává.

Ennek a rómaiságnak nem kellene tudományos források. Nem kell hozzá tudósként évekig levéltárakban élni, mert az, ami a levéltárakban van, valahogy természetes módon beleáramlik Róma levegőjébe. Nem kell hozzá részt venni ásatásokban, bár az ásatásokból eredményeiről is tudomást szerez Róma. Rómában egyszerűen élni kell egy darabig. Még csak nem is kell nagyon igyekezni, hogy az ember „átélje” ezt a várost. Az egyszerre csak élni és hatni kezd mindazokban, akik kevesebb-több időt töltöttek ott, az antik Róma monumentumai, a Fórum, a Kolosszeum, a katakombák, a lateráni Krisztus-mozaik, s a San Clemente, az őskeresztény bazilikák, a San Pietro és a többi élő monumentumok, s maga az egész Róma. Az idegen, csakúgy az olasz is, az első pillanatokban — esetleg még sokáig — visszahőköl életük külsőségeitől. Aztán egyszerre csak elvarázsolja ennek az életnek harsány derűje, életbölcssége s a háromezer év óta egyhelyütt felhalmozódott emberismeret. Rómában még az utca is nevel. Még az ifjú szeminaristák vidám csoportjait is; akik ezeken az utcákon át járnak egyetemeikre s közben kényelmesen ismerkednek a várossal.

Így lett „rómaivá” Angelo Roncalli, aki magától értetődően és észrevétlenül sajátította el azt a nemcsak egyházi, hanem világi rómaiságot, amely annyiféle összetevőiből és csoportból áll. Hívó, lármás, gesztikuláló köznépből. Fönséges, öreg kardinálisokból. Rejtélyesnek ható fiatal vatikáni monsignorekből, akiknek vonásai olyan zártak, mint a leeresztett rostélyú sisak. Ifjú, a tanulástól agyongyötört arcú kispapokból és kollégiumi növendékekből, akik összetartozó csoportokban sietnek a különböző egyházi egyetemekre. Szerencsére a tanulási idő beosztása olyan volt, hogy a legnagyobb és legelsőbb Mesterre és Ihletőre, Rómára, annak megismerésére is maradt idejük. És a legnagyobb mesterek, maguk Róma templomai!

A rómaiak minden templomot családiasan csak a keresztnevükön hívnak, de amikor ezt mondják, „Basilica”, kizárólag a

San Pietrót értik. És ez érezteti valahogy ennek az épületnek misztériumát. Azt, hogy az: templom, személyiség, szimbólum és rejtély egyszerre. Értelmes, kristálytisztá tagoltsága a térnek, ugyanakkor értelmén túli térörvénylés. Mintha nagysága már éreztetné a végtelen, a már nem euklidesi terek görbületét. Ez a nagyság mindenkit megérint láthatatlan, óriás ujjával, aki belép a San Pietro édes, illatos, kék-lő légtengerébe. A tarka márványfalak és roppant oszlopok csillogása gyöngyházszínből verődik együvé. Századok mint az álom és a füst lebegnek a levegőben. Az úr mérete elsőpró. A kétszeres embernagyságú fehér márványangyalok csecsemőknek hatnak benne. Viszont a jobb oldali első oszlop tövében ülő bronzszobra Szent Péternek – ami pedig sokkal kisebb az embernagyságnál – emberfölötti monumentalitásban vetíti szét maga körül a tér dimenzióit. Aki elébe lép, térdet hajt és megcsókolja lábujjait. Azok tövig koptak a megszámlálhatatlan ajak érintésétől. A szobor – azt mondják – az V. századból való. Azóta érintik a római zarándokok és a templom minden látogatójának csókjai. O az, akinek emlékezetére és tiszteletére ez a templom épült.

Milyen lehetett vajon a találkozás közte s a Rómába jött bergamói növendékpap között? Valóban csodálatos lett volna, ha annak áhítata megérezte volna, hogy az ő utóda lesz. Azonban tudjuk, hogy az, ami történt, még ennél is csodálatosabb volt. Roncalli Angelo azzal érkezett Rómába, hogy plébános lesz majd, mint a többi társai, lehetőleg szülőfalujában. Tökéletesen elég lett volna neki a Sotto il Monte feletti egyházi illetékesség, alávétve előjáróinak. Ezzel a meggyőződéssel vetette magát térdre Szent Péter előtt s a térdelésből felemelkedőnek még nem is ismerte a nevét senki más, mint néhány ember.

Megismerte természetesen azt az óriási bazilikát, amellyel egy épülettömbben él s ahol majd felveszi a növendékpapság felsőbb rendjeit, a San Giovanni in Lateranót. Egyik legnagyobb templomélménye a San Clemente volt – ez ott van a Lateránról levezető Via San Giovanni első keresztmellékutójában jobbra. Szent Kelemen Szent Péternek volt második utóda, a harmadik pápa. Aki belép az épületbe, az majdnem háromezer éven haladhat lefelé az időben, három egymás alá épült templomon át. Ennek altemplomában találkozott a szláv népek apostolának, Szent Cyrillnek sírhelyével, titokzatos előézésből, nemegyszer eljött ehhez a sírhoz.

Nem lett volna a bergamói püspökségnek, a milánói egyháztartománynak igazi papja, ha nem ismerte volna Borromei Szent Károly érseket és bíborost, az újkornak mintegy Szent Ambrusát, s fel ne kereste volna templomát, a San Carlo el Borromeót. Szerette még az oratorianusok szentélyét, a Chiesa Nuovát, Néri Szent Fülöp és Baro-

nio Cezare templomát. Ez a Baronio az egyháztörténetírás megalapítója és óriása, maga a páratlan munkabírás, derült kedély, az egyszerű és lángeszű okosság. Életének műve, az *Annales Ecclesiastici*, olyan hatást tesz a szemlélőre, mintha néhány kezdeti hegygyűrődés után maguk az Alpok merednének fel előttünk. Ezekben a kocsiderék nagyságú vaskos kötetekben, az ő betűinek millióival jelenik meg az egyháztörténetírás teljes anyaggazdagságában, minden problémájával; közvetlenül magából az anyag forrásából, az oklevelekből az egyház első századtól a tizennegyedikig. Baronio, aki szerzetesből lett bíboros, napi munkája után felkereste a San Pietro Bazilikát, rámosolygott az ott ülő bronz Péterre, megcsókolta lábát és azt mondta neki: „*Obedientia et Pax!*” „Engedelmesség és béke!”

Csak kérdezni lehet, mi volt a léleknek ez a titokzatos vegyrokonsága, amiért Roncalli Angelo valósággal beleszeretett ebbe a Baronióba? Öntudatlanul is éreznie kellett, hogy ez azt a lelki mozzanatot idézi, amelyet ő is magáénak választott a szemináriumi életben és ebben a római életben, ahol nem kívántak mást, hogy teljesítse kötelességét, pontosan végezze tanulmányait. Később majd – és az lesz egyik legelső műve – meg fogja írni Baronio alakját egyik centenáriuma alkalmával. De ez messze van. Most még csak áhítattal és mosolygó tetszéssel tekint reá. Képzeletében élővé válik ez az alak, amikor letérdel a Chiesa Nuovában, a sírlapja előtt, amire rá van vésve: „*Obedientia et Pax!*” Roncalli Angelo püspöki címerének és egész életének ez lett a jelmondata.

ÖTÖDIK FEJEZET

X. PIUS A BALLUSZTRÁDON

A polgári törvények egyévi katonai szolgálatra kötelezték s ő is megkapta behívóját Rómába. A szeminárium aggódva, de szilárd bizakodással bocsátotta el a katonaéletre. Így hát 1902-ben, még reverendában, Sotto il Montéba érkezett. Rövid szünet a családdal. Majd Milánóba utazott jelentkezni a laktanyában, civilruhában idegenül mozgott, s leordított róla a papnövendék. A felülvizsgálat egészségesnek találta. A 73-ik gyalogezredbe osztották be, a lombardiai hadtesthez. Puskás-gyalogossá képezték ki az első félévben. Ez ott telt el a gyakorlótéren, a laktanyateremben, a fegyverfogás és az állj-feküdj gyakorlatai közt. Tanulták már a lövészároklását. Annak első háborúja, az orosz-japán harctéren, csak két év múlva következett, de a katonai szakértők már mind számoltak vele s a gyalogság felszereléséhez már hozzátartozott a lövészárokl-ás.

Az állam azt az engedményt tette a teológusoknak, hogy a fegyveres kiképzés végén szanitécshozzálatra rendelte őket. Roncalli tegeződtött bajtársaival; a későbbi híres katonai „Te Roncalli!” megszólítás itt hangzott fel először. Tudták, hogy kispap; de olaszok voltak, nem kellett tiszteletre tanítani őket. Együtt lakott velük a laktanyateremben, velük vonult ki, éppen olyan csajkából evett, mint ők, de egész idő alatt olyan összeszedett volt, olyan komoly, hogy előtte nem káromkodtak és nem mondtak trágárságokat. Ekkor kezdett levelezni a rektorával, Bugarinivel, aki szívesen válaszolt neki. Érdekesekek ezek a levelek. Azt írta, hogy jóindulatú előjárókat talált; valójában az ő egyénisége fegyverezte le őket. A második félévben a szanitéckiképzés már tűrhetőbbnek bizonyult. Fényképe is van ebből a korából, megmutatja a sápadt kispapot, okos fegyvelmezett arcával, de éppen olyan katonának, akár a többiek. Bugarini rektorral váltott levelezésből a fájdalom, kispapi élet után való vágy sugárzik. alázat, egyszerűség, a

rektor iránt való fiúi szeretet, amely annak bizonyára nagyon jó volt. „Megtapasztaltam szívének azt a gyöngédségét, amely több mint atyai” – írja neki.

Bergamóból, ahol szolgál, írja:

„Elhagytam a Szent Várost, amely kimondhatatlan vigasztalásokkal árasztott el...” Egy másik levelében: „Ez olyan élet számomra, amely a legeslegnagyobb áldozat. Valóságos purgatórium. De azért érzem Istent, aki a maga gondoskodásával nagyon is közel van hozzám... Nagyon jó feletteseket találtam, akik jóindulatot tanúsítanak irántam. Fegyvertársaim, akik nagy részben bergamóiak és bresciaiak, tudják, hogy papnak készülök. Nem tapasztaltam részükről mást, mint a tisztelet és együttérzés jeleit, apróbb szolgálatokat. Kimentem a kaszányából a szeminárium rektorához, aki atyaián fogadott, és egy kis szabályzatot adott nekem, amely ha nem tévedek, éppen olyan, mint a Seminario Romano katonaszolgálatot teljesítő kispapjaié... Sajnálom, hogy a terhes katonai szolgálat első napjaiban nem tudtam a hálám és szeretetem jeleit kifejezni a Seminario Romano professzorainak. Elég talán megmondanom azt, hogy ezt a nyomorúságos levelet is nyolc nappal ezelőtt kezdtem írni... Amikor az időm engedi, újból írok.”

De azután kiképzett szanitéce lett a lombardiai 73-as gyalogos regimentnek, amelynek mottója ez volt, „Acerrimus hostibus”, parancsnoka Campi Enrico ezredes, kiképző helye az Umberto I. nevezetű öreg bergamói kaszánya, még az osztrák időkből. 1915-ben, amikor Olaszország majd belép a háborúba, ugyancsak fog visszatérni. Május 31-én megkapta az első csillagokat; káplár lett. November 15-én tartós szabadságra küldték, de még nem bocsátották el, csak hazament övéi közé. Megérkezett a leszerelési papirosa Roncalli Angelo őrmester címre. Azonnal Rómába utazott, ahol igen nagy örvendéssel fogadták.

Az alacsonyabb teológiai évfolyamok prefektusává nevezték ki. Mielőtt ezt a helyet elfoglalta volna, tíznapos zárt lelkigyakorlatra vonult vissza a Seminario Romanóba, Pitocchinak, a spirituálisnak vezetésével. Valójában itt kerültek közel egymáshoz a lelkigyakorlaton. „Post captivitatem Babilonis”: ez a lelkigyakorlat leginkább a végső dolgokra vonatkozott. Oly különösen érinti az embert, amikor ezt olvassa: „Mégha pápa lennék is, akkor is majd meg kell jelennem az Örök Bíró előtt!”... Jézust, a szomorút idézi föl, hogy megvigasztalja őt: „Szomorú az én lelkem mindhalálig, legyetek ébren velem” (Máté 26, 38). És ezt: „Hát alszol, Simon?” (Márk 14, 37). Elhatározza, hogy mint pap: sohasem fog „elaludni”!

Ő is rendkívüli módon megszerette Pitocchi spirituálist. „Nem

engedem meg magamnak a legcsekélyebb dolgot sem, az ő tanácsa és beleegyezése nélkül; olyan őszinte leszek hozzá, mint saját magamhoz. Még a nem szorosan lelki ügyekben is ragaszkodom tanácsaihoz. Az ő szavai lesznek lelkiismeretem parancsai."

A karácsony következett, és a múlt karácsony után, amikor katonaság szorongatta, végtelenül örvendezett, most már igazi otthona, a szeminárium karácsonyának. December 24-én, a karácsonyest és az éjféli mise után, ezt jegyezte fel naplójában: „Már előrehaladt az éj. A csillagok tisztán villognak a hideg levegőben. Hangok szállnak fel hozzám a városból; azoké, akik örvendezve emlékeznek meg a Megváltóról. Közelemben, a folyosón, celláikban alszanak társaim. De én még fenn akarok maradni, visszagondolni a betlehemi titokra... Az 1902-es év emlékezetes marad számomra. Katonai életem éve volt. Küzdelmek éve. Hála legyen Istennek."

A következő év eseményei közé tartozik, hogy meghalt az öreg Parocchi kardinális, XIII. Leó vikáriusa a római püspöki székből, akinek lakása ott volt a Lateránban. Eppen 70 éves volt. Ő volt az első valóban magasrangú főpap, akinek betegségéről a hírek feléje szálltak. Közel volt hozzá, egy épülettömbben laktak, és ha az öreg bíboros méltóságának magaslatáról nem is tudott róla semmit, a fiatal kispap bámuló szemekkel nézte őt. Halálában sejtette meg, mi az hogy: bíboros. Természetesen részt vett requiemjén, bíborosi templomában, a San Lorenzo in Damasóban. A szertartás egész napját igénybe vette. Másnap meghatottan írta naplójába: „Halála roppant veszteség lehet a Szentszéknek. Tegnap ravatala körül az egész világ képviselve volt, hogy utoljára még egyszer megadják neki azt a dicsőséget, amely életében körül sugározta. Kardinálisok, püspökök, prelátusok, szerzetes rendek generálisai, híres tudósok, rómaiak és idegenek, egyháziak és világiak, a diplomácia képviselői olyan sokaság, amilyent még nem láttam, és főképp imádkozó nép vette körül sírját."

Február 20-án még nagyobb napot ér meg: XIII. Leó pápaságának 25-ik évfordulóját. Elragadtatással jegyzi naplójába a körülötte felviharzó ünneplést, a Michelangelo kupolája alatt harsogó Te Deumot. Rendkívül meghatottá tette, hogy annak viharába az ő hangja is belévegyülhetett. „Tu es Petrus: Tu es Christus” – írja elragadtatva; ötvenöt év múlva majd körülötte viharzik, mint pápa körül, ugyanilyen Te Deum.

Április elsejétől tizedikéig ismét zárt lelkigyakorlatok, szubdiakonussá való felszentelése előtt. A fő kérdés, ami körül lelkigyakorlatos gondolatai forognak, „Amice mi, ad quid venisti?” „Barátom, mi végre jöttél?” Teli van nyugtalansággal. De megvigasztalódik: „Post tempestatem tranquillum facis”: „De Te vihar után csendet teremtetél”

(Tób. 3, 22). Respighi Pietro kardinális, a pápa új vikáriusa szentelte fel a Lateránban — ehhez igazában akkor lett személyes köze Roncallinak — a később római püspöknek püspöki bazilikájához. Ettől kezdve nagyon szerette és mindennap meglátogatta a templomot. Könnyen megtehetette, ugyanabban az épülettömbben volt. A szíve mindig felujjongott: „Tunica jucunditatis induit me Dominus, Alleluja, Alleluja”: „A vidámság tunikájába öltöztetett engem az én Uram, Alleluja, Alleluja!”

Már mint szubdiakónus állt sorfalat VII. Edward angol király és India császára vatikáni látogatásakor, a fejedelmi lépcsőházban. Ugyancsak május 2-án, amikor Vilmos német császár látogatta meg a pápát.

Amikor ő visszatért Rómába, XIII. Leó pápa hosszú pápasága már a vége felé járt. A szikár aggastyán, a sápadt, hősín gyertya, leégni látszott. Mindenki érezte, hogy korszak van lezárulóban a halhatatlannak tetsző pápa halálával.

1903 márciusában még megünnepelhette a koronázása huszonötödik évfordulóját. Áprilisban még fogadta VII. Edward angol királyt. Talán őt először a pápaság történetében. Angliának nem voltak éppen kellemes emlékei a középkori pápák előtt való jelképes hűbéri hódolatról, melynek külsőségeit az angol történetírás és az anglikán propaganda még túl is hangsúlyozta. De most a döntő többségükben anglikánokká váltott angolok királyának: voltak már katolikus alattvalói is. Angliában IX. Pius előde, XVI. Gergely óta már újra voltak katolikus egyházmegyék is, székhelyeiken katedrálisok, s a „magasabb” társadalmi osztályokban hódított az Oxford-mozgalom. VII. Edward, mint uralkodó találkozott katolikusainak lelki fejével, szintén mint szuverénnel. Ez határozta meg a találkozás külsőségeit. Rómában ez nagy eseménynek számított s a szemináriumokban is sok beszédre adott alkalmat az angolok híres diplomata-királyának udvariassági látogatása. Ő hozta létre az Entente Cordiale világhatalmi tömbjét. Bizonyára kíváncsian nézte meg a pápát. Az aggastyán elbűvölően kedves volt hozzá, szelíd lángelméjével lenyűgöző jelenség, és mintha vér helyett tej és méz folytak volna ereiben. VII. Edward az angol világhatalom mellé akkor szervezte meg a javarészt hitetlen polgárság utolsó egységes világhatalmi kísérletét, a szabadkőművesség szövetséges világbirodalmait. Mert lényegében ez volt az Entente Cordiale. A kettő között ő az utóbbit látta nagyobb és korszerűbb hatalomnak...

Július 20-án XIII. Leó elhunyt, kilencvenhárom éves korában.

Roppant méltósággal és öntudattal. Az egyházi közvélemény helyezte azt az elhatározását, hogy a San Giovanni in Lateranóban akar temetkezni. Ebben is, akár életében, volt valami jelképes gesztus. Attól kezdve, hogy pápa lett, bezárultak mögötte a Vatikán kapui, de meg akarta mutatni, hogy ez csak kényszer volt. Legalább holtában kivonul onnét püspöki székesegyházába, a Lateránba, mintha hangsúlyozni kívánta volna, hogy pápai hatalma ebből fakadt, római püspök voltából. Roppant tanulság volt az annak a római papnövendéknek, akiből ötvenöt év múltán XXIII. János pápa lett.

A pápa betegsége, halála, temetése s a konklávé előkészületei feldúlták Rómát, megállították a Vatikán és az egyházi intézmények életrendjét. A mindennapok rendje megállt a szemináriumokban is. A napirend legfőbb pontja az lett, hogy a növendékek csapatban mentek ki a San Pietro térre, eseményekre vagy legalábbis azokról szóló hírekre várakozva. Ez hozzátartozik az egyházi Róma érzésvilágához, amellyel mindenki részt vesz a pápaság életében s az elhalálózást és pápaválasztást: őt személyesen érintő családi eseménynek tudja.

Az Egyházi Állam megszűnte óta másodszor ültek össze a bíborosok pápaválasztásra. Most föl sem merült a gondolat, hogy másutt tartsanak konklávét, mint Rómában. Giuseppe Sarto, a velencei bíborospátriárka roppant tömeg jelenlétében hagyta el gondolán palotáját és amikor Mestrébe a vasúti állomásra érkezett, a titkárával retúrjegyet váltatott. Míg Róma felé utazott, az olasz kormány mindent megtett, hogy megakadályozza Rampolla Mariano megválasztását. Közvetve (tehát öntudatlanul és akaratlanul) azon fáradozott, hogy őt, Sarto Giuseppét válasszák pápává!

XIII. Leó halála után a világsajtó találgatásai Rampolla köré csoportosultak. Megszámlálták és úgy látták, hogy legalább huszonnégy egészen biztos szavazatra számíthat. Minden bizonnyal órá kívánt volna szavazni a hét francia bíboros, az öt spanyol, azonkívül a portugál s a belga, s az olaszok közül az a tíz, aki közel érezte magát XIII. Leóhoz s az államtitkár egyházkormányzati felfogásához. Vele szemben álltak — élesen politikai okokból — az osztrákok, a németek, a hollandok és az amerikaiak; egyházkormányzati okokból nagy többségben az olasz és a kúriai kardinálisok. Utóbbiak főként azért, mert belefáradtak a meddő „non possumus”-ba. Eljött az ideje a változásnak. Nem volt ugyan megnevezett jelöltjük Rampollával szemben, csak a túlterjengőnek tetsző politikai szempontok háttérbe szorítását kívánták. Újból a benső egyházi élet fejlesztőjét s szentéletű, nem diplomata főpapot akartak látni a pápai trónon. Ezért történt, hogy emlegették a velencei pátriárka nevét is.

A konklávé július 31-én, pénteken este ült össze, de első érdemle-

ges ülését vasárnap tartotta. Ezen a kezdeti többség még a két „politikusi” kardinális — Rampolla és Gotti — köré szervezkedett, utóbbit a Központi Hatalmak politikai befolyása szerette volna pápasághoz juttatni. Az övéken kívül még tizenhat „szétforgácsolódó” szavazat mutatkozott. De köztük volt Sarto is; már az első menetben őt szavazattal. A „szétforgácsolódó” szavazók még ugyanaznap este két pont felé kezdtek áramlani. Őt Rampollához, őt pedig Sartóhoz csatlakozott; Gotti szavazói pedig kitartottak. Az esélyek Rampolla javára látszóttak alakulni. Még messze volt a kétharmados többség — tucatnyi szavazat hiányzott belőle — amikor a konklávé harmadik napján, augusztus 2-án felállott Pusyna, a krakkói-bíboros hercegérsek, és I. Ferenc József császár és király nevében bejelentette Rampolla ellen az „exclusivá”-t. Mind tudták, hogy a Monarchia uralkodója, akinek birodalma fölött Bukovinától Tirolig egy teljes órán át halad a nap, személyesen utálja Rampollát. Részben az államtitkár nem is titkolt franciabarátsága miatt, másrészt, mert amikor Rudolf trónörökös öngyilkos lett, az ő befolyásának tulajdonította, hogy a Vatikán megtagadta az egyházi temetést.

Az exclusiva alkalmazása a konklávé egyetemes rosszállásával találkozott és egyhangú felháborodást váltott ki; viszont a feltevése mégis csak meggondolkodtató volt. Ősi és gyakorlatból rég kiment történelmi jogszerűség volt, a római császároknak afféle vétója, ami mögött most nem állt más, mint az, hogy a Habsburg császár és király, a kontinens legkatolikusabb uralkodója, a hallatlanul csökönő öreg: esetleg nem ismeri el érvényesnek a megválasztandót. S ez akárhogy is végződik, nem ígérkezik jónak az egyház számára. Bonyolódjék-e harcba az egyház a pápa miatt, Itália után az Osztrák–Magyar Monarchiával is? Azután hogy Franciaországgal és Németországgal csak roppant nehézségek árán lehetett helyreállítani így-úgy a viszonyt?

A következmények viharosak voltak. Oreglia bíboros-dékán azonnal kijelentette, hogy a konklávé semmiképpen sem tehet magáévá valamely bíboros kizárására vonatkozó indítványt. Rampolla maga is energikusan szólalt fel a pápaválasztás szabadságának és a Szent Kolégium méltóságának megsértése ellen. Hozzátette, hogy felszólalásában nem az ő személyes megtámadtatása vezeti. A konklávé közvéleménye igazat adott neki, s ezt mi sem jelzi jobban, mint az hogy Rampolla esélyeit az incidens egyáltalában nem rontotta le azonnal. A rászavazók egyhangúan kitartottak mellette, sőt nőttek is a szavazatai. A következő ülésen Rampolla 29, Sarto 21, Gotti 9 szavazatot kapott. Viszont ugyanennek a napnak estéjén Rampolla 30-at, Sarto 24-et, Gotti pedig már csak 8-at kapott. Ami arra mutatott, hogy míg

Rampolla körül kialakult huszonöt-harminctagú tömb aligha nő tovább, addig Sarto tábora – s azé a véleményé, hogy „politikus” pápa helyett „egyházi” pápa kell – egyre nagybodlik.

Az alázatosságot, egyszerűséget és szeretetteljes erélyt árasztó velenicei pátriárka csillaga most már a politika és hatalom ridegebb erejű gyakorlójáé fölé emelkedett. Ferenc József vétőjától most már függetlenül, csökkenni kezdtek Rampolla szavazatai. A következő napon reggel az ő tömbje az eredeti 24-re csökkent, viszont Sarto már 27, Gotti pedig csak 6 szavazatot kapott. Este Sartóra 35-en szavaztak, végül a következő délelőttön ötven szavazattal pápának választották. A hátralevő 12 szavazatból Rampollára 10, Gottira pedig 2 esett. Sarto bíboros könnyes szemekkel könyörgött, ne rakják éppen az ő vállaira a pápaság terhét!

Sarto Giuseppe Melchior 1835. június 2-án született Riesében, a gazdag lombard síkság egy kicsiny falujában, Vicenza és Treviso között. Apja, Giovanni Battista, szabó volt és postai kézbesítő, és rendkívül szegény. Giuseppe a falu plébánosánál kezdte tanulni a latint, hogy a közeli castelfrancói iskolába iratkozhasssék. Innét tizenötéves korában került a páduai szemináriumba, ahol inkább korrekt tanulásával tűnt ki, mint a lángész jegyeivel. 1858-ban szeptember 18-án szentelték pappá a castelfrancói dómban, s anélkül hogy feltűnést keltett volna, kilenc évig volt buzgó és derék káplán Tombolóban, 1878-tól pedig plébános, majd esperes Salzanóban. Mind a két helyen a pap legrokonszenvesebb és legvonzóbb tulajdonságaival, sok egyszerűséggel, jósággal, közvetlenséggel, humorral, a hitélet újjászervezésére való törekvéssel, s amellet hazafias érzése őszinte megvallásával.

Mert közben, míg XIII. Leó még mindig ragaszkodott IX. Pius „non possumus”-ához és egyre fénylőbbé fokozta a vatikáni szuverenitást hangsúlyozó szertartások fényét, lent a mélyben, magában az olasz népben történt valami, észrevétlenül. A hívők összeegyeztették túlvilági hitüket és evilági hazaszeretetüket! Szentéletű és csak a katekizmust ismerő anyák karjaiból – mint amilyen Sarto Giuseppe anyja volt és Roncalli Angelo anyja – szentéletű papok sora indult el s fáradozott megoldásán a nehézségeknek, amelyek az olasz államnak és társadalomnak a pápasággal való konfliktusában egyre nőttek. Sarto, mint egyházmegyéje egyik legkiválóbb lelkipásztora lett apát 1875-ben Trevisóban s ugyanott püspöki kancellár, szemináriumi spirituális, majd az egyházmegyei szentszék tagja és püspöki vikáriusa. Ekkor már biztos volt püspöksége, ha megéri. Meg is érte, 1884-ben, Mantuában.

Egyházmegyéje a legelhanyagoltabbak közé tartozott, szinte egy század viszontagságait érezte és mutatta. A régi osztrák uralom joze-finizmusát, a napóleoni idők s a Savoyai-ház uralmának gazdátlan-ságát. Értelmiségének jórésze szabadkőműves, kispolgárságából sok az egészen hitetlen liberális. Csak a parasztság élete ragaszkodott így-úgy az egyházhoz, a paraszti életformák tradíciójából, de már látni lehetett azokat a pontokat, ahol ezek a hagyományok megszűnnek. Az új püspök munkáján meglátszott a pasztorációs gyakorlat. Mindjárt kezdetben kétszer járta végig egyházmegyéjét, miközben vizsgált, gyóntatott, áldoztatott és bérált, sőt katekizmusra is oktatott. Prédikációiban kitért minden problémára. Az értelmiségieknek és kispolgároknak jól esett, hogy jóváhagyta a hazafiságukat, amely az egy-séges államhoz kapcsolódott. A mantuai egyházmegye valóságos min-taegyházmegyévé emelkedett. Ekkor már előrelátható volt számára a bíborosi kalap.

XIII. Leó 1893. június 12-én S. Bernardone delle Terme di Diocle-ziano templom bíbornokává tette. Ez a koldus kis templom ott van a Termini pályaudvar közelében; középkori épület, nem tartozik Róma főtemplomai közé. Mintha csak hangsúlyozódott volna, hogy ő nem egyéb, mint „vidéki” lelkipásztor-bíboros. Ekkor már tudta, hogy három nap múlva velencei pátriárka lesz. Az olasz kormány ugyan megtagadta elismerését, mert igényelte a neki való előzetes „bemuta-tás” jogát, de azért elfoglalhatta székét. Amikor I. Umberto király 1895-ben Velencébe jött, Sarto kihallgatást kért nála és hangoztatta polgári engedelmességét. A király igazat adott neki, és nem győzte eléggé dicsérni mások előtt. Ekkor már a század végső éveiben a Vati-kán is megmozdult. Az elv maradt, de a mélyben történő események meggyőzték XIII. Leót és a Kúriát, hogy a gyakorlaton változtatnia kell. Az engedmény, amit a Vatikán Sarto pátriárkáért tett, az volt, hogy az afrikai új olasz gyarmat egyházi területére, az eritreai apostoli prefektúrára, a meghalt francia helyett olaszt nevezett ki a Propa-ganda Fide. Erre a kormány elismerte Sarto kinevezését. Később pedig a pátriárka sikeresen közvetített egy viszályban az egyházi közigaz-gatás és a királyi ház között.

Egyházi tevékenysége előtt ismét Lombardia egy része állott fel-adatul. Olyan terület, ahol a velencei és a Habsburg államegyházaság hagyományai uralkodtak. Itália katolikus közvéleménye most már kíváncsian várta főpapi tevékenységét; ez emelte őt az olasz bíborosok és az egyházi közvélemény érdeklődésébe, és a „kisebb” papabilisek közé. Mint aki maga is a köznépből való, másképp látott, mint XIII. Leó. A „Non expedit” szerint a hívők legfeljebb csak a városi és tar-tományi választásokon vehettek részt. Ő azt akarta, hogy legalább

e nem tilalmazott területen nyerjék vissza tevékenységüket. Hívei és a mérsékelt liberálisok között olyan kiegyezést hozott létre, hogy végül is kiegyenlítő irány, e párt került uralomra a városi tanácsban. Ez szenzáció volt egész Olaszországban: örültek neki és támadták, de a támadások hiába kerestek kifogásokat rajta. Határtalan volt jószívűsége, a szegények iránt való szeretete. Huszonháromezer líra jövedelme és feltűnően szerény háztartása ellenére sohasem volt pénze, mert mindenét azoknak adta, akikkel senki sem törődött, a velencei külvárosok proletárjainak. Kölcsönöket vett fel, és megtörtént, hogy még püspöki gyűűje is néhány napig zálogban volt. Bármekkora volt Rampolla feltétlen tekintélye s bármekkora propagandát teremtettek annak a gondolatnak, hogy csak kuriális bíboros kerülhet a modern időkben az Egyház trónjára — olyan aki belülről ismeri az egyház-kormányzás bonyolult technikáját és feladatait — mégis egyre növekvő rokonszenvvel emlegették őt. És később már pápasága idején — kitudódott: XIII. Leó egyszer négyszemközt előre megmondta neki, hogy az ő arcát véli látni, amikor utódát elképzei. És mások is őt várták, egyesek.

A téren várakozók előtt, a hőségtől csillogó augusztusi mennyboltba veszve, felszállott a fehér füst. Az volt, kétségtelen. A Piazza di San Pietrón mérhetetlen tömeg táborozott. Róma utoljára 1879-ben látott konklávé. Azóta a város lakossága új százazrekkel nőtt, de az új lakókat éppúgy ájtárta az izgalom, mint a régieket. A városban azonnal elterjedt a hír; a várakozók száma megdagadt a téren. Az Apollinare-kollégium növendékei között ott volt a szentelését következő évre váró Roncalli is. Hogy ötvenöt év múlva az ő megválasztását ugyanígy fogják várni, s ugyanolyan váratlan meglepetés lesz, mint a magát X. Piusnak nevező Sarto bíborosé, az persze meg sem fordulhatott agyában. Már bejelentették, hogy a velencei pátriárkát választották meg ezen a néven. X. Pius... Mit jelenthet a név? Hogy IX. Pius politikáját fogja folytatni? A makacs „Non possumus”-t szemben az időkkel? Vagy talán szemrehányás ez Rómának és Itáliának, emlékeztetés a Vatikán „első foglyára”? Ezt találgatták körös-körül a velük levő papok. Megmutatkozik-e vajon a nép előtt? Mikor fogja áldását adni és honnét? Egyszerre csak feltűnt, bíborosai kíséretében, a hőség villogásában elenyésző kicsiny fehér alak a San Pietro középső erkélyén, ahonnét a pápák — az egy XIII. Leó kivételével — első áldásaikat szokták adni. Mindenki azonnal megértette ennek a jelképes gesztusnak jelentőségét.

Az történt, hogy a megválasztás, az elfogadás, majd a bíborosainak

előtte lehulló hódolata után — miközben a bíborosi kollégium dékánja a megválasztott személyét és választott nevét ment kihirdetni a San Pietro erkélyére — és amikor már a legközvetlenebb pápai „familia”-t engedték be, hódolni előtte — az egyik nemesi testőr a pillanat megrendültségében és ihletében: halk hangon, könnyek között, azt kérte a pápától, hogy az erkélyről adjon áldást. Az nem gondolkodott sokat, hanem habozás nélkül elindult a terasz felé, ahol a tízméteres apostol-szobrok sorakoznak, a roppant vasrudaktól tartott kőigászkok.

A Colonnádok körülfogta tér, a szökökutak, gázlámpák és Caligula obeliszkje körül a tömeg őrvongott és viharzott az örömtől. Hangorkán — alaktalan akár az érzés és a gondolat amit kifejezett: az engesztelődés reménye — ismételte nevét az áldás alatt. A politikus bíborosok halottfehéren nézték. Mind tudták, mit jelenthet ez a gesztus. Hiszen akár a joglemondás is kísérheti, ellenérték nélkül! Odalépett hozzá sápadtan attól a megindultságtól, hogy Krisztus földi helytartójának figyelmét kell felhívni valamire, az öreg Oreglia bíboros, a kardinálisok kollégiumának dékánja. S halk hangon figyelmeztette „annak beláthatatlan következményeire”, ha akár még pillanatig is ott marad a tömeglelkesedés rivalló, tomboló vihara előtt.

X. Pius ebben a pillanatban ébredt rá, hogy minden gesztusa mérhetetlen érték, visszalépett a ballusztrád mellvédjétől. A tömeg már nem látta őt; Roncalli sem. Visszatért a Vatikánba, feladatainak — akár őt felfalni készülő oroszlánoknak — barlangjába. De Róma és a világ felé forduló „Urbi et Orbi” áldásának e villáma: örömet és elleneséges zúgást is keltett Itáliában és a világban. Szólni persze nem meretek neki miatta. Ő mindenkitől független, elhatározásai teljesen szuverének és szemrehányásra semmilyen formában senki sem illetékes.

A Vatikán olyan várakozással várta, amibe — ma már meg lehet ezt írni — kicsinylés is vegyült. Nincs ebben semmi különös. Egyedül maga a pápaság természetfölötti, de a Vatikán és a Kúria emberi intézmények. Ezek ráadásul még a hivatalok is, a hivatalok sajátosságaival. Az óriási hivatalépítmény — ezt is meg lehet mondani — megunta a régi gazdát, XIII. Leót. Nagynak tartották, igen, az kétségtelen — de túl soká uralkodott. Ha felfüggesztünk, mondjuk, egy téglát egy drótszálla, még annak vasmolekulái is belefáradnak a mindig egyirányú húzásba. Így fáradt el a Vatikán is. Viszont mégis megszokva Leó fönségét és fölényét, világpolitikai tájékozottságát, valahogy másnak érezték az új pápát, aki a pasztorációból jött, s végigcsinálta annak minden állomását. „A tombolói káplán” — emlegették őt az öreg, finom monsignorek, a vatikáni irodák szülöttei. Nem, nem volt ebben semmi megvetés. Még csak árnyalata sem annak. Inkább afféle majdnem ironikus várakozás és respektus, amiből az ironia is kiszivárgott a

„kúriai körökből” a Rómában élő egész papságig, még kispapságig is, Roncalli Angelóhoz is. Hiszen ha valahol, akkor Rómában tudják leginkább, hogy a pápa is csak ember, s a vatikáni hivatalok és Róma könyörtelen biztonsággal szoktak rátapintani arra, amit egy-egy új pápán hiánynak éreznek. Minden pápának megvan a maga keresztye, és annak terhei közé tartozik ez is. Eddig bizony nem volt szokásos, hogy egy pápa ifjúkorában „tombolói káplán”, majd „plédános” lett-légyen, s valaha portól fekete mezítlábú parasztfiú. Valami — úgy látszik — megváltozott künn a világban. Igen, X. Pius személye és pápasága nélkülözhetetlen volt ahhoz, hogy egyszer majd, ötvenöt év után, Roncalli Angelo legyen — kissé kényszeredetten — bíboros, majd pápa...

Bevonult tehát X. Pius abba a Vatikánba, ahol semmi más nem volt vele, mint a Krisztus szavaitól biztosított szuverenitás. Azután megkoronáztatta magát. A koronázás csak szép, díszes szertartás; semmit sem ad a pápa hatalmához. Ő a teljes hatalom birtokában van attól a pillanattól kezdve, hogy megválasztását elfogadta.

Azután kormányozni kezdett. Eleinte — míg meg nem találta a saját embereit — idegenek közt idegenekkel, de kezdettől fogva lenyűgözve őket alázatával, féltékenységével, tapintatával. Munkatársai és a bíborosok, akiket fogadott, eleinte meghökkentek, azután nevettek, végül szerették érte, hogy tintafoltos reverendában fogadja őket. Már több mint negyven éve megszokta, hogy amikor ott ül az asztalnál és ír, közben-közben fekete reverendájához dörzsölve törli meg a tintás tollat. És most sem tudott leszokni a reflexről, hogy a fehér pápai reverendát viselte. Gyertyái — akkor még nem villany világított a pápai asztalon — későig égtek iratai felett. Egyik első rendelkezése az volt, hogy eltörölte a világi hatalom utolsó belenyúlását a konklávékba, megsemmisítette a vétőjogot. Kimondta a kiközösítést minden olyan bíboros fölött, aki bármely világi hatalom megbízásából bármiféle kizárást merne bejelenteni, bármely bíborossal szemben. Mindössze pársoros rendelkezés — ez volt a válasza Ferenc József felé; ez volt az olasz parasztfiú felelete a bíborban születettnek, akinek — amint emberileg vélték, a Rampolla elleni vétő folytán — a pápai trónust köszönhette. Kiválasztotta államtitkárát, Merry del Valt, aki spanyol–angol–belga–francia származást és kultúrát egyesített személyében. Bevonult hivatalába s így szólt az üdvözlésre ott összegyűltekhöz: „*Főtisztelendő Testvérek, a mi politikánk a Megfeszített Krisztus!*” — és rámutatott a feszületre.

Az emberiség felé pedig az egyháznak ott voltak mint újonnan nyílt és a pápai állam által el nem intézett tények: a római kérdés, a francia feszültség, a hitéleti kérdések. Mindezekkel szemben mint

X. Pius szándékainak összefoglaló elve jelent meg az új pápa állásfoglalása, az „E supremi apostolatus cathedra” kezdetű, 1903. október 4-én kiadott trónralépési enciklikájában szintén a „Mindent megújítani Krisztusban”: „Instaurare omnia in Christo” – gondolata.

„Nem fognak hiányozni – írja az enciklika – olyanok, akik az istenit emberi mértékkel mérve, világi törekvéseket és célokat keresnek majd legőszintébb szándékainkban. E hiú tévedést eleve visszatúsítjuk s a leghatározottabban kijelentjük, hogy mi semmi más nem akarunk lenni és Isten segítségével nem is leszünk mások az emberi társadalom előtt, mint szolgálja Istennek, akinek nevében uralkodunk.”

Szólt a házasság szentségéről, a gyermekekről, a javak felhasználásáról és birtoklásáról; és a vezetők kötelességeit hangsúlyozta. A papság nevelésére vonatkozóan azt mondta, hogy a pap előbb magában alakítsa ki Krisztust, ha másokban is ki akarja alakítani. S az emberi lelkekben minél nagyobb eredményeket látni: legjobb út a szeretet. Hozzá kell szólni a római kérdéshez is: „Mindenkiben az a meggyőződés ébredt, hogy az egyház mint Krisztus alapítása, teljes és egész szabadságot kell hogy élvezzen és semmiféle más uralomnak nem vethető alá, s hogy a mi harcunk ezért a szabadságért nemcsak a vallás jogainak védelmében történik, hanem a nép biztonságának és közös javának védelmében is.” A megnyilatkozás hanglajtése: a megelégedés a minimummal; azzal, amit a garanciatörvény kívánt. Ha az olasz belpolitikai viszonyok alkalmasak lettek volna arra, létre is jöhetett volna a kibékülés.

Magatartása a passzivitás volt a politikai kérdésekkel szemben. Ez volt a véleménye róla a Kúriának, az egyházi közvélemény általában jól informált részének, sőt világi köröknek is. „XIII. Leó, a királyok, a császárok, udvarok, kormányok és püspökök felé volt elsősorban pápa” – írta egy francia publicista –, „de X. Pius a teológia s az egyházi jog pápája, a kicsinyké, a szegényké, a plébánosoké, a hívőké.”

A világ feszülten várta intézkedéseit s már az előzőkből igyekezett ítéletet formálni arról, hogyan élt és hogyan haladt a korrál a Vatikán második foglya. Az pedig csendesén és méltósággal fogott a munkásságához. Kezdeményezései egyenként szerényeknek hatottak az első pillanatra, de összefüggéseikben nagyvonalú programmá tevődnek össze. Olyan pápa intézkedései, aki mint káplán és plébános a pap minden funkcióját végezte. A hitoktatásit éppúgy, mint a szentségek kiszolgáltatását, akinek sokszor volt alkalmja hívei oldaláról, mintegy hívei felől szemlélni azt, hogy az Egyház feladatai milyen módon illenek együvé a modern étellel. A pápai trónusra ju-

tott plébános olyan gonddal rendezte az egyháznak ezeket a kérdéseit, mintha csak egész világra kiterjedő óriási plébániáról lenne szó. Pápaságának ebben van a legfőbb jellege és ez a jelleg kétségtelenül megragadóan nagyszabású.

Ugyanezennek az évnnek végén, ugyancsak Respighi kardinális, ugyancsak a Vatikánban, december 18-án, pontosan egy héttel karácsony előtt, Roncalli Angelót felszentelte diakónussá. Tíznapos lelkigyakorlat előzte meg ezt is. Feljegyezte naplójába, hogy Faber atyának az Oltáriszentségről szóló könyve roppant benyomást tett rá és eltöltötte szívét egészen sajátos örömmel. Most már egészen közel állt ahhoz, hogy az ő kezében is átváltozzék a kenyér és a bor Krisztus testévé és vérévé. Ez a második gondolat, ami megtölti lelkigyakorlatos jegyzeteit. Nem is jut eszébe, hogy X. Piusszal új egyháztörténeti korszak kezdődött...

HATODIK FEJEZET

A MESTER MELLETT

Majdnem pontosan egy évre X. Pius megválasztása után, 1904. augusztus 10-én szentelte fel Ceppetelli püspök pappá Angelo Roncallit.

A Piazza del Popolo ott terül el Róma egyik földhullámán, s augusztus közepén, a „ferragosto” lángolásában, ájultan hever körülötte dombjain épületárjával az Arany Róma. Két ikertemploma közül Santa Maria in Monte Santo főoltáránál, a templom égően színes levegőjében, ő is az álomszerűen tükröző márvány padlóra hullott társaival együtt, hátán a még felgöngyölt miseruhában s a gyolcs és csipke havában, kezében gyertyával, a szentelő előtt. Az ebben a pilanatban nem személy volt, hanem az apostoli hatalom birtoklója és átadója.

Fölöttük mint a mise része szólt a Mindenszentek Litániája, idézve Szent Péter és Szent Pál apostolok, mártírok, hitvallók, egyházatyák és doktorok, szent szerzetesek és remeték, szüzek és özvegyek segítő hatalmát. Ők pedig felálltak s kettesével a püspök elé járultak, aki fejükre tette a kezét. Azok közül, akik bárhol átestek ezen, nagyon kevesen lehetnek olyanok, akik fizikailag is át ne éltek volna, hogy valami valóban beléjük áradt. Meghajoltak a mozdulat előtt, amellyel a püspök és minden jelenlevő pap kinyújtotta jobbját. Felhangzott a fátyolos „Oremus”. Ilyenkor minden püspök énekhangja ilyen az illetődöttségtől: „*Oremus fratres carissimi, Deum Patrem omnipotentem, ut super nos famulos suos, quos ad Presbyterii munera elegit, caelestia munera multiplicat...*” „Könyörögjünk, szeretett testvéreink, Istenhez, a mindenható atyához, hogy azokat az ő szolgálait, akiket a papság adományaira kiválasztott, menyeyi ajándékokkal gyarapítsa...”

„Mennyei ajándékokkal”... Őbenne a természetes javak soka-

sága volt meg. A szívósság s a dolgokat és összefüggéseket áttekinteni tudó gyors, hatalmas okosság. Az értelemnek engedelmes akaraterő. Egész lényét a mélyéig átvilágító tudatosság: a szorgalom; a kiegyensúlyozott vidámság; a nyájas humor. Ezeket a szemináriumi képzés átváltotta még egy csomó természetfölötti erényre, éppen a további erények alapjaira. Az Isten állandó jelenlétében való életre; a hit, remény és szeretet biztonságára; az alázatra; az alantásnak még a gondolatától is vonakodó, hatalmas férfitisztaságra. De most ezekhez valóban, „mennyei ajándékok” készültek hozzájárulni. A Szentlélek önként odakötözve magát a püspök apostoli hatalmú kezeihez: a szertartás szerint sorra érintette őt a papi hatalom illetéseivel.

Felhangzott – megint csak a fátyolos megilletődött hangon – a püspök éneke: a leghosszabb a prefációk közt. Az egyház múltjának legrégebbi rétegeibe, még az ószövetségbe aláhatoló szöveg, amely a pátriárkák, Melkizedek, az ószövetségi papság felkenését is emlegeti, és azért könyörög, hogy maga Isten ruházza fel a szentelendőket a papi hatalommal. S az most már le is szállt rájuk, mint „character indelebilis” – eltörölhetetlenül. S a püspök az egyenként eléje térdelők stóláját nyakukba illesztette elől keresztben: „Accipe jugum Domini...”: „Fogadd az Úr igáját...” „Accipe vestem sacerdotalem per quam caritas intelligitur: Fogadd a pap ruháját, amely valóban a szeretet...”

Igen, „valóban a szeretet...”

Minden szentség szertartása: az egyszerűség és szépség egyensúlya és valóságos csodája, a jogászai pontosság remekműve. Ugyanilyen a papi hatalom feladásának szentsége is. De a leggazdagabb és leghosszabban tartó. Nyolcnapos lelkigyakorlaton néztek szembe előtte a személyes Istennel. Az ő izzó jelenlététől sápadtan vonultak a Szentlélek himnusza alatt a püspök elé, letérdeltek, s az keresztvonalást tett mindkét tenyerükbe s megkeni azokat olajjal, hogy „Quaecumque benedixerint, benedicantur et quaecumque consecraverint, consecrentur...”: „Amit megáldanak, megáldassék, és amit konsekrálnak, konsekráltassék...” Ezután szalaggal összekötötték kezeiket, s megfogták a patenát s a kelyhet és megkapták a hatalmat „offerre sacrificium Deo missasque celebrare tam pro vivis, quam pro defunctis”: „Áldozatot bemutatni Istennek és szentmiséket celebrálni mind az élőkért, mind a megholtakért...”

A „Suscipe” imádságban magukat ajánlották fel és most már a püspökökkel mondták az egész misét. Valójában ez volt Angelo Roncallinak és a vele együtt felszentelteknek első miséje, itt a Piazza del Popolón, a Santa Maria in Monte Santóban. Az áldozás után felhangzottak a püspök ajkain Jézus szavai, amiket az apostolokhoz

intézett az Utolsó Vacsorán, a „Iam non dicam vos servos . . .”: „Már nem nevezlek benneteket szolgálknak . . . már barátaim vagytok . . .”, s ők — most már Krisztus és a Teljes Szentháromság barátai — elmondták a Credót. Ez az egyház egyik titka az időkön át. Hogy az, amit hirdetni fognak, nem tér el és nem térhet el a hitletétől, az Apostoli Hitvallástól. S az így és ezért is száll változatlanul századokon át. Nemzedékről nemzedékre, ajakról ajakra. Az ősegyháztól kezdve a mai idők egyházáig, amely pedig fejlettségi fokban szinte kimondhatatlanul különbözik a kezdetitől, de mégis egy vele . . . ugyanazok a szavak Szent Pál ajkán Korinthoszbán, Szent Jánosén Efezusban, és itt, a Santa Maria in Monte Santón, Roncalli Angellóén.

Majd újra letérdelt, a püspök ismét fejére tette kezét: „Accipe Spiritum Sanctum . . .”: „Fogadd a Szentlelket, akinek megbocsátod bűneit, meg lesznek bocsátva, akinek megtartod, meg lesznek tartva . . .” Annak jelül, hogy már birtokosa az áldozópapi hatalom teljességének, lebecsátották a casula felgöngyölt részét, és most már mint pap, engedelmisséget fogadott a püspöknek és utódainak.

E z v o l t a s z e r t a r t á s , a m e l y e n á t e s e t t . A z u t á n a k ö v e t k e z ő n a p o n a S z e n t P é t e r - t e m p l o m b a n m u t a t h a t t a b e e l s ő m i s é j é t . A S a n P i e t r o k u p o l á j á t n é g y é p í t m é n y - g i g á s z t a r t j a m i n t e g y a v á l l a i n . „ O s z l o p o k n a k ” h í v j á k ő k e t , h o l o t t v a l ó j á b a n s o k k a l t ö b b e k . A f ő l t á r e v a n g é l i u m i o l d a l á n ú g y n e v e z e t t S z e n t A n d r á s - o s z l o p t ö v é n é l n y í l i k e g y k e s k e n y a j t ó s k ő i l l a t ú , s z ű k f o l y o s ó k o n á t v e z e t „ S z e n t P é t e r g r o t t á i b a ” , a b b a a m é l y b e , a h o l a p á p a i f ő l t á r a l a t t , i r t ó z a t o s a n v a s t a g k ő t ö m b ö k m ö g ö t t , S z e n t P é t e r s í r j a á l l . M a m á r f e l t á r t á k e z t a s í r t s a z ó t a i t t v a n n a k e l t e m e t v e é p p e n S z e n t X . P i u s é s X V . B e n e d e k . M a i s o l t á r o k v a n n a k i t t ; e l s ő m i s é k e t , e z ű s t - é s a r a n y m i s é k e t m o n d a n a k a m a g a s g y e r t y á k a l a t t S z e n t P é t e r s í r j a k ö z e l é b e n . Ö t v e n n e g y é v m ű l t á n , 1 9 5 8 - b a n , a m i k o r p á p a k o r o n á z á s i m i s é j é t m o n d t a a S a n P i e t r o f ő l t á r á n á l a t r ó n u s á n ü l v e t ö m j é n f e l h ő k k ö z ö t t , é n e k h a n g o k v i h a r á b a n : m i n d ő s s z e h ú s z - h u s z o n ö t l é p é s t á v o l s á g v á l a s z t o t t a e l e t t ő l a z o l t á r t ó l a f ő l d a l a t t ! K ö r ű l ö t t e a p á p a k o r o n á z á s i m i s e i n t r o i t u s á u l a M i n d e n s z e n t e k L i t á n i á j á t é n e k e l t é k b i b o r o s a i . S ő u g y a n a z a z é g ő f i a t a l s á g ú l é l e k v o l t a k á r e l s ő m i s é j é n . C s a k é p p e n h e t v e n n y o l c é v v e l a v á l l a i n . S n e m c s a k i d ő b e n , h a n e m t é r b e n , t a p a s z t a l a t o k b a n i s n a g y u t a k a t t e t t m e g . A z e g y h á z s z o l g á l a t á b a n n e m e g y s z e r h a j ó z o t t á t a z A d r i á n . V a l ó b a n e b b e n a z é r t e l e m b e n a „ P a s t o r e t N a u t a ” , „ P á s z t o r é s h a j ó s ” . D e h o g y ú j v i z e k r e v e z e s s e a z

az egyház hajóját, három évvel a pápává választása után, első miséje oltára felett majd ácsolni fogják a II. Vatikáni Zsinat emelvényeit . . .

Első miséje napján, a külföldi zarándokok egy csoportjához csatlakozva, Bugarini rektor kíséretében, láthatta X. Pius a tömegkihallgatások egyik termében. A pápa végighaladt a sűrű sorokon, egy-két kedves szót szólt az összetartozni látszó csoportokhoz, akik térdreborultak, s megállt a térdelő fiatal pap előtt. Az őt kísérő monsignorék egyike már előzetes tájékozódásból tudta, kik azok, akikhez valami megjegyezni való fűződik.

— Ime, Szentséges Atya — mutatott rá —, ez az a fiatal bergamói pap, aki éppen ma mutatta be első miséjét!

A pápa rámosolygott, lehajolt hozzá, s ő egészen közről láthatta X. Pius mosolyát. „Il riso santo” — szokták mondani róla, akik ismerték! Ah, ezek a híres galambszelíd, galambkék szemek, az önnön erejét lefékező, mindent elrejtő pillantás! És úgy tetszett abban a pillanatban, hogy csak egy öreg pap mosolya és öröme egy fiatal pap fölött, aki éppen ma misézett először egyedül!

— Derék dolog — mondta halkán, a bergamóihoz annyira hasonló széles lombard tájszólásban. — Megáldalak, hogy sok dicsőséget hozz elöljáróidra!

Ő leborult a földre s megcsókolta a bíborpapucsot, a pápa pedig a gyűrűt a levegőbe villantó áldás után tovább haladt. De mintha valami visszavitte volna néhány lépés után a fiatal, sápadt alakhoz.

— Mikor mondod a faludban a primiciádat?

— Nagyboldogasszonykor, Szentséges Atya.

A pápa újra mosolygott. Egész bizonyos, hogy most a saját első miséje jutott az eszébe. Riesében, a szülőfalujában. Lombard falu. Olyan, akár a bergamóiak.

— Nagyboldogasszonykor — mondta elmerengve. — Ott is még igazán tudják, milyen nagy ez az ünnep. S azok a bergamói harangok . . . milyen hangjuk van . . . micsoda hangjuk . . .

Azután tovább ment derűsen, hogy megáldott egy újmiséis papot, akinek faluja felidézte benne néhány pillanatra a saját gyermekkorából és mantuai püspökkorából a bergamói és lombard harangok énekét.

Igy esett az első találkozás X. Pius-szal, pontosan így —, de nem ez volt az utolsó. Hamarosan követte a másik.

Otthoni első miséjéhez derűs anekdota fűződik. Elmondta a misét a lomb- és virágszagú, szénaillatú kis templomban. Az zsúfolt volt a Roncalli-családdal és a rá büszke rokonsággal, a szomszéd falvakból jövőkkel is. Persze prédikációt is kellett mondania; olyant, ami az ünnepről is szól, Szűz Mária mennybevételéről, de a saját

első miséjéről is. Mert félt, hogy amit mond „magas” lesz hallgatóinak, aggódva tanácskozott erről a mise előtt a sekrestyével. Ezek a falusi szószerkezetek alacsonyok és úgy vannak elhelyezve, hogy senki se láthatja meg, ha valaki megrántja a prédikáló kabátját.

– Rántsa meg csak jól, ha nem érti! – tanácsolta Don Angelo a sekrestyésnek. De a dolog befejeződött anélkül, hogy „meg kellett volna rántania”. Sőt a községi orvos így gratulált:

– Belőled egyszer még pápa lehet!

Persze, ez tréfa. Minden fiatal papnak azt mondják Olaszországban. De amikor Angelo Roncallit pápává választották, akadt még öreg paraszt a faluban, aki emlékezett erre a valóban bevált „jövendölésre”.

A falujabeli első mise és a pihenés után a szükséges időben vizsgatért tanulmányaihoz, amiket még nem fejezett be. Doktori szigorlatának bizottságában ott volt egy sápadt, beteges, fiatal pap. Pacelli Eugenio, a jogtanára...

Közben X. Pius bátran, gyakorlottan kormányzott tovább. Most már nyíltan be lehetett vallani, hogy elődje elődjének, IX. Piusnak „Non expedit”-je többé nem aktuális. 1904 októberében ő maga adott engedélyt Agostino Canciano ügyvédnek, hogy képviselőnek jelöltesse magát, éppen a bergamói egyházmegye területére eső egyik választókerületben. „Így Angelo Roncalli szentelése után két hónapra egy bergamói lett az első katolikus, aki bejutott a parlamentbe” – írja Capovilla mint XXIII. János életének történetírója.

Ugyanakkor – több mint huszonöt év után meghalt Guindani bergamói püspök. Utódot kellett kinevezni. X. Pius „véletlenül” – de megint csak azt kell kérdeznünk, vannak-e egyáltalában ilyen „véletlenek” – azt a római kanonokot tette bergamói püspökké, akinek majd tíz éven át lesz benső, bizalmas titkára egy nemrég újmisézés pap, éppen az, akit X. Pius megáldott és megszólított az elmúlt nyáron, augusztus 10-én, majd pár lépés után visszafordult hozzá, még egyszer megkérdezni tőle valamit. Naponta száz és száz új arc a pápa körül. Még körülötte is, aki pedig fázik a tömegkihallgatásoktól. A száz és száz új arc felbukkan előtte, majd visszahull saját sorsának örvényébe. Roncalli Angelo arca is. Nem tudta ő sem, hogy az új püspököt azért fogja kinevezni, hogy az annak a fiatal papnak legyen majd mestere életével és halálával!

Olyant választott, aki pedig nem is szerepelt a bergamói püspöki szék betöltésére előterjesztett listáján. Noha már régóta kényelmetlenül „episcopabilis” volt; előbb-utóbb „ki kellett fizetnie” őt egy

püspöki székkal. Radini-Tedeschiről volt szó, még a Rampolla-korszak államtitkárságának lázadójáról. Olyan eset, mint az övé, emberemlékezet óta nem történt!

Ez a Radini-Tedeschi északról jött Rómába, ahol „jött, látott és győzött”. Mint fiatal pap jött a Gregoriánára kánonjogot tanulni. Doktori disszertációja Milánóban jelent meg és még a Vatikánban is feltűnést keltett; az egyház és az államok viszonyáról szolt a konkordátumok tükrében. Olyan éles kritikával mutatott rá a konkordátumokban a mindkét oldalról — mind az államok, mind az egyház oldaláról — való elvi alapok hiányosságaira, hogy még a sziklák anyagából faragott Rampollát (aki ebben az évben lett államtitkár) is megrendítette.

Az államtitkárság hasznosítani kívánta a nagyszerű elvi tájékozottságot és hízelt formák között kínált helyet neki; s így Radini-Tedeschi Rampolla fénykorában tanulmányozhatta annak „iskoláját”. A fiatal Della Chiesa, aki 1914–1922 közt XV. Benedek néven később pápa lett, kortársa volt neki s meghitt barátja lett az államtitkárságon. Radini többek között egy nem politikai jellegű rendkívüli küldöttség vezetője volt Bécsben és Párizsban, mindkettő mellé, az ő kívánságára, csatlakoznia kellett egy fiatal tudósnek, Ratti Achilének, akit Radini-Tedeschi még Mantuából ismert és akiből később XI. Pius lett... Tehát két leendő pápa is volt a barátai között. Hogy azok lesznek, azt persze még ők maguk nem tudhatták s még kevésbé a barátjuk. De mégis jellemző rá ez a két kapcsolat. Ő maga olyasféle személyisége volt a Rampolla-féle államtitkárságnak, mint később az a Montini prelátus, akiből napjaink VI. Pál pápája lett. Még páratlan és kiszámíthatatlan pályafutás állt volna Radini-Tedeschi előtt, amikor váratlan és páratlan esemény történt vele.

XIII. Leó magához rendelte őt és személyesen közölte vele brüsszeli nunciussá való kineveztetését. Ez negyvenéves korában már a bíbor biztos ígéretét jelentette neki; ki tudja, talán Rampolla utódlását, ha az majd pápa lesz; s ki tudja még, milyen esélyeket. De még az államtitkárság legidősebb prelátusai — azok sem, akiknek „emlékezete” akár VII. Gergelyig visszanyúlik — még azok sem emlékeztek hasonlóra. Radini-Tedeschi határozott és elutasító „Nem”-et mondott: „minthogy a diplomácia finom fogásai ellenkeznek a keresztény lelkiismerettel...”

Igen, azért az okai megvoltak, hogy ezt a választ adja. Brüsszelben nemcsak Pecci Joachim később oly legendás pályafutása szárnyalt föl — hogy azután mint törtszárnyú madár aláhulljon —, hanem azóta is egyik neuralgikus pontja maradt a pápai diplomáciának. Próbamézőnye volt „az” egyház és „az” állam (ráadásul még mintegy „a” ka-

tolikus állam) kapcsolatainak. Eppen Brüsszelben játszódott le akkor aránylag nemrég egy nagyon híres eset. Egy az egyházat érintő politikai kérdésben a brüsszeli nuncius Nina államtitkártól — Rampolla elődjétől — homlokegyenest ellenkező utasítást kapott, mint a belga püspöki kar a követségi titkár bizalmas közlésén át magától a pápától. A kettősség kipattant és az európai sajtóban viharos derűltség tört ki, noha ez a sajtó tájékozottabb volt, semhogy ne értette volna meg a helyzetet. „Egy szabálytalan verekedés közelharcában nem szokás kérdezni, mik a játékszabályok” — írta az angol Times, örvendezve, hogy még a Vatikán is így tesz. Igen, két esély volt: hogy vagy az egyik vagy a másik álláspont győz, és még a Vatikánnak is be kellett biztosítania magát mind a két esélyre... Az egyik esélyt Nina képviselte, az államtitkár, a másikat XIII. Leó, nyilván megbeszélve és egymás tudtával.

Ő azonban a nunciusi kinevezést elutasító válaszával — a Rampolla „iskolájában” való szolgálat után — bebizonyította, hogy nincs ígyére a diplomata mestersége. Az óriási feltűnést keltő engedetlenség után persze ott kellett hagynia az államtitkárságot, visszavonulnia a Szent Péter-templom kanonokságába. Az olasz püspökök többsége előtt népszerű lett e száműzetésében. Ez már az idő jele volt s a jelek gyülekeztek! XIII. Leó óriási tekintélye ellenére is egyre több püspök várt a változásra. Jó, hogy Leó jött; szükséges volt, egyenesen isteni gondviselés. De most már nem egyszer megmutatkozott, hogy szükséges a másik irány is. Radini-Tedeschi egyébként a lourdesi zarándoklatok rendezésének vezető bizottságában tevékenykedett, s mint lenyűgöző megjelenésű kitűnő szónok, éppen az 1900-as Szentévbén mintegy 1300 szónoklatot és egyéb nyilvános előadást tartott. Az egyik beszédét Roncalli Angelo is hallgatta, mint bergamói kispap.

Programja — akármilyen pontról is akarta azt a tevékenységet folytatni — nyilvánvaló volt. Az itáliai katolicizmusnak mindenekelőtt belső, hitéleti erőit akarta feleleveníteni a római kérdés megoldására, nyilvánvalóan a realitás, az egyházi államról való lemondás irányában. S világi állammal való rendelkezés helyett a spirituális erők szabad együttmozdulását kívánta az egyházban. Ugyanaz a program, amit Roncalli Angelo mint XXIII. János hirdetett meg a világnak... Radini-Tedeschi már a múlt század utolsó évtizedében ennek a gondolatnak jelképévé nőtt akaratlanul ott a San Pietróban, az oltáriszentség oldalkápolnájában, ahol a vatikáni kanonokok a közös zsoltosmát mondják. Ez a „kápolna” persze akkora, akár egy kisebb székesegyház. A kanonokok kórusából kihallatszó, világosan csengő torokhangra s az olasz városokba érkező nagyszerű szónokokra odafigyelt Itália egész sor haladó püspöke és az egyházpolitikailag

is tájékozódó katolikus értelmiség. Gondviselészerű, hogy Roncalli Angelo majd éppen ömellette tölti el papi életének első tíz évét...

Hogy Radini-Tedeschi püspökjelölt maradt XIII. Leó utóda alatt is, az csak természetes. Amikor megürült a palermói érseki szék, azonnal őt ajánlották a legelső helyre X. Piusnak. Palermo? Éppen Szicíliában? Ahol az érsek még mindig olyan feudális nagyrútnak hat, mint ennek a szigetnek mindig változó királyi házai alatt a mindig változatlan arisztokrácia? Szicíliában, ahol nem akadna működése számára modern értelmiség? Szicíliában, mely a görög és karthagói időktől kezdve mindig valami szárazföldi hatalom gyarmata volt, s meg is adta magát a gyarmati sorsnak és ellene is állt annak? A magamegadás kelletlen volt, ezt képviselte mindig az arisztokrácia; a meg nem adást pedig évszázadok óta a maffia jelentette! Éppen Radini-Tedeschit nevezni ki érseknek Szicíliába, annak halott, afrikai lángolásába, görög és szaracén vérű pásztorok, még mindig rablásból élő hegyi falvak, s antik meg normann műemlékek közé? Ennek a még mindig keserves egységű Olaszországnak mindenki számára legidegenebb tartományába? Nem! Ez olyan lenne, mint a büntetés!

X. Pius elevenebb székvárost kívánt neki. Ezért erélyes nemet mondott Ravennára is. Törpe egyházmegye, csak idegenek látogatta műemlékváros! Ő nem kívánta Radini-Tedeschit Galla Placidianak sírkápolnája mellé s a bizánci templomok halhatatlan mozaikjai mellé és Nagy Theoderik sziklasíremléke mellé elevenen eltemetni! És amikor a nagy Guindani halálával megürült a bergamói szék, akkor személyesen hívatta Radini-Tedeschit, és mondta meg neki, hogy őt jutalmazza annak főképp a szemináriumával és minden más modern intézményével, amiket tovább építhet. — „Mert Bergamo ma az első püspöksége Itáliának!” — És ő maga fogja a Sixtusi Kápolnában felszentelni.

Annak alig volt ideje körülnézni, vannak-e Rómában legalább bergamói papnövéndékek, és hirtelenében legalább egy valaki, aki átmenetileg a titkári teendőket végezné mellette, felszentelésének meghívásait intézné és minden egyebet. Volt! Még két szenteletlen bergamói növéndéke volt a Seminario Romanónak, és egy nemrég szentelt pap, Roncalli Angelo, szigorlatának kapcsán az Apollinaren. Őt hívták hirtelenében a San Pietro sekrestyeépület mellé a vatikáni kanonokok emeletes palotájába, Monsignore Radini-Tedeschi lakosztályába. Maga Bugarini rektor kísérté el, s mutatta be Radini-Tedeschinek és mindjárt figyelmébe is ajánlotta őt és ez az ajánlás nagyon nevezetes lett a pályafutásában. Ime, így szakította ki őt oroszláni erejű és megjelenésű új püspökének hívása a kicsiny szemináriumi cellából az óriási méhkas e kicsiny sejtjéből, ahol szor-

gosan gyűjtötte könyveiből és jegyzeteiből az egyháztudományt, naponta misézett és majd csak a tanév végére várta az első diszpozíciót. Káplánnak, falura. Ehelyett egyszerre csak ott volt új püspökének oldalán, a gratuláló levelekre írt válaszokat fáradhatatlanul, megtudta, hogy az új püspök európai híré nevezetesség.

A felszentelés a Sixtinában történt, Michelangelo Utolsó Ítélete alatt, ugyanott, ahol majd XXIII. Jánost ötvennégy év múlva pápává fogják választani. A káprázatos szertartás után X. Pius az új püspök tiszteletére, aki sápadt volt a megtiszteltetéstől, a Vatikán közel eső Borgia-termeiben tartott fogadást és büfét, este pedig ünnepi vacsorát adott a konzisztórium termében. Búcsúzóul kegyesen átnyújtott neki egy brevét, amelyben mint a Lourdes-ba és a Szentföldre rendezett zarándoklatok bizottságának elnökét, újra megerősítette. De még egy kitüntetést adott neki, ami megdöbbenéssel, zavarral, mély tisztelettel és szorongással töltötte el Radini-Tedeschit. Megmondta neki előre — mintegy megígérte neki —, hogy akkor fog meghalni, amikor ő, követi a pápát a halálba. Ez persze nem a pápának, hanem a Szentnek adatott látás volt; de már akkor feltűntek azok a jelenségek X. Pius körül, amelyekről később vallott az őt túlélő környezete a boldoggá-, majd szenttéavatási perében. Radini-Tedeschi is homályosan sejtette már, hogy a század egyik legnagyobb misztikus szentje ül a pápai trónuson. A titokról természetesen hallgatott és csak akkor szólt róla, amikor tíz évvel később, 1914. augusztus 22-én, X. Pius halála után való másodnapon, titkárának, Angelo Roncallinak karjai között meghalt. Ő maga, Roncalli írta meg ezt a mehökkentő és megragadó közlést, Radini-Tedeschiről szóló életrajzának 230-ik oldalán.

De ez akkor még messze volt. Az ünnepélyeken már mint az új püspök szabályosan kinevezett titkára vett részt. Eddig névtelenül suhantak el fölötte az itáliai egyházpolitikai élet és egyháztörténelem cseményei, de most már részt vett bennük, püspöke oldalán; kilépett ő maga is a följegyzések világosságába. Meg van írva róla, hogy Radini-Tedeschi nemcsak az addigi szolgálatait jutalmazta ezzel a kinevezéssel, hanem azért is, hogy a fiatal bergamói papok között ő volt leginkább a „római veretű”.

Radini-Tedeschi tehát a múltja és egyházmegyéjének határain messze túlterjedő programja szerint: egyszerre Itália legtekinélyesebb püspökévé vált. Az ő oldalán tért vissza a bergamói egyházmegyébe Roncalli Angelo. Egész Itáliában feltűnést keltettek pápai jóindulatának kitüntető jelei Radini-Tedeschi iránt úgy, hogy

nemcsak saját püspökségében fogadta roppant várakozás. Első gondjainak egyike a szeminárium volt s egyik intézkedése a patrisztika és az egyháztörténelem professzorává tette ifjú titkárát. Ő pedig azonnal, még az év tavaszán megkezdte kánoni látogatásait, faluról falura utazva, aprólékosan átvizsgálva mindazt, amit a Tridenti Zsinat a canonica visitatióknak előír. Amellett fáradhatatlanul intézte, ugyancsak titkára segédletével, a Lourdes-i zarándoklatok ügyeit. A fiatal pap felnézett püspökére, rajongott érte, szerette. Kezdettől fogva tudta róla, hogy olyanféle egyéniség, aki nekünk közép-európaiaknak például Ketteler mainzi püspök alakjában ismerős. Tisztában volt legalábbis itáliai méretű egyháztörténelmi nagyságával. S önkéntelenül is eleve úgy figyelte őt, mint személyes történetírója.

„Radini-Tedeschi” — írta később a róla szóló életrajzában — „azt akarta, hogy az igazság és szeretet karöltve járjon, de anélkül az illúzió nélkül, hogy a világ mindenki számára azonnal, egy nap alatt, paradicsommá válnék. Minden szava gondolatot tartalmazott, minden gondolata utat mutatott; és mindez együtt, a gondolatok és utasítások, képezték püspöki kormányzatának nagyszerű programját.”

Meg kell jegyezni, hogy mindenben tanult tőle. A modora ömellette kapta végső csiszolását. Noha — és erről nem szabad elfeledkezni — Olaszországban az a réteg is, ahonnan ő származott, a parasztság, szintén történelmi osztály. Így eleve birtoklója egy nemességtől és polgárságtól már századok óta eltanult kitűnő modornak. Hiszen Roncalli Angelo saját kicsiny udvarházukból tudta, hogy még a koldust sem fogadják gyöngéd és patetikus udvariasság nélkül. És amikor evett, ugyanúgy bocsátják útjára. De a modor európai formáit mégis püspöke mellett tette magáévá. Tőle tanulta meg azt a valóban grandiózus udvariasságot, amit Radini-Tedeschi még a legkisebb faluban is tanúsított. Amikor például a canonica visitatio vagy bérálás ebédjének befejeztével mindig kiment a konyhába s őszinte, lebilincselő nyájassággal köszönte meg az ebédet a főzőasszonyoknak.

De hogy a látszólag legnehezebb ellentétek áthidalása főképp modorbéli kérdés, azt is megmutatta. Nem sokkal püspökké való kinevezése után Margaréta anyakirálynő látogatást tett Bergamóban. Az ilyen látogatások voltak az olasz püspökök és érsekek keresztjei. A Vatikántól nem kaptak és nem kaphattak utasítást, hogy azzal takarózzanak (legfázósabb és legrémületesebb helyzete volt ez a „Non expedit”-ből fakadó megoldatlan és megoldhatatlan kérdéseknek). Radini-Tedeschi nem is várt ilyent. Részt vett a királynő fogadtatásán, mint püspök és olasz egyaránt. Elfogadta azt a nagyon is szerény protokolláris helyet, amelyet részére a világi hatóságok engedélyeztek, s modora szerint mégis a legelső, legfelölőbb jelensége volt a

királynői látogatás több hivatalos ünnepségének. Még a legkonzervatívabb papok is, akik legvégsőig készek voltak megtartani a „Non expedit” bullát, látták, hogy annak minden intézkedése hogyan rogyadozik; az idő most már túlhaladta azt. S abból, hogy az olasz püspökök sorában azután is ő maradt a Vatikán egyik legbizalmasabbjának, abból „hallhatott” az, akinek fülei voltak a hallásra... Titkára pedig, Roncalli, aki a láthatatlanságig szerényen húzódott meg árnyékában, valami olyant tanult, aminek húsz év múlva vette hasznát: hogyan kell majd viselkednie a kínosságban és bizonytalanságban még Radini-Tedeschiét is felülmúló helyzetek egész során át Bulgáriában, Törökországban, Görögországban...

Püspöke, aki nem származott vagyontalan családból, bőkezű volt a saját pénzének kiadásában, de szigorúan takarékos az egyházában. Ezt is megtanulta tőle, hiszen az anyagi intézkedések is az ő titkári kezén mentek keresztül. Ugyanígy megtanulta az idő beosztását is.

Püspöke modern egyénisége odakalapálta a maga kemény vonásait titkára egyéniségének „római verete” mellé. Két évnél nem sokkal több időt töltött oldala mellett, amikor 1909-ben kitört Olaszországban a legnevezetesebb bérharcok egyike, a ranicai vasbányászok sztrájkja. Éppen a sztrájkolók elszántsága, keménysége, a határokon is átszállongó feltűnés tette jelentőssé. Itáliát pedig egyenesen felindulásba hozta. A bányászok odafigyeltek mindenünnét, az új királyság minden tartományából, Szicíliából is, ahol az ólombányákat még a görög és pun idők módszereivel művelték. S óriási feltűnést keltett, hogy a bergamói püspöki palota a sztrájkoló bányászok mellé állott.

— A híveim! — mondta a püspök.

Életrajzában Roncalli a következőket írja róla:

„Amikor a ranicai sztrájk, amiről később annyit beszéltek, kitört, a püspök neve az elsők és a legsúlyosabbak között jelent meg annak a megnyilatkozásnak aláírói közt, amely a bányászoknak munkájukhoz méltó keresetet követelt. Igen sokak számára volt ez skandalum. Rosszindulatú vádaskodások futottak be még a legmagasabb helyre is. Még a jobbak közt is akadt olyan vélekedés, hogy nem érdemel támogatást az ügy, ha az általa alkalmazott eszközök túllépik a veszély határzónáját. De Monsignore Radini nem volt ezen a felfogáson. Mert Ranicában nem pusztán személyi kérdések körül tört ki a harc, hanem az elv körül. A szabadság ama alapvető elve körül, hogy szabad-e a munkásszervezeteknek fellépniük a tőke hatalmas organizációja ellen. A püspök számára a sztrájkolók oldalához való csatlakozás ebben az

esetben egy elsődleges keresztény kötelesség teljesítését jelentette. Amint ő maga írta, az igazságnak az embertársak iránti szeretete szolgálja a békét. Nem bántotta az ellene kelt lárma, tovább is élénk érdeklődést mutatott a sztrájkolók érdekei iránt, s menteni és ha csak lehet korrigálni igyekezett a tizenöt napos ostromállapot alatt kikerülhetetlen bajokat.” — Mintha csak napjaink valamelyik modern francia püspökét hallanánk a szénbányászok 1963-as észak-franciaországi sztrájkja idejéből! Környezete számára Radini nyugodtan magyarázta meg, hogy nem tehetett mást.

— Az igazság — vélte —, amit elvül hirdetnek, a gyakorlatban is igazság!

X. Pius mint egyik legkedvesebb püspökének szolgáltatott neki igazságot. „Amikor leülepedett a küzdelemben felverődött por — írja ugyanebben a könyvében Roncalli —, a Szentséges Atya sajátkezűleg (ez volt a szokása a püspökökhöz ilyen ügyekben) írt neki levelet és helyeselte azt, amit a helyi adottságok, személyek és körülmények ismeretében tett.”

De a k a d t ö s s z e ü t k ö z é s e magának Don Angelónak is. Nem ugyan az itáliai körülményekkel, hanem csak egy-két konzervatív pappal, ma már névtelenekkel. A kilétüket egyszer s mindenkorra elnyelte a Congregazione di Santo Uffizio palotájának máig is vasrácsos ablaksora s a hivatali titoktartás. A hamuszínű kőlapokkal borított hatalmas egyházi kancellária lapos tetőzetéről a Szent Péter térre lehet lelátni. Valamikor szomorú végű inkvizíciós perek indultak el belőle, aztán — egyéb feladatok mellett — főképpen az egyháziak hűsége felett őrködött a kőszürke oroszlán. Időnként az egyházi konzervativizmus „fellegvárának” tartják, különösen a civil kívülállók, a regényírók és riporterek. Hogy milyen joggal, az megmutatkozik abban, hogy a római egyház minden időben fejlődik, valójában nincsen benne semmi konzervativizmus. A ma egyháza ugyanolyan távolságban áll az ősegyháztól, mint amilyen fejlettségi különbség van egy ifjú férfi és annak csecsemőkorú állapota közt. És mégis, a katolikus hit még ma is ugyanaz, mint amilyen a kezdet kezdetén az apostoli korban, és megvallása ugyanama szavakkal történik az Apostoli Hitvallásban. De ez nem a Congregazione di Santo Uffizio érdeme, hanem az egyház egyik legjellegzetesebb lényegi vonása. De azért ennek a palotának bürokratikus munkája nem felesleges. Különösen mozgalmasabb korokban. Mint például X. Pius idejében, amikor nyilvánosságra jutott a pápa állásfoglalása az egyházon belül lappangó feszültségekkel szemben.

Erdemes egy pillantást vetnünk a modernizmusra, mert mint tanárnak, Don Angelónak is meggyűlt vele a baja.

X. Pius, amint a pápai trónra jutott, azonnal erélyes intézkedéseket tett a belső eretnekségként jelentkező irány felszámolására. Nem elégedett meg azzal, hogy egyes szerzők könyvei indexre kerültek, hanem mindazokat a tételeket, amelyek műveikből akár mint előfeltevések, akár mint következtetések kivonhatók voltak, egészen elítélte. Két enciklikában is, nem törődve azzal, hogy ezek — „Pascendi” és „Lamentabili” kezdetű körlevelek — a modern világgal látszottak őt szembeállítani. Gyakorlatilag az összes egyháziaknak — az összes felszentelendő és felszentelt papoknak és püspököknek, a bíborosokig bezárólag — le kellett tenniük — az ún. antimodernista esküt. Különös figyelem esett annak idején a szemináriumi tanárookra. Roncalli itt került szembe legelőször az emberi irigységgel. Itt kellett megtapasztalnia, hogy az: könnyen és szívesen öltözik az egyházhűség és konzervativizmus álarcába. Bizalmasan meg kellett tudnia, hogy őt is feljelentették. Azon a címen, hogy patrisztikai előadásaihoz egy német protestáns tudós, szövegkiadásait használta segédkönyvül. — Protestantizáló! — sütötték rá ellenségei, akik nyilván voltak. Lehetek az egyházmegye akár idősebb, akár fiatalabb papjai között olyanok, akik irigyelték váratlan és gyors emelkedését püspöki titkárrá, szemináriumi tanárrá.

Egy ideig mindenesetre megfigyelés alatt állott. A rácsos ablakú, vén, szürke épületből ott a Szent Péter tér közelében: a feljelentések kapcsán, őrá is figyeltek egy darabig. Még a levelezését is ellenőrizték, anélkül hogy tudott volna róla. A Szent Officium Kongregációjának levéltára, a nevek kiszolgáltatása nélkül, megőrizte a ráeső gyanút. Megfigyelése valamilyen pontról, egészen a közelében történt. Természetesen hamarosan nyilvánvaló lett az illetékesek előtt, hogy a vele szemben emelt gyanúsítás és további megfigyelése: naiv túlbuzgóság. A halála előtti évben, mint fiatalságának többé-kevésbé derűs eseményéről emlékezett meg erről a római kispapok előtt tartott egyik megnyilatkozásában. Az ember legfeljebb azon gondolkozik el, hogy ha sikerült volna a rosszindulatú vagy ostoba ellenségeknek kitörniük a fiatal Angelo Roncalli nyakát, és pályafutása megreked: akkor bizonyára nem lett volna belőle XXIII. János pápa... A Gondviselés azonban másképp akarta.

Ugyancsak ezekre az évekre esik élete munkájának az az eseménye, amely a pályafutását mintegy húsz év múlva magasba fogja lendíteni. A püspökével, hivatalos egyházkormányzati ügyekben,

gyakran jártak be Milánóba. Itt azután szabad idejében meg-megfordult az Ambrosiana könyvtárban. S annak gyűjteményeiben meglepődve akadt egy őt rendkívüli módon közelről érintő anyagra. A nagy Borromei Károlynak XVI. századi egyházlátogatási jegyzőkönyveire a bergamói egyházmegyében. Hatalmas anyag, hiszen egy-egy plébániának canonica visitatióra írásban beadott adatfelvétele is: nem egyszer vaskos kötetet tett ki. Be kellett számolni nemcsak a plébánia-templomról, annak egész múltjáról s az abban található minden tárgyról, hanem a plébánia területén előforduló minden templomról, kápolnáról, építményről, egészen az útszéli keresztekig. Minden szerzeteskolostorról. Az egyházi földek mindegyikéről — milyen jog alapján illeti meg az az egyházat. A szerzetesek és apácák rendházairól. Az egyházi élet vonásairól. Az ő szülőfaluja is szerepelt ezek közt. A plébánosok és esperesek beszámolóiban ősi, ma is élő nevek, parasztcsaládok, arisztokraták, földbirtokosok, mesteremberek vonultak föl. A háromszáz évvel ezelőtti életnek lenyűgöző, szemléletes képe, olyan aprólékos vonásokkal akár a jelen. Atlapozta a lúdtollal, megbarnult és megveresedett tentával írt nagy fólió oldalú jegyzőkönyveket, kibontotta a kötegek zsinórjait s élvezte azt az ismerős és erős életet, amely ezekből áradt. Ő maga így beszéli el ezt az eseményt:

„Bergamóba utaztam, hogy püspökömet a VIII. tartományi zsinat előkészítő bizottságának ülésére kísérem. Ez az érseki palotában folyt le, a metropolitának, Ferrari bíborosnak elnöklete alatt. Csak kevés prelátus vett részt rajta. Számomra a várakozás óráiban nem lehetett érdekesebb, mint hogy felkeressem a rendkívül gazdag érseki archívumot, amely még sok átkutatlan kincset rejtett a milánói érsekségnek és a hozzátartozó püspökségeknek történetéből. Pillantásomat hamarosan magára vonta egy pergamenbe kötött harminckilenc kötetes gyűjtemény. A kötetek tenyérnyi hátán ez a felírás állt: *Bergamo lelki archívuma*. Atlapoztam őket.

Borromei Szent Károly kardinálisnak 1575-ben a Vatikán megbízásából vezetett vizitációs utazásáról volt szó Bergamóban.”

Mialatt ezeket az elfelejtett kéziratokat olvasta, úgy tűnt fel neki, hogy a valóság Bergamóját látja, az öreg Bergamót, mégis elevenen és tarkán. Kihallgatások, bizonylatok, egyházi és világi jegyzőkönyvek. Pontos kép arról, milyen volt Bergamo a reneszánsz válsága után.

Vajon érdemes-e a tanulmányozásra ez az anyag? kérdezte püspökétől. Annak buzdítására tanácsért fordult az Ambrosiana vezetőjéhez, aki érdeklődéssel hallgatta meg őt. Akkor még nem tudták — honnét tudhatták volna —, hogy két leendő pápa ül és beszélget egy-azon asztalnál. Ratti Achilles türelmet és időt kért a következő látogatásig; emlékezett az okiratok sorozatára, de maga is beléjük akart

nézni, mielőtt tanácsot ad. A következő látogatás alkalmával pedig lelkesülten buzdította őt munkára.

Elfoglaltsága egyébként volt elég. Püspökének az volt az elve, hogy fiatal papnak nem lehet elég elfoglaltságot adni. Amellett, hogy kísérté őt azonnal megkezdett kánoni vizitációin s megtette tanárnak a szemináriumban, még pedig a szakmájából, a kánonjogból, de amikor meggyőződött arról, hogy ezekhez a tárgyakhoz is ért, ki-nevezte az egyháztörténelemre és a patrisztikákra is. 1905-től 1915-ig, majdnem teljes tíz éven át adott elő ezekből; előadásai által szerezte rendkívüli készségét különösen az egyháztörténetben. Amit az ember előad, világosabbá válik előtte. Az egyháztörténetnek, amelyet akkor csak előadott, később ő maga lett egyik legnagyobb szabású szereplője. Nem hiába szerette emlegetni azt a Desiderius pápát, aki ki-emelte a görög világ határaitra szorult római-nyugati és latin-patriárkátust ebből a határhelyzetéből és szövetséget kötött a népvándorlás már megüledni kezdő Európájával. Valami hasonlót tett ő is később, amikor pápa lett — az európai civilizációból, a fehér emberre való korlátozottságból, tehát valami „határhelyzetből” emelte ki az egyházat!

Hogy saját korában is világtávlatokat szerezzen, arra is alkalma nyílt neki Radini-Tedeschi mellett. Az nem volt éppen csak afféle dísz, hogy püspöke a mindenfajta olasz zarándoklatok élén állott. Különös buzgalommal szervezte a lourdes-i és a szentföldi zarándoklatokat. És ezeknek ügyintézője is Don Angelo volt. Radini-Tedeschi április 9-én foglalta el bergamói székét, de már április 30-tól május 17-ig tartó egyházmegyei zarándoklatot szervezett Lourdes-ba. Természetesen titkára is elkíserte. Ebből az alkalomból meglátogatták Lyont, Paray-le-Monialt, ahol Alacoque Szent Margit élt, Montpellier-t és Arsot. Vianney Szent János arsi plébános január 8-án tartott boldoggáavatási napján nevezte ki X. Pius Radini-Tedeschit püspökké!

Életrajzírói figyelmét idáig kikerülte az, hogy 1906. szeptember 19-től október 22-ig, tehát az utazással együtt több mint egy hónapig: palesztinai zarándoklaton vett részt. Ezt csak Don Capovilla, a titkára derítette fel, amikor lelkinaplójának kiadása kapcsán összeállította — páratlanul pontos és megbízható jegyzékben — iratai alapján életének minden megállapítható dátumát. Látogatása a szentföldi olasz nemzeti zarándoklat keretében történt, amelyet Radini-Tedeschi püspök vezetett. Erről a helyi katolikus lapban, az Eco di Bergamóban szeptember 17-től október 25-ig írt folytatódó cikkeket és a palesztinai és Lourdes-i bizottság hivatalos közlönyében. Csak két részt idézünk.

„Kánába utaztunk — írta szeptember 30-án —, ahol Jézus első csodáját művelve először nyilvánította ki istenségét. Azonban a mai Kána, amelynek mintegy 1300 lakosa van, a legtöbb muzulmán, a többi keleti szertartású görög, s kevesen, nagyon kevesen vannak a katolikusok és ezek is mint általában a palesztinai katolikusok, bizony kevéssé buzgók. Akörül az oltár körül, amely ma »Jézus első csodájának« (»mysterium initii signorum Jesu«) van szentelve, szeretném látni ezeket az elveszett lelkeket buzgó és állandó megvalósulásában a keresztény életnek.”

Október 4-én Jeruzsálemben, a Szentsír templomában, Radini-Tedeschi püspök főpapi szentmisét mutatott be. Segédletében természetesen ő is ott volt.

„Amikor a püspök úr bemutatta itteni szentmiséjét... zűrzavaros összevisszaságában az embereknek és a dolgoknak, a nyelveknek és a rítusoknak, a hitvallásoknak, amelyek körülveszik ezt a Szentsírt: hatalmas hívással fordult a győzedelmes Krisztushoz, jelenjék meg dicsőségének glóriájában e visszasír fölött. Nem azért, hogy elvezítse, hanem hogy egységre térítse ezt az egész sokhitű Keletet, az ázsiai sztyeppéktől Afrikáig, hogy »egy akol legyen és egy Pásztor«. Mindenkinek szeme és szíve a püspök ajkán függött, megindultan, egy szívben és egy érzésben vele. Közös érzésben, hogy ez megvalósuljon. Ránk tartozik az ezért való imádság, Istené pedig hogy valóra váljék Krisztus szava, különösen és mindennekfölött Jeruzsálemben az unum ovile et unus Pastor!”

Csodálatos dolog, hogy itt már pontosan kifejezésre jut pápaságának programja. Az ember megcsodálja azt az élményt, amelyet ötvenhárom éven át tartogatott lelkében bűvópataként. Ez 1959 elején bukkant bele a világba, amikor összehívta a zsinatot, többek között a kereszténység különböző rítusainak egymáshoz való közelítésére is. Egyszerű gondolat volt — de pápává kellett lennie hozzá, hogy ezt megvalósítsa.

Van egy érdekes dolog Magyarország kapcsán is. Az ezerkilencszáztizenkettes év bécsi eucharisztikus kongresszusa alkalmából Krakóba kellett mennie és visszatérés közben szeptember 19-én Budapesten utazott át. Ezen a napon a belvárosi ferences templomban mondott misét. E sorok írója megpróbálta felderíteni a részleteket, hogy elvezethesse olvasóit ahhoz az oltárhoz, amelyen ő misézett. Ennek bejegyzése nyilván megtörtént a mindennapi szentmisékről vagy talán vendégmisékről vezetett könyvben. Ma már ezek is természetesen az Országos Levéltárban vannak, kitűnően rendezve. Sajnos, 1909 és 1929 közötti húsz év — nem tudni miért — hiányzik vagy egyelőre lappang.

1908-ban Lourdes-ba utazott, meglátogatta Marseille kikötőjét, amely fölött a tenger hatalmas Nagyasszonyának szobra emelkedik s Touloust, Niemes-t. 1911-ben a svájci Einsiedelt, Genfet, Freiburgot, Annecyt. 1912 szeptemberében a máriacelli zarándoklaton vesz részt, majd Bécsben a Nemzetközi Eucharisztikus kongresszuson, s a kapucinus atyák templomában misézik. 17-én a krakkói katedrálisban. Meglátogatja a vielickai sóbányákat. Szeptember 19-én volt már említett budapesti szentmiséje. 1913. december 4-én tartotta konferenciáját a bergamói szemináriumban Baronio Cezare kardinálisról, halálának harmadik centenáriuma alkalmából. Ez volt első könyve 64 oldalon. A rákövetkező évben kezdte meg Borromei Szent Károly bergamói egyházlátogatásáról szóló könyvét. Az erre következő év januárjában indul meg a *La Vita Diocesana* címmel az egyházmegye hivatalos folyóirata. A szerkesztő természetesen Roncalli Angelo.

Radini-Tedeschi tettvágya egyebek között, megvalósította egyházmegyei papságának hitéleti szervezetét, a Szent Szív Papi Társulat címen. Don Angelo ennek is tagja lett. Barátaik köszönhette ennek a tagságnak. Mi pedig 1921 és 25 között Rómából írt bizalmas leveleit, amelyek mélyen belevilágítanak lelkébe. A kapcsolat nem szakadt meg velük balkáni küldetésének éveiben sem; ennek a levelezésnek nagy része még kiadásra vár; lelkinaplójának adatait nagyon sok külső eseménnyel, élete fordulatainak bizalmas kommentárjával fogja kiegészíteni.

Püspöki titkárságának első évétől kezdve, Radini-Tedeschi milánói látogatásai alkalmával ismerkedett meg Ferresi bíboros milánói érsekkel, aki nagyon megkedvelte a fiatal papot. Tanácsainak, támogatásának később sokat köszönhetett. Különösen Radini-Tedeschi püspök halála után. Mert ez is bekövetkezett. Nem hiába tombolta ki hatalmas tettvágyát! Négy hónap híján, mindössze tízévi püspökség adatott neki. 1914 tavaszán kezdett betegeskedni.

HETEDIK FEJEZET

AZ OROSZLÁN-PÜSPÖK HALÁLA

A b e t e g s é g e — a szimptómákból ítélve rák lehetett — hosszú, észrevétlen lappangásból hirtelen támadt rá. 1914 kora nyara mészfehér izzással fojtogatta Bergamót, s június óta a Pó-síkság s a félsziget fölött is a háború nyomott viharfelhői égtek. A püspök sárga lett, letargikus, rosszkedvű. Júliusban kiment a selvai nyaralóvillába. Ez volt a nyár, amikor Ady megírta a történelmi szorongás örök versét (ami máig is hiányzik az európai tudatból):

*Faluja nyárvégi csöndjéből
fehéren, aggódva kibámul
a torony
és vér-híreket vár a bámuló
vénhedt világbul.*

*Harangjait állatja némán
és Istenénck, kinek háza,
nem üzen,
csak áll, vár, remeg a torony
megbabonázva . . .*

Igy remegtek a sárgaholdas, forróködű nyári éjszakákon a longobard és Alpok alatti tornyok, a mások bűneiért érzékeny, nagy lelkiismeretek, s a külső események mögé tekinteni tudó politikai tájékozottságok. Radini-Tedeschi nem azért töltött éveket Rampolla minden európai cséllyel számoló államtitkárságán, hogy ne tudta volna: bármily véletlenből indul el háború, csak a kontinens minden nemzetét megmozgató európai és világháború lehet belőle. Ezt valójában mindenki tudta az ösztöneiből, mint ahogy Ady is azokra hallgatott.

Közép-Afrika dzsungeléiben már a szarajevói revolverlövések utáni éjszakán tisztásról tisztásra szálltak az őserdei dobok jelzései, és a fölriasztott európai utazónak azt válaszolták a négerek, hogy meggyilkoltak egy fehér nagyurat Európában, ahol igen-igen-igen nagy háború lesz. A hírt persze szikratávíron fogták a Szahara legdélibb katonai állomásainak dróttjai, alkonyati órában, innét futott dobok döngésével a sztyeppéken és őserdőkön át, s legelső közlésében benne volt a háborút már tudó kommentár. Mindenki tudta. Radini-Tedeschi is. Azt is tudta (Rampolla, aki már több mint tíz évvel ezelőtt számolt ezzel, volt annyira hideg ésszel mérő politikus), hogy a Monarchia és Németország megtépzottan, megverten kerülnek ki az összezapásból.

De Rampolla már a bíborosi templomában feküdt, márványba véssett, rideg, klasszikus sírfelirata alatt, X. Piusra pedig rettenetes szorongás tört, éppen azért, mert ő is tudta, mi lesz. A Rómából érkező hírek a bergamói püspöki villában is arról beszéltek, hogy a pápai diplomácia vonaglik a terhek alatt, amit vállalt: hogy lefékezze a levegőben már egymás ellen mozdult lengősúlyokat. A ciprusok fekete dárdái s a sötét pínéak fölött nehéz forrósággal égett a nyár a püspöki nyaraló körül; s még zaklatóbbak voltak a Rómából, Milánóból, Bergamóból érkező hírlapkötegek kiabáló keresztcímei. Ezen a nyáron Don Angelo nem ment haza; püspökének volt rá szüksége, hogy egyházmegyéjét kormányozni tudja. A beteg állapota egyre nyomoroságosabb lett. A baj, amiről nem tudhatott és azért hanyagolta el, váratlanul egyre súlyosbodott. Belülről támadt, de a külső helyzettel párhuzamosan: romlásával annak a nemzetközi diplomáciának, aminek szolgálatát annak idején megtagadta a viaszarcélú aggastyánnak, XIII. Leónak.

A végsőkig szorongató hét után, augusztus 3-án eldőrdült az első hadüzenet villámcsapása, amit dühöngő gyorsasággal követtek a többiek. Az európai hatalmak türelmetlenül, mint előkészített kártyalapokat, valósággal úgy szórták le a hadüzeneteket. A nemzetközi érintkezések tudománya ma nem is tudja másképp megfejtetni a rejtélyt, mint azzal, hogy a diplomácia módszereit is készületlenül érte az eddig ismeretlen gyorsaságú hírközlő eszköznek, a szikratávírnak és telefonnak birtoklása. S bizonyos, hogy döntő szerepet játszott Németország részéről a „Griff nach Weltmacht”. Az hogy az európai nagyhatalmi rangot az eseményekből kitépő 1871-es Sedan után — ezúttal világméreteken megismétlő villámháborúval — az elsőrendű nagyhatalmak sorába kívánt törni. Ez volt a német Nagy Álom. Ezt szolgálták a bismarcki „tölgyfa-nemzedék” hatalmas gyáripára, bankár-, tudós-, szervező- és nagyiparos-alakjai, s a társadalmi piramis minden

alakzatában a felsőbb és alsóbb középrétegeken át a kispolgárság és parasztság is (csak a munkásság különbözött tőlük véleményben). Nem volt még nemzet a világ modernkori történetében, amelyet eltorzított nemzetközi köztulajdonságaival a saját és Európa veszedelmére úgy lehetett volna vezetni, mint a németeket, a háború üszkös útjára, a világ legveszedelmesebb hadigépezetként. Ezt szolgálták két nemzetek óta a porosz vezérkar pontos tervei, amelyek fölött Moltke és Schlieffen árnyéka lebegett. Moltke — a háború vézna, törekény szerzetese — a világ egyik legjobban megcsodált intézményévé tette a porosz vezérkart. És Schlieffen, aki azt mondta haldokolva: „Erősítések a jobb szárnyat” — amivel a semleges Belgium lerohanását avatta tragikus, sötét hagyatékká.

Monsignore Radini nem volt „vidéki” püspök. Legfogékonyabb éveiben teljesített diplomáciai szolgálatot; úgy ismerte az európai kancelláriák maradandó gondolatait és érveit, mintha hangosan gondolkodnának. Tudta, hogy az aggastyán Ferenc József világismerete már csak ódon olajlámpa, közvetlenül a Monarchia szomszédságáig világol s a birodalom és az uralkodóház „becsületéért” indítja el a lavinát. Tudta — értesült a Vatikánból, a bécsi nuncius közléséről — mivel fogadta az Öreg Császár Ferenc Ferdinánd halálhírét: „Isten akarta ezt” — kiáltott fel a trónörökös morganatikus házasságára célozva — „hogy a megzavart házassági rend helyreálljon...” — És ennek ellenére megindította a háborút! Azt hitte, hogy a biztosíték, amit II. Vilmos nyújt neki, a német birodalom feltétlen szövetsége, eleve elhárítja a konfliktusok európaivá szélesedését. Csak amikor már állt a világháború, merült fel a gondolat az öreg, töprengő agy horizontján, hogy nem őt segíti a vilmosi Németország, hanem ő szolgálja azt, annak világhatalma érdekében. De Monsignore Radini akkor azt már rég, már az események előtt megmondta Don Angelónak, feltárta neki a betegség mellett való beszélgetéseikben az európai események mozgatóerőit.

Megmondta előre ami bekövetkezett. Franciaország az ingatag balkáni és európai egyensúlyáért való kötelezettségvállalásában lép fel Szerbia oldalán. A cári Oroszország pedig népi rokonságra hivatkozva, balkáni érdekeiért. S amint a németek a schlieffeni elvet követve és Belgiumot legázolva lejutnak a Schelde torkolatáig és Anglia felé irányul a „pisztoly csöve”: a szigetország automatikusan lép be a háborúba. Ezek a hetek a püspök betegsége alatt felértek Don Angelo számára egy politikai akadémiával. A betegség mellől az események legbensőbb rugói közé lehetett belelátni; és éppen tíz év múlva az a pillantás, amit ezek felé vetett, a saját diplomáciai küldetésének majdnem harminc esztendejére lesz fontos számára. Anélkül, hogy észre-

vette volna, megtanulta a diplomáciai eseményeket a saját törvényeik oldaláról szemlélni, egy olyan ember oldalán, aki ismerte és aki mélyen megvetette a diplomáciát.

Egyszerre szöktek tudatába az európai politika alaptényei és püspöke roppant egyéniségéről való végső ismeretei, amelyek mélyen beleszántottak lelkébe. (Olyan mélyen, hogy a saját halála egy híján ötven évvel később: csak kiegészítő megisméltése volt Radini-Tedeschiének.)

Negyvenéves kora előtt ez volt a legmélyebb élménye. Meg is írta egy életrajz ürügyén ennek a halálnak történetét. Teljes két éven át foglalkoztatta őt, még ki nem szaggatta magából. Első műve, Cezare Baronio centenárius ünneplésére: megkésétt egyéb munkája miatt; ez azonban félretolt lelkében minden mást. Borromei Szent Károly bergamói egyházlátogatását és a világháború ágyúszavát, amely alámorajlott az olasz–osztrák front hegyfaláról. Nagy ügye volt; önmagával is számot kellett vetnie benne. Műve a keze között és munka közben nőtt terjedelemben és gondolatokban naggyá abból az alkalmi emlékezésből, aminek először szánta volt.

A püspök haláláról ezeket írta: „Az eddig rejtőzött betegség tünetei villámló, görcsös fordulattal súlyosbodtak. Így tárt fel először, hogy nem lehet kezelni és felápolni vidéken, nyaralóban. Mindünkön, egész környezetén, szétszivárgott a borzongó, fekete sejtés. A fenyegetés egyik pillanatról a másikra kezdett függeni felettünk. Át kellett őt vinnünk Bergamóba. Augusztus 11-én este mondtuk meg neki, hogy másnap útnak indulunk. Először nézett ránk meglepődéssel. »Elutazni... – igen, értem!« – Hevesen szétártta karjait, azután újra összezárta, tenyerébe hajtotta fejét... »Et alius te cinget et ducet quo tu non vis...« – mondotta. – »Valaki más lesz, aki téged felövez és oda vezet, ahova nem akarsz menni...« (Azt idézte, amit Krisztus mondott Péternek.)”

„... Mikor az autó sietve távolodott Selvától a Savio folyó völgyébe vezető úton, az augusztusi nap fénydárdái diadalmasan rajzolták ki a hegyek és csúcsok körvonalait, égőn mosolygó színekkel: körül a völgyek úgy tűntek fel, mint óriási amfiteátrum, üdvözletet intve a beteg püspöknek... Gondolt-e rá, hogy utoljára látja e mondhatatlanul szeretett hegycsúcsokat? Ha nem is gondolta világos fogalmakkal, a belső, homályos szorongás egész biztosan megjelent benne. És az út hirtelen meredekkel alámerült a mélybe, hosszan a folyó mellett, szemben a fehérülő szorgos tanyákkal.”

„Augusztus 20-án éjszaka vette X. Pius halálának hírért. Felfelé

nézett és azt mondta: — Onnét föntről imádkozik értem. Most tudom csak, mennyire szerettem.”

„Estefelé annyira rossz volt az állapota, hogy össze kellett hívni körébe a város kiválóbb orvosait konzultációra. Megtörtént. De csak az aggasztó és könnyörtelen konklúzió volt az eredmény.”

„Hihetetlen lelki erővel és türelemmel tartott ki. Szülei sokkal bensőbb kapcsolatban voltak vele, semhogy szemlélni tudták volna fájdalomainak látványát; a nővére s az öccse álltak mellette. Ő olyan igyekezettel tudott uralkodni gyötrelméen, görcsei fölött, hogy végül is könnyekbe törtek ki.

Ekkor fordult hozzám: »Szenséges Atyánk az Údvösségbe ment. De én hallok a hangját; hív engem... Megyek, hogy meglássam, hamarosan utána megyek!«

Éjszakája már rettenetes volt; nem tudta lehunyni szemeit. Egy-mást követték a görcsrohamok. Együttal a türelem égő aktusai. Az Istenre való ráhagyatkozás. Kettő és félhárom között engem hívatott. A közelében voltam, megpróbáltam fölemelni kissé, de éreztem, hogy lehullanak karjai és feje a vállamra hanyatlik... Sírt mint egy gyermek. De aztán tökéletesen megnyugodott. Néhány percet töltött gondolatai között és azt mondta szokott nyugalmával:

— Halál! Nem vagyok túlzó. Ha azt mondom a halál előtt: félek, ember vagyok, nem pedig gyáva. De ha Isten akarja, az ő dicsőségére, bűneim engesztelésére, egyházam és lelkeim javára, nem azt mondom Neki, hogy vonakodom, hanem hogy akarom. Értesz? Akarom!

Hozzáfűzött sok alázattal és jóakarattal egyet s mást, amik csak kettőnkre tartoznak.”

„Mindenkiben megvan az élet ösztöne s ez őt is eltöltötte pillanatra parányi reménysugárral... De most nem mertem megtéveszteni... Tudtam, hogy a Cerimoniale ilyen körülmények között mit ír elő a püspöki háznépének. Erről ő is beszélt nekem, mikor még egészséges volt.

— Monsignore — mondtam neki —, mindnyájunk élete Isten kezében van.

— Igen, megértettem; köszönöm; és most imádkozzuk Istenhez és forduljunk egyedül feléje.

Később, amikor leszakadt az éj, könnyű álmodást érzett. De azután az ágya körül meglátta az orvosokat és azt vélte, hogy koszorújuk már a halált jelenti. Mosolygott:

— Igen? Elérkezett az órád?

Meggyújtották a lámpát. A városháza tornyából szétszállt a tetők fölött az esti tíz óra harangütése. Akkor terítette le maradék életére-

jét a közelgő halál elbágyadása s hívta körébe szüleit, családtagjait, házanépét.

Ez már a vég volt. A többhetes szenvedésektől és többnapos haláltusától elgyötört és kifacsart beteg akkor egyre inkább »a« püspökké változott. Úgy feküdt halálos ágyán mintha trónján ülne a székes-egyházban, az arcára hulló fény mintha a gyertyák tüze volna.

A lélegzete egyre kurtább és hevesebb lett. Ez már az agónia kezdete volt. Gavazzani főesperes, aki hosszú órák óta nem tágitott a betegágytól, a terem egyik sarkába ment, hogy kizokogja magát. Elfoglaltam helyét és röpmákat kezdtem suttozni neki. Amikor számára a kegyelet utolsó aktusát cselekedtem, a Teremtő kezébe ajánlva lelkét, eszembe jutott az első szolgálatom, mikor az ő ünnepélyes felszentelésén a Sixtinában Krisztus igájának jelképeként a nyakára tettem az evangéliumos könyvet, míg X. Pius kiterjesztette felséges kezeit és átadta a Szentlélek hatalmával a papi méltóság teljességét.

A püspök, amennyire tőle tellett, ismételte, amit mondtam. Ismételte akadozva, készségesen.

Egy bizonyos ponton úgy látszott, hogy már nem hallja. Hallgatott, s a pulzusa is bizonytalanná vált, roppant gyorsan vert, vagy egész hirtelen kihagyott. Ekkor észrevette, hogy elhallgattam. Fölűtötte szemét, a kézzorításával kérte és odahajtott fülembe lehelte:

— Csak bátran, Don Angelo, csak bátran! Minden jól megy így! Folytassa. Mindent értek. Mondja tovább.

A szemhéjai leestek és én megértettem... a szavak elsuttogása már nem hatolt el ajkáig.

De azért folytattam:

— Megfeszített Jézusom... Felajánlom neked önként... Életem áldozatát... Bűneim és vétkeim engeszteléséért... Az egyházért... Az új pápáért, aki majd lesz... Papjaimért és szemináriumoméért... Minden közeli és távoli jó barátoméért... Hazámért...

A jelenlevőkön végigvonaglott a megindulás. A haldokló főpapban jelenmaradt az aki volt, a püspök. A fénylő gondolat megvilágította vonásait. A nagy és nemes szív még egy szent és nagy ügyért vert...

Újra elkezdtem az imádságot, most már a békéért. De ő egyszer csak már nem hallotta, csak nézett üvegesen...!

Még egyszer roppant erőfeszítéssel felnyitotta szemhéjait, mintha egy távoli vízió mélyére nézne, azt mondta váratlanul erős, tiszta hangon:

— És a békéért... a békéért..."

Az 1914–18-as világháború klasszikus hadállásai 1914 augusztusának végén még nem merevedtek meg. A német hadsereg előőrsei még az Eiffel-tornyot látták a látóhatáron. Az északi jobb szárny akkor rohanta le Belgiumot. A cári hadsereg mélyen belesöpört Galíciába. A lövészárokharc és az állóharc még nem alakultak ki. De az első harci repülőgépek már felrepültek.

A levegőben ott volt az egész földet egészen sajátos történelmi hangulatba borító érzés, hogy valami eddig példátlanul álló s teljesen jóvátehetetlen dolog történt. Az emberiség története valóban nem látta még a háború ekkora méreteit. Eddig még nem történt meg, hogy a bolygó összes kontinensei két küzdőfél valamelyikéhez tartozva fegyveresen vagy a gazdasági háborúba bevonódva, tevékenyen tartozzanak a hadviselő felekhez. Ezenkívül mind a frontokon, mind mögöttük tagadhatatlanul hiányzott mindkét oldalon az az öntudat, hogy az emberiség valamiféle eszméért harcol.

A bíborosok kollégiuma ily körülmények között választott pápát az 1914. szeptember 1-én kezdődött konklávé. Ezt a konklávé a történelmi kutatás még nem tehetette tárgyává, lefolyása és körülményei, már ami a részleteket illeti, kevéssé ismeretesek. XV. Benedek gyors megválasztását azonban általában úgy lehet tekinteni, mint ami kompromisszum eredményeképpen jött létre.

A választás csak két és fél napig tartott. Szeptember 1-én zárultak be a konklávé kapui és szeptember 4-én délelőtt már jelezte is a sfumata a Szent Péter téren szorongó tömegeknek, és a táviró már ugyanazon a napon az egész világnak szétvitte a hírt, hogy a bíborosok rövid tanácskozás után Della Chiesa Jakab bíborost választották pápává, aki a XV. Benedek nevet vette fel.

Vele újból kuriális pályafutású, az Egyház középponti kormányzatát kitűnően ismerő és hosszú időt diplomáciai szolgálatban töltött főpap lépett a pápai székbe. Úgy tetszett, mintha megválasztása mintaszerű szabályossággal abból a gyakorlatból fakadt volna, amit már a pápaválasztások irányító elvének emlegettek a konklávék eseményeinek és eredményeinek kutatói. Hogy így valójában legtöbbször az előző pápa irányzatának ellenzéke adja az új pápát, aki így tulajdonképpen elődje elődjének politikájához tér vissza. Az utolsó százhusz év pápaválasztásainak során valóban elég gyakran történt az egyházkormányzati elveknek ez a váltakozása. A bíborosi kollégiumban már századok óta két felfogás képviselői foglalnak helyet. Az egyik felfogás az egyházi élet belső szervezésére veti a fősúlyt, a másik pedig időnként a középponti egyházkormányzat külső tevékenységét sürgeti. Valószínű az is, hogy ezek nemcsak egymással ellenkező nézetek, hanem egymással ellentétes helyzetek és szükségletek is.

VII. Pius pápaságának „politikai” jellegű szakasza után így következett már az ő pápaságán belül egy „hitbuzgalmi” kor, majd XVI. Gergely alatt Lambruschini bíborosállamtitkár által megvalósítva újra a pápaság ügyeinek élesen politikai jellegű irányulása. Majd — közbeeső politikai intermezzo után — IX. Piusnak a belső egyházi életet szem előtt tartó pápasága következett. Utána „politikus” pápa lépett Szent Péter trónjára, XIII. Leó személyében. Feltűnő volt ő utána viszont ismét a belső egyházi életre fő súlyt vető X. Pius egyházkormányzata. Most 1914-ben az idők ismét olyan pápát kívántak, aki a külső világ tényeit tudja áttekinteni és az egyházat ezzel kapcsolatban irányítani.

Della Chiesa Jakab bíboros 1854-ben született, ugyanaból a génuai családból, amelyből VII. Ince származott. Egyetemi tanulmányainak során először jogot tanult, teológiai képzettségét a Capranica-kollégiumban nyerte, azután az egyházi külügyek akadémiáján diplomáciai ügyekben nyert kiképzést. Pályafutása pontosan Rampolláéval párhuzamos. Ő is éppúgy a madridi nunciatúrához kapta első kiküldetését s ő is ugyanúgy ottani főnökének tűnt fel — éppen Rampollának. Amint az államtitkár lett, maga mellé vette, előbb személyes kabinetfőnökévé tette, majd helyettesé. 1901-ben Rampolla helyettese lett és hivatala szerint összekötő szerepe volt a pápa és az államtitkár között.

XIII. Leó halála után, ha Rampollát pápává választják, bizonyosan lett volna az államtitkára. Így azonban helyettes államtitkár maradt Merry del Val bíboros mellett; háttérbe szorulását nem személyi okokra, hanem a Rampolla-csoportnak és XIII. Leó politikai irányzatának térvesztésére vezették vissza. Bukásaként könyvelték el, hogy — miután a pápai politikának a franciákkal való szembefordulását nem helyeselte — 1907-ben elhagyta a Kúriát s az akkor még kevésbé jelentősnek tartott bolognai püspöki széket kapta. A Kúria életében nem szerepelt többé. A bíborosi kalapot, amit már akkor sokan vártak részére, elég későn, Rampolla halála után, 1914-ben kapta, a X. Pius által utoljára tartott konzisztóriumon, 1914. május 25-én. Pontosán 99 nap múlva, amikor pápát választani ment a konklávéba, őt magát választották meg. A Kúria belső irányzatának beavatottjai általában úgy tekintették, mintha személyében maga Rampolla lépett volna a pápaságra. Miután Ferrata, akit államtitkárává tett, néhány hét múlva meghalt, Gasparri kardinálist, a bíborosi kollégium egyik legnagyobb tudományos képzettségű, legnagyobb munkabírású tagját és legsúlyosabb egyéniségét választotta maga mellé bíboros-államtitkárrul (és Gas-

parri az ő utóda, XI. Pius alatt is államtitkár maradt, folytatva a pápák politikájának megszakítatlanságát).

Amint példátlanul súlyos történelmi és politikai helyzetben történt maga a pápaválasztás, ugyanolyan feszültségek vártak magának a pápának minden személyes és politikai megnyilatkozására. Egyformán kellett számolnia mind a középponti hatalmaknak, mind a nyugati hadviselő feleknek bizalmatlanságával és gyanújával. A római Messagero — akkor az olasz nacionalista szabadkőművességnek és ugyancsak szabadkőművesség-akarta francia szövetségnek lapja — nyíltan vádolta a Központi Hatalmak iránt való elfogultsággal. Ugyanakkor Németország helyi államegyházainak középponti szövetsége, az Evangelische Bund, az ellenkezőt bizonygatta lapjában. Elkerülhetetlen volt, hogy a nagy háború által megmozgatott politikai és hazafias szempontok ezekben az években ne hassanak magára a főpapságra, sőt a bíborosokra is. Az egyház hierarchiájának legmagasabb köreiből éppúgy, mint az európai diplomácia minden szférájából befolyási kísérletek jelentkeztek a pápa körül. O azonban nem akart mást — minthogy nem is akarhatott mást — mint az igazságot. De a hadaknak hadakkal és a politikai érzéseknek politikai érzésekkel való összeapásai között egészen vértelen absztrakciónak hatottak a pápai intések és figyelmeztetések.

Első köriratában, amelyet az egész földkerekség hívőihöz intézett, arról írt, hogy amiképp Krisztus egyforma szeretettel hív magához minden embert, ugyanilyen pártoskodás és állásfoglalás nélkül szeretettel kell fordulnia az egész emberiség felé neki is, aki Jézus Krisztus földi helyettese. A nemzetek és államok vezetőit a roppant harc vezetésének erkölcsi felelősségére figyelmeztette. Valamint arra, hogy a harc semmiféle fordulatai közt sem veszíthetik el szemük elől a kormányzás és az államélet igazi célját, a békét.

1914. november 1-én az egész világ püspökeihez intézett enciklikájában viszont a harc okaira kívánt rámutatni. Arra, hogy az ellentétek az emberi élet értékeinek helytelen megítéléséből fakadnak, az erkölcsök elvadulásából, a szeretetben való hiányból. De az ágyúzajon át szétküldött üzenet idejében a frontokon már egymillió halottat vesztettek az egymással szemben harcoló felek. A szorongó otthonmaradtok fülébe már csak halványan ért el a pápai szózat, amely a nőkben kereste a politika és az imperializmus roppant felelősségeit.

Ettől kezdve minden alkalomkor — az egyházi év főbb ünnepein, allokúcióiban, Olaszországnak a világháborúba való belépésekor, majd a világháború kitörésének évfordulóin — nem szűnt meg újra és újra az egyház pártatlan szeretetét és igazságos békevágyát hangoztatni. Az a vállalkozás, amelybe a nyilvánvaló sikertelenség ellenére is

csüggedés nélkül belekezdett, a legnagyobb és legszebb akciókhoz tartozik a pápaság történetében. Egy a harcban résztvevő állam fővárosába szorultán, létében éppen csak megtűrve, működésében éppen csak nem akadályozva: több mint ezermillió harcban álló ember – hovatovább egy kölcsönös hadüzenetekbe bonyolódott emberiség – számára kívánt békét teremteni a pápaság. Olyan eszközökkel, amelyek a harcoló felek hadseregeinek és politikájának vezetői jelentéktelennek láthattak ugyan, de ma már tudjuk, hogy valójában milyen nagyméretűek voltak. A nagy háború alatt, amely a tényeket a nagyobb erő döntésére bízta, ő nem szűnt meg az igazság erkölcsi erejére hivatkozni és ezt a gondolatot szakadatlanul ismételni. Számtalanszor hangoztatott felhívások után azonban megkísérelte békeszerző szándékát politikai eszközökkel is érvényesíteni.

NYOLCADIK FEJEZET

A HÁBORÚTÓL AZ ÉRSEKI MITRÁIG

Roncalli fiatal volt, csak harminchárom éves, amikor első püspöke meghalt. Nem a fájdalom bénította meg, hanem a természetfölöttinek őt érő illetése. Fel kellett magában dolgoznia az élményt, s ezt meg is értette Radini-Tedeschi régi környezete, amely részben az új püspök meghittjeit is adta. Nem vették zokon, hogy nem találja helyét s hogy visszavonul a szemináriumba. Annak élen egyébként is az itteni és a római évek kispaptársa állott, mint ökönmus-vicerektor s ezekben az időkben meghitt jó barátja: Don Carrozi engedte elmélyülni s dolgozni.

Az olasz királyság még nem lépett be a háborúba, csak felkészült a hadiállapotra. De lassan ez is elszivattyúzta a növendékeket (sorra kapták meg behívóikat), szétszélesztette a tanárokat. Akik csak tehettek, plébániát vállaltak, mert a lelkipásztorkodó papság mentesítve volt a katonai szolgálattól. Afféle nyomasztó félvakáció volt ez az 1914–15-ös tanulmányi év a bergamói szemináriumban; néma folyosók, üres tantermek, néhány szórakozott hallgató, akiknek belső szemei már az Alpokban készülődő front halálos eseményeire szegeződtek. Viaskodott egy darabig a történelmi témával azután félretette, és elkezdte jegyzeteit Radini-Tedeschi életéről. Ezekből még a behívója sem ragadta ki.

Először hazautazott és családjával töltött pár napot. Bevonulása napján bement Milánóba, az I. Umberto nevére átkeresztelt, még a zsoldosok s katonanemzedékek után bűzlő ódon kaszárnyába (ma már nincs meg: a milánói Szent Szív Egyetem épült a helyére). Egyik volt papnövendéke, most már kiképzett szanitéc, látta meg őt az udvaron, civilben, zavartan, elveszetten a behívottak közt. Körültolongták az őrmester-írnok asztalát, őt meg mindig hátralökték a többiek, mert udvarias volt és engedte őket. A volt tanítvány segít-

ségére sietett Don Angelónak, áttört vele az altiszthez, megadatta beosztását; az szanitécőrmesternek küldte ki mégpedig Bergamóba, sőt az aznaptól járó zsoldját is kiutalta, egy lírát s nyolcvannyolc centisimit. Amit Don Angelo megkönnyebbülten adott át növendékének, költsek el a bajtársaikkal együtt, maga pedig most már beöltözve visszament Bergamóba, a szemináriumba, s mert az közben katonai kórház lett, egyenesen a saját szobájába.

Bergamo központ volt. A front mögötti elsősegélyhelyekről s a súlyos sebesülteket így-úgy magukhoz térítő tábori lazarettekből szállították kórházaiba a csontig fagyott, lázas, sárga betegeket. Minden nap érkeztek a szállítmányok. A termekben, a folyosókon és a műtőkben súlyosan lebegett a vér, az üszkösödő sebek, a kloroform, az altatószerek, az ágytálak, a verejték, a láz nehéz bűze. A halottaké, akiket lepedővel letakarva, gördítettek végig a folyosókon; az élőké, akik öntudatlanok voltak, vagy forrón csillogó szemekkel meredtek a semmibe, és végül papot kértek.

— Gyónni szeretnék! — mondták a betegek az ápolónővéreknek s a szanitécéknek. Bajszos, zömök őrmester ült le az ágyuk mellé egyenruhában, vállain violaszínű stóla. Odahajolt föléjük: — Pap vagyok, mondd el és bánd a bűneidet! — Végül reggeltől estig gyóntatott, de felkeltették őt az éjszaka bármely órájában s elhívták a város többi kórházába is. Azután csak ez lett szolgálata; átminősítették tábori lelkésszé. A háború alatt, a hadseregben kezdődött az enyhülés állam és egyház között; a katonáknak meg kellett hogy adják a hit vigasztalását.

De nem hiányoztak a megaláztatások. A tisztek és az orvosok között kötelező modor volt az antiklerikalizmus s ezt megnyilvánították az altiszti rangban szolgáló pap felé, akiről nem vették tudomásul, hogy szemináriumi professzor volt és püspöki titkár. Sokáig volt kórházparancsnoka olyan hivatalnok-ezredes, akinek a szeme vérbeborult, ha tábori lelkészt látott, s ott szurkálta és sértegette őt, ahol csak lehetett. Egyik méltatlan megalázási kísérletnél Don Angelo letisztelgett és faképnél hagyta. Aznapja borús, viharos hangulatban telt el. Persze az esti napiparancsban kihallgatásra rendelték másnapra. Megjelent, kihúzta magát, tisztelgett.

Azt mondta neki a parancsnok fogcsikorgatva:

— Ne sértődjék meg, őrmester! Lásza be, hogy én alapjában véve szegény vagyok és új csíkot kell varratnom a többiek mellé a sapkámra. Maga előtt még nyitva áll az út... — Gyűlöletében jós lett, pedig csak nevetségessé akarta tenni őt, a tábori papot: — Maga még karriert csinálhat! Prelátus lehet, püspök, mit tudom én, még kardinális is. Végeztem!

A szenvedések látványa, a végiggyóntatott ezer és ezer katona, a kezét kereső, hidegülő szorítások, s a megaláztatások: megérlelték. Az egyik pillanatban pap volt, aki a gyónásban egy köznapi vagy fenéig romlott lélek fölé hajolt és feloldozta Krisztus hatalmával, bátorítóan volt mellette a halálban; aztán felállt és altisztté merevedett a tisztirangú katonaorvos előtt. Végiment a kórtermeken, azokhoz, akik kérték, s azokhoz, akiket meg akart látogatni, megnézte az újonnan jött betegeket, közben ismét gyóntatni és áldoztatni hívták; feladta az utolsó kenetet; felemelte az átizzadt, a vértől átpiszkosodott kincstári takarókat, megkente a haldoklók tenyerét és ágyékait, szabaduljanak meg a vértől, amit fegyverükkel ontottak, s a tűztől, ami ágyékukban égett. Majd újra visszatért megszakított körútjához a kórtermeken át.

A z o k a z a l a p t é t e l e k, amiket XV. Benedek hangoztatott, szadadok múlva is fényleni fognak az emberiség előtt.

„Ma — írta 1915. július 28-áról keltezett apostoli levelében a világháború kitörésének első évfordulóján — minden eddiginél mélysegebb vágy önti el szívünket, hogy minél hamarabb bevégezdjék ez a háború, és még mélyebben hangzik fel atyai szívünkben a kiáltás a béke után. Bárcsak keresztülhangoznék ez a hang a fegyverek félelmetes zaján és az egymás ellen véres húscsafatokká omló népek és vezérek meghallanak és megértéssel és barátsággal fordulnának egymás iránt . . . Oh, bárcsak fordulnának el mindkét oldalon az egymás megsemmisítését kívánó keserű dühtől! Bárcsak gondolnának arra, hogy a nemzetek nem halnak meg, hanem megtörve és letaposva is keserűséggel hordják a reájuk kényszerített igát, hogy szabadság felé töreksenek és a gyűlölet és a bosszú szellemét, mint borzalmas örökséget adják át nemzedékről nemzedékre. Miért nem vizsgálják meg egymástól elválasztó ellentéteiket már most, elfogulatlan lelkiismerettel a nemzetek? Miért nem most keresik jóindulatú érzelmekkel, akár közvetlenül, akár közvetve a vélemények kicserélődésének lehetőségét, hogy bevégezzék ezt a szörnyű harcot? Ez nem lehetetlen, hiszen hasonló esetekben ilyen már nem egyszer történt! Áldott legyen az, aki a béke első olajágát hozza és az ellenségnek elfogadható békefeltételek nyújtása mellett az engesztelő kezet nyújtja. A hatalmak egyensúlya és a népek békéjének biztonsága inkább az egymást megillető jogok tiszteletbentartásán és inkább egymás emberi mivoltának tiszteletén, mint katonai hatalmakon és az erődítményövezetek áttörhetetlenségén nyugszik!”

Kísértetiesen pontos diagnózis. Egy nagybőjtben pedig így hallatta szavát:

„Egy atyának, akinek fiai vad harcba bonyolódtak egymás ellen, nem szabad felhagyni a figyelmeztetésekkel még akkor sem, ha nem törődnek könnyeivel és könyörgéseivel . . . Mi azonban nem szűnünk meg hangunkat újra és újra felemelni ama háború ellen, amely úgy tűnik fel előttünk, mint Európa öngyilkossága! . . .”

Ugyancsak ugyanezen a napon azt kívánta a pápa, hogy induljon el a lelkeknek, az imádságoknak, az önfeláldozásoknak hadjárata a lelkekért, s apostoli levelek és köriratok százaiban sürgette, hogy vezeklésekkel, lelkigyakorlatokkal, böjtökkel és imádságokkal eszközölje ki az emberiség a békét és a szeretetet.

Van néhány olyan csodálatos óra a kórházakban, az est és az éjfélt közt, amikor nemigen halnak meg betegek — ezek az órák voltak Don Angelóé. Ilyenkor tért magához. Egy katonaorvos — itt szerzett tiszt jó barátja — felolvasta a háborúról írott verseit . . . Magára maradt és imádkozott . . . És közben léptek jártak-keltek a kórházba lett szemináriumi folyosón. A professzorok volt szobáiba, amiket most az orvosok laktak, ápolónők surrantak be. Az ő asztalán pedig összegyűltek volt püspöke életrajzi adatai és maga a feldolgozott életrajz is elkészült.

— Talán nem lesz érdekesség nélkül való, ha megjegyzem — írta 1916. augusztus 22-én, amikor nyomdába küldte könyvét —, hogy ezek a lapok olyan években íródtak, amelyek alatt tovább húzódott egész Európa háborúja. A rémületes háború, amely a vér és a bűnök mérhetetlen tengerét kívánta. Amit itt írok és elmondok, az nem békés stúdiumok alatt született. Sok-sok hónap alatt a legszerényebb rangok egyikével voltam katona, majd ugyancsak mint ilyen: pap . . . — És aláírta ezt: „Roncalli Angelo, tábori lelkész”.

Csak rövid életrajzot akart írni, de kézírata végül ötszáz oldalra duzzadt. Nem volt Radini-Tedeschi végleges életrajza. Nem szánta annak és nem is lehetett az. A leírt csemények egészen közel voltak. A szerző érthetően vonakodott attól, hogy jórészt még élő embereket érintsen, akár a püspök híveiről volt szó, akár pedig ellenfeleiről. Mindez óvatossá s nem egy helyütt fátyolozottá tette az elbeszélést. Magáról az íróról, a volt titkáráról is csak az epilógusban, a halálnál történik említés.

Akkor már Rómában is voltak barátai, akik ott maradtak hajdani volt püspökének római környezetéből, az államtitkárságról s a San Pietro körüli papokból. Ott voltak még a saját római professzorai s

ott volt mindenekelőtt Ratti professzor, aki ekkor már régen a Vatikánnak volt a főkönyvtárosa, és amint mondták, XV. Benedeknek is váratlanul egyik bizalmasa. Ők biztatták, hogy művét ajánlja a pápának. Az elolvasta a barátjáról szóló könyvet és megjegyezte írója nevét.

Don Angelónak testvérei is részt vettek a háborúban. 1917-ben Szent János napján, apja névünnepén, tíz fia közül öten voltak a fronton.

De aztán mégis véget ért a háború. Don Angelo is leszerelt 1918 december elején. A frontok ekkor még füstölögtek. Az isonzói frontszakaszról tízezzrel szállították a vonatok a magyar foglyokat a dél-italiai táborok felé. Néhány rövid hónap alatt az Alpoktól északra, Tiroltól Bukovináig s a dalmát partoktól a Szudétákig és a lengyel földig: eltűnt a Monarchia.

A háború egyik napról a másikra szűnt meg naponta ezekkel és ezekkel táplálni a tábori kötözőhelyeket, a lazaretteket, a városok katonai kórházait. Azt is, ami a háború előtt a bergamói szeminárium volt. A betegek özönlése elapadt, az épületet ki lehetett üríteni, sebesültjeit átvitték a helyőrségi kórházakba és a laktanyákba. De még hetekbe telt, míg a falak közül ki tudták szellőztetni a vér, a halál, kötözőszerek éles szagát, kifestették a falakat kívül-belül, a padlásokról lehordták a régi szemináriumi berendezést, visszatérhettek a régi és újonnan kinevezett professzorok s az ugyancsak megcsappant számú növendékek.

A fegyverszünet kezdetén ő, mint aki az egyházmegye papjai közt a legelérhetőbb, megkapta a püspök intézkedéseit, rendezzen be a visszatérő kispapoknak s a papi életre jelentkező diákoknak megfelelő otthont. Azokat, akik a háború kezdetén a frontokra széledtek szét a szemináriumból, és azokat akik jelentkeztek most három év után — idősebben, testi-lelki sebesülésekkel — mégis csak meg kellett vizsgálni, alkalmasak-e még a papi hivatásra. Roncalli gyorsan berendezte az új intézményt, aminek ő lett igazgatója, s a következő hónapokban a lassan élni kezdő szeminárium spirituálisja. Lélekről lélekre vizsgálta át a jelentkezőket. Ezekben az időkben váratlanul ő lett az egyházmegyének a püspök után legfontosabb embere. Ot állították élére a papi utánpótlásnak olyan egyházmegyében, amelynek ötszáz papja volt. A több tízezer világháborús gyóntatásban szerzett mély lélekismerettel s rendkívüli szeretettel és tapintattal kellett munkáját végeznie. Ugyancsak kimerítő munka volt. Úgyhogy a végeztével, amikor már átrostálta a kis- és nagyszeminárium egész növendékanyagát, ugyancsak kiérdemelte a következő év április végén

a Szent Szív Atyáinál — Bergamóban — tartott egyhetes lelkigyakorlatát.

Három év óta ez volt első lelkigyakorlata.

Az általa alapított intézet — a háborúból visszatért seminaristák szűrője, papoknak jelentkező diákok kisszemináriuma — később diák-kollégiummá alakult át s mint ilyent vezették utódai. Mert utódokra hamarosan szükség lett.

Ezerkilencszázhusz első napjaiban levelet kapott Van Rossum bíborostól, a Propaganda Fide Kongregáció prefektusától. A Propaganda Fide bíboros-vezetőit „Vörös Pápának” hívják ruházatuk miatt. A „Vörös Pápa” a missziók ügyét támogató itáliai egyesület pénzügyi vezetését akarta rábízni; XV. Benedek volt, aki még bolognai érsek korában dicsérően hallott Don Angelóról barátjától Radini-Tedeschitől, s emlékezetében tartotta őt, mint a bergamói püspök életrajzának szerzőjét.

A szóban forgó egyesületet jól ismerték itt Bergamóban is. Tagjainak hetenként néhány soldót kellett fizetniük missziós célokra; így is hívták — magyarul így lehet kifejezni — „Filléres Társulat”. Don Angelo éppen ezért kételkedett a meghívás komoly voltában. A pápa nagyon kedves, nyilvánvalóan a jóindulatát és bizalmát akarja feléje nyilvánítani. De szükség van-e rá, hogy pénzt számoljon olyan hivatalban, ahol maguktól is szétkanyarognak azok a pénzek a különböző római Kongregációk medrében? És ezért hagyja ott a bergamói seminaristákat? Püspöke nem tudott tanácsot adni. Ő megkérdezte Ferrarit, Milánó bíboros-érsekét. Az már halálos beteg volt torokrákkal s egyetlen hangot sem tudott kiejteni. Joviális levélben válaszolt:

— Kedves Professzor, mindenképpen! A Vörös Pápa akarata a Fehér Pápa akarata s így Isten akarata is. Hagyja ott az egészséget és menjen! És kísérje Isten igen nagy áldása!

Erre elutazott. 1921. január 18-án ment föl életében először a Propaganda palotájába, a Piazza Spagnán azon a meredek soklépcsős téren, amit mostanában majdnem minden római filmen látunk. Monsignore Laurenti fogadta, a későbbi bíboros, igen derűsen, barátságosan, s ő is bátorította. Volt is miért. Megmondta, hogy a munkakör, amivel megbízni akarják, még kialakulatlan; tervek vannak csak rá, és valójában hivatala sincs még. Pillanatnyilag nem több mint ötlet. Fontos ötlet, de rendet kell benne teremteni.

Kábultan és bizonytalanul haladt alá a palota lépcsőházában. Ott összecakadt Monsignore Bugarinivel, régi rektorával a Seminario Romanóból. Kölcsönösen megőrültek egymásnak. Bugarini is biztatta,

vágjon csak neki bátran, s hogy addig is tető legyen feje fölött, szerzett neki egy cellát a Seminario Romano irdatlan dzsungelében. Bergamóba azért még visszament, az iskolai évet befejezni, de már elfogadta az új megbízást és annak ügyeiben újból és újból Rómába ment. Olyan bonyolult, tövel-heggyel összehányt állapotot talált ebben az új „hivatásban”, amit magának kellett kiformálnia, hogy minden alkalommal a keserűség szállta meg és mély melankólia. Mi lett volna, ha enged neki és feladja a küzdelmet, arra hivatkozva, hogy nem érdemes egy megvalósíthatatlan feladattal viaskodnia? Bizonyára elengedik, de Rómában ilyesmit nem szoktak elfelejteni. Egyházmegyei karriert csinálhat, de vatikánit nem... Minden bizonnyal az Ellenséges Lénynek kísértése volt ez a melankólia. Leküzdötte keserűen és könnyesen, abban a hitben, hogy az elfogadás elhatározásával úgyszólván zsákutcába került az élete, így fog viaskodni majd egész életében. Egyedül volt. Az egyházi és világi Róma közönyösen róttá körülötte köreit. Hát elfogadta és már nem mert senkit se megkérdezni. Nem misézett a szeminárium szép kápolnájában. Felfedezte magának a Sant Ignaziót és odajárt.

Ma már nem lehet tudni, ki nevezte ki a Szentséges Atya házi prelátusává! Egyáltalában nem lehet tudni, milyen szemek és honnét figyelik a Rómába hívottakat és valamilyen feladattal megbízottakat. Valakik és valahonnét, az egészen bizonyos, és a maguk módja szerint mérik le. Megkapta a kinevezést és azt gondolta megjutalmazták mielőtt kiérdekelte volna. Még sokkal keserűbb lett s úgy fogadta a kitüntetést, mint ami roppant felelősséget ró rá. Violaszínű reverenda járt a prelátusi címmel s ő megmutatta bergamói barátainak igen savanyúan, mielőtt ezen a rettentő hőségű nyáron Rómába költözött volna. Apja nevenapjára, június 24-ére persze hazament szülőfalujába. Látták az öregasszonyok az oltárnál a violaszínű selyemruhát s megkérdezték az anyját gyanakodva:

— Mi dolog az, hogy a fiad olyasféle ruhát hord, akár a püspökök?
— Ah — válaszolta megvetően az anyja —, ezek csak afféle papi izék...

Maga Don Angelo is így gondolkodott, de azért súlyos volt a szívéen az a „papi izé”. S elhagyta Bergamót, átköltözött Rómába, hogy megszervezze a Hitterjesztés Művét.

Ennek célja a missziók támogatása volt, és a mozgalom helyzete azért tűnt fel az első pillanatra olyan rózsásnak onnét Bergamóból, mert néhány északolasz egyházmegyében kitűnően működött és úgy látszott, hogy egy felállítandó központnak nem is lesz más célja, mint a bevételeket összeadni. A mozgalom Franciaországban keletkezett, onnét terjedt el Itáliában már több mint száz éve. Rómában még a

Gyermek Jézus Műve volt a hozzá hasonló testvérmozgalom s a Szent Péter Apostol Műve Bennszülött Papokért. Ezek is gyökeret eresztettek helyenként és fellendültek aszerint, volt-e imitt-amott egy buzgó pap, akit megragadott a gondolat, s az egyesületek elhanyagoltak vagy csak forma szerint állottak fenn tovább, ha kezdeményezőjük meghalt. Életet, állandóságot kellett beléjük önteni s ezt csak valami hatalmas, erős szív adhatta meg mindhárom egyesülésnek. Különösen a középpontinak; de ez a mozgalom is még a hajdani Itália régóta elomlott politikai országainak határai szerint volt megszervezve és a fennálló helyi központok léte már elvesztette értelmét.

Don Angelo mint a maga személyében központ, fáradhatatlanul utazta be az összes olasz püspökségeket, felszámolta a régi itáliai országok központjait, csak az egyházmegyéket hagyta meg. Egyszerűen Itália egyesítése után ötven évvel: levonta az ország egységének egy akármennyire bukdácsoló, de mégis csak ismert és népszerű hitéleti mozgalom organizációja szempontjából szükséges új helyzetét. Az új szervezés mindenképpen korszerűbbnek bizonyult a réginél, azonkívül szerencsésen hatotta át a nemzeti egységgel való megbékélés szelleme. Erre az olasz hatóságok is felfigyeltek és jónéven vették. Az Unita Italia hálás volt minden papnak, aki felismerte és alkalmazta a maga sajátos feladatkörében az egység lélektanát.

E k k o r t ö r t é n t, hogy meghalt XV. Benedek s a világ és Itália legnagyobb meglepetésére Ratti Achillét, a hajdani milánói könyvtárost választották meg pápává.

XV. Benedek 1922. január 22-én halt meg. Néhány nap múlva Rómában és a világsajtóban, a „Kúriához közelálló körökben” és a szóbeszédben: egyaránt Ratti Achille szerepelt legesélyesebb jelöltként. Miért? — ez az egyéniség rejtélye! Alig fél éve bíboros. Életének hatvanöt évéből éppen harmincat töltött a milánói Ambrosiana, majd a vatikáni könyvtár könyvei közt. Nem pusztán metafora, hogy a múltból jött, az egyház évszázadait képviselő fóliánsok és kéziratok mellől s úgy lett az adott jelen pápája.

Megválasztása körülményei ma még ismeretlenek. Február 2-án kezdődött a konklávé s 6-án már kihirdette az eredményt a választás dékánja Urbi et Orbi. A bíborosok alig hat szavazást tartottak: valószínűnek tetszik, hogy hamarosan rá irányultak a szavazatok és hogy minden párt az ő személyében látta a legszerencsésebb kiegyenlítést. Így lett pápává.

Személye, egyénisége és múltja iránt azonnal a legnagyobb érdeklődés mutatkozott. Mindaz, ami ezekben külső tény volt, keveset

árult el abból, miért éppen őt választották meg. 1857. május 31-én született az északolasz Desio nevű kisvárosban, Monza mellett, még az osztrák uralom Lombardiájában. Szülei egyszerű emberek; apja Ratti Francesco, kis selyemfonal-szövőműhely tulajdonosa, nagyon szerényen jómódú népes család feje. Különös, IX. Pius óta minden pápa sokgyermekes családból származik! Fiukat, gyermekeik sorában a negyediket, már korán papnak szánták. Szellemi és lelki fejlődését, belső részleteiben, nehezen lehetne rekonstruálni. A katolikus olasz családokban hagyomány az, hogy minden nemzedék papot is ad az egyháznak; plébános és kanonok nagybátyjuk támogatásával lesz azután pappá egyik unokaöccs. Az övé a monzai egyházmegye egyik vidéki, szegény kanonokja, aki a tőle telhető minden eszközzel igyekezett lehetővé tenni unokaöccsének a középiskolai és papi tanulmányokat. Míg ezek tartottak, lejátszódtak Itália felett a század nagy változásai. Tizenharmadik életévéig egyesült Olaszország, I. Viktor Emanuel csapatai bevonultak Rómába és IX. Pius mögött bezárultak a Vatikán kapui s zárva maradtak három utódán át is. Akkor még nem lehetett sejteni, hogy ő lesz az, aki ötvennyolc év múltán szerteyitja ezeket a kapukat.

Még kispapkora is a „piccolo mondo antico” idejére esik Monzában, majd Milánóban. Innét küldték huszonkét éves korában, 1879-ben Rómába, a lombard kollégiumba; a Gregoriánára járt s ott fejezte be tanulmányait. Római idejének első évében, 1879-ben december 20-án szentelték pappá. A lombardok római templomában, a San Carlo Borromeóban mondta első miséjét; ugyanott, ahol Roncalli Angelót fogják negyvenöt év múlva püspökké szentelni. 1882-ben kitűnő eredménnyel lett az egyházjog, filozófia és a teológia doktora. XIII. Leó pápaságának második évében egy lombard falucska káplánja lett, de már a következő tanévre a milánói szemináriumban az egyházi szónoklat tanára. Szemináriumi katedrája mellett talált időt és alkalmat arra is, hogy a lelkek gyakorlati szükségleteivel mint pap is megismerkedjék; egy francia eredetű női kongregációnak volt gyóntatója és kápolnájuk papja; az az akkori évekhez viszonyítva elég modern szervezet volt.

Életének története ma is nélkülözi a tudományos kutatót s a gyűjtőt; milánói éveinek e részéről nem tudunk mást, mint a dátumokat. Feltűnő, hogy életének éppen nagy fordulójánál nem találunk sem külső befolyást, sem irányítót. Életsorsát maga szabta meg. Valójában ez a hajthatatlan önállóság jellemezte egész életében és minden tetteiben. Saját érdeklődési területe kielégítését kereste, amikor egyéb elfoglaltságai között megszerezte a milánói Ambrosiana könyvtár doktorátusát. Ezt a könyvtárat Borromei Frigyes kardinális, a „nagy” Bor-

romei Károly unokaöccse és utóda alapította 1609-ben. Már eredetileg is abból a célból, hogy a milánói érsekség tulajdonában levő roppant kéziratok és könyvanyag és műkincsek mellé állandó tudományos kutató intézetet szervezzen. Az Ambrosiana doktorainak tudós kollégiumába lépett be, az intézmény könyvtárai közé, egy a maga nemében páratlan világba.

Itt találkozott azzal, akinek szelleme és egyénisége nagy hatással volt rá, Cariani Antoniával. Ebben az időben, amikor a szaktudományos érdeklődés egymástól független mezőnyökre szabdalta a tudományok területét s különösen a történettudományét, inkább már csak az egyházi tudományosságban lehetett találni olyan egyetemes képzettségű elméket, amilyen Cariani volt. Ő volt az Ambrosiana prefektusa — főkönyvtárosa — orientalista és paleográfus, a bibliai és patrisztikus kutatások egyik kitűnősége, az első hat keresztény századnak a szó legnemesebb értelmében polihisztorja. Ömellette, a keresztény múltnak ezen a varázslatos pontján mélyült el a tudományos kutatásokban a fiatal Ratti Achilles. Itt Milánóban, amely szinte az apostoli időktől kezdve érseki tartomány székhelye volt. A világtörténelem eseményeinek mindig elsőrangú pontja, a harmadik és negyedik században császári székváros, ahol Szent Ágoston tanult és tanított, ahol Szent Ambrus főpásztor volt és longobárd királyok tartották székhelyüket. Ahol a leghamarabb alakult ki a legjelentékenyebb itáliai városállam, amely a középkor végéig őrizte római hagyományait és intézményeit, és érseki széke már a XVI. században a keresztény felújulás egyik legjelentékenyebb és legnagyobb hagyományú tűzpontja lett. Íme, ilyen „anyagot” jelentett a milánói könyvtár a későbbi pápa egyéniségének kialakulásában. Egyházi múltjának az igazi polihisztor legjobb eszközeivel megszerzett erme élménye lett egyénisége legsajátosabb vonása, mindenben az első forrásokig visszaható ismeretekkel. Mint a tudás hegymárára néztek fel rá Észak-Itália összes főpapjai Bolognától Velencéig; mindegyikük aki Milánóba utazott, felkereste őt is, s ő minden problémájukra tudott mondani történelmi analógiákat; Radini-Tedeschivel való barátságát és titkárával, Angelo Roncallival való megismerkedését már említettük. Ő segített annak nagy művében, s később ő lendítette útjára pályafutását.

Ő maga utóda lett Carianinak, mint az Ambrosiana prefektusa. Számtalan kutatót támogatott s vett részt közvetve eredményeik érdekében. Így Albert Eberhartot, aki történész volt; Martin Grabmannt, aki a középkori filozófia és teológia feltárója, a nagyalberti és szenttamási élet szakembere. Pastort, a pápák történetíróját. Saját kutatásai is egyháztörténeti természetűek. Főműve a könyvtáranyagnak kiadására megjelenő „Acta Ecclesiae Mediolaniensis” II., III., IV. kötete.

A mintegy kétezer oldalas műben a milánói egyházmegye középkorvégi és újkoreleji aktaanyaga vonul fel, különösen Borromei Szent Károly működése az észak-olaszországi egyházi élet megújításában. Éppen ezzel függött össze a fiatal Roncalli Angelo munkássága, amelyet a bergamói egyházmegye munkájával kapcsolatban vállalt.

De Ratti elnyúlhatetlen érdeklődéssel és munkakedvvel dolgozott fel egyéb kérdéseket is. Éppen a „*Liber diurnus Romanorum Pontificum*” milánói kéziratának, a kora középkori pápákra vonatkozó egyik nagy érdekességű, a IX. századból való dokumentumnak kritikai kéziratát akarta kiadni egy nagy korforduló pápáiról, amikor Rómába rendelték.

Milánói könyvtárosi működésében egy másik vonása tűnt fel és vonta magára a figyelmet: a szervezőé. Ő állított fel műhelyt a megrongált kéziratok helyrehozására; több mint kétezer iszlám és keresztény–arab kéziratot szerzett; amellet részt vett az Ambrosiana képanyagának újárendezésében, újjászervezte a rézmetszet-gyűjteményt és Leonardo-kutatásokban vett részt. Képek provenienciáját és azonoságát állapította meg s történelmi kérdésekről különféle szakfolyóiratokban írt cikkei mellett ontotta a művészettörténeti cikkeket is.

Páratlan crély, sokoldalúság és alaposság jellemezték, amikor X. Pius Rómába hívta és Ehrle helyettesének nevezte ki, a Vatikán-könyvtár helyettes prefektusának. 1910 és 14 között, amíg Ehrle a helyén maradt, még mindig részt vett az annyira szeretett s elhagyni alig tudott milánói könyvtár irányításában. Ugyanakkor bevezetődött az egyházi múlt és keresztény tudományosság másik nagy könyvtári birodalmába, a Vatikánba is. Amikor Ehrle abbahagyta munkáját, amely az ő korát és művét korszakot alkotóvá teszi a vatikáni könyv- és levéltár történetében, Ratti vette át ennek a modern tudományos nagyüzemek irányítását. Továbbfolytatta a kéziratok katalogizálását és a dokumentumok kiadását. 1914–18-ig állt a könyvtár élén, olyan időben, amely alig kedvezett a tudományos munkának. A világháború szétugrasztotta a külföldi tudósokat, a vatikáni könyvtár arannyal festett mennyezetei és gigászi barokk freskói alól. Mint a vatikáni könyvtár prefektusa a Szent Péter templom kanonokja lett és számfeletti pápa protonotárius, és azt mondták róla, ő volt XV. Benedek egyik tanácsadója.

Míg a frontokon a világháború ágyúi dörögtek s XV. Benedek arcán a maga kimondhatatlan keserűségével a keresztény népek békeségét és egységét igyekezett helyreállítani, ő újra felvette a középkori pápák *Liber Diurnusai* felett a Milánóban letenni kényszerült tollat és tovább dolgozott a kritikai kiadáson.

Ugy tetszett, élete véglegesen beletorkollt a múltba, kéziratokba,

korrektúrákba, a világ egyik legjelentősebb könyvtári gyűjteményének irányító munkájába; s egyéniségének és szerepének fejlődése itt ér véget. Marad a tudás és munka csendes és hallgatag óriása, a testben kicsiny, egyszerű és sötétbarna arcú lombard pap, a Vatikán egyik munkás, szorgalmas monsignoréja, egy az annyi száz közül. Így hal meg, mindvégig a könyvek és kéziratok közé fordult érdeklődéssel. Emlékét őrzi még egy darabig az íróasztal, amelyen dolgozott; az a néhány szoba, amelyet a Szent Péter kanonokjainak palotájában lakott; a folyosók, amelyeken léptei jártak; a díszes faragott stallum a Szent Péter Oltáriszentségi oldalkápolnájában, ahol a kanonokok zsolozsmáznak és ahol ülni szokott. Még a világháború előtti időkben megfordult Oxfordban, és mint még milánói idejében szenvedélyes turista és alpinista a Monte Rosán és a Dufour-csúcson. De ki törődött volna — bármilyen belső méretű egyéniség is — egy vatikáni könyvtáros elmúlott életének nyomaival?

Hogy ezek a nyomok egy pápa nyomaivá lettek, hogy a könyvtáros a Szent Péter utóda lett az Egyház életének egyik nyugtalanító és feszült pillanatában, az rendkívüli fordulat volt. 1918 áprilisában történt meg kinevezése apostoli vizitátorrá s ült vonatra, hogy a semleges Svájcra át küldetési helyére utazzék, onnét a bíborossáig s a milánói érseki székhelyig utazzék és négy év múlva pápává legyen, kiszabadítsa elzártágából a pápaságot és egyebek között Roncalli Angelót is püspökké szenteltesse.

Ratti bíborossal, amikor a konklávéra jött, összeakadt Don Angelo, üdvözölte és mondott neki pár szót az ő pápaságáról szállongó vatikáni hírekből. Amikor pedig megválasztották, mint a Szentséges Atya házi prelátusa, ő is hódolni ment hozzá a többi római prelátus sorában. S ekkor különös esemény történt, amely előre látszott jelezni emelkedését. A Capella Sixtina folyosóján összeakadt van Rossum kardinálissal, aki vidáman szólította meg:

— Nos, Monsignore, meg kell tudnia, mi történt, amikor hódolatom mutattam be az új Szentséges Atya előtt. Így szólt hozzám: — Bíboros Úr! Mi van a Hitterjesztés Művével? Kérek róla sürgős jelentést!

Az új pápa szeme és figyelme tehát máris rajta volt. Néhány hét múlva megjelent egy Motu Proprioja, amely egyesítette a három missziós mozgalmat, és ezek élére is Don Angelót nevezte ki, igen nagy hatáskörrel. Újabb utazások következtek, hogy felvegye az érintkezést az Olaszországban most már egyesített mozgalom különböző országbeli elnökségével, hogy az egység ott is megvalósuljon. Járt Franciaországban, Belgiumban, Hollandiában, Németországban. Mindenütt barátokat szerzett. 1924 novemberében a pápa kinevezte a patrisztika

professzorának is a Lateráni Egyetemre. Ugyanebben az évben miután Pitocchi már két éve meghalt, a redemptorista atyák római házában, a Via Merulanán – meghalt volt rektora, Bugarini is, még pedig Don Angelo római otthonában.

Hogy milyen mély barátság szövődött kettőjük közt, azt mi sem jelzi jobban, mint ez a kapcsolat. Emberies természetét is jellemzi, hogy szerette ezeket a barátságokat és szüksége volt rájuk; fájdalmasan érintette Bergamótól való elszakadása is, bár mint mondtuk, fenntartotta velük a levelezését. Az elmagányosodott, öreg Bugarini utolsó nyugdíjas éveiben nála lelt meleg otthonra. Mélységes barátság volt ez közöttük. Bugarini rektor nem szűnt meg, amíg csak élt, segítségére lenni, páratlan tudásával és kapcsolataival, hiszen jószerével a római egyházmegye minden Roncalli-korú papja az ő tanítványai közül került ki. Halálát Don Angelo igen nagy veszteségnek érezte, s a hetvenéves jó barátot őszintén megsiratta. A Lateráni Egyetemen való professzori széke egyébként nem túlságosan sokáig tartott. Miután az 1925-ös Szentévre oroszlánrészt vett egy missziós kiállítás szervezésében, 1925. március 3-án címzetes érsekké és Bulgária apostoli vizitátorává nevezte ki őt a pápa.

KILENCEDIK FEJEZET

BULGÁRIA

APOSTOLI VIZITÁTORA

A Vatikán a világháború vég 1918-as őszén elhatározta, hogy apostoli vikáriust vagy delegátust küld Bulgáriába az ottani katolikusok ügyeinek elrendezésére. De akkor úgy fordult, hogy erre legrosszabb lett volna a pillanat. Ilyen maradt a helyzet évekig. A háború után még nagyon sokáig nem volt béke Bulgária felett.

Annak idején, 1887-ben a fiatal szász-magyar arisztokrata, Kóburg-Koháry Ferdinánd herceg — a magyar huszárkapitány — lett váratlanul a nemzetközi helyzet ellentmondásai között, a bolgár politikai oligarchia akaratából, s a nemzet többségét alkotó parasztságtól csak kényszeredetten elfogadva, a fejedelem, majd 1908-tól kezdve király. Az 1912-es balkáni háború valóra váltotta a régi vágyat, a Földközi-tengertől elválasztó makedón sávnak a bolgár államtesthez való csatolását. Viszont Ferdinánd kapcsolatai és politikája folytán a bolgárok a németseg oldalán léptek az 1914-es világháborúba, majd 1918 koraőszén elsőnek fáradtak bele a népszerűtlen és kilátástalan harcba. Október elején, pontosan 3-án, a sötét esti órákban történt a híres jelenet: a szófiai királyi palota egyik inasa közölte a fiatal, még csak huszonnégyszáz éves Borisz trónörökössel, hogy apja sürgősen beszélni kíván vele. Borisz sejtette, hogy valami fontos és megrendítő újságról van szó; az előző nap jelentették be a minisztertanácsban a fegyverszünetet a balkáni front francia parancsnokával, Franchet d'Espèray-vel. A bolgár front akkor már összeomlott és noha Malinoff miniszterelnök teljesen kezében tartotta a hatalmat, az egész ország zűrzavarban és nyugtalanságban állt. Künn forró, erjedt, szeles őszi este a főváros felett — Szófia akkor még nem volt nagyobb mint mondjuk Nyíregyháza s csak a főtéren és környékén állottak emeletes házak — a földszintes, törökös sikátorokból álló külvárosokban, nem lehetett tudni kik és kikre lövöldöztek. Nyugtalanságát nagynehezen leküzdve

belépett apja dolgozószobájába; csak az asztali lámpa égett, fényében az uralkodó szakállas arcának vonásai fehérek, mint a mész, s az ültéből felálló miniszterelnök előre jó a félhomályban és mélyen meghajol:

— Engedje meg Felséged, hogy legelsőnek üdvözljem mint III. Borisz cárt!

Tanácsstalanul pillantott apjára. Az felállt:

— E pillanatban nem vagyok már több mint alattvalója Felségednek, noha atyja vagyok. Engedje meg, hogy megöleljem. — Három óra múlva már el is hagyta az országot különvonatán, és fia, az új uralkodó elkísérte a határállomásig, majd visszatért a fővárosba. Így történt meg a trónváltás, a harmincegy évig uralkodott Ferdinánd lemondása fia érdekében. A neuilly-i békeszerződés elvette Bulgáriától Dobrudzsát, és ami legjobban fájt, a Földközi-tengerre kikönyöklő területeket.

A megcsonkított országban érződött, hogy a még mindig idegen dinasztia a látszatát is nehezen tudja megteremteni annak, hogy élő és valóságos nemzeti erőkre támaszkodik. Helyi parasztlázadások lobbantak fel, katonai összeesküvések a garnizonok laktanyáiban, egyéb mozgalmak harcai. A megalázott és elkeserített nemzet elnyomott parasztságának vezetői a szocialista forradalom felé igazodva keresték a jövő útjait.

Bulgária új apostoli vizitátorának küldetése nem volt diplomáciai jellegű, mégis ilyennek tekintették. A katolikus egyházszervezetet kellett véglegesítenie, de ki nem mondottan küldetve volt az uralkodóhoz is, aki az ország kapcsolatait próbálta személyes politikával igazítani s a belső súlyok ellen külföldön keresni támaszt.

Hitvallás szerint az ország a görögkeleti ortodoxiához tartozott. Az oszmán uralom századai alatt hitébe menekült a fuldokló nemzeti élet; apró, tarkakupolás templomaiba, és különösen a rilai kolostorvárosba, ahol a szerzetesek fenntartották Cyrill és Method idemeneült hagyatékát, liturgikus könyvekben és egyházművészetben. Egyházszervezet tekintetében a bolgárság a görög népelemekre támaszkodó konstantinápolyi pátriárkátusnak volt alávetve. Mikor a Fényes Porta elhárnyta farkasfogait s a nemzet lazítani kezdte az oszmán őrödalomhoz fűző láncokat, a török uralomnak is gondolnia kellett arra, hogy korszerűbb módon tartsa meg a Balkánt és nemzeteit. Azzal enyhítették a helyzetet, hogy önálló exarkátus lett a bolgárság; az exarcha — akit a bolgár nemzet vallási, de politikai fejének is tekintettek — egyelőre Konstantinápolyban tartotta székhelyét, ahol a szultán és a török kormány elismerte, s aki a bolgárság egyházi és világi ügyeit képviselte. Viszont a konstantinápolyi pátriárkátus szláv na-

cionalizmusnak nézte az önállóságot, törvénytelennek tartotta az exarcha egyházi uralmát és kiközösítette az orthodox Bulgáriát. A többi orthodox nemzeti egyházak nem ismerték el ezt a kiközösítést jogszerűnek és hatékonyak, s elismerték a bolgár exarchátust. Az még a bolgár fejedelemség és királyság megalakulása után is Isztambulban maradt. De az 1912–13-as balkáni háború a bolgár nemzetet is fegyveres kézzel fordította a szultán ellen, s most már képtelenség lett, hogy a nemzet vallási feje az ellenséges birodalom székvárosában éljen. Az utolsó konstantinápolyi exarcha ekkor áttette székhelyét Szófiába, s bekövetkezett halálakor, 1916-ban, a Szent Szinódus lépett a helyébe, a szófiai érsek elnökletével. Erős súrlódások voltak a szomszédos orthodox államok egyházaival mindig, amikor az országterület gyarapodott vagy csökkent.

Az ország latin szertartású katolikusai: törpe, szétszórt csoportok voltak csak; a Makedóniához tartozó és területileg Thrákiában is illetékes apostoli vikárius kormányozta őket. De a neuilly-i béke után ezek a területek 1919 után semmiféle kapcsolatban sem voltak Bulgáriával. Viszont az ország görög-rítusú katolikusainak száma erősen gyarapodott azáltal, hogy a Görögországhoz csatolt területekről a görög szertartású katolikus bolgárok a megkisebbedett hazába költöztek. Így hát a helyzet mégis rászorult az egyházkormányzati újjárendezésre. 1923-ban a Vatikán mind a görög mind a latin szertartású katolikusok egyházi vezetését egy Szófiába kinevezendő apostoli adminisztrátorra kívánta bízni átmenetileg. De a jelöltet püspökké sem szentelhették, váratlanul meghalt. Újat kellett keresni helyette. Az államtitkárság, a Propaganda Fide Kongregáció és a Keleti ügyek kongregációja: egyaránt vonakodtak hozzá embert adni, minthogy a kuszált megbízatás egyiküknek se vágott a feladatkörébe. Nem volt ez politikai vagy egyházpolitikai — külsőleg merőben egyházkormányzati, azért nem tartozott az államtitkárságra. Nem volt missziós terület, nem tartozott tehát a Propaganda Fidéhez. Még leginkább a keleti kongregációhoz tartozott, de az sem szándékozott a saját emberei közül való küldéssel abba a látszatba keveredni, hogy neki bármiféle „szándékai” vannak Bulgáriával. Nehézségei mellett az egész nem volt valami parádés megbízatás, sőt igen szerény. Annak, akit kineveznek, alázatosnak kellett lennie s nem volt szabad sem sajátmagától, sem az ügytől túl sokat várnia.

Hozzájárul a jelölés elhúzódasához, hogy XI. Pius nem szerette túlságosan a diplomáciai „szakembereket”, akik már „beledolgozták” magukat valamibe. Hivatalnokoknak tartotta őket, a hivatalnokoknak bár előnyeivel, de hátrányaival is. Jobban szerette azt a típust, aki gyorsan meg tud közelíteni egy-egy témát, a látása friss, nem

zavarják előzetes elfoglaltságok. Amíg a kongregációk egymáshoz dobálták a jelölés feladatát, neki eszébe jutott az a Roncalli, aki olyan gyorsan bele tudta magát élni Borremeo érsek bergamói vizitációjába, majd a missziók problémáiba. Bizonyára beledolgozza magát Bulgáriába is! — Megörült, amikor Tacci bíboros, a keleti ügyek kongregációjának prefektusa — az ügy azért mégis csak hozzájuk tartozott — egyik kihallgatáson az iránt tapogatózott nála, mit szólna Roncallihoz, mint vizitátorhoz. A kongregáció senkit sem akar ajánlani saját szakemberei közül, Roncallit azonban ismerik, sok dolga van a kongregációval. Nyájas kedély, zömök fizikum, acélos idegerő. Hogy nehéz ügyek közé jut? Hisz éppen arra valónak látszik! Hogy semmi múltja sincs a diplomáciában? Dehát hiszen ebben a küldetésben éppen arra van szükség, hogy beiratlan lap legyen; akiknek az a dolguk, ne olvashassanak le róla semmit.

1925 februárjában, a már megkezdődött Szentév második hónapjában, a pápa kihallgatáson fogadta a keleti ügyek kongregációjának egyik titkárát, Papedopuloszt, aki egyebek közt arról tett jelentést, hogy kidolgozták a Bulgáriába elküldendő apostoli vizitátor útjához szükséges előfeltételek minden részletét. A titkár forma szerint megkérdezte, van-e személyes jelöltje a Szentséges Atyának erre a poszt-ra, vagy nekik kell javasolniuk valakit. Valójában ekkor már régen el volt döntve Roncalli küldetése.

— Van — mondotta a pápa. — Roncalli Angelo, a Hitterjesztés Művének igazgatója.

— Igen. És milyen ranggal kívánja őt kiküldeni a Szentséges Atya?

— Természetesen mint címzetes érseket... Meg kell keresni, melyik a helyzethez illő püspöki város címe van üresedésben.

Még aznap ott feküdt előtte a számításba jöhető helyek listája, s ő Acropolist választotta ki. Ez rég eltűnt palesztinai városka; az Ar Rahba nevű nyomorúságos kis arab falu húzta meg magát a romjain, s a terület felett a zsidóság szentföldi nemzeti otthona — ahogy a mai Izrael állam elődét akkor hívták — és az arabok vetélkedtek. A második világháború után átmenetileg Izrael államhoz tartozott, ma pedig Jordániáé. A pápa úgy akarta, hogy a vizitátor az őskereszténység szülőföldjének egyik püspöki címével menjen Bulgáriába. Roncalli Angelóhoz március 3-án érkezett meg hivatalosan a kinevezés. Régóta tudott róla, de említenie sem volt szabad. Már utódáról is gondoskodtak addigi hivatalában.

Tehát ezek voltak előrelépése „kulisszatitkai”; meglepődve és nyugodtan fogadta őket. Ezt írta róla egyszer később: „A valóságban az, hogy püspökké lesz-e az ember, vagy pedig pedig egyszerű pap marad,

az nem számít, ha nem keresünk mást, mint Isten dicsőségét, és nem nézzük a földi sikerek álcstillogását.”

Am anélkül, hogy észrevette volna, nagyot nőtt lelkileg. Mikor visszavonult a felszentelés előtti lelkigyakorlatra, 1925. március 15-én, azt írta Bergamóba a Szentséges Szív Papi testvérületéhez, amelynek mindvégig mélységesen ragaszkodó külső tagja maradt:

„Most itt vagyok egy régi római villában, egyedül és visszavonultan, hogy előkészítem a lelkemet püspökkészntelésemmre Szent József ünnepén. Innét most hozzatok szállnak a gondolataim, hozzatok, kik megértetek és imádságaitokkal is segíttek. Köszönöm a kinevezésem alkalmából küldött kedves, jóságos szavakat. Ha ez a fordulat a mi Kongregációnk dicsőségére lesz, én is örömmel fogadom Istentől. A lelkem nyugodt s a szívem békés... Igen, *Obedientia et Pax* — ímc, az én püspöki jelmondatom. Így legyen mindig.

— Nektek, kedves Oltártestvéreim, segítenetek kell imáitokkal ezekben a napokban, leginkább pedig Szent József ünnepén. Ez egyébként is második keresztnévem. De még a nevénél is inkább bele akarok öltözni az őt jellemző erényekbe — ezek alapvető kívánalmak annál, aki a Szentszéket képviseli.

— Bár rendkívüli méltatlanul, én is elismétlem Szalézi Szent Ferencnek ama szavait, amelyeket püspökké szentelése előkészületeikor írt le: »Mikor íme megvizsgálom lelkemet, a szívem mélyén bizalmat érzek ahhoz a feladathoz, amelyben jobban kell szolgálnom Istennek, szentségben és igazságban életem minden napjain«.

— Megírom még, hogy Don C. A. a Hitterjesztés Egyesületének újabb eredményeiről értesített, s ez legszebb ajándék volt az amiatt bánkódó szívemnek, hogy ott kell hagynom azt a munkát, amely átjárta életemet ebben az utolsó négy esztendőben.”

Sokat tűnődött, mit válasszon püspöksége jelmondatául. Tudta, hogy vele egész életének programját kell kifejeznie. Végül is ahhoz tért vissza, amit már megírt annak idején, amikor Baroniusról emlékezett meg halála háromszáz éves fordulóján: az *Obedientia et Pax* minden esti lábcsokját a San Pietro bronz Szent Péter szobránál. És ezzel fejezte levelét: „Micsoda nagyság lesz a mi osztályrészünk egy napon! Amikor az engedelmesség örömeiben ujjongva megyünk bele abba, amit a békén meghódított!”

A szentév eseményei között, a zarándokoktól elárasztott Rómában talán fel sem tűnt az a püspökszentelés, amely 1925. március 19-én történt a San Carlo Borromeóban. A szertartást Tacci bíboros végezte. Ugyanannál az oltárnál, ahol valamikor Ratti Achille mondta első miséjét. Ezúttal Roncalli Angelo vállára helyezték mint Krisztus igájának jelképét, az evangéliumos könyvet. És fennmaradt fény-

kép, amely a Bergamóból jött egyházi és világi küldöttek közt ábrázolja őt.

Az első sort, amelynek közepén ő ül, főképp paptársai adják. A második sorban éppen mögötte állnak szülei. A negyvenkét éves püspök mögött az apja, a már kissé görnyedt, de még mindig erővel teljes, zömök, öreg paraszt. Ülő fia fejét még állva is nehezen fölérrő, összetöpörödött édesanyja, egészen szétzúzva az örömtől és alázattól, négy fia és három leánya között. Sem arcuk, sem öltözetük nem titkolja el származásukat, s a faluból jött többické sem. Azok, akik Bergamo városának képviselőiben jöttek — hölgyek és férfiak — Don Angelo volt munkatársai, lelki gyermekei: fáradtan, megilletődve néznek a fényképezőgépbe a hosszú és hatalmas szertartás után. Csak éppen ő, a középen ülő masszív alak nem. Pedig neki volna oka legfáradtabbnak lennie. Idegtelen nyugalma már küldetésének szólt.

Szófia akkoriban kezdett fejlődni és csinosodni. A Julianka utca 3. szám alatt szállt meg, csinos, de apró házban. Már másnap megkezdte fogadásait s egy-két nap múlva látogatásait. Noha küldetése nem diplomáciai volt, udvariassági látogatást tett az összes követéséknél és konzulátusoknál. Nemcsak természetesnek vették, de el is várták mind. Ha nem is volt az, mégis diplomáciai személynek tekintették, s azonnal népszerű lett, különösen a katolikus országok képviselőinél. Most már mégis egy érsek szentmiséjét hallgathatták vasárnaponként! Már az első vasárnap ünnepélyes misét mondott a plébániatemplomban, rövid francia szentbeszéddel, hogy tolmácsolhassák. S azonnal elkezdtek visszaadni látogatásait, pedig a delegáció nem volt nunciatúra, nem volt diplomáciai képviselő a kormány mellett, csak egyszerűen a Vatikánt és a Szentséges Atyát képviselte Bulgária katolikusai számára. A házacska, amelyben először laktak, olyan kicsiny volt, hogy még a konyháját is lakószobának kellett használniuk.

Hamarosan idejött utána két férjezetlen nővére, akik háztartását vezették; itt és most látszott meg, hogy mennyire szerette családját, milyen erős kötelékek fűzték ahhoz.

Mivel feladata a görög és latin katolikus szórványok kormányzása volt, éppen azért mintegy csak székhelyét tartotta Szófiában. Sokszor kellett kisvárosokba és apró falvakba mennie s már május 19-én megkezdte utazásait.

A bolgárok vendég szeretete éppen olyan közmondásos, mint a magyaroké. Ezt teljes mértékben tapasztalhatta ő is, viszont vissza is kellett ezt a vendéglátást adnia. Ilyenkor egyszerűen, de kitűnően

tálaltak olasz ízekkel főzni jól tudó nővérei és akár egyszerű papok voltak vendégei, akár miniszterek és diplomaták, megfedekeztek arról, hogy milyen igénytelen a környezet. A szegény államhoz küldött vizitátor nem rendelkezhetett nagy összegek felett.

A falon függött az akkor még élő szülők fényképe és szülőfalujának Keresztelő Szent Jánosról nevezett templomáé — akkor még nem tudta senki, hogy ez a templomocska s a benne megkereszteltnek a falujához való benső ragaszkodása fogja adni egy pápaság nevét. Volt ott két dedikált kép is. Az egyikről Don Francesco Rebuzzini, a Roncalli-gyermekek keresztelő papja tekintett a belépőkre. A másik aláírt képet X. Pius akkor ajándékozta neki, mikor mint fiatal pap asz-szisztált Radini-Tedeschi püspökké szentelésénél a Sixtusi kápolná-ban.

A kápolna, ahová a két nővére mindennap járt misére, a katolikus államok diplomatái, családtagjaik és hivatali beosztottjaik pedig vasárnap: apró latin-katolikus enklávét az orthodox-keresztény környezetben. Meg kellett értenie azt s számolni vele. Az orthodox bolgárok a nyugati katolikus világ idegen, ellenségeskedő gesztusának tekintették, hogy a vesztt háború súlyos és megalázó békekötését a katolikus Franciaország fővárosának közelében kellett aláírniuk. A harctéri áldozatokat hozó nép, a háború sebesültjei nem is titkolt gyűlölséggel fogadták ezt a neuilly-i „békét”; érthető volt, hogy annak hatásai a latin világ ellen fordították őket. Pedig az eltolódott határok a katolikus kisebbséget is sújtották. Éppen mert hűek voltak nemzetükhöz, inkább akartak élni egy szegény és kifosztott Bulgáriában, mint más uralmak alatt.

Az áttelepültek otthagyták házaikat és vagyonuk jelentősebb részét, nemegyszer évszázados környezetüket. A menekült katolikusok a meglevő latin vagy görög katolikus egyházközségekbe léptek be a csonka Bulgáriában, s így számbeli eltolódások keletkeztek, és szükséges lett az egyházmegyék területének új megvonása. Az ország összes katolikusai sem tettek annyit ki, mint Bergamo város fele lakosága. De ügyeinek intézése felszívta Roncalli érsek minden idejét.

Az eredmények, amiket elért, nem voltak látványosak, de már az 1925-ös Szentévbén bolgár nemzeti zárandoklatot vitt Rómába. Ugyanakkor ünnepelte mind az orthodox, mind a katolikus egyház a niceai zsinatnak, az egyház első egyetemes zsinatának tizenötödik centenáriumát. Természetesen más-más értékelések és szempontok szerint. Az orthodoxok ünneplése azt fejezte ki, hogy sajátosan magukénak tekintik az őskereszténységet s magukénak azt a zsinatot, amelyen az akkori latin Pátriárkátusnak mindössze két küldötte vett részt. A nyugati egyház pedig ezekből a roppant méretű görög kez-

detekből kinőtt elvi egyetemességet ünnepelte. Az apostoli vizitátort természetesen nem hívták meg az orthodox egyház hivatalos ünnepeire. Sőt éppen azért, mert a pápát képviselte, nem is jelenhetett volna meg azokon. Viszont az ország katolikusai számára ő is tartott ilyen ünnepséget a szófiai tiszti kaszinóban, ahol az összes katolikus államok diplomatái megjelentek. Ez volt az ő első hídja a görög világra felé, a szeretet, alázat, az engedékenység hídja.

Papjaival, híveivel, a diplomaták társaságával bíbelődve s itt egész közelről roppant érdeklődéssel nézve a keleti egyházat ódon formák alatt is mély hitéletet ismert meg. Gondoskodott a magáéről is; 1928-ban, hivatalos római jelentéstételkor a Szent Péter és Szent Pál kolostorban tartott lelkigyakorlatot, a következő évben a szlovén Ljubljana egyik szeretetházában, a rákövetkező évit Konstantinápolyban, Bulyukderében, az annyira szeretett passzionista atyáknál töltötte.

1927. január 23-án ezt írta aranyemenyegzőjüket ünneplő szüleikhez: „Egészen különös alkalmat találok arra, hogy hálát adjak Istennek nemcsak azért, hogy Benneteket ilyen jó egészségben megtartott ötven év után is, hanem különösen azért, hogy az egész családot megtartotta az egyszerűség szellemében, amit mint kitüntetést és nem terhet hordoztok . . . Örülök mikor arra gondolok, hogy gyermekeitek is elhatározták, nem hagyjuk el ezt az utat s a saját gyermekeiket is úgy nevelik, ahogyan ti őket neveltétek.”

Szabadságait Sotte il Montéban igyekezett tölteni. Magához váltotta — megvette és kissé átalakította — itt a család egyik régi házáat; azt akarta, hogy öreg édesanyja most már munkától és gondoktól mentesen, ott lakjon. Amikor édesanyja meghalt, melankolikusan írta egyik pap jó barátjának:

„Szegény anyám, azt mondta nekem, hogy nem akar meghalni az én házamnál, holott az polgárabb és elfogadhatóbb kényelemmel van felszerelve; inkább akart a régi parasztházban az Úrhoz térni és innét akarta, hogy vigyék a templomba és a temetőbe. Úgy látta, hogy ez jobban illik az ő állapotához, a parasztnépből való egyszerű asszonyhoz. Gyermekei is ezt akarták. Otthon halt meg, távoli fiának érte való aggodalmától s a jelenlevőknek — fiainak és leányainak — szeretetétől övezve . . . Porhüvelyé az utolsó éjszakát itt töltötte a föld fölött . . .”

P á l y a f u t á s á n a k egyik legérdekesebb vonása, hogy az azt intéző kéznek mintegy láthatatlan intése: akkor távolította el őt Itáliából, amikor a faszizmus elkezdődött; mintha csak azt akarták volna

„valahol” — hogy ne lehessen semmi köze sem a nacionalizmusnak ehhez a ferde irányához, és ne is legyen szüksége érintkeznie azzal. Így pusztán távoli szemlélője volt még annak is, hogy a pápaság — végleg felszámolva X. Pius és XIII. Leó oly súlyos hagyatékát, a Vatikánba való zárulást — a Lateráni Szerződést 1926-ban a fasiszta pártiktatúra olasz államával kötötte meg (amiért a második világháború után sok szemrehányásban volt része).

Azután, hogy a pápaság megbékülése — igazában az olasz nemzettel — megtörtént, Mussolini meg-megpróbálta együttműködésre bírni Gasparri bíboros vatikáni államtitkárt egyben-másban. Ilyen volt az, hogy balkáni politikájában támaszpontokat keresett és ott Bulgáriát akarta megnyerni szövetségeséül. A még nőtlen Borisz cárnak titokban felkínálták Yolanda királyi hercegnőt feleségül. A Savoyai-ház nem akarta a pápasággal való megbékélés korszakát egyik tagjának nem katolikus rítus szerinti esküvőjével kezdeni, ragaszkodott a katolikus esküvőhöz. Miért akarnók titkolni, hogy Gasparri bíboros abba, hogy ez lehetséges legyen, belevonta Roncalli érseket is? Elvégre ő kitűnő kapcsolatokat ápolt a bolgár uralkodóval. Értésére adta, hogy a számára oly fontos kapcsolatot: nem jöhet létre máshogy. Sőt ennek megértésében a vatikáni körök számítottak Roncalli érseknek a bolgár ortodox püspökkel és az ortodox szófiai érsekkel való barátságára is.

Mire való lenne eltitkolni, hogy amit a Savoyai-ház akart — a bolgár dinasztia legalábbis személyes rekatolizálása — nem sikerült? Pedig a dolog Roncalli sokszálú és verejtékes tárgyalásainak eredményeképpen úgy indult, hogy valóban katolikus esküvő jött létre. Roppant fénnel és pompával tartották Asszisziben, Szent Ferenc bazilikájában. Azok, akik „adtak” az ilyesféle „jelekre”, aggasztónak érezték az esküvő alatt kitört orkánt és felhőszakadást. Villámlás és mennydörgés kísérték a szertartást.

A királyi pár szófiai bevonulását még nagyobb és még fényesebb szertartás követte az ortodox bazilikában, természetesen ortodox szertartás szerint. „Elvégre állami aktus is” — felelték III. Borisz cár diplomatái a házasság létrejöttében Roncallin át is fáradozó Vatikánnak. S utána Roncallit valóban még többször mint addig, fogadták a királyi palotában, igen elbájoló külsőségek között. De a következő évben született gyermeket ugyancsak az ortodox bazilikában keresztelték meg. Mussolini diplomáciája nem sokat törődött az üggyel, a fontos Borisz szövetsége volt; Gasparri államtitkár pedig felelősségre vonta Roncallit, mi ez?

— Becsaptak! — felelte az lakonikusan, és várta leváltását, különösen mikor XI. Pius pápa is kifejezte bosszúságát.

De hát őt ezért mégsem lehetett leváltani. Hivatalosan merőben egyházkormányzati ügyeket intézett, mégpedig kitűnően. Megszervezte a valósággal újnak tekinthető államban az egyházkormányzat működését. Az uralkodó ügyében – ha megbízásból is – mint magánember járt el, nem lehetett a kudarcért felelősségre vonni. Viszont azért mégis csak éreznie kellett, hogy valami módon kegyvesztett lett. Éles módon juttatták ezt kifejezésre: egyelőre meghagyták a helyén az egyházkormányzati ügyek rendezése után most már magasabb címmel: mint Bulgária apostoli delegátusát. Bizalmas barátai Bergamóban és Rómában s a vatikáni hivatali hálózat emberei: tudták ezt. Egy megrekedt ember megrekedt életének látszata terjengett körülötte. A megalázás, mintha csak azért nem vinnék vissza, mert nem tudnak mit kezdeni vele, egy címzetes érsekkel. Pecci Joachimot legalább visszavitték, holott őt sokkal fontosabb helyen, sokkalta fontosabb ügyben érte kudarc. Pedig Roncalli Angelo boldog lett volna, ha eldugják akármilyen kicsiny itáliai püspöknek. De még annak sem. Maradjon csak itt! Ez a büntetése.

Ezekben az években megint csak a lelkigyakorlatok voltak minden vigasztalása. Szófiában, majd Bulyukderében vonult vissza magányba. Úgy érezte, minden becsvágy idegen tőle, lenézte a karrier szellemét. Egy barátjának, aki csalódott volt, hogy oly hosszan ott hagyják Bulgáriában, ezt írta egyik levelében:

„Minket embereket egészen az örök dicsőség fényére teremtettek. Ha Isten valami földi dicsőséget is ad, az semmit sem ér, és gyorsan szétesik.”

„A becsvágyók a föld legnevetesegebb és legszegényebb kreatúrái.”

Nem neheztelt az egyházi bürokráciára. Engedelmességből volt gyakorlatilag az egyházi diplomácia tagja, anélkül, hogy arra törekedett s a szokásos előzetes pályafutást elvégezte volna; mindig vágyakozva gondolt arra, hogy lelkipásztor legyen. Egy másik levelében azt írta Szófiából:

„Nagyon jól tetted, hogy a lelkipásztorságot nem adtad fel. Boldognak mondhatlak érte, s remélem, Isten egy napon beszámítja nekem majd, mennyire szerettem volna ezt tenni én is. Milyen szegényes olyan papnak vagy püspöknek az élete, aki diplomatának és hivatalnoknak van kényszerítve.” Egy másikban pedig:

„A katolikus egyházban, ebben a roppant intézményben, amelybe beleszülettünk, minden tevékenység egyformán értékes, föltéve, ha odatesszük Isten elé, aki mindent tud és mindent legpontosabban átgondol. Az ő igaz szolgáit jellemző vonásnak gondolom, ha valaki úgy érzi, hogy máshová lett volna igazi küldetése, de kényszerítették

arra, hogy valami egészen más dolgot tegyen. Csupa csekélység az, ami után én vágyakoztam volna. Szerettem volna ifjú seminaristák mellett állani; tanácsokat adni nekik a lelki életre; alázatos lelkek számára türelmesnek lenni... Ezzel szemben nézd meg, mi lett az osztályrészem! Van egy méltóságom, amelyre nem szolgáltam rá; lelki hatalmam, amelynek teljességét még annyira sem tudom alkalmazni, mint azt a legegyszerűbb pap megteheti a magáéval. Ritka alkalmam az, amikor valakinek a lelki életéről akármit mondhatok. Sohasem hallgathatok gyónásokat. Itt ülök egész nap most már egy egészen szép házban az írógépemnél. Unalmas beszélgetésekbe vagyok belekötve, sok nehézség és tüske között, a világ úgynevezett »nagyjaival« való érintkezésben. S mindig mélyen megszorítva attól a gondolattól, milyen kicsiny a lelkük. Fáradtsággal készíték elő eredményeket, amikből esetleg sok jó fakadhatna, de csak emberi remények hiú voltának vagyok a tanúja. Mindezekkel, kedves Don C., békességben él az ember, mert végül is valami eredménynek mégis csak részese, és az végül is corde magno vezet Isten akaratához. El merem mondani neked ezeket, mert tudom, hogy megértesz..."

Ez a benső, valóban katolikus magatartás adta meg neki az Obedientia et Pax örömét. Akkor is, amikor megkapta az egyházi szolgálatban rettegett posztot, Konstantinápolyt, s Törökországnak és Görögországnak lett az apostoli delegátusa. Az oda kinevezettek: büntetésnek tekintették ezt a helyet. Törökországban civilben kellett járniuk, még egyházi ruhát sem viselhettek, Görögországot pedig csak mint magánembereket, turistákként látogathatták.

Mit adott neki ez a bulgáriai tartózkodás? Mindenekelőtt megismerte a keleti egyház környezetében élő görög és latin szertartású katolikusok problémáit. A legkisebb szórványok templomait és kápolnáit is többször végiglátogatva közvetlenül a papoktól s a hívőktől értesült nézeteikről. Szófiában mindenki előtt nyitva állt az ajtaja s szívesen fogadta a látogatókat, ha nem is voltak katolikusok.

De ami a legfőbb, volt bátorsága meglátni, hogy a nemzeti egyházhoz tartozó keresztények a mohamedán uralom öt százada alatt is sok szentet adtak a közös kereszténységnek. Szent Cirill és Method élő szellemét ismerte meg itt, egyformán közel ahhoz a városhoz, ahol születtek, Tesszalonikéhez, s ahhoz a városhoz, ahol felnevelkedtek, Bizánchoz. Mint ahogy mondjuk Szókratész a Kr. e. V. század egyetemcs görögségének volt a legnagyobb tüneménye, ugyanúgy volt ez a szalonikibeli testvérpár a Kr. u. IX. századnak

legnagyobb görög jelensége, azzal a koncepciójukkal, hogy még csak alakuló új nemzetek azáltal csatlakozhatnak az egyetemes — most már több mint a görög nyelvű és latin nyelvű — kereszténységhez, ha megkaphatják liturgikus nyelvül a saját anyanyelvüket. Ennek a gondolatnak tűzoszlopa több mint ezer évvel világított korunk elé. S ez itt töltött majdnem tíz év élményei tudatossá tették ezt Roncalli Angelo vizitátor és delegátus előtt, aki mikor a Lateráni Szent János Bazilika dombjáról mint növendékpap majdnem mindennap elhaladt a széles, szép Via di San Giovannin, az első keresztutca sarkán túl hagyta maga mögött ifjúságának egyik legnagyobb élményét, az őskeresztény San Clemente Bazilikát. Itt, Szent Péter második utódának házában és templomában temették el azt a Szent Cirillt, aki idejött meghalni Rómába, az Egység székhelyére. Miután a kalifa udvarában a Tigris és Eufrát partjai mellett érvelt a Szentháromság mellett, a Kaspi-tengerig ment a kazár birodalom nagykánjához a kereszténységért, végül pedig a morva néphez indult, hogy betűket, írást adjon nekik, megszólaltassa számukra a szentmisét akkor még egységes szláv anyanyelvükön. Ezen az akkori parasztnyelven — az ő szülővárosával szomszédos falvaknak s gyermekkorai dajkáinak a patakcsörgésű, édes anyanyelvén — most kellett megszólalnia, hogy „az Ige mindöröktől fogva volt” s a Szentháromságot megvalló és dicsőítő tündöklő doxológiának is e nyelven kellett felszárnyalnia. Ezerszáz év után is igen nagy tanulságul hat arra az érsekre, aki 1925-től 1934-ig volt ide küldetve, s át kellett élnie azt a gondolatot, hogy a kereszténység egyetemességét a latin és görög és más liturgikus nyelveken túli egyetemességben kell majd keresnie százada keresztény egyházának.

De közben azalatt tovább forrongott a politika. Ama Borisz cár számára, aki 1918-as félelmetes pillanatában vette át az ország kormányzását, még jobban szűkült uralmának társadalmi bázisa. Ez önkény felé szorította őt. Azokkal a katonákkal szövetkezett, akik a hadsereg nacionalista szolámainak szolgáljává akarták taposni mindekenélőtt a bolgár parasztságot. 1934 májusában feloszlatta a parlamentet s királyi diktatúrát jelentett be. Roncalli érseket az ugyanazon év őszén ért áthelyezés óvta meg attól, hogy a rendszerrel kelljen összeműködni. Törökország és Görögország apostoli vikáriusa lett. Együttal megszűnt aeropolisi püspök és c. érsek lenni.

A pápaság — szép gesztussal — Mesembriának tituláris érsekévé tette, s ezzel legalább címben ahhoz az országhoz csatolta, amelynek katolicizmusát zajtalanul és alázatosan újjászervezte és amelyet most elhagyott. Mert a hajdani Mesembria — későbbi kiejtésével Misimvri — bolgár területen fekszik. A Fekete-tengerbe nyúló félsziget: az ar-

gosi görög anyavárosnak volt a gyarmata, hellén kereskedőgályák pihenője az akkor Chersonesosznak nevezett Krím-félsziget és a Boszporusz között, a nagysándori majd a római birodalom zajos és munkás kikötője; már Diokletianusz korában régi, régi, apró keresztény püspökség. A kikötője forgalma s a város nagyot lendült, amikor Nagy Konstantin a birodalom székhelyévé és világvárossá tette Bizáncot. Mesembria akkor hamarosan tiszta keresztény város lett s a Krím és Bizánc közt a legkedvezőbb helyzetű és legjelentékenyebb kikötő, és mint ilyen, egyházi metropolita székhelye. Ez és a főváros-hoz való aránylagos közelség tették a bizánci egyházi művészet valóságos kis ékszerszekrényévé. Kereszténysége virágkorában ötven temploma és kolostora volt. Ezekből a félezeréves török uralom végét mintegy húsz érte meg élően, noha a török uralom alatt nem volt más, mint korhadó kolostorokkal zsúfolt, jelentéktelen halászfalu a Fekete-tenger partján. A közben eltelt századok alatt a latin egyház is címül ajándékozta érsekségének titulását, noha a városka templomai és templomromjai közül már egyetlenegy sem volt a latin kereszténységé. Ilyen volt az a bolgár egyházi városka, ahol megállt Szent Cirillt és Szent Methodot annak idején a Krím felé vivő hajó, és ahová Roncalli Angelo nem látogatott el sohasem. Tapintatból, mert nem akarta azt a látszatot kelteni, mintha a latin egyház az ő kinevezésével kétségbe akarná vonni az ottani ortodox főpásztor jogait. De mindaddig, míg bíborossá nem lett, ennek érsekségét viselte címül s tudott a város minden templomáról.

TIZEDIK FEJEZET

TÖRÖK ÉS GÖRÖG FÖLDÖN

Mint Misimvri címzetes érseke 1935 januárjában érkezett Isztambulba. Nem viselt egyházi ruházatot; azután hogy Törökországban megszűnt a kalifátus, a laikussá lett új államban szigorúan ellenőrzött törvény kötelezte a mohamedán mollah-kat és a keresztény papokat egyaránt, hogy öltözzenek úgy, mint a világiak. Még a széles papi szórkalapot is tilos volt viselni. Csak a magas papi galér nem volt tilalmazott. Egyedül az mutatta, hogy a sötétruhás utas nem laikus. Amikor Roncalli érsek Isztambulnak a Boszporusz európai oldalán levő pályaudvarára érkezett, az a Bizánc, amelyet később Konstantinápolynak, majd Isztambulnak hívtak, már évek óta nem volt Törökország fővárosa. De az Európát és Ázsiát elválasztó vagy összekötő tengerszoros partján: még mindig milliós világváros. Elsősorban a mecseteké. A törökök többsége Kemál után is megmaradt mohamedánnak s forró hitéletével még ma is áthatja a város óriási mecsetjeit, amelyeknek mindegyikében a Hagia Sophiát véli megpillantani a látogató. Apró ortodox templomok húzódnak meg a mellékutcákban a hátsó udvarokon. De ennek ellenére az ortodoxia egyik irányzata ma is székhelyének tekinti Nagy Konstantin városát, és pátriárkáját a görögkeleti világ tiszteleti fejének. Rajtuk kívül ekkoriban mintegy 25 ezer katolikus élt az 50 ezer ortodox és több mint félmillió mohamedán között.

Roncalli érsek tizenkétéves balkáni tartózkodása alatt már többször megfordult itt és nem most látta először a Szent Szófia székesegyház kupoláját. Egyháztörténész volt, szenvedélyes érdeklődéssel a múltban élő jelen és a jelenben élő múlt iránt; akármennyire is mohamedán volt Isztambul, ő meglátta a város keresztény vonásait. Húsz egyetemes zsinat közül négyet itt tartott az egyetemes kereszténység, amikor még egységes volt Kelettel. Az apostoli delegátus

most csak polgári ruhát hordhatott itt, de képzelete a mecsetek és a bazárok helyén látni tudta az ősi elhagyott bazilikákat s azokat a papokat, püspököket és szerzeteseket, akik a Tanító Egyházat jelenítették meg ezeken az ősi zsinatokon, az egyháznak első ezerévében. Ez a kereszténység görögül beszélt, a népek liturgikus jogait vallotta Szent Cirillel és Metóddal, akik itt kapták kiképzésüket s nyomaik most elevenné váltak a latin utód számára. A pápák legátusokat — „apokriziáriusokat” — tartottak itt személyes képviselőikben, s ő maga is utóduk volt.

Ide, Isztambulba: nem politikai küldetésben érkezett, egyáltalában nem nunciusi vagy legátusi rangban. Egy még az előbbinél is dísztelenebb és hálátlanabb küldetésben és külső csillogás helyett annak belső alázatában. Megint csak „Obedientia et Pax”. És az engedelmesség elég volt neki ahhoz, hogy lelkének békéjét megőrizze. A gondolatok, amik a lelkében kialakultak, kárpótolták küldetése nehézségeiért, a hálátlan feladatért. Ezt a feladatot meg kellett kapnia, hogy pápaságának programja kialakulhasson benne. Az nem lett volna elegendő, hogy még 1928-ban lelkigyakorlatokat tartott itt első látogatásakor, december 20-tól január 2-ig, a lazarista atyák itteni villájában, amely a kék Boszporuszra néz kertjével (utána, rendkívüli megbízásban, egy törökországi katolikus népfoltot látogatott végig február elejéig). Járt itt még 1931-ben is, szintén lelkigyakorlatot tartva, Bulyukderében.

Az átfutó látogatások és átfutó élmények után meg kellett élnie ezt a különös helyzetű várost, amelynek valósággal a kék „tenger a főtere”, s amely helyzete révén, amikor Konstantinápoly lett belőle, ezerkétszáz évig Európát közvetítette Ázsia felé, majd a török időkben Ázsiát és az Iszlámot fel a Balkánon, bele mélyen Magyarországba is. Valahogyan utólag még jobban megértette innét az akkori Bulgáriát is. Megértette a rengeteg mecsetnek az ég felé forduló lapos kupoláiból, az ég felé fúródó tűhegy-tornyaiból, a várost felfedező sétatájakból. Láta a Szerájt, a régi Szultánoknak a bizánci császárok régi kertjeiben felépített s ma múzeumként szereplő palotavárosát. Paloták? Lombok közt megbúvó aprómeletű kis házdobozok, olyan kicsiny helyiségekkel, mintha kék meg zöld mázas majolikával borított fürdőszobákat rendeztek volna be lakásoknak, hivatalos épületeknek. Láta a régi, már régen elkorhadt városfalakat és bástyatornyokat, amelyek valaha Európát védték a török ellen. Láta, ugyancsak mint múzeumot, a Hagia Sophiát. A mozaikokról lekaparták a festést és meszelést, és azok majdnem eredeti szépségükben tiündökölnek. A mecsetet itt legyőzte ha nem is a keresztény templom, de legalább-

is a műemlék, ami az iszlámnak keresztény eredetű fogalmakkal való átkulturálódásáról beszélt.

Törökország élén akkor a komor, szinte sziklából faragott Kemál Atatürk állt; a rendkívüli ember el akarta választani népének sorsát attól a mohamedanizmustól, amelyet ő lényegében és valójában arabnak érzett és amelyért népe majdnem elvérzett és majdnem beleolvadt egy nemzetek fölötti és nemzetek közötti iszlám világbirodalomba. Ez a világbirodalom valamikor három kontinensre terjedt ki, Európára, Ázsiára és Afrikára. A szultánnak, mint a mohamedanizmus kalifájának thugrájával – arab névalírással – el lehetett jutni a Szahara belsejébe s a perzsa és mongol sivatagba Dakartól Szamarkandig, s a Nílus zuhatagaitól Drégelyig. A törökségben még ma is sokan siratják ennek a világbirodalomnak álmát. Nincs nép, amelynek történetében meg lehetne találni azt a fordulatot, amelyre Atatürk készítette a törökséget, elszántan, irtózatossal, realizmussal. Ő látta meg – és már ehhez is az értelemnek majdnem önkívülete kellett –, hogy a törökségben nincsen elegendő erő ahhoz, hogy vérrel és vérkeringéssel töltsön meg ekkora világbirodalmat. Ehelyett egységes nemzeti államot adott a törököknek, egy modern állam megszervezésének feladatával.

Ez a különös ember Szalonikiből való volt, török és albán eredésű, tehát kissé kívülről jött a törökségbe, lényegében ugyanabból a népi ősrögből, amelyből maga Runcalli is származott. A hatalomra törés zsenijének a történelmi körülmények ugyanúgy összedolgoztak, mint Napóleonnak. Katona lett, az „ifjú töröknek” nevezett politikai mozgalom formálta ki eszméit a szalonikibeli kávéházak hátsó szobáiban; az első világháború megteremtette számára azokat a feltételeket, amelyek közt terveit meg tudta valósítani. Amikor a törököket a balkáni és palesztinai fronton egyaránt megverték s az utolsó szultán kész volt egy megsemmisítő és mindenbe belenyugvó béke aláírására: az események a kisázsiai hadsereg élén találták Kemált, aki fellázadt a békekötés és a szultán ellen, az angolok és görögök győzelme ellen. Megóvta Kisázsia keleti határait és azután kiadta mindössze hat szóból álló, világhíressé lett napiparancsát: „Ordular, ilk hedefiniz ak demizdir, illéri!” Az „illéri” szó a nyelvnek ugyanabból az ősrétegből származik, amiből a magyar „előre”. Az „ordular” is ismerősnek cseng a magyar füleknek: „hordát” jelent, abban az értelemben, hogy az fegyveres nép. A napiparancs fordítása ez: „Katonák, végcélunk a Földközi-tenger, előre!” S megverte a francia, angol, görög szövetségeseket, valósággal a tengerbe szórta őket a kis-

ázsiai partokon. Közben új államgondolatot adott a törökségnek, letaszította a trónról az utolsó szultánt, kijelentette, hogy megszűntette a vallásfőséget jelentő kalifátust, és hajóra rakta őt, Törökországnak mint a világpolitika „beteg ember”-ének jelképét, rabszolgáival és háremével együtt. Törökország köztársaság lett, tiszta nemzeti állam. A kisázsiai kikötővárosok görög lakóinak távozniuk kellett, mert a támadó görög hadsereghez csatlakoztak. Felszabadította a vallás parancsolta korlátozások alól a nőket s egyenesen az egyetemre vezette őket. Eltörölte az arab írást és behozta helyette a latin betűket [magyar tapasztalatok alapján]. Átértékelte az egész török történelmet. Török nyelvű nyugati műveltség alapjait rakta le. A Koránt eltörölte mint törvénykönyvet s helyette a svájci magánjog fordítását léptette életbe. És laikus államot teremtett, végrehajtva a vallásélet és az állam szétválasztását. Roncalli miatta nem viselhetett papi ruhát és csak mint magánember tartózkodhatott Törökországban.

Musztafa Kemál mélységesen gyűlölte nemcsak az arabokat, hanem a görögöket is. Ez a gyűlölet a törökökben évezredes érzés. Annak ellenére, vagy talán éppen azért, mert először harcoltak, azután pedig mint beolvaszthatatlan alattvalókkal: együtt éltek a görögökkel. Sőt egymás sok tulajdonságát is kölcsönösen átvették. A görög–török együttélés csak az anatóliai fennsíkon nem jelentkezett nagyobb mértékben. Annál inkább a fekete-tengeri és kisázsiai partokon és magában Isztambulban. Az együvé szőtt életet operálókés vágta szét.

Több mint egymillió görög volt köteles elhagyni Törökországot, s félmillió török kényszerült eljönni Görögországból. Ez volt az első világháború utáni idők legnagyobb népcseréje. A roppant tömegek átköltöztetése mozgásban volt még, amikor Roncalli érsek megérkezett abba az Isztambulba, ahonnét Kemal azért tette át a fővárost Ankarába, mert a görög népelemeknek onnét való eltiltása után is: a törökségtől merőben idegennek, a hazátlanná vált görögség szellemevel megfertőzöttnek érezte ezt a várost.

Az apostoli delegátus hamar megérezte, hogy az átköltöztetés mennyi gyógyíthatatlan keserűséget és gyűlölséget keltett. Öneki pedig egyszerre és egyetértőleg kellett működnie mindkét országban, bár küldetése itt sem volt politikai – valójában ez volt a vatikáni diplomácia legszigorúbb küldetése. Fel kellett ismernie azt is, hogy helyzete a keresztény Görögországban kényesebb, mint a mohamedán Törökországban. A görögök az ő olasz voltát nem voltak hajlandók megbocsátani. Nem tudták elfeledni, hogy Mussolini bombázta Korfut megtorlásul a görög–albán bizottság egyik olasz tagjának

meggyilkolásáért. Azonkívül — bár az apostoli delegátus személye a tízéves szófiai küldetés során rokonszenves lett egyes ortodox körök felé is — maga a küldetése nem lehetett kedves az ortodox nemzetek társadalmában. A görögök szemében az ortodox primátus Konstantinápolyból most Athénre szállt át. S a kapcsolat Athén és Róma közt mindig nagyon rideg volt. A görögök közé már mintegy ezer éve telepedtek le a katolikus — főképp olasz és francia — kereskedők és hajósok az összes kikötőkben. Utódaik bár elgörögösödtek, megtartották latin vallásukat. A katolikus kisebbség székesegyházat épített Athénben, a nemzeti érzés ezt is kihívásnak tekintette. Az 1914-es világháború s népcserék miatt érzékenyebbé vált görögök érthető módon merevekké váltak a katolikus egyház felé. Akármennyire török nemzeti, nem pedig mohamedán vallási programmal is verte meg őket Musztafa Kemál, mégis a félholdtól elszenvedettnek tekintették győzelmét, és ez bizalmatlanokká tette őket. Megnehezítették azoknak a katolikus görögöknek életét, akik Törökországból kerültek görög földre és előidézhatték a katolikusok és ortodoxok számarányának megváltozását. A Róma-ellenes ősi érzelmi előítélete mellett így hatott a szerencsétlen szükségyszerűség. A sovány és szegény görög földnek, az amúgy is túlszűfolt városoknak, ezekben az években egymillió menekültet kellett befogadniuk.

„Apostoli delegátus” címmel működni bárkinek is: nagyon kezserves volt ilyen körülmények között Görögországban, ahová mindig csak mint turista érkezett. Eleinte nem is lépett hivatalos érintkezésbe a kormánnyal, erre megbízatása tisztán egyházi jellegénél fogva nem is volt kötelezve. Tevékenysége ezért maradt meg szorosan a kényesen egyházi keretek között. Látogatta az egyházközségeket és templomokat, a szórványban élő katolikus kisebbségeket; kulturális és vallási erőben meglepően gazdagnak találta őket. Végül sikerült a kormánzzal is találnia olyan kapcsolatot, amely a szerénysége és modora iránti emberi rokonszenven, személyes jóságán s türelmén alapult.

A Rómát Athénnel valamikor összekötő híd utolsó ívei is leomlottak az egyházzsakadással. Roncalli érseket a kormányzati helyek és emberek nem fogadták hivatalosan. De az ő szeretete fölébe emelkedett az ellenséges érzületnek s a latin egyház nevében arra gondolt, mennyire boldoggá tette volna a legnagyobb latin teológiai rendszer szerzőjét, Aquinói Szent Tamást, ha látta volna azt az Athént, amelyben Arisztotelész bölcséleti rendszere kialakult. XI. Pius, akinek kezébe rendszeresen kerültek az ő jelentései, és aki polihisztor könyvtáros volt, gyöngéden és gondosan segítette Roncalli nyilatkozatait a görög kultúra magasztalásában.

Ezek a megnyilatkozások viszont török vezető körökre hatottak irritálóan. A bolgárokkal ellenséges görögök úgy látták, hogy Róma megbízottja a bolgárok iránt van titkos rokonszenvvel, akik között több mint egy évtizedet élt. A törökök pedig a görögök felé rokonszenvvel gyanúsították. Kettős megbízatása nem egyszer állította súlyos és keserű alternatíva elé, mert az, ami kedvezett neki az egyik városban, azt feltétlenül félreértették a másikkban, s ez ellenségeket szerzett ügyének. Ezt is át kellett hidalnia.

Athénben a katolikusoknak éppen a többsége: görög volt, s bár erőszakkal zavarták ki őket onnét, tele voltak gyűlölettel és honvággyal Törökország iránt. Isztambulban, Szmirnában és más török városokban a katolikus egyházközségeket megfosztották úgyszólván valamennyi görög tagjuktól. A megmaradtak majdnem mind olaszok voltak és franciák. Isztambulban volt még rajtuk kívül örmény, káld és szír szertartású katolikus is. De a különböző nyelvek, rítusok fölé lassan-lassan mégis emelkedni kezdett az az egység, amelyen az új Törökország vezetői a török nyelv és kultúra újjáteremtésén fáradoztak.

Roncalli érsek egy este, amikor litániát és szentbeszédet tartott az isztambuli latin templomban, meghallotta, hogy utána a hívek franciául imádkozzák a rózsafüzért. Megkérdezte, franciák-e. Nem, törökök voltak. — Akkor — vélte — jobb lenne az ájtatosságot törökre lefordíttatni! — De ez nehezen ment; ilyen nehézségek akadtak: „Asszonyunk Szűz Mária, Istennek Szent Anyja...” Hogy fordítsák az „Isten” szót. „Allah Anyja” talán? Keresni kellett más, megfelelőbb török szót, ami azonban maguknak a törököknek is idegenül hangzott eleinte. Így kezdett tapogatódzni a görögség túlsúlytól megszabadult törökországi katolicizmus a török imádkozás anyanyelve felé. Az érsek lefordíttatta és kinyomatta az ájtatosságot s a következő vasárnap már ott voltak az új imádságok a padokon.

Így szerzett barátokat lassan-lassan. Törökül már nem tudott megtanulni, viszont ha olaszos kiejtéssel is, de tökéletesen beszélt franciául; a francia volt a használatos minden levantei kikötőben az idegenekkel szemben. Másik vonása, amivel barátokat szerzett, udvarias szeretetreméltósága volt. S ez a hamarosan köztudottá vált vonása nem külsőség volt, hanem valóban a felebaráti szeretet tündöklő megnyilvánulása. Kiegyensúlyozottsága és lelki derűje a külsején is meglátszott. Egyszerű volt, szilárd és zömök mint a parasztok; s a Vatikánba küldött jelentésiben bevallotta minden nehézségét és ha akadtak, kudarcait is.

Éppen azáltal, hogy Európa új háború, a második világháború felé haladt, a török és görög politika vezetői egyszerre csak más megvilágításban kezdték szemlélni a Vatikán külső tevékenységét, mondjuk így, politikáját. Még a görögök is meglátták, hogy a Vatikán nem olasz és pláne nem a fasiszta rezsimmel azonos. Sőt, ellenkezőleg: ellentét és feszültség uralkodik a Szentszék és a fasiszta olasz kormány között. A törökök is – éppen azért, mert politikájuk illúziók nélkül való volt – szerették volna elkerülni a kitörni készülő konfliktusba való belebonyolódást. Ők is meglátták, hogy a Vatikán a béke érdekében fáradozik, tehát számukra is természetes szövetséges.

Közben az események zsúfolódtak, s személye felett is haladt az idő. Ötvenéves már elmúlt. Megbízataa kezdett száműzetéssé válni. A vatikáni diplomácia „balkáni parasztja” lett belőle a sakkozás műszava értelmében; zömök, türelmes figura, aki csak éppen tart egy helyzetet azzal, hogy a helyén állt mozdulatlanul. Leviharzott az osztrák Anschluss, amelyről már mindenki tudta, hogy a háború késégtelen nyitánya. A német nyomás már Magyarország és Jugoszlávián át idegesítően volt jelen a bolgár, a görög és a török államélet levegőjében. Az egész világ a német eseményeket figyelte anélkül, hogy beavatkozott volna. XI. Piust mélységes és fájdalmas aggodalommal töltötte el a németországi zsidóság üldözése. Levették a koncentrációs táborokról szóló titkos jelentések. Úgy érezte: még egyszer, utoljára figyelmeztetnie kell Itáliát, ne hagyja magát Hitler szekeré elé fogni. Rómába akarta hívni Olaszország összes megyéspüspökeit; az volt az elhatározása, hogy ünnepélyes felhívással fordul hozzájuk koronázásának évfordulójakor, amely összeesett a lateráni egyezmény megkötésével is, február 11-ével. De környezete tudta, hogy nem fogja megélni. Március 2-án Pacelli bíborost választották pápává, aki XII. Pius nevet vette fel s március 12-én koronázták meg a Szent Péter-bazilika erkélyén. Három nappal később a német csapatok bevonultak Prágába. Masaryk köztársaságát feldarabolták. Hitler agresszióit most már az olaszok is követték. Nagypénteken Mussolini váratlanul elfoglalta Albániát. A vészély felvonult a görög és török határokon. E helyzettel találták szemközt magukat XII. Pius pápaságának első napjai.

A pápává választott Pacelli Eugenio akkor már évtizedek óta szerepelt az egyház középponti kormányzatában. Csak néhány évvel volt idősebb Roncallinál; ragyogó jelenség és képességei már ifjúkorától feltűnővé tették. Életük és pályafutásuk több ponton érintkezett. A gyöngé egészségu ifjú Pacelli családjával belvárosi palotájából mint externista növendék járt Rómának egyházi főiskoláiba, ahol

kiképzését nyerte; a főképp a Capranica Kollégiumban végzett tanulmányok után fiatalon lett az Apollinare Kollégium egyik egyházigazgató professzora, éppen abban az időben, amikor Roncalli Rómába érkezett; Pacelli három éven át a tanára és egyebek közt tagja volt annak a bizottságnak, amely az ő doktori szigorlatát vizsgálta felül és elfogadta. Pacelli felütően magas, vékony termetével, csiszolt modorával, roppant tudásával: rendkívül tiszteletet kiváltó jelenség volt tanítványai felé is.

Amikor Roncalli Bergamóba ment püspöki titkárnak, ő az államtitkárságra került s Merry del Val államtitkársága és Della Chiesa alállamtitkársága alatt kezdte meg ottani pályafutását. Della Chiesa különösen becsülte mintegy a saját fiatalabb mását, és amikor pápa lett, címzetes érsekként Münchenbe küldte nunciusként. Itt vette kezébe a Vatikán béketörekvéseinek Alpokon túli szárait, itt szerezte a saját kapcsolatait. Leginkább a germán népek Közép-Európáját ismerte meg és azok is maradtak szemléleti középpontjai. Igen nagy hatást tettek rá a német egyházi tudományosság művei, emberei; németül egyébként úgy beszélt, mint valósággal második anyanyelvén. Merőben politikainak látszó egyéniségére itt rakódtak a németországi teológusok hatásai alatt azok az elméleti vonások, amelyek később jellemezték. Amikor visszakerült a Vatikánba, sikerrel támogatta a német teológusok és biblikusok Rómába kerülését. Pályafutása XI. Pius alatt lendült magasba, ekkor lett alállamtitkár, majd Gasparri utóda az államtitkári székben. XI. Piusnak többször bíboros-legátusa, aki küldetéseiben szinte az egész világot bejárta. A pápaság mozgékony és modern érintkezései a világgal már XI. Pius alatt megindultak. Amit VI. Pál pápa ma tesz — a szentföldi utazás, a részvétel a bombay-i Eucharisztikus Világkongresszuson, az ENSZ-hez való út stb. — akkor még elképzelhetetlenek voltak. De mint vatikáni államtitkár és a pápa bíboros-legátusa, mintegy helyettese: Pacelli vitte szét a pápa személyét először ennyifelé a világban.

Neki Monsignore Tardini volt a legfőbb helyettese és ugyancsak őalatta lett a Vatikán valóságos „Szürke Excellenciásává” nagyon fiatalon, Monsignore Montini. Pacelli államtitkár, valóságos élő „lettári tárgyként” vette át a Balkánon időző Roncallit, akire még mint tanítványára is emlékezett. Becsülte, de akkor még nem tartotta felülőbb képességű és szerepű embernek. Örült, hogy ezen a nehéz posztton — éppen rendületlen, idegtelen nyugalomával — beválik. Időnként amikor szerényen Rómába jött, személyesen is fogadta, de egyébként nem látta benne a leendő párizsi nunciust és bíborost. Szorgalmas, lelkiismeretes, megbízható embernek tartotta, éppen ar-

ra a feladatkörre valónak, amellyel — egy véletlenből kifolyóan — megbízták.

Egyébként nehezen lehetne elképzelni a két alkat között nagyobb ellentétet, mint kettőjük között. Pacelli magas, vékony természetével, rendkívüli nyelvtudásával, az emberek fölötti szuverén bánni tudásával, egyre elmélyülőbb elméleti tájékozottságával, arisztokratikus lényével: egészen más ember volt, mint Roncalli. Pacelli már negyvenéves kora táján nuncius lett, a nagypolitika szálainak szövője, majd államtitkár. Roncalli „pályafutása” pedig megrekedni látszott abban a nem is magas, nem is túlságosan fontos beosztásban, amelyben őt Szófiába, Athénbe és Isztambulba küldték, termete az évek során korpulens lett. Pacelli áthatolhatatlanságával szemben őbenne volt valami derűs, az emberekben eleve bizalmat gerjesztő vonás. Viszont az életszentséget, amelyre eljutott, nem lehetett meglátni rajta. Azt Roncalli ugyancsak alaposan rejtette el.

Az összes világnyelveken kitűnően beszélő Pacellivel szemben a bergamói ősnép fia: nem nagyon excellált éppen a nyelvekben. Mindvégig a maga kissé tájnyelvi kiejtést éreztető olaszságán beszélt, írt, gondolkodott. Egyetlen más nyelven tudott, franciául; ebben Radini-Tedeschi nemzetközi érintkezései miatt kellett tudását megerősítenie. De például latinságából hiányoztak a fény ragyogása, a stílus cicerói ékei, az elegancia, amivel Pacelli tudta kezelni a nyugati egyház nyelvét. Roncalli darabos, nehézkes latinja azt az embert fejezte ki, aki olaszul gondolkodik, és azt, hogy amit gondol, le kell fordítania latinra, nem éppen verejtékesen és nehézkesen, de mégis beérve a kifejezések aránylag egyszerű eszközeivel. S az illett is valahogy hozzá, derűs alázatához. Jelentéseit — amiket egyébként olaszul írt — Pacelli államtitkár is látta néha, de hozzá többnyire Tardini vagy Montini összefoglalásain vagy referátumain át jutottak.

Érdekes lenne tudni, hogyan gondolkodott Roncalliról, az egyházi diplomáciában alacsonynak tekintett beosztású emberről, akit azután mégis ő tett párizsi nunciussá, majd bíborossá; nagyon megbízható a hír, hogy utolsó találkozásukkor váratlanul azt közölte vele: őt érzi utódának. De ekkor még valószínűleg olyannak tekintette, akit kár lenne bolygatni posztján. És akármennyire szokatlan is — a diplomáciában, még az egyházi diplomáciában is: büntetésnek tekintik ezt — meghagyta ugyanazon a helyen. Roncalli nem haladt előbbre, majdnem pontosan húsz éven át. Pacelli Eugenio feje fölött pedig attól kezdve, hogy államtitkár lett, már eleve ott lebegett a tiora aranyfénye. Már csak azért is, mert a súlyos időkben, amelyek a második világháborúval készülődtek, feltétlenül olyan pápára volt

szükség, aki kezében tartja az Egyház diplomáciájának azokat a szá-
lait, amelyeket már mint államtitkár is a kezében tartott.

Megválasztása így a külvilág számára nem volt meglepetés. Meg-
választásának körülményei ma még jobbra ismeretlenek. Még azt
sem tudjuk pontosan és főképp biztosan, kik voltak az ellenjelöltjei.
De az aránylag — noha csak aránylag — hosszú konklávét azt mutat-
ja: hogy voltak ilyenek, és a bíborosi testület többsége sem egyszerre
ment bele az ő megválasztásába. Az ellenjelöltek, akikkel a konklá-
vén meg kellett mérkőznie, nyilván azért tűntek ki, hogy politi-
kailag teljesen jellegtelenek voltak, s a bíborosok sokat tűnődtek
azon, hogy éppen ezekben a világpolitikailag zavaros időkben nem
volna-e jobb: szentéletű, egyszerű, politikailag múlttalan, sőt esetleg
éppen tájékozatlan embert ültetni Szent Péter székébe. Töprengéseit
csak fokozta az, hogy XI. Pius nem rövid pápasága alatt Pacelli
államtitkár részt vett a pápaság minden külső akciójában Olaszor-
szág felé, Németország felé, a nyugati hatalmak felé. Köztudott volt,
hogy a lateráni megbékélés után az ő államtitkársága alatt romlott
le a viszony a Szentszék és Mussolini Itáliája között olyan rosszra,
hogy Mussolini megtette XI. Pius bosszantására azt is, hogy a San
Pietro erkélyéről mondott egy beszéde alatt a légiflotta egyik oszta-
gát küldötte körözni dörgő motorokkal, alacsonyrepülésben a Città
del Vaticano köré. Nem „sértette meg” a Vatikán-állam „légi terét”,
de a pápa beszédéből egyetlen szót nem lehetett hallani. Mussolini
ellensége volt Pacellinek is. S most olyan pápát az Itáliától körülfo-
gott Vatikánba, akit a diktátor gyűlöl és utál? Jobb lenne egy ilyen
viszonylatokban teljességgel érdektelen pápa! Ugyanilyen problémák
merültek fel a németekkel való kapcsolatokban is. Ismert volt Pacelli
államtitkár rokonszenve a németek iránt. S hasonlóan ellenséges lé-
pések és kedvező kapcsolatok elköteleződésében volt az összecsapni
készülő erők mindegyikével. Úgy hogy nagyon is megfontolt volt a
bíborosi többség, ne válasszon-e helyette valaki mást pápául. De hát
az olasz bíborosok közt nem volt olyan egyéniség, aki versenyre kel-
hetett volna vele. S végül mégis csak mellette kellett dönteni.

A választás eredménye aligha lephette meg Roncallit. Egy válto-
zást várt az új pápától. Azt, hogy visszahívja őt posztjáról. Uralom-
változások esetén az ilyen cserék: az egyházi diplomáciában sem
szokatlanok. Viszont nem kötelezőek. XII. Pius azért áttárgyalta
szakértőivel ezt a kérdést is. „Maradjon csak a helyén Roncalli!” —
döntöttek Tardini és Montini. Tehát hiába várta visszahívását. A ná-
la sokkal fiatalabb, de máris az Egyház harmadik hatalmi posztján
ülő Montini így nyúlt bele sorsába. Ha visszahívják, talán más be-
osztást adnak neki, esetleg vidéki olasz püspökké vagy érsekké „lép-

tetik elő”: sohasem lesz párizsi nuncius és bíboros és így pápa sem. Azt ez a visszamaradás tette lehetővé.

Viszont szorgalmazni kellett a pápaságnak az állandó törekvéseit, hogy Törökország és Görögország: lépjenek hivatalos diplomáciai kapcsolatba a Szentszékkal, cseréljenek követet és nunciust. Görögország máris mintegy virtuálisan belebonyolódott a háborúba s veszély fenyegette Törökországot is. Ankarában megérkezett nagykövetül von Papen, Törökországnak el kellett fogadnia, de megbízatása viszolygató nyugtalanságot keltett nemcsak ott, hanem az egész világon. A törökök úgy értelmezték, hogy megbízatása ugyanolyan jelképes jelentőségű, mint bécsi küldetése az Anschlusst előzően. A kölcsönös veszély közelebb hozta egymáshoz a törököket és a görögöket. De ebből Roncalli érseknek nem volt sok haszna. A törökök az Atatürk után is ellenségei maradtak a Vatikánnak és a görögök sem voltak hajlandók belemenni abba, hogy a Szentszékkal követet és nunciust cseréljenek. Pedig – átmenetileg nyilván – éppen Roncalli lett volna az első nuncius. Egyszóval ez a törekvése sem járt sikerrel. De Rómából látták, hogy nem is sikerülhetett volna. Mindegy. Maradjon!

A helyzet súlyosbodott Görögország olasz és Jugoszlávia német lerohanása után. Roncalli mégis csak olasz volt a görögök szemében és át kellett szenvednie ennek minden következményét. Különösen, mikor az olaszok helyett a beavatkozott németek szállták meg Görögországot, s a görögök veresége után még bekövetkezett a szövetségesek kereskedelmi blokádja, éhséggel, súlyos gyógyszerhiánnyal.

György görög király kormányának tagjaival elmenekült az országból s az ortodox püspökök maradtak népük védelmezői. Ez hozta végre őket össze a római apostoli delegátussal, aki most mutatta meg, hogy nem ellenség. Az ortodox püspökökkel való tárgyalás után Rómába utazott s a szövetségesek vatikáni képviselőjén át kísérelte meg a Görögország elleni blokád visszavonását. Láta a római hangulatot. Közeledett a nap, amikor egy titokzatos pillanat sugallatára az elfáradt olasz társadalom egyszerre fog csődöt mondani. A kereskedők, a kisiparosok anélkül, hogy összebeszéltek volna, nem fognak kinyitni, a hivatalnokok nem mennek be az íróasztalaikhoz, a munkások nem mennek be munkahelyeikre; nincs reitelmesebb dolog egy nemzet ösztöneinél. Aki az olaszokat belülről ismerték, már számolhattak ezzel. De mi lesz, ha a német megszállók a Vatikán ellen fordulnak és összeroppantják, mint egy dióhéjat? Ez a gond volt a vatikáni arcokon. Ezzel a benyomással utazott vissza állomáshelyére Roncalli érsek. Rómában megsűrgette, hogy váltsák le már. De erről abban a pillanatban szó sem lehetett.

Nem nagyon kívánt Ankarába menni. Az óvatos török kormány most feltűnően barátságatlan volt. De végül mégis odautazott. Itt érte őt az a hír, hogy a háború sorsa a Szovjetunió frontján már döntően megvert hitleri Németország ellen fordult: a szövetségesek partra szálltak Szicíliában, offenzívájuk elhaladt a nyílt várossá nyilvánított Róma mellett, majd „milliméter-offenzívává” lassult, s hosszú veszteglések után újra előretört.

Ezek voltak életének legkeserűbb hónapjai, az ecet és az epe napjai. A félsziget területén végigsöpört a harc, ami utoljára a napóleoni időkben történt, leroskadó városokról kapott hírt. Sotto il Montéból családi levelet, hogy Bergamo is romokban hever. Ekkor érkezett meg feladatától való felmentésének híre. Már hatvanhárom éves volt, több mint húsz éven át állt helyt a fénytelen és megalázó poszton. Végre hazamehet Rómába vagy talán majd mégis inkább Bergamóba és befejezheti Borromei Szent Károly bergamói egyházlátogatásáról szóló művét. Miközben utóda érkezését várta, egy este kevéssel 1944 karácsonya előtt néhány latin vers olvasásából — amelyekben egy XV. századbeli költő Bergamo dicséretét zengi — egy Vatikánból érkező rejtjelzett távirat verte föl: „284145 stop 416564 stop 855003 stop 64 41100 stop”. Egyedül volt a házban s maga vette elő a számkódexet, hogy a táviratot kihüvelykezhesse. „Jöjjön azonnal stop, párizsi nunciusnak áhelyezve stop Tardini”. A pápai diplomácia ismét lépett vele. „Balkáni parasztjával!” Nem küldte nyugdíjba, hanem mozgósította és Párizsba küldte. Nem lehettek illúziói afelől, miért. Nehéz helyzet adódhatott s ha valakinek meg kell buknia, hát ő bukják bele, a jelentéktelen, akit aligha fognak sajnálni... Dehát „Obedientia et Pax”. Azonnal csomagolt, megtette utolsó hivatalos látogatásait, elbúcsúzott Athénben és Ankarában. Lelkében derűs békével engedelmeskedett a pápa parancsának. Egy rozszant katonai repülőgép szállt vele át a tenger tájtétköz hullámsivatagain, Róma felé.

TIZENEGYEDIK FEJEZET

PÁRIZS ÉS VELENCE

Párizst 1944 nyarán a normandiai partraszállás angol és amerikai csapatai szabadították fel, a város azonban azt a de Gaulle tábornokot üdvözlötte felszabadítóként, aki a francia flotta egy részének birtokában s egy londoni emigráns kormány élén a szabad Franciaországnak volt a szimbóluma s törhetetlen és makacs méltósággal viselkedett úgy, mint aki egy érintetlen nagyhatalom feje. Még harcok folytak francia földön, amikor kormánya élén bevonult Párizsba. Megindult a politikai élet s felvetődött és elintéződött, hogy a Vatikánnak új nunciust kell kineveznie. Olyant, aki a diplomáciai múltjával nem nyújt alkalmat semminemű támadásra és fölötte áll minden gyanúnak.

Roncalli nuncius 1944. december 30-án érkezett Ciampinóból, Róma egyik légi pályaudvaráról Párizsba, Coubley-repülőtérre francia katonai futárgépen. Párizsban még tartott az elsötétítés. A várost légítámadások érhatték; az elővárosok koromsötét és hallgatag utcáin át vitte az autó, gondterhelten, papi civilben, az Avenue President Wilson ro-be, a nunciusi palotába, amit érintetlenül hagyott a háború. Akták vártak rá íróasztalán, olyanok, amiket még aznap este át kellett tanulmányoznia. Másnap pedig, az év utolsó napján, érintkezésbe lépett az Elysée-palotával, de Gaulle elnök rezidenciájával, megbízólevelének bemutatásáról. Ott közölték vele, amit az előző esti aktrákból is tudott, hogy de Gaulle tábornok csak úgy hajlandó őt a megbízólevelével másnap együtt fogadni, a diplomáciai testület tagjává avatni, ha a szovjet nagykövetségen elintézi, melyikük tartja meg a nála újévkor szokás szerint tisztelgő diplomaták nevében az üdvözlőbeszédet. Ezt szokás szerint mindig a nuncius tartotta, mint a diplomata-testület tiszteletbeli feje — doyenje — de most, gyakorlatilag — mivel nuncius nem volt — a szovjet diplo-

mata készült fel erre a szerepre, és de Gaulle tábornok nem volt hajlandó azt az utolsó pillanatban állítani kínos meglepetés elé. De Gaulle nem volt hajlandó abba a látszatba kerülni (s a látszat, mondja egy ősi politikai axióma, a politikában nem egyszer többet jelent, mint a valóság): hogy csak azért helyezte a megbízólevél s a nuncius elfogadásával őt a hivatalába, mert el akarta kerülni, hogy a szovjet nagykövet köszöntse őt újévkor.

A kérdést a nunciusnak kellett elintéznie. Ő habozás nélkül felkereste a szovjet nagykövetséget és hajlandónak nyilatkozott arra, hogy a saját beszéde helyett – amint ezt be is jelenti – változtatás nélkül olvassa fel a szovjet nagykövet üdvözlését. A szovjet diplomácia tájékozottságát és csiszoltságát jellemzi, hogy másnap – miután eléggé szokatlan napon, Újév napján, és eléggé szokatlan korai órában, háromnegyed tízkor az új nuncius bemutatta megbízólevelét de Gaulle tábornoknak – végül egy közös üdvözlő beszédet mondott el, amikor a diplomaták, kinevezési sorrendjüket gondosan betartva, a Fegyverterembe sereglettek üdvözlölni az államfőt.

Lehetetlen volt kikerülnie, hogy meg ne emlékezzék magáról a tábornokról. A fényképezőgépek reflektortüzei felvillantak. A hatvanhárom éves, zömök és alacsony bergamói parasztsarj először állt a világsajtó nyilvánossága előtt és megkezdte híressé vált beszédét:

– Leírhatatlan megpróbáltatásokat és szenvedéseket kellett megismernie Franciaországnak az elmúlt évben, Elnök Úr, de hála az Ön messzire tekintő politikájának és energiájának, ez az ország visszatalált szabadságához és a jövőbe vetett hitéhez...

Az egyenruhás elnök arcán, a diplomatákén, a terem parkettjét egészen elborító húszméteres Aubusson-szőnyegen, és a beszélő nuncius lila érseki palástján megvillogtak a fotografálógépek villanófényei. A nuncius beszéde, a diplomata szózata a még mindig háborújárta ország fejéhez szólt, s a szabadság s a jövőbe vetett hit dicsőítése volt. Feltűnő, hogy abban a rádióbeszédben, amellyel de Gaulle elnök néhány órával később a francia nemzethez fordult, visszatérnek Roncalli nuncius üdvözlőbeszédének további gondolatai: hogy Franciaország az elremítő és bénító nehézségek pillanataiból mint szabad nép támadt fel, hogy a francia föld hamarosan megszűnik a népek csatatere lenni, és hogy az 1945-ös év meghozza az ebben való előrehaladást.

A nuncius egyszerre érdekes lett a francia és a nemzetközi közvélemény előtt. Azoknak az ügyeknek, amelyeknek megoldása fölött a közvetlen ezután következő években fáradozott, jórészt már áthaladt az idő. Viszont még mindig aktuálisak élményei.

Nem lehettek illúziói. Olyan területre érkezett, ahol minden tíz francia közül csak egy élt mint gyakorló katolikus. Ahol az értelmiségben a vallásellenességnek majdnem háromszáz éves a hagyománya, s a sajtó és irodalom többségének hangja az egyház iránt kritikai. Nem volt hátra más — és alakja itt, ezzel a mindenkit meglepő gesztussal lép a nem valami fényes keleti megbízatás félig-meddig ismeretlenségéből már a „nagy” diplomácia és történetírás ráirányuló reflektorai közé — mint szeretni őket úgy, ahogy voltak. Szeretni őket kivételek nélkül. Szeretni őket egyszerűen és alázatosan. Ez lett Roncalli „diplomáciája”.

A francia politika dolgaiba egyébként nem elegyedett bele. Úgy igyekezett végezni munkáját, hogy a lehető legritkábban kelljen megjelennie a Quai D'Orsay-n. Ezt életében — egyesek mindvégig — nem értették meg, itt-ott maguk a franciák sem. De ő ezt mondta nyájas mosollyal: „Nem vagyok diplomata — és nem is tartom magam annak!” — Franciaország azonban később azt kívánta, hogy bárcsak minden nunciusuk ilyen lett volna mindig.

Elsősorban megismerte magát a francia katolicizmust. Abban, amit felismert, egyébként XIII. Leóig visszamenő, éppen háromnegyed százados hagyománya is volt magának a Római Kúriának: hogy a francia klérus magától értetődően és természetesen úgy „római” katolikus, hogy egyúttal ugyancsak természetesen francia is. Ez a vonása nem egyszer tűnik fel egy szűkebb sugarú egyházszemlélet előtt „gallikán”-nak. Holott mögüle már régen elomlott az, ami a sajátosan francia katolikus öntudatot valaha Róma-ellenessé tehetette: a francia királyság önkénye, féltékenysége, fejedelmi abszolutizmusa.

Nem titkolta, hogy sokat tanult Párizsban. Látóköre hihetetlenül kiszélesedett olyan területek felé is, amelyeket idáig kevésbé volt alkalma művelni. Érdemes megírni róla — mert ez egyáltalában nem köztudott —, hogy buzgó, szinte mindennapos látogatója volt a múzeumoknak és a tárlatoknak. Különösen a modern festészetet ismerte, értette és szerette meg, legmodernebb irányzataiban is. Megszerette Párizst, mint Európa és a világ zenéjének is egyik fővárosát. Különösen Igor Stravinszkij zenéjét; később, amikor velencei pátriárka lett, módot talált rá, hogy Sztravinszkij modern klasszicitású zenéje fölhangozzék Szent Márk ódon székesegyházában. De megismerkedett a legmodernebb francia irodalommal is, és pedig nemcsak a katolikussal. Például nemcsak Claudellel és Bernanossal, hanem még Rimbaud-val és Apollinaire-rel is. Hálás volt annak a Párizsnak, amely a színeken, a zenehangokon és költészeten át is megnyitotta számára a modern nyugati ember lelkének és válságainak ismeretét. Nem maradtak előtte ismeretlenek a francia katoli-

cizmus belső válságai sem. Pl. az, hogy Franciaország valóságos misziós területté vált az egyház számára. De azt akkor már úgy tudta szemlélni, mint a helyi, francia változatát egy egyetemes válságnak.

Elénk érintkezést tartott fenn a francia katolikus étellel. Minden alkalmat megragadott arra, hogy azt az országot megismerje. Nem titkolta, hogy ez különös örömet okoz neki s mintegy annak pótlásul tekinti, hogy pályafutása nem adta meg neki a lelkipásztor-főpap szerepét. Így hát legalább a francia katolikus hitélet alkalmain kívánt részt venni. Nézzük csak az első évet, az 1945-öset.

Le Mans: a pálmák hagyományos szertartása.

Toulouse: szociális hét.

Besançon: a Szeplőtelen Fogantatás ünnepélye, s ugyanaz egyúttal Luxeuille-ben és Faverney-ben is.

Le Puy: a rabkiváltóként is tisztelt Feketearcú Boldogságos Szűz búcsújárárhelyén a német fogságból hazatértek zarándoklata.

Orléans: Jeanne d'Arc-ünnepségek, s egyúttal Fleury-sur-Loire-ban Szent Benedek relikviáinak átvétele.

Tours: Robin kanonok üdvözlése abból az alkalomból, hogy Blois püspöke lett.

Clermont: Piguet püspök köszöntése a deportálásból való hazatérte alkalmából.

Nézzük 1946-ot!

Angers: az Egyház Egységének kongresszusa.

Quimper: Dupart püspök temetése.

Valières: Szent Teréz templomának felszentelése.

Clermont: a Notre Dame du Port ünnepe.

Marseille: a Szent Szív ünnepe.

Viviers: a Notre Dame de la Mure megkoronázása, zarándoklat La Lousvescha.

Bourges: Szent Ursinus ünnepe.

Rennes: Perrin arrasi püspök és Coupel, St. Brioux püspöke tiszteletére rendezett ünnepségek.

Toulouse: Saliège bíboros tiszteletére rendezett ünnepségek.

Más látogatások Bordeaux-ba, Moulins-ba, Veselay-be, máshova. Vagy ugyanolyan jellemző 1949:

Nancy: eucharisztikus kongresszus.

Luçon: a tenger megáldása és látogatás Herbiéres szemináriumában.

Autun: a Szent Lázár-bazilika megáldása.

Belley: Vianey Szent János-Mária, arsi plébános ünnepségei.

Versailles: kongresszus a papi hivatások ügyében.

Soissons: a Székesegyház felszentelésének nyolcszáz éves évfordulója.

Vannes: Szent Anna búcsúja.

Rouen: a bencés apátság alapításának tizenharmadik centenáriuma.

A legtöbb ilyen ünnepség nyárra esett; szinte minden hétre egy. A nunciusok történetében páratlan volt, hogy valaki ennyire át akarja érezni a francia katolikus élet szívének dobogását. 1946-ban ezeket írta feljegyzései közé:

„Ezek az ünnepségek nagy jótétemények Franciaország számára. Azután, hogy hat hónapig vissza kellett vonulnom Párizsba, ismét több helyütt voltam. Miséztem Provanszban, megáldottam a tengert: ötvenezren voltak ott. Ott voltam Marseille-ban abból az alkalomból, hogy a püspök érsekké lett; este fogadás volt a városházán. Húsz nappal később Bretagne-ban voltam. Nantes-ban, a Székesegyházban akkora tömeg gyűlt össze, mint Marseille-ban... Akárcsak Bergamóban, bizonyos körülmények között.”

1950-ben átkelt Afrikába, mert Algír püspökei meghívták a Szent Szív-templom százéves felszentelési ünnepévére és Szent Ágoston hippói bazilikájának évfordulójára. Egy későbbi levelében — amelyben mindenekfölött annak örvendezett, hogy kora ellenére azt az utat egészséggel bírta — olvassuk ezeket:

„Harmincnyolc napot töltöttem utazásban. Tízezer kilométer utat tettem meg. Követtem az arab hódítók útját Tunisztól Algérián és Marokkón át Herkules oszlopáig. Átkeltem Spanyolországban egészen a francia Poitiers-ig — ahol Martel Károly megverte őket.” Kedélyesen emlékezett vissza arra, hogy Scipiónak nem is lehetett olyan könnyű megszerezni az „Africanus” címet. Mindenütt, ahol csak megfordult, közmondássá lett a nvájassága. Legjobban szeretett beszélni a földműves-városkák népével; Franciaországban a legkisebb falu is éppúgy elvárosiasodott már, mint Olaszországban. De ő mindenütt felismerte lakóikat; fogadtatásai után, amikor sokszor a tömeg közé vegyült, megkérdezte:

— Földművesek vagytok, ugye? Én is földművescsaládból származom, tudjátok meg!

Nem szabad eltitkolnunk, hogy Párizsban is, vidéken is, akadtak olyan katolikusok, akik nem értették meg: akik több pompát vártak volna el egy nuncius érintkezéseitől. Akiknek feltűnt, hogy amikor a francia politikai élet balfelé fordult, milyen szívélyes jó viszonyt tart a baloldalnak különösen olyan szellemi reprezentánsaival, mint amilyenek Vincent Auriol és Herriot. Mások, egy-két püspök is, a diplomatát nem értették meg benne, aki egyes kérdésekre nem akar

válaszolni, tehát másról beszél. Ezek kifogásolták, hogy mikor előttük fontosnak látszó elvi kérdésekben felkeresték, s ő kitüntető személyes nyájassággal fogadta őket: azzal ütötte el személyes kérdéseiket, hogy fényképalbumok mutogatásával töltötte ki a fogadásukra szánt időt és elbűvölően beszélgetett el velük semmiségekről. Mikor egyszer kongresszust rendeztek Nancyban, a munkás-lekipásztorkodás kérdéseiről — ezek körül a legégetőbb ellentétes vélemények csaptak össze akkor — s a tárgyalások egyik szünetében rengeteg izgatott pap vette körül mindkét részről, hogy az ő véleményét tudakolják: a szőlőről, a bortermesztésről, hordókról beszélgetett velük és arról, hogy Keleten, ahol járt, még mindig kecskebőr tömlőkben tartják a bort... Azok, akik akkor nevettek ezen és csodálkoztak, ma már tudják, hogy nem beszélhetett, mert csak megfigyelőként vett részt Róma részéről és nem nyilváníthatta véleményét. De azért akadt egy kitűnő francia pap, aki vezetős szerepet töltött be egyházmegyéjében, és aki akkor elkeseredetten fakadt ki a beszélgetés után: — *Hát ilyen egy nuncius?* — A francia püspökök között ugyan rendkívüli volt a népszerűség és tisztelet, amit élvezett, de azért nem pusztá legenda, hogy volt köztük egy magas áhitatú és tudós főpásztor, aki sírt bánatában és elkeseredésében, amikor őt választották pápává! Sőt még francia bíboros is akadt, aki amikor Rómába utazott a pápaválasztásra, derűsen jegyezte meg:

— Egy bizonyosnak látszik. Nem Roncallit választjuk meg... — A konklávéban azután egészen más lett a véleménye!

Rouquette atya, az Études egyik munkatársa, aki nunciusi megbízatása kezdetétől annak végéig sokat érintkezett vele, írja meg ezeket a látszólagos árnyékokat nagyon őszintén, de végül is felemelően, az ő dicsőségére. Elmondja, hogy egyszer a francia teológusok számára fontos római utazás előtt állt, és felkereste őt, hogy véleményét megismerje. De erre az egész búcsúlátogatás alatt nem került sor. Végül kikísérte őt a nuncius, és a lépcsőház fölött, amikor Rouquette atya lehajolt hogy megcsókolja gyűrűjét, mormolta neki halkan:

— Mondja meg... ott Rómában... hogy a francia teológusok egyáltalában nem adták föl a Megváltás dogmáját a Megtestesülés történeti tényének hangsúlyozása kedvéért...

És ez a vélemény — látnia kellett — számított Rómában. Egy másik alkalommal, ugyancsak Rouquette számára, az volt a válasza, hogy Papini könyvéből „VI. Cölesztin pápa levelei”-ből olvasott fel egyes gúnyos részleteket. A szerzetes ebből megtudhatta, hogy a kérdésben mi az ő véleménye...

De hát múltak az évek és 1952 nyarán XII. Pius bármennyire is borzongott a határozott cselekvéstől (különös, arisztokratikus idegesség volt az ő hideg egyéniségében ez a vonakodás), meg kellett adnia neki a bíbor bírérumot. Amikor ebben az évben Roncalli Bergamóba utazott, hogy szabadságát ott töltsse, vatikáni barátai bizalmasan megírták neki, mi készül. Ő maga akkor így írt egyik ekkor kelt levelében:

„Nohát, hogyha egyszer ez a sorsa a nunciusoknak francia földön, ha nem vitték zátonyra hajójukat: akkor számomra egészen külsődleges a dolog. E pillanatban nincsen felhő a horizonton. S ha nem jelentkeznék felhős napok, meg vagyok győződve, hogy csekély kis bárkám nyugalmasan hajózhat a Szajna vizein és így talán békét hagynak nekem. Úgy látszik, éppúgy tíz évet töltök Franciaországban, mint Bulgáriában és később Törökországban. Életemnek éppen hetvennegyedik évét értem el. A régész Foretti, akit XIII. Kelemen pápa nevezett ki erre a méltóságra, éppen a nyolcvanadik évét érte el. Ha ez is elmúlik, már nem fenyegeti az embert Tirusz bíbora.”

És visszatért Párizsba hosszú körutazás után. Savona, Cannes, Fréjus, Aix, Avignon... Ah, a francia pápák palotája! A középkori komor épület érintetlenül állt Avignon közepén, nem dulta fel a forradalom sem, és Roncalli érsek merengve sétálhatott rajta végig. Hát végül mégis bíboros lesz! Örült is neki, nem is. Az élete íme beletorkolllhatott az Egyház trónörököseinek sorába, és úgy látszott ott ér véget.

A bíborosi kinevezés azt jelentette, hogy a vége felé jár az ideje a neki oly kedves francia földön, ahol annyit tanult és érett, olyan tág horizontokra tett szert. Nyilván majd el kell hagynia a Szajnárt és a Tiberis mellé kell átköltöznie, hogy azután — ezt ő maga mondotta a párizsi érseknek — mintegy „skartban” töltsse hátralevő napjait. Öreg bíborosként, akit a pályafutása és érdemei felvittek a Szent Kollégiumba és most valami tessék-lássék munkát végez. Egy met-szően éles elméjű fiatal és középkorú papokból álló hivatal gondolkodik helyette, hibátlanul, mint valami kibernetikai gépezet, bizonyos lehet abban, hogy munkájuk helyes. Majd meghallgatja a titkárok és auditorok beszámolóit és ellátja az aktákat aláírásával. Így telik el az élete. Pedig neki kedvesebb lett volna egy napsütötte bergamói völgy. Bárcsak ne tették volna bíborossá, nyugdíjazták volna mint érseket, hogy Bergamóban tölthette volna a végső éveit, derűben és napsugárban, falusi házból átalakított szerény kis villában, tudományos munkálkodás között. De hát így lesz — Rómában fog ülni, ott lesz még ideje Borromei Szent Károly egyházlátogatásáról szóló munkája ötö-

dik kötetét befejezni — mert ifjúkora óta most már itt tartott a munka, ötven teljes évet véve igénybe életéből. És végül meg fog halni s az elkerülhetetlen „pietate insignis” és „ornatissimus” jelzők kerülnek sírlapjára. A melankólia volt ez. A lezáruló életet látszott jelenteni számára a bíbor.

A bíbornál többnek és maradandóbbnak tartotta, hogy megjelenik majd Borromei Kardinális bergamói egyházlátogatásai ötödik és befejező kötete. Azt hitte, ez lesz élete igazi nagy műve; diplomáciai szereplését egyáltalán nem tartotta számon. Nem kívánt — és úgy érezte, nem is tudna — „nagy diplomata” lenni. Az volt a megbízása, tartson fenn egy állapotot, hát fönn tartotta. Nem kívánt egyebet és nagyobb, mint az Egyház létét képviselni.

Megcsodálta a Douziere–Mundagoni csatornákat és visszatért Párizsba. Rövid meaux-i közjáték következett, Bossuet háromszáz éves évfordulója; elgondolkozhatott, hogy a XVI. század legnagyobb egyházi lángelméje mennyire „gallikán” is volt: katolikus és francia. Elmúlt az ősz. A vatikáni jó barát, Monsignore Montini, értesítette (most már félhivatalosan): a neve rajta van az új kardinálisok listáján. Mégis, utólag örült. Ez a méltóság, azért járt neki s ez elégtétellel töltötte el.

Ugyanakkor szomorúság is érte. A nővére, Ancilla súlyosan megbetegedett. Ez a nővére a családnak drága kincse volt, bár inkább látszott tövisnek, mint rózsának. Mélységes szomorúság fogta el. Hát életének ez az ünnepe sem végződhet el szomorúság nélkül? És Kempis Tamást olvasta, annak legkedvesebb és legszebb könyvét, a Harmadikat, a lélek párbeszédét az Eucharisztikus Jézussal. Ez volt vigasztalása.

Körülötte a kinevezés hírére mérhetetlen öröm uralkodott. Egész környezete örült, hogy megdicsőítették őt, a Szerényet. Sorra futottak be a francia püspökök gratulációi. A nuncius a lelkek megbékítője volt, s mint ilyent üdvözölték. Ugyanilyen volt a kormányzat öröme. Franciaország a saját kitüntetésének érezte nunciának bíborát, hiszen a bíborosi kalapot a francia államfő előjoga volt átadni; s az most a szociáldemokrata Vincent Auriol volt. Pinay miniszterelnök november 30-án juttatta el a nunciatúrára a saját üdvözlését és a kormányáét, és értesítette, hogy a Köztársaság elnöke az egész Franciaország nevében különös örömmel lesz kész átnyújtani kardinálissá emeltetése jelét. Lelkében ekkor Baronio bíborosnak, Néri Szent Fülöp tanítványának mondására gondolt: „Rosszat beszélnek rólad? Igazat beszélnek rólad! Körüludvarolnak? Oh, te szegény!”

Karácsony első napján Sotto il Montéban volt, hogy nővérét megerősítse a halálban. Harminc év óta nem látta szülőföldje hegyeit té-

len, s most újra otthon volt közöttük. Gyermekkori emlékei között, a roppant Alpoknak itt a hegyek alján is kemény, hőszerű levegőjében. Hóillat... és a halálba búcsúzó Ancilla...

Karácsony első napján ezt a beteg nővérét látogatta meg. Karácsony harmadik napján pedig meghalt a velencei bíboros-pátriárka. Ehhez a hírhez az a köze volt, hogy éppen amikor ugyanezekben a karácsonyi napokban a párizsi nunciatúrát elfoglalni és utasításokat átadni Rómába utazott, a pátriárka maga mondta meg neki bizalmasan, hogy a pápa majd őt szánja utódául a velencei székbén. Ez több-kevésbé nem is volt már titok.

Január 15-én „játszódott le” a bíborosi kalap átvétele a köztársasági elnök rezidenciájában, az Elysée-palotában. Igen „lejátszódni” készült. A francia laikus állam ragaszkodott ehhez az előjogához, és a szertartás minden részlete pontosan kidolgozott „játék” volt. De ezúttal más lett.

Előhozták erre a berendezési tárgyak közül azt a múzeumi emlékek számító térdeplőt, amelyen az utolsó francia király térdelt, amikor Reimsben megkoronázták. S január 16-án az Elysée-palota nagytermében körülvették őt a diplomáciai testület összes tagjai, az egész francia kabinet, valamint — ezt ő kimondottan kérte Vincent Aurioltól — Sotto il Montéba való egy-két szerény barátja. Ugyanezen a ceremónián nyújtotta át neki a francia elnök a Becsületrend Nagykeresztjét, hogy kitüntessék azokért a szolgálatokért, amelyeket a Negyedik Köztársaságnak tett. A légkör még sohasem volt olyan meghatott, mint mikor ez az öreg, egyszerű, láthatóan derűt és alázatot sugárzó nuncius állt meg a francia királyok térdeplője előtt.

— A francia kormány — kezdte beszédét Vincent Auriol — mélységesen tudatában van annak, hogy Ön, Nuncius Úr, mily állandó nyájassággal és jóakarattal szól rólunk felettesével, az egyház legfőbb fejével való érintkezéseiben, és milyen jelentős a lelkek békéjére való működése. A magam részéről, Bíboros Úr, különös meghatódottsággal emlékezem vissza 1945. január 1-én mondott szavaira. Az Ön üzenete példája volt a bölcsességnek, finomságnak és barátságnak. Eminenciás Uram, amikor íme megbízatása végén az Egyház hercegei közé lép, legyen meggyőződve, hogy csupa őszinte barátokat hagy hátra itt Franciaországban.

A nuncius letérdelt és átvette a szabadkőműves Köztársasági Elnök kezéből a bíborosi kalapot. És e pillanatban meglátszott rajta, hogy annak személye mögött is egyháza fejét látja, aki neki ezt a kitüntetést küldi.

Vincent Auriol nyilvánvalóan megindult volt. Annyira, hogy néhány protokollellenes könnyecsepp is megjelent szemében. Az új bi-

boros rövid beszédet tartott, amelyben első püspökéről, Radini-Tedeschiről emlékezett meg és alkalmi titkáráról, aki nem más volt, mint Ratti Achilles, a későbbi XI. Pius... 1896-ban jártak Párizsban s a szintén itt bíborossá kinevezett Bourett kardinális számára hozták meg a vörös kalapot.

V e l e n c e február 2-án lépett érintkezésbe új pátriárkájával. A káptalani helynök és titkára jelentek meg, hogy bejelentsék: várják. Ő nem engedte megcsókolni gyűrűjét, hanem ehelyett szívére ölelte őket — életében ekkor már megjelentek a szent gesztusai. Február 23-án utazott el. Először Rómába. Onnét való útja Velence felé: történelmi emlékek között való zarándoklásra emlékeztetett. Három napot töltött Bergamóban, mert innét akart menni Velencébe: szülőföldjéről, amely valaha a Tengerek Királynőjének volt legnyugatibb tartománya. Elidőzött a prágiai bencésapátságban. Majd Páduában misét mondott Boldog Barbarigo Gregorio oltáránál; ez a velencei családból való szent bergamói püspök volt a XVI. században. Március 15-én tartotta ünnepélyes bevonulását a lagúnák városába. A Canale Grandén át vonult be gondolán a Piazzára. Nem tudta, milyenek lesznek benyomásai, milyen lélekkel fogadják a hívei, ezért nem is készített leírt beszédet. Csak a vázlatát készítette el s vezérszavakat jegyzett föl három apró papírlapra. De meghatódva attól a szeretettől, amely körülhőmpölyögte, ezeket mondta:

„A legnagyobb szívbeli őszinteséggel óhajtok Hozzátok szólni... Rólam sok dolgot írtak és mondtak nektek... Én magam önmagamról a legnagyobb alázattal fogok szólni... Mint minden ember, aki csak él a földön, én is családból származom és egy meghatározott földrajzi helyről. A jó Isten kegyelméből a jó egészség adományával jöttem a világra, egy kis jó érzékkel ahhoz, hogy a dolgokat gyorsan és világosan lássam, az emberek iránti szeretettel, mely engem az evangélium törvényeihez híven tart. Ugyancsak az Isten kegyelme révén figyelembe tudom venni tisztelettel a mások jogait és érdekeit, nemcsak a magaméit. S ez egyúttal megakadályoz abban, hogy szántsándékkal ártsak valakinek, de ezzel szemben felbátorít arra, hogy mindenütt és mindenben a jót és a helyeset cselekedjem... Alázatosságban járok, és otthon a családban a megelégedett és áldott szegénységre lettem nevelve, amelynek nincsenek követelése... Az isteni Gondviselés elhívott szülőfalumból s végigfuttatta velem a világ útjait Keleten és Nyugaton egyaránt, hogy megközelísem a vallásos tömegeket éppúgy, mint másokat, akik különböző ideológiát vallanak, hogy érintkezésbe kerüljek a hosszantartó és fe-

nyezető szociális problémákkal. Hogy megőrizsem a pártatlan vizsgálódás és értékelés nyugalmát és kiegyensúlyozottságát... Hogy megőrizve a katolikus tanítás szilárdságát a hit és erkölcs terén, inkább keressem azt, ami egyesít, mint azt, ami elválaszt vagy ellentéteket szít..."

Érdemes volt idéznünk. Pápai programbeszédnek is megállja a helyét...

„Hosszú tapasztalatok után — mondotta még —, íme most Velence felé fordulok, amelynek földje és tengerei meghittek voltak az én tizennegyedik századbeli őseimnek... Mert erős kötelek fűznek engem Velencéhez. Abból a Bergamóból jöttem, amely fölött Szent Márk oroszlánja uralkodott, Colleoni hazájából. Szülőfálum dombjai mellett van Somasca, Szent Emiliani Girolamo barlangja... A reám bízott méltóság felülmúlja érdemeimet és erőimet. De ráhagyatkozom jóindulatotokra, a testvéretek akarok lenni, szeretetteljes és mindig megközelíthető..."

Egycsapásra véget vetett maga körül a tartózkodásnak, annak a hírnek, hogy „öreg diplomata” — mert azért hosszú szolgálata alatt ragadt rá némi diplomata hírnév. Ott helyben a Piazzán megszületett a mondás: „E santo come Sarto”: „Szent ő mint Sarto”. (A későbbi X. Pius.) Velence népe érezte meg benne legelőször a szentet. Itt is megtalálta azokat az egyszerű szavakat, amelyek megnyitották előtte a szíveket is. Itt gyakorolta bele magát abba a meglepő, lenyűgöző megnyerő egyszerűségbe, amelynek mint pápa, a mestere lett. Övéi közé jött, egyszerű emberek közé, s azok megérezték, hogy másképp szól hozzájuk, mint a hatalmasok.

Velence pátriárkájának lenni egyébként inkább csillogó történelmi múltat jelent, mint egyházfejedelmi gazdagságot. Szent Márk Székesegyháza nem is olyan nagy, mint amilyennek az ember a képei után elképzei. A Dogéknak afféle házitemploma volt s csak a XIX. század kezdetén lett főpásztori templom. A vele egyé-épült pátriárkai palota sem nagy. Még érintetlenül áll benne az a néhány szoba, ahol Szent X. Pius lakott, s ahová szegényes „püspöki” berendezését hozta. Az idegeneknek meg is szokták mutatni. Roncalli pátriárka egyetlen építészeti újítást végeztetett a palotán. Annak egyik végétől a másikig végighúzódo levegős és virágos tetőterasz ez, amely alkalmat adott neki arra, hogy sokat legyen a nyílt levegőn; ha akarja, szinte egész nap. Látni lehet innét a Bazilika kupoláit; a Campanilét; a teret, ahonnet idehangzik két egymással versenyző zenekar játéka; s Velence görögös, keleti panorámáját. A régi Velence

tizenegy század múltján át, az utolsó Doge-ig egy pillanatra sem szűnt meg része és egyik legjelentősebb pontja lenni a görög Keletnek. Azóta is tudós görög szerzetesrendje és Kelet számára dolgozó egyházi nyomdája van és egyik legjelentékenyebb könyvtárának alapját azok a könyvek alkotják, amelyeket Besszáron bíboros, a hajdani szerzetes, Konstantinápoly tűzvészéből mentett ki. Roncalli bíboros itt otthon érezhette magát. A velenceiek pedig azt tapasztalták, hogy mégiscsak lelkipásztor-pátriárkájuk van, aki mint nagy mintaképe, Borromei Szent Károly, egyháztartományi zsinatot tartott és a modern időkhöz igyekezett átszervezni pátriárkátusa életét. Közben látogatói is akadtak. Vincent Auriol, már mint nyugalomban levő köztársasági elnök jött rövid velencei tartózkodásra; amikor ő a szálloda halljába ért, ugyanakkor lépett be a bíboros pátriárka is, aki előtt mindenki letérdelt, mikor áldást adott. És aki hozzálépett és melegen, mint régi barátot ölelte át és palotájába vezette. Feltin bíborosnak – ő egy más alkalommal érkezett – a Marseillaise-t játszatta el a tér egyik zenekarával. A francia forradalom tűzben és vérben fogant himnusza így hangzott fel egy bíboros intésére s egy másik bíboros tiszteletére. Csupa apróság, de mind mélyen jellemzőek.

Megkezdődtek a velencei köznapok. A napja imádságokkal kezdődött, breviáriummal és lelki olvasmánnyal. Hét órakor mondott misét kápolnájában, nyolckor reggelizett (egy csésze tejet csak és mindig gyümölcsöt). Utána levelezését intézte és hivatalos ügyeit; mindenkit fogadott, mindenki számára megközelíthető volt. A titkárával és papjaival ebédelt együtt a „Sala dei Banchetti”-ben, így hívják azt a szép kis emeleti termet, amelyben a Dogék ebédeltek, amikor még ez a palota az övék volt. Fekete reverendát hordott, csak a vörös gombok, vörös szegély s a mellkereszt jelezték méltóságát, s a főpapi gyűrű. A nagyon egyszerű, könnyű ebéd után fél órára meglátogatta papjaival együtt az Oltáriszentséget, ugyancsak este is egy fél órára. A kora délutáni időben kirándult, nagy utakat tett meg kedélyesen a vaporetton. Ismerkedett Velencével, kíséret nélkül. A velenceiek megszokták a bíborgombos papi civil hordó korpulens, derűs urat, aki beállt a sorba a többiek közé a jegyért. Helyet szorítottak neki a vaporetton. Járt-kelt mint aki otthon van köztük; nem egyszer állt szóba a legegyszerűbbekkel, megjelent a sporteseményeken. Sétáiról visszaérkezve tovább dolgozott, csak valamivel kényelmesebben. Ilyenkor elnökölt az egyházmegyei bizottságok munkaértekezletein, a hivatalvezetőkkel meghányta-vetette az ügyeket. Hét óra huszonötcor háztartásának tagjaival együtt elmondta a rózsafüzért. Rendszerint csak a harmadik részt, minthogy az első kettőt ő maga már előbb elimádkozta a nap többi óráiban. Nyolc órakor meg-

vacsorázott és visszavonult. Magányos séta következett a palota tetén levő korridoron, ahová felintettek a Bazilika kupolatömegei, Velence esti fényei, a zenekarok játéka, a gondolák melodikus evezőcsapásai. (Szerette ezeket a gondolásokat; mint néző, ott volt verseinyeiken.) Dolgozószobáját kereste fel még, majd imádságok következtek, olvasmányok az ágyban; tíz órakor aludni szeretett. Napjai már az öregember napjai voltak.

TIZENKETTEDIK FEJEZET

EGY KONKLÁVÉ ESÉLYEI

Ezerkilencszázötvennyolc júliusának harmadik vasárnapján nagy tömeg gyülekezett össze a Szent Péter téren, hogy fogadja a pápa áldását. XII. Pius meg is jelent dolgozószobája ablakában s a következő csütörtökön autón Castel Gandolfóba ment, ahonét csak holtan tért vissza Rómába. Október 9-én négy órával éjfél után elhunyt. Halála után azonnal felmerült a gondolat, hogy mivel most már a Szent Kollégium nem olasz tagjainak száma több volt, mint az olaszoké, hogy az új pápa is nem olasz lesz. Erre látszott célozni Malakiásnak – Clairvaux-i Szent Bernát írországbeli barátjának jóvendölése: „A Pastor Angelicus halála után – jóvendölte – egy Pastor et Nauta-t fognak választani. Ezalatt olyan pápát kell érteni, aki tengerről érkezik.”

Roncalli bíboros, akinél éppen egyik testvére járt látogatóban és a vele együtt elköltött vacsora után voltak, amikor az olasz rádió bejelentette a pápa halálos betegségének hírét, ami hamarosan be is következett: október 13-án indult el a pápa temetésére és az újnak megválasztására. Rómában a Via Aurelián szállt meg és elment a Chiesa Nuovába, hogy imádkozzék Baronio Cesare sírja előtt.

Október 25-én, szombaton 52 bíboros elmondotta a konklávén Veni Sancte-ját a San Pietroban. Ezután Monsignore Bacci intézte hozzájuk a konklávén szabályzatai által előírt figyelmeztető beszédet. Megírhatjuk – úgy látszik a Kúria más egyéniségű pápát kívánt, mint XII. Pius –, hogy a beszédet a Kúria sugallmazta:

„Szükséges – mondotta –, hogy a pápa tudománnyal tündököljön. Ismerje titkait a diplomáciai életnek, melyek a népek egymás közötti viszonyát szabályozzák. Legyen bölcs a kormányzásban. De ez még nem minden. Vissza kell tükröznie önmagában annak képét, aki ezt mondta sajátmagáról: „Én vagyok a jó Pásztor“. Mindezek-

kel... tündökölnie kell annak, akit majd a pápai trón magasába emelnek a ti szavazataitok. De ugyanúgy tündökölnie kell neki a lelkipásztori erényekben is!"

A beszéd egyik legérdekesebb részlete nyilván XII. Pius ellentétes viselkedésére utalóan arról szólt, hogy az új pápa: „fogadja látható örömmel a bíborosokat és a püspököket”. XII. Piusnak a túllelkesevéstől mentes, tárgyilagos szemléletét tehát valójában maga a Kúria kezdte meg.

Mikor a bíborosok délután 4-kor bevonultak a Sixtusi kápolnába, az utolsó Ítélet michelangelói képe alá, a falak mentén fel voltak állítva trónjaik, felvont baldachinnal, annak jeléül, hogy mindegyikük egyforma eséllyel lehet pápa. A kápolna mellett, annak környékéhez csatoltan, a konklávé régiója terült el, köztük a Borgia-terem is, amely a nagyon szerény étkezések célját szolgálta, naponta háromszor. A konklávé apróságaihoz tartozik, hogy az ellátás elég sovány; inkább csak jelképeül annak, hogy a bíborosok vegyék komolyan feladatukat és minél hamarabb válasszák meg az új pápát. Ezt segítette elő még az is, hogy XII. Piusnak a pápaválasztás módjára vonatkozó reformintézkedései közt volt egy, amely szintén a szavazások menétét kívánta meggyorsítani. Ez az intézkedés napi négy szavazást írt elő, ami gyakorlatilag rendkívül kimerítő. De nagyon viharos időben az egyház hajója nem maradhat esetleg hetekre sem kormányzat nélkül. Legfőbb jellegzetessége a konklávénak a teljes titkosság, a külvilággal való minden érintkezés lehetőségétől elzárta. Kiközösítés érne azt a bíborost, aki akár értesítéseket venne át, akár értesítéseket küldene ki a világba. Hogy még annak lehetőségét is elzárják, hogy ilyen értesítést repülőgépnek adott jel által küld ki: a modern időkben tilos még az is, hogy repülőgép hatoljon a Vatikán „légiterébe”!

Természetesen leginkább az szolgálja a titkosságot, hogy a konklávé régiójához vezető folyosórészeket, ajtókat stb. elfalazzák, még pedig nagyon komolyan. Egyetlen érintkezési mód maradt fenn valami egészen váratlan esély bekövetkeztének esetére, a külvilággal való érintkezésre: egy forgatható ablak, ami éppen olyan, mint a klauzúrában élő női szerzetesrendeké. Ezt csak Chigi-Albano herceg, a konklávé marsallja, aki kívülről őrizte annak teljes zavartalanságát, közelíthette meg. De csak valami egészen váratlan fordulat esetén. Amint látni fogjuk, egy ilyen be is következett ezen a konklávé.

Azért egy ilyen konklávé nagyon népes. Ötvenkét bíboros, ugyanannyi titkár, azután azok, akik a többnyire mégis csak öregemberek kényelméről gondoskodnak. A szakácsokkal, felszolgálókkal együtt, százötven-kétszáz ember. Elhelyezési nehézségek is adódtak számukra. Sebtében kiürítették a berendezett szobákat. Roncalli bíboros pél-

dául azt a szobát kapta, ahol rendes körülmények közt a svájci gárdisták parancsnoka lakott.

Már a konklávé előtt megindultak a jósolgatások és kívánságok. Minthogy XII. Pius utolsó tíz éve állandó betegeskedés közt telt el, a nagy szerzetesrendek főnökei azt a nyilatkozatot tették, hogy az új pápa lehetőleg fiatal és egészséges ember legyen. De hát ez nem számított. Minden bíboros trónja felett ott lebegett a baldachin, akár-melyikükből pápa lehetett...

Pacelli Eugenio mint államtitár és sokszoros legátusként magának a pápának helyettese, végül mint pápa — ellenállhatatlan fölényű alkat — nem egy személyes tulajdonságával valóssággal vakítóan hatott kortársaira. Alakjának értékelésén, történeti szerepének a valóság szerinti megítélésén ma már a kritika is megkezdte munkálkodását. Ma már emberibbnek látjuk őt, életének, tulajdonságainak a rá mért gyilkosan súlyos feladatoknak éppen ellentmondásai között. Államtitkári működése nem egy tekintetben úgy tűnik fel, mint ragyogó technikával való teljesítése pápája, XI. Pius vasakarátának. Ez benne, a hajlékony diplomatában és fölényes emberi jelenségben, készséges és remek eszközt fedezte fel tervei részleteiben való kimunkálásának és végrehajtásának. Amikor viszont pápa lett, sokszor látszott visszatörpenni a rendkívüli bonyolultságú feladatok megoldásától. Különösen pápaságának vége felé léptek előtérbe személyi tulajdonságainak ellentmondó végletei.

Elméleti téren a gondolkozása nem egy tekintetben volt egynesen forradalmi — gondoljunk csak liturgikus reformjaira, az esti misékre, a szentségi böjt megváltoztatására, a nagyheti szertartások nagyszabású újjárendezésére. Ugyanakkor viszont más tekintetben arisztokratikus konzervativizmus tartotta lenyűgözve. Végül valóssággal nem érdekelte más, mint az egyház és kereszténység belső életére vonatkozó elméleti gondolatok. Akár csillagászok kongresszusa volt Rómában, akár világi történészeké, újságíróké, vagy nőorvosoké, akármiről is volt szó, a közvélemény sajtóirányításának felelősségéről és eszközeiről vagy arról, mit mutat az atombomlás folyamata a világ időbeliségéről, vagy a legújabb kutatások szerint mikorra vélelmezhető a magzat létében a személyes lélek szervező hatása: senki nem szólt hozzá ezekhez a kérdésekhez olyan fényesen, olyan rendkívüli tájékozottsággal, mint ő. Ezek a megnyilatkozásai hét főlíótkötetet töltenek meg.

Más oldalon viszont irtózott s végül visszariadt attól, hogy a sorra megürülő helyeket a középponti egyházi adminisztrációban be-

töltse. Megnyilatkozásaira szánt tünődései közben nem volt ideje — s az ilyesmit a bensejében működő bonyolult érzésvilág és gondolkodás is nyilván mint nem fontosat utasította el —, hogy arról gondolkodjék, kit nevezzen ki államtitkárnak vagy akár bíboros-kamerlengónak. Lassanként elmaradt a vatikáni hivatalos bíboros-vezetőknek általa való rendszeres fogadása is. *Meg kell ezeket említeni, hogy megmutatkozzék: XII. Pius örökségében jelentős feladatok is maradtak az utódra, akárki is lesz az. Nem volt ez hiba. A Gondviselés szabta ilyenné XII. Pius egyéniségét, hogy XXIII. János számára előkészítse feladatait — például azt, hogy az egyházi adminisztráció középpontja egy reform után ne terhelődjék túl olyan munkával, amit az egyháztartományok igazgatása is elvégezhet. S az például, hogy az államtitkárság hosszú időn át nem adott politikai utasításokat nagy területek püspökségeinek: a helyi problémák felé való egységes igazodásokat tett lehetővé.*

Az sem volt titok, hogy különböző reformjainak s még további — különösen liturgikus — reformterveinek jelentős ellenzéke volt a kúriai bíborosok között, akik jogosan kívánták a pápától, hogy élükön álljon az egyházi adminisztráció munkájában is. Más bíborosok ezeknek a reformoknak folytatását, sőt szélesebb területekre való kiterjesztését kívánták. Egyházi álláspontok kevés pápaválasztáson távolodtak egymástól merevebben, mint ezen a választáson. És ez növelte meg Roncalli esélyeit.

Mindig csak belülről, a saját szempontjai szerint néztük az életét, életének eseményeit, úgy ahogy ő azt a maga szerény szemével láthatta. Balkáni küldetésében nem keltett feltűnést. Végző soron egyike volt a Vatikán átlag apostoli delegátusainak. Ezekből sok van és noha hihetetlenül összegabalyított és robbanékony kérdéseket oldanak meg okosan és tapintatosan, de egyik feladatuk éppen az, hogy ne járjanak nagy zajjal. A kulisszák mögött dolgoznak, és eredményeik nem látványosak. Gondjaikról és arról, amit elértek, csak vatikáni feletteseik tudnak, az illetékes szekció főnökei és az államtitkár, közben-közben a pápa, miközben ők hangtalanul mozognak csatamezőiken. Roncalliról is tudott XI. Pius és államtitkára, Pacelli Eugenio, a legtöbbit Tardini proállamtitkár, 1929-től kezdve pedig egy metszően okos, éles arcélú, a vatikáni rangsoron egyre előbbrejutó vatikáni monsignore, bizonyos Giambattista Montini. Vékony alakja, hallgatag arca, keskeny ajkai: alig három évvel azután, hogy pappá szentelték, merültek fel a vatikáni államtitkárságon s a rákövetkező tíz év alatt az egyházi élet legkimagaslóbb egyéniségei közé emelkedett. A kardinálisok bíborának leghibiztosabb jelöltjei között emlegették.

A munkája szerint sokáig töltött be valójában olyan helyet, ahol a munkájával együtt bíbor is járt volna. „Bíboros bíbor nélkül” — volt a megjelölése másfél évtizeden sőt még több időn át. Meghök-kentő fiatalon — még negyvenéves kora előtt — töltött be magas rangot a pápai államtitkárságon.

De már akkor felkelt körötte a suttogás, hogy egykor majd „papabile” lesz belőle. Talán azért is nem fogadta el — később — a bíbort, hogy elnémita maga körül a „papabile”-hírt, amely felhangzott, amikor vékony egyenes természetével végigment a Vatikán szédítő folyosóin; amikor még mint egyszerű monsignore, bíborosokat fogadott; amikor a vonásai mögött világító lángot és fölényt mindig udvarias mosoly mögé vonva, az emberekkel tárgyalt.

Nyilván rendkívüli koncentrációs-készsége és hihetetlen munkarejeje volt. Bármely bonyolult ügy is került elébe, ő villámgyorsasággal ragadta meg minden összefüggésével és következményével együtt. S dönteni tudott felette úgy, hogy mindjárt képes volt a fogalmazását is megadni, miért kellett így döntenie. Olyan képesség, amely nagyon-nagyon keveseknek adatott meg akkora mértékben. Ő volt 1928-tól kezdve a közvetlen „főnöke” Roncalli érseknek; őhöz jutottak a jelentései és amikor közben-közben Rómába ment, nála jelent meg hivatali kihallgatáson. A Kúriában sok ilyen furcsaság akad, pl. hogy a hivatalfőnök sokkal alacsonyabb egyházi rangú és sokkal fiatalabb, mint a beosztott.

Azok között, akik ismerték és nagyon becsülték Angelo Roncallit, első volt a fiatal Monsignore Montini. Sőt valószínű, hogy az ő — és Tardini — befolyására határozta el magát XII. Pius, hogy egyházi diplomáciája „balkáni parasztját” rögtönzöttnek látszó elhatározással párizsi nunciusnak teszi meg. Így a fiatalabb nyitotta meg az utat neki, hogy fontosabb posztra jusson és ismertté legyen a világ és világpolitika előtt is. Mikor Roncalli bíboros lett — elvileg azonnal az egyház trónörököse — latolgatni kezdték elvi esélyeit. Nem ugyan a bíborosok maguk: nekik kiközösítés terhe alatt tilos a pápa életében és konklávék kívül akárcsak négy szemközti megbeszéléseket is folytatni a leendő pápa személyéről; ezzel a szigorú kánonnal a mindenkor uralkodó pápa hatalmának egységét védi s az egészségtelen pártalakulások lehetőségének kíván véget vetni az Egyház. Így hát ha nem is a bíborosok, de a vatikáni ügyek iránt érdeklődő világsajtó s az itáliai közvélemény számolgatta az ő kilátásait is.

Az, amit XII. Pius mondott Roncallinak egyszer, hogy benne sejti utódját, kettőjük közt maradt s aligha zavarta őt. Viszont bíborossága éveit alatt, anélkül, hogy bármit tett volna érte, az esélyei vala-

hogyan kezdtek alakot öltetni. Éppen azért, mert az ellentétek végletei között középen álló csoporthoz tartozott.

Akkor már olyan volt a Bíborosi Kollégium összetétele, hogy a külföldi, nem olasz, bíborosok is megkísérelhették volna éppen nem olasz pápajelölt körül többséget kialakítani. Elősegíthették volna ezt az olasz bíborosok közti szakadások, amelyek kevés korunkbeli konklávén lehettek olyan mélyek és végletesek, mint éppen ezen. XII. Pius alatt a kúriai bíborosokból kialakult az ő irányzatának és kormányzatának legmerevebb módon ellentmondó csoport. Ez nem értett egyet egyházi – főleg liturgikus – reformjaival és a szentírási exegézisnek őalatta érvényre jutott irányzatával. A legfőbb ellentmondást az váltotta ki, hogy XII. Pius az utolsó években már nem is fogadta őket, úgy kormányozott. Noha ehhez a mintegy 15 kuriális bíboroshoz az olasz kardinálisok közül is csatlakoztak konzervatívok, eleve világos volt, hogy sem pápai programot, sem pápát nem tudnak adni. Velük szemben élesen állt szintén az olasz bíborosoknak egy fiatalabb és „haladóbb” szárnya. Az összes bíborosok közt ez is kisebbség, amely bár igenelte XII. Pius reformjait, viszont „politikainak” tartotta pápaságát és „egyházias” utódot akart. Körülbelül úgy mint ahogy XIII. Leóra Szent X. Pius következett.

Éppen ez az analógia fordította figyelmüket és kíváncsiságukat Roncalli felé, aki szintén velencei bíboros volt, mint Giuseppe Sarto. Középen helyezkedett a két szélsőséges csoport között. Személy szerint az itáliai bíborosoknak ahhoz a mindössze néhány kardinálisból álló csoportjához volt számlálható, amely szintén nem képezett tudatos „párt”-ot eddig, de feltehető volt róluk, hogy majd ilyenéné alakulnak és ilyenként hatnak, ha majd befalazzák mögöttük a konklávét kapuját.

Minden attól függött, milyen irányzat mellé sorakoznak föl a külföldi bíborosok. Soraikban egyformán voltak XII. Pius reformjainak és modernségének ellenzői és hívei. Voltak, akik irányzatának folytatása mellett „politikus” pápát kívántak volna. Más külföldi bíborosok „egyházias” pápát óhajtottak. Még az sem volt bizonyos, hogy ezúttal bevállalja a konklávét híres mondása, „*Chi va papa al conclave, esce cardinale*” – vagyis, aki holtbiztos pápajelöltként megy a konklávéba, az mint kardinális jó ki onnét.

Sok okból valósult meg annak idején ez a régi elv. Még abból az időből származott, amikor a kúriai bíborosok voltak a választások első számú jelöltjei, azok, akik mellé odaállhatott kuriális társaik többsége és az itáliai bíborosok jelentős csoportja. De ezek törvényszerűen buktak meg, amikor az Itálián kívülről együvé gyűlt bíborosok nélkül mégsem lehetett dönteni arról, ki legyen az új pápa.

A „holtbiztos” pápajelölt így tehát idáig eleve egy kisebbségnek volt csak a jelöltje. Viszont a modern időkben, amikor a világsajtó is érdeklődött a pápaválasztások iránt, az analíziseknek egészen finom és bonyolult eszközeit lehetett alkalmazni a kérdésre, milyen irányzat adja az esélyes pápajelöltet. Ebben az esetben eleve bizonyos volt, hogy a konzervatív és merev ellenzék csoportja nem adhat pápát, még akkor sem, ha külföldi bíborosokat tud maga mellé állítani. Csekély hozzá a számuk — a külföldi bíborosokon dőlt el még fokozottabb mértékben, hogy milyen irányból s hogy kit választanak meg.

Két nem itáliai kardinális látszott legesélyesebb jelöltnek. Az egyik Agagianian volt, XV. Péter néven Cilicia érseke. Briliáns keleti főpap, örmény, aki azonban fiataltsága óta Rómában élt és a Kúria szolgálatában érte el a bíbort. Azóta emlegették papabilisnek. Úgy látszott, ő töri meg a 436 éves hagyományt, hogy személyében nem olasz pápát választ a XII. Pius alatt hosszú idők óta először nem itáliai bíborosokból álló többségű Szent Kollégium. A Propaganda Fide Kongregációnak volt első embere, proprefektus címmel, egy keleti egyházi polihisztor képzettségével s a bonyolult keleti ügyekben roppant tekintéllyel. Rendkívüli jelenség; valóságos uralkodói fönség egyesült benne a tudós és a szervező roppant energiájával s az összes keleti és nyugati nagy nyelvek birtokával. Az volt az előnye, hogy egyszerre számított rómainak (huszonnyolc éves korától kezdve élt Rómában) és ugyanakkor nem olasznak. A legeszményibb választás a kardinálisok akkor adott összetételében.

De a nyugati bíborosok között akadt egy hozzá nagyon is hasonló francia. A hatvannégy éves Tisserant kardinális, a Bíborosi Kollégium feje. Robusztus erő és francia finomság egyesültek benne. Ő is nyelvzeni. A legtudósabb biblikusok egyike, s amellet politikai talentum is. Ha olyan pápát akarnak választani, aki a legtöbbet vitatott biblikus kérdéseknek is a szaktudósa és amellet ismeri az egész világot, amelyet XII. Pius megbízásából utazott be, mint az ő meghitt munkatársa: ráeshetik a bíborosok választása. Olyan francia ő, aki képes lesz eltörölni a francia pápák sorához tapadó mellékízt, olyan francia, aki éppen az Egyház egyetemességét jelenthette volna a pápai székhelyben.

E kettő mellett, akik egészen egyforma helyezésűek voltak — és egyéniségük roppant hatásával is kiemelkedtek a kardinálisok közül — az olasz és a világsajtó még nem kevesebb, mint nyolc itáliai bíborost emlegetett, jelentősen szerényebb esélyeket tulajdonítva nekik.

Közülük Siri bíborost, a genuai érseket, mintegy eleve kizárta a viszonylagosan fiatal, mindössze ötvenkét éves volta. Mellette szólt,

hogy mintegy XII. Pius ellenzéke fejének számított; új pápát rendszerint az előző pápa ellenzékéből szoktak választani. Az hogy „fiatal” volt, semmiképpen nem jelentett tapasztalatlanságot. Egyház-kormányzati beosztásokban érte el a bíborosi rangot, kitűnő taktikusnak ismerték. S ha konzervatív pápajelöltnek esélyei lehettek, ő állt azok között első helyen. De hát mégis a kora szólott ellene. Ily bonyolult időkben a Szent Kollégium — amelynek hagyományai rejtélyes módon azonnal körülvették azt, aki belékerült — nem szokott „fiatal” pápát választani. Az sokáig élhet és sokáig köti az egyházat személyes életéhez, annak irányulásához, egy személyes programhoz. És aki fiatal, az várhat még; lehet belőle pápa valamelyik következő konklávé, ha megéri . . .

A régi pápa iránya és annak ellenzéke közt afféle középben állónak számított Mazella kardinális, a pápai interim kamerlengo-bíborosa. Latin-Amerikában kezdte diplomáciai szolgálatát, kitűnően hajtott végre mindazt, amivel megbízták, s a bíborosok figyelmét könnyen terelhette magára, ha politikus kell, a diplomácia szakértője. Hozzá hasonló metszésű ember volt — a különbségek ellenére — Micara bíboros, az elhunyt pápa vikárius generálisa a római püspökségben. Személyében — mint annyiszor — éppen a helyettesét választották volna meg; köztudott volt az is, hogy éppen ő, éppen „pasztorális” voltával volt konzervatívabb, mint XII. Pius.

Ott volt a hatvanhét éves Lercaro, a bolognai bíborosérsek. Őt viszont radikálisnak tartották helyzeténél fogva, még „haladóbbnak” mint a volt pápát. Gigászi jelenség, viszont a túlzó konzervativizmust testesítette meg a Szent Officium legelső embere, Ottaviani kardinális. Mellette látszottak állani a kúriai bíborosok. De viszont, ha a konzervatív szárny győzhet, megvoltak az esélyei Ruffini bíboros nápolyi érseknek is; ő különösen biblikus kérdésekben volt más állásponton, mint az elhunyt pápa (mert a pápa családokozhatatlan a hit és erkölcs kérdéseiben, de ez nem szól a tudományos irányoknak, amelyekhez csatlakozik).

Még két alak emelkedett az olasz kardinálisok közül váratlanul reflektorfénybe. Valeri bíboros, a Szerzetesrendek Kongregációjának prefektusa, mert a szerzetesrendek korszerűsítése égetően fontos feladatnak látszott. S a legutolsó helyen emlegették Roncalli Angelót. Valahogyan volt a helyzetében valami különös középenállás.

Nagy diplomáciai tapasztalatokkal rendelkezett, de ugyanakkor nem számított „politikai” pápajelöltnek, ami kitűnő ajánlás volt az elsősorban „politikainak” tartott XII. Pius után! (Bár kétséges, hogy XII. Pius alapjában véve az lett volna; de bonyolult jelenségét felmérni: külön téma.) Roncalli bíboros: XII. Pius emberének is számí-

tott, meg nem is. Igaz, alatta emelkedett fel a pályafutása, általa lett bíboros; de minden beavatott tudta róla, milyen váratlan körülmények tették szükségessé, hogy hirtelen olyan ember kerüljön Párizsba, akinek megvan a címe s a múltja is, de aki eléggé jelentéktelen ahhoz, hogy represszáliaként lehessen küldeni. De minthogy bevált, XII. Pius mintegy kénytelen volt „kifizetni” a bíborosi kalappal. Igen, bizonyos mértékig tehát nem számított XII. Pius hívei közé, sőt ha éppen akarjuk, akár az „ellenzéke” is lehetett. És amikor Velence pátriárkája lett, egyszerre mintha elfeledte volna a diplomata-múltját; kiderült, hogy kitűnő főpásztor. Nincs elkötelezve egyik iránynak sem. Koros, igaz, de hát az is elég ajánlás; aligha lesz nagyon sokáig pápa, sőt eszményi „átmeneti pápa” lesz, ha úgy bontakoznak ki a szavazatok körülötte és tárgyalni is tud a bíborosi pártokkal.

Bizonyosnak látszott, hogy esélyei megjelennek éppen első meneiteiben a szavazásoknak. Feltétlenül esik rá majd annyi szavazat. De úgy látszott, nehéz konklávé lesz. Ott volt a két külföldi óriás, Agagianian és Tisserant kardinálisok. A konklávé elsősorban — úgy látszott — kettőjük mérkőzése lesz. Az olasz bíborosokat az is megosztja, hogy nem tudják, melyik mellé álljanak a kettő közül, megosztja őket a nagyszámú olasz pápajelölt: Siri, Masella, Micara, Lercaro, Ottaviani, Ruffini, Baleri s talán nem utolsó helyen Roncalli kardinális.

Tehát nyolc olasz és két „külföldi”! Valószínűleg Agagianian bíboros lesz a konklávé pápája... De viszont ott a híres régi mondás, „Chi va papa al Conclave, esce cardinale”: „Aki mint feltétlenül biztos pápajelölt megy be a konklávéba, mint bíboros fog onnét kijönni”! Mert nem egyszer, éppen a konklávéken „az utolsókból lesznek az elsők”. De még ez sem biztos. Mert például XII. Piusnál nagyjából előre lehetett tudni, hogy pápa lesz, ha bemegy a konklávéba! És XIII. Leóról is éppúgy.

Egyszóval: „hosszú és nehéz konklávé!” — állapították meg az egyházi ügyek, a sajtó, s a bíborosok, kollégiumok, ismerősök jósai. De végül mégsem lehetett megjósolni mást, mint azt, hogy az egész dolog bizonytalan. Tíz jelölt van. S az is lehet, hogy egy tizenegyedik fog a választásból kikerülni, olyan név, amit azelőtt nem is emlegettek és aki azelőtt viszonylagosan ismeretlen volt.

XV. Benedek Bolognában szürke főpap volt, és csak 99 napig viselte bíborát. Ki gondolhatta előre, hogy éppen ő — a kinevezések sorrendjében éppen a legfiatalabbak egyike — fogja viselni a pápai tiarát? Achille Rattit sem ismerte úgyszólván senki sem a bíborosok közül, néhány itáliai kardinális kivételével. Pedig az ő megválasztá-

sához már szükségesek voltak a külföldi bíborosok szavazatai is. Bement a konklávéba, majdhogynem ismeretlenül, s „jött, látták, győzött”, egyénisége roppant erejével, éppen a kicsiny, szikár, öregedő könyvtáros, aki ha rápillantott az emberekre — akár bíborostársaira is — meghűlt bennük a vér, akkora volt akarata. Hát ha ilyen kell, akkor ott van Agagianian s ott van a fejedelmek acéljából kovácsolt Tisserant. De hátha nem ilyen kell?

TIZENHARMADIK FEJEZET
MEGVÁLASZTVA
ÉS MEGKORONÁZVA

Rómát megtömték a zsurnaliszták, a rádió és a televízió emberei. A konklávé, aggályosan megtartva az előírt formákat, bezárta kapuit. A szemek a sixtusi palotaszárny tetején kimagasló hosszú, vékony csőre szegeződtek. Felszállt a fekete füst. Hát persze, hogy ez hosszú konklávé lesz! Az egész világon minden misében külön imádság volt beiktatva „Pro eligendo Pontifice” — hogy a bíborosok azt a pápát válasszák, akit a Szentlélek sugall nekik. Az egyház imádkozott, a bíborosok mérlegeltek, a sokaság várakozott. A San Pietro piazzán roppant tömeg verődött össze mindennap. Rómában — ahol csak a külső városrészekben jár villamos s az iszonyú nagy belterület közlekedését autóbuszok bonyolítják le — sztrájkoltak az autóbusz-dolgozók. De hát az emberek mégis kíváncsiak és odavándoroltak messze városrészekből is, mert nem lehet mindennap elmondani: „Ott voltam a pápaválasztásnál!”

Ott voltak és várták a konklávék nagy, igazi esélyét, a meglepetést. Az újságcikkek, mint valami elektronikus agy, elkezdtek gondolkodni. És minél többet gondolkodtak, annál többször bukkant fel ez a név is: Roncalli. Roncalli? Azért ő is lehetséges. A név elmozdult a legutolsósorban esélyesek közül s a közép felé nyomult. Igen, lehetséges. De mások éppen úgy!

A harmadik nap koradélutánján a tömeg felmorajlott. Fehér füstöt láttak felszállni a kéményekből. De az végül sötétre változott. Nemsokára elterjedt a várakozók között annak híre, hogy Chigi herceg, a konklávé marsallja be is kopogtatott az elzárt faajtón és érdeklődött, mi történt? Tévedés történt! Tehát az emberek várakoztak tovább. Úgy látszik, hogy azért az a legújabb szavazási rend, amit XII. Pius kánonja hozott be, a naponkénti négy-négy szavazás, mind-

eddig ismeretlen tényező, sietteti a konklávé működését. S a rákövetkező szavazáson megtörtént...

Az aznapi — úgy számították — negyedik szavazáson fél öt és öt között szivárogni kezdett a kéményből a füstoszlop. Az óriási tér fölött az égről alávilágított a késő alkonyat. „Szinte hallani lehetett, amint a szívek ütnek” — jegyezte fel később egy jelenlevő. A füst ugyan fehér volt, de nem sötétül-e el, mint előbb? Nem vált sötétté! A sokaság felmorajlott:

— E fatto! E fatto! — Újságírók rohantak telefonvonalakhoz, rádióbemondók álltak készenlétben, a római és milánói rádiók megszakították adásaikat és közölték, hogy amint kihirdetik, ki a pápa, azonnal bemondják nevét. A pápai palotaszárny ablakaiban itt-ott lassan világosság támadt. Bernini kolonnádjainak tetején, a nagy kőoszlopok felett, halk zümmögéssel dolgozni kezdtek a felállított televízió-felvevőkészülékek. A Rómából szertefutó tv-adások csatornáin át egész sor országban megjelent a képernyők lapjain a római alkonyat, a Szent Péter tér, az izgalom nyomása alatt hullámozó és morajló tömeg, a bazilika üres erkélyei s a kupolára sápadtan szegeződő reflektorok; a Kolonnádokról feltáruló látvány a térről kifelé a Via Conciliazione felé. A hírre, az autóbussztrájk ellenére, az is zsúfolódni kezdett. Papok és apácák felvonuló menetei ömöltek a tér távába.

Közben elmúlt egy jó félóra is. Az addig zárt és sötét vatikáni ablaksorok egymás után kezdtek felfényleni. A pápai államtitkárság ablakain át álldogáló és járókelő sziluettek villantak fel. A balusztrád, amelynek mellvédjén az apostolok szobrai sorakoznak, s középen az az erkély, ahonnan be szokták jelenteni, ki a pápa: üresen csillogott a reflektortűz vakító porában.

Fél hat volt, amikor erről az erkélyről mély hangon megszólalt a tér felé irányított hangszóró:

— Evviva il Papa! — Éljen a pápa!

Türelmetlen hangok kiáltottak fel feléje a térről:

— Ma chi? Ma chi? — De ki? De ki?

A hangszóró láthatatlan bemondója azonban nem válaszolt. Nyilván ő sem tudott többet, mint amennyire utasították. Közben a mellvéd és az apostolszobrok mögött a magasban elterülő hatalmas tér is kigyújtotta lámpagömbjeinek fénylő gyöngysorait. Minden szem arra fordult. Fent a magasban és a bazilika előtt is alakok mozogtak. Nem sokkal hat óra előtt felvonult az egész pápai csendőrség, hosszú sorban foglalták el őrhelyeiket, a bazilika ballusztrád alatti frontján, szemben a tömeggel. Hat órakor pedig a pápai fegyveres erők zenekara elkezdte játszani a Pápai Himnuszt. Akolithusok jelentek

meg égő gyertyákkal, és a pápai vékony háromkarú kereszt lassan mozgott előre a magasban. Közvetlenül mögötte egy sor prelátus jött, violaszín ruházatuk fölött fehér karingben. Azután megjelent az erkélyen Canali bíboros, a kardinális-dékán. A Szent Péter tér fojtott feszültsége mennydörgő tapsban robbant ki. De azonnal elnémult, amikor a mellette állók egyike intett: felemelte a karját annak jeléül, hogy a bíboros beszélni kíván. A beállt csöndben feléfordultak a mikrofonok és beállították a felvevőgépek lencséit. A szikár alakon vérvörösen ragyogott a bíbor a reflektorok kereszttüztüében. A koros főpap bejelentette ünnepélyesen, éneklő hanghordozással:

— Annuntio vobis . . . gaudium magnum . . .

Megpihent. Földet rengető taps hangzott fel hozzá a mélyből, az erkély szédítő magasságába.

— Habemus papam — folytatódott a mikrofonok hangszóróin át is elveszőnek tetsző, gyöngé hang. Majd újra megpihent. Lent újra felhangzott a kétszáz ezres tömeg nyugalansága. Felszállott, mint az orkán sóhaja. De azonnal elnémult, mikor a kardinális felemelte jobbját.

— Eminentiissimum . . . — mondta vagy inkább énekelte, s hangját — még a közbeeső lélegzési szüneteket is — a hangszórók elvitték a San Pietro, a Kolonnádok és a Via Reconconciliazione legkisebb zugába, a bekapcsolt rádióhálózatokon át országok sorának millió és millió hangszekrényeibe. Hallani lehetett az olasz té-hang jellegzetes lágy szisszenését és a két sz hosszú összecsendülését.

— . . . Reverendissimum . . . — és a hang ünnepélyessége fokozódott — . . . Cardinalem . . . — s míg mintegy erőt gyűjtött ünnepélyesen mondani ki a nevet, a térről újból felszálltak a magasba a várakozás alaktalan kiáltásai. A bíboros végre kimondta a nevet: — Angelum Josephum Roncalli . . .

A levegő, a tér, a Bazilika és Vatikán épületkolosszusai: megre-megtek a tömeg morájától. A tapstól. A sokaság mennydörgő akklamációjától. A rómaiak mind tudták, hogy a hetvennyolc éves velen-cei pátriárkáról van szó, a neve már önmagában is ismert volt. És miközben a kép- és hangközvetítések háttérében a tér gigászi krátere viharzott, a képernyők és rádiók mindenütt elmondták az új pápa pályafutásának állomásait. Fél Európa szeme és füle szegeződött a híradásra. Bármennyire is várták, mégis páratlan szenzációnak érezték mind a hallgatók. A kancelláriák pedig és püspöki aulák, s a közvéleményformáló szerkesztőségek, villámgyorsan igyekeztek lemérni: Öreg . . . Tehát talán inkább a konzervativizmus felé hajló . . . A kompromisszum embere lehet . . . Nyilván fenntartja s megszilárdítja XII. Pius reformjait is . . . De azért bizonyos mértékig visszatér

a régi rendhez, amint ez rendjén is való... A gyors előrelépést az egyházban is meg szokták fékezni visszahúzó erők... Az Egyháznak is ez a dialektikája... Nem éppen túlságosan hosszú, de mindenképpen eseménytelen pápaságra lehet a világ felkészülve... A Szent Kollégium fenntartotta egyik legrégebb bevált hagyományát, hogy nagyon viharos és mozgalmas időkben nem köti le magát hosszú időre egy fiatal pápa személye és szekuláris ügyekben talán változtatásra szoruló döntései mellé... Átmeneti pápának látszik ő... Igen, egészen bizonyos, hogy átmeneti pápa...

Előzőleg a Sixtusi-kápolna fala között a konklavé drámája a csúcspontjáig ért. A tizenkettedik szavazáson kibontakozott, hogy Roncalli szavazatainak száma meghaladja a szükséges kétharmad plusz egy többséget, és még többet is.

A bíborosok mind fáradtak voltak. A naponkénti négy-négy szavazás, azoknak kínos aprólékosságú formaságai, a szavazócédulák összehajtása és lepecsételése, kehelybe gyűjtése és megszámlálása: önmagukban is elcsigázták őket. De ugyanúgy a tárgyalások és a jelöltek között változó számarány, a Roncalli bíborosra eső szavazatok szívós növekvése.

Szemük a megválasztott felé szegeződött. Az sápadt volt, mint papírai, amelyek fölött lesütött szemmel ült, egészen mozdulatlanul. Hát persze, hogy el fogja fogadni, hisz erről nyílt megbeszéléseket folytattak a részavazók. Néhány észak-itáliai bíboros képezte a hozzászólakozottak szilárd magvát. Amikor nyilvánvalóvá lett, hogy külföldi pápát most még nem lehet megválasztani, mögötte sorakoztak fel a franciák, akik megismerték a párizsi évek alatt az öreg és paraszti értelmességű nunciust, aki szinte félig francia lett. Nem került szembe egyikükkel sem, sima megértéssel volt a kegyetlenül nehéz francia egyházi viszonyok iránt s megértette azt a vonásukat, amit mások „gallikanizmusnak” hívtak. Melléje álltak a haladó olasz bíborosok, és az angolok meg németek. Közben a franciák a latin testvériség alapján megnyerték az ibériai és dél-amerikai kardinálisokat. Ő elfogadta az így mellette kialakuló többséget, és az őt sorra felkereső kúriai kardinálisoknak megígérte, hogy nem fog nélkülük kormányozni, mint XII. Pius tette. Hajlékonyan viselkedett azok felé az olasz, spanyol és más nemzetekbeli bíborosok felé, akik túl gyorsnak találták XII. Pius útját: nem fog olyan ügyekben, amelyek az egész egyház egyetértését igénylik, nélkülük állást foglalni. Előttük alakult át pápává!

Közben Ottaviani bíboros behívta a künn készenlétben álló

Dante szertartásmestert. Az hat asszisztensével leeresztette a baldachinos trónok mennyezetét annak az egynek kivételével, ahol a megválasztott ült. Három kardinális pedig — Tisserant a kardinális-püspökök, Van Roey a kardinális-áldozárok, Canali a kardinális-diakónusok képviselőjében — elébe vonultak. Tisserant megkérdezte:

— *Accepisne electionem canonicam de te factam.* — Elfogadod-e a pápává való megválasztásodat, mely törvényesen történt?

Ő először szólalt meg azóta, hogy a szavazatok kelyhét kiürítették, s az ő nevével adták a döntő többséget a szavazólapok. Latin szavak hatoltak ajkára a holtak szertartásaiból e fojtott pillanatban, hasonlóan egy fuldokló sóhajához:

— *Tremens ego factus sum et timeo...* Megrettentem és félek. Mert ismerem a gyöngeségemet, és jól tudom, milyen kicsiny vagyok, ez hat rám szorítóan...

Ezeket szinte csak suttogta, de hogyha halkán is, tagolva, tisztán, világosan mondta a beleegyezésnek szavait:

— ... De látván szavazatait testvéreimnek, a Római Anyaszentegyház tündöklő kardinálisainak, mint Isten akaratának jelét: elfogadom ezt az általatok eszközölt választást. Alávetem fejemet, kiürítem a keserűség kelyhét, és felveszem a kereszti igáját...

Ettől a pillanattól fogva törvényes pápa volt. Az elfogadás avatta azzá, és nem a későbbi koronázás.

Hátradőlt, hogy jobban tudjon beszélni. Az égők lángsorain túlról halványan megvilágítva letekintettek rá Michelangelo Utolsó Ítéletének a kortól és a koromtól elsötétült alakjai, a kolosszusi Krisztus, aki örök fiatalságának és erejének rettenetében lépdelt a felhőkön, alásújtva a kárhozottakat és magához emelve az üdvözülteket.

— Krisztus Királyságának ünnepén — mondotta még mindig elfogódott hangon — ezt énekeltük mindnyájan: „*Az Úr a mi bíránk, az Úr a mi Törvényadónk, az Úr a mi Királyunk!*”

A rettenetes Ítéelő, a Századok Bírója mozdulatlanul lebegett a freskón a magasban.

Az új pápa megállt. Az imádkozás mozdulatlanságába hullott néhány pillanattig. A bíborosok azt hitték, sírfafakad. Tisserant kardinális pedig megkérdezte:

— *Quomodo vis vocari?* Milyen néven akarod magadat hívni?

Pár rövid pillanat. S ő megszólalt már határozott, mondatról mondatra tisztuló hangon. A meghatottság pillanatai elmúltak felette.

— *Fratres Reverendissimi, vocabor Johannes...* Azt akarom, Jánosnak hívjanak. Ez a név kedves nekem, mert így hívták Apámat. Mert ez volt a neve annak a szerény plébániatemplomnak, ahol

megkereszteltek. — A hangja csengő lett: — És ez a neve nem egy katedrálisnak; elsősorban a Lateráninak, az én püspöki bazilikámnak.

Pápaságának ez volt az első villáma, ez az éppen mindennapi-ságában a pápai trónushoz szokatlan név: 1780-tól kezdve XVI. Gergely (IX. Pius elődje) s XV. Benedek kivételével: csak a Pius és Leó nevek ismétlődtek. A pápák nevei szinte már úgy látszik, meg is rögzödtek. S most így, rögtönzésszerűen, a Piusok és Leók közé — János? Vajon miért?

Ő megmagyarázta, meghatott méltósággal:

— Ez az a név, amelyet a római pápák hosszú sora használt. Közülük huszonkettő kétségtelenül törvényes utóda volt Szent Péternek. Majdnem mindegyiküknek igen rövid volt a pápasága. Elhatároztuk, hogy a magunk kicsiny nevét az ő nevük folytatására használjuk fel.

— És vajon Szent Márk evangélistát, a nekünk most oly kedves — a legkedvesebb — Velencének dicsőségét és protektorát, akit az Apostolfő és a Római Egyház Püspöke így szólított, Fiam, vajon nem Jánosnak hívták-e valójában?

— Szeretett ez a név az Egyháznak, nekünk pedig különösen azért, mert így hívtak két embert, akik szorosan csatolódtak Krisztushoz, a Megváltóhoz és az Egyház Alapítójához. Az első — *Keresztelő Szent János, Urunk Előfutára. „Nem ő volt a Világosság, hanem hogy tanúságot tegyen a Világosságról.”* A másik János pedig, a *Tanítvány s az Evangélista, akit szeretett az Úr és az ő Édesanyja. Isten adja, hogy mindkét János legyen segítségünkre, főpásztori szolgálatunkban.*

Amit nevééről mondott, egyszerű volt és szeretetteljes. A célzás a János pápák rövid pápaságára: az öreg ember bátor szembenézése volt a halállal, és benne volt az életszentség könnyes villogása. És a bölcs derű is: „átmeneti pápának választottatok!” Alázatos volt és őszinte, világos és roppant hatású.

Közvetlenül azután a Szertartások Prefektusa, ebben a minőségben mint Apostoli Főjegyző, kiállította a pápai tisztség elfogadásáról szóló jegyzőkönyvet. Ezt a konklávétitkára is aláírta.

A három kardinális — a kardinális rendek szeniorjai — visszatértek helyükre. Dante szertartásmester intésére most a két kardináldékán járult a pápához. Az oltárhoz kísérték őt, vele együtt mélyedtek rövid imádságba. A megválasztott azután a Sixtusi-kápolnába ment. Három pápai reverenda várta; a Vatikán szabói százados gyakorlatból háromféle alakra készítenek ilyenkor könnyen alakítható fehér reverendákat. Felvette a legillőbbet, a vörös stólat s a fehér

pápai birétumot. Amikor az utóbbit felcserélte a bíborosi birétummal, azt mosolyogva tette Monsignore Jori, a konklavé titkára fejére annak jeléül, hogy a legközelebb tartandó konzisztóriumon a bíborosok sorába iktatja őt.

Visszatért a Sixtusi-kápolnába. Az oltárlépcsők fölé tett Sedes Gestatoriába ült és fogadta a bíborosok hódolatát, akiket egyenként megáldott és átölelt, s akik mind megcsókolták kezét. Régi szokás szerint nem engedte nekik, hogy vörös papucsát is csókkal illessék. Tisserant kardinális húzta ujjára a halászyűrűt. A szertartásmester akkorra már odarendelte a Sedes Gestatoria hordozóit.

A kereszt és a kandeláberek előre vonultak s a pápa a kardinálisok kíséretében kivonult utána a Szent Péter erkélyére.

A k o l o n n á d o k villanylángjaitól, a tér roppant fénygömbjeitől és a reflektorok fénysávjaitól s a róluk aláhulló fényportól megvilágított tömeg: az eget és a földet megreszkettető ujjongásba tört ki.

— Viva il Papa! — Viva il Papa! — rivallgott szinte félelmetesen fel a magasba. Mosolyogva, arcával és kezével üdvözléseket intve látszott az új pápa alacsony, zömök, de hatalmas sziluettje a ballusztrád nappalinál élesebben megvilágított fényében. Végül ünnepélyesen szembefordult a tömeggel. Azonnal csönd lett. S akkor megszólalt a csodálatosan csengő, dallamos, fiatal hang:

— Sit nomen Domini benedictum — hangzott fel a hangszórókon át a pápa hangja a tér minden részén. Mindenki tudta, hogy hetvennyolc-hetvenkilenc éves öregember már, de az a hang hatalmas, egészséges mellkasból szállt fel. Elhasználatlan hang volt, kifinomodva a nagy egyházi szertartások énekeiben. Most először töltötte be a San Pietrót. S a jelenlevők csodálkozására minden öregség, fátyolosság és halkság nélkül, ugyanolyan csengéssel végigénekelte a Confiteor-t, responsoriumaival együtt. Ezután pedig a világ négy tája felé fordulva megadta a Nagy Áldást. „Urbi et Orbi”:

— ... Patris ... et Filii ... et Spiritus Sancti ...

Azután eltűnt a reflektorok fényében akár a látomás. A Sedes Gestatoria felemelkedett egy pillanatra, benne még megvillant a pápa alakja, s már csak az utánavonuló menet látszott. Az Áldások Termébe (Sala dei Benedizioni) vitték vissza. A kétszázezres tömeg pedig még sokáig ujjongott és tapsolt, majd elkezdett lassan szétözlönni.

Leírni azt, ami a Szent Péter téren akkor végigsöpört, nem lehet. Felülmúlná az emberi nyelv gazdagságát. Nem egy vagy néhány nemzet képviselte volt itt, hanem az egész világé. És aki ott volt,

annak élete végéig a szívébe metsződött a látvány. A Piazza di San Pietro e pillanatban a földkerekség egyik fókusza volt. Számtalan mikrofon fogta fel, közvetítette és örökítette lemezre-hangszalagra a tömeghangok áradó crescendóját és sugározta a világ minden tájára. Mozgóképfelvételek, televízió, rádió igyekezett megörökíteni egy-egy részletét a víziónak, átküldeni a föld délkörein.

A visszatérő pápa pedig azt kívánta, hogy a konklávé maradjon együtt másnap reggelig. Ez zavarba hozta a konklávistákat, akik közül a legtöbben sebtében elhagyták a konklávé körülhatárolt területét, az emeletek és a hivatalok ablakaihoz siettek ki, hogy láthassák a pápát, amint első áldását adja.

A pápa rájuk mosolygott: — „No, ti, akik megtörtétek a konklávé pecsétjét, most ki lennétek közösítve... Még szerencse, hogy mi, a magunk új helyzetében segítünk rajtatok...”

A gigászi-nagy Borgia-teremben, ahol a konklávé alatt a közös étkezések történtek, meghívta a bíborosokat vacsorára. Ez neki egyetlen csésze teából állott. Az ő kényelmére Masella kardinális megnyitotta az első emeleti lakosztályt, amely egyébként a — konklávé alatt szünetelő — pápai államtitkárság rendelkezésére állott. Korán vonult vissza új lakosztályába, miután kiadta a rendelkezését, hogy másnap reggel, kilenc órakor akarja fogadni a Sixtusi-kápolnában a kardinálisok formális engedelmességi nyilatkozatát; utána akarja megtartani első beszédét a világhoz; s csak ezután bocsátja szét a konklávé.

Nem szívárgott ki semmi arról, mi történt a kardinálisokkal való eme első beszélgetésen.

Amikor megválasztották, Vclencében úgyszólván néhány perc múlva hatalmas tömeg rivalgott a Szent Márk téren a pátriárkai palota körül. Ugyanazon az estén az örömtüzek szái csillogtak a sötétbeborult bergamói mezőkön. Milánói újságírók rohantak autókon Sotto il Montéba, hogy beszélgessenek akkor még élő három fivérével. Az öreg Roncalliak zárkóztak voltak és lakonikus rövidségűek.

— Mit gondolnak testvérük megválasztásáról?

— Hát valakit csak meg kellett nekik választaniok... Nem?

Amikor a neki kijelölt lakosztályba tért, a saját kívánságára fogadta a konklávé kormányzóját, Monsignore Federigo Gallo di Vignalet, Chigi herceget és Monsignore Prima Principét. Megköszönte a konklávé alatt tett szolgálataikat, fogadta Monsignore Tar-

dini államtitkárhelyettest és megszilárdította megbízását továbbra is.

Közben a Vatikánt valósággal elárasztották a telegramok és gratulációk az egész világról. Kifejezte azt a kívánságát, hogy látni akarja, mindenekelőtt a bergamói püspököt, családját, Sotto il Monte-i barátait és velencei híveit. Közvetlenül utána megparancsolta, hogy nem vasárnap, november kilencedikén akarja magát megkoronáztatni, hanem *kedden, november negyedikén. Ez Borromei Károlynak, az ő nagy szentjének születésnapja volt...*

Megválasztásának híre az egész világon kedvező hatást váltott ki. Körüljárt a hír, hogy az új pápa rendkívül éleseszű és kitűnő képzettségű. Egyszerre feltűntek az érdeklődési irányok és területek, amelyeket Párizsban mutatott. Egyházak s világiak mind szenvedélyesen kezdtek múltjában kutatni és következtetéseket levonni abból. Az egyházkormányzatára vonatkozó mérlegelések mind kiemelték származását, egyéniségének szilárdságát. Hamarosan arra következtek, hogy aligha lehet egy bíborosi párt, de akár irányzat embere is. Elkezdtek sejteni, hogy a kormányzata egyéni lesz és személyes — de még mindig nem számítottak arra, ami később bekövetkezett. Megírták, hogy koránál fogva kétségtelenül átmeneti pápa lesz.

Pápaságának első napján nagyon korán kelt, elvégezte breviáriumát és misét mondott. Kilenc órakor Monsignore Jorio és Dante pápai szertartásmester a Diszöltönyök Termébe kísérték. Itt felöltöztették, fejére tették az aranszálakból szőtt pápai mitrát. A Sixtusikápolnában pápai trónra ült. A kardinálisok egymás után járultak elé, rangjuk és kinevezéseik sorrendjében és megadták neki a formális engedelmességi nyilatkozatot. Mindegyiküknek csókra nyújtotta a kezét, magához ölelte őket és békecsókot adott nekik. Hordozható ágyon vitték hozzá Tiem bíborost, s ő pillanatnyi habozás nélkül leszállott trónjáról, úgy ölelte magához. Amint kívánta, Jorio — a zsinati titkár — is, le kellett, hogy tegye a bíborosok szokásos hódolatát, annak jeléül, hogy már felvételt nyert a Szent Kollégiumba.

Azután megtartotta első rádióüzenetét a világhoz. Önvallomás volt ez arról a megrendülésről, amellyel a Gondviselés intézkedését fogadta. Pápaságának programja, amelyet később valóra váltott. A nemzetek vezetőihez intézett kérés és békeszózat, amiből a nagy békeenciklikája fakadt. Végül ünnepélyes áldást adott a világnak.

Ezen a napon az Osservatore Romano s az olasz katolikus lapok inkább humorára, emberi egyéniségére vonatkozó apró történetekkel igyekeztek szórakoztatni olvasóikat. Egyébként még ezen az első

napon megnézte elődének felnyitott lakosztályát, s maga adott utasításokat a berendezésen kívánt változtatásokról. Váratlanul megjelent a vatikáni rádiónál és alaposan átnézte műszereit. Sorra ismerkedett a Kúria hivatalainak vezetőivel. Másnap fellázította a pápai szertartások őrzőit: az ebéden, a saját asztalánál fogadta családtagjait és továbbra is rágyújtott szivarjára az esti étkezés után. A fejében azért derengeni kezdett, hogy vele valami új kezdődött.

Amíg a Kúria és a Vatikán köréi ezen tűnődtek, a legnagyobb örömet Velence és Itália mutatták. Olyan ellenkező pártállásúak üdvözölték örömmel, mint a kereszténydemokrata Gronchi olasz köztársasági elnök és Velence kommunista expolgármestere. Azonkívül persze mégis elsősorban Franciaország örvendezett, amely most már valósággal az ő második hazájának kezdte tekinteni magát. Franciaországban egyszerre valahogy megéreztek — egyházi vezetők, irodalom, publicisztika — a vele kezdődő új korszakot. Csak azt nem tudták még megmondani, hogy mi lesz ez az új.

Mindössze egyetlen hetet adott a „Sanpietrini”-k — a Vatikán munkásait nevezik így — részére, hogy az óriási bazilikát és a Vatikánt felkészítsék a koronázásra. Az borzongató sebességgel közeledett. — *Quarto novembre?* — mondták szkeptikusan. — Lehetetlen! — Ez volt az első reakció. Ő azonban tudta, hogy mit akar. Túl akart jutni az ünnepségeken. Tudta, hogy rövid ideig fog uralkodni. Még az az öt nap is számított, amivel közelebb hozta ezt a koronázást. Akármilyen nehéz volt, végül mégiscsak lehetséges lett.

November negyedikén, Borromei Szent Károly ünnepén megjelent a Díszöltönyök Termében, felvette a pápai albát, stólat és a köpenyt s a mitrát, s előtte és maga után a papok, prelátusok és püspökök tömegével kivonult a Sala Regiába. A Sedes Gestatorián levitték a Szent Péter Átriumába, ahol Nagy Konstantin lovasszobrára áll. A bejáratnál míg a kórus a *Tu et Petrus*-t énekelte — arany-szálakból szőtt mitrával a fején fogadta a Bazilika kanonokjainak és előljáróinak hódolatát. Belépett a Bazilikába. A kórusról Longhi Diadaléneke harsogott, körülötte pedig hívőssereg akklamációi. A menet megállt a Szentháromság-kápolnánál. Itt kiszállott a Sedes Gestatoriából, imába merült pár percre, majd a menet tovább folytatta útját, Nagy Szent Gergely pápa kápolnájánál állott meg a hordozható trón. Itt fogadta a bíborosok nyilvános hódolatát, a követek s a nemzetek küldötteinek képviselőit, akiknek tribünjei oldalt voltak felállítva. Utána a Tertiát intónálta a Római Breviáriumból, amit a papok és a prelátusok énekeltek tovább. Felöltötte az ünnepi mise-

ruhát, fejére tették a mitrát és ujjára húzták a Halászgűrűt. Wendel müncheni érsek, Tisserant, Gemelli és Ottaviani érsek ministráltak neki. Mikor a Tertiát végigénekelték, Gemelli bíboros adott jelt az ezüst díszű vörös pálcával, hogy induljon meg a processio. Háromszáz érsek, püspök, apát és a szerzetesrendek főnökei kísérték a főoltárhoz, Bernini bronz baldachinja alá. A menet alatt háromszor állt meg a Sedes Gestatoria, mind a háromszor Monsignore Fallani, a pápai szertartásmester egy marék gyapiúvattát lobbantott lánggra előtte, hogy az fellobbanjon, majd villámgyorsan kihunyjon: „Sancte Pater, sic transit glória mundi!” – Szentséges Atya, így múlik el a Világ Dicsősége!

Az oltár előtt kiszállt a hordozható trónból, békcsókot váltott a három junior kardinálissal. Majd – miközben levették mitráját – elrecitálták a Confiteort és a misekezdet imádságát. A rómaiaval szomszédos három püspökség betöltője énekelte az oratiókat, „Super Pontificem”. Tisserant tette rá a palliumot, ezekkel a szavakkal:

– Fogadd a teljes főpapi hatalom palliumát, a Mindenható Isten dicsőségére és Isten Anyjának, a Dicsőséges és Szeplőtelen Szűz Máriának, s a Szent Apostoloknak – Szent Péternek és Szent Pálnak – tiszteletére, és a Római Anyaszentegyház javára.

A mise folytatódott; a pápakoronázás litániáját énekeltek körülötte. A Szentlekkét és Evangéliumot először latinul, azután görögül, az egyház egységének jeléül. A szentmise végén hármias áldást adott, az utolsó evangélium elmondása után pedig ismét végigkísérték a templom főhajóján, ki a piazzára, ahol kétszázezer ember tolongott. Az óriás menet végtelen ujjongása közt ment föl a Sala Regián, fel az erkélyre, ahova a televíziófelvételek szegeződtek és ahonnan a rádióbemondók közvetítették a rendkívüli eseményt.

Felvonták a Kulcsok jelképével átszőtt roppant drapériát a balusztrádon: ez volt a koronázás háttére.

Trónon hozták, körülötte voltak kardinálisai, és szembefordult a Szent Péter terével, a Via Conciliazionével. A pápák régi erődje, a Szent Angyal vára zárta le Róma képét előtte, az ősi kőkolosszus, ahol Nagy Szent Gergely pápa előtt Szent Mihály Arkangyal a hüvelyébe dugta a pestis bűntető kardját. S a jelen és múlt roppant látománya előtt a bíboros-diakónus elkezdte az oratiót:

– Könyörögiünk! Mindenható és örök Isten, a papság s minden uralom szerzője, adj kegyelmet a te szolgádnak, Jánosnak a mi pápánknak, hogy üdvösen kormányozhassa a Te Egyházadat, melyet a Te Kegyelmed állított fel . . .

Aztán a kardinális-diakónusok rendjének dékánja, Canali bíboros, tette fejére a háromkoronás tiarát, azt mondva:

— Fogadd fejedre ezt a hármaskoronát... Az Üdvözítő helyetese vagy, az ő tiszteletére és dicsőségére. Amen!

XXIII. János pápa megáldotta az egész világot. A tömeg, amely jelenlétével e pillanatban valóban az egész világot jelképezte — térdrehullva fogadta az áldást és óriási akklamációban ujjongott a pápának.

Onnan vitték trónján a pápai sekrestyébe. Levetette a miseruhákat. A Szent Kollégium tagjai vették körül, élükön Tisserant bíborossal. A francia főpap klasszikus folyékony latinsággal így szólt a pápához:

— Szentséges Atyánk, a Bíborosok Szent Kollégiuma ebből az ünnepélyes alkalomból ismét hódolatát mutatja be Szentségednek és teljes szívéből forrón imádkozik, hogy jól kormányozza Szent Péter hajóját, Szűz Mária közbenjárásával és az isteni kegyelem minden ajándékával eltelítve. Fogadja Szentséged a súlyos hivatalhoz a Szentlélek minden ajándékát. Sokkal inkább, mint azt az arany diadémot, hordozza Szentséged a mi örömünket és szeretetünket, az Igazság és az élet, a Szentség és a Kegyelem, a Szeretet és a Béke országlására.

A pápát szemmel láthatóan mélyen meghatották a kardinálisok fejének szavai. Megindultan köszönte meg hódolatát s szeretetteljesen fordult hozzájuk. Ez volt pápaságának hivatalos indulása. Megválasztása és koronázása közt és azután is: részegeződött az egész világ figyelme. — Milyen lesz? Mik lesznek pápaságának eseményei?

Különös volt. Az egész világ egyszer csak valami rendkívülit kezdett várni ettől az aggastyán észak-itáliaitól. Pápasága elindulásának valahogyan egészen más volt a légköre, mint a közvetlen elődeié, XII. Piusé, XI. Piusé, XV. Benedeké. Nem volt hiába ő is velencei pátriárka, mint Szent X. Pius. A hangulat, amely belőle kisugárzott, ő reá emlékeztetett. A fordulat amit a világ várt, valamilyen mértékben megtörtént. Bebizonyult hamarosan, hogy mégsem átmeneti pápa.

II. RÉSZ

TIZENNEGYEDIK FEJEZET

A ZSINAT ELŐSZELÉBEN

Mi sem jellemzi jobban XXIII. Jánost, mint az az anekdota, amely pápaságának kezdetén villámgyorsan bejárta egész Rómát. Mikor a jezsuita generálist először fogadta, az sajátmagát és a világ több mint 37 000 jezsuitáját ünnepélyesen az ő rendelkezésére bocsátotta. A pápa erre nyájas és ironikus mosollyal ünnepélyesen rendelkezésére bocsátotta a világ több mint félmilliárd katolikusát. Róma elragadtatással tapsolt. A pápa válaszában fényében pátosztalanul mutatkozott meg emberi arca, derűje, humora és az, hogy „nem fagy rá a fehér reverenda”. Nem szakított régi szokásaival. Még kedvenc napi egy-két szivarjával sem. Nem csinált titkot abból, hogy szereti a levegőt, a mozgást, a gyaloglást. A lapok kezdték „Gyalogjáró János” melléknéven emlegetni, ez is csak fokozta népszerűségét. Hírek terjedtek el arról, hogy noha egész életében kitűnő és pontos hivatalnok volt, nem tartja szerencsésnek, hogy a szerkezet, amellyel kormányozni kénytelen — a Római Kúria — túlságosan az egyházi bürokrácia megtestesítőjévé meszesedett. És hogy emiatt a Kúria reformjára gondol. Hogy nem szereti a Sedes Gestatoriát. Terhére vannak a személyét mint pápát övező ceremóniák. Egyéb változtatásokat is szeretne.

XI. Pius megszabadult attól, hogy világi államfő legyen. Második utóda — XXIII. János meg akart szabadulni a túl szoros formáktól. Ezek voltak a körülötte villogó szóbeszéddek. De ezek még mindig inkább illettek ahhoz a derűs, korpulens öregúrhoz, akinek a világ tartotta őt. Pápaságának és egyéniségének jellemző vonása a zsinat lett, az ő zsinata, amelynek bejelentése — 1959. január 25-én — úgy hatott, mint a villámcsapás, és nem lehet róla azt mondani, hogy azonnal bizalmat és elragadtatást váltott volna ki környezetéből. Ellenkezőleg, megdöbbenésre és aggodalomra készítette azt: vajon

nem egy öregember elhamarkodott elhatározása-e? Olyané, akinek sejtelve sincs arról, mire vállalkozik. Alakja a hír villámfényében távolról sem tűnt fel olyan kedvezőnek, mint utólag, most látjuk. Nemcsak a bíborosokat és a Kúriát döbbsentette meg, hanem először még azokat a főpapi köröket is, amelyek később a legtöbbet nyertek a zsinattól. Az egyházi vezetőkörök idegenkedtek a zsinatnak még a gondolatától is, pláne egy ebben az időpontban tartott zsinattól. A világ helyzetét nem tartották rá alkalmasnak.

1959 januárjának második hete összeesett azzal, hogy Franciaország többé-kevésbé az amerikai jellegű prezidenciális hatalommal ruházta fel de Gaulle tábornokot; a szovjet nép sikerrel lőtt fel egy 3245 font súlyú rakétát a Hold felé; Kubában a baloldali Fidel Castro buktatta meg Batista tábornok diktatúráját. Itáliában a Democrazia Cristiana szövetségre lépett az egyik szociáldemokrata párttal. Nemcsak az időt tartották a politikai eseményektől túlságosan zsúfoltnak, nyugtalannak, de a zsinat eszméje is szerencsétlennek tűnt fel előttük. Még egy pápa sem kerülheti el, hogy összehasonlítsák elődjével, így a pápai trónra került jószágos, egyszerű aggastyánt is úgy látták, mint aki nem is hasonlítható össze a vakító XII. Pius-szal. Mi az? A Kúria tudja, az összes bíborosok tudják, a főpapok, a világ közvéleménye tudja, csak éppen utóda ne tudná, hogy kilenc évvel ezelőtt, 1950 táján, XII. Pius már szólt egy zsinat esélyéről? Sőt, meg is vizsgálhatta annak lehetőségét „agytrösztje” néhány embe-rével. De az egészen szűk körű kis személyes bizottság által készített elaborátum elolvasására elvetette az összehívás gondolatát. Akár-mennyire is ellene volt hangolva a Kúria, ebben igazat adtak neki. Igen, a pápai tévedhetetlenség kimondása óta a teljhatalomnak mintegy hivatali részeseként munkálkodó, lassú de pontos (vagy méginkább pontos de lassú) Kúria úgy vélte — és ez a vélemény bele is szivárgott még a hivatalos teológiai felfogásába is —, hogy a pápai tévedhetetlenség kimondásával a teológiai fejlődés megkapta a maga „zárókövét”. Nincs hátra más, mint annak gyakorlása. Zsinatok egyszerűsrimindenkorra feleslegesek, csak zavart okoznának, feleslegesen szólhatnak bele a pápai hivatalok működésébe.

János pápa azonban valami merőben újat készült megvalósítani. A földkerekség változásai már régen előkészítették egy reform forradalomszerű szükségességét. Európa hajdan egységes keresztény kultúrája megszűnt s a történelem eseményei két pillanatnyilag merőben ellentétes célú dimenzióra sarkították. Egyház és állam szétváltak. Befejeződött valami, amit már Richelieu megkezdett, Napóleon és Bismarck folytattak, s ami tetőpontját érte el a világot gyarmatosító államok imperializmusában, amivel viszont felébredtek a világ

színes népei és szabad helyüket követelték a világban. S az Egyház „politikája” túlságosan benne ragadt az Európa-központúság szemléletében. Holott Európa közben az lett, ami geopolitikailag valójában mindig volt: legkisebb kontinense a Földnek. Igaz, hogy az Egyház múltjának döntő része ezen a kis területen játszódtott le. Itt változott a hajdani Római Birodalom a keresztény Nyugattá: ennek népeit szervezte meg a keleti, jórészt görög világ eltávolodása után nemzetekké az Egyház; részt vett — tevékenységet vállalt — fejlődésükben a francia forradalomig. Szimbolikus jellegű volt, hogy Consalvi bíboros államtitkár még mint a pápai állam küldötte vett részt az európai Régi Rend utolsó nagy összejövetelén, a Bécsi Kongresszuson. A pápaság még megpróbálta — a XIX. században — konkordátumok hálózatával átszőni az európai államokat, s ennek a munkának tradíciói hatották át a Kúriát. De vajon ennek a munkának toldozó-foldozó jellegét érezte-e meg a római arisztokrata XII. Pius és nem ezért határozta-e el magát élete utolsó tíz évében majdnem teljesen a Kúriától? Pápasága s a mindössze pár évvel fiatalabb Roncalli Angelo élete alatt hatalmas méretű változások játszódtak le. A világ roppant roppanással szakadt el múltjától, annak régi formáitól. A hajdani angol világbirodalom átszerveződött gyarmatbirodalomból brit nemzetközösséggé. S miután Anglia népek, törzsek, rádzsák és szultanátusok káoszából valósította egységgé Indiát, ennek az egységnek nevében lépett elő egy lepedőbe burkolt sovány, apró ember, Gandhi. Egyéniségének kisugárzó, hallatlan erejével népe vezetőjévé és jelképévé vált, s bejelentette igényét arra, hogy az addig elmaradtnak tekintett, nyomorúságos indiai nép százmilliói, részt vegyenek az egész világ lelki és politikai jövőjében. Az összeomlott cári birodalom helyén — a fejlődés erőitől és Lenin roppant elméjétől létrehíva — megvalósult a Szovjetunió, s már első hivatalos megnyilatkozásaival nemcsak az orosz néphez, hanem a szovjet állam tanácsköztársaságát az egész világnak — „Mindenkinek” — bejelentő szikratávirata: valami szokatlant jelentett be az egész emberiségnek. Az új szovjet-államiság felelősségérzetét az egész emberiség jólétének és életsorsának alakításáért. A Szovjetunió vált sarkpontjává a világ mássá tételének. Az ottomán birodalom felső-sége alól kiszabadult arabság különböző területein elkezdődött az a fejlődés, amely az iszlám előkelő családjainak hűbérisége helyébe napjaink iszlám prezidencializmusát hozta. Az arab értelmiségből, katonaságból, a szocializmussal rokonságot tartó forradalmi mozgalmakból kiemelkedő nagy egyéniségeket, a Ben Bellák, Burghibák, Nasszerek, Moszadikok szerepét. Megindult fekete Afrika forrongása is. Fellépni és a fehér emberek helyett népük élére állni készültek a

fehér civilizáció egyetemi központjaiban nevelkedett diákok. A volt Holland-India helyén háromezer sziget fölött egységes állammá alakult a majdnem százmilliós többségben maláji és a szintén mohamedán Indonézia, és az akkor még fiatal orvossal, dr. Szukarnóval élén kihirdette alkotmányát „Az Egyetlen Igaz Istennek (Allahnak) és az Indonéz Népnek nevében”. A dél-amerikai államokban szociális irány felé is fordultak az egymást váltó és leváltó forradalmak. Kommunizmus valósult meg Kínában és Tibetben, s modern állam készült berendezkedni a japáni istencsászárság helyén. A világ óriás államegységekké kezdett válni. Ennek látványa mellett anakronizmusnak hatott a volt Európa szemhatárai közé zárt s még mindig a pápai kisállamiság emlékeibe belemerevedett Kúria.

Miért jutott válságba ez a hivatal a pápák oldalán éppen a pápai tévedhetetlenség kihirdetése és megvalósulása óta, éppen ennek a dogmának képviselőjeként? Miért vált a teremő szellemet annyira nélkülözővé? A Tridentinum utáni szellem, amely jó darabig élt Rómában, jóidő óta már freskókká és márvánnyá merevedett, afféle műemlékké. S majdnem műemlékké vált az Egyház hajdani, annyira élő diadala. Krisztus diadala. Szűz Mária diadala. A szentek diadala. Az egyházi reform diadala. A Vatikán modern kurialistái nem is tudták, hogy ennek a triumfalizmusnak légkörében nőnek fel és hivatali stílusuk fogalmi nyelvének hovatovább egyre kevesebb érintkezési pontja van egy körülöttük merőben elváltozó világ valóságaival. Így került a Kúria obstrukcióba a világgal s az veszélyessé vált, mert a Kúria mégiscsak a pápa hivatala volt s elmaradottá tehetette volna a pápaságot a korról, a kor igényeivel szemben. A „semper idem” eszméje ez, azé az eszméé, hogy az Egyház és tanításai mindig ugyanazok az elváltozó világban: azt a változhatatlanságot őrizték ők, a „defensores fidei” s a történelem avatja őket Isten Városának bástyáivá. Roppant kísértés ez, egyike a legnagyobbaknak: úgy tekinteni az Egyházat, mint egy történelmi korszakoktól és földrajzi méretektől körülzárt citadellát egy ellenséges világban!

XXIII. János egész életútja affelé vezette, hogy függetlenné válnon ettől a szellemtől. Eppen az volt a jelentősége, hogy ő „kívülről” jött, s a külső világ friss levegőjét hozta magával. Hogy milyen elfogulatlansággal, arra ismét csak életének egyik anekdotája világít rá. Párizsban kapcsolatba került a kitűnő protestáns tudóssal, akinek szelleme, puritanizmusa, lelkiismerete nagyon tetszett neki. — Miért nem közeledhetünk belsőleg egymáshoz? — kérdezte tőle egyszer. — Azt hiszem oly különbözőek egymástól a fogalmaink! — felelte az. Roncalli csak legyintett: — Hát igen, de csak a fogalmaink. Viszont mit számít a fogalmak különböző volta a jóbarátok között? . . .

Ezzel persze nem azt akarta mondani, hogy a felfogásbeli különbségek jelentéktelenek. Nem a hittételek, a dogmák hatását kívánta lekicsinyelni. Csak azt fejezte ki, hogy a keresztények között a szeretet a primátus és az elvi kérdéseket is mindjárt másképp közelíthetik meg és másképpen látják, ha szeretik egymást.

Mikor gondolt vajon először arra, hogy egyszer talán pápa lesz és meg is valósíthat valamit ebből a gondolatból, annyit, amennyi egy pápának hatalmában áll? Lehet, hogy XII. Piuszal való négyszemközti beszélgetése után, amikor az közölte vele, hogy őt sejtí utódának. Tehát velencei bíboros-pátriárka korában, mialatt látta XII. Pius életének és korának múlását, miközben ő megőrizte szilárd paraszti vasesztségét, s látta a bíborosi testület kimondatlan ellenrétéinek növekedését, és ezek között látta nőni a saját — szintén kimondatlan — esélyeit. Bizonyára van valami mögöttes jelentése annak az első szónak, amit mikor kibontakozott a ráeső szavazatok törvényes többsége, mondott a bíborosdékán kérdésére, elfogadja-e pápává való megválasztását.

— Horrefactus sum! — felelte akkor, feltekintve Michelangelo freskójára, az Utolsó Ítéletre: — Borzadályt érzek!

Valóban, borzadályt érezhetett arra a gondolatra, hogy igen, megtehet mindent, ami egy pápa hatalmában áll, megtehet mindent, mindent a világtörténelem és az Utolsó Ítélet felelőssége előtt.

Nyilván itt kell keresni a zsinat összehívásáról szóló elhatározás személyes gyökereit.

A z e l s ő, akinek ezt a szót, „zsinat” kiejtette, az általa bíboros-sá kreált Tardini volt. Az egyik zsinati sajtótájékoztatójában személyesen, ő maga említette, hogy a mindennapi hivatali kihallgatásai egyikén történt, amikor a pápának a világhelyzetről referált. Az felfemelte pillantását dolgozóasztaláról és átnézett a Tiberis felé, a Szent Péter téren át. Ez a pillantás tette, hogy négy év múlva az egész világról összegyűlt papok, püspökök vonultak át ezen a téren, az általa összehívott zsinatra.

A kérdés, amit Tardini beszámolója vázolt neki, az volt, mi módon lehetne pápaságának legmagasabb értelemben vett „politikáját” megállapítani, egységes elveit, rendszerét megalkotni. A kérdés mindenütt ahhoz a megállapításhoz vezetett, hogy az Egyháznak valami módon egészen más konfrontációba — érintkezésbe, viszonylatokba — kellene jönni a világgal, mint amilyenben van. Milyennek kellene lennie ennek a konfrontációnak? És hogy jussunk hozzá elveikhez? A pápa gondterhelt volt, elgondolkodó, aggódó.

— Egy zsinat által — mondotta végül.

Tardini bólintott: hódolattal és udvariasan. Hiszen a szó „zsinat”, mint végső elvi eszköz, mint minden kérdés megoldása (ha nem is használható eszköz, ha nem is megvalósítható megoldás) elvégre mindig ott lebegett a Vatikán levegőjében. De hát végre is nem lehet majdnem 3000 püspököt csak úgy összehívni, a megoldandó kérdések egytől-egyig a pápaságra nehezednek; a pápa monarchikus — atyai és uralkodói — egyházkormányzatára. És valahogy majdcsak megoldják magukat a felvetődő kérdések, s ha valamiről akta készül, a Hivatal a maga oldaláról részben már eleget is tett a kérdés megoldásának. A Vatikán nem siet, hagyja a kérdéseket, nemegyszer évszázadokon át érlelődni, azután egyszer csak megoldódik az a kérdés, akár azáltal, hogy megszűnik lenni, eltűnik a valóság napirendjéről, mely felvetette. Az öreg kardinális-államtitkár — maga is aggastyán, hajdan a közvetlen főnöke Roncallinak, akinek mint az Egyház balkáni diplomatájának az ő kezébe jutottak jelentései — bólintott. Persze hogy a zsinat, a bölcsek köve, amelynek a modern korban való alkalmazását még fel kellene találni, s ez a másik aggastyán, a pápa tudja ezt.

— Igen, Szentséges Atya — szólt engedelmesen —, persze hogy egy zsinat által... — és Tardininak folytatnia kellett a beszámolóját. De János pápa sem ezen a kihallgatáson nem tért vissza a gondolathoz, sem a következő napokon. Úgyhogy az államtitkár csak annyit mondott bizalmasan munkatársainak, hogy ennek a pápának a fején is átvillant a zsinat gondolata, de ő is elfelejtette. És azonkívül öregember is, aki könnyen felejtethet.

De hát — a világtörténelem és az egyháztörténelem olyan apró mozzanatokból áll — nem feledte el.

N é h á n y n a p p a l később az Egyház Egysége Oktávájának második napján, szentmisét mondott a Szent Családról nevezett s annak szentelt magánkápolnájában. Az ünnepnap az Egyház Egységének Vasárnapja, afféle a hívők köztudatában kevésbé szereplő belső ünnep; oktavás ünnep. Több katolikus országban ennek hetében imádkoznak a világ vallási egységéért. Szentmiséjén csak titkára, Don Loris Capovilla (később XXIII. János életének és írásbeli hagyatékának legszorgalmasabb bűvara és közlője) volt jelen. Tőle tudjuk, hogy ezen a napon, mise után XXIII. János letérdelt és a napi evangéliumról elmélkedett, Szent János evangéliumának 17. fejezetéről.

Itt találta meg a zsinat három főgondolatát. Első az emberiség békéje és egysége, a második a kereszténység egysége, mint első

lépések az előbbi cél felé, a harmadik az egyház megújodása és belső reformja — mint első lépés a kereszténység egysége felé. Ennyit tudunk a zsinat előzményeinek magában XXIII. Jánosban lejátszódott belső történetéről.

Igaza van Tardininak: neki említette először ezt a szót: „zsinat”. De Tardini nyilván azt hitte, hogy a pápa is jól látja a zsinat elé meredő nehézségeket, akadályokat. Éppen most szakítani el egyházmegyéiktől az összes püspököket, amikor a világ dolgai olyan nyugtalanok, olyan olvadt állapotban vannak... És éppen most, amikor az Egyház dolgai is olyan olvadt halmazállapotban vannak... Tardini magában nyilván örült, hogy a pápa ilyen józanul, magától is látja az akadályokat s nem nyúzza őt részleteivel egy lehetetlen és megvalósíthatatlan gondolatnak. Hiszen rettentő ideig tart egy zsinatnak akár az előkészítése is, ki tudja, hogy az, aki összehívja, megéri-e a zsinatot? Az Egyház és a pápaság történetének útjai ilyen személyesen eltervelt, de ugyanily okok folytán meg nem valósult zsinatokkal vannak kiköveztve!

Ezek a gondolatok mind igazak voltak. És igaz volt az is, amit XXIII. János ezeken kívül is nagyon józanul látott mint az akadályok tényezőit.

A következő héten mégis bejelentette gondolatát, már mint elhatározását, annak a tizennyolc kúriai bíborosnak, akik jelen voltak a San Paolo Fuori Le Mura pápai főoltárnál mondott miséjén.

A Lateráni Bazilika és a San Pietro mellett ez Róma legfölségebb harmadik székesegyháza. Az ember eltörpül és elvész a gigászi oldaloszlopok kördejében. Még Konstantin császár kezdte meg építését. Főoltára alatt nyugodott Szent Pál ereklyéjének egy része, sőt egy időben Szent Péteré is, mert a Vár és Vas századaiban — a Népvándorlás, az arab kalózkodás és a longobárdok zavaros időszaka alatt — biztonságosabbnak látszott itt őrizni.

Fent a szédítő magasban, a főhajó legfelső szalagmezőnyén, a sima, egyszerű, de roppant hatású őskeresztény gerendamennyezet alatt az összes pápának köralakú mozaikarc képei sorakoznak. Felbecsülhetetlen érték. Legalább az V. századtól fogva hiteles vonásokkal ábrázolták a pápákat. A bazilika a restaurálások során is megtartotta őskeresztény szépségét. Márványpadlója, roppant oszlopai, pápaképei, bronz és arany díszítése elmondhatatlan benyomást keltenek; lesújtják és felemelik a szemlélőt.

A templom történetében mindig emlékezetes lesz a IX. Pius ha-

lálakor bekövetkezett tűzvész-katasztrófa. Akkoriban is restauráló munkák folytak a templom tetőzetén és nyilván az egyik munkás hanyagságából kigyulladtak a tetőgerendák. Az óriási máglya egész Róma felett véresre festette az éjszakai eget. A Vatikánban éppen akkor haldokolt IX. Pius. Nem merték neki megmondani, mert szerette ezt a bazilikát és fájt neki a Vatikán kapui mögé magát önként bezárva: nem láthatja a Nemzetek Apostolának templomát. Így halt meg, csukott és lefüggönyözött ablakok mögött, Rómának ettől a tűzvésztől mint valami természeti jelenségtől haragvörösen lángoló ékgupolája alatt. A bazilika tetőzete beszakadt, az óriási gerendák lezuhantak, az olvadt ólom és bronz patakjai végigfolytak a falakon. A pápák oly sok féltő gonddal őrzött és restaurált arcképei megsemmisültek, bár szerencsére maradtak róluk másolatok.

XIII. Leó egyik első gondja volt a bazilika újjáépítése és felszentelése. A megújhodott bazilika roppant pompával jelenítette meg a pápák államfői hatalmát is. Amíg utódai önkéntes foglyai voltak a Vatikánnak, a pápák nem misézhettek a főoltáron, ahol csak a pápa mondhat szentmisét (vagy az ő engedélyével valamelyik őt magát képviselő bíboros). XXIII. János most ide jött ki misézni és itt mondotta el a zsinatról első hivatalos megnyilatkozását, 1959. január 25-én, Szent Pál megtérésének ünnepén.

Ezen a napon, miután misét mondott itt a főoltárnál, átment a templommal egybeépült bencés kolostorba, és a kardinálisok koszorújától övezve beszédet mondott. Ebben közölte velük — rendkívül egyszerű szavakkal — elhatározását: összehívja az egyetemes Egyház zsinatját, hogy igazságok nyilvánuljanak meg, hogy a hívők közelebb kerüljenek hitükhöz, hogy mindannyian csatlakozzanak a világ békéjéhez és boldogulásához.

A bíborosok — a Kúria bíborosai voltak — némán és elkábultan hallgatták. Mind koros férfiak voltak, tudós és roppant egyéniségek, az egyházkörmányszat tiszteletre méltó óriásai. Mind őszinte belső figyelemmel és külső önfegyelemmel valóban felnéztek korlátlan urukra és parancsolójukra, Krisztus és Péter helyettesére. Arra a bíborostársukra, aki olyan szabálytalan és vesztelő pályafutás után, az utolsó menetben az ő szavazataik segítségével lett pápa. Akik maguk is jelöltek voltak és a helyébe kerülhettek volna, régen megszűntek már arra gondolni: „Mi lenne, ha én állnék ugyanott most...”

Ismerték az alacsony, görnyedt öregembert. — Amióta Szent Péter székén ült, azóta is sokszor néztek szembe vele. Az arc nyájas redői, a rájukszegzett pillantás, az erős ajak, amelyik mögül a szavak előtűntek — nyilván most olyannak tetszett előttük, akár egy álarc kellékei. Minden pápa megválasztása után, előbb vagy utóbb

bekövetkezik az a pillanat, amikor egyszerre eltávolodik tőlük, még legbizalmasabb, az egyénisége minden redőjéig őt ismerő környezetétől is. Egyszerre „messze” lesz; egyszerre „pápa” lesz; titokzatos és kiismerhetetlen. Hát ez volt az a pillanat!

— Nagyon is megindultak voltunk ahhoz, hogy szavakat találjunk — próbálta magyarázni később az egyik bíboros a némaság okát. De ebben is benn volt a kétkedés, hogy amit a pápa akar, megvalósulhat-e? Mind nagyon józan emberek voltak, a hatalom cróskezü, szilárd realistái. Mind tudták, hogy az álmok, a rosszul elgondolt lehetőségek nem szoktak megvalósulni. — És vajon nem egy, a természet szavától, az életkortól már rendkívül rövid távra méretezett pápaság terv-e itt valami olyant, amit csak egy fiatalabb pápa vihetne végig? — gondolhatták mindannyian.

Szavainak a világ közvéleménye számára való bejelentése a maga nemében kitűnően szerkesztett vatikáni félhivatalosnak okozta a legnagyobb gondot. Az Osservatore Romano-nak. Ezt a lapot ropant felelősségtudattal készítik; minden szavát valósággal a tizedgrammokig patikamérleglen mérik le. Az Osservatore Romano még másnap is rendkívül óvatos volt, bár igyekezett ezt méltóságteljesen tenni.

— A Szentséges Atya — közölte megfontoltan a zsinat hírért (tehát éppen a legnagyobb szenzációt), két kisebb fontosságú közlés közé szorítva — három nagyfontosságú eseményt jelentett be. A római egyházmegye zsinatját; egyetemes zsinat összehívását az egész Egyház számára; ezt pedig a kánonjogi kódex reformja előzné meg. A Szentséges Atya szándékaiban a zsinat nemcsak a keresztény nép lelkijavát célozza, de egységre is akarja szólítani az elkülönült közösségeket.

Csodálkozunk az Osservatore óvatosságán? A legkevésbé sem! Egy lap végre is nem azért van, hogy a jövőbe lásson prófétai szemekkel. Nem is azért van, hogy hódolattól haldokolva ünnepelje a pápák minden szándékát. Hanem azért van, hogy ezeket egyáltalán bejelentse. Hisz oly nehezek voltak az idők, oly bizonytalan az egyház és a pápaság helyzete. Jól látták azt az Osservatore Romano szerkesztőségében. Azt is, hogy az óriási apparátus, a vatikáni hivatalok együttese, gondterhelten fogadta a feladatot.

Miért is követelnők meg az emberektől, akik éppen azért végzik kitűnően feladatukat, mert realisták, miért követelnők meg tőlük, hogy meglássák valakiről, hogy szent; hogy természetfölötti erőket tud mozgósítani; hogy egyszerre csak valami titokzatos befolyás révén mellette mozdul meg majd minden tényező. Igen, nem voltak a zsinat mellett előkészítve a sajtó; a püspökök; a hívők; a másval-

lásúak közvéleménye; a teológiai tudományosság; az egyszerű emberek százmilliói. De egyszerre csak mellette mozdultak meg mind. A sajtó; a püspökök; a hívők; a másvallásúak közvéleménye; a teológiai tudományosság; az egyszerű emberek százmilliói.

A sajtó — a világsajtó szervei, a katolikus és nemkatolikus országok nagy lapjai, a katolikus és nemkatolikus orgánumok — nagyon illő módon közölték az egyetemes zsinat összehívásának szándékát. Űgy, mint szenzációt! De a szűkszavú híradás nyomán úgy szóltak a zsinatról, hogy annak képe bennük praeformálva volt. Nagyon kevesen alkottak még pontos fogalmat arról, milyen is lesz a zsinat valójában. Voltak katolikus lapok, ahol a szenzáció közlése mögött is érződött a kedvetlenség. Egyszerre csak megnyilvánult az elmúlt nyolcvan év alatt — a vatikáni zsinat óta — közfelfogássá lett vélemény, hogy a zsinatok kora elmúlt, merőben felesleges a pápai tévedhetetlenség kimondása óta. Ez még a nemkatolikus tömegekre és lapjaikra is kisugárzott. Ezt fejezte ki pl. az angol Timesnak ünnepélyes harangkondulása, tiszteletteljes csodálkozása, hogy no lám... vajon miért... na majd meglátjuk és mi is hozzászólunk, ha majd bővebbek lesznek információink és konkrét tényekre kerül a sor... Rómában egyébként azt beszélik...

Nos, Rómában „egyébként” mindenfélét beszéltek. Róma és sajtója — a katolikus sajtó is, függetlenül a Kúriától — és annak most is jejes és borús közhangulatától. Olaszosan lelkesedtek. De — és megint csak az infallibilitás dogmája miatt — nem láttak mást az összeülendő zsinatban, mint afféle nagyobbsszabású, fényesebb Eucharisztikus Kongresszust. Hogy ez összeül-e? Róma közvéleménye nem egyszer jobban érzi előre az Egyház nagy középponti eseményeit, mint a Kúria. Róma légköre — és a nyomán Itáliáé — biztosra érezte meg, hogy ez a zsinat összeül. Viszont azt is gondolták, hogy nem lesz más, mint nagyszabású ünnepély, a tomboló triumfalizmus légkörében. Éppen ezért kikapcsolva az Itália számára is égető olyan fontos kérdéseket, mint pl. a kereszténység viszonya a kommunista rendszerekhez — egyes olaszországi (no persze meg spanyol) katolikus lapok habozás nélkül hitték, hogy János pápa minden átmenet nélkül hurcolja Rómába a protestánsokat, lábcsókra roskadni előtte. Akik ilyesmit véltek, legfeljebb annyi engedményt tettek, hogy „Róma túlságosan is jelképes pont volna ehhez” és a zsinat éppen ezért (akár a görögök egyesülését megkísérlő zsinat Firenzében) ezúttal Velencében lesz. „Nagyon komoly helyről származó” információkra hivatkoztak. Ezek az információk egyébként is túltengtek, míg

később a zsinati sajtóiroda meg nem kezdte működését. De még jóval előtte a komoly és minden sorukért felelősséget vállalni tudó Herder Korrespondenz és Kölnische Katholische Nachrichten Agentur hírszolgálati iroda (utóbbi rövidítve KNA), megkezdte a sajtónak valódi anyaggal való rendszeres ellátását.

Franciaország? A francia sajtó briliáns helyzetképeket írt. Nem képzelgett, nem jövendőlt. A valóságos problémákat kombinálta és egyelőre diszkréten, csak a sorok mögött, kételkedett. Ha felvennék mindazt, amit a tények tűznének egy zsinat napirendjére, hát bizony elég nehéz lenne azokat mind megoldani! S kialakult — nagyon hamar — a zsinati kérdések későbbi olyan kiváló publicista-vezérkara, mint az Etudes-ben Rouquette Atya, vagy a Le Monde-ban a világi Henry Fesquette. És mellettük kezdettől fogva megmozdultak az írni is kitűnően tudó francia teológusok, akiket túlságosan is „haladók”-nak könyveltek el Rómában. Írni kezdték s írásaik közül egyszerre csak a püspökök, papság, teológiai tudományosság, hívők közvéleménye támadt. Eleve egy „haladó” zsinati párt. Nagyjából ugyanez történt a német nyelvű országokban, Angliában és Hollandiában is. A legnagyobb feltűnést — valamivel később — Németországban Küng Hans professzor könyve keltette.

Azután a világ döbönt örömmel, várakozással és még az ellentmondások mögött is megnyilvánuló reménykedések között fogadta a hírt. Abban a véleményben, hogy az elképzelések szerint a tárgyalások fölött dominálni fog a keresztény egység elvi kérdése. Azok, akik buzgón és alaposan tanulmányozták magukat a sorra kerülhető kérdéseket, megsejtették, hogy annak tárgysorozata a keresztény egység kérdésén kívül nyilván foglalkozni fog a XII. Pius által elindított liturgikus reformokkal, a püspöki méltóságnak az első vatikáni zsinaton nyitva maradt megfogalmazásával. Emlegették még — eléggé bizonytalanul — a papság nőülésével kapcsolatos állítólagos engedményeket. De még a legbeavatottabbaknak látszók sem merték volna gondolni azt, ami — ma már látjuk — a zsinat lezárása után — bekövetkezett. Mérsékeltnek vélték a liturgikus reformokat — a valóságban a nemzeti nyelven mondott szertartások következtek. Nem merték hinni a püspöki méltóság olyan fönséges és tág értelmezését, mint ami bekövetkezett. És főleg azt nem, hogy maga a pápaság lesz bátorítója és előmozdítója annak, hogy a püspökök merjenek a saját püspöki szuverenitásukban gondolkodni. Mindez eléggé lassan ment kezdetben.

A római kúriai körökben csak nem akart életre galvanizálódni a zsinatért való lelkesedés. Kilencven évvel ezelőtt hasonló hangulatnak volt az oka az első vatikáni zsinat meghirdetése. „Mi az? — kiáltott fel akkor Pitra Giovanni-Battista kúriai kardinális — zsinat? Hogy idejöjjenek a francia teológusok, meg német teológusok és megpróbálják felforgatni a mi Kúriai Kongregációinkat?” Már akkor is azokat féltették.

A pápai székben ülő aggastyán azonban váratlanul rendkívül szívósnak mutatkozott.

— János pápa éjjel-nappal körbenjár Jericho falai alatt — mondotta valamivel később egyik bizalmasa a zsinat egyik történetírójának — és nem nyugszik meg mindaddig, amíg a falak le nem omolnak.

Május 17-én kinevezte a zsinat „Előkészítő Bizottságát”.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET

A NAGY SZOCIÁLIS ENCIKLIKA

János pápa négy és fél éves uralkodása alatt (a „Pacem in Terris” enciklikán kívül — amelyet külön a maga helyén tárgyalunk majd —) a következő enciklikákat bocsátotta ki: „Ad Petri Cathedram”, megjelent 1959. június 29-én és az igazsággal, egységgel és a békével foglalkozott; a „Sacerdotii Nostri Praecordia” megjelent 1959. augusztus 1., az Arsi szent plébános halálának 100 évfordulója alkalmából; „Gratis Recordatio” megjelent 1959. szeptember 2., a rózsafüzérről; „Princeps Pastorum”, megjelent 1959. november 28., a katolikus missziókról; „Mater et Magistra”, megjelent 1961. július 14., a szociális és társadalmi kérdésekről; „Aeterna Dei”, megjelent 1961. november 11., Nagy Szent Leó pápa halála évfordulója alkalmából; „Poenitentiam facere”, megjelent 1962. július 1., felszólítva a híveket, hogy a II. Vatikáni Zsinat előzetéjén készüljenek fel erre a nagy eseményre.

A Szentszék félhivatalos lapja, az Osservatore Romano 1961. évi július 16-i számában tette közzé a „Mater et Magistra” kezdetű enciklikát. A zsinat meghirdetésén kívül először ebben nyilvánult meg XXIII. János pápa epochális nagysága, látomása a világról, az Egyházzal, s a kettő viszonyáról. Le merté mérni XIII. Leó nagy szociális enciklikája, a Rerum Novarum és a XI. Pius által kiadott Quadragesimo Anno megjelenése óta beállott változásokat, az osztályok helyzetében s a társadalom szerkezetében, és mint elődei, ő is állást foglalt és irányelveket adott a katolikus világnak.

Méltatását talán — a zsinatra tett hatásainak is élébe vágva — azon kell kezdenünk, hogy a II. Vatikáni Zsinaton elsöprő erővel teljesedett ki és vált hivatalossá egy teológiai irányzat. Ez

természetesen nem az égből hullott alá, s különösen nem készen. Tétélei egyformán fakadnak a legmodernebb német és francia teológusoknak — a Karl Rahnergnek és az Yves Congaroknak — tanulmányaiból, és XXIII. János pápának még mint Angelo Roncallinak eszméiből. Ez utóbbiakat a zsinat első ülősszaka előtt, a „Mater et Magistra”, az első ülősszak után pedig a „Pacem in terris” fejezte ki. Valójában azt, hogy a hittételeknek, a dogmáknak teológiája után meg kell alkotni az emberről és emberi kapcsolatokról szőló teológiát. Mi az ember, hol a helye a teremtet világban, a saját maga által alkotott társadalomban és technikai civilizációban?

A válasz roppant egyszerű. Az ember Istennek nemcsak teremtménye, hanem a képmása is, ezen alapul minden ember — és nemcsak a hívő ember — rendkívüli méltósága és értéke a világban. Ezen a méltóságon alapulnak az embernek az ember iránt való kötelességei. Például a tisztességes megélhetést és a kultúra eredményeit minden ember számára biztosító társadalmi rend megteremtése az egész földgolyón („Mater et Magistra”). S az egyetemes béke alapelveinek és eszközeinek megteremtése és megőrzése („Pacem et terris”). XXIII. János nemcsak felismerte ezt az „emberközpontú teológiát”, hanem mindjárt alkalmazta is két roppant fontos területen. Ki sejtette volna, hogy a teológiának nagy, korszakot alkotó géniuszai közé fog majd emelkedni ő, a hajdani fénytelen szerepű, majdnem hogy névtelen balkáni apostoli delegátus, az egyszerűség és alázat őriása?

Meg kell jegyeznünk, hogy a zsinat összcültekor a pápán kívül senkinek még csak sejtelve sem volt, hogy ilyen fontos döntésekre sor kerül. Bár mindenkit, aki részt vett a zsinaton, eltöltött valami homályos várakozás. De mit várhattak valójában? Előttük készen feküdtek a zsinati előkészítő bizottságok különböző „szkémái” a Tridentinum és az I. Vatikánnum utáni teológia hagyományos kiérlettségében. Mit fog kezdeni velük a zsinat?

Itt van például a liturgia. Az előterjesztett szöveg alig akart mást, mint hogy a X. Piustól XII. Piusig történt — nem jelentéktelen — liturgikus fejlődés eseményeit a zsinat a maga lélektani tekintélyével összegezve, itt-ott további óvatos fejlődésnek hagyjon nyitva utat a középponti egyházkormányzat ellenőrzésével. Igen ám, de ott volt az egyetemes istenképiségnak és egyetemes emberméltóságnak XXIII. János s a legmodernebb teológusok által képviselt eszméje. Amik a hívőkre, a „laikus világra” is vonatkoztak. Ezek törtek át a nyugati egyház latin rítusát és latin nyelvét, amelyek legföljebb némi engedményeket voltak hajlandók tenni a népnyelveknek „is”. De hiszen még a görög és latin nyelvek is azért lettek „litur-

gikus nyelvekké", mert valamikor népnyelvek voltak. Ma már, amikor a szertartási szövegek értelme bármely nyelven utolsó árnyalatáig ellenőrizhető, miért ne lehetne liturgikus nyelv minden anyanyelv?

Ami pedig a liturgikus tartalmakat illeti: egyszeribe éppen a nyugati egyház fölséges gesztussal tekintett túl Európán, a színes népek kontinensei, ősi kultúráik és megtartható kultikus szokásaik felé. Nemcsak az volt a változás, hogy Rómában, a gregorián fővárosában először hangzott fel a dzsessz-mise néger törzsek ujjongását a Természetfeletti előtt való leborulását, alázatot kifejező dallamkincsével. Ez valójában jelentéktelen részlet volt csak. Az egyetemes liturgikus elv ott volt, hogy szertartások további fejlődésében utat kell nyitni a színes népek olyan sajátos beidegzéseinek, amik maradandó értékek.

Hiszen éppen a „Mater et Magistra” vette védelmébe a színes népek kultúrájának értékeit. Az figyelmeztetett, hogy ezekkel együtt kapcsoljuk őket be az egyetemes emberi haladásba. A „Mater et Magistra” elítélte a fehér faj kolonializmusát, de még „paternalizmusát” s azt az elvet, hogy a színeseket afféle jóindulatú „atyai” hatalom alatt kell tartaniok a fehéreknek, mint „örök” gyermeknépeket. A II. Vatikánumnak pedig fel kellett számolnia egy ezzel együtt elavult missziós romantikát, a „szegény vad testvérekét”. Pedig ők a keresztségben velünk egyenlő rangú testvérek, és joguk van a szertartásokat is érzelmi és képzeleti világuk szerint alakítaniuk.

Milyen büszkén emlegette az egyháztörténetírás, hogy az „egyház mentette át a görög-római kultúra kincseit” az emberiség jövődjébe. Ez igaz is, de ha megnézzük ennek a kultúrának területét, akkor az óvilág földrajzilag ma alig jelentős beltengerének, a Földközi-tengernek partvidékét látjuk magunk előtt. Elenyészött az egész Terra bolygó méreteihez képest és a föld más kultúráihoz s kultúrtájaihoz képest; gondoljunk csak a sárga, barna és a fekete bőrszínű száz- és százmilliók népek ősi civilizációira. S gondoljunk arra, hogy valamikor nyilván egy színes pápa áll majd az egyház élén, melybe fehér, fekete, sárga és barna bőrszínű püspökök igazgatják a hívók lelki ügyeit egymás közt teljes egyenrangúsággal s apostoli kollégiummá zárultan. Vajon az egyház kultúrája akkor is a görög-római kultúra és annak öröksége marad-e? Mondjuk ki: csak a fehér emberiségé? Csak az teremthet tovább is kultúrát?

Előre kell bocsátanunk, hogy amikor a II. Vatikáni Zsinat összeült, akkor egyszerre csak minden mást kérdést háttérbe szorítva: ez a kérdés nehezedett teljes súlyával a püspökökre s a zsinat minden résztvevőjére. Mindenki érezte, hogy az egyház az egész földet érintő dogmatikai igazságai birtokában is: valójában először kerül abba a

helyzetbe, hogy az egész emberiség számára kell döntenie gyakorlati kérdések egész sorában. A fehér ember kultúrájában való gondolkodás horizontja széttört az egyház körül, éppen az atomkorszak kezdetén tágabb horizontok tárultak fel az egyház körül, az egész emberiség látóhatára. S ezzel együtt a kérdés: mi az ember, mi a helye és szerepe a teremtet világban, a saját maga által alkotott társadalmakban, az ősi és a technikai civilizációkban?

Szerencsére XXIII. János roppant bölcsességgel előre megadta ezekre a kérdésekre az általános zsinórmértéket a „Mater et Magistra” enciklikában. Ma már kiderült, hogy ebben – és a zsinatot követő „Pacem in terris”-ben – tükröződik az ő lángelméjű egyetemes emberszeretete, tündöklő optimizmusa s ez vált a zsinat hivatalos teológiájává; teológiájává az atomkorszaknak, a zsinat utáni korszaknak, amelyben most élünk. Ezen a méltóságon alapulnak az embernek az ember iránt való kötelességei. Például az, hogy az emberiség az egész földön olyan társadalmat teremtsen, amely biztosítja „az ember méltó” megélhetését, a technikai civilizáció, az egyetemes kultúra és a sajátos ősi kultúrák javaiban való részesedést. Az egyház elítélte az enciklikában a színes népek feletti kolonializmust, neokolonializmust, sőt még a paternalizmust is; ez utóbbiban azt a felfogást, hogy a fehér embernek afféle jóindulatú atyai hatalom alatt kell tartania a színeseket, mint „örök gyermeknépeket”, holott ők egyenlő rangúak az emberméltóságban az emberiség más népeivel. Megilleti őket, mint gazdasági fejlődésben elmaradottakat, a gazdagabb népek kollektív segítsége, megilleti őket a technikai kultúra, de éppen így a saját ősi kultúrájuk is. Egyebek közt ezek voltak azok a motívumok, amelyek oly óriási „sikerét” keltették ennek az enciklikának a színes népek kontinensein.

Ez a „Mater et Magistra” igazi jelentősége, az emberméltóságnak mint teológiai alapelvnek deklarálása. Természetesen roppant érdekes az is, hogy azt az enciklika a szociális kérdésre alkalmazta. Ebben megvan a „Mater et Magistra” különös jelentősége. Az a szenzációja is, hogy a mai adott helyzetnek megfelelően ismeri el a kollektív szocialista életrend olyan igényeit és fogalmát, mint a köztulajdon természete. Hogy a magántulajdon csak Isten-elrendelte formájában relatív és alárendelt jelentőségű; hogy a gazdasági életnek az emberiség közjavát kell szolgálnia; hogy még a mezőgazdasági földterületnek is lehetséges a kollektív birtoklása. De beszéljen inkább maga az enciklika, amely a „Rerum Novarum” és a Quadragesimo Anno” ismertetéseivel kezdődik. E megelőző enciklikák bírálatát az jelenti benne, amiről nem emlékezik ezeket a pápai megnyilatkozásokat ismertetve, s még jelentősebb az, amiben eltér tőlük.

A „MATER ET MAGISTRA” A „RERUM NOVARUM”-RÓL

— XIII. Leó a gyökeres átalakulások, éles ellentétek és elkeseredett összeütközések éveiben emelte fel szavát — mondja a Mater et Magistra a Rerum Novarumról, amikor a gazdasági élet szereplői közti kapcsolat legfőbb irányító törvénye a korlátlan szabad verseny volt. A tőke kamatját, az áruk és szolgáltatások árát, a nyereséget és a béreket kizárólag a piaci törvények gépies érvényesülése határozta meg. Az államnak tartózkodnia kellett minden beavatkozástól a gazdasági életbe. A szakszervezeteket az egyes országokban vagy betiltották, vagy eltűrték, vagy magánjogi személynek tekintették. Az így felfogott gazdasági életben az erősebb joga teljes elméleti igazolást kapott és uralkodott az emberek közti konkrét kapcsolatokon. A gazdasági rend mélységesen zavaros volt.

— Hatalmas vagyonok összpontosultak kevesek kezében, a dolgozó osztályok nyomora pedig egyre növekedett. A bérek alacsonyok, sőt éhbérek voltak, a munkakörülmények kétségbeesítőek, nem voltak tekintettel a munkások testi egészségére, az erkölcs parancsaira és a vallásos hitre. Különösen a gyermekek és a nők dolgoztak gyakran embertelen körülmények között. A munkásokat állandóan fenyegette a munkanélküliség. A család szétbomlásnak indult.

— Az emberi együttélés gazdasági és szociális szektorát rendezni kellett. Ennek elvei: elsősorban a munkára vonatkoztak, ezt nem árucikként kellett kezelni és értékelni, hanem az emberi személyiség kifejezőjeként. A legtöbb ember számára a munka az egyetlen forrás, amelyből létfenntartási eszközeit mérítheti és ezért munkája díjazását nem lehet a piaci törvények gépies játékára bízni, hanem az igazság és egyenlőség szerint kell megszabni.

— A magántulajdonhoz, a termelő javak tulajdonához társadalmi funkció fűződik, olyan jog tehát, amelyet a saját és mások javára kell gyakorolni.

— Az állam nem maradhat távol a gazdasági élettől: ott kell lennie, hogy előmozdítsa az anyagi javak elégséges mennyiségének termelését, és őrködjék valamennyi állampolgár jogai felett, főként a leggyengébbek, a munkások, a nők, a gyermekek jogai felett. Már XIII. Leó enciklikája leszögezte, hogy a dolgozók természetes joga olyan társulásokat létrehozni, amiket a legalkalmasabbnak találnak törvényes gazdasági-szakmai érdekeik kivívásához.

A „Rerum Novarum”-ból ezek azok az elvek, amelyeket a „Mater et Magistra” maradandóknak tekint és amelyekre támaszkodni kíván.

AMI A „QUADRAGESIMO ANNÓ”-BÓL MARADANDÓ

— XI. Pius negyven év múltával újabb dokumentummal emlékezett meg a Rerum Novarum enciklikáról: a Quadragesimo Anno enciklikával. Ebben a dokumentumban a pápa megragadja az alkalmat, hogy az idő múltával megváltozott körülményeknek megfelelően kibővítsa a keresztény szociális tanítást.

— A felmerült kétségek különösen a magántulajdonra, a bérrendszerre és a katolikusoknak a szocializmus iránt való állásfoglalására vonatkoznak.

— A magántulajdont illetőleg XI. Pius egyrészt állította, hogy az természetes jog és hangsúlyozta társadalmi aspektusát és funkcióját.

— A bérrendszer kérdésében elődünk világosan rámutat, hogy az akkor adott körülmények között a munkaszerveződést ki kell bővíteni a társadalmi szerződésből vett clemekkel oly módon, hogy „munkások... bizonyos fokig társbirtokosok, a kezelésben és a haszonban részesek legyenek”.

— A legnagyobb elméleti és gyakorlati fontosságú azonban az a megállapítás, hogy a „munka helyesen sem meg nem mérhető, sem méltányosan nem díjazható, ha személyes jellege mellett a szociális természetét is figyelembe nem vesszük”.

— Figyelmét nem kerülte el, hogy a XIII. Leó enciklikájának kiadása 40 év alatt a történelmi helyzet mélyrehatóan megváltozott. A szabad verseny a vele szervesen összefüggő dialektika révén végül is csaknem teljesen lerombolva önmagát odavezetett, hogy a gazdagság nagymértékben összpontosult és óriási gazdasági hatalom került kevesek kezébe, „kik többnyire nem is tulajdonosai, hanem csak kezelői és forgatói a rájuk bízott vagyonnak, amely fölött szinte korlátlan hatalommal rendelkeznek”. Így tehát, mint a pápa megállapította, a szabadkereskedelem helyére a gazdasági hatalom lépett és alakult a pénz nemzetközi imperializmusa.

— XI. Pius enciklikájának legjellemzőbb alaptételeit kettőben foglalhatjuk össze:

— *Az első az, hogy nem lehet a gazdasági tevékenység és intézmények legfőbb elvéül elfogadni az egyéni vagy csoportérdeket, sem a szabad versenyt, sem a gazdasági egyeduralmat, sem a nemzet presztízsét, hatalmát vagy más hasonló kritériumokat. Ezzel szemben a gazdasági tevékenység és intézmények legmagasabb kritériumának a szociális igazságot és szeretetet kell tekinteni.*

— A második az, hogy tevékenykednünk kell egy olyan belső és nemzetközi jogrend létrehozása érdekében, állandó közintézmények vagy szabad intézmények komplexumával, amelyet a szociális igazság határoz meg, s amelyhez a gazdasági élet alkalmazkodik.

A GAZDASÁGI, TECHNIKAI, MŰVELŐDÉSI VÁLTOZÁSOK. A GYARMATRENDSZEREK MEGSZŰNÉSE, SZOCIALIZÁLÓDÁSA

A „Mater et Magistra” ezután kitér a legutóbbi változásokra.

— A helyzet — mondja —, amely már XII. Pius megemlékezése idején megváltozott, az azóta eltelt 20 évben mélységes átalakuláson ment keresztül mind az egyes politikai közösségeken belül, mind pedig azok kölcsönös viszonyában.

— Tudományos, műszaki és gazdasági téren: az *atomenergia felfedezése*, első alkalmazása háborús célokra, növekvő hasznosítása békés célokra; a *vegyipar előtt megnyílt határtalan lehetőségek a műanyagok gyártása terén*; az *automatizálás kiterjedése az iparban és a szolgáltatásokban*; a *mezőgazdasági korszerűsítés*; a távolságok csaknem teljes eltűnése a hírközlésben, elsősorban a rádió- és a televízió jóvoltából; a közlekedés meggyorsulása, az űr meghódításának megkezdése.

— Szociális téren: a társadalombiztosítás fejlődése és egyes gazdaságilag fejlett politikai közösségekben a teljes társadalombiztosítás bevezetése; a felelősségérzet kialakulása és megerősödése a szakszervezeti mozgalomban a nagy gazdasági és szociális kérdésekkel kapcsolatban; az alapfokú oktatás állandó fejlődése; az egyre terjedő jólét; a növekvő társadalmi mobilitás és ennek következtében az osztályok közti válaszfal csökkenése; az átlagos kultúrájú emberek érdeklődése a világszerte lefolyó napi események iránt. Ezenkívül a gazdasági rendszerek megnövekedett eredményessége egyre nagyobb számú országban kihangsúlyozza a gazdasági és szociális arány aránytalanságot egyrészt a mezőgazdasági, másrészt az ipar és a szolgáltatások szektora között; a világviszonylatban pedig a még kiáltóbb gazdasági és szociális aránytalanságot a gazdaságilag fejlett országok és gazdaságilag most fejlődésnek induló országok között.

— Politikai téren: sok politikai közösségben egyre több állampolgár vesz részt a közéletben: Tegyük ehhez hozzá nemzetközi téren a gyarmati rendszerek megszűnését, az ázsiai és afrikai népek politikai függetlenségét; a népek közti kapcsolatok megsokasodását és szorosabbá válását, a köztük fennálló kölcsönös összefüggések elmé-

lyülését; a nemzetközi szervek egyre gazdagabb hálózatának létrejöttét és fejlődését, amelyek nemzetek feletti jellegre törekszenek.

— *Korunk egyik jellemző jelensége a szocializálódás, vagyis a társas kapcsolatok fokozódó sokasodása, a társas élet és tevékenység, valamint a jogi intézményesítés különböző formáival. E tény oka többféle történelmi tényező, köztük a tudományos és műszaki fejlődés, a nagyobb termelési hatások, az állampolgárok magasabb élet-színvonala.*

— A szocializálódás tükröződése és egyszersmind oka az államhatalom fokozódó beavatkozásának a legkényesebb szektorokba is, amelyeknek pl. az egészségügyi ellátás, az új nemzedékek oktatása és nevelése, a szakképzés, az általában elhanyagolt munkaterületek felkarolása. De ugyanakkor gyümölcse és kifejezője az emberi lények egy természetes, szinte ellenállhatatlan törekvésének: hogy társuljanak azon célok elérésére, amelyek meghaladják egyes személyek képességeit.

— Világos, hogy ennek a szocializálódásnak sok előnye van. Lehetővé teszi számos egyéni jog kielégítését, különösen az ún. gazdasági-szociális jogokét, amilyen pl. az emberhez méltó létfenntartás: az orvosi gyógykezelés; a magasabbfokú általános és megfelelő szakképzettség; lakás; munka, megfelelő pihenés, üdülés. A gondolat terjesztését szolgáló korszerű eszközök egyre tökéletesebb megszervezése — sajtó, mozi, rádió, televízió — lehetővé teszi, hogy az egyes személyek részt vesznek az emberiség világviszonylatban zajló történetében.

Majd rátér a „Mater et Magistra” a nehézségekre:

— *Lelkünket mélységes keserűség fogja el annak a rendkívül szomorú képnek láttán, hogy sok ország és egész földrészek számtalan dolgozója olyan alacsony munkabért kap, amelyből maguk és családjuk embertelen körülmények között tengődnek — céloz a pápa a színes népek földrészeire és ki is fejezi nyíltan:*

— *Ez kétségekívül annak is következménye, hogy ezekben az országokban és ezeken a földrészekben az iparosítás folyamata még kezdetnél tart és nem előrehaladott.*

— *Egyes ilyen országokban a sokaság végleges nyomorával kiáltó és bántó ellentétet alkot a vagyoni kiváltságokkal rendelkező kevés-számú személy gazdagsága és mértéktelen fényűzése. Megint más országokban a jövedelem egy jelentős részét az emésztí fel, hogy óriási összegeket költenek fegyverkezésre.*

— *Mivel a különböző országok gazdasági élete gyors ütemben és a háború óta még fokozottabb gyorsasággal fejlődik, szükségesnek tartjuk felhívni a figyelmet egy alapvető elvre. Mégpedig arra, hogy*

a gazdasági fejlődéssel párhuzamosan kell haladnia a társadalmi haladásnak. Ugyhogy a termelés emelkedéséből az állampolgárok minden kategóriája kivegye részét. Éberen őrködni és eredményesen cselekedni kell annak érdekében, hogy a gazdasági és szociális aránytalanságok ne növekedjenek, hanem a lehető legnagyobb mértékben csökkenjenek.

A JAVAK ELOSZTÁSA

— Egy nép gazdasági jóléte nem csupán a javak bőségétől függ, hanem attól is, sőt attól még inkább, hogy a javak reális eredményes igazságos elosztása biztosítsa a társadalom tagjainak egyéni fejlődését, ami a nemzetgazdaság igazi célja.

— Az igazságosságnak különböző módokon lehet eleget tenni. Pl. a dolgozók részesülhessenek az üzem tulajdonjogában; mivel ma éppúgy, sőt még inkább, mint XI. Pius idején „minden erőfeszítéssel oda kell hatni, hogy a termelt javak csak méltányosan halmozódjanak a birtokosnál, ellenben bőségesen jussanak a munkásoknak”.

— Ne feledjük azt sem, hogy a munkabér és a jövedelem egyeztetését a közjó követelményeinek megfelelően kell megvalósítani. Tekintetbe véve tehát az ország és az egész emberiség érdekeit.

— Figyelembe kell venni a közjó országos jellegű követelményeit: Minél több dolgozót foglalkoztatni. Az állampolgárok nagyobb száma részére kell hozzáférhetővé tenni a javakat és szolgáltatásokat. Meg kell szüntetni az aránytalanságot a mezőgazdaság, az ipar és a szolgáltatások szektorai között. Meg kell valósítani az egyensúlyt a gazdasági terjeszkedésre, és a lényeges közszolgáltatások fejlesztésére kell alkalmazni a termelés struktúráját.

— Vannak azután a közjónak világviszonylatú követelményei: ki kell kerülni az illojális konkurrencia minden formáját az országok között. Termékeny megegyezésekkel elő kell mozdítani az országok közti gazdasági együttműködést. Elő kell mozdítani a gazdaságilag kevésbé fejlett országok gazdasági fejlődését.

Az igazságosságot nem csupán a javak elosztásában kell figyelembe venni, hanem a termelő vállalatok felépítésének alaptényeiben és céljaiban is.

A SZÖVETKEZETI ÜZEMEK MINT A MUNKA ERKÖLCSI ÉRTÉKÉNEK HORDOZÓI

— A közjával összhangban és a műszaki lehetőségek keretein belül fenn kell tartani és elő kell mozdítani a kézműves és a családi méretű mezőgazdasági üzemet, valamint a szövetkezeti üzemet.

— Elsősorban meg kell állapítani, hogy e kétfajta vállalat csak úgy lehet életképes, ha felépítésében, működésében, termelésében szüntelenül alkalmazkodik új meg új helyzethez, amit a tudomány és a technika fejlődése és a fogyasztók változó igényei kialakítanak. Az alkalmazkodást elsősorban maguknak a dolgozóknak kell megvalósítaniuk.

Szükséges ebből a célból, hogy a kisiparosok és a szövetkezeti tagok alapos szakmai képzésben részesüljenek. Egyébként az államhatalom intézkedései a kisiparosok és szövetkezetek érdekében azért is helyesnek bizonyulnak, mert ezek a kategóriák ősi emberi értékek hordozói és ezért felhívjuk a kézműves és szövetkezeti dolgozókat az egész világon, hogy legyenek tudatában mesterségük nemes voltának és jelentékeny hozzájárulásának ahhoz, hogy a nemzeti közösségekben ébren éljen a felelősségérzet és az együttműködés szelleme.

Szükségesnek véljük felhívni a figyelmet arra, hogy a vállalat az ott dolgozó valamennyi személy közösségévé váljék. A munkát a vállalat valamennyi tagja nem csupán jövedelemforrásnak tekintse, hanem kötelességteljesítésnek és szolgálatnak is. Arra is szükség van, hogy a dolgozók hallathassák hangjukat és hozzájárulhassanak az üzem eredményes működéséhez és fejlődéséhez. A felelősség gyakorlása a dolgozók részéről a termelő vállalatoknál nem csupán az emberi természetben gyökerező jogos igényeknek felel meg, hanem összhangban van a gazdasági-szociális-politikai-történelmi fejlődéssel is.

— Vitathatatlan tény azonban, hogy a *termelő rendszerek* a tudományos-műszaki haladás nyomására manapság korszerűsödnek és a múltbelinél sokkal gyorsabb ütemben eredményesebbé válnak. Ez magasabb szakmai képzettséget és képességeket kíván meg a dolgozóktól. Ugyanakkor és ennek következtében több eszköz és több idő áll rendelkezésükre a tanuláshoz, kultúrájuk emeléséhez.

A MUNKA ÉRTÉKESEBB MINT A TŐKE

— Sok állampolgár van ma és számuk egyre növekszik, aki biztosításai vagy társadalombiztosító rendszerekhez tartozik és ezért nyugodtan tekint a jövőbe: olyan biztonsággal, amely egykor csak a vagyonon — ha szerény vagyonon is — alapulhatott. Napjainkban az emberek nem annyira javak birtokosaivá igyekeznek válni, inkább szakképesítést igyekeznek szerezni; jobban bíznak abban a jövődelemben, amelynek a forrása a munka vagy a munkán alapuló jog, mint olyan jövődelemben, amelynek forrása a tőke vagy a tőkén alapuló jog. Ami összhangban van a munka kimagasló jellegével, amely a személyiség közvetlen megnyilvánulása, nem úgy, mint a tőke, amely csupán eszköz.

Ami a magántulajdont illeti, az enciklika hivatkozik az egyik előző pápa állásfoglalására, amely szerint az Egyház nem akarja a dolgok jelenlegi helyzetét (értsd a „nagy” magántulajdont) úgy fenntartani, mintha abban az isteni akarat kifejeződését látná, nem akarja elvből védelmébe venni a gazdagot és a plutokratát a szegény nincstelen ellen... Az egyház inkább arra törekszik, hogy a magántulajdon intézménye az legyen, aminek az Isteni Bölcsesség tervei és a természet rendelkezése szerint lennie kell.

A SZOCIALIZMUS MINT AZ EMBERI MÉLTÓSÁG MEGBECSÜLÉSE

Ami a szocializmust illeti, ezt mondja a Mater et Magistra:

— Érthetetlen, hogyan lehet tagadni egy olyan jog természetes jellegét, amelynek forrása és állandó táplálója a munka gyümölcsöző volta; amely megfelelő eszköz az emberi személyiség megerősítéséhez és a felelősség gyakorlásához minden területen:

Bizonyos mértékig ebből fakad, hogy:

— Az emberi személyiség méltósága megköveteli, mint az élet természetes alapját, a jogot a föld javainak élvezetéhez. És a munka erkölcsi nemességéből eredő követelmények között az is ott van, amely magában foglalja „egy olyan társadalmi rend fenntartását és tökéletesítését, amely lehetővé teszi, hogy a nép minden rétege biztos, bár szerény tulajdonnal rendelkezék”.

Ez az első biztosítja az olyan javak magántulajdonát:

— Mint a tartós fogyasztási cikkek, a lakás, a telek, a kézműves üzemhez és családi gazdasághoz szükséges felszerelés, valamint — itt

az enciklika a tőkés termelés társadalmának viszonylatát tekinti – a részvények.

Majd a *Mater et Magistra* a köztulajdonról szól és folytatja: – Az elmondottak természetesen nem zárják ki, hogy az államnak és más közintézménynek ne legyenek jogosan birtokában a *termelő javak*, különösen, amikor azok „*olyan gazdasági túlsúlyt biztosítanak, amit nem lehet a közjó veszélyeztetése nélkül magánszemélyek kezében hagyni*”. Mert a közjó megvalósítása egyre nagyobb funkciót ró az államhatalomra.

A „*Mater et Magistra*” nem habozik a tulajdon szociális jellegét az Evangéliumra vezetni vissza:

„Ne gyűjtsetek magatoknak kincset a földön, hol a rozsdá és a moly megemészti és hol tolvajok kiássák és ellopják; hanem gyűjtsetek magatoknak kincseket az égben, hol sem rozsdá, sem moly meg nem emészti és ahol tolvajok ki nem ássák, és el nem lopják.” (Máté 6,19–20.) És Jézus a gyámoltalanokkal cselekedett jótéteményt úgy tekinti, amint a vele magával cselekedettet: „Amit a legkisebb atyámfiai közül egynek cselekedtetek, nekem cselekedtetek.” (Máté 25,40.)

Majd a szociális kérdés új vonatkozásáról szól az enciklika.

– A történelem fejlődése mindinkább kidomborítja azt, hogy az igazság és egyenlőség követelményei nem csupán a függőségben levő dolgozók, illetve a vállalkozók vagy vezetők viszonylatában érvényes, hanem vonatkozik a különböző gazdasági szektorok közötti kapcsolatokra. S egy politikai közösségen belül: a gazdaságilag fejlettebb és kevésbé fejlett övezetekre is. Világszerte pedig vonatkozik a különböző gazdasági és szociális fejlődési fokon álló országok kapcsolatára.

AZ AGRÁRLAKOSSÁG ÉLETSZÍNVONALA

– Világviszonylatban úgy tűnik, a mezőgazdasági lakosság abszolút száma nem csökkent. Viszont kétségtelenül fennáll az a jelenség, hogy a mezőgazdasági lakosság a nagyobb települések, illetve városok felé áramlik. Ez a folyamat, amely jóformán minden országban megnyilvánul és helyenként óriási arányokat ölt, bonyolult emberi problémákat okoz, amelyeket nehéz megoldani.

– Tudjuk, hogy amilyen mértékben fejlődik a gazdaság, úgy csökken a mezőgazdaságban alkalmazott munkaerők száma. Véleményünk szerint annak, hogy a mezőgazdasági terület lakossága más termelési ágak felé áramlik, a gazdasági fejlődés objektív okain kívül egyéb sokrétű oka is van. Többek között az, hogy menekülni igye-

keznek egy zárt és kilátástalan környezetből. Egy másik ok, hogy a jelenlegi nemzedék az újdonság vágyától van eltelve. Közrejátszik a gyors meggazdagodás vonzóereje, továbbá az, hogy nagyobb szabadságban éljenek és élvezzék mindazokat a könnyebbségeket, amelyeket a nagyobb települések és városok nyújtanak. Mégis elsősorban az a véleményünk, hogy a városokba való beáramlás egyik fő tényezője abban rejlik, hogy a mezőgazdasági szektor szinte mindenütt elmaradott. Mind a munkaerő termelékenységét, mind a mezőgazdasági lakosság életszínvonalát tekintve.

Ennek következtében az *alapvető probléma az, hogy a mezőgazdasági lakosság életszínvonalát a lehető legkisebb mértékben térjen el a városi lakosság életszínvonalától.* Azok, akik a földet művelik, ne érezzék kisebbségnek magukat, hanem legyenek meggyőződve arról, hogy a falusi mezőgazdasági környezetben is ki tudják bontakoztatni és fejleszteni egyéniségüket munkájukon keresztül és bizalommal tekinthetnek a jövőbe.

— Mindenekelőtt elengedhetetlen, hogy elsősorban a közhatalom megvalósítsa a falusi mezőgazdasági vidékeken a leglényegesebb közszolgáltatások megfelelő kiépítését. Ilyenek: az úthálózat, a szállítás, a hírközlés, az ivóvízellátás, a lakáskérdés, az egészségügyi ellátás, az alapfokú oktatás, a szakmai, illetve hivatásbeli kiképzés, a vallásos élet megfelelő szükségleteinek és az üdülésnek a biztosítása. Ide tartozik, hogy megfelelő árucikkek álljanak rendelkezésre a falusi házak kellő berendezésére és korszerű ellátására. Ha ezek a szolgáltatások, amelyek napjainkban az emberhez méltó életszínvonalhoz hozzátartoznak, nincsenek meg a falu mezőgazdasági környezetében, akkor szinte lehetetlenné válik vagy igen lassan jöhet létre a gazdasági fejlődés és a szociális haladás.

— A mezőgazdaságban korszerűsíteni kell a termelési eljárásokat, a termelvények megválasztását és a gazdálkodási formákat, hogy a gazdasági rendszernek a maga egészében megfeleljenek. Ilyenformán a mezőgazdaság az eddiginél több iparcikket tud felszívni és minőségileg jobb szolgáltatásokat követel meg. A maga részéről viszont a gazdaság másik két ágának és az egész közösségnek olyan terméket tud nyújtani, amelyek minőségileg és mennyiségileg jobban megfelelnek a fogyasztás követelményeinek.

— Jelentékeny tényezője még — mondja az enciklika — a mezőgazdasági foglalkozás egyenjogúságának a társadalombiztosítás is. Mert a társadalombiztosítási, illetve társadalmi biztonsági rendszerek hatékonyan hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a politikai közösség összetett jövedelme az igazság és egyenlőség közvéleményeinek megfe-

lelően kerüljön újra felosztásra; a különböző kategóriájú állampolgárok életszínvonala közötti egyenlőtlenséget.

— Szükséges, hogy a mezőgazdasági területeken kifejlődjenek a konzerválással, szállítással, feldolgozással foglalkozó iparágak és szolgáltatások. Ezenkívül kívánatos, hogy ebben az övezetben más gazdasági szektorokkal, illetve hivatásokkal kapcsolatos kezdeményezések is jöjjenek létre. Csak így lehet megvalósítani, hogy a mezőgazdasággal foglalkozó családok jövedelme összhangban álljon azzal a környezettel, amelyben élnek és dolgoznak.

A MEZŐGAZDASÁGI SZÖVETKEZÉS FELELET ISTEN AKARATÁRA

Szól ezután az enciklika a mezőgazdasági vállalkozás formáinak kialakításáról:

— Nem lehet eleve leszögezni, hogy melyik az a szerkezeti forma, amely leginkább megfelelő a mezőgazdasági vállalkozásnak, hiszen minden egyes politikai közösségben különbözők a falusi mezőgazdasági körülmények. Még inkább különbözik a világ különféle országaiban. Ha azonban az emberről és a családról emberies és keresztény felfogást vallunk, akkor csakis azt a vállalkozási formát tarthatjuk eszményinek, amely egymással belső közösséget tartozó személyekből áll. Ugyancsak elengedhetetlen a szövetkezeti kezdeményezések széles láncolata is, csakhogy szakmailag szervezettek legyenek és aktív részt vegyenek a közéletben.

-- Meggyőződésünk, hogy a falusi mezőgazdasági terület gazdasági fejlesztését, társadalmi előrehaladását és kulturális felemelkedését maguknak az érdekelteknek, vagyis a földművelőknek kell végrehajtaniuk. Ők maguk tudják leginkább, mennyire nemes a munkájuk: hisz a teremtés templomában élnek. A munkájuk kiválik abban is, hogy gazdag tartalmában benne foglaltatik a mechanika, a vegyészet, a biológia és ez a tartalom állandóan korszerűsödik, amint a mezőgazdaságban is érvényesülnek a tudományos-technikai eredmények. Végül pedig olyan munka ez, amelyet magasrendű erkölcsi értéke jellemez. Gyakorlásához tájékozottság, rugalmasság, türelem, felelősségérzet, vállalkozási és újrakezdési kedv szükséges.

— Le kell szögezni, hogy a mezőgazdaságban, mint egyébként a termelés minden más ágazatában is, manapság döntő fontosságú tényező a szövetkezés. A földet művelő embereknek szolidaritást kell vállalniuk egymással és együtt kell működniük, hogy felhasználhassák a tudomány, a technika eredményeit a termelésben.

— A mezőgazdasági dolgozók, akik feladatuk tűzték maguk elé a falusi mezőgazdasági élet felemelkedését, jogosan követelhetik, hogy munkájukat a közhatalom támogassa és segítse. Ezen a ponton kifejezést szeretnénk adni megelégedésünknek ama híveink felé, akik a világ minden táján a szövetkezeti kezdeményezés, a szakmai szövetkezés és a szakszervezeti mozgalom keretében, a mezőgazdasági dolgozók, gazdasági dolgozók gazdasági-szociális felemelkedéséért dolgoznak.

— A mezőgazdasági munkában az ember ezernyi ösztönzést talál egyéniségének kialakítására, fejlesztésére és arra, hogy önmagát gazdagítsa és kiteljesítse a szellemi értékek világában is. Olyan munka ez tehát, amelyet hivatásának és missziójának is fel lehet fogni. Úgy lehet tekinteni, hogy az felelet Istennek ama felszólítására, hogy megvalósítsuk az Ő gondviselő tervét az emberiség történelmében, mint az önmagunk és mások felemelkedésének módját és hozzájárulását az emberiség civilizálódásához.

AZ EMBEREK ÉS EMBEREK, A NÉPEK ÉS NÉPEK KÖZÖTTI ARÁNYTALANSÁGOK ELLEN

— Ugyanahhoz a politikai közösséghez tartozó állampolgárok között nem ritkán éles gazdasági-társadalmi egyenlőtlenségek állnak fenn. Főleg abból adódnak, hogy egyesek gazdaságilag fejlettebb, mások gazdaságilag elmaradottabb vidékeken élnek. Ilyen körülmények között az igazság és egyenlőség megkívánja, hogy a közhatalom kiküszöbölje, illetve csökkentse ezeket az egyenlőtlenségeket.

— Szükséges itt szólnunk arról, hogy számos országban jelentős aránytalanságok vannak a földterület és a lakosság között: egyes helyeken kevés az ember és igen sok a megművelhető földterület, más országokban viszont népes a lakosság, de ugyanakkor kevés a megművelhető föld.

— Ezenkívül vannak olyan országok is, ahol bár potenciálisan igen sok a kiaknázásra váró természeti kincs, a primitív gazdálkodás nem teszi lehetővé annyi termék előállítását, amely kielégíthetné az ország lakosságának elemi szükségleteit. Ugyanakkor más országokban a gazdálkodásban elért nagyfokú korszerűsítés túlermelést idéz elő mezőgazdasági javakban és ez negatív kihatással van az ország gazdasági életére.

— Nyilvánvaló, hogy az emberi szolidaritás és a keresztény testvériség megköveteli, hogy a népek között is az aktív és sokrétű együttműködés kapcsolatai alakuljanak ki, olyan együttműködés,

amely elősegíti és lehetővé teszi a javak, a tőke és az emberek mozgását.

— A mai kornak talán legsúlyosabb problémája a gazdaságilag fejlett politikai közösségek, a gazdasági fejlődésben levő politikai közösségek közötti kapcsolat. Míg az előbbieken magas az életszínvonal, az utóbbiakban nélkülözés, illetve igen súlyos nélkülözés uralkodik.

A szolidaritás, amely egybekapcsol minden emberi lényt, azt a feladatot rója a gazdasági javakban bővelkedő politikai közösségekre, hogy ne maradianak közömbösek olyan politikai közösségek iránt, amelyeknek tagjai a szegénység, a nyomor és az éhínség nehézségeivel küszködnek és nem élvezik az egyén alapvető jogait sem.

AZ ÉHEZŐ NÉPEKÉRT VALÓ FELELŐSSÉG

— Egyetemes pásztori feladatunk tudatában kötelességünknek tartjuk, hogy ünnepélyesen hangsúlyozzuk, amit már ennek előtte is kijelentettünk: Mindannyian együttesen felelősek vagyunk az éhező népekért . . .

Nyilvánvaló, hogy az Egyháznak mindenkor hirdetett feladatát, azt, hogy segíti a nélkülözőket és nyomorgókat, a katolikusoknak még erősebben kell éreznük, miután eme érzés legnemesebb indokát találják meg abban a tényben, hogy Krisztus titokzatos testének részesei. Mint János apostol mondja: „Abban ismertük meg az Isten szeretetét, hogy Ő életét adta miérettünk; tehát nekünk is kell életünket adnunk testvéreinkért. Aki bírja e világ javait és szűkölködni látja testvérét és elzárja előle szívét, hogyan marad meg abban az Isten szeretete?” (Szt. János I. levele.) Tehát azok a politikai közösségek, amelyek nagymértékben produktív gazdasági rendszerrel bírnak, nyújtsanak segítséget a gazdasági fejlődésben levő politikai közösségeknek, hogy azok kevesebb nehézséggel tudják saját életkörülményeiket megjavítani.

Vannak országok, amelyekben a fogvasztási cikkek, mindenekelőtt pedig a mezőgazdasági termények feleslegben vannak, viszont vannak mások, melyekben a lakosság széles rétegei a nyomorúsággal és éhínséggel küzdenek. Az igazság és az emberiség megköveteli, hogy az előbbiek az utóbbiak segítségére siessenek. Megsemmisíteni, eltékozolni olyan javakat, amelyek emberi lények fennmaradásához elengedhetetlenül szükségesek, az igazság és az emberiség megsértését jelenti.

Tudjuk, hogy egy politikai közösség szükségletén felül termékeket, különösen pedig mezőgazdasági termékeket előállítani azzal a

következménnyel járhat, hogy gazdaságilag negatívan befolyásolja az állampolgárok egyes kategóriáit. Ez azonban mégsem elegendő ahhoz, hogy felmentsen a szűkölködőknek és éhezőknek nyújtandó sürgős segítség kötelezettsége alól. Legfeljebb arra ok, hogy minden ösztönzéssel igyekezzenek a velejáró negatív kihatásokat mérsékelni és azokat egyenlő mértékben megosztani az egész lakosság között.

— A sürgős szükségben nyújtott segítség, noha az emberiség és az igazság megköveteli, még nem elegendő ahhoz, hogy megszüntessük vagy akárcsak csökkentjük az okokat, amelyek jelentős számú politikai közösségben az állandó nélkülözés, a nyomorúság vagy az éhínség állapotát idézik elő. Ezek az okok mindenekelőtt az említett országok gazdasági rendszerének kezdetlegességében, vagy elmáradottságában keresendő. Éppen ezért csak azáltal küszöbölhető ki, vagy csökkenthető, ha sokrétű együttműködés jön létre, amely lehetővé teszi, hogy az illető ország lakói megfelelő szakmai, tudományos és technikai képzettséget szerezzenek; ha rendelkezésükre bocsátja a megfelelő tőkét, hogy korszerű eszközökkel megindíthassák és meggyorsíthassák saját gazdasági fejlődésüket.

Tudatában vagyunk annak, hogy az utóbbi években egyre inkább elterjedt és megérett az a felfogás, hogy elő kell segíteni a nagy nehézséggel küzdő országok gazdasági fejlődését és társadalmi előrehaladását.

Világ méretű és helyi szervezetek, egyes államok, alapítványok és magántársaságok egyre növekvő mértékben felkínálják az említett országoknak technikai együttműködésüket minden termelési ágazatban. A fiatalok ezreinek egyre több lehetőségük van, hogy a fejlettebb országok egyetemein tanulhassanak és korunk követelményeinek megfelelően tudományos-műszaki-szakmai képzést szerezzenek. Emellett nemzetközi pénzügyi intézetek, egyes államok és magánszemélyek tőkét bocsátanak rendelkezésre és hozzájárulnak ahhoz, hogy megvalósuljon egy mindinkább szélesedő, gazdasági kezdeményezésekkel foglalkozó hálózat a fejlődésben levő országokban. Örömmel ragadjuk meg az alkalmat, hogy őszinte elismerésünket fejezzük ki e valóban termékeny munkásságnak.

Egyúttal azonban kénytelenek vagyunk rámutatni arra is, hogy a tudományos-műszaki-gazdasági együttműködés a gazdaságilag fejlett politikai közösségek, valamint a fejlődés kezdetén állók között a jelenleginél még sokkal átfogóbb megnyilvánulásokat követel. Kíváncsús, hogy a következő évtizedekben ezek a kapcsolatok ilyen átfogóbb módon fejlődjenek. Ezzel kapcsolatban szükségesnek tartunk néhány megfontolást és követelést leszögezni.

— *A bölcsesség megkívánja, hogy a gazdasági fejlődés kezdeti,*

vagy csak kevéssé előrehaladott fokán álló politikai közösségek tanuljanak a gazdaságilag fejlett politikai közösségek tapasztalataiból.

— A gazdasági fejlődésben levő politikai közösségeknek (itt a pápa a színes népekre gondol) általában megvan a maguk sajátos, eredeti egyénisége. Részben természeti erőforrásaik és speciális jellegzetességeik következtében. Részben pedig emberi értékekben gazdag hagyományaik, illetve a közösség tagjainak saját jellemvonásai folytán.

— A gazdaságilag fejlett politikai közösségek, amikor segítségükre sietnek, fel kell hogy ismerjék és tiszteletben kell hogy tartsák ezt az egyéniséget. — Csak ilyen módon jelenthet értékes hozzájárulást egy olyan világméretű közösség kialakításához, amelynek minden tagja tisztában van saját kötelességeivel és jogaival és az egyenlőség alapján törekszik az egyetemes közös megvalósítására.

NÉPSZAPORODÁSI PROBLÉMÁK A CSALÁD ÉS HÁZASFELEK RENDÜLETLEN JOGAI

A tudományos-műszaki előrehaladás, a gazdasági fejlődés, az élet-színvonal emelkedése, feltétlenül pozitív eleme minden civilizációnak. De nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy ezek nem tekinthetők legfőbb értékeknek, hanem azokhoz képest lényegében csak eszközök maradnak.

— Az utóbbi időben ismét felmerült a fokozott népszaporulat problémája. Világviszonylatban egyesek eléggé megbízható statisztikai számítások alapján azt állítják, hogy az emberiség nagy családja néhány évtized múlva elég magas létszámú lesz; ugyanakkor a gazdasági fejlődés kevésbé gyors ütemben halad előre. Ebből arra a következtetésre jutnak, hogy amennyiben nem korlátozzák idejében a népszaporulatot, akkor a népsűrűség és a létfenntartási eszközök között fennálló aránytalanság egy nem túl távoli jövőben erősen érezhetővé válik. Eppen ezért a katasztrofálissá váló helyzet elkerülése végett, egyesek elkerülhetetlennek tartják, hogy drasztikus intézkedésekkel akadályozzák vagy csökkentsek a népszaporulatot.

— Viszont a valóság szerint világméretben nézve a kérdést, az arány egyrészt a növekvő népszaporulat, másrészt a gazdasági fejlődés és a létfenntartási eszközök előteremtése között: legalábbis jelenleg és a közeli jövőben, nem látszik súlyos nehézségeket előidézni. Legalábbis túl bizonytalanok és változók a rendelkezésünkre álló tényezők, semhogy azokból biztos következtetéseket vonhatnánk le.

— Ezenfelül Isten a maga jóságában és bölcsességében kimerítthe-

telten erőforrásokkal áldotta meg a természetet, az embereknek pedig értelmet és lángelmét adott, hogy megfelelő eszközök előteremtésével magukévá tegyék ezeket az erőforrásokat és kiaknázzák őket szükségletük és az élet követelményeinek kielégítésére. Eppen ezért a probléma alapvető megoldását nem szabad olyan eszközökben keresni, amelyek sértik az Isten által megszabott erkölcsi rendet és megtámadják az emberi élet forrását, hanem az embernek kell megújult tudományos-technikai erőfeszítéseket tennie, hogy elmélyítse és kiterjessze a természet felett gyakorolt uralmát. A tudomány és a technika által már eddig elért eredmények határtalan távlatokat nyitnak meg ezen az úton.

– Ünnepelesen le kell szögeznünk, hogy az emberi élet továbbvitele a családon keresztül történik, amely az egyetlen és felbonthatatlan, keresztények számára a szentség méltóságára emelt házasságon alapul. Az emberi élet továbbvitelét a természet személyes és tudatos aktusra bízta. Az emberi élet szent: keletkezésének pillanatától kezdve közvetlenül megvalósul benne Isten alkotó akarata. Megsérteni az Ő törvényét azt jelenti, hogy megsértjük az ő isteni fenéségét, önmagunkat és az emberiséget lebecsüljük és gyengítjük azt a közösséget, amelynek tagjai vagyunk.

A KÖZÖS VILÁGPROBLÉMÁK

– A tudomány és a technika előrehaladása az együttélés minden szektorában megsokszorozza és egyre sűrűbbé teszi a különböző politikai közösségek egymás közötti kapcsolatait. Egyre inkább elmélyíti és döntő fontosságúvá teszi kölcsönös függőségüket. Ennek következtében elmondhatjuk, hogy *ma már minden fontosabb emberi probléma korunkban nemzetfeletti és valóban világméretet ölt. Eppen ezért szükségserű, hogy megértés és együttműködés uralkodjék államok és államok között.*

– Az emberek és az államok közötti kölcsönös bizalom nem születhetik meg és nem erősödhetik meg másként, csak úgy, ha elismerik és tiszteltben tartják az erkölcsi rendet. Az ember nemcsak anyagi szervezet, hanem lélek is, melynek megadatott a gondolkodás és a szabadság. Eppen ezért szüksége van etikai-vallási rendre. Az a *tragikus tapasztalat, hogy a technika rendelkezésére álló óriási erők egyképpen felhasználhatók építő célra és pusztításra, előtérbe helyezik a szellemi értékek mindenekelőtt való fontosságát, hogy a tudományos-technikai haladás is megőrizze a maga lényegében eszközjellegét a civilizáció számára.*

ÚTMUTATÁS A HIVŐKNEK A FÖLDI CÉLOKÉRT VALÓ EGYÜTTMŰKÖDÉSRE

— A gazdasági-társadalmi tevékenységet végző katolikusok gyakran kerülnek kapcsolatba másokkal, akiknek nem ugyanolyan az életszemléletük. E kapcsolatoknál fiaink legyenek mindig hűek önmagukhoz. De ugyanakkor a megértés és az önzetlenség szellemét kell tanúsítaniok. Hajlandóknak kell mutatkozníok arra, hogy becsületesen együttműködjenek minden természeténél fogva jó, vagy legalább jóra vezető dolog végrehajtásában.

— Az Úr az Egyház egységéért mondott fenséges imában nem arra kéri Atyját, hogy vegye ki övét a világból. Nem szabad mesterseges ellentétet kelteni ott, ahol nincs, tehát a lét és a világban való tevékeny jelenlét között, mintha az emberek csak úgy tökéletesíthetnék magukat, ha nem fejtenének ki e világi tevékenységet, vagy ha ilyet folytatnak, végzetesen veszélyeztetik méltóságukat, mint emberi lények és mint hívők.

— Ellenkezőleg: a Gondviselés terveivel teljesen összhangban áll az, ha mindenki napi munkáján keresztül tökéletesíti magát, ha az emberi lények csaknem valamennyien e világi tartalmú és célzatú munkát végeznek.

AZ EGYHÁZ FELADATA A MODERN KULTÚRÁVAL SZEMBEN

— Az egyház ma óriási feladattal kerül szembe: emberi és keresztényi hangsúlyt kell adni a modern műveltségnek, hangsúlyt, amelyet ez a műveltség megkíván, sőt mintegy megkövetel, pozitív fejlődése és léte érdekében.

— Mint rámutattunk, az Egyház ezt a feladatot főként világi gyermekein keresztül teljesíti. Akik ebből a célból feladatuknak kell, hogy érezzék hivatásbeli tevékenységük kötelességként, szolgálatként való teljesítését.

— Amennyiben az e világi tevékenységben és intézményekben biztosítják az utat a szellemi értékek, a természetfeletti célok felé, fokozódik azok eredményessége, különleges és közvetlen céljaik tekintetében is.

AZ EMBERI MÉLTÓSÁG NAGYSÁGA ÉS FONTOSSÁGA

– Nem fejezhetjük be ezt az enciklikánkat anélkül, hogy ne emlékeztetnénk egy másik igazságra: amely ugyanakkor fonséges valóság. Arra, hogy Krisztus Misztikus Testének, egyházának élő tagjai vagyunk. *Atyai állhatatossággal felhívjuk gyermekeinket, akár a pásághoz, akár e világiakhoz tartoznak, legyenek mélységesen tudatában méltóságuknak és nagyságuknak.* Annak, hogy részesei Krisztusnak, mint a szőlővessző a szőlőtőnek.

– Kedves Testvéreink és fiaink: az a pillantás, amelyet együttesen vethettünk a mai társadalmi élet különböző kérdéseire, a megállapítások és javaslatok olyan szövevényének magyarázatához vezetett el bennünket, amelyknél érdemes lesz időznötök, azokat jól átgondolnotok. És belőlük bátorságot merítenetek, hogy az egyesek az emberek összességével együttműködjenek. A katolikus és Apostoli Anyaszentegháznak, minden ember Anyjának és Tanítójának tételiről van szó. Ezek a hó óhajok, Tiszteletreméltó Testvéreink, amelyeket levelünk befejezéséül megfogalmazunk, amelyre egy idő óta figyelmünket összpontosítottuk. Eme óhajok kilátásában és atyai jóindulatunk zálogául szálljon rátok Apostoli Áldásunk.

Kelt Rómában, Szent Péternél, 1961. május 15-én, pápaságunk harmadik évében.

XXIII. JÁNOS PÁPA

TIZENHATODIK FEJEZET

A ZSINAT MEGNYITÁSA

A pápával sok minden történt — kívül és belül 1962. október 11-ig; a zsinat ünnepélyes megnyitásának napjáig. Külső és belső tapasztalatok halmozódtak föl benne, és ezek abban voltak összegeezhetők, hogy ez a zsinat: még mindig az ő zsinata. Még most is az, amikor pedig pár hét híján négy éve lesz annak, hogy pápa lett, s nagyjából három s háromnegyed éve, hogy arról szóló elhatározását először hirdette ki a bíborosoknak.

A Kúria félelmetesen régi és mindent megért gépezete még mindig lassan, csikorogva járt, ha a zsinatról volt szó. Nincsen a világnak még egy — csak akár körülbelül is — hasonlóan régi, és ilyen megszakítás nélküli tapasztalatokkal rendelkező hivatala. Ha a milánói ediktumot számítjuk, amely 313-ban adott nyilvánosságot és közszabadságot a kereszténységnek, akkor ezerhatszázötven évre nyúlik vissza, de valószínűleg sokkal-sokkal korábbra. Éppen ez a folyamatos tapasztaltság tette a vatikáni hivatalokat a maguk nemében oly kiválóakká. Olyan apparátus, amelynek prelátusai „emlékeznek” rá, hogy pl. 780-ban már volt egy ehhez hasonló problémájuk s azt hogyan oldották meg — ilyen apparátus: egyszerűen nélkülözhetetlen. De amilyen kitűnő szerkezet, ugyanolyan kényes is. Nem volt szabad például a működésébe erőszakkal belenyúlni; nem volt szabad az egészet egyszerre állítani rá egy probléma megoldására; nem volt szabad őket olyan irányba kényszeríteni, amely merőben, forradalmian újat jelent a Kúria legnagyobb kincséhez, éppen az eddigi tapasztalataihoz képest. Már pedig mi lehetne forradalmibban új, mint egy olyan zsinat, amelynek kihirdetése első pillanatától az a híre, hogy „reformzsinat” lesz? Reformzsinat? A Kúria mondhatni jelenlegi formáját éppen annak köszönhette, hogy a XVI. századtól kezdve a lassú integrálás eszközeivel juttatott győzelemhez egy fokozatos egyházi

reformot, míg a kereszténységnek forradalmi lépésekre elszánt szárnyaiból a reformáció különböző ágazatai lettek. Ennek a lassú belső reformnak s az azon alapuló győzelemnek volt szervezője a Kúria. Ez volt a történelmi érdeme. Ha valaki, akkor a vatikáni hivatalok ismerték igazában az „adminisztratív módszerek” fontosságát. Meltán gondolhatták, hogy az Egyház ezekkel az adminisztrációs módszerekkel azonos; hogy a Kúria érdeke az Egyház érdeke; hogy XXIII. János pápa — anélkül, hogy a róla alkotott vélemény kétségbevonná a pápai tévedhetetlenséget — öreg ember, és éppen azért mert öreg, türelmetlen, hiszen még életében kíván megérni eredményeket. S nemcsak öreg, hanem tapasztalatlan is; ő sohasem dolgozott az egyházi fő adminisztrációban, annak legfeljebb mindig a periferiáján. Meg kell védeni — mégha ellene is — az Egyház középponti adminisztrációjának szilárdságát. Belső és külső biztonságát. Ésszerű, óvatos hagyományvilágát. Meg kell akadályozni, hogy éppen azok, akik fölött ez a központi adminisztráció eddig biztosan rendelkezett — a pápák helyett és az ő nevükben — most összegyűlve, a rangjukat tisztelettel respektáló, de őket mégis a kormányzati jogaik alá készítő Kúria ellen fordulhassanak. A zsinat intézménye arra való, hogy az Egyház új tanításait fejtsék ki általa. De hiszen most nincsen szükség új dogmákra; ezt a — Kúria vélekedése szerint — merőben felesleges zsinat összehívó okmánya is kifejti és megemlíti. Akkor meg mire való volt majdnem háromezer püspököt összehívni?

A középponti adminisztráció veszélyt szimatolt. A zsinat összehívása önmagában talán még nem is olyan nagy baj, valóban majd afféle túlméretezett Eucharisztikus Kongresszus lesz belőle, előre megrendelt és átcenzúrázott ünnepi beszédekkel. Azért majd meg kell akadályozni, hogy püspöki közvélemény alakulhasson ki. Szerencse még, hogy nyolc-tíz világnyelv hasogatja őket különböző nyelvi csoportokra. Különös dolog történt: a világhírű Philips-rádiócég ajánlatot tett a zsinat elnökségének olyan elektromos berendezés szállítására, amelynek nyolc üvegfülkéjéből nyolc fordító — akik mindegyike hallja a zsinati előadások eredeti szövegét — közvetítette volna modern módon (egy-egy modern világnyelven) az elhangzó beszédek s a hozzászólásokat. A Zsinati Atyák ülőhelyein ki-ki oda dughatta volna be a fülhallgató-készülék konnektorát, amilyen nyelven legjobban ért, vagy amelyiken éppen a zsinat tényeit és tárgyalásait hallani akarja. A zsinat szervező hivatala — elfelejtett az ajánlatra válaszolni. Amikor pedig érdeklődést mutatott, már elkéstek a beszerzéssel. Persze, nem volt semmi szükség arra, hogy a nyelvi megértés által is a Rómába egyszerre hívott püspökök közvéleményének alakulását segítsék elő. Nem volt baj, ha minél nehezkesebben

értik meg a latin beszédeket: hisz igazában csak a kuriális bíborosok és a vatikáni hivatalnokok beszélnek egészen jól latinul.

Hogy a latin nyelv szerepét a zsinaton is megerősítsék, váratlanul egy okmányt terjesztettek a pápa elé aláírásra — a „Veterum Sapientia” kezdetű körlevelet — amely bár általános szölamokban, de hangoztatja, hogy a latin a Római Egyház anyanyelve és hangsúlyozza ennek szerepét a szemináriumi oktatásban, hogy ebben is egységesnek kell lennie az Egyháznak. A szölamok mögöl azonban bármikor elővehettek olyan elveket, amik mintegy törvényeköl hangzanak a zsinat számára is, hogy ilyen módon mégjobban latinná tegyék nyelvig, és mégjobban nehezítsék a megértést.

Ezúttal azonban a pápa „felelte el” a körlevelet aláírni — nagyon sokáig. Jöl tudta, mire megy ki a dolog és hónapokig hevertette íróasztalán. Hébe-hóba visszaadta, tegyenek rajta még — imitt-amott — fogalmazási változtatásokat. A Kúria azonban nem volt rest. Az átfogalmazást végrehajtotta és visszajuttatta az iratot a pápához, s illő módon, szívós gyöngédséggel, sürgették és készítették: írja alá. Hát végre aláírta! Ez a körlevél annyira nem állt összhangban az egész Egyház — tehát nemcsak a latin, a nyugati egyház — egyetemességének szellemével, hogy mindazok, akik XXIII. Jánossal értettek egyet ezekben a dolgokban, megriadtak. Mi ez? A visszafelé húzó erők mégiscsak felülkerekednének? Amikor erröl egyesek bizalmasan megkérdezték, XXIII. János azt felelte, közönyösen:

— Csak hadd higgyék, hogy győztek; ez az encyklika már megjelenésekor idejétmúlt. Nem lesz realitása és nincs jelentősége. Egyedül az a fontos, hogy végre majd együtt legyen Rómában az Egyház több mint háromezer püspöke. Akkor majd . . .

De hogyan? Riasztó példának ott volt a római egyházmegye zsinata. Köztudott volt — legalábbis a szállongó hírek szerint —, hogy ezt szánta ő a zsinati eszmék első próbatételének. Ez a zsinat össze is gyűlt, tárgyalt, határozott — teljesen az eddigiek szellemében. Új, táguló szemhatárokról, a modern időköl való alkalmazkodásról szinte nem is esett szó; alkalmazkodjanak a hívek, engedelmesen és fegyelmezetten! Ez az egyházmegyei zsinat ügye is nyugtalanságot keltett Itália határain kívül. XXIII. János ezt is közömbösen fogadta. Majd meglátjuk! Majd ha Rómában lesznek az egész világröl a püspökök! És engedte, hogy az előkészítő bizottságok húzzák az időt. Azok valóban minél jobban húzták, annál nagyobbak lettek a Kúrián s Itálián kívül a megújhodást kívánó erők. Akik azokkal szembeszállottak, nem vették észre azt, hogy maguk ellen dolgoznak a halasztással.

De hát egyszer csak mégis el kellett érkeznie annak, hogy a zsinat összeült. A negyedik évben XXIII. János megválasztása után mégis megjelent az összehívó bulla, 1962. október 11-ét jelölve meg a zsinat megnyitási napjául. Azt a napot, amelyet az Efezusi Zsinat lezárásának emléknapiaként tartott számon az Egyház. Azok, akik ebből következtetni akartak bármire is, semmire sem mentek a nap szimbolikus jelentésének magyarázatával. Az Efezusi Zsinat a Szűz Mária „Isten-szülő” (görögül: Theotokos) méltóságát tagadó nesztorianizmussal szemben tartotta fenn az Egyház ősi tanítását. Világosan kifejezésre került Jézus valóságos istensége és valóságos embersége. Szűz Mária tehát nem az Istenfia pusztán földi hüvelyének a szülője, hanem a megtestesülésben valóságos Istenemberé is. Tehát Szűz Mária: „Istennek Szent Anyja”. A megnevezés ott keletkezett Efezusban. A kisázsiai világváros — a római-görög Birodalomnak, Róma, Bizánc és Alexandria után a negyedik-ötödik legnagyobb városa — izgatott érdeklődést mutatott a zsinat iránt. Lakossága a környező tereket és utcákat megszállva táborozott a város Szűz Mária-temploma körül és mikor a zsinat határozott, a hívő nép mint maga is az Egyház tanításainak tanúja: fáklyákat gyújtva, éjszakai menetben járta be a várost, hangos rivallgással: „Ürasszonyunk Szűz Mária, Istennek Szent Anyja, imádkozzál értünk, bűnösökért, most és halálunk óráján. Amen!” Állítólag itt és ekkor keletkezett az Üdvözlégy imádság második fele, ekkor és ezért csatolták az Angyal üdvözlő szavaihoz.

De vajon mi vonatkozik az Efezeusi Egyetemes Zsinat emléknapijából a II. Vatikáni Zsinatra? Ez nem mondott ki új Mária-dogmát, sőt egyáltalában semmiféle dogmát sem. Utólag eltöprengve a két zsinatnak kapcsolatai felett: könnyű lenne azt mondani, hogy mind a kettőben a hívők aktív szereplésének eleme közös; a II. Vatikáni Zsinatnak főképp a tárgyalási anyaga irányult a hívőkre. De hát ez erőltetett analógia. XXIII. János azonkívül hogy pápa volt, egyszerű áhítatos életű keresztény is volt, és ezért hívta össze a II. Vatikáni Zsinatot Szűz Mária Isten-szülő voltának ünnepére, mert az ő anyai oltalma alá akarta helyezni a Zsinat ellen működő emberi erőkkal szemben, még akkor is, ha ezek az erők az Egyház forró szeretetéből fakadtak s az Egyház érdekében véltek cselekedni. Mindegy: ők is az Egyház hű fiai voltak, jó fiai Szűz Máriának is. Járjon közbe érettük Ő, az Édesanya. Roncalli Angelo, XXIII. János nagyon jól tudta, hogy akik nem értenek egyet az ő zsinatával: sem az Egyháznak, sem neki nem ellenségei!

Közben elkezdtek érkezni, szeptember végétől kezdve, az egész világ püspökei és zsinati küldöttségek. A püspökök közül elég sokan még nem jártak Rómában, és azok is, akik már voltak itt — legfeljebb egyszer-kétszer — nem nagyon ismerték az egyházi Róma sajátos légkörét. Országoként jöttek, nagyobb csoportokban, természetesen együtt is tartottak a közös szálláshelyeken; szállók, egyházi paloták, egyházi intézmények, szeretetházak, apácázárdák, apácáktól vezetett zarándokházak. Sőt például Dél-Amerika összes püspökei egy helyütt szálltak meg, az Olasz Actio Catholica egyik intézményében, a szintén apácák vezette Domus Mariaeben; ugyanott, ahol a magyar püspökök és kíséretük nyert elszállásolást.

Igy nemzeti közösségekben érkezve, elég hamar tájékozódtak Rómában, mert minden püspöki csoportnak voltak olyan tagjai, akik már megfordultak itt, barátaik voltak és kapcsolataik. Ezeken át a püspökök hamarosan tájékozódni tudtak a valóságos helyzetről; hogy a Kúriát aggodalom tölti el a Zsinat miatt; hogy a Kúria — ellentétben XXIII. Jánossal — megfelelőnek látja az Egyház adott belső és külső formáit a helyzet átvészelésére; hogy éppen ezért a kúriai irányzat le akarja fékezni a változás erőit; s ez például még abban is jelentkezik, hogy a kúriai stílus szokványaiába foglalmazták át a püspökök s a püspöki karok részéről érkezett reformjavaslatoknak egyrészt tartalmát, de még frissebb, modernebb stílusát is. A készülő zsinat hivatalos előzetes írásait olvasva, a püspökök azon csodálkozhattak, hogy nem találták a maguk személyes javaslatait. De gondolhatták még egy darabig, hogy legalább a többiekéből bekerült egy és más. Különösen olyan országok püspökei gondolhattak erre, akiknél a püspöki kar közösségi élete még kevésbé volt fejlett, tehát keveset érintkeztek egymással és nem ismerhették egymás javaslatait. Merőben másképp volt ez a közös konferenciákra gyakrabban összeülő, egységben mozduló, egymást és gondolataikat-ügyeiket ismerő püspöki karoknál. Az a felfedezés, hogy a reformjavaslatok bele vannak szűkítve a nagyon óvatos és nagyon méltóságteljes stílus általánosító formáiba, egyes püspökökre és egyes csoportokra családást hozott, mások elkedvetlenítően hatott. Voltak ellentmondók és felháborodottak is, akiknél legtöbb esetben átcsapott az érzés csüggedtségbe és tanácstalanságba. Az október első tíz napján érkező csoportok már egy általános „malaise” hangulatába érkeztek le. Ez a rosszkedv már elhatalmasodni készült az egész zsinat felett.

Nagyon nehéz ezekről a dolgokról írni, mert a hivatalos — az egészen megbízható források — természetesen még nem láthattak nyilvánosságot. A világsajtóba rengeteg híranyag került a zsinat alapjában véve zárt — tehát a zsinati titoktartástól védett — ülésai-

ről: nem volna könnyű a világsajtó közléseiből az igazságot kiszí-
tálni. És ugyanez áll a zsinat előtti hetekre is. Próbáljunk inkább
Küng Hans professzornak híres könyvére („Az Egyház a Zsinaton”:
„Kirche in Konzil”) támaszkodni ennek a „malaise”-nek felidézésé-
nél. Ezt a könyvet akkor a maga idejében, felháborítóan vakmerő-
nek tartották. Az idő azóta haladt, s ma már ha valami fölött cso-
dálkozunk, inkább a könyv mérsékelt volta, enyhésége az.

„Az ember nem árul el semmi titkot — írja Küng Hans — azzal,
hogy megmondja: a hangulat a Zsinat előestéjén nem volt jónak
nevezhető, magában Rómában sem. Optimizmusról szó sem lehetett.
Mindenütt problémák, gondok, kérdések: Mi minden lesz majd...
Nem az lesz-e majd, hogy egy előbb kész dolgot fognak feltálni,
merőben másvalamit, mint egy mindenkit kielégítő megoldást? A ró-
mai egyházmegye zsinatának kísértete járt körbe, s már nyíltan be-
szélték arról, hogy »Concilio campo« lesz: »Villámzsinat« minden
komoly diszkusszió nélkül” (Küng, i. m. 61.). „Az volt a félelem,
hogy a II. Vatikánum nem lesz egyéb, mint a Kúria függvénye és
azoké, akiket ő futtat ki...” (uo. 66.). A szerzőnek az Egyháztól is
elismert tájékozottságában és egyházhűségében megbízhatunk. Igen
ez volt a II. Vatikáni Zsinat előzetes hangulata.

Ma még nem érkezett el az ideje, hogy sorra vegyük
annak a bíborosi csoportnak neveit, akiket aggasztott ez a helyzet
és akik érintkezésbe léptek egymással először Rómában. Azután
pedig — titokban — Milánóba utaztak. Montini kardinális, ismerve
saját kényes helyzetét, csak úgyszólván a legutolsó pillanatokban
szándékozott Rómába érkezni. Évtizedeken át tartozott a Kúriához
— az olasz püspökök ahhoz számították — viszont szelleme más volt,
mint az, amit a Kúria testesített meg. De azok a bíborosok, akik a
zsinatra átutazóban Milánóban megálltak nála rövid időre, ismer-
ték igazi lényét. S most belévetették a reményeiket. Mit lehet tenni
az utolsó pillanatban? Amint ez kiderült, csak az utolsó pillanatban
lehetett „valamit” tenni, előbb nem is lett volna tanácsos, megren-
dezni sem lehetett volna jobban azt, ami a valóságban történt. A rö-
vid tanácskozás erre irányult, mi módon és hol lehetne döntően
és elhatározóan maguk mellé állítani a püspökök többségét, s kikre
lehetne támaszkodniok. Nem volt kétséges, hogy a zsinat legfonto-
sabb dolgai a Bizottságokban dőlnek el, azok készítik elő az ún.
„szkémák” — javaslatok — szövegét, azokhoz kerül vissza a zsinat
által szükségesnek látott változtatások végrehajtására, szóval sok
függ a szövegeztől — azt lehetne mondani, minden. Minden Bi-

zottságnak a pápa már kinevezte bíboroselnökét, s eddig is működött, de a zsinat alatt új tagokat kellett választani, mindegyikbe a Zsinati Atyákból, mindegyikbe szám szerint tizenhetet; míg tovább nyolc-nyolc tagot a pápa volt kinevezendő. Nem volt kétséges, hogy a Bizottságok tagjainak megválasztásakor kell érvényre juttatni a zsinatnak magát. A Kúriának megvoltak a maga részéről a jelöltjei, s pillanatnyilag úgy volt, kizárólag ezekre a jelöltekre lehet szavazni, tehát a szavazás pusztá formalitás lesz.

Itt, ezen a ponton lehetett és volt szükséges támadni. De a dolog nem indulhatott vaktában. Ki kellett dolgozni azt a módszert, amit zsinati taktikának lehet nevezni. Ez történt meg a Montini bíborossal való megbeszélésen. Ő ismerte a Kúria alapjában véve bonyolult és minden kívülálló számára áttekinthetetlen gépezetét, hiszen évtizedekig dolgozott vele. Tudta, hogy az öreg, de kitűnő és erőteljes szerkezetet hogyan lehet felrobbantani. Eljárásügyi, napirendi kérdést ajánlott, amit titokban kellett tartani és senkivel nem közölni; az eredmény attól függött, hogy a püspökök megértik-e a döntő pillanatban, miről van szó és meg tudják-e nyilvánítani többségüket.

A bíborosok ennek gondjával utaztak vissza Rómába. Érintkezésben maradtak egymással, egyeztették a Bizottságokba szánt személyekre vonatkozó elgondolásukat és azt, hogy melyikük legyen a faltörő kos. Liénart bíboros vállalta ezt a szerepet. Főképp azért, mert a Zsinat Elnökségének volt a tagja s leendő felszólalása azt jelentette, hogy a nagyszámú francia püspöki kar tagjai is támogatják. Idős volt már, roppant tekintély övezte, lágy, nyájas modorú, amelyben nem volt semmi támadó és fölényeskedő — nem is illett volna ez egy bíboroshoz — csak természetes fölény volt, magától értetődő, finom fönség. És tudták, hogy az első ülésen Tisserant kardinális elnököl majd, aki nem tartozott sem hozzájuk, s a Kúriához sem. A szakállas acélarc mindenki számára kifürkészhetetlen volt, és az akihez tartozott, magányos. Így vannak mind, akik pápajelöltek voltak. Moglebegett fölöttük a Tiara arany árnyéka, lángolt egy darabig a váltakozó számú szavazatokban, majd valaki máshoz csatlakozott. Így volt ez a francia pápajelölttel is. Világtörténelmi küldetést teljesített volna, ha a XIV. század — az „avignoni fogság” — francia pápai óta először lép a pápai trónra francia. De hát a Szentlélek Roncalli Angelót akarta és Tisserant — roppant tisztelettől övezve — szolgált tovább. Úgy illett, hogy aki pápa lett, még jobban kitüntesse s fontos hivatalokkal s megbízásokkal lássa el azokat, akik szintén pápák lehettek volna. Ez volt Tisserant esete is. Liénart

bejelentette, hogy elsőnek ő kíván felszólalni. Nem illett megkérdezni, hogy mihez és mit akar hozzászólni.

A bíboros-csoport megbeszélései szerint rögtön utána, pillanatot sem hagyva a másik félnek felszólalásra és esetleges ellentmondásra, Frings kardinálisnak kellett következnie. Neki azt kellett hangoztatnia, hogy egyetért Liénart felszólalásával, támogatja azt, és hogy ezt a bejelentését Döpfner bíborosnak, a német püspöki kar fejének, továbbá König kardinálisnak, az osztrák püspöki kar fejének megbízásából is teszi. Frings más jelenség, mint a francia kardinális, élésebb vágású, gótikus arc, középkori katedrális talapzatáról lelépett püspök-szobor, metsző értelmi határozottság és egyházfejedelmi öntudat. A velük egyetértő többi bíborosok pedig megadják majd a jelet püspökeiknek, hogy juttassák kifejezésre egyetértésüket. Eleve biztos volt a belgák és hollandok és az angolok támogatása a nagy jelenetben. A szervezkedés nem terjedt tovább; tartottak attól, mennél többen tudnak róla, annál kevésbé marad titokban. Márpedig a titoktartás fontos volt. Számítottak még arra, hogy melléjük állnak a katolikus Afrika püspökei is. Ezeknek feltétlen tekintélyű vezetője Rugambwa bíboros volt, a zsinat egyik legfelölőbb jelensége, a többiek közül kiemelkedő termet, cézári arc, roppant homlok és ágyúgolyó fej; az első napokban, amikor Rómában járt-kelt, még a forgalom is leállt, annyira megbámulták; ő a világtörténelem első néger bíborosa. S gondolkodásában egyike volt azoknak, akik a meghatározottabban kívánták a püspöki méltóság felelősségének és hatalmának újra való kiterjesztését: Közép-Afrika őserdőiből és szavannáiból — akármilyen gyorsak is ma már a közlekedésnek és érintkezésbe lépésnek eszközei — nem lehet minduntalan a római centrálét terhelni olyan döntésekért, amiket kizárólag amúgy is ott, helyben lehet meghozni.

E z v o l t t e h á t a bizottsági tagok választásánál az opposíció terve, amit egy kis létszámú bíboroscsoport a magáévá tett. Sikeres akciójuknak a világsajtó később ezt a nevet adta: „A püspökök lázadása”. Hát lázadás is volt részben, az bizonyos, de nagyon is emberi szemlélet volna ez a zsinatról, ha annak tartanánk csak. A Szentlélek természetes emberi indítékokon át működik és hogy bennük így működjék s jól működjék, ahhoz bizonyára szükség volt ellenlábasaikra is; azok is a szükséges jószolgálatokat teljesítették az Egyház érdekében. Itt nincsenek legyőzöttek és nincsenek diadalokat aratók. Mind a két fél egyformán szükséges, hogy az, ami egy korszakra szólóan pillanatnyilag kell az Egyháznak, az kialakulhasson.

A bíboroscsoporthoz utólag még le kellett győznie egy belső aggodalmat. Azt, hogy mit szól a dologhoz XXIII. János? Nem a személyes elítélő véleményétől tartottak, hanem attól az új helyzettől, ami ezen a zsinaton — és egyelőre kizárólag ezen a zsinaton — alakult ki, hiszen az Egyház történelmében először szerepeltek itt más hitvallásokhoz tartozó megfigyelők, mégpedig jelentős számban. Hiszen a Kúria óvatossága is joggal tartott ettől. Nem lesz-e szokatlan élmény nekik? Nem magyarazzák-e félre, ha a viták túlságosan is szenvedélyesek lennének? Ha a kiinduló alappozíciók egymástól túlságosan is távoli ellentétes pontokba esnének? Nem magyarazzák-e arra mindezt, hogy a katolikus Egyház egysége csak látszólagos, felszíne alatt mélységes és szenvedélyes ellentétek feszülnek egymásnak? Nem okozhat-e kárt az Egyháznak ez a véleményük? És XXIII. János nem osztja-e a Kúriának ezt az aggodalmát?

Azon a tanácskozáson, amit október 10-én a késő esti, majdhogy éjszakai órákban tartottak, fölmerül ez a megfontolás is. Az elhatározás részesei majdnemhogy meginogtak. De szerencsére eszükbe jutott, hogy megkérdezzék Bea bíborost. Az semmi esetre sem válaszolhatott XXIII. János nevében; félőrai „gondolkodási időt” kért. Ezalatt nyilván beszélt a pápával, aki magányosan készülődött a zsinatra, már hetek óta kész megnyitóbeszédének szövegén tűnődött és változtatott újra meg újra, mert fontos volt minden szó. Ő négy év alatt semmi mással nem törődött, mint hogy a Kúria vonakodó lassúságával szemben elérje, hogy akármiként, de összeüljenek itt Rómában a püspökök. A többi majd a Szentlélek dolga — s ő ebben optimista volt. Hallatlanul optimista. Még azt is hitte, hogy az általa eltervelt és részben el is készült hetvenkét (!) székével egytől egyig végez a zsinat és karácsonyra (!) készen lesznek valamennyivel. Hitt — föltétlenül tudta előre, annak részleteivel mint valósul meg, nem is törődött — szóval hitt abban, hogy a zsinat föltétlenül munkaképes apparátus lesz, és az ő szándékait fogja megvalósítani, csak legyen már együtt. Ismét csak egy anekdota jellemző rá. A zsinat előkészületei alatt meglátogatta őt a testvére, Saverio. Persze, nem lehetett mindig vele s néha ide-oda kószált a Vatikánban; mindenütt nagyon nyájasan fogadták. De vele született intelligenciájával és paraszti okosságával megérezte valamit a zsinatot övező óvakodó légkörből. Egyszer csak megkérdezte Angelót, aki neki csak Angelo maradt (legalábbis belül):

— És mondd csak! Idejönnek aztán az egész világról a bíborosok, meg az érsekek, meg a püspökök. De mit kezdesz velük... azután?

Angelo nyugodtan megmagyarázta:

— Azt, amit a bergamói mezőkön a parasztok. Befogják az ekét

és felszántják a földet. Az eke a zsinat: én vagyok a szántóvető, a föld meg az Egyház földje; és azokat, akik itt összegyűlnek, fogom eke elé és hajtom őket majd. Persze, ahogy tudom. És ahogyan majd bírják.

Hát ez volt ő, XXIII. János. De azért őt is kétségei mélypontján érte és emelte fel onnét Bea értesítése: van egy bíborosszárnny, s az kész érte akciókat kezdeni. Csak kételyeik vannak. Megüzenete, ne legyenek kételyeik. Az nem baj, ha akár szenvedélyesen is és a más hitvallású delegátusok előtt is robban ki a zsinat legelső közvéleménye, a szólásszabadság és döntési szabadság! Ez az éjszaka azután döntő lett a zsinat történetében.

A s a j t ó — a világsajtó, s legkivált a római — sokszor felelevenítette, nem ok nélkül a II. Vatikáni Zsinat előkészületeinek éppen ebben az időszakában a megelőző vatikáni zsinat képeit. Erdemes erre is egy pillantást vetnünk.

Rómában 1869. december 8-án, a Szeplőtelen Fogantatás ünnepén s a Vatikáni Zsinat megnyitásának napján téli eső szakadt a szürke égről Szent Péter terére, amelyet roppant tömeg töltött meg — rómaiak, az akkor még fönnálló Egyházi Állam, egész Itália és Európa zarándokai —, hogy láthassák IX. Pius pápát, amint a Veni Creator hangjai közt vonul be a földkerekség legnagyobb templomába hétszázhatvannégy püspökétől körülvéve. Mitra mitra mellett, akár egy virágágy fehér és arany virágfejei. S a zuhogó eső! A szertartásról valami más is hiányzott, nemcsak a napfény. A katolikus államfők képviselői is. Ennek a XX. Egyetemes Zsinatnak 1868 júniusában kelt összehívó bullája mellőzte őket először az Egyház és a zsinatok történetében. IX. Pius számára csak katolikus államfők voltak még, de katolikus államok már nem. Egyház és állam gyakorlatilag elváltak egymástól, még mielőtt kimondották volna szétválasztásuk elvét. A nagykonstantini kor még nem ért ugyan véget, de a nagykárolyi korszak igen. Az Egyház középkora valójában itt ért véget ezen az esős, szürke reggelen — a világi hatalmak meg nem hívásának ténye azt jelentette be, hogy az Egyház számára is — nyolcvan évvel a kezdete után — győzött az 1789-es Francia Forradalom.

A zsinat kihirdetett programja változatosnak ígérkezett. De mégis az Infallibilitásnak, a pápai tévedhetetlenség dogmájának neve forgott minden ajkon. A kérdés nem volt kifejezetten napirenden, mégis az egész világ tudott róla, ismerték fontosságát és aktualitását. Különösen az Egyházon kívül, a világ vitatta minden ország-

ban: tűzzel, szenvedélyesen, sértetten, fényes argumentumokkal s olyan vádaskodásokkal, amilyeneket ma már elképzelni sem tudnánk. „Anakronizmus” mondták róla egyesek. Mások: „elagottság”. Sokan pedig: „abszurdum!” A finomabbak ezt: „Vakmerő támadás az emberi szellem olyan jogai ellen, amelyeket már modern intézmények szentesítettek.” A harc hihetetlen heveséggel tombolt körülötte lapok hasábjain; politikai gyűléseken; kancelláriákban. Franciaországban a gallikánok és „ultramontánok” végeérhetetlen polémiai folytak. „Ultramontán”-oknak az egyházhű, pápahű konzervatívokat nevezték, mint akiket Franciaországban, a „hegyen” – vagyis az Alpokon túlra csatol szívük („ultra montem: hegyen túl”). Egyesek tagadták a pápa személyes infallibilitását, mások vita nélkül elismerték; voltak, akik a leendő zsinat hozzájárulásától vagy tagadó válaszáig tették függővé véleményüket. Azok, akiket „katolikus liberálisoknak” hívtak, nem tartották aktuálisnak a téma dogmatikus definícióját; érvényét egyébként nem vonták kétségbe. Csak féltek a következményeitől a protestánsok, sőt a katolikus közép között is; tartottak a meg nem értéstől, s a félremagyarázástól. Amint ez az utóbbi való is volt; a személyes csatlakozhatatlanságot még a katolikusok is hajlandók voltak úgy értelmezni, hogy pl. egy nem matematikus tehetségekkel rendelkező pápa igazságnak nyilvánítja mondjuk azt, hogy kétszer kettő öt! Mint ahogyan a kontroverziák a zsinat előtt, a zsinat alatt és a zsinat után is: változatlanul valóban a félremagyarázások körül folytak, egész idő alatt, szakadatlanul.

És Rómában? A hangulat megfigyelői megírták, hogy a tételnek voltak lángoló hívei. Francia teológusok és német teológusok. A püspököknek egy-két rétege. A Szentszékhez akkreditált diplomaták (akik noha világiak voltak) azonnal megértették, mit jelent az Infallibilitás kimondása a pápaság megerősítésére. Az általános atmoszféra inkább hideg volt. A közember – a közönség – pedig mindekelőtt inkább kíváncsi.

Rómában valóságos második népvándorlás kerekedett fel, hogy megnézze a kupola alatti főoltár evangéliumi oldala melletti kereszthajót, a Bazilika gigászi latinkeresztjének jobb karját, ahol a zsinati tribünöket s emelvényeket az oldalhajó boltívéig érő, ámulatra méltóan nagy függöny választotta el a Bazilika többi részétől. Ez volt az akkori zsinat „aulája” a „Zsinati Terem”. A függönyt nem a tárgyalások „titkainak” kiszivárgásától félve húzták ide, hanem inkább a mintegy nyolcszáz ember számára irtózatosan nagy oldalhajó siralmas akusztikájának megjavítására.

Róma népe és az Örök Városba özönlő tengernyi zarándok szá-

mára az események középpontja volt az érdekes: maga a pápa, aki ekkor pápaságának huszonötödik évében volt s munkabírását, fizikai erőit és energiáját egyenesen csodálatosnak lehetett nevezni.

A zsinat alatt számtalan ünnepségen vett részt. Személyesen is jelen volt nem egyszer az üléseken. S nemcsak mint pápa teljesítette a hivatásával járó kötelességeket, de mint világi államfő is. Ahol csak megjelent, felhangzottak körülötte a „Viva Pio Nono!” s a „Viva il Papa Infallibile!” kiáltások. Ő pedig gondosan megjelent — mint Róma szuverén uralkodója — áprilisban a Palatinuson, hogy üdvözlje a római régészeket, akik az „Il Natale” ünnepére — Róma évenként visszatérő születésnapjára — jöttek össze, ünnepi cbédet tartottak, amelyen az ő bőkezűségéből itták a borokat.

A húsvéti ünnepek alatt a San Pietro loggiájáról szembefordulva a néppel mondott nekik szentbeszédet s hatalmas, tiszta hangjának semmiféle erősítőszerkezetre nem volt szüksége ahhoz, hogy elhatoljon a roppant tér minden zugáig s mindenki hallja, aki csak Bernini kolonnádjának kövein belül szorong. Ennek az évnek, 1870-nek húsvétján csodálta meg először Róma népe a Kupola görögtűzzel való külső kivilágítását.

Ugyancsak ekkor, a zsinat évében vonultak fel előtte díszemlére „csapatai”, „hadserege”. Olyan kicsike volt, hogy elért az egész a Villa Borghese parkjának központi körterén. Nem is volt arra való, hogy harcoljon. A garibaldista szabadcsapatok s a terjeszkedő piemonti királyság ellen francia hadsereg védte a szomszédos Civitavecchiát. Egész Róma összegyűlt, hogy tomboló lelkesedéssel fogadja a katolikus Kanada önkénteseit, akik azzal a lelkesedéssel, melyet hajdan a kereszteslovagoknak tulajdonítottak, jöttek Európába, hogy a pápát „megvédjék támadói ellen”. A veszély már körülvette Rómát minden oldalon, de látszólag sem a pápa, se a vatikáni hivatalok, sem a bíborosok, sem a zsinat nem törődött vele. És látszólag a római nép sem. Mégis, az utóbbinak magatartásában volt valami, ami azt árulta el, hogy a pápa körül a népszerűség feltöltő kiáltásai csak lagymatag megszokás, pusztá látszat, alatta az a kettőslelkűség húzódik meg, amelynek igazi tartalma csak majd a szept. 20-án tartott népszavazásban jutott nyilvánosságra.

A zsinati év márciusának 27-én IX. Pius pápa még teljes pompával vonult a Santa Maria Sopra Minervába, megtartani az Annunciáció ünnepét. Szólottak a Szent Péter Bazilika összes harangjai. A pápának és díszkíséretének útvonalán a kövezet fel volt hintve aransyárga homokkal. Elöl a pápai csendőrség mennydörgő sortűzeket ad le, de nem kell félni, mert karabélyaik csak fojtással lőnek. Utánuk egy magányos lovag, felcifrázott lovon, a „battistrada”: a

menet előfutárja. Majd öszvéren a kereszthordozó, violaszínű selyemruhában, felemeli magas aranykeresztjét. Végül két lovász vezet hat szelíd lovat az üveg- és aranyhintó előtt. Benne IX. Pius valami trónfélén ül. Vele szemben ott ül két bíboros, vonásaikon az oda-fagyott mosoly éppoly üres és gépies, akár a IX. Piust üdvözlő ünneplő moraj. Ez valahogy már „kívülről” hangzott. Az Unita Italia még nem ostromolta meg Rómát, de már bevette a lelkeket. Volt valami jelképes abban, hogy a nép idegenül nézte a pápát a földi uralomban, az aranykocsiban: üvegfalak mögött! A kíséretet a nemesi gárda zárta le és a dragonyosok. Üdvözlő fanfárok hangzottak fel az Angyalvár előtt, mielőtt a hintó átgördült volna a Szent Angyal hídján, a Tiberis fölött.

Majd később: meglátogatta az éppen akkor restaurálás alatt álló Szent Pál Bazilikát. Akkor még ki sejthetné, hogy az halála napján fog leégni és hogy hatodik utóda onnét hirdeti ki majd a második Vatikáni Zsinatot! A látogatók egyelőre extázisba esnek a huszonnégy porfíroszlop, s az irtózatos méretek, az arany és bronz díszítmények, a márványlapok és a mozaikmezők pompája előtt. IX. Pius vonásai szilárdak mint a márvány. Egyetlen lélek sem volt, aki előtt kimondta volna aggodalmát a maradék Pápai Állam elvesztéséről. De háta mögött már összesűg a kíséret, az esélyeket taglalja. Mindebből úgy látszik, sem füléhez nem ér semmi, sem pedig belsejéhez.

Valójában az a legérdekesebb, hogy ennyi elfoglaltság közt a zsinat rendkívül komoly történelmi és teológiai vitái között is irányító részt tudott venni. A zsinat a közelítő események árnyékában, a ránehezedő szörnyű nyomás alatt és a legapróbb részletekig át tudta tárgyalni a tévedhetetlenség dogmatikai kérdését, s nem akadályozta ebben a májustól kezdve lángoló máglyaként kigyuladt hőség sem. Az Infallibilitásról szóló egyházi tanítás gáncstanul pontos megfogalmazást nyert. Az erről szóló apostoli konstitúció megállapítja, hogy a pápa, valahányszor ex cathedra nyilatkozik az egész Egyház számára hit és erkölcs dolgaiban, személyes tévedhetetlenség részese. 1870. július 18-án szavazott erről a zsinat. IX. Pius elnöklete alatt, tomboló felhőszakadás vízostorai s rettenetes mennydörgés és villámlás között. Másnap a zsinat megszakította munkáját. Hivatalosan bejelentették a német–francia háborút. Noha a francia csapatok azonnal elhagyták Rómát, a piemon-ti hadsereg csak szeptember 20-án rohanta meg a várost. A pápai játékhadsereg — ura parancsára — mégcsak nem is védekezett. Nem azért, mert még arra is kevesen voltak, hogy a Leóváros bástyáit megvédjék. Elvi okokból nem használtak fegyvert. A pápa a moz-

dulatlanul mosolygó vagy mozdulatlanul aggódó márványálarc alatt: lemondott arról, hogy megvédeni próbálja azt, amiről elkerülhetetlen módon le kellett mondania. Minek vért ontani, minek volna lövöldözni, akár fojtással is? „Hadseregének” „vezetése” arra szorított, hogy megállapítsák: az ellenfél ágyúval lőtte be a Porta del Popolót, ők tehát csak az „erőszaknak engedtek”, amikor feladták a védelmükre bízott Leóvárost. A népszerűséget, az üveg- és aranyhintót elfújta a nemzeti érzés szele. A római népszavazás az Unita Italia mellett nyilatkozott. IX. Pius visszavonult a Vatikánba és elnapolta a zsinatot sine die — határidő megjelölése nélkül. Jogait fenntartotta s a jövőndőbe nézett; annak ismeretlen területeit nem pillanthatták meg emberi szemei.

Miben egyezett és miben különbözött a Második Vatikáni Zsinat megnyitása az elsőtől? Akár kilencvenhárom évvel azelőtt, most is esett; átható, finom, tűéles cseppek kék köde porzott alá a Piazza San Pietro esernyőtengerére. Most is a római nép és megszámlálhatatlan zarándok töltötte meg a Bazilika előtti gigászi teret. Ha IX. Pius megjelent volna a Bazilika ballusztrádján, ahonét hajdan a tömeghez szólt, most láthatta volna, hogy a Szent Péter teréhez vezető három sikátorút öreg házsorait lebontották a tér egész szélességében annak idején a Vatikán és Olaszország közti kiengesztelődés emlékére és ez — a Via della Conciliazione — az Angyalvárig látszik érni. Még ezt is a Tiberisig érő sötét és szürkellő porként töltötték meg az emberek. De a rómaiakban ezúttal nem volt semmiféle belső hasadás; úgy voltak olaszok, mint a többi nemzetek fiai: anélkül, hogy egy pápai állam alattvalói lettek volna, és ugyanúgy voltak katolikusok is. Dehát ez, Róma, mégiscsak az ő városuk volt, büszkéek voltak a zsinatra — az ő zsinatukra! — és úgy gyűltek a megnyitásra, mint nemzeti ünnepélyre. Ez a nap szünnap volt a közben félmillióról kétmillióssá növekedett város minden hivatala, intézménye, iskolája stb. számára. A főpolgármester plakátokon szólította föl a város népét arra, hogy a város adminisztrációjával együtt mutassák be hódolatukat, a zsinatot összehívó Szentséges Atyának, XXIII. János pápának, Róma püspökének, s üdvözlőjkék a zsinat résztvevőit.

Az esernyők alatt szorongó többszáz ezres tömeg — talán annyian is, mint az első vatikáni zsinatkor Róma egész lakossága — egészen más érzések között állott, mint amilyenekkel az első Vatikánum bámulói. Nemcsak a tudatalatti politikai feszültség számolódott fel azóta a lelkekben, hanem az is, hogy a zsinat kizárólagosan az Egyház,

a pápaság, a Vatikán, a bíborosok, a püspökök ügye. A világi hívőket cselekvően az Egyház életébe kapcsoló hullám elhatott ide is, mindenki érezte, hogy a világ minden részéből együvé gyűlt püspökök neki, róla, s érte is fognak dönten. A rómaiak most nem egy ostromlott citadellába szorultaknak érezték magukat, hanem tudtak az egész világot — katolikusokat és nemkatolikusokat — átjáró szívdobbanásról, a világsajtónak és minden hírközlő eszköznek érdeklődéséről s a roppant tiszteletéről, amellyel az egész földkerekség XXIII. lános alakja és egyénisége felé fordul.

A pápa átöltözött a Vatikán első emeletén az Egyházi Ruhák Termébcn („Sala dei Paramenti”) a zsinati protokoll szerinti ruhába. Minden ruhadarab jelképes értelműt az azt juttatta kifejezésre, hogy most nem annyira az Egyház monarchája jelenik meg a San Pietróban, hanem a római püspök és főegyházmegyéje érseke, az ő testvérei, az érsekek és püspökök között, aki nem feleli, hogy éppen azért pápa, mert annak idején Rómának választották püspökévé.

Fehérselyem pluviálé, gyöngyökkel díszített érseki mitra, a hímzett kesztyű s az arra húzott gyűrű; íme, ezek öltözködésének főbb darabjai. A protokoll rendje szerint sorakozott előtte és utána a bíborosok, a „házanépe” — a vatikáni palotaváros szédítő épülettömegének papjai, tisztviselői, prelátusai, a világi és egyházi pápai kamarások — a nemesi gárda s a svájci testőrség, s előtte és utána is a végtelen menet, amely élén a püspökökkel, most már másfél óra óta áradt át a Szent Péter téren, vonult be a tribünökkel, magasba nyúló meredek széksorokkal Zsinati Aulává átalakított főhajóba s helyezkedett ott el több mint kétezer püspök, rendgenerális, egyháztudós, szakértők között, a más hitvalláson levő egyházak és vallásközösségek zsinati megfigyelői, s a diplomaták, újságírók és magasrangú vendégek páholyai s lelátói között. Ott akkor már a pápai szertartásmesterek kezében volt az uralom. A San Pietro főhajójával megtörtént, ami hihetetlen: a belső ajtóktól a főoltárig húzódó zsinati építmények szűkké tették a rengeteg bazilikát. Bernininek a pápai főoltár fölött a kilencven méternyi magasra csavarodó bronzoszlopai s a rajtuk szinte lengő fém baldachin: valósággal keskeny folyosó végén látszottak lebegni. A főoltár lépcsői fölött Szent Péter utódának püspöki trónja állt, előtte fehér drapériákkal bevont apró oltár s egy térdeplő. Az oltárnál majd Tisserant bíboros miséz. A svájci testőrök — sisakkal és vállukon tartott alabárdokkal — kísérik kettésével az érkező frakkos diplomatákat, a lovagrendek díszpalástos

nagymestereit, a hosszúruhás, fejükön sötét csipkementillás római hercegnőket. A vendégek hátulról érkeznek, a Porta Rezzonico felől. S azért még mindig elkerülhetetlen, hogy a zsinat első harangütése ne legyen egyúttal káprázatosan fénylő ünnepély is. Hiszen a San Pietro ennek épült. Mintegy díszes szalonnak az Egyház ünnepélyei számára. Olyan korban, amely szerette lesújtó pompával fejezni ki a fönséget és a szépséget. Ma már nem tetszik korunknak ez a vonás, jobban szeretjük a nagyságot és az igazságot egyszerűséggel kifejezni, s az egyházművészet nyilván majd rálel ennek formáira. A Szent Péter Bazilikát azonban még a reneszánsz és a barokk építette. S míg percről percre jobban zsúfolódik a bevonuló és ülőhelyeire találó püspökökkel és a megnyitás vendégeivel, a hangszórókon át egyházi énekek hangzanak, s a Credo, sőt a „Pápai induló” is, Silveri kompozíciója. A fénytenger egyszerre kialszik, s a templom visszamerül az esős délelőtti félhomályába. De csak egy biztosíték égett ki. A hangszórók is elnémulnak, de mikor a hibát villámgyorsan kijavítják, legelőször azok hangzanak fel s pár pillanat múlva a Bazilika újra világos. Végre itt a pápai díszkíséret. Az „Ave Maris Stella” énekével ajkukon jöttek alá a Scala Regián, majd át a téren, a fekete reverendás és fehér csipkekarings római papság élő sövénye közt. Elöl a számszerű pápai kamarások violaszín köpenyben — a titkos kamarások kappásan és törrel — prokurátorok — az apostoli prédikátor (aki mindig dominikánus) — a pápai kápolna gyóntatója — a koldulórendek generálisai rendi ruháikban, — gránátvörös bársony egyenruhában (az ún. palandránban) két „bussolante” jó (ezek afféle inasok, akik a pápai előszobában elveszik a kabátot és kalapot azoktól, akiket majd a Szentséges Atya fogad — utánuk két violaszínű reverendás, vörössapkás titkos pápai káplán, akik a mitrákat, a tiarát hozzák... — de ki akarná és főképpen ki tudná elszámolni mindazokat, akiket vaskos kötetben sorol fel az Annuario Pontificio? Végül feltűnik ő maga, XXIII. János pápa, fehér selyem pluviálében.

Csak utólag tudódott ki, hogy erre az alkalomra (a zsinat megnyitására) — az eddig megszokott pápai szertartások protokollját átíratta, azon olyan változtatások estek, amik valószínűleg iránytadóak maradnak továbbra is. Az ünnepélyes szentmisére gyalog indult el magánlakosztályából, s a Sala dei Paramentiből. Pedig bizony ez hosszú út a nyolcvanegyedik évét élő öregembernek!

Csak a Szent Péter tér előtt ült fel a Sedes Gestatoriába, eredetileg gyalog akart menni egészen a Szent Péter főoltáráig, hogy „csak püspök legyek püspöktestvércim között”. Ugyanezen okból nem viselt tiarát sem, hanem egész útja alatt és a szentmise alatt is

csak püspöki (illetőleg érseki) mitrát. De óvatosságból, hátha kifárad, követte őt a pápai hordozószék.

A Szent Péter térre kivezető kapu előtt ült fel csak, hogy minél többen láthassák, miközben áldást ad. Felült tehát hordozható trónjára (amely Szent X. Piust, szegényt annyira eljlesztette, panaszkodott, szédült, amikor az emberek feje feletti magasságból a tömeg és az egész világ himbálódzott alatta). A legizmosabb „szediáriusok” (hordszékvivők) ragadták fel vállaikra a könnyű trónt és vitték óvatosan lassú, egyenletes léptekkel a San Pietro terén fehér csipkés karmazsinszínű ruhájában. Hogy neki, aki valamikor mezítláb járt iskolába, ezt is el kellett viselnie! Violaszín „mantelletában” a Pápai Bíróság Tribunaljának nyolc referendáriusa tartotta fölé s vitte a baldachint, a hajdani Roncalli Angelo türelmesen megadta magát ennek a pompának is. Csakhogy elérte célját és együtt látta Rómában az Egyház püspökeit!

Végigvitték a Szent Péter téren a tömeg kiáltozása és extázisa közt. Ami ott történt, azt nem lehet leírni. Meg van örökítve – a történelem emlékezetének – a televíziók képszalagjain. Mert mindenünnen – a Colonádokról, a vatikáni paloták tetőzetéről, a San Pietro erkélyeiről, – a tv felvevői szegsződtek rá a térre. Teleszkópos fényképezőkészülékek vetítették a pápa alakját és arcát a tv képernyőire az egész világon. Tudtunkkal csak Ausztrália maradt ki a közvetítésből. Közvetítették a zsinat megnyitását az egész Európára kiterjedő tv-hálózatok, az Észak-Afrika és Közel-Ázsia vonalon, Amerikába pedig kábelen jutott át. Még sohasem történt, hogy ilyen esemény, mint egy zsinat, a földkerekségnek ekkorra érdeklődésével találkozott volna. Ez már nem pusztán XXIII. János zsinata volt, hanem ezen a megnyitón-előhangon át is: az egész viláágé!

A pápa arca derűs és komoly, talán kissé sápadtabb és duzzadtabb a szokottnál. Igaz lenne talán a hír, ami még 1959 őszén, három évvel ezelőtt rebhent fel róla egy rákos benső panaszról és annak kapcsán még arról is, hogy elhalasztják miatta a zsinat megnyitását? De akkor is, később is, személyes irodái energikusan cáfolták a hírt, a zsinat halasztódását különösen, és itt van mégis, megnyithatja a Zsinatot.

De azért nem tehetette azt, ami a terve volt, hogy leszáll majd a hordozható trónusról és gyalog halad végig a San Pietro főhajóján, a főoltárig, Szent Péter sírjáig. A vatikáni palotán, a lépcsőkön, a mérhetetlen hosszú folyosókon át tett út, a súlyos ruházat és az októberben is párás római hőség annyira kimerítették az aggastyánt, hogy mégis fennmaradt a hordszéken, úgy vitték végig őt püspökei között. De végre lám, itt volt közöttük! Így vitték őt mindvégig,

Szent Péter sírjáig. Itt letérdel, rákönyököl a térdeplőre; a kíséret tagjai nem vesznek részt a zsinat megnyitoulésén sem, ők jobbra fordulnak, az egyik kápolnába, ahol a papok majd a zsinat egyik irodájában fognak segédkezni, ha majd szükség lesz rá. Tisserant kardinálist és a neki ministráló két érseket az oltárhoz vezeti az egyik szertartásmester.

Ekkor állt fel a pápa és hangzottak el ajkán a *Veni Creator Spiritus* első szavai. Nem volt olyan hatalmas hang, mint a IX. Piusé, amely be tudta tölteni a San Pietro latin keresztjének jobboldali mellékhajóját és meg tudott küzdeni annak a számtalan barokk hajlatról visszaverődő rossz akusztikájával. A Második Vatikáni Zsinat pápájának hangja más volt, mint az elsőé. Nem is volt szükség rá, hogy ugyanaz legyen. Elektromos működésű hangszórókból szólalt meg, puha közelítéssel a zsinati aula minden zugában s ott künn a templom terén, a Colonnádok ölében, a Via della Conciliazionén, egész a Tiberisig felszerelt hangszórókból.

XXIII. János, a bergamói földművescsaládnak a pápai székbe jutott alázatos fia, a Szentlelket idézte, szálljon alá a földkerekség és Egyháztörténet eddigelé legnagyobb zsinatára. Még annak feszültségeire is, amelyek egymás ellen forduló véleményei is egytől-egyig az Egyház javát akarták. Nem a saját győzelméért intonálódott ez a könyörgés, a szilárd, kissé illetődött hangon a Szentlélek Úristenhez. Hanem azért, hogy az győzzön, a Szentlélek. Az Egyház életét irányító rejtelmes hatalom. Ő győzzön a vitákban és látszólagos ellentétekben, használja fel eszközül az emberi felfogás gyarlóságait. Neki, XXIII. Jánosnak egyformán volt szüksége a zsinati állásfoglalások végleteire. Arra is szüksége volt, hogy megtörténjék a nagy áttörés a világ felé és arra is, hogy annak robbanásszerű erőit szabályozzák és tegyék egyenletessé a Kúria tapasztalatai. De arra is, hogy a Kúria erői se hathassanak merevítően és konzerválóan az Egyház életére — a gátak mégis robbanjanak fel és hatoljon el a termékenyítő áradat az egész Egyházra.

Most már Monsignore Dante, a pápai főszertartásmester volt az úr, ő dirigálta a misét mondó Tisserant bíborost és a neki segédkező két érseket. Annak, aki hallotta, látta, akár televízió is, fel kellett hogy tűnjön a Cappella Sistina meg a pápai énekkar klasszikus latinja és a miséző Tisserant bíboros idegenszerű — franciás — kiejtése. A mise megkezdődött, lefolyt a szép, de roppant hosszú, a pápát

is kimerítő szertartás, a bíborosok „obedientiája”. A Szent Kolégium tagjai sorra járultak oda a pápai trónhoz, meghajoltak, kezet csókoltak, a pápa pedig mindegyiküknek mondott egy-két nagyon kedves és mosolygós szót és magához ölelte őket. Valamennyien a gyermekei voltak. Még akkor is, ha emberileg nem egészen értettek egyet vele. Még akkor is, ha a Szentlélek eszközeit is látta és tisztelte bennük. A szentmise szertartása tovább folyt és utána a pápa, ülve, Szent Péter sírjától elmondta azt, amit az egész világ várt és a hallgatók közül senki sem ismert előre. Elmondta a zsinatot megnyitó beszédét.

TIZENHETEDIK FEJEZET

A „NYITÁS A KORNAK”

A megnyitó beszéd -- majdnem teljes terjedelmében idézzük -- így hangzott:

Főtisztelendő Testvérek!

Örömnépet ül ma Édesanyánk, az Egyház; az isteni Gondviselés különös kegyelméből elérkezett a várt nap, amikor itt, Szent Péter sírjánál, a Tisztaságos Istenanya oltalma alatt -- akinek Isten-szülő voltát éppen ma ünnepeljük -- megkezdődött a II. Vatikáni Zsinat.

(A beszédnek ez volt első hangütése, egyszerűbb és kevésbé ünnepélyes, mint ahogy várták. XXIII. János, aki még káplán sem volt a pasztorációban s mint ifjú püspöki titkár legfeljebb egyesületi vonalon működött, a bergamói években és később is csak legfeljebb ritka, kivételes alkalmakkor, mint a de Gaulle elnök előtt elmondott üdvözlő beszédénél, vagy a Velence népével való első találkozásakor volt szónok: mégis jól ismerte a tömeghatás titkait. Mert háromezer ember, még akkor is, ha többségükben püspök, azért már tömeg is. És az a gondolati gesztus, hogy amikor Szent Péter sírjánál szól, negyven égő aranylámpa közül, az ugyanitt eltemetett Galileai Halászra hivatkozva: hatalmas volt, szívet szorongató. Rá tudta magát hagyni a hely hatalmas sugallásaira. S a hely sugallata itt és most úgy hatott, mint valami roppant szívdobbanás.)

— Az összes zsinatok, a húsz egyetemes és a számlálhatatlan és nem kevésbé jelentős tartományi és helyi zsinatok, amelyeket a történelem folyamán ünnepélyesen megnyitottak: szembeszökően mutatják a katolikus egyház életterejét és fénylő pontokként világítanak történetében.

— Az Apostolfejedelmek e mostani szerény utóda, aki Hozzátk

szól itt, e rendkívüli tekintélyű gyülekezet összehívásával azt akarta elérni, hogy az Egyház Tanítói Hivatala, amely mindig fennállt s fenn fog állani a napok végéig, ismét megnyilatkozzék szilárd voltában. S miközben számadásra vonja a kor tévedéseit, ez a tanítóhivatal a zsinat által szembeszökő módon megmutatkozik a föld minden embere előtt.

(A püspökök, a többi zsinati Atyák, az egyházi akusztikában járatos diplomaták lélegzetvisszafojtva hallgatták. Nem mondta ki a szót „reformzsinat”, de kinyilvánította, hogy ez a zsinat a kor problémáival akar foglalkozni. És be akarja vonni a változásokba a Föld püspökeit, mint az Egyház Tanítóhivatalának a pápával együtt szintén részeseit. A püspökökön végighullámozott, hogy ezt megértették.)

— Magától értetődő, hogy Krisztus helytartója, aki a mostani egyetemes zsinat megnyitásán Hozzátok beszél, a múltba pillant vissza. És hallja annak bátorító szövegét. Szívesen emlékezik vissza az elmúlt és újabb idők pápáinak példájára. Ünneplés és tiszteletreméltó hangok ezek mind. Tanúbizonyosságuk a keleti és nyugati zsinatokkal a IV. századtól napjainkig ér. Ezek a hangok rendületlenül hirdetik ennek az isteni és emberi intézménynek dicsőségét. Krisztus Egyházaét, amely az isteni Megváltótól kapta nevét, kegyelmeit és minden teljhatalmát.

(A múltra hivatkozott ismét... Hangsúlyozni akarja-e talán ennek az Egyetemes Zsinatnak a múlttal való teljes azonosságát? De ugyanakkor az „Egyház teljhatalmáról” is beszél. De van-e mindennek „akusztikája”? Megértik-e a püspökök? A Kúria bíborosai és a külföldi bíborosok, a zsinatnak a reformzsinat jellegét ellenzői s a Zsinati Atyáknak a modern szükségletekre érzékeny vezérkara figyelt. A püspökök arcán mégcsak tájékoztatlanság látszott.)

— Az örömszerző mozzanatok mellett nem tagadhatjuk el, hogy fájdalmak és keserőségek hosszú sora sötítette el ezerkilencszáz év óta ezt a történetet. Valóban igaz volt az, amit az ősz Simeon misztikus prófétai tudása mondott Jézus Anyjának: „Sokaknak vesztere és feltámadására lesz Ő. Jel lesz — ellentmondanak neki” (Lk. 2,24.) Jézus maga mondta a titokzatos szavakat: „Aki Titeket hallgat, Engem hallgat!” (Lk. 10,16).

— Az emberiség megoldásra váró legnehezebb gondolatai és kérdései nem változtak majdnem kétezer éve, Krisztus még mindig a történelem és élet közepén áll — figyelmeztetett a pápa, majd a zsinatok fontosságáról szólt általában és így folytatta:

— A kereszténység húszévszázados történetének korszakaiban úgy nyúlnak felénk az egyetemes zsinatok, mint az Egyház Tanító-

hivatalának bizonyítékai. Anyaguk sok és hatalmas kötetbe gyűjtve itt Rómában s az egész világ leghíresebb könyvtáraiban az Egyház becses öröksége.

— Ami a bennünket most itt összegyűjtő csemény létrejöttét illeti, erre legyen elég egy magunk adta alázatos bizonyosság!

(A figyelem feszültségétől egy pillanat alatt szinte perzselt a levegő. Most a zsinatnak az egész világon sokat emlegetett előtörténetéről kíván majd szólni. Hivatkozik-e majd valami váratlan és csodaszerű benső megvilágosodásra? Ő azonban nyitva hagyta a kérdést. Mindössze ennyit mondott):

— A zsinat gondolata váratlanul villant meg lelkünkben. Egyszerű szavakkal nyilvánítottuk ki a Kardinálisok Szent Kollégiumának 1959 emlékezetes január 25-i napján, Szent Pál Apostol megtérése ünnepén, a Via Ostián, a Szent Pál Bazilikában. Váratlan indítás volt ez, természetfölötti fény a szemben és szívben. De egyidejűleg buzgóság hatalmas tüze is, amely azután észrevétlenül az egész világon elterjedt a zsinat várásában, amint a szemek és a mozdulatok mutatták. Szenvedélyes érdeklődés csapott fel világszerte, emberek forrón kezdtek a zsinat ünnepélyes megnyitására várni.

— A három év: munkában gazdag előkészület, s mélyreható vizsgálódások a vallásos élet helyzetéről a modern világban. Ezek voltak az isteni kegyelem ajándékainak első jelei... Szilárdan hisszük mi, hogy a zsinattól lelki javakkal gyarapszik még az Egyház. Eltelik új erővel. Bátran tekint jövődjébe. Megfelelő megújulás, okos átszervezések egymást kiegészítő összemunkálkodása — s az egyház elvei, hogy az emberek, családok és a nemzetek többet törődjenek a túlvilág dolgaival.

(Azok, akik meg voltak elégedve a már meglevővel és kétesnek ítélték az újat, lesütötték szemeiket. Az aggastyán ismét bátran és szilárdan beszél az Újról. Annak a sorsával kívánja-e összekötni a zsinat sorsát, és ez annak tárgyalása a mintegy megnyitó „trónbeszédben”? Sikerül-e neki?)

— De megmutatkozik, Főtisztelendő Testvérek egy másik figyelemreméltó mozzanat, tudom megértitek. Hogy még teljesebbé tegyük az örömet, amely ebben az órában mindnyájunk szívét eltölti, elmondom, mily ígéretes órában kezdődik el az Egyetemes Zsinat.

(A püspöki emelvényeken újból feszülő érdeklődés hullámai vonultak át. A pápa felé fordultak a mitrák. Mi lehet az az „öröm” és „ígéretesség?”)

— Főpásztori hivatalunk gyakorlása során sokszor hallani elszomorító hangokat, azokért, akik bár buzgóságról tanúskodnak, de

ugyanakkor nem túlzott bölcsességről s a helyes mérték iránti érzék teljes hiányáról. Akik a modern időkben csak hanyatlást látnak. Egyre csak azt ismételik, hogy a mi korunk a múlttal összevetve tartósan romlásba sülyedt. Ezt mondják, mintha semmit sem tanultak volna a történelemből, amely az élet tanítómestere. S mintha a régi zsinatok korában a keresztény tanítás, a keresztény élet s a hit szabadságának diadalával ment volna végbe minden.

— De nekünk más a véleményünk, mint a romlás e prófétáinak, akik mindig balsorsot látnak előre, mintha a világ pusztulása állana küszöbön.

(XXIII. János pápa valójában nem egy zsinati irányzatot vagy leendő pártot ítél el itt. Hanem azt az öntudatlan irányulást, amely mindünk lelkében megvan. A katolikus hit igazságainak birtokában levő hívő önelégültségéből fakadó lenézést a „világ” iránt. Az efféle megnyilvánulásokat, a „világ” iránt érzett pesszimizmust, a „világ” helytelen leértékelését, amely ellen valósággal világtörténelmileg merőben újat szegezett le. A maga optimizmusát, hogy a „világ” — amelyben az Egyház a maga küldetését teljesíti — nem ellenség, hanem alkalmas arra, hogy együtt mozduljon az Egyházzal.)

— Holott az emberi eseményeknek e mai fejlődéséről, — amikor az emberiség új rendbe látszik lépni — inkább isteni Gondviselésnek elrejtett terveit lehet kiolvasni. Ezek az elrejtett tervek... a saját céljaikat követik és mindent az Egyház javára fordítanak.

(A figyelem feszültsége — ha lehet — méginkább nőtt. A legtöbb püspök megértette, mit jelent a deklarációnak ez a része. Ez volt a „világ felé való nyitás” — az „apertúra” — pillanata. XXIII. János hatalmas optimizmusának villáma, amely már a „Mater et Magistra” teológiájában is megnyilvánult.)

— Ez, amit mondtam, könnyen megállapítható, ha figyelmesen átgondoljuk a súlyos politikai és gazdasági problémákat. Vagy akár a ma még függőben levő vitakérdéseket. Az embereket annyira eltöltik ezek a gondok, hogy nincs idejük törődni a vallási kérdésekkel, amelyekkel az Egyház Szent Tanítóhivatala foglalkozik. Ez a megértés bizonyára nem mentes a rossztól és könnyű elítélni. De nem tagadhatja le senki sem: a modern élet új viszonylatainak megvan az az előnyük, hogy elhárítanak számtalan olyan akadályt, amelyekkel valaha a világ fia az Egyház szabad működését akadályozták.

— Elég egy pillantás az Egyház történetére, mindjárt meglátni, hogy maguk az egyetemes zsinatok, az Egyháznak dicsőséges tettei, mily gyakran az államhatalomnak meg nem engedett beavatkozásai között, nem nehézségek nélkül és nem szenvedések nélkül valósul-

hattak meg. A világ fejedelmei — noha időnként elhatározták, hogy minden egyenességükkel az Egyház védelmét szolgálják — ez azonban többnyire nem történhetett szellemi károk és veszélyek nélkül, mivel ezeket a nagyurakat többnyire politikai szempontok irányították és a saját önös politikájukat követték.

— Most elismerjük, nem reménység nélkül s igen nagy vigaszunkra, hogy az Egyház sok földi akadálytól végre megszabadítva, ebből a Vatikáni Bazilikából, mintegy az apostoli Utolsó Vacsora új terméből, általatok teljes méltóságában és nagyságában emelheti föl szavát.

(Ez most megint olyan volt, mint egy súlyos szívdobbanás. Akinek még kétségei voltak, hogy a zsinatnak mint valami rendkívülinek megfogalmazását kísérel meg a világhoz: annak a kétségei most eltűntek. S a stílusformula, amely ennek a zsinatnak munkáját is Krisztusnak az Utolsó Vacsora termében megindult működéséhez kapcsolta: a legfölségesebb módon fejezte ki az Egyháznak egyenesen Krisztustól származó küldetésében az örök konzervativizmust is és ugyanakkor az örök megújulást, a lelkiekben és lelkiekért való örök forradalmiságot.)

— A zsinat fő feladata ott van, hogy a keresztény tanítás szent depozitumát minél hatékonyabb eszközökkel őrizze és hirdesse. Ez a tanítás a testből és lélekből álló minden emberre kiterjed és mindenkié, akik a földet lakják és rajta vándorokként vonulunk a mennyei haza felé.

(Mindenki megértette az utolsó mondatot. De nem voltak sokan, akik felfogták volna teljes súlyában. Ez később lett csak világos, amikor az egész zsinat felett úrrá lett az ő roppant optimizmusának ez a vonása, amely az Egyházat — egész múltjában, de különösen ebben a jelenében, amikor ehhez megvoltak a nyilvánosság, a hírközlés, az érintkezés eszközei, megvolt erre különösen a morális lehetőség — az egész emberiséghez érezte küldöttnek, még azokhoz is, akik nem tartoznak és nem is fognak tartozni hozzá. A Megváltás reájuk is kiterjedő voltával összefüggő problémák raja itt röppent fel. De a pápa most nem ebben az irányban folytatta fejtegetéseit, hanem az Egyház tagjainak új felfogású feladatairól szólt — a Világ felé.)

— Ez megmutatja miért kell úgy vezetnünk halandó életünket, hogy kötelességeinket a mennyei haza iránt teljesítve érthessük el azokat a célokat, amelyeket Isten mutatott.

— Az Úr Krisztus mondta: „Keressétek először is az Isten országát és az ő igazságát” (Mát. 6,33). Ez a szó „először is” megvilágítja merre kell fordulnia mindenekelőtt gondolatainknak és erőfeszíté-

seinknek. De azért nem szabad Urunk e szózatának többi szavát figyelmen kívül hagynunk. „És a többiek mind hozzáadtnak nektek.” — A valóság szerint az Egyházban mindig voltak és vannak emberek, akik minden szorgalmukkal az evangéliumi tökéletesség felé törekedtek és ezzel egy időben szolgálják azt a társadalmat, amelynek polgárai — a példaélet az életük, és üdvös felebaráti szeretetükkel láthatólag erősíti és gazdagítja mindazt, ami az emberi társadalomban fönséges és nemes.

(Ismét sokan voltak, akik megértették, hogy ez a zsinat új dogmatikai igazságok megfogalmazása helyett a hitigazságok olyan megfogalmazásával foglalkozik majd, amelyek lehetővé teszik, sőt parancsolják is, hogy *a hívők helytálljanak a világban — állampolgári kötelességeik között is!*)

— Hogy ez a tanítás az emberi cselekvés területét áthassa — mind egyesekét, mind a családokét, mind a szociális életet — ahhoz először is az kell, hogy az Egyház ne fordítsa el figyelmét az örök igazságoknak attól a kincstárától, amelyet atyáitól örökölt. Mert az Egyház számadással tartozik a jelennek is, az új környezet létfeltételeinek; a megváltozott életkörülményeknek; és új utakat tartozik teremteni a katolikus apostolságnak.

(A beszéd drámai feszültsége, mondhatni itt érte el egyik csúcspontját. A gondolatvezetés eddig is világos volt, ugyanakkor mikor gáncsolhatatlan módon konzervatív, félelmetesen forradalmi is. Vajon mi lesz a következő tétel? Íme, ez volt):

— Az Egyház azért nem nézheti tétlenül az emberi szellem csodálatos felfedezéseit s ismereteinek előrehaladását, amelyeket felhasználunk, sem nem hiányozhat helyes értékelésük. De a fejlődés éber gondjában sem mulaszthatja el az embereket inteni; minden földi várakozásokon túl, tekintsenek Istenre, minden bölcsesség és szépség forrására, hogy ti, akik felé a „hajtsátok a földet uralmatok alá” (Gen. 1,28) elhangzott, sohase felejtsetek el a másik parancsot: „Uradat Istenedet imádjad és csak neki szolgálj” (Mt. 4,10, Lk. 4,8.)

(Tehát: „Az Egyház nem nézheti tétlenül az emberi szellem csodálatos felfedezéseit... nem hiányozhat helyes értékelésük.” Hiszen ehhez hasonlók eddig is elhangzottak a teológiában, de csak afféle apróval szedett mellékes mondatokként. Most talán ezek a mellékes mondatok is előtérbe kerülnek?)

— Mindabból, amit nektek mondtam, Főtisztelendő Testvérek, eléggé világos, mit kell ennek az egyetemes zsinatnak mindenki számára tanúsítania. Ez azt jelenti, hogy a XXI. Egyetemes zsinat a *katolikus tanítást tisztán, csökkentés nélkül és minden torzítás nélkül*

úgy adja tovább, mint ahogy az — nehézségek és ellentmondások között — az egész emberiség egyetemes örökségévé lett. Ugyanekkor feladatunk nem az, hogy őrizzük csak ezt a kincset, mintha múlt volna az egyetlen és egyedül minket érdeklő feladat. Hanem örömmel és félelem nélkül fordulunk a korunk követelte tevékenység felé és folytatni kívánjuk az Egyház húsz évszázada alatt maga mögött hagyott utat.

— Most nem az a mi dolgunk, hogy az Egyház tanításának néhány fő pontjával foglalkozzunk, hogy Atyáink tanítását valamint a régebbi és új teológusokét hosszadalmasan ismételjük. Ma inkább az szükséges, hogy az egész keresztény tanítást — minden törlés nélkül — a mai időkhöz alkalmazott módon mindenben elfogadjuk. Vidáman és nyugodt tekintettel kell a Tridentinumnak és az I. Vatikáni Zsinatnak kijelentéseiből kiindulnunk. Ezeket a tanításokat a maguk teljében és mélységében el kell ismernünk, hogy a szívünket egészen átlángolják és áthassák. Igen, ezek a biztos és örök tanítások, amelyeknek hívő módon engedelmeskednünk kell, úgy át vannak kutatva és magyarázva, amint ezt korunk megkívánja.

— Ám egész más a Depositum Fidei, amelyet a mi tiszteletre méltó tanításunk tartalmaz, s ismét mások a formák és a módok, amelyekkel őket hirdetjük, noha ugyanabban az értelemben és ugyanazzal a tartalommal. Sok figyelmet kell fordítanunk arra — és ha szükséges, türelmesen dolgoznunk azon — hogy minden okot fontolóra vegyünk, minden módot átkutassunk, tisztázzuk a kérdéseket, minthogy a Tanítói Hivatalunk fő vonása ez, hogy túlnyomó részben lelkipásztori.

(Tehát mégis reformzsinat, könnyebbült meg a püspökök többsége. Akármilyen módon is folyik a pápai beszéd, most már bejelentette a zsinat programját, s a megvalósításában nekik kell helytállniok!)

— Az Egyház minden időkből ellenállt a tévedéseknek, gyakran elítélte őket, nem egyszer roppant szigorral. Ma viszont Krisztus jegyese szívesebben alkalmazhatja az irgalom eszközeit, mint a szigorúság fegyvereit. Azt hiszi, a mai szükségletekhez jobban illik tanításait magyarázni, mint másokat elítélni. Ez nem jelenti azt, hogy nincsenek hamis tanítások és veszélyes vélemények, amelyeket kerülni kell.

— Ilyen körülmények között emeli fel a katolikus Egyház a jelen Egyetemes Zsinat által a hitigazságok fényét. Az Egyház így szeretetreméltó, jóságos és türelmes anyának akar bizonyulni, telve irgalommal és jóindulattal minden gyermeke iránt. Már Péter szemébe mondta az emberiségnek, amely roppant ínségben szenvedett, egy

szegénynek, aki alamizsnát kért tőle: „Aranyom és ezüstöm nincsen, de azt adom neked, amim van. A Názáreti Jézus nevében kelj fel és járj!” (Apos. 3,6.) Így nyújt az Egyház a modern embereknek nem múltó gazdagságot, nem földi boldogságot. Az isteni kegyelem ajándékait adja, amelyek az embereket az istengyermekség méltóságára emelték és amelyek az emberi élet hatékony őrzését és előrehaladását szolgálják. Megnyitja nekik tanításainak élő forrását, amelyek az embereket Krisztus világosságával világítják meg, hogy fel tudják ismerni mik az igazságok, milyen méltóság az ő osztályrészük, milyen célokat kell követni. Végül fiai között mindenütt a keresztény szeretet teljességét terjeszti, amely leginkább szüntet minden harcot, helyette elősegíti az egységet, igazságos békét és mindenki testvéri egységét.

— Így adódik az Egyház gondja, hogy terjesszen és megőrizzen minden igazságot, amely Isten üdvterve szerint „megment minden embert és az igazság ismeretére vezet” (1. Tim. 2,4). Az emberek csak e csonkítatlan kinyilatkoztatás segítségével juthatnak a szívük teljes és biztos egységéhez, amellyel a való béke és örök üdvösség van összekötve.

(Igen, a programot valóban bejelentette, ettől kezdve az emberi ségnek Krisztusban való békéjéről és egységéről beszélt.)

— Ez a látható egység a valóságban sajnos nem éri el a teljességet és tökéletességet az egész keresztény családban. Azért a katolikus Egyház meg akar tenni minden elgondolhatót, hogy az Egységnek e roppant Misztériuma úgy teljesüljön, ahogy Jézus Krisztus halálának előestéjén oly égő imádsággal könyörgött érte Atyjához.

— Emellett roppant fájdalmat okoz nekünk, hogy az emberiség nagyobb része az isteni kegyelem Egyházból ömlő forrásaiból nem él, noha születésétől kezdve minden ember megváltatott Krisztus vére által. Mikor rá gondolok a katolikus Egyházra — amelynek természetfölötti egysége az egész emberiséget szolgálja, eszembe jutnak Szent Cyprián szavai: „az Egyház isteni világossággal szétsugárzik az egész világra, ám csak egy világosság van és nélküle feloldódik a testnek egysége. Ágai gazdag teljességében terjeszkednek ki az egész földön, hatalmasan szétáradó patakokban önti szerte vizét. Mégiscsak egy a forrás, csak egy az eredet, csak egy az anya, aki természetfölötti termékenységgel áldatott meg. Mindnyájan az ő véreből születtünk, mindnyájan az ő tejéből táplálkoztunk, az ő szelíme adott nekünk lelket.” (De catholicae ecclesiae unitate.)

— Főtisztelendő Testvérek! Ime ez a II. Vatikáni Egyetemes Zsinat célja. Egyesíteni az Egyház legfőbb és legfőbb erőit és buzgón fáradozni, hogy az emberek készséggel elfogadják az üdvösség üzenetét,

az egységnek ezen az útján lehessen vezetni az emberiséget, meg lehessen adni a szükséges alapzatokat ahhoz, hogy hasonlítsanak egymáshoz ez a „földi” és ez a „mennyei” város, ahol az igazság uralkodik, ahol a szeretet a törvény, amely azonban az örökkévalóságban áll fönn.” [Augustinus, Ep. C. XXX. VIII. 3.]

– Most azonban „Hozzátok fordul a mi szavunk” (II. Kor. 6, 11.) Főtisztelendő Testvéreink a püspöki hivatalban.

(Tehát ez is elhangzott! Nem volt csak mendemonda a püspöki hatalomnak visszaadni azokat a Krisztustól eredő jogosítványokat, amelyeket az ugyancsak Krisztus-alapította pápai hatalomnak kellett gyakorolnia az Egyház megerősítése érdekében: „Hogy Péter megerősítse testvéreit . . .”)

– Mi itt vagyunk a Vatikáni Bazilikában, ahol az Egyház történelmének a szegletköve van, s ahol az ég és föld szorosan összeérnek. Itt vagyunk Szent Péter sírjánál, és annyi szent elődünk nyughelyénél.

– A zsinat kezdetével tündöklő fényességet emel föl az Egyház. Olyan ez mint a hajnali napfény; a felkelő nap sugarai máris előntik szívünket. Itt minden örömujjongást kelt. De nézzünk fel. Nézzünk fel azokra a csillagokra, akik világosságukkal növelik a fenségét ennek a szentélynek. Ezek a csillagok Ti vagytok, Szent János apostol tanúbizonysága szerint [Jel. 1, 20]. S veletek együtt nézzük az Apostolfejedelm. sírjának arany gyertyatartóit; a Rátok bízott Egyházakat! Együttal magas rangokat és méltóságokat viselő férfiakat látunk, akik az öt világrészből jöttek ide Rómába nemzetük képviselőként és akiket roppant tisztelet tölt el és a legemberibb várakozások.

– Joggal mondhatjuk tehát, hogy az Ég és Föld együttes munkában olvadtak össze a zsinat ünnepélyes megnyitására. Mennyei szentjei védelmezik munkánkat, a földön élő hívek imádkoznak szakadatlanul Istenhez. Ti pedig lelkiismeretesen követitek, amire a Szentlélek ösztönöz Titeket és szorgalmasan fáradoztok, hogy munkátok megfeleljen minden népek várakozásának és szükségleteinek. Hogy ez megtörténjék, legyen Veletek a Lélek felelő békéje, legyen Veletek testvéri belátás, legyen mérséklet javaslataitokban, legyen méltóság a tanácskozásaitokban, és legyen bölcsesség a végrehajtásban.

(Íme tehát a püspökök, a Zsinat teljhatalmú résztvevői: felelősséget, méltóságát hangoztatta valóban fölséges, atyai szavakkal, amelyek Péter méltóságához voltak illőek.)

– Fáradozásaitok és munkátok, amelyekre annyi szép reménykedés néz fel, feleljen meg várakozásainknak. Mindenható Isten, Be-

léd vetettük minden reményünket, ne hagyj bennünket saját erőnkre! Tekints kegyesen nyájadnak pásztoraira! Kegyelmed fénye segítsen minket, amikor döntünk és törvényeket hozunk. Hallgasd meg imádságainkat, amelyeket egyazon hittel, egyazon hangon, egyazon szívvel küldünk Te feléd!

— Mária, keresztények segítsége, püspökök segítsége, nemrég a loretoi szentélyedben szemléltük a Megtestesülés titkát és röviddel ezelőtt különös módon megtapasztaltuk a Te szeretetedet. Vezess bennünket jó úton mindvégig! Könyörögj értünk Istennél! Szent Józseffel, a Te jegyeseddel, Szent Péter és Szent Pál apostolokkal együtt, Keresztelő Szent Jánossal és az evangélistákkal együtt! Jézus Krisztusnak, a mi édes Megváltónknak minden nemzetek és minden idők halhatatlan Királyának pedig legyen szeretet, hatalom és dicsőség az örökkévalóságban, Ámen!"

Valóban rendkívüli beszéd volt! Elhangzása pilanatában már közvetítették a televíziók, adták, sőt kommentálták is a rádiók és az összes hírügynökségek. Általános várakozást keltett az egész világon — de leginkább a zsinati atyák között, Rómában. A római közhangulat azonnal tüzet fogott. Este megtartották az Efezusi Zsinat fáklýásmenetét és megkoszorúzták a Immaculata szobrát, az I. Vaticanum előtti, de mégis azzal összefüggő monumentumot.

A megnyitás napjának rádiószózata a hívőkhöz és közvetve az egész világhoz — az esti órákban hangzott el.

Az alábbiakban részleteket közlünk ebből a rádióüzenetből, a Katholische Nachrichten Agentur nem hivatalos német fordítása nyomán:

— Szellemi előkészítését tekintve — néhány héttel megnyitása előtt — az egyetemes zsinat méltónak látszik az Úr meghívására. „Videte omnes arbores, cum iam producunt ex se fructum. Ita et vos . . . scitote quoniam prope est regnum Dei: — Nézzétek a fügefát és a többi fákat. Amikor látjátok, hogy már kihajtanak, tudjátok, hogy közel van a nyár. E történetek láttára tudjátok meg, hogy közel van Isten országa.” (Lk. 21,30, 32).

— Ezekben a szavakban — Isten országa — a zsinat munkája pontos és átfogó módon jut kifejezésre. Az Isten országa Krisztus egyházát jelenti s a valóságban is az, vagyis az egy, szent, katolikus és apostoli egyház úgy, ahogy Krisztus, az emberré lett isteni Ige meg-

alapította, ahogy húsz évszázadon keresztül fenntartotta, ahogy még ma is jelenlétével és kegyelmével élteni, mindig készen arra, hogy benne a régi csodajeleket megújítsa, amelyek az egyházat a gyakran keserű és nehéz időkben csúcsról-csúcsra, egyik partról a másikra vezérelték a szellem új meg új győzelmei felé. Az igazságnak a tévedés, a jónak a gonosz, a szeretetnek és a békének a meghasonlás és a széthúzás felett való győzelmeihez.

– Nagyon is kívánczik az, hogy rámutassunk a húsvéti gyertya jelképének tartalmára. A liturgiában felcsendül Krisztus neve: Lumen Christi. Krisztus Egyháza pedig erre a föld minden határáról így válaszol: Deo gratias, Deo gratias, mintha csak azt mondaná, igen, Krisztus világossága, az egyház világossága, a szívek világossága.

– Valójában mi is lehetne más a zsinat, mint a feltámadó Krisztussal, a halhatatlan, a dicsőséges Királlyal történt találkozás megújítása? Találkozás azzal, akinek ragyogása minden népek üdvére, örömére és megvilágosodására áthatja az egész egyházat.

– Ennek a jelenségnek a fényében joggal jut eszünkbe a zsoltár régi szava: „Arcodnak fényességét hozd fel Uram, fölébünk! Örömet adtál szívembe nékem: Extolle super nos lumen vultus tui, domine et dedisti laetitiam in cor meum” (Zolt. 3,7–8).

– Igen, az új egyetemes zsinat Krisztus egész egyházának örömét akarja szolgálni.

– Az egyetemes zsinat egybehívásának igazolása, mint ahogy ez fogadtatásából, előkészítéséből és a feléje irányuló várakozásból is kiderül, abban rejlik, hogy folytatása, vagy inkább újbóli erőteljes kifejezése lesz az egész világ, a modern világ számára adandó válasznak, az Úr Jézus Krisztus parancsa szerint, amit akkor adott, amikor kezét a földkerekség határai felé emelve, ünnepélyes szavakkal jelentette ki: „Menjetek tehát, tegyetek tanítványommá minden népet, kereszteljétek meg őket az Atya és Fiú és Szentlélek nevében és tanítsátok őket mindannak megtartására, amit parancsoltam nektek” (Mt. 28,29–30).

– Az egyházat, mint a bensőséges élet forrását keresik, amint hogy benső jellege szerint az is, és abban a helyzetben van, s mindenkor kész is reá, hogy mindenkinek, különösen azonban fiainak és leányainak – azoknak, akiket Krisztus idézett utolsó szavai ihlettek – a megvilágító hit kincseit és a megszentelő kegyelmet ajándékozza. Ezek a szavak tartalmazzák az egyház legkiemelkedőbb feladatát, jogcímét és különleges tisztét: életet ajándékozni, tanítani és imádkozni.

– A világnak megvannak a maga problémái s azok megoldását

nemegyszer nyugtalanság és aggodalom közepette keresi. Az a nyugtalanító gond, hogy idejében és becsületesen oldja meg őket, a teljes igazság és a megszentelő kegyelem terjesztése elé akadályokat gördíthet.

— Az ember a család szeretetét a háztűzhelynél keresi. A mindennapi kenyeret magának és övéinek, az asszonynak és a gyermeknek. Békében akar élni népén, hazáján belül, mint ahogy a föld más népeivel is. Erzi a szellemi dolgok kihívását, amely arra ösztönzi, hogy tanuljon és fejlődjék. Féltékenyen gondol személyes szabadságára, de mégis elismeri annak törvényes korlátait, hogy megfelelhessen társadalmi kötelességeinek.

— Ezek a súlyos kérdések állandóan nyomják az Egyház szívét. Ezért figyelmesen tanulmányozta őket és az egyetemes zsinat teljes világossággal olyan megoldásokat ajánlhat majd, amilyeneket az ember méltósága és keresztény hivatása megkövetel. (Az ember méltósága, mint a Zsinatnak adott zsinórmérték, először bukkan fel a nagyon szerény, de egyben nagyon fontos helyen.)

— Ide tartozik például a népek családján belül minden nép alapvető egyenlősége a jogok és a kötelességek gyakorlása tekintetében.

(Ez akkor elméletinek látszott, később a zsinat sarkpontja lett belőle.)

— Ide tartozik továbbá a házasság szentségi jellegének határozott védelme, mert a szentségi házasság a házastársakat tudatos és nagylelkű szeretetre kötelezi és egyedül ebből kiindulva ismerhetjük fel az utódok létrehozásának valláserkölcsei jelentőségét és tágabb összefüggéseiben az ember társas természetét és felelősségét az időben és az örökkévalóság előtt.

— *A fejlődésben levő országokkal kapcsolatban az Egyház úgy mutatkozik meg, mint amilyen lenni is akar: mindenkinek, de különösen a szegényeknek az egyháza.*

(A „Mater et Magistra” után ez is itt merült fel először, mint zsinati alapelv.)

— A Szent Tízparancsolat ötödik és hatodik parancsának, minden semmibevételét és megsértését, a hetedik parancsból fakadó kötelességek figyelmen kívül hagyását, a társadalmi nyomort, amely bosszúért kiált az eget Urához, igen, mindezt világosan fel kell ismernünk és el kell ítélnünk.

(Ez is szinte meghökkentő volt: a társadalom vagyoni egyenlőtlenségeinek nemcsak „elvi” elítélése, hanem ez az éles hang is ellenük és a továbbiakban mint az erkölcsi kötelesség zsinórmértéke.)

— Minden ember kötelessége, de parancsoló kötelessége minden

kereszténynek, hogy saját fölöslegeivel szemben az idegen szükséglet mértékét alkalmazza és figyelmesen vigyázzon arra, hogy a létrehozott javak elosztása és hatósági kezelése mindenkinek az előnyére váljék.

— Ezt nevezik a társadalmi és a közösségi szellem hirdetésének, amely hozzátartozik az igazi kereszténységhez. Mindezt erőteljesen meg kell állapítani."

— Az egyetemes zsinat tizenhét évvel a második világháború után jön össze. A Zsinati Atyák — ezúttal először a történelemben — valóban minden népből és nemzedékből valók — értelmükkel és tapasztalatukkal hozzájárulnak az országok arculatát teljesen megváltoztató két nagy összecsapás sebhelyeinek gyógyításához.

— Az édesanyák és a családapák gyűlölik a háborút: az egyház, különbség nélkül mindnyájunk édesanyja, újból felemeli hangját, amely az évszázadok messzeségéből, Bethlehemtől a Kálváriáig ível át, hogy bekapcsolódjék a békéért könyörgő imába — azért a békéért, amely lehetetlenné teszi a fegyveres összeütközéseket, de azért a békéért is, amelynek gyökeret kell vernie minden egyes emberi szívben és ott kell megtalálnia igazi biztosítékát.

(Mindez részben tömör ismételése volt a „Mater et Magistra”-nak, részben előzetes villámjelzése a „Pacem in teris”-nek.)

Világos, hogy az egyház a maga hivatalos tanítójellegű kijelentéseiben éppúgy, mint ahogy lelkipásztori tevékenysége során is, kifejezésre óhajtja hozni a népeknek ezt a vágyakozását és az isteni gondviseléstől mindenki számára eleve felvázolt úton haladva hozzá akar járulni a béke győzelméhez, hogy az ember földi létét nemessebbé, igazságosabbá és hasznosabbá alakítsa.

— A püspökök, *Krisztus nyájának pásztorai, az ég alatt található mindenféle nemzetből (Ap. Csel. 2,5) a béke eszméjére nemcsak annak negatív értelme szerint mutatnak majd rá, vagyis mint a fegyveres összeütközésektől való tartózkodásra, hanem sokkal inkább pozitív előfeltételeire, amelyek minden embertől megkövetelik saját kötelességének felismerését és megvalósítását: a dolgok helyes rangsorát, a harmóniát és mindenki számára a szabad hozzájutást a szellem javaihoz.*

— A természet és a technika összes erőinek a birtoklása és felhasználása csakis abból a célból történjék, hogy a népek életében emelkedjék a gazdasági és szellemi színvonal egyaránt.

Egyik meglepetés a másik után! — XXIII. János személyében az Egyház a Zsinattal is csatlakozott a békét tevékenyen követelő morális erőkhöz, s mondhatni ez a tábor vele együtt az egymilliárdos lélekszámot érte el. És a másik meglepetés: a nem

katolikus egyházi megfigyelők bennmaradhattak a zsinaton, ahol bizonyosságot kaptak arról, hogy az Egyháznak nincsenek előttük „titkai”. Ezt a lépést a párizsi érsek „az Egyház gigantikus lelkiismeretvizsgálatának” nevezte. A pápa, az első érdemleges zsinati ülés előtt a következő beszédet intézte hozzájuk, annak bizonyosságául is, hogy az Egyház egyáltalán nem kíván „lélekhalászatot” folytatni a kereszténység többi ágazatában:

— Igen tisztelt Uraim!

— Ez a mai s oly nagyon kívánt találkozásunk: családi és bizalmas természetű. Ezért a nagybecsülés és egyszerűség jellemzi.

— A szívemből felszálló szó imádság: a 67 zsoltár mindnyájunk ajkára illő sóhaja: „Benedictus Dominus per singulos Dies, portat onera nostra Deus; Salus nostra — Mindennapon dicsőítsük Istent, hordozza a mi gondjainkat Isten, a mi üdvösségünk.” (Zsolt. 67,20.)

— Az 1952-es évben XII. Pius pápa előre kiszámíthatatlan megelőző gesztussal följárólotta, hogy Velence pátriárkája legyek. Én tudattam vele: nem tartom szükségesnek, hosszan tűnődni rajta, hogy elfogadjam-e. Akaratom semmi módon nem lépett közbe, hogy megtegye nekem ezt az ajánlatot, lelkemben nem volt semmi követelés ezért, mint ahogy előbb sem kívántam megbízatást vagy hivatalt. Eléggé válasz volt püspöki jelmondatom: „Obedientia et Pax.” „Engedelmisség és béke.”

— Amikor engem a Szentszék, mintegy harminc év után elbocsátott közvetlen szolgálatából, hogy egészen új életmódot kezdjek s főpásztorukként találkoztam Velence népével, amelyet aztán hat éven át kellett vezetnem, újból és újból elgondolkoztam és átgondoltam az idézett zsoltár ama szavain: „Portat onera nostra Deus — Ő hordja, Isten, a mi terheinket.” Igen, Ő hordoz bennünket, úgy ahogy vagyunk, mindennel ami a miénk, amit Ő adott nekünk gazdagságával és a magunk nyomorúságával együtt.

— Ez a gondolat volt jelen bennem, amikor Szent Péter utódlásának tisztét átvettem, négy évvel ezelőtt, és utána is napról napra a zsinat meghirdetéséig és előkészületeinek megkezdéséig.

— Ami szerény személyemet illeti, nem szeretem, ha különös sugalmazottságot tulajdonítanak nekem. Ahhoz a tanításhoz tartom magamat, amely azt mondja, hogy minden jó Istentől jön. Ennek vonalához tartozik, hogy a zsinatot — amely most október 11-én kezdődött — mint isteni gondolatot szemléltem. Biztosíthatom Önöket, hogy azon a napon mélyen megindult voltam.

— Az Isteni Gondviselés által elrendelt történelmi órában azt tekintettem pillanatnyi feladatommak, hogy összeszedett legyek, imád-

kozzam, hogy hálát mondjak Istennek. Miközben a tekintetem oly sok Fiunkon és Testvérünkön ide-oda jár, észrevettem az Önök csoportját is és mindenkit külön-külön Önök közül – és ekkor nagy vigasztalás volt számomra az Önök jelenléte. Anélkül, hogy előre akarnék nyúlni a jövő felé, elégedjünk meg ma a tény megállapításával: „Benedictus Deus per singulos Dies” – „Dicsértessék Isten minden egyes napon.” Ami Önöket illeti: ha a szívemben olvashatnának, akkor sokkal többet találnának abban, mint szavaimban. Hogyan felejtethném azt a tíz évet, amit Szófiában töltöttem, és a másik tíz évet Isztambulban és Athénben? Ez húsz boldog s gazdag év volt. Alattuk tiszteletreméltó öregekkel és hatalmas lelkű fiatalokkal köthettem ismeretséget. Barátsággal néztem rájuk, noha a Szentséges Atya közel-keleti képviselőjeként feladatomban nem közvetlenül rájuk vonatkozott. Később – majdnem azonnal a második világháború után – Párizsban, a világ egyik keresztező pontján, számos találkozásom volt különböző hitvallásokhoz tartozó keresztényekkel.

– Sohasem volt köztünk, amennyire tudom, az alapelvekben való nézeteltérés, vagy pedig ütközés a szeretetben való tevékenység közös munkájában, amikor a körülmények azt mondták, hogy a szenvedőkön segítsünk. Nem tárgyaltunk egymással hosszadalmasan, hanem egyszerűen beszéltünk egymással, s ahelyett, hogy vitatkoztunk volna, jól megértettük egymást.

– Egy ilyen, már ezeknek az időknek messzeségében, eltűnt napon, átadtam egy tiszteletreméltó aggastyánnak, az egyik keleti egyház Rómával nem egyesült prelátságának XI. Pius főpapságának egyik emlékérmét. Ez a gesztus nem akart egyéb lenni, mint a szeretetre-méltó udvariasság aktuusa és az is volt. Röviddel ezután ez az aggastyán, amikor elérkezett az idő, hogy szeméit a világ fényei előtt lezárja, elrendelte: halálakor helyezték ezt az érmet a szívére. Én magam láttam ezt, és a rá való emlékezés még ma is megindít. Azzal a tudattal célok erre az eseményre, hogy megindító egyszerűségében hasonló a mezei virághoz, amely az évszakok váltakozásában virágzik és adja szépségét.

– Az Önök drága jelenléte itt, a mély megindultság, amely papi szívemet – Isten egyháza püspökének szívét, amint azt csütörtökön a zsinati gyülekezet előtt kimondtam – megtölti, s munkatársaimnak, és amint ebben is biztos vagyok, az Önök megindultsága is: arra ösztönöznék, hogy Önök előtt kifejezzem szívem kívánságát; égek a vágytól azon dolgozni és azért szenvedni, hogy elközeledjék az óra, amikor Jézus Utolsó Vacsorán mondott imádságának minden kérése

megvalósul. De a türelem keresztény erénye nem szabad, hogy ártson az okosságnak, amely éppily mértékben alapvetően szükséges.

– Ismétlem: „Benedictus Deus, per singulos Dies”, – „Áldassék Isten minden egyes napon!” – Mára ez elég lehet nekünk. A katolikus egyház örül és tárt szívvel fogadja munkájukat. Önök mint megfigyelők, megújult és éber figyelem terében állanak.

– Bárcsak mindenkire alászállana a lelket adó s szíveket mozgató, az érdemeket megkoronázó isteni kegyelem!

– Bárcsak Isten a maga jóságában mindig ilyen kegyelmekkel kísérné lépéseinket.

De még az előző napon, október 12-én ezt a szöveget intézte a kormányuk képviselőitében megjelent diplomatákhoz, a saját személyes életében megrendítő helyen, a Sixtusi Kápolnában, ahol pápává választották és ahol Michelangelo Krisztusa tapos az Utolsó Ítélet felhőin:

– Excellenciáitok, Igen Tisztelt Uraim!

– Az Önök becses jelenléte megújítja ma reggel azt a belső megindultságot, amelyet tegnap a Szent Péter templomban éreztünk az egyetemes zsinat ünnepélyes megnyitása alkalmából, ahol kormányaik nevében Önök is mindnyájan jelen voltak. Mindenekelőtt köszönetünket szeretnénk kifejezésre juttatni azért a jelenlétért, amely jelentősen hozzájárult az esemény fényéhez és a világ jóakarató embereiben keltett visszhangjához.

– Éppen ezért, ennek a rendkívüli összejövetelnek egy rendkívüli rendezvénnyel akarunk megfelelni, amennyiben a Sixtusi Kápolnában fogadjuk Önöket, amely rendesen liturgikus szertartások részére van fenntartva és ahol, mint tudják, a bíborosok szoktak összegyülekezni, hogy az új pápát megválasszák.

– Meg fogják érteni, hogy a legnagyobb belső megindultsággal fordulunk Önökhöz ezen a helyen, ahol kerekén négy évvel ezelőtt az isteni gondviselés a maga titokzatos terveinek megfelelően a szerény velencei pátriárkát emelte a legmagasabb főpapi székbe, azt a férfiút, aki életének legnagyobb részét azzal töltötte, hogy Keleten és Nyugaton a Szentszéket szolgálja. És íme, négy év múltával ugyanaz a jószágos Gondviselés abban az örömben részesít minket, hogy megnyithatjuk az egyetemes zsinatot s azt láthatjuk, hogy az Önök tiszteletreméltó személyében a világ népeinek nagy többsége képviselteti magát ezen az eseményen, amely máris mindenütt a katolikus egyházra terelte a figyelmet.

– Ebből az is kitűnik, milyen nagy a jelentősége ennek a ma

délelőtti egészen különleges és ünnepélyes összejövetelnek a zsinat rendezvényeinek keretében: teljes világossággal mutatja, hogy a zsinatnak a vallási mellett, társadalmi jelentősége is van a népek életében, amint azt az Önök jelenléte ezen a helyen félre nem ismerhetően hangsúlyozza.

– Köztudott és könnyen belátható, hogy a zsinat mindenekelőtt a katolikus Egyház ügye. Az Egyház tanúságot akar tenni életeterejéről és hangsúlyozni kívánja lelki küldetését. Ugyanekkor a ma követelményeihez akarja idomítani eszközeit, hogy az evangélium tanítását méltó formában lehessen élni és a népek könnyebben magukévá tehesék. Egyengetni szeretné azonkívül oly sok testvér számára a találkozáshoz vezető utat; mert a zsinat, mint azt 1959. január 25-én mondtuk: új meghívás az elszakadt közösségek hívei felé, hogy szeretettelelve kövessenek minket az egység és a kegyelem keresésében, hiszen a világ minden részében oly sok lélek vágyódik erre.

– A Zsinat megmutatja majd a világnak, hogy isteni Alapítójának, a Béke Fejedelmének tanítását hogyan lehet tettekre váltani. Mert aki ténylegesen ezeknek a tanításoknak megfelelően él, hozzájárul a béke megszilárdításához és az igazi jólét előmozdításához.

– Azok között az emberek között, akik nem ismernek mást, mint fizikai erőszakot, az egyháznak feladata, hogy a kereszténység erkölcsi erejének teljes jelentőségét és hatékonyságát kinyilvánítsa, hiszen a kereszténység az igazságosság és a szeretet üzenete.

– Ezek azok az alapelvek, amelyek szerint a pápának munkálkodnia kell, hogy létrehozza az igazi békét, amely hivatott arra, hogy a népeket az emberi személyiség tiszteletére vezesse és a vallásos tevékenység igazságos szabadságát biztosítsa, a békét, amely az államok közötti egyetértést mozdítja elő, mégha – amint az magától értetődő – ez bizonyos áldozatokat követel is tőlük.

– Természetes következménye lesz ennek a kölcsönös szeretet, a testvériség és a harcok megszűnése a különböző származású és különböző felfogású emberek között. Ilyen módon meggyorsul a fejlődésben levő országoknak juttatandó oly sürgős segítség és igazi jólétük előmozdítása „mindenféle uralmi igény kizárásával” [Mater et Magistra]. Ez az a nagy béke, amelyet minden ember vár és amelyért oly sokat szenvedett, ideje lenne már, hogy döntő lépéssel közeledjék.

– Ez az a béke, amelynek létrehozásán az egyház fáradozik: az imádsággal, a mély tisztelettel, amellyel a szegények, a betegek és az öregek iránt viseltetik, és tanításának terjesztésével, ami a testvéri szeretet tanítása, hiszen az emberek testvérek és – megindult szívvel mondjuk ezt – ugyanannak az atyának gyermekei. A zsinat kétségtelenül hozzájárul majd ahhoz, hogy ez az új beállítottság előkészít-

tessék és minden konfliktus távol tartassék, különösen a háború, a népek ostroma.

– Excellenciátok és igen tisztelt Uraim!

– Ebben a Sixtusi-kápolnában látható Michelangelo nagyszerű mesterműve, az Utolsó Ítélet, amelynek komolysága elgondolkozásra és elmélkedésre indít. Igen, számot kell adnunk majd Isten előtt, nekünk és minden államfőnek, akik a népek sorsáért felelősek. Mindnyájan gondolják meg, hogy egy napon számot kell adniok az Őr és Teremtő előtt, aki nekik is legfőbb bírójuk lesz. A szívükre tett kézzel hallják meg a rettegő kiáltást, amely a világ minden részéből, az ártatlan gyermekek és az öregek, az egyes személyek és közösségek ajkáról az ég felé száll: Béke! Béke! Hasson ez a gondolat a felelősségérzetükre, hogy semmi fáradságot ne kíméljenek, hogy elérjék ezt a jót, amely minden egyéb javaknál nagyobb értéket jelent az emberiség családjá számára.

– Folytassák a találkozásokat, a tárgyalásokat, hogy becsületes, nagyvonalú és igazságos megegyezésre jussanak. Legyenek készek a szükséges áldozatokra is, hogy a világ békéjét megmenthessék. Akkor a népek a belső nyugalom légkörében dolgozhatnak majd, a tudomány minden fölfedezése a haladást fogja szolgálni és hozzájárul ahhoz, hogy egyre kellemesebbé váljék a tartózkodás itt a földön, ahol úgylis sok más elkerülhetetlen szenvedést kell elviselni.

– A Zsinat, amely tegnap az Önök jelenlétében nyílt meg, egyértelműen kinyilvánította az Egyház egyetemeségét. Aligha lehet kétség afelől, hogy ez a mély benyomást keltő gyűlés, amelyen minden nép, nyelv és nemzet képviselve van, a jóakat kinyilvánításával ne tudna hozzájárulni az egy évszázada minden tekintetben megrázkódásokat szenvedő világ megmentéséhez, elhozva számára Isten világgossággal teli válaszát a félelmet keltő problémákra és segítséget nyújtva az egyeseknek és a népeknek. Ez mindenesetre, Kegyelmes és Tisztelt Uraim, a mi legfőbb óhajításunk. Egész szívünkkel kérjük az Önök és az Önök által képviselt népek számára az isteni áldások bőségét, ahogyan a zsoltáros mondja:

„Isten legyen irgalmas hozzánk,

és adja áldását nekünk;

orciója fénye ragyogjon ránk.

Útját a földön ismerjék meg,

szabadítását minden népek.

Aldjanak, Isten, a népek,

minden népek áldjanak Téged.

Örüljenek, vigadjanak a nemzetek,
mert igazságban kormányzod a népeket
s a földnek nemzeteit te vezérléd.
Aldjanak, Isten, a népek,
minden népek áldjanak Téged."

(Zsolt. 67,1-6.)

TIZENNYOLCADIK FEJEZET

AZ OKTÓBERI KRÓNIKA

A zsinat október 13. és december 7. közt 38 teljes gyűlést tartott. Ezeken az elnökség tíz tagja kinevezésének sorrendjében váltakozva elnökölt. Minden teljes ülés egy zsinati atya által celebrált szentmisével kezdődött. Sorra egymásután következtek a katolikus egyház keleti és nyugati rítusai. A munka kezdetén minden alkalommal ünnepélyesen trónra helyezték az evangéliumos könyvet. A résztvevők számát először az október 24-i ülésen hozták nyilvánosságra. Ezen az ülésen 2337 zsinati atya jelent meg. A meghívott és jogosított zsinati atyáknak száma a megnyitó ülésen 2908 volt a főpapokkal és rendfőnökökkel együtt. De a résztvevők száma napról napra változott – részben új püspököket neveztek ki, részben halálesetek is történtek.

A következőkben a hivatalos zsinati beszámoló alapján kivonatolva közöljük a zsinat krónikáját. Szándékosan és tudatosan merül fel itt ez a szó, krónika. Maguk az események következnek tehát sorra, nem pedig a zsinat színesen feldolgozott története. Nem feledhetjük, hogy a zsinat történetét – hangsúlyozzuk: történetét – majd csak, amikor a következmények is jelentkeznek és bizonyos történeti távlat is rendelkezésre áll, lehet majd megírni. A következő három fejezet tehát a zsinat három hónapjának krónikája. Zárójelbe foglaltam azokat a hosszabb-rövidebb kommentárokat, amelyek színesebben emelkednek ki döntő fontosságukkal.

Az első plenáris ülés 1962. október 13-án volt. Ezen a napon nyílt meg a Második Vatikáni Egyetemes Zsinat, reggel 9 órakor, a vatikáni bazilikában. A szentmisét a zsinat oltáránál a fiorenzoi érsek celebrálta. Utána Felici érsek, a zsinat főtitrára mondta

el az „Adsumus” imádságot a Szentlélek Üristenhez. Az ülés kezdetén Liénart kardinális, lille-i püspök kért szót. A bizottsági tagok megválasztásának elhalasztását kérte. Azzal a megokolással, hogy a zsinat tagjainak jobban meg kell ismerniök egymást; s a választás előtt megbeszélésekre, tanácskozásokra van szükségük. Frings Joseph kardinális kölni érsek csatlakozott hozzá. Kettőjük javaslatának elhangzása után tíz órakor az ülést azonnal bezárták. Majd a zsinat elnöke tanácskozott a zsinati aulában.

(Liénart kardinális felszólalása — noha tagja volt a Zsinat Elnökségének — mint valami bombamerénylet, úgy érte az Elnökséget. Váratlanul, hatásában ki nem számíthatóan. Mégis mindössze ennyi volt, ami a zsinati események hivatalos sajtótudósítójában megjelent róla. Száraz és hivatalos közlés, nem sejteti sem okait, sem pedig lefolyását a zsinat egyik legdrámaibb jelenetének. Előttörténetéről beszámoltunk már. A püspökök és bíborosok megérkeznek Rómába; látják a zsinat körüli légkört; nem tartják azt törekvéseik számára megfelelőnek. Néhány bíboros Milánóba utazik titokban, megbeszéli a helyzetet Montini kardinálissal. Együttesen kidolgozzák azt, amit a zsinat taktikájának lehet nevezni: a módszert, hogyan lehetne az elszigeteltnek látott XXIII. János oldalára állítani a zsinat többségét. Rómába visszatérve rájönnek, hogy a bizottsági tagok megválasztása körül lesz a döntő ütközet. A megnyitó ülés előtti éjszakán még egyszer tanácskoztak és megállapították, el kell halasztani a hivatalos lista feletti szavazást és azalatt megszervezni a külföldi püspököket, szavazzanak saját jelöltjeikre. De mit szól ehhez vajon XXIII. János? Nem veszi-e rosszszéven, hogy nyilvánosságra kerülnek a zsinati feszültségek? Tanácsot kértek Bea bíborostól. Az félórai időt kért és ezalatt — még ugyanazon az éjszakán — beszélt a pápával. Azt az üzenetet hozta tőle, hogy Liénart és Frings bíborosok terve — mehet.)

Az ülés első napja. Október 13. kedd, Avilai Nagy Szent Teréz vigiliája előtti nap. Mindenki korán kelt, hogy misézzon; a zsinat tagjai az óriási Róma különböző részein vannak szétszórva, a legközelebb még nem ismerik a közlekedés lehetőségeit, mennyi idő alatt érkeznek meg szállásukról, az apácák által fenntartott zárandokházakból, a szállodákból, a szerzetes-kolostorokból, az olasz Actio Catholica által berendezett intézményekből: autókon, a rendelkezésükre bocsátott közös autóbuszokon, a közeliak pedig gyalog a San Pietróba. Senki sem akart elkésni, mindenki sietett. A hangulat várakozón tájékozatlan. Még senki sem vett részt Egyetemes Zsinaton, nem tudják, hogy megy az. Az elnökség tagjai is — a nyugalmi idő alatt — idegesek. Bár bíznak abban, hogy jól tudják majd kezelni a tárgyalások ügyrendjét. Liénart bíboros már megmondta Felicinek,

hogy mint az Elnökség tagja: a legelső hozzászólásra ő jelentkezett. Ugyrendi előterjesztés – ebben aligha lesz valami rendkívüli. Lefolyik a velük szembeforduló, apró oltárnál a firenzei érsek szentmiséje, majdnem fél óráig tart, utána Felici szilárd hanggal lepezve megilletődöttségét, elmondja az „Adsumus”-t. A kupoláról az elnökség asztalára szegeződik a televízió felvevő apparátusa, „a pápa szeme”, hogy az egyedül az ő dolgozósobájában álló hatalmas képernyőre vetítse a zsinat első gyűlését. A világtörténelem első zsinata ez, ahol pápa ilyen modern készüléken nézheti napról napra, óráról órára, percről percre, mi történik a zsinaton.

Az „Adsumus” után Felici monoton hangon bejelenti, Liénart bíboros kért szót. Majdnem háromezer ember – főképp püspök – figyelme fordul a francia kardinális felé, aki feláll az Elnökség asztalánál. Az újságírók, a diplomaták, a magasrangú vendégek tribünjei, asztalai ma üresek, a más hitvallások megfigyelőit kivéve, a zsinat egyedül ülésezik, tanácskozásait a titoktartás védi. De azért furcsa lesz ezt megszokni. A zárt fejfedős keletiek szakállas arcát, a civilruhás – s a többnyire civil-protestáns tudósokat, s a céltudatosságtól és akarattól áthatott világmozgalmi „managereiket” itt a zsinaton.

Liénart feláll és mindössze egy-két lapidáris mondatot mond. A hangerősítő minden ülőhelyhez közvetíti lágy és színes lejtésű franciás latinját. Sokan az első pillanatban nem is értik a dolog fontosságát, amiről szól. Mi az? A bizottságok tagjainak megválasztásához szól hozzá és terjeszt be indítványt. De hisz annak úrlapjai kinyomtatva, készen, ott vannak már a szavazásra jogosultak előtt. Minden bizottság számára tizenhat név, a bizottságokba küldendő tagok kétharmada, akiket a zsinat „választ meg”. A nevük mellett vízszintes nyomtatott vonalnak, rájuk csak fel kell írni az előrenyomtatott neveket, akiket az Elnökség ajánl, hivatalosan.

De akkor miért és hogyan Liénart javaslata? Hiszen ő is tagja a Zsinat Elnökségének! És az egyik legnagyobb tekintélyű bíborosa az Alpokon túli világnak.

A hangerősítők bejelentik – Felici szól, hangja meglepődésében sem árulja el meglepetését –, hogy szintén már előzőleg Frings bíboros, kölni érsek kérte és kapta meg a szót. Csak néhány szenvedélytelen, tárgyilagos, rövid mondat. Frings támogatja Liénart indítványát. Azok a püspökök, akik tájékozatlanok voltak, most megértik végre, hogy a francia és német püspökök, a francia és német teológusok – tekintélyes csoport, számban sem jelentéktelen – összefogtak. A püspökök csoportjai az előző napokban elégedetlenül emlegették: azt sem tudják, kikre fognak szavazni. De most két hatalmas zsinati tömbvezető jelentkezett: nem kívánják elfogadni az elnökség

által beterjesztett listát. A püspököknek álljon jogukban saját, nekik tetsző jelöltjeik nevére is szavazni.

Meglepődés, tájékozatlanság az elnökségi asztalnál, összehajló fejek. A „lázaság” nyilvánvaló: az Elnökség mint testület nem támadhat és nem dezavualhat nyíltan egy országokra kiterjedő tekintélyű és kifogástalan orthodoxiájú bábort.

A perzselő feszültségű helyzet percek alatt megoldódott. Az elnökségből senkinek sem volt ideje, hogy felálljon válaszolni, amikor kitört a Liénart-ral és Frings-szel egyetértők tapsvihara. A franciák és a németek kezdték. Azonnal csatlakozott hozzájuk a holland, az angol, a kanadai, azután pedig az észak- és dél-amerikai püspökök kara. Pedig a két utóbbról az volt a vélemény, hogy inkább a másik oldalhoz fognak tartozni. De tapsoltak az unitus keletiek mind, Antiochia, Alexandria és Jeruzsálem ősi apostoli székei és a szufraganeus püspökeik; tapsolt az egész Afrika, bennszülött néger püspökeiben és tapsolt Ausztrália. Végül mind az öt földrész tapsolt. Az egyetértés olyan nyilvánvaló volt, annyira elsőprő, hogy merőben felesleges lett volna a kérdés szavazásra bocsátása.

Az Elnökség: váratlanul került szembe az obstrukcióval, a Szent-séges Atya a televízió képernyőjén látja magát a jelenetet. Nincs más hátra, neki kell beszámolniok és tőle döntést kérniök. Hát ez bizony váratlan fordulat volt. Felici főtitkár felállt s az ülést rögtön berekesztette. De hisz épp ő maga volt az, aki azért könyörgött az „Adsumus”-ban, hogy a Szentlélek Üristen legyen jelen a tanácskozáson és irányítsa őket. Hát jelen volt és irányított! A mise félóráján kívül az esemény alig tartott tovább egy negyedóránál. Az Elnökség megvárta, amíg az atyák kivonulnak – s azonnal – a zsinati Aulában – tanácskozásokba kezdett.

Annak a részleteiről, ami következett, nem bocsátottak ki hivatalos jelentést. A Szentséges Atyának terjesztették elő a helyzetet. Mi sem természetesebb, mint az, hogy ő nyugodtan bízta a most már megnyilvánult irányok szabad játékára, hogy döntsenek mind a két fél javaslata fölött. Nem lett volna rendjén való, ha az Elnökséggel visszavonhatja a beterjesztett hivatalos listát. Tehát fölkérte, hogy újból terjessze azt be. De a korlátlan zsinati szólásszabadságra s a javaslatok szabadságára hivatkozva: utat engedett a püspökök véleményének is. Ami még mindig nem volt azok diadala, mert nem lehetett tudni, hogy szavazataik nem fognak-e szétforgácsolódni majd a szavazáskor.

Október 13-án, 14-én és 15-én lázas, sűrű tanácskozások. Már azonnal a zsinat elején három izgatott nap. Liénart és Frings és a velük tartó bábortok haladószellemű, tekintélyes püspökök nevét

hozzák forgalomba a tíz Bizottságban való jelölésre. A külföldi püspököknek egyöntetűen tetszik, hogy mindjárt az első akciójuk, Liénarttal és Frings-szel az élen ekkora sikerrel járt, noha az erők még nem mérköztek meg egymással.

Az olasz püspökök legnagyobb része viszont Montini felé tájékozódik. Neki mi erről a véleménye? A pápa azonban figyelmezteti a milánói bíborost: nem szabad belebocsátkoznia a zsinati irányzatok mérkőzéseibe. Felettük kell maradnia. Vonja ki belőlük magát. Montini bíboros megérti. Így zsinati szereplése ettől kezdve tartózkodó visszahúzódság attól is, hogy tanácsokat adjon. De nincs is szükség arra, hogy akár a megbeszéléseken is részt vegyen. A „püspökök lázadása” nélküle is folyik tovább.

A római lapok és világsajtó számára természetesen óriási dolog a „Zsinati Aula” falai közt történt esemény. Mivel akkor még — a zsinati titoktartás miatt — gyakorlatilag semmi bizonyosat nem tudhattak, viharos kombinációkkal pótolták értesüléseik hiányait. Körülbelül ennyi az, amit az első ülésen történetek háttéréről meg lehet állapítani — még ma is zártak a hivatalos források arról, hogy ami történt, hogyan történt.

A valóság fő ténye azonban nyilvánvaló. Ettől a pillanattól kezdve XXIII. János nyugodtan figyelhette a zsinatot — az valóban az ő zsinatja lett anélkül, hogy egy lépést kellett volna tennie feléje. A Zsinati Atyák derűsen és örömmel figyelték, hogy a kupolából, ahonnan a teljes zsinatra „leláthatott” a televíziós felvevő apparátus „szeme”, hogyan járja végig a zsinati ülésorok mezőnyeit. XXIII. János fáradhatatlanul követett minden véleményt. A látszólag legkisebbet is. És gondja volt arra, hogy lehetőleg minden kisebbségi vélemény érvényesüljön valahogy a székfoglaló szövegezésében. Nemcsak Montini kardinálisnak ajánlotta a semlegességet, tartózkodást, a pártok fölött maradást. Ő maga is mindvégig az események fölött maradt. Soha sem egyik vagy másik oldal kedvéért nyúlt bele a váratlan fordulatokba: mindig a mindkétoldalú polaritás kedvéért.

Ami a bizottsági tagok megválasztását illeti, nagyon világos volt, hogy ő ebben is mindkét félnek engedett, nagyon korrektül. De emiatt a zsinat kissé lassan döccent szárnyra. Végül azonban mégiscsak szárnyra kapott és két szárnyal repült, nem egyikkel vagy másikkal — és ez volt a fontos.

A második plenáris ülés 1962. október 16-án. A zsinati tagok korán összegyűltek a 160 bizottsági tag megválasztására. Ehhez egy nyomtatott füzetet kaptak a jelöltek nevével, akiket a

püspöki konferenciák a bizottságba javasoltak. Természetesen minden zsinati résztvevő szabadon terjeszthette elő, kit akar választani, még akkor is, ha annak neve nem áll egyetlen listán sem. A szavazások megtörténtek, de a jelöltek nagy száma miatt több mint négy-százezer szavazatot kellett a legmodernebb elektromos számlológépeknek kiértékelni. Ezért a legközelebbi ülést október 20-ra hívták össze, reggel kilenc órára. Míg az atyák a szavazócédulákat kitöltötték, hat nyelven (latin, spanyol, francia, angol, német, olasz) hangzott el a közlés a zsinati munka lefolyásáról, a választások összeszámlálása módjáról. Többek közt kihirdették azt is, hogy a napirendet öt nappal előre bemondják minden gyűlés előtt, hogy a hozzászólások a zsinati rendtartástól megkívánt három nap előtt a zsinati főtítkárság kezében legyenek. Ezenkívül megmondták, hogy a következő héten mint az első zsinati skémát, a „De Sacra Liturgia” címűt bocsátják majd vitára.

A harmadik plenáris ülés 1962. október 20-án reggel 9 órakor kezdődött. A zsinati főtítkárság, Felici érsek bejelentette, hogy Liénart Achille kardinális tölti be az elnöki széket. A bíboros elfoglalta helyét az elnökségi asztalnál és elmondta az „Adsumus”-t. A főtítkárság latin nyelvű bejelentést olvasott fel, amelyet a francia, angol, német, spanyol és arab nyelvű titkárok ismétettek. Tekintettel a leadott szavazatok számára, amelyet azok a jelöltek is megkaptak, akik nem érték el, nem kapták meg a többséget és ezért, hogy a zsinat munkálatait ne tartsák fel fölöslegesen: a Szentséges Atya megválasztottnak jelentette ki azokat az atyákat, akik az egyes bizottságokban a legtöbb számú szavazatot kapták. Azután felolvasta a hét bizottság tagjait.

A bizottságok:

1. hit és erkölcs tanítás,
2. a szent Liturgia,
3. a missziók,
4. a keleti egyházak,
5. a püspökök és egyházmegyei kormányzat,
6. a klérus és keresztyének egyházfegyelme,
7. a világi apostolság, sajtó, film, a rádió és televízió.

Rögtön ezután nyilvánosságra hozták neveit a liturgikus bizottság ama nyolc tagjának, akiket a Szentséges Atya nevezett ki. Végül a

főtitkár felolvasta annak a latin üzenetnek szövegét, amely az egész emberiség felé szólt. Ezt terjesztette a Szentséges Atya jóváhagyásával elő a zsinat elnöksége. Az üzenet szövegét az Atyák elé tették, hogy megvizsgálhassák. Fél óra múlva kezük fölemelésével kellett nyilvánítaniok véleményüket. Egyhangúan elfogadták az üzenetet és jóváhagyták. 13 órakor zárult az ülés, azzal, hogy hétfőn, október 22-én lesz a következő, hogy a liturgikus skéma fölötti vitával a zsinat megkezdje tulajdonképpen való munkáját.

Az egész világ felé ez volt a Szentséges Atya és a zsinat üzenete:

Minden embernek és minden nemzetnek szeretnénk elküldeni az üdvösség, a szeretet és a béke üzenetét, amelyet Jézus Krisztus, az élő Isten fia hozott a világnak és rábízott Egyházára. Ebből az okból jöttünk össze Szentséges Atyánknak, XXIII. Jánosnak kívánságára, az Apostolok utódai, „imádságban és áhítattal, összekötve Máriával, az Úr Anyjával”: mi, akik egyetlen apostoli testületet képezzünk, amelynek feje Péter utóda.

Ebben az együttesben a Szentlélek vezetése alatt utakat akarunk keresni, hogy megújítsuk magunkat, hogy Jézus Krisztus evangéliumának minél hívebben megfeleljünk. Azon akarunk fáradozni, hogy korunk emberének a maga teljességében és tisztaságában úgy hirdessük Isten igazságait, hogy azokat megértse és készségesen fogadja. Főpásztori hivatalunk tudatában égően kíváncsiak az után, hogy megfeleljünk mindazok várakozásának, akik Istent keresik, híven Krisztus megbízásához, aki halálra adta önmagát, minden erőnket és minden gondolatunkat arra szegezzük, hogy önmagunkat és a ránk bízott hívőket megújítsuk; hogy minden nép előtt láthatóvá legyen Jézus Krisztus szelíd arca...

Mi, akik Krisztuson csüggünk, ragaszkodunk hozzá, mégis távol vagyunk attól, hogy a földi ügyektől és munkától olyan szabaddá tegyük magunkat, hogy a hit, remény, a Krisztusban való szeretet ösztönözzön bennünket testvéreinknek szolgálni és ezáltal követni az Isteni Mester példáját, aki „nem azért jött, hogy szolgáljanak neki, hanem hogy szolgáljon”. (Ef. 20,25.)

...Az Egyház is: nem uralkodásra született, hanem arra, hogy szolgáljon. Mivel reméljük, hogy a zsinat munkája által a hit világossága fénylőbben és erősebben válik sugárzóvá, azért mindenekelőtt szellemi megújodást várunk. Belőle impulzusok indulhatnak ki minden emberi érték javára!

Mint akik a nap alatt élő összes népekből valók vagyunk, s váltunk egygő, szívünkön viseljük a ránk bízott népek szükségleteit, a

testi és lelki szorongásait, fájdalmait, vágyait, reményeit. Ismerjük az életnek minden aggodalmát, amely az embereket kínozza. Első gondunk azért az egészen egyszerűeké, a szegények és a gyöngéké. Mindazokkal szolidárisaknak érezzük magunkat, akik nem tudnak emberhez méltó életet élni, mert hiányzik nekik a hozzávaló segítség. Ezért helyezzük munkálataink fő súlyát azokra a problémákra, amelyek az embereknek és az emberek igazi testvériségének problémáival összefüggnek.

XXIII. János, a maga 1962. szeptember 11-i rádiószózatában különösen két pontot helyezett előtérbe:

Először: a nemzetek békéjének kérdését. — Senki sincs a világon, aki ne utálná a háborút. Senki sincs, aki ne követelné a békét égő szívvel. De leginkább sürgeti ezt az Egyház, aki mindnyájunknak anyja. Sohasem hagyott fel azzal, hogy a pápák ajkával ne hirdesse egész nyilvánosság előtt az Egyház békeszeretetét. Mindig kész volt, hogy a békére irányuló minden fáradozást támogasson. Abban fáradozott, hogy egymással összekösse az embereket és őket kölcsönösen az anyagi segítséghez és az emberi értékek becsléséhez vezesse. Zsinatunk is fénylő jele a fajok, népek és nyelvek közösségének a testvéri szeretetben. Elismerjük, hogy az emberek valamennyien testvérek, akármilyen nemzethez és bőrszínhez tartozzanak is.

Másodszor: A Szentséges Atya a szociális igazságosság megvalósítását sürgeti. A Mater et Magistra enciklika egész világosan arra mutat rá, mennyire szüksége van a világnak az Egyháznak erre az üzenetére, az igazságtalanságokra és méltatlan egyenlőtlenségekre, hogy a vagyon és gazdaság rendjét helyreállítsa, hogy az evangélium alapelvei alapján alakított élet emberhez méltóvá váljék.

Nekünk nincs emberi gazdagságunk és földi hatalmunk. Mi azonban Isten lelkének abban az erejében, amit Krisztus egyházának megígért, vetjük reménységeinket. Erre hívjuk fel nemcsak testvéreinket, akiknek mint pásztorok szolgálunk, hanem minden testvért, aki hisz Krisztusban, minden jóakaratú embert, teljes alázattal.

A negyedik plenáris ülésen, 1962. október 22-én a főtitkár felolvasta három bizottság

1. a szentségek kiszolgáltatása,
2. a szerzetesrendek,
3. a szemináriumok, a katolikus iskolák tanulmányi bizottsága választási eredményeit.

A számlálást szombaton este fejezték be. Szemben a napról napra fantasztikusabb sajtókommentárokkal, amelyek nem érték be az igazi és tárgyilagos jelentésekkel, a választási eredményekben megmutatkozott, hogy a Zsinati Atyákat valóban testvéri és ökumenikus szellem irányította. A választási eredmények kihirdetése után Larraona kardinális, a liturgikus bizottság elnöke kért és kapott szót felvilágosító megjegyzésre a liturgia skémájához, azután megbízta Antonelli OFM atyát, a bizottság titkárát, hogy olvassa fel a bizottság hivatalos jelentését a skémáról, amelyet először terjesztenek vitára.

(Eszerint a Liturgikus Bizottság október 21-én, féltizenegykor gyűlt össze Larraone Arcadio kardinális, a pápa által szeptember 5-én kinevezett elnökkel élén a Rítuskongregáció palotájában. Jelen volt tizenhat a zsinattól megválasztott, továbbá a pápa által kinevezett nyolc tag. A gyűlésen részt vettek a hivatalos szaktanácsadók, Larraona bíboros Giobbo és Julian kardinálisokat alelnökké nevezte ki és a franciskánus Antonellit, a Rítuskongregáció főpromotorát nevezte ki titkárukká.

A liturgiáról szóló, általuk megtárgyalt skéma a liturgia definíciójából és lényegéből kiindulva a következő témákra terjed ki: Az eucharisztia; a szentségek; a breviárium; a szentelmények; a liturgikus év; az egyházi zene; az egyházművészet; a liturgikus könyvek; a mai liturgikus mozgalom; a liturgikus áhítatra való nevelés szükséges volta. A világ közvéleményének egyes körei talán más skémák előterjesztését várták. De az, amit a zsinat tárgyalni fog, azonnal érthetővé válik, ha magának a zsinatnak célkitűzéseire gondol. Mindenekelőtt az egyház benső megújódására. Így gondolkodik XXIII. János pápa és így nyilatkoztak az Atyák is a világhoz intézett üzeneteikben.

A megváltásnak Isten által a Szentírásban megígért és Krisztus által végrehajtott műve az egyházban s annak liturgiájában él és ömlik tovább, a keresztdózat megújulásában az oltárokon; a szentségekben; a kultusz szolgálatának mindennapi imádságaiban. A „liturgia” szónak eredeti jelentése: működést és szolgálatot jelent a nép közösségében. Már az ókorban a szó jelentését azokra a munkálatokra és szolgálatokra korlátozták, amiket a papok végeztek a nép nevében mint kultuszeseeményeket. Ebben a jelentésében vették át ezt a szót az első keresztények.

A liturgiát úgy is lehet definiálni, mint Istennek az Egyház által gyakorolt tiszteletét. A liturgia tehát nem pusztán egy látható és pedagógiaileg értékes külsőség, nemcsak külső ötvözete és ceremóniája az istentiszteletnek, nem pusztán előírásokból és rubrikákból álló summa, amelyekkel az egyházi hierarchia kultuszcsелеkményeket szabályozza. Noha az egyház tevékenysége messze nem merül ki a

liturgiában, mégis ez a forrás, amelyen át a kegyelem árad és vezetők a legfőbb cél felé.

A depositum fideiből – hitletéteményből – a Szentírásra és szent-hagyományban tartalmazott krisztusi igazságokból meríti az egyház a Szentháromságnak, Isten emberben való megtestesülésének és megváltásának hittitkait és ezeket ömleszti át a liturgiába. Nehéz volna a keresztény hitben olyan igazságot találni, amely valamilyen módon nem fejeződik ki a liturgiában. Gondoljunk az Ó- és Újszövetségi olvasmányokra, amelyek a szentmisék és a breviáriumok szövegében merülnek fel; gondoljunk a zsoltárok gazdagságára, szellemére, érzelmi tartalmára . . .

A liturgiával ömlik tovább a kegyelemnek az a teljessége, amelyet az Úr apostolainak adott, a megszentelő kegyelem: az erények; a hatalom, a megkeresztelésre, a szentlélek közlésére, a bűnök bocsánatára és a papok szentelésére. A liturgia szívének közepe az Eucharistia, mint áldozati lakoma. A liturgia által osztatik ki minden szentség, szentelmény, melyben az egyház a kegyelem ajándékait gazdag áradatban alkalmazza az élet legkülönbözőbb körülményeire.)

A keresztény egység titkárságából ugyancsak az október 22-i negyedik plenáris ülésen ismertette a Főtitkár azt, hogy a zsinat munkálatainak síkján a Titkárság a Bizottságokkal teljesen egyenrangú. Ami azt jelenti, hogy:

1. A titkárság saját maga képviseli az általa készített skémákat;
2. ezeket a skémákat ugyanúgy tárgyalják, javítják, fogalmazzák át mint a Bizottságokban;
3. vegyes vonatkozású skémák készítésében a Bizottságok ezután bevonják munkáikba a Titkárságot is.

Az ötödik ülésen, 1962. október 23-án az evangéliumos könyvet különös ünnepélyességgel intronizálták. Ezen a napon Villot érsek, zsinati titkár körmenetben vitte végig a hosszanti hajón, mi alatt a zsinati atyák a 118. zsoltárt s a Christus Vincit-et énekeltek. Ettől kezdve hasonló formában történt ez mindig.

A főtitkár és a titkár latinul és az öt anyanyelven közölték a szabályokat a felszólalásokra vonatkozóan.

A vita első hozzászólásai a skéma egészére vonatkoztak. Különböző nézetek merültek fel, amelyekben az egymástól eltérő irányzatok, lelkipásztori tapasztalatok és egymástól különböző tárgyú problematika tükröződött. De minden oldalról egyforma gonddal emelték ki a

liturgia belső értékeit és azt, hogy a liturgia céljának megvalósítására a papokat és a hívőket illő liturgikus jámborságra kell nevelni. Érthető, hogy több irányból reformvágy is jelentkezett. Így a „Mediator Dei” – a liturgiáról szóló enciklika – különbséget von a liturgia „emberi” és „isteni” elemei között. Olyanok között, amelyeket maga az Isteni Megváltó rendelt el és ezeket az emberek természetesen nem változtathatják meg. Másokat viszont az idők kívánságainak, a helyzeteknek és a lelkeknek megfelelően: olyan változtatásoknak vethetnek alá, amelyeket az egyházi felsőbbség jóváhagy. A „Mediator Dei” pápája két szélsőséges álláspont kerülésére intett. Egyik a vak ragaszkodás, másik az eddigi formuláknak a teljes semmibevevése volt.

A szkéma fölött való általános vita befejezése megkezdődött az előző és az első fejezet egyes pontjai fölött.

Húsz szónok beszélt, köztük Frings, Döpfner, Lercaro, Montini, Ruffini, Spellmann, Tatsuo Doi és Silva bíborosok, Cherico káldeus pátriárka, Dante, Scapinelli és Vagnozzi preláthusok, továbbá Knepf püspök.

Maximos IV. Saigh, a melkita egyház feje, a pápa után az egyház legmagasabb rangú pátriárkája, rendelkezésére bocsátotta a sajtónak 1962. október 23-án mondott beszédét, amelyet egyébként franciául tartott. Beszédének lényege a következőképpen hangzik:

– Noha a de Sacra Liturgia szkéma csak a római rítusra vonatkozik, legyen szabad nekem hozzászólnom, mint olyan keleti pátriárkának, aki a latin egyház liturgikus mozgalmának eredményeit igen nagy figyelemmel kíséri. A rövidség kedvéért most csak a liturgikus nyelvnek problémájára szorítkozom, amelyet a mi szkémánkban a 24. pont alatt tárgyalunk.

– Bevezetésül meg kell mondanom, hogy a szkéma a maga egészében kitűnő („excellent”). Ha előzőleg végrehajtanak rajta néhány javítást, amelyeket az abban érdekelt püspökök bizonyára javasolnak, a bizottságnak az a szkémája, amelyet itt terjesztenek elő, magára a liturgikus mozgalomra, amelynek létét köszönheti, igen kedvező hatást fog tenni.

– Megjegyzem, hogy ha a 24. pontban kimondott elv „latinae lingue usus in liturgiae occidentali servetur” („a latin nyelv használatának a nyugati liturgiában meg kell maradnia”) – nagyon is kijelentősen felsőségesnek látszik előttem. Ugy tűnik fel nekem, hogy az a majdnem abszolút érték, amelyet a latin nyelvnek tulajdonítanak a liturgiában, az oktatásban és a latin egyház kormányzatában: a keleti egyház számára tökéletesen a normálistól eltérő jelenség. – Krisztus maga is a kortársainak nyelvén szól mindig. Így azon a nyelven, amely minden hallgatójának érthető volt, tehát arámul rendelte

el az első eucharisztikus áldozatot, az apostolok és a tanítványok éppúgy tettek. Sohasem jutott volna eszükbe az a gondolat, hogy egy keresztény gyülekezetben a celebráns a szentírás perikopáit idegen nyelven olvassa, zsoltárokat énekeljen ugyanígy, megtörve a kenyeret merőben más nyelvet használjon, mint az egybegyűlt közönség. Szent Pál szó szerint ezt mondja: „Ha ugyanis valamely (nekem érthetetlen) nyelven imádkozom, lelkem ugyan imádkozik, de eszem meddő marad. Mi következik ebből? Imádkozom lélekkel, de imádkozom elmémmel is; énekeljetelek lélekkel, de énekeljetelek elmével is. Különböznék ha csak lélekkel dicséred Istent, hogy mondhatja áldó imára az Ament az, aki a nyelvben járatlan, amikor azt sem tudja, mit beszélsz?” (Kor. 14, 11–16.)

– Minden indoklásnak, melyet a holt latin liturgikus nyelv mellett fel lehet hozni, engednie kell az Apostol eme világos, egyértelmű és precíz gondolatvezetésének.

– Egyébként maga a római egyház is; legalább a harmadik évszázad közepéig a görög nyelvet alkalmazta liturgiájában. Ugyanis ezt a nyelvet beszélték hívői. És ha ebben az időben a görögöt feladta a latin kedvéért, az azért történt, mert közben a latin lett híveinek nyelve.

– Ami Keletet illeti, ott egyiptomi területeken a koptot vezették be, miután az első nemzedékek az arámot és a görögöt használták. Ez az ötödik századtól kezdve ugyanazon a módon megtörtént a georgiai, etióp, arab, gót és szláv nyelvekkel.

– Nyugati keresztény egyházában a latin nyelvet először mint a római civilizáció egyetemes nyelvét vezették be, s mint annak a szentnek tekintett birodalomnak nyelvét, amely ellentétben áll a „barbár” nyelvekkel. Így a nyugati egyház a latint tette szükséges nyelvvé. Ezzel ellentétben Keleten sohasem volt probléma bármely nyelvnek liturgikus használata, mert mint a zsoltáros mondja „Dicsérjétek az Urat minden nemzetek” – tehát minden nyelven, akármilyen legyen is az, lehet az Istent dicsérni, az evangéliumot hirdetni és az áldozatot bemutatni. S mi keletiek nem tudjuk megérteni, hogy a híveket olyan nyelven imádkoztassák, amit nem értenek.

– A latin nyelv halott, azonban az egyház élő marad. Az a nyelv, amely a kegyelem és Szentlélek eszköze, élő nyelv kell, hogy legyen, mert az embereké és nem az angyaloké. Nincs a világon olyan nyelv, amelyhez ne lehetne hozzányúlni.

– Magától értetődő – és mi is elismerjük –, hogy a latin rítusban a népnyelvet csak lassan, csak az óvatosság parancsolt elővigyázatossággal lehet alkalmazni. Azonban legelsőként én azt terjeszteném elő, mivel a 21. pontban foglaltak szigorát enyhíteném s az elvet, ami így hangzik: „A latin nyelv használata őriztessék meg a nyugati liturgiá-

ban!” ezzel cserélném ki: „A latin nyelv az őseredeti és a hivatalos nyelve a római rítusnak.”

— Második helyen azt ajánlom, hogy a területi illetékességű püspökkari konferenciák dönthessenek saját felelősségükre, milyen mértékben vezethető be az anyanyelv a liturgiába. A szkéma szövege a püspöki konferenciákat azzal a joggal ruházza fel, hogy ennek bevezetését a Szentszéknek a szükségek szerint ajánlhassák. De még csak püspöki konferencia sem szükséges, hogy előterjesztést tegyenek. Ezt meg lehet engedni a hívőknek is. A püspöki konferenciáké ne csak az előterjesztés joga legyen, hanem magának a döntésnek a joga és magától értetődően a Szentszéknek fönntartott approbációval. Itt én azt kívánnám előterjeszteni, hogy a 24. pont végét így formulázzuk:

„A regionális püspöki konferenciák feladataihoz tartozzék, hogy megállapítsa egy népnek liturgiába való bevezetésének határait és mértékét, amelyhez azonban a Szentszék engedélye szükséges.”

A hatodik plenáris ülésen, 1962. okt. 24-én a szentmisét Nabad Philippe Beirut és Gibail melkita érsek celebrálta, a zsinat altitkára. Vele együtt a görög-melkita rítus szerint két pap és egy diakónus concelebrálták, Aranyszájú Szent János liturgiája szerint két nyelven, görögül és arabul. Az énekkari és az oltárszolgálatot görög társuk végezte.

A liturgikus szkéma előszavához és első fejezetéhez öt bíboros jelentkezett szólásra.

A liturgia szkéma ún. „Prooemium”-áról többek között kiemelték: nem az a célja, hogy új dogmatikus meghatározásokat állítson fel a liturgia számára, hanem gyakorlati alapszabályokat a liturgia alakítására. Ezek konkrét alkalmazását szakbizottságok készítsék elő az egész világ számára és ők váltsák valóra az apostoli szék beleegyezését.

Az első fejezet tartalma a liturgia lényegének ábrázolásával kezdődik. Az Ószövetségben előrehirdetett és Krisztus által megvalósított megváltói mű él tovább az Örömuzenet hirdetésében és a szentségekben, az egész liturgikus tevékenységben, minden látható cselekményben amely a szentségek kiosztásában nyilvánul meg. Krisztus üdvhozó tevékenysége a kegyelem forrása.

A hetedik plenáris ülésen, 1962. okt. 26-án (a szabadnap után, amelyet a zsinati atyák regionális és nemzeti megbeszélésekre használtak fel) folytatódtak a zsinat munkálatai. Amint a hozzászólók listájából kiderült, a hencés kongregáció prézes-fő-

apátjainak egész sora jelentkezett szólásra különböző országokból. Szent Benedek fiait ismeretesebbek arról a buzgóságról, amellyel a szent alapítójuk példáját követve a liturgiát ápolják és apátságukat gyakran a liturgikus élet központjaivá teszik. Az embernek eszébe jut, hogy az I. Vatikáni Zsinaton mekkora szerepet játszott Don Gueranger Prosper, a francia Solesmes apátja.

Az Atyák hozzászóltak a szkéma minden fejezetéhez. Különös figyelmet szenteltek annak, hogy a liturgiában való részvétel mennyire erősíti a hívők vallásos életét. Hogy az még hatékonyabbá legyen, nem elég törvényeket és rubrikákat betartani; teljes tudatossággal és aktív módon vegyenek részt a hívők a szertartásokon.

Természetes módon a liturgia sem fogja át a hívők egész vallásos életét. A személyes jámborságnak és magánimádságoknak is megvan a maguk helye. De mégis a magán- és a közösségi ájtatosságokat is — amennyire lehetséges — összhangba kell hozni a liturgiával.

„Ezt a sajtóinformációt azzal fejezzük be — írja a hivatalos sajtóközlemény —, hogy szembeállítjuk egymással azokat az okokat, amelyek a latinnak és a népnyelvnek használatát a liturgiában harcra indították egymás ellen. Ami a latin nyelv megtartását illeti a liturgiában: több zsinati atya rámutatott arra, hogy a latin nemcsak a tradíció eleme, hanem egységi funkciója is van. Logikus szabatszerűségével és jogászai megfoghatóságával a középkorban kialakított latin nyelv különösen alkalmas teológus-dogmatikus megformulázásokra. Tekintetbe kell venni lélektani aszketikus-értékét, minthogy a gondolkodóra logikus fegyelmet is ró, szentimentális-romantikus elsiklásoktól megóv s józan tárgyilagosságra szorítja a kifejezést és életet egyaránt. Viszont nem alábecsülendő súlyúak azok az okok sem, amelyek a népnyelvek használatát ajánlják a szertartásoknál.

— Mindenekelőtt azt a nagy előnyt nyújtják, hogy a hívők közössége számára a liturgiát megközelíthetővé teszik és minden hívő részvétele a liturgikus ünnepségeken aktívabbá válhat. A népnyelvek használatában is megnyilvánul még a kereszténység egysége, amely a maga változhatatlan tartalmának megtartása mellett minden kontinens és minden nemzet kultúráit és hagyományait, a jelenben éppúgy mint a jövőben, magába olvasztja.

— Ezekben a vitákban a zsinati atyák a maguk közvetlen tapasztalataiból és teljes tudásukból merítettek. Nem frontok kiképződéséről volt szó, hanem különböző álláspontokból való fáradozásokról, hogy egy közös liturgikus gyakorlatot alakítsanak ki.”

A nyolcadik plenáris ülésen, 1962. október 27-én folytatták az első fejezet egyes pontjainak tárgyalását. Hogy a vita hosszú volt, azt az is magyarázza, hogy ez az első fejezet egymaga az egész szkéma harmadára rúg, és felépítésében alapvető fontossággal bír. A többi már csak pusztá gyakorlati alkalmazása az első fejezet következményeinek.

A zsinati elnökség mindenkinek figyelmébe ajánlotta, hogy röviden, kitérések nélkül beszéljen. A vita hozzászólásainak a továbbtárgyalt kultusznyelven kívül főtárgya a hívők aktív részvételének megkönnyítése volt a liturgikus cselekményekben, különösen a missziós országok területén. Ott ennek a problémának sajátosan sürgető a megoldása és egyéniek a nehézségei. Nem könnyű a különböző országok hagyományaiból, kultuszcselekményeiből a leghasználhatóbb elemeket megtalálni, amelyeknek átvitele a liturgiába hasznosnak és szükségesnek mutatkozik. Ezeken a területeken mélyreható ismerete szükséges a vallási folklór anyagának, de a liturgiának is. Olyan ismeret ez, amelynek finom érzékkel és okossággal kell majd párosulnia.

A zsinati atyák mind hangoztatták annak fontosságát, hogy a liturgia tanító- és lelkipásztori jellege megköveteli: a szertartások szerkezete egyszerű, rövid és közvetlenül, magyarázatok nélkül is érthető legyen. És amennyire csak lehet, ez vonatkozzék a nyelvre is. A liturgia közösségi jellege mindezekon fölül azt is lehetővé teszi, hogy mindig, amikor a szertartások ezt megengedik, valamennyien közösen vegyenek részt benne magánimádságok helyett. Azért ajánlatos a hívők tevékeny részvételének előmozdítása, hogy az együtt ünneplő közösség legalábbis tekintélyes hányadának a liturgikus eseményben való részvételét biztosítsa (szóban, énekben, gesztusokban és tartásban).

Kiemelték továbbá, hogy a liturgikus életnek megvan a maga természetes középpontja: a püspökségnek a székesegyház, a plébániának a plébániatemplom. Ezért a liturgikus szolgálatot mindenütt különös gonddal kell ünnepelni akár a katedrálisban, ahol a püspök is jelen van, akár a plébánián, ahol a püspököt a papok képviselik.

Hogy a zsinati munkálatok további folyamatáról tanácskozzanak, október 26-án a zsinati elnökség és a rendkívüli ügyek titkársága együttes ülést tartott.

„A nyolcadik ülés — írja még a hivatalos közlemény — Ruffini kardinális elnöklete alatt ismét az első fejezet skémájával foglalkozott. Akik az engedélyezett tízperces szólási időt túllépték, azoktól megvonták a szót. Még kardinális is akadt, akivel ez megtörtént. A nyelv kérdésén kívül a liturgiának missziós területek szokásaihoz és vallási kultúrájához való és lehetséges alkalmazását tárgyalták.”

A kilencedik plenáris ülésen, 1962. október 29-én, tovább tartott a liturgikus szkéma első fejezetének megvizsgálása és átbeszélése.

A zsinati munkálkodás lassú előrehaladása ismét kiemelt két fő vonást, amelyek már az előkészületek idején megnyilvánultak. A viták szabadságát s a komolyságot és mélységet, amelyekkel az ügyeket tárgyalták. A Szentseges Atya kívánsága szerint minden püspök a maga küldetésének teljes tudatában kellett, hogy alkalmazza tudását és tapasztalatait; minden püspök új fényt vehetett a különböző kérdésekre. A zsinat elnöksége viszont föltétlenül védte minden egyes zsinati atya hozzászólásának szabadságát. De ezenkívül a tárgyalásokat meg kellett óvni a felszólalások terjengősségétől és a merőben felesleges ismétlésektől is.

Mielőtt a főtítkár a feliratkozott szónokoknak megadta volna a szót, felolvasta a tíz zsinati bizottságba a pápa által kinevezett tagjainak neveit. Eltérően a regolamentotól, amely csak a pápa által kinevezett tagot jelentett be a bizottságokban, ezeknek számát 9-re emelték, úgyhogy minden egyes bizottság most már páratlan számú tagokból állt, mégpedig 25-ből. A zsinati főtítkár felolvasta még a pápa köszönszavait a zsinati atyáktól hozzáintézett szerencsekívánatokra, majd azonnal elkezdődött a liturgikus szkéma második fejezetének megbeszélése.

Mi sem természetesebb, mint a zsinat tagjai mind egyetértettek a liturgia lényegének és értelmezésének fogalmaiban, abban, hogy Krisztus megváltó munkája azzal él tovább térben és időben. Viszont: isteni és emberi elemek tevődnek össze a liturgiában. A zsinat így Krisztus által elrendelt és változhatatlan elemek mellett azokkal a változtatható formákkal foglalkozik, amelyek arra szolgálnak, hogy egy bizonyos meghatározott helyen a liturgiát érthetővé és megközelíthetővé tegyék. E pontokban eltérhettek egymástól a vélemények. Így pl. abban a kérdésben, mi legyen a liturgikus nyelv, a liturgiának a mai időkhöz való alkalmazásában; és azokban a gondolatokban, amelyek a különböző népek szokásainak és hagyományainak alkalmazására vonatkoznak. Az atyák egy része mindennek előtt amellelt nyilatkozott, hogy ragaszkodni kell az egyház liturgikus hagyományaihoz, bár ők is megengedték, hogy néhány könnyű változtatás mégiscsak szükséges. Az atyák másik része állást foglalt amellelt, hogy a liturgiát további fejlődésre kell ösztönözni. A liturgia lényeges egysége maradjon meg, még akkor is, ha feladunk benne egyes elemeket, amelyek koruknál fogva idegenek és nehezen érthetők és bevezetjük azokat a változásokat, amelyek a hívők különböző csoport-

jainak egyes tájakon és népeknél jobban megfelelnek, különösen azoknál, ahol az egyház először virágzik fel.

A tizedik plenáris ülésen, 1962. október 30-án a liturgikus szkéma második fejezetével foglalkozott a zsinat. „A szent liturgia titka” címen ez a második fejezet rövid Előszóból és két paragrafusból állt, az első hét, a második pedig három cikkelyből. Az Előszó az Eucharistia utolsóvacsorai kezdetéből indult ki és körülírta az Eucharistia helyzetét a keresztény életben. Mindig hangsúlyozta a szkéma a hívők tevékeny részvételének szükségességét az Eucharistia ünnepein. A zsinati atyák ennek megfelelően különös figyelmet és fáradságot szenteltek annak, hogy rámutassanak az utakra, amelyek a hívők számára megkönnyíti a szentmise megértését és az ezen való bensőséges részvételt.

A Zsinati Atyák ezúttal megmutatták, mennyire közel állanak a nemkeresztény kultúrkörök népeinek szükségleteihez; az a vágy tölti el őket, hogy a liturgiának egyes kifejezési formáit ezeknek a népeknek megértéséhez és hagyományaihoz közelebb vigyék.

Az Eucharistia ünnepein a szentírási részletek gazdagabb választékát ajánlották liturgikus szövegekkül. Továbbá a kétszín alatti áldozás is és azonkívül a püspökök által jóváhagyott esetekben a koncelebrációt.

A tizenegyedik plenáris ülésen, 1962. okt. 31-én, megállapítható volt, hogy október 11. a zsinat ünnepélyes megnyitása óta a zsinat a következő munkákat végezte: Megválasztották a hatvan tagot a zsinati bizottságokba, nyolc ülést tartottak a liturgia szkéma megbeszélésére, általában az első és második fejezetekről. Időközben megtalálta a zsinat a maga formáját s szabályos rendben haladt előre.

Ezúttal is az Eucharisziáról szóló második fejezetet tárgyalták. Az elmúlt napon érintett néhány téma közül kettőt, a koncelebrációt és a kétszín alatti áldozást tovább tárgyalták és elmélyítették.

Általában helyeselték azt a javaslatot, hogy a szentmisében nagyobb teret biztosítsanak a Szentírásnak. A szentírási részeket három évre osztják el, hogy a Szentírást a hívek jobban megismerhessék.

Az atyák véleménye az, hogy a kiegészítő homília magához a liturgiához tartozik. A közös és érthető imádságokkal együtt rövid, de

mégis tartalmas homiliákat kell bevezetni a hívők számára, hogy átértsék az Eucharistia ünnepeit és éljenek velük.

Azután rátértek arra, hogy a mise oktató részét ismét eredeti értékében dolgozzák ki és szorosan kössék hozzá a tulajdonképpeni áldozati ünnephez. A hívők számára az Eucharistia ünneplésnek mindkét része ugyanolyan fontos. Hangsúlyozták annak szükségességét is, hogy a hívőket sokkal jobban ráneveljék a vasárnap megtartásának parancsára.

A sok atyától kívánt liturgikus megújulásnak és reformoknak az okosság szabályai szerint kell előre haladniuk, s a hagyomány tiszteletben tartása nemcsak a nyugati kultúra népeire vonatkozik, hanem másokra is. A zsinati atyák részéről felmerült még az a kívánság is, hogy a hívőkben meg kell erősíteni az egyetemes papság gondolatát, mint ami szintén előreviszi a liturgikus mozgalmat.

TIZENKILENCEDIK FEJEZET

A NOVEMBERI KRÓNKA

Mi történt a zsinaton novemberig? Látszólag nem sok, és alatta mégis sok minden. E sorok írójának a hivatalos magyar zsinati küldöttség egyik tagja — aki mint szakértő vett részt a zsinaton — élményeiről beszélve derűsen mondta: „XXIII. János pápa azt mondta, kinyitja a világ felé az Egyház ablakait, jöjjön be azokon friss levegő. Nohát kinyitotta, de azt mondhatnám, akkora huzat lett, hogy attól megrendültek még az ablakkeretek is...”

Mi volt hát ez az „ablakkeretek megrendülése”?

Egész októberben nem került más a zsinati plénum elé, mint a liturgikus kérdések. Régi ügy, régi téma, hogy úgy mondjuk, régi reformok még az előző pápa korából. A II. Vatikáni Zsinat előkészítésének kúriai szárnya is belement abba, hogy ha már ezek vannak, legyenek egységesítve, legyen számukra az előző pápa liturgikus enciklikáján kívül is közös alap; az enciklikában szóvá tett anyanyelvi fejlődésből annyi, amennyit az élet amúgy is megvalósított, és első-sorban nem a szentmise területén. Egyébként az előterjesztett szkéma liturgikus engedményei inkább le akarták zárni a fejlődés horizontját, meg akarták szabni a legvégső határokat, ameddig a változások elmehetnek. Ezt készítette el a kúriai szárny befolyása alatt — bár bizonyos mértékig az egész világ neves liturgikus szakértőinek bevonásával — az illetékes Előzetes Bizottság, és minden, még a legkisebb engedményt is teljesen a vatikáni „egyházi közigazgatás”-nak kívánt alárendelni.

A zsinat püspökeit azonban, amióta sikerrel vitték véghez „lázáadásukat”, a Bizottságok tagjainak megválasztásáért, „megfertőzte” az önállóság szelleme. Anélkül, hogy összebeszéltek volna, ugyanazok a kívánságok hangzottak el felszólalásaikban. Ráadásul jelentkezett a liturgikus kérdések és a zsinat „enfant terrible”-je, azaz IV.

Maximos Saigh keleti metropolita. Idegenkedést keltett eleinte maga iránt. Mi az? Nem akar latinul beszélni még itt Rómában sem, az Egyház megszokott „igazi” anyanyelvén? S hogy latinul ne kelljen szólnia, inkább franciául beszél. De végre kiderült, hogy az Egyháznak mielőtt még a latin lett volna „anyanyelve”, akár liturgikus viszonylatokban is, már volt egész csomó más „anyanyelve”, még a görög előtt. Mert IV. Maximos Saigh egyáltalában nem a görög pretenziók mellett kardoskodott, hanem egyszerűen az anyanyelvek mellett, hogy a hívők értsék is, amit a pap a misében imádkozik, mint ahogy értették az arámok, a szírek, a koptok, meg a görögök. Egyszer csak népszerű lett, de nem ez volt a jelentős.

A Zsinat valamennyi püspökét tőle függetlenül járta át az az öntudat, amit egymás jelenlétéből merítettek: a kollektív apostoli utódlás szelleme. És most már ezzel az öntudattal és ennek kritikájával várták, néztek és készültek fogadni az elébük kerülő valamennyi szkémát. Láthatatlan utakon magától XXIII. Jánostól szivárgott közbük és hatotta át őket a bátorítás. Csak tegyék ezt! Igazuk van! Püspöki jogaik, amelyek mellett szót emelnek, közvetlen isteni jogok, isteni rendelkezésen alapulnak! És ameddig Péterrel vannak együtt „Sub Petro et cum Petro”: Péter alatt és Péterrel — ez volt a formula — övék a pápával együttesen az apostoli testület főhatalma is az Egyházban. A konzervatív párt — joggal, avagy jog nélkül hívta magát vagy nevezték el kúriai pártnak, azt most ne vitassuk — megdörzsölte szemét. Mi az? Eddig egyetlen pápa volt, és ők azt szolgálták, de most már majdnem 3000 „pápa” száll ki reggelenként csoportosan az őket szállásaikról a zsinati ülésekre szállító autóbuszokból? Magán a Zsinaton még nem történt semmi különösebb. De a várt események szelleme volt feszült. A Zsinat látóhatára tört szét. Mintha a Tridenti Zsinat helyett ezen a mostanin történné meg az igazi reformok várása. Hát ezek voltak a „megrendült ablakkeretek”!

Ezekre célzott XXIII. János pápának elvileg a Zsinaton kívül, de gyakorlatilag annak eseménysorába fűződő, terjedelmileg nem nagy, de hatásában roppant beszéde november 4-én. Ezt magában a San Pietróban tartotta koronázása negyedik évfordulóján, pápaságának ötödik éve kezdetén.

Valójában csak most a II. Vatikáni Zsinat befejezése után tudjuk lemérni annak a beszédnek jelentőségét. Majdnem azt mondhatnók: életének legjelentősebb szónoki megnyilatkozása ez. Mindenképpen jóval több mint beszéd. Egyúttal hatalmas tett is. A Zsinat azon a pontján, amikor még minden csak forrongó és csírázó ígért:

hatalmas és előrelátó gesztusa a befejezés felé. Megállapítása annak, hogy a Második Vatikánum a maga történelmi jelentőségében méltán sorakozik a Tridentinum és az Első Vatikánum mellé. Burkolt, ám mégis nyílt jóslata annak, hogy ez a Zsinat is legyőzi azokat a nehézségeket, amelyek még előtte állanak. Borromei Károlynak, Milánó érsekének alakjában összegezte XXIII. János győztesét mindezeknek az akadályoknak. Ugyanakkor Borromei Károlynak alakjában mutatott rá a Tridentinum legnagyobb végrehajtójára, akinek munkássága annak mintája lett. Arra a Borromei Károlyra, aki Roncalli Angelo püspöki titkár előtt lebegett, amikor megkezdte a bergamói egyházmegyében tett kánoni látogatásairól szóló művét. Akinek roppant alakja végigkísérte életén. Elment vele a balkáni küldetés húsz évére; párizsi nuncius-korának kilenc évére; majd pedig Velencébe. Hiszen mint velencei bíboros-pátriárka fejezte be az ötödik kötettel a róla szóló nagy művet.

Volt a beszédének még egy jelentősége. Mint pápának az volt az első aktusa, hogy nagyszámú új kardinálist emelt a Szent Kollégiumba. Mégpedig az első helyen Montini milánói érseket. Montini – bármilyen szokatlan volt – bíbor nélkül viselte eddig ezt a hivatalát. Nyilván XXIII. János elődjével való megegyezés szerint, aki jól tudta, hogy Montininek a Szent Kollégiumban való szereplése azonnak megnyitja neki az utakat a Tiara felé. Míg ő (legálisan, ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni) Roncalli Angelo esélyeit kívánta növelni (természetes, hogy a bíborosok szabad választására bízva azt, azok legcsekélyebb befolyásolása nélkül). Montini érsek nem lett kardinálissá az előző pápa alatt, viszont azonnal az lett – s hozzá első helyen – amikor Roncalli pápává lett.

És most a vatikáni protokoll azt írta elő, hogy mint általa kinevezett első bíborosnak: őneki kell a hálaadó szentmisét mondania a pápa koronázási évfordulóján.

XXIII. János ezt kétszer is felemlítette s a milánói bíboros-érsek alakját kétszer is kiemelte ebben a november 4-én tartott beszédében. Erről nem voltak és nem lehettek szóbeszéddek: egy pápa életében a kiközösítés terhe alatt szigorúan tilos utódáról az illetékeseknek valakit akár még csak emlegetni is. De mégis az a mód, ahogyan János pápa emlegette Szent Ambrus, Szent Károly és Ratti Achille utódát a milánói érseki székben: szinte eleve reflektorfénybe állította őt. A beszéd „áthangásaiban” mint olyan valakit, aki majd megküzd ennek a zsinatnak – az ő zsinatának – befejezéséért s határozatait is végrehajtja.

Tehát november első két napján nem tartott ülést a zsinat. Halottak napja. Mindenszentek ünnepe. November 3. pedig már a pá-

pakoronázás évfordulójának előnapja, a zsinatnak a pápa előtti hódolatáé. És november 4-én az egész zsinat ünnepélyes jelenlétében, a diplomáciai testület és az újságírók előtt a San Pietro főoltárához lép Montini bíboros, hogy elmondja a szentmisét annál az oltárnál, ahol csak a pápa misézhet, vagy az ő engedélyével valamelyik bíborosa.

Roppant pompa. Fehér és arany. S a frakkok és sötét ruhák feketesége, a diplomaták, újságírók és a meghívott vendégek karzatain. A San Pietro és a Sixtina énekkara. Trónusán a pápa. Ma görnyedtebb és sápadtabb valamivel, mint amikor még utoljára mutatkozott a nyilvánosság előtt. Igen, mindenki tudja, már beteg. A zsinaton sem szerepelt a megnyitás napja óta, csak azon a bizonyos televízión kísérte figyelemmel. A püspökök azonban megszokták, nem zavarja őket, sőt szeretik, ha dolgozószobájában az aggastyán figyelme szegződik az őket mutató képernyőre. Hiszen benne látják a zsinat teljes szólásszabadságának személyi garanciáját. Ma ő fog beszélni, trónusáról az evangélium után. Vajon, mit mondhat azonkívül, hogy nyilván ünnepélyes lesz?

Nohát, több volt mint ünnepélyes. Ha újságírói nyelven fejezzük ki magunkat, azt kell mondanunk róla, hogy szenzációs volt. Ha másképpen akarjuk mondani: történelmi volt!

Főtisztelendő Testvéreim, szeretett Fiaim! — hangzott fel a mikrofonokon át a beszéd — koronázásunk negyedik évfordulója november 4-ével, Borromei Szent Károly ünnepére esik és ez a nap a világegyház legtávolabbi látóhatáráig világít.

— A legmagasabb és legsajátabb ok, amely ezt a napot az eddigi történelem egyszeri eseményévé teszi — az a ti jelenlétetek, Főtisztelendő Testvéreim a püspöki méltóságban és szeretett Fiaim a prelatura különböző rangjaiban. Hatalmas számban gyűltetek össze a világ legtávolabbi tájairól a II. Vatikáni Egyetemes Zsinat roppant munkájára. Ez Isten segítségével már megtalálta menetét s az egész világ várakozó tisztelettel néz rá. Most emlékeztetnünk kell arra, amit az előző évben, Nagy Szent Leó pápa halálának 1500 éves évfordulóján, ennek a pápának éppen november 4-i homiliájában találtunk: abban, amelyet „püspökké emeltetése ünnepén való beszédének” hívott. Az alázat, atyai szeretet és a hála tündöklő szavait találjuk benne városa paptestvéreinek ragyogó csapata iránt, amely tisztelettel vette körül személyét és amely neki akkor nem másnak tűnt fel, mint „az angyalok és szentek gyülekezetének”.

— Főtisztelendő és Szeretett Fiaink és Testvéreink! Most mit

mondhatna „Isten szolgáinak szolgája” a Ti ünnepi gyülekezetetek láttán? Itt nemcsak Leó idejének, az V. század Rómájának prelátsai vannak jelen, hanem mint kétezeröttszáz püspök áttekinthetetlen csapata Ti vagytok itt jelen, akik Apostoli Székünkkel egységben vagytok összekötve a földkerekség majdnem minden egyházmegyéjének vezetésében. Istené a dicsőség ezért az örömért, amely emiatt előnti szívünket. Ennek a napnak liturgikus összeesése Borromei Károly emlékével égi megvilágosításnak tűnik fel, mint a szemet és szívet eltöltő világosság. Szent Ambrus eme szent és méltó utódának neve a mi gondolatainkban — erőteljes kifejezőjévé válik annak a lelkipásztori apostolságnak, amit ő jelent s amit ez az Egyetemes Zsinat is megdicsóít, hisz ugyanannak áll szolgálatában.

(Ez a most kissé gyöngébb hang, amely sápadtabb volt, mint amit megszoktunk előző beszédeinél, mégis hamar lett ércessé. Az első bekezdéseknél úgy látszott, kedves szentjeit fogja ünnepelni, Szent Károlyt, Szent Ambrust, elmúlt évi enciklikájában kiemelt Szent Leó pápát.)

— Szerencsés gondolata volt plenáris üléseinknek ezeket éppúgy mint az Első Vatikáni Zsinatnak az Evangéliumnak trónraállításával kezdenünk. Annak jeléül, hogy Krisztus tanításainak és törvényeinek szent könyve a mi gyűléseinknek, békés vitáinknak és munkáinknak középpontja.

— Hogy az egységnek és katolicitásnak is beszédesebb kifejezését adjuk, a jelképeség eszközzésére elhatároztuk: a napi zsinatkezdszt megelőző szentmisét más és más nemzetek püspökei mondják változó és különböző latin és keleti rítusok szerint. Így jelenik meg az Anyaszentegyház arca a hit egységének s a szertartások különböző voltával való — misztikus fényének teljességében.

— Borromei Szent Károly ünnepe rámutat Szent Ambrus rítusára, amelynek hatalommal és lélekkel telt védője volt ez a nagy bíboros a maga idejében. Az egyházi rendelkezések finom szövődéke úgy hozta magával, hogy a pápakoronázás napjának miséjét a pápa által elsőnek kreált kardinálisnak kell bemutatni. És hogy ez az előjog a milánói érsek testvérünké: ezért igen nagy az örömünk.

(A püspökök során itt a rezzenés a mitrákon és palástokon mint fénylő hullám vonult át. Mi ez? Eléjük emeli a milánói érseknek a zsinat ügyei iránt az utóbbi időkben oly tartózkodó, oly rejtélyes alakját? Vajon miért?)

— A rítusok és az énekek egymást váltó folyamatában a keleti és nyugati rítusok közt most az kap helyet, amely az ősi római rítusoknak leginkább rokona.

(Akar-e ezzel a pápa valamit mondani? És vajon mit? Ezt nyilván megsejtették a legtöbben.)

— Milánói érsekségből való s nagy számban megjelent szeretett fiaim magasra értékelik ezt a kitüntetést. Ez a rítus éppen ma a II. Vatikáni Egyetemes Zsinat ünnepségeinek sorához csatlakozik, s éppen az amboziánus liturgiához való ragaszkodásukban nyilatkozik meg ősoktól átöröklött Róma-hűségük.

— Hatalmas védőjük, Szent Ambrus maga mutatja meg nekünk milánói híveinek életteljes érzületét, megnyilatkozásaiban.

— De most mégis, Tiszteletre méltó Testvérek, Nektek és magunknak is azt az örömet akarjuk megszerezni, hogy szemléljük a bátorító, fölséges példát, amit Borromeo Szent Károly nyújt a zsinat ünnepén minden rítus katolikus püspökeinek és az egész világ minden népének.

(Ha Montini bíborosról akar beszélni — gondolták a püspökök —, akkor nyilván őrá akarja bízni a II. Vatikánium végrehajtását, éppúgy mint Borromeo milánói bíboros volt a Tridentinumnak örököse és végrehajtója.)

— Először is példája az egyháztörténetnek mint tudjuk, hogy a Tridenti Zsinaton őt illeti az érdem, hogy személyes beavatkozásával azt végig tudta vinni, olyan időben, amikor már abban kételkedni kezdtek.

(Ismét hullámmzás a püspökök között. Egyesek arra gondoltak, hogy Borromei Károlyt emlegetve XXIII. János kissé magáról akar beszélni, mint aki — s ez köztudott dolog volt — éjjel-nappal a II. Vatikáni Zsinatért fárad.)

— Íme, itt van Giusaninak, legmegbízhatóbb biográfusának bizonyossága, hogy az oldotta meg a nehézségeket, amik miatt már kételkedtek a zsinat sikerében. Azt mondja Giusani, hogy IV. Pius pápa, a kardinális nagybátyja rábízta a feladatot, hogy az ő törekvéscivel újból folyamatba tett zsinatot végéhez is vezesse. Neki, a bíborosnak jelentettek minden nehézséget s vizsályt a delegátusnak levélileg. Olyan sűrűn, hogy nemegyszer éjszakai pihenése sem volt biztosítva. „Ha egész napi fáradságos munkája után egy kis nyugalommal könnyörült meg magán, parancsára azonnal felkeltették a kamarásai, amikor Tridentből futár érkezett hozzá . . .”

— Elmondhatatlan személyes munka volt ez. Alvás nélkül elmúló éjszakák. Helyettesei azt mondták róla: „Maga ez az egy Borromeo akkora munkát végzett, amekkorára mi sokan együttesen is képtelenek lettünk volna!”

— A Tridenti Zsinat ügyei annyira zavarosak voltak, hogy teljesen igénybe vették bölcsességét, erejét.

— Ugyanez a biográfus ezt olyan élénken rajzolja meg, hogy látszik belőle az általános elismerés, amit maga iránt az ifjú bíboros kiváltott: „— Mindenki látta valóban bámulatos erőit, amelyekkel kitartott a Zsinat növekvő viszályai és már-már legyőzhetetlen nehézségei közt. A zsinati atyák és az uralkodók küldöttei között sokszor került sor valósággal tumultuózus vitákra, olyan hevességgel, hogy ilyen viszály között semmi sem volt állandó és úgy látszott, maga a viszály sem érhet soha véget... Ebben a helyzetben csillapította ő viszálykodásukat, tört utat az egységes belátásnak és bátorította a pápát. Isten előtt állandó imádságban küzdött azért, hogy az általa megkezdett munkát semmiféle emberi törekvések meg ne törhessék, meg ne állíthassák...”

(Megértették: XXIII. János azért erről a zsinatról is szólt, általánosságban a II. Vatikáni Zsinat nehézségeiről és az ő zsinati eszméjének minden hívéhez, valóban azért, hogy annak munkáját semmiféle emberi törekvések meg ne törhessék.)

— Így sikerült neki a zsinat lezárása és most már rendkívüli bölcsességét, munkaerejét és az őt jellemző lelkipásztori tehetségét ki tudta bontakoztatni, s városába, Milánóba való végleges áttelepülése után a tridenti dekrétumokat alkalmazta és végrehajtotta.

(Megértették: mindnyájukról és mindnyájukhoz beszél: hogy ők is hajtsák végre a Második Vaticanumot, mint Borromeo a Tridenti Zsinatot.)

— E fáradhatatlan és bölcs tevékenységének több ízben megjelent nyomtatásban is maradó emléke, az „Acta Ecclesiae Mediolanensis”. A legutolsó és legteljesebb kiadását ennek az a Ratti Achille gondozta, akinek személyes ismeretsége igen magas megtiszteltetés számunkra. Nemes és érdemteli munka volt, amit ő, az Ambrosiana Nagy Bibliothekáriusa a maga történelmi kutatásainak munkával telt éveiben magára vett...

(Nagy pillanat volt. Azok, akik ismerték XXIII. János pályafutását — márpedig minden püspök ismerte — e pillanatban világosan felismerték benne a Gondviselés által előre elrendezett életútban az Egyház misztikus títját. Azt, hogy miért kellett a milánói egyháztartomány területén születnie, miért kellett mint fiatal papnak „véletlenül” a saját faluját és egy csomó ismert környékbeli falvat, abban máig is ismert családneveket felfedeznie, s miért kellett egy zsinat rendelkezési végrehajtásának ihletében felnőnie. Miért kellett őt ennek az inspirációnak végigkísérnie az egész életútján. Hisz alig hat-hét éve, hogy erről szóló műve befejező főlírókötetete — már velenicei bíboros-pátriárka korában — megjelent.)

— E kiadás vaskos kötetekben a tartományi és egyházmegyei zsi-

natok megtartása foglalja el a legdíszesebb helyet. A Borromeo-féle „Homiliák a tartományi és egyházmegyei zsinatokhoz” mintaszerű végrehajtásai a Tridenti Zsinatnak a saját érsekségeiben, s négy évszázaddal később is árad belőlük az időszerű és praktikus lelkipásztori munka lehelete.

— Minden tartományi zsinathoz, amit összehívott s amit elnöklete alatt egyházi provinciáinak püspökeivel tartott — a Tridenti Zsinat lezárása után élete legutolsó évéig — hat szózatot intézett. Hat másik szózata saját egyházmegyéje papságához szól a milánói érseki egyházmegye számára összehívott tizenkét zsinaton.

— Főtisztelendő Testvérek! Ti szerencsét kívántatok „az Úr előtt való alázatos szolgálatunk” évkezdetének napján. Ti megjelentetek Szent Péter sírja körül. Minthogy mi mind pástorai vagyunk Krisztus nyájának, ez ösztönzött minket, hogy beszéljünk Nektek ennek a Borromeinak szent és roppant alakjáról. A történelem folyamán ő a lelkipásztori szellem és munka egyik legnagyobb megtestesítője.

(A hallgatók megnyugodtak: mégis főképp hozzájuk szólt a Borromeo-párhuzam!)

— Minden évszázad és minden nép dicsőséges emlékezést őriz más személyiségekről, más szentekről, akik a lelki élettel kitűntek a világban; a régi és új idők nagy pátriárkáiról és püspökeiről Keleten és Nyugaton; nagy misszionáriusokról és szerzetesek tagjairól. Borromei Károlynak az állított feledhetetlen emléket, hogy valósággal a Gondviselés karja volt egy rendkívüli feladat végrehajtásában. Példája mindenki számára értékes bátorítás!

— De új idő és új körülmények különböző formákat és magatartásokat hoznak közel hozzánk, egyazon tanításbeli kincs kifelé való közvetítésére. Ám az élő azonos lényeg: mindig az evangéliumi és apostoli igazság tiszta volta tökéletes összhangban az egyház tanításával. Annyira, hogy sokszor találóan alkalmazhatjuk ezt a kifejezést, „*Ars una, species mille*: Egyazon mód, ezer külső alatt.” Különösen ha a lelkek javáról van szó, mert „a pástor néven szólítja juhait... azok követik őt... A Jó Pástor életét adja juhaiért...” Főtisztelendő Testvérek! Micsoda kép ez; mekkora gyöngédség; milyen szorongató gondoskodás és gond a Jó Pástor lelkében: Ő minden lélekkel érintkezést keres.

— Végül köszönetünket fejezzük ki a bennünk illetődést keltő szeretetetek miatt. Atyai és püspöki szolgálatunk tizenötödik éve kezdetén a boldogságot kívántatok nekünk. Meghívunk Titeket, hogy velünk egyesüljeteK abban az imádságban, amit tisztelt testvérünk, a milánói bíboros érsek most az „Úr kendője fölött” fog mondani, Szent Ambrus rítusa szerint.

(Megint Montini bíboros! Egészen bizonyos, hogy nem felesleges az ő emlegetése. Nem volt fölösleges. Már hét hónap múlva ő lépett XXIII. János helyébe.)

— Borromei Károlyt pedig nem tudjuk jobban tisztelni, védőnknek tekinteni mi püspökök, akik itt a II. Vatikáni Egyetemes zsinat végigvitelére összegyűltünk, mintha őt mint földi életünk tanítómesterét és mennyei védőnkét üdvözljük az egyház imájából vett szavakkal: „Isten, aki a szentjeid közé sorozta őt, hallgasd meg kegyesen Hozzád esdő imánkat, hogy aki az égben a mi védőnk lehetett, azt már itt a földön is életünk tanítómestereként tisztelhessek!”

(Nem kell mondanunk, hogy a beszéd roppant hatású volt. Azzal is, amit kimondott, és azzal is, amit szívet szorongatóan elhallgatott. A II. Vatikáni Zsinat fölött először suhant át XXIII. János halálának sejtelme. Mert ez a beszéd, történelmi áttételeiben mégiscsak úgy hatott, mint az ő szellemi végrendelete . . .)

A tizenkettedik plenáris ülésen, 1962. november 5-én a szentmisét Chouri Joseph, a libanoni Tyrus maronita érseke mondta, vele együtt koncelebráltak a maronita szerzetesek aleppói generálisa, Bostani Louis és Harika Maroun, a Remete Szent Antal-rend egyetemes főnöke. Az evangéliumos könyvet Krol John philadelphiai érsek, zsinati titkár intronizálta, a maronita koncelebránsok aszisztenciájával és maronita kórus énekével.

A főtítkár az ülés kezdetén felolvasta az Egyházkerületi Bizottság új tagjainak névsorát, akiket a pápa nevezett ki. Mielőtt a vitára rátértek volna, ismét hangsúlyozta a főtítkár a kérést, hogy az atyák lehetőleg röviden fogalmazzanak és ne ismételjék meg a mástól már elmondottakat.

Négynapos megszakítás után folytatták a liturgikus szkéma — Eucharistiáról szóló második fejezetének megbeszélését. Néhány hozzászólás a misével, mint egésszel foglalkozott, mások változtatásokat terjesztettek elő, ennek vagy annak a részletnek megváltoztatására. A felszólalások hangzottak, hogy mindenütt, ahol változtatásra van szükség, elővigyázattal és okossággal kell eljárni. A mai miserend lényegéhez ragaszkodni kell, mégha változtatásokat is igényelnek olyan részletek, amelyek megkönnyítik a hívők aktív részvételét. Az újításoknak szolid alapokra kell támaszkodniuk, amelyek nincsenek ellentmondásban az alkalmazott imádságok és ceremóniák eredetével, történeti fejlődésével és azzal a kérdéssel, hogy megőrizték-e vajon jelképes voltukat.

A mise kánonjának érinthetetlenségét a Tridenti Zsinat mon-

dotta ki. E tekintetben mindenki világosan utalt irodalmi, liturgikus, történelmi és jogi alapokra. Egyéb vonatkozásokban a hozzászólások kiemelték azokat az újításokat, amelyeket X. Pius óta a pápák és a ritus kongregáció elrendeltek s utaltak arra, hogy ezen az úton kell tovább haladni, éspedig az eddigi bölcs kiegyenlítettséggel, de a kor megváltozott igényeire és szükségleteire szegezett szemmel. Mikor a koncelebráció és a hívek kétszín alatti áldoztatása került szóba, a koncelebrációhoz egyelőre még az a tanács hangzott el, hogy azokat a kolostorokra és a rendi közösségekre kellene korlátozni. (Egyelőre úgy látszik a legszélsőségesebb reformerek sem sejtették a koncelebráció későbbi viharos, gyakorlati sikerét, amellyel az valósággal végigsöpört a nyugati kereszténység világán. Ekkor még egyelőre a szerzeteseknek szánták: „Ott, ahol a testvériség szellemét és a jámborságot előmozdítja a koncelebráció.”) A kétszín alatti áldozással szemben gyakorlati (mindenekelőtt higiéniai) kifogásokat hoztak föl. Beismerték azokat az okokat, amelyek az alapelvek szerint alapjában véve megengedek. A szóba jöhető konkrét eseteket azonban megállapítandónak tartották.

Megújítási javaslatokat nyújtottak be a lépcsőima megrövidítéséről; a homiliáról; a hívők részvételéről a felajánlási szertartásban és imádságaiban; Szent József nevének bekapcsolására a kánonba az Istenanya mellé; a szentmise két részének szorosabb összekapcsolására. Éppen úgy, mint ahhoz a kérdéshez, hogy az első rész imádságait és olvasmányait az ambóról mondják-e, míg a második részt az oltár mellett tartásák; és végül a szentmise tényleges befejezését az áldással s az „ite missa est”-tel.

Az újításokat javaslók mindegyike kettős irányban fáradozott. Egyrészt, hogy a mise olyan szent és fölemelő módon alakuljon, ahogyan csak lehetséges. Másrészt pedig a hívőket el tudják vezetni annak mélyebb megértéséhez, a pap áldozati cselekményével való tökéletes együttműködéshez, s a Krisztus áldozatába való minél nagyobb beleéléshez.

Mindez a liturgikus dekrétum létrejöttének történetében egyelőre még csak a vita időszaka volt. Az egyes felszólalások azért csak javaslatok, a szakbizottságoknak és a plenáris ülésnek újra meg újra át kellett vizsgálniuk, hogy a reformok megtalálják a hívők szükségleteinek, az Egyház javának és a társadalom igényeinek szükséges formáját.

„A november 5-i ülés — mondja a rövidre szabott hivatalos jelentés — magában a dolgok érdemében nem ért el említésre méltó előrehaladást.”

A tizenharmadik plenáris ülésen, 1962. november 6-án újból a liturgikus szkéma második fejezetével foglalkozott, az Eucharistia helyzetével s az eddig tett javaslatok mellett avagy ellene.

Felici főtitkár két fontos közlést tett. Az elsőben megkérte a beszélni szándékozókat, hogy hozzászólásukról adjanak rövidre fogott előzetes jelentést, elhangzott hozzászólásukat pedig két szóról szóra egyező példányban ugyancsak adják át a főtitkárnak. Egyiket a zsinat levéltára, a másikat pedig az illetékes zsinati titkár részére. Továbbá közölte a zsinati titkár, hogy a Szentséges Atya teljhatalmat adott a Zsinat Elnökségének, hogy az a vita lezárását javasolja egy-egy fejezet fölött, ha véleménye szerint a téma kielégítő tárgyalást nyert. Az elnökség nagyon egyszerű módon – felállással és ülve maradással szavazhat: azok, akik még felszólalásra vannak előjegyezve, elkészített szövegüket benyújthatják a titkárságnál. Mindkét közlést francia, spanyol, angol, német és arab nyelveken megismételték.

A kapott teljhatalomnál fogva az elnöklő Tappouni kardinális a liturgikus szkéma harmadik fejezetére áttérő vitát javasolt most, amit felállással és ülvemaradással elfogadtak. A „Szentségek és szentelmények” című harmadik fejezet rövid bevezetéséből, nyolc fejezetből és 21 bekezdésből áll és a rituálék újra feldolgozásával, a szentségek elfogadására való előkészülettel, a különböző szentségekkel és szentelményekkel, továbbá a temetési szertartásokkal foglalkozik. A bevezetés körülírja a szentségek és szentelmények lényegét és értelmét. A szkéma nem dogmatikus szempontú volt, hanem liturgikus és lelkipásztori. A hozzászólások a szentségek jelentőségét kívánták hangsúlyozni. Általában azt kívánták, hogy azok minél érthetőbbek legyenek a hívők számára és azt, hogy a javasolt reformok – éppúgy, mint a mise megújításában – legyenek okosan mértéktartók. A házasságkötés rítusánál kiemelték, hogy ennek a szentségnek feladói maguk a jegyesek, tehát nekik kellő tudással és élő vallásos öntudattal kell azt egymásnak feladniok. Itt számolni kell a felületességnek és a világi szellemnek veszélyeivel, amelyek elhomályosítják ennek a szentségnek emberi és isteni, személyi és közösségi karakterét.

A főtitkár ezután kihirdette, hogy a Szentséges Atya december 8-ában állapította meg az első zsinati ülésszak befejezését. Ez a Szent Péterben lesz, a Szentséges Atya elnöklete alatt, ünnepélyes formában.

A tizennegyedik plenáris ülésen, 1962. november 7-én, még mielőtt a vita részleteire áttértek volna, Felici főtitkár közölte az atyákkal, hogy a szkéma negyedik fejezetét (a breviáriumról szólót) elkülönítve tárgyalják s az ötödik és nyolcadik fejezetet (egyházi év, liturgikus órák, egyházi zene, egyházművészet) a maga egészében beszélik meg. Továbbá közölte, hogy a liturgikus szkéma lezárása után a zsinat „A kinyilatkoztatás forrásai” című szkémával fog foglalkozni majd.

A liturgikus szkéma harmadik fejezetének bevezetéséhez szólók hangsúlyozták, hogy bár ez a szöveg megteszi, *de a különbséget a szentség és a szentelmények között még nyomatékosabban kell kifejezésre juttatni. A keresztségnél előterjesztések történtek arra, hogy egyes komplikált rítusokat egyszerűsíteni kell és ugyanezt kell végrehajtani a többi szentségnél is. Ha a bérálás az értelem használatának kora után következik be, a keresztségi fogadás megújításának nagyon is helye van: a bérálandók tudatában kell hogy legyenek: ez a szentség megerősíteni a keresztséget. Rámutatnak továbbá a keresztyének felelősségére, amelyet idáig nem tárgyaltak eléggé behatóan.*

Különös figyelem szolt az „utolsó kenet” szentségének: itt merült fel az, ami meg is valósult azután, hogy sokak számára a halál elkerülhetetlen közelségét jelenti, meg kell változtatni („betegek szentsége”) s róla ki kell emelni, hogy igazában a vigasztalás szentségéről van szó, amely megtisztítja a lelket és egyúttal a test egészét is szolgálja. Panaszok hangzottak el arról, hogy az eddigi gyakorlatban kényszerülve vannak az öntudatát látszólag már elvesztett betegnél az öntudatot feltételezni a szentség feltételes kiszolgáltatására, minthogy általában maguk a betegek kevésre becsülik ennek a szentségnek hatékonyságát, vagy mert a betegeket, mindaddig, míg öntudatnál vannak, hamis kíméletből nem akarják elrémíteni a hozzátartozók. Hogy e hamis felfogásokat szétszlassák, tanácsosabb mindig a betegek szentségéről beszélni; azt kevésbé veszélyesebb megbetegedéseknél is, de mindenesetre komolyabb operációk előtt, sőt adott esetekben hosszú betegségek alatt többször is alkalmazni. Ha elég lenne a kezeknek és a homloknak megkenése, kiosztása is könnyebb lenne.

A nemzeti nyelvek használata és a szentségi rítusoknak hozzáalkalmazása a különböző népek megértéséhez és tradícióihoz: több felszólalásnak volt a tárgya, különösen a missziós püspökök tették szóvá.

A szentelmények közt elsősorban a temetés liturgiájához hangzott el a legtöbb hozzászólás. Vigasztalóan szép és gazdag tartalmú

imádságaihoz a hívők legszorosabban csatlakozhatnak és a legtöbb temetési szertartás egyike a legmélyebb találkozásoknak az Egyház és a hívők között. Mindjárt a vita lezárása után elkezdték a vitát az egyházi zsolozsmáról.

A tizenötödik plenáris ülés. 1962. november 9-én, miután az elnöklő bíboros megemlékezett a Lateráni Bazilika felszentelésének ünnepéről, a liturgikus szkéma negyedik fejezetével, a zsolozsmáról szólóval, foglalkoztak különböző nézőpontokból. Egyértelműen hangoztatták a zsolozsma jelentőségét a papok és a szerzetesek számára — egyes részleteiről s részletkérdéseikről személyes véleményüket nyilvánították a hozzászólók. A tárgyi és tiszteletteljes megfogalmazás alatt is nem egyszer élesen. Ezek mindenekelőtt a breviárium nyelve, különböző részeinek felépítése, a napszakok szerint való szétosztása ellen irányulnak. De szó volt a breviáriumi imádságokról, a Szentírásnak és az egyházatyáknak pontosabb szövegéről, szentek életét tárgyaló „olvasmányok” további reformjáról, a közös karimádságról és a zsolozsma személyes végzéséről. A hozzászólók többsége azon a véleményen volt, hogy a zsolozsma latin nyelve a legjobban alkalmas annak végzésére, többen rövidítését ajánlották, hogy a lelkipásztori apostolságnak több idő álljon rendelkezésre. Ezekkel szemben megjegyezték, hogy az olyan apostolság, amely *nem* az imádságból táplálkozik, terméketlen, és leghatékonyabb imádság az, amit a pap az Egyház nevében és összes testvéreivel együtt végez. Mások a zsolozsma szorosabb hozzáalkalmazását kívánták a ma lelkipásztorának szükségleteihez. Egyes részek nyelvéről is volt szó, a breviárium modernizálása során az anyanyelv használatának gondolata is felmerült; bizonyos részek s a breviárium egészének felépítése kapcsán hangoztak el kritikák és igények. Látható volt, egyetértének abban, hogy az utolsó évek reformjai inkább a rubrikákat egyszerűsítették, de nem hoztak kielégítő megújulást a zsolozsma felépítésében. Megállapítást nyert, hogy a bonyolult részletkérdések megoldására a zsinat csak a fővonásokat vázolja fel, az alapelveket fektesse le; a kidolgozást bízza az illetékes szervekre.

A tizenötödik és tizenhatodik plenáris ülésen — 1962. november 9-én és 10-én — a breviáriumról volt szó, annak nyelvéről, felépítéséről, különböző részeiről, beosztásáról, újszövetségi részeiről, az egyházatyák szövegeiről. Erős vita fejlődött ki méretei, a modern időkhöz való alkalmazása tekintetében s a

döntés az irányba hajolt, hogy a zsinat csak az általános irányelveket megjelölve, bízta a részleteket egy bizottságra.

A tizenhetedik plenáris ülésen, 1962. november 12-én a szentmisét Arnerics Joszip szebenikói (jugoszláv) püspök tartotta, római rítus szerint, de ószláv misekönyvből, glagolita nyelven. Ez a misekönyv, amely Horvátország több püspökségében használatos, a IX. évszázadból származik, Cirill és Method korából. A középkorban feledésbe ment, de a Tridenti Zsinat újból elismerte; X. Pius revideálta és nyilvánossá tette; XI. Pius pártolta és elterjesztette.

A hozzászólások a liturgia skéma ötödik fejezetéhez történtek, amely egy előszóban, két részben és együttesen nyolc pontban: a liturgikus fejről szól. Néhány hozzászólás kiterjeszkedett a következő három fejezetre is, amelyek 19 szakaszban a liturgikus edényekre, egyházi zenére és egyházművészetre vonatkoznak.

A vasárnap megszentelése különös figyelmet érdemel és majdnem mindenütt felvetette a vásár- és ünnepnapok munkaszünetének problémáit. Azzal a gondolattal is foglalkoztak, mi módon lehetne Adventnek és a Szent Negyvennapnak megszűkíthetetlen jelentőségét biztosítani. Szó esett azonkívül a szentek napjainak alakításáról, hogy a mai naptár egyébként is olyan régi és új szentek neveit tartalmazza, akiket a világ nem egy részében nem is ismernek. A hozzászólók közül sokan foglalkoztak a böjti időszak mélyebb értelmének újjáélesztésével a Húsvét titkára való vonatkozásban s a mai élethez alkalmazott böjti fegyelemről. Az örök naptár kérdéséhez és egy rögzített húsvéti dátumhoz alapelvek hangzottak el; tanulmányozni kell a problémát egyéb keresztény egyházakkal együtt, mindenekelőtt a keletiekkel, hogy olyan megoldást találjanak, amely a vallási és polgári életnek egyformán hasznára váljék.

Néhány hozzászólás érintette az egyházi zenét; az egyházművészet kérdéseit missziós területeken; helyi szentek tiszteletét, a népszokások liturgikus szerepét; egyházmegyei s rendi naptárak kérdését ugyanannak a püspökségnek területén. Megállapították, hogy ki kell dolgozni egy liturgikus kódexet, bátorítani kell az egyházművészeti iskolák felállítását.

A tizennyolcadik plenáris ülésnek, 1962. november 13-án az egyházi zene és egyházművészet voltak a tárgyai. Néhány kívánság hangzott el a főpapi mise rítusának egyszerűsíté-

séért s a liturgikusabb és egyszerűbb miseruháért. Megállapították, hogy az egyházművészet egyáltalán nincs meghatározott, és sajátos, külön stílusformához kötve. Néhányan javasolták egy Egyházművészeti Intézet felállítását, hogy az igazi művészeknek a liturgia szellemével való kapcsolatait előmozdítsák. Különös figyelmet keltettek a különböző népek hagyományai és azoknak szelleme. Az egyházi zenéhez való hozzászólásokban sok oldalról nyert megvilágítást az, hogy — a fejlődésnek szabad utat hagyva — meg kell őrizni és elő kell mozdítani a gregorián éneket mint a liturgia integrális részét. Más zsinati atyák a nép nyelvén való éneknek a liturgikus ünnepeken való jelentőségéről beszéltek. A missziós országokban a népi éneknek és népi zenének bizonyos tipikus elemeit mondták alkalmazandónak a liturgikus használatban. Olyan énekek révén, amelyek a hívők lelki életét és igényeit fejezik ki, előnyösen fejlődik a látogatottság. Ismét utalások történtek még az örök naptárra, a nemmozgó húsvéti dátumra, az Ádvent és Nagyböjt jelentőségére, a parancsolt ünnepek számának csökkentésére, a vasárnap és ünnepnap misék formáira, a liturgiák lekipásztori céljaira.

Cicognani Hamleto bíboros államtitkár közölte, hogy a *Szentséges Atya*, sok zsinati résztvevő kifejezett kívánságára elrendelte Szent József nevének belefűzését a mise kánonjába, mindjárt Szűz Mária neve után. Ez egyúttal emléke is a II. Vatikáni Zsinatnak, mint amelynek ő a pártfogója. (A rendelkezés 1962. december 8-án lépett életbe; s a Rítuskongregáció villámgyorsan kiadta a megfelelő dekrétumot.) Az ülés vége előtt az elnök felállással és ülvemarádással arról szavaztatott, befejezettnek tekintik-e a résztvevők a liturgiáról szóló skémát. Az ajánlatot elfogadták.

A tizenkilencedik plenáris ülésen — 1963. november 14-én, miután hivatalos bejelentés történt a liturgikus skéma általánosságban való helyesléséről s a zsinaton felmerült kívánságok megszövegezésére bizottság elé utalásáról: a Kinyilatkoztatás Forrásairól szóló skéma előzőleg betervezett szövegét vette védelmébe Ottaviano Alfredo kardinális, hangoztatva annak lekipásztori jellegét. A további előterjesztést Monsignore Carlo Paulo Salvatore tette. A zsinat legsürgősebb, legszorongatóbb feladata a katolikus tanítás előmozdítása és lehető legpontosabb formulázása. Nem a tanban való új elemek, hanem azok szerves növekedése áll most előtérben.

E bevezetés után megvilágította a skéma egyes részleteit és az előkészítésükben végzett munkát. A skémához, melyet ezen a na-

pon helyeztek a zsinat elé, különböző nemzetekből való tagok és konzultorok és sok egyetem részéről delegáltak adták meg véleményüket.

Megemlítésre került, hogy amiről szó van, az nem a zsinat által kiadandó dogmatikus konstitúció, nem körlevél, vagy intelem, vagy pástorlevél, hanem olyan tanítás, amely nem szorul megváltoztatásra még akkor sem, ha további új tudományos eredmények lesznek. Öt fejezete van a szkéma tartalmának:

1. A kinyilatkoztatás kettős forrása,
2. a Szentírás sugalmazottsága és az irodalmi alakzat, amelyben a sugalmazás elénk kerül,
3. az Ószövetség,
4. az Újszövetség – és végül
5. a Szentírás az Egyházban.

Azonnal elkezdődött a szkéma egészének vizsgálata, tizenegy bíboros és pátriárka és három érsek szólott hozzá. Különböző vélemények tártak a zsinat elé; egy kedvező, egy elutasító, egy harmadik, amely a szkéma újjáalakítását kívánta.

Azok, akik egyetértésüket fejezték ki a szkéma vonalvezetésével, azzal okolták meg magatartásukat, hogy a zsinati plénum, ha alaposan átvizsgálja, lehetségesnek tartja a szkéma egyes részeinek tökéletesítését.

Az elutasítók rámutattak arra, hogy a részletes vita hosszas és időrabló lenne, a rendkívüli terjedelmes szkéma sok helyen szorul megváltoztatásra s ezek fáradságos és szétágazó stúdiumokat tennének szükségessé. A harmadik felfogás teljes újjádolgozását kívánta a **szkémának**.

Minden hozzászóló megerősítette, hogy az előkészítő bizottság nagy gonddal és pontossággal dolgozott, bár egyek voltak abban, hogy a szkéma mint egész, átdolgozásra szorul. Ezenkívül rámutattak arra, hogy néhány részletkérdésben a teológiai kutatás még nem érte el azt az abszolút világosságot, amely ezeket a kérdéseket egy zsinati meghatározás számára „éretté” tenné. Néhány atya az ügyvezetés további változásait ajánlotta a zsinati munkálatok megrövidítésére.

A plenáris ülés vége előtt közölte a főtítkár, hogy az atyák elé a legközelebbi napon a De Ecclesia szkéma kerül.

A Kinyilatkoztatás Forrásairól szóló szkémára ugyanczen az ülésen, november 14-én került először sor, a Teológiai Előkészítő Bizottság által kidolgozott szöveg kapcsán. Először Ottaviani kardinális kapott szót. A zsinat elé tárta a szkéma jelentőségét lelkipásztori oldalról is: „Minthogy az igazság hirdetése mindenütt ugyanaz marad s a lelkipásztorok első kötelessége, ezért a legjobb formákat és metódusokat kell megtalálni”, a kinyilatkoztatás hirdetéséhez. Már egy évvel ezelőtt kommentálta ezt a megjegyzést Tromp professzor a zsinat lelkipásztori feladatairól szóló részletes fejtegetéseiben. Ottaviani kardinális már a vita megkezdése előtt fel akart lépni a betérjesztett szöveg ama kritikájával szemben, amely a szkéma merev gondolati formái ellen már a zsinat kezdete előtt megindult és kételkedett nyelvezetének még pasztorális értékében is.

A bíboros éppoly kevésbé győzte meg a zsinatot, mint szóvivője, Monsignore Garofalo Salvatore, a Propaganda Fide egyetem rektora. Ez azzal argumentált, hogy egy zsinati konstitúció sem nem enciklikát akar nyújtani, sem nem homiliát, hanem a változhatatlan tanítás szövegét. Kiemelte továbbá a szerző a szervezet tekintélyét.

Ez volt a zsinat legsúlyosabb összecsapása! A zsinati visszhang érezhetően és túlnyomóan negatív volt. Liénart, Frings, Láger, Kőnig, Alfrink, Sucens, Ritter és Bea a szkéma fölött határozott kritikát gyakorolt, amelyhez Maximos IV. Saigh pátriárka is csatlakozott. Ottaviani csak Ruffini, Séri és Quiroga y Palacios kardinálisoknál talált támogatást. Néhány szónok azt a véleményt hangoztatta, hogy a szkéma anyaga nem „zsinatra érett” s a Szentírás és Szent hagyomány viszonyára vonatkozó vizsgálódások még mindig folynak. Mások azon a véleményen voltak, hogy a javaslatokat merőben új alapok szerint kell átdolgozni. Ottaviani védelmezői is azon a nézeten voltak, hogy a szkémát át kell vizsgálni és részeiben tökéletesíteni.

A huszadik plenáris ülésen, 1962. november 16-án az ünnepélyes szentmisét Aleppo örmény érseke, Layek Giorgiosz mondta, örmény rítus szerint, mely a Kappadókiai Cezarea metropolita-templomának ősi liturgiájából származik.

A zsinati atyák ezen az ülésen is a kinyilatkoztatás forrásaival foglalkoztak, mint egészszel. Itt is két irány ütközött meg egymással. Az egyik a szkémát teljesen elutasította; egy rövidebben fogalmazott, inkább a lelkipásztori feladatokra szegezett szöveggel kívánta pótolni. A második elfogadta — alaptartalmában — a szkémát, hogy azon a zsinati vita hajtsa végre a szükségesnek látszó változtatásokat. Azok, akik az előterjesztett szkémát új szöveggel kívánták pó-

tolni, a következő okokat hozták fel: ez a mostani szöveg nagyon professzoros és iskolás: hiányzik belőle éppen a lelkipásztori vonal; néhány kifejezés túl kemény; a teológiai kutatás nem egy pontban még nem érett ki; az elvált testvéreknek megnehezítené az igazság megértését; megfélekedezik az üdvösség problémájáról a kinyilatkoztatás előtti időkben élők és a mi korunk meg nem kereszteltjei számára; nem biztosítja a tudományos szentíráskutatásokat. Végül nem talál benne elég elismerést és bátorítást az Egyházi Tanítóhivatal számára is oly fontos teológiai, tudományos és a szentírási exegézis.

Azok az atyák, akik az előterjesztett szkéma megtartásának alapján álltak, a következő érveket hozták fel: Minden pasztorációs tevékenység alapja az egyház tanításának világos és félreérthetetlen feltárása; az elszakadt testvéreknek az az igazság, amelyet maguk is keresnek, nem lehet riasztó; a zsinat feladata, hogy a teljes katolikus tanítást megvilágítsa és megőrizze; a szkémát mostani alakjában püspökök és tudós teológusok készítették elő és főképp kardinálisokból álló zsinati bizottság hagyta jóvá; a szemináriumok ettől a zsinattól fontos utasításokat várnak a teológia és az egzegezis olyan kérdéseiről is, amelyek az újságokban és könyvekben nem mindig a gondolatok szükséges világosságával, és nem mindig tudományos alapossággal nyerne megvitatást.

A szkéma egészét elvető javaslatok különösképpen a következő pontokat hangsúlyozzák: A szkéma nagyon hosszú, bizonyos helyeken ismétli önmagát; inkább jogásziak a formulái s azokban inkább a konzervatív iskolák szelleme uralkodik, és a zsinati céloknak megfelelő pápai megnyilatkozások. Azonkívül a mostani alakzat nincs tekintettel a hívókra, akik ateista környezetben élnek. Ezért ezt a szkémát teljes vonalvezetésében meg kell változtatni, noha lényeges elemei megmaradhatnak. A nem kiértett kérdéseket el kell vetni, de készítőinek fáradozásait el kell ismerni.

Közvetítő javaslatként azt terjesztették elő, nem volna-e célravezető a különböző tendenciákat képviselő zsinati tagokból létesíteni munkabizottságot, amelynek feladata az volna, hogy közös véleményre jussanak.

A huszonegyedik plenáris ülésnek — 1962. november 17-én két nehéz pontja volt:

1. A liturgikus szkéma bevezetésének változásai felett való szavazás.
2. A kinyilatkoztatás forrásairól szóló szkéma általános vitájának folytatása.

Ami az első illeti, Felici érsek zsinati főtitkár, miután közölte a szólásra jelentkezettek nevét, felolvasta a liturgikus szkémanak a zsinat kívánságai szerinti átdolgozott szövegét. Kinyilvánította, hogy rövidesen szavazni fognak a bevezetés négy fejezete fölött. Az első arról szól, milyen viszonyban van a liturgia Krisztusnak az Egyházban való titokzatos jelenlétével és az Egyház felépítésével. Azután következik a nyilatkozat, hogy a liturgikus konstitúció nem akar dogmatikus definíció lenni s csak a római rítus szerinti liturgiával foglalkozik. Az Egyház minden jogosan fennálló rítust megbecsül és előmozdítja fejlődésüket. A szkéma bevezetését előterjesztő Lercaro Giacomo bolognai érsek és Martin Joseph Nicolet (Kanada) püspöke — mindketten a zsinat liturgikus bizottságának tagjai — kiemelték, hogy az atyák által tett minden megjegyzést és javaslatot figyelmesen értékelték és érett megfontolás után vagy elfogadtak, vagy elvetettek. A szkéma szószólói tájékoztatták a zsinatot a liturgikus bizottság által követett munkamódszerről és azokról az elvekről, amelyek szerint a javításokat végrehajtották. Mind a négy fejezetről külön szavaztak. A szavazócédulák szétosztása, maga a szavazás, a szavazatok összegyűjtése és gépekkel történő összeszámlálásuk mindössze másfél órát vett igénybe. Az eredmény:

Általában jelen volt 2200 atya, a megkívánt többség 1470, igennel szavazott 2180.

Rövid visszapillantást is vetettek az eddig végzett zsinati munkára. Október 22. és november 13. között 15 plenáris ülést és 329 felszólalást szentelt a zsinat a liturgikus szkémanak. Az írásban adott hozzászólások száma 625 volt. A liturgia-szkéma 33 nyomtatott oldal szövegből állt, 8 részből és 105 paragrafusból.

Ami a kinyilatkoztatás forrásait illeti, a róla szóló vitában változatlanul jelentkezett az a két irányzat, amelyek egyike a beterjesztett szöveg alapján kívánta a tárgyalást, míg a másik teljes átdolgozást, vagy újjal való pótlást követelt. A véleménykülönbség abból adódott, hogy vajon két — egymástól élesen elválasztott — forrásáról beszéljenek-e a kinyilatkoztatásnak: a Szentírásról és Szent hagyományról, vagy csak egy forrásról, amely azonban két kifejezési formában jelentkezett. Mind a két irányzat a Tridenti Zsinattal és az első Vatikánnummal kereste igazolását. Senki sem vonta kétségbe, hogy a Szent hagyomány a kinyilatkoztatás forrása; a főkérdés a Szentírás és Szent hagyomány viszonyának meghatározása volt.

A huszonharmadik plenáris ülés, 1962. november 20-án lezárta az általános vitát a kinyilatkoztatás forrásairól. Ezen

a napon a hozzászólók többsége kedvező volt a szkéma számára; azt hangsúlyozta, hogy a szkéma elvetését arra lehetne félremagyarázni, hogy az tévedést tartalmaz. Újból előterjesztették azt a gondolatot is, hogy speciális bizottságot bizzanak meg a szkéma utólagos felülvizsgálásával. Az atyák közül néhányan ismét hangoztatták annak szükségességét, hogy a zsinat elé világos tanítást kell terjeszteni a Szentírás magyarázatáról, hogy a tévedéseket elkerüljék, a helytelen magyarázatokat jellegezzék.

A főtítkár néhány hozzászólás után azt a közlést tette, hogy az elnökséghez javaslatot nyújtottak be: szavazzanak. Minthogy néhány zsinati atya nem helyesli a szkémát, az elnökség megfelelőnek tartja, hogy a zsinati plénum elé terjessze a szavazás kérdését. Tehát a zsinat összes tagjai nyilatkozzanak teljesen lelkiismeretük szerint, hogy a kinyilatkoztatás forrásairól szóló szkéma tárgyalását: megszakítsák-e vagy sem? Aki a szkéma 5-ik fejezete fölötti vitában és a továbbiakban nem akar megszakítást, szavazzon non placet-tel, aki a megszakítást kívánja, placet-tel. A főtítkár közlését spanyol, francia és arab nyelven megismételték.

A huszonnegyedik plenáris ülésen, 1962. november 21-én a szentmisét Bukatko Gabriel, a jugoszláviai Belgrád koadjutor-érseke tartotta byzánci-ukrán rítus szerint s ő is tette trónra ünnepélyesen az Evangéliumot. Ezen a napon, mielőtt rátértek volna a Kinyilatkoztatás Forrásairól szóló szkéma első fejezetének tárgyalására, a bíboros államtitkár megbízásából Felici főtítkár közlést olvasott fel, amely megállapította, hogy az előző napi szavazáson a szkéma nem kapta meg a szükséges kétharmad többséget. Előrelátható, hogy felette a vita fáradságos és hosszas lenne; hasznosabbnak látszik átvizsgáltatni egy különbizottsággal, mielőtt megbeszéléseit továbbfolytatnák.

A pápa — teljhatalmával élve — ismét beavatkozott a Zsinat tárgyalásába, mégpedig abban az irányban, amerre azok mutattak: a többségnél nem tetszettek a szkéma kiélezetten a XVI. századi egyházszakadással vitatkozó jellege és helyesebbnek látták volna egy az Egyház álláspontját teljesen, ám simán, az ellentétek kerülésével közlő szövegezést. Ez volt a zsinati állásfoglalásnak — annak, hogy a zsinat nem járult hozzá a javaslatához a szükséges kétharmad többséggel — a lényege. A pápa egyetértően meg is fogalmazta az elhatározást: visszaadni a szkémát nemcsak átszövegezés, de teljes újjádolgozás végett a teológiai bizottságnak és munkálatai mellé bevonni a keresztény egység bizottságát. E döntéshez ki is nevezte az általa

szükségesnek látott tagokat, minden egyoldalúság nélkül, a tárgy megítéléséhez számbajöhető valamennyi árnyalat képviselőjét szám-bavéve. Dolgozzanak a témán keményen a teológusok, mérjék össze érveiket és jussanak egységre. „Sokat fogok dolgozni, de dolgoztatni is” — mondta a zsinat elején valakinek. Nos, ezt most megvalósította.

A zsinat plénuma pedig a napirendről levett téma helyett a közvéleményképzés eszközéről — sajtó, rádió, film, televízió — szólót fogja tárgyalni.

A huszonötödik plenáris ülésen, 1962. november 23-án, az ülés kezdetén a főtákar közölte, hogy a közlési eszközről hozandó dekrétum után az egyház egységéről („Ut omnes in unum sint”) következik, utána pedig a Szűz Máriáról szóló, amelyet az egyház skémájával egy füzetben fognak szétosztani.

Ezután a közlési eszközök skémájának létrejöttét ismertette részletesen Cento Ferdinand bíboros, majd az illetékes szekció nevében Stourn Renée, a franciaországi Sens érseke volt az ügy előadója. Eszerint a tárgyalás előtt álló téma fölött merőben a teológiai nézetek feszültségeinek bizonyos enyhülése következett be. A nyilvános hír- és képközlés eszközei — beleértve a sajtót is — a modern világ számára nem utolsósorban a szórakozást és feloldódást is jelentik. Ebből a szempontból is kell tekinteni ügyüket az Egyháznak, amely anyai szeretettel nézi ezt az emberi szükségletet. Hiszen ismeri a szórakozás és feloldódás jelentőségét. Ennek azonban sem az emberi méltósággal, sem a szellemmel, sem pedig a lelkiismerettel nem szabad szembe kerülnie. A sajtó anyaga, a rádió közlései, a film és a tv képei nem vonhatják ki magukat a morális értékelések alól; és mint a szórakozás eszközei is: eszméket is közvetítenek, kultúrát terjesztenek. Különösen az ifjúság számára, amely a legnagyobb számú közönséget adja a képközvetítések hasznos vagy romboló hatásának. Egy morális világkép épülhet fel előttük, vagy éppen ellenkezőleg, egy morális világkép éghet hamuvá, főképp a film s a tv sugárzásában. Beszámolója statisztikai átnézetét is adta a helyzetnek. Adatai szerint az egész világon ma kerek számban mintegy 8000 napilap van és 300 millió példányban jelennek meg; 33 000 folyóirat, 200 millió példányban. Évenként 2500 új filmet gyártanak, 17 milliárd a látogatójuk (ami elvileg annyit jelent, hogy az emberiség minden tagja lát évente legalább 9 filmet, még a csecsemők és agastyánok is). 6000 rádióadó működik a földön: 400 millió vevőkészülék foghatja a híreket s előadásokat. Tv-leadóállomások műsorának 120 millió

a nézője. Ezekkel a számokkal valóságos új világhatalom jelentkezik, véleményeket és ítéleteket formál, hangulatokat és kívánságokat teremt, uralkodik közönségének szelleme felett vagy legalábbis befolyásolja őket. Ez arra készíti az Egyházat, hogy a hír- és képközvetítés helyes értékelésére vezesse híveit, és ezek alakításában tudatos felelősségre nevelje őket. Erre irányul a zsinati javaslat.

A beterjesztett szkéma eredeti formájában egy Előszóból és négy Fejezetből állt; minden fejezetet egy újabb rövid bevezető előzött meg.

[A zsinati atyák előtt éles világításban jelent meg XXIII. János aggastyáni alakja, amint erre is gondol, és gondjai kiterjednek a rádióhallgatókra, a filmek és televíziók közvetítések százmillióira és aki nélkül nem jutott volna a zsinat elé ez a modern enciklika, amely alkalmazza az egyetemes emberi erkölcs és kereszténység felelősségeit erre a területre.)

Ez a szempont jelentkezett a hozzászólásokban. Általában dicsérték a szkéma egészét éppen a modern témája miatt. Az előző zsinat még csak a sajtóval foglalkozott és ez akkor még távol állott attól, hogy mérete és jelentősége olyan legyen, mint a maié.

Az egyháznak – hangzottak a hozzászólások – tanulmányoznia kell ezt az olyan fontos témát, hogy a véleményformálásnak százmilliókra, hovatovább az egész emberiségre kisugárzó eszközei is alá legyenek vetve az erkölcsi parancsoknak. Kritikai megjegyzések hangzottak el a szöveg formuláiról, melyek nem mindenben alkalmasak arra, hogy egy zsinat konstitúciói legyenek. Egy vélemény volt alakulóban: anélkül, hogy a szkéma lényegéhez hozzáérnének, meg kell azt rövidíteni, és kívánatosabb minden mellékletet egy függékbe gyűjteni.

A huszonhatodik plenáris ülés, 1962. november 24-én ismét rámutatott a modern hír- és képközvetítés nagy jelentőségére, az embereszmények, a szociális igazság, az embermértóság, a béke, amelyek az emberiség történetében egy új civilizáció és új kultúra eszközei. Minden keresztény, bármelyik egyházhoz tartozik is, egyformán munkálkodhat az alapvető emberi értékek és emberi jogok érdekében. Erősen ajánlatos lenne egy etikai becsület-kódex a közlési eszközök különböző szektorainak hivatalos munkásai számára. Amiként megvan a jog az információkra, megvannak a határai is, amelyeket a magánélet sajátos szférája határoz meg. Ezenkívül a kifejlődésüket még el nem ért népeket segíteni kellene ezeknek a hatásos kultúraterjesztő eszközöknek megszerzésében.

A huszonhetedik plenáris ülésen, 1962. november 26-án, Felici főtitkár olvasta fel legelőször a Szentséges Atya válaszát arra a neki szerencsét kívánó táviratra, amelyet a zsinat szombaton, 81. születésnapjára küldött. Közölte továbbá, hogy december hónapban a zsinat vasárnap kivételével minden nap tart üléseket; hogy a még ebben a zsinati ülőszakban sorra kerül. A Szűz Máriáról szóló szkéma kerül általános tárgyalásra, hogy a zsinati tagok már most feliratkozhatnak az egyházzal szóló szkéma hozzászólásaira, mert az még ebben a zsinati ülőszakban sorra kerül. A Szűz Máriáról szóló szkéma — minthogy az egyház skémájához tartozik — azzal együtt kerül megbeszélésre, közölték az atyákkal.

Ezek után lezárták a nyilvános közlési eszközökről folytatott vitát. Ennek megállapításai közül különösen egy szempont emelkedik ki: a pluralista társadalomban — tehát olyan társadalomban, amelynek életét nem kizárólag a katolicizmus vagy a kereszténység határozza meg —, a katolikusoknak kötelességük, hogy hozzájáruljanak az alapvető emberi erkölcsi értékek őrzéséhez. A katolikusok és a más vallásokhoz tartozó keresztények és nemkeresztények között is igen termékenynek bizonyult már az együttműködés ilyen téren. Fél 12-kor az elnökség szavaztatott arról, hogy befejezzék erről a vitát. A javaslatot egyértelműen elfogadták.

Majd Cicognani bíboros államtitkár helyezte a zsinat elé az „Ut unum sint” skémát. Ez a Keleti Egyházak Előkészítő Bizottsága vezetése alatt készült és azokról az elkülönült keresztény testvérekről szól, akikkel ugyanazt a hitet osztjuk meg, bár egyben-másban — például a Péter fősege alatt való egységben — más tételekből indulunk ki.

A huszonnyolcadik plenáris ülés 1962. november 27-én fontos közléssel kezdődött.

A helyzet az volt, hogy november kezdete óta sorra kerültek a zsinat plénuma elé a túlságosan is terjedelmes szövegezésű skémák s hosszabb-rövidebb szereplés után sorra váltották le egymást. Kiderült róluk, hogy még hosszabb érlelődés szükséges számukra a Bizottságokban. Felülkerekedett az a gondolat, hogy túlságosan rövid idő volna elkészülésükhöz mindössze néhány hónapot adni. A püspökök számára is több idő kell egyházmegyéik ügyeinek a két távollét között való rendezésére. Nagyon nehezen lehetne már májusban összegyűlniük. A pápa ekkor már leginkább betegyéből figyelte a neki közvetített televíziós adásokon át a Zsinat üléseit, s folytatta a Zsinat irányításáról szóló és egyéb kihallgatásait. Ezek rendkívüli

mértékben kimerítették s igénybe vették minden testi és lelki erejét. Attól is hosszabb időre tehermentesíteni kellett. Még remélték, viszszeresheti egészségét a zsinat befejezésére. Ezért egyetemes közhangulatává vált a zsinatnak — s ez a résztvevők minden beszélgetésében visszatükröződött — hogy ne tavasszal, hanem ősszel folytassák az ülésezéseket. A szkémák előkészítése, a püspökök elfoglaltsága, és a Szentseges Atya egészségéhez fűződő remények egyformán ezt kívánták. Ez a közhangulat még nem kapott nyilvános kifejezést, a pápa azonban maga sietett elébe ennek a kívánságnak.

A főtitkár közölhette a zsinattal, hogy 1963. május 12-e helyett szeptember 18-án nyílik meg a zsinat új ülészaka. A távolságok mellett a püspökök főpásztori kötelességeire tekintettel döntött így a Szentseges Atya.

Az elnökség nevében ezután a következő szavazási javaslatot terjesztették elő a hírközlési eszközökről szóló konstitúcióhoz:

1. A szkémát lényegében és általánosságban helyeslik;

2. a Zsinat által megjegyzések tudomásulvétele után megbízzák a szkéma állandó bizottságát, hogy a szövegnek rövidebb formát adjon s kellő időben azt terjessze elő szavazásra;

3. mindent ami elvi, foglaljon össze egy lelkipásztori instrukcióval a különböző nemzetekből való szaktanácsadók bevonásával.

A javaslatot a jelenlevő 2160 zsinati tagból álló 2138 fogadta el. Tehát az egyhangúság, úgyszólván csak néhányak kivételével, teljes volt.

Majd a keleti egyházak bizottságának közlése következett. Hogy néhány bizonytalanságot a főképp sok idő vesztését elkerüljék, bejelentették: nincs nehézsége annak, hogy a szkéma címét megváltoztassák s világosabbá tegyék főképp azt, hogy ez a konstitúció kizárólag a katolikusokhoz szól és nem kíván a keleti testvérek életébe beavatkozni.

A hozzászólásokban megmutatkozott az, hogy a zsinati többség ezeknek az elveknek érvényesítése mellett a szkéma teljes átdolgozását kívánja. Mindannak, ami egyéb szkémákban szerepel s különösen a különbségek történeti okainak kidomborítását.

A huszonkilencedik plenáris ülésen, 1962. november 28-án, a szentmisét Yemmen Marian, az etiópiai Abbis Abeba érseke tartotta etióp rítus szerint, amely rendkívül érdekesen és szemléletesen mutatja a IV. század keresztény miséjének állapotát. Ebben a misében a hívők aktív szereplői a szertartásnak. Köztük s a pap között egymásnak való felelgetések valóságos dialektusa árad. A rítus egy-

szerű, ugyanakkor ünnepélyes és a klasszikus etióp nyelvet használja. Énekeit a Pápai Etióp Kollégium adta elő.

Az ülés kezdetén a főtitkár a liturgikus szkéma első fejezetének 9. első pontjáról helyesbített szöveget nyújtott be. Ezekről a Zsinatnak — alapos átgondolási időt adva — a következő pénteken kellett szavaznia.

A hozzászólások szerint felmerült a kereszténység egységéről szóló három szkéma egységesítésének gondolata, noha a hozzászólók kinyilvánították, tudatában vannak annak, hogy mások a katolicizmus, a keleti orthodoxia és a protestantizmus pozíciói ebben a kérdésben. Ottaviani kardinális azt tanácsolta, hogy az ágas-bogas, a sok nagy terjedelmű egymásba fonódó szkémák helyett foglalkozzanak inkább a Szűz Máriáról szólóval, amely felett a december 8-ig tartatható néhány ülésen még dönthetnek is. A főtitkár a Szeplőtelen Fogantatás ünnepéhez fűződő imaszándékokat olvasta fel, majd az Elnökség tartott megbeszélést.

A harmincadik plenáris ülés, 1962. november 30-án a Keleten különösen tisztelt Szent András apostol ünnepén történt. A liturgikus szkéma helyesbített szövege fölött való szavazással kezdődött. Az előadó, Martin Joseph, a kanadai Nicolette érseke, világította meg mindenekelőtt azokat az elveket, amelyek a helyesbítésre vonatkozóan vezették a Bizottságot. De javaslatná vonták össze az elhangzott hozzászólásokat, ezek közül a 9 legnagyobb jelentőségű, 10 további kevésbé jelentős, 40 más mindössze tisztára statisztikai természetű. Mindezeket beledolgozták a szkémába s a helyesbített szövegeket általában 2100 főnyi szavazattöbbséggel elfogadták.

Az ülés vége felé a főtitkár az elnökség nevében arra szavaztatott, hogy az egyház egységéről szóló szkéma megbeszéléseit — mint hogy a hozzászólások minden oldalról és minden szempontból megvilágították — lezárják. A Zsinat nagyon röviden, egységes felállással, szavazott a javaslat mellett. A december elseji ülésen „az Egyházról” szóló szkéma megbeszélései kezdődnek; a Boldogságos Szűz Máriáról szóló szkémát tehát nem előtte kezdik tárgyalni.

Ezután a keresztényegység skémájáról fejlődött ki vita, amelyben a vélemények afelé hajoltak, hogy a keleti keresztények és a XVI. század hitszakadásából elősarjadt hitvallások mégiscsak két különböző pozíciót képeznek s mindkettőnek rendkívül súlyos problémáit realizistikusan, a mai helyzetre kiterjedően kell tanulmányozni, illúziók nélkül.

HUSZADIK FEJEZET

A DECEMBERI KRÓNIKA

A harmincegyedik ülésen, 1962. december 1-én ismét hivatalos formában volt szó a pápa állapotáról: megpróbálták megnyugtatni a Zsinat közhangulatát, hogy a túlzó aggodalmak feleslegesek. Felici főtitkár azt jelentette be, hogy a betegségben javulás állott be, s a Szentséges Atya reméli, holnap, vasárnap, a Szent Péter téren összegyülekezett hívőknek áldást tud adni.

(A Zsinat résztvevői a maguk háromezres létszámával bizonyos esetekben tanácskozó testület voltak, bizonyos esetekben pedig „tömeg”. S mint tömeg reagáltak a hírekre, annak ösztöneivel, érzékenységével. Annak ellenére, hogy Felici főtitkár igyekezett hangjával és arcával egyaránt derűs, örömteli lenni, a püspökök majdnem kivétel nélkül belsőleg nyomott hangulatban fogadták a közlést. S noha mikor Felici a pápa nevében megköszönte a Zsinatnak a gyógyulására kifejezett jókívánságait, és a Zsinat ezt a köszönetet külső örvendezéssel vette tudomásul: minden püspök lelkében ott maradt az aggodalom.)

Ezután az előző napi szavazás eredményeit ismertették, a liturgikus szkéma első fejezetének 6–7–8–9-es számú szakaszai fölött. Óriási többség fogadta el az átdolgozott szöveget, a kétharmad többségben megkívánt ezernégyszáz „igen” helyett általában kétezeren fogadták el így a javaslatokat.

Ezután az elnökség nevében a következőket terjesztették elő:

– „Az Egyház egységéről” szóló dekrétum megbeszéléseinek lezárása után a Zsinat helyesnek tart egy dokumentumot, amely összefoglalja a Keleti Testvérekkel közös hitigazságokat. E dokumentumot pusztán emlékeztetőül szánják feléjük; bizalmuk jeléül. Az iratokat a zsinati aulában elhangzott megjegyzések és előterjesztések figyelembevételével a Kereszténység Egységének titkárságával együtt

fogják elkészíteni, és az Egyház dogmatikus konstitúciójával képez egységes szöveget.

Ezt is ugyanazzal a többséggel fogadták el, akár az előbbi. Majd a liturgikus szkéma 10–15 pontjaival kapcsolatos változtatásokat és korrekciókat terjesztették elő, mint amelyekről a következő hétfőn fognak szavazni.

Az Egyház dogmatikus konstitúciójáról szóló szkéma 11 fejezetből és 56 paragrafusból állt és 90 oldalnyi szöveget tartalmazott, ennek fele magyarázatokból állt és megjegyzésekből. A tizenegy fejezet a következő pontokat tárgyalta: *az egyház természete és lényege; az egyház tagjairól; a püspökség; a szerzetesek; a laikusok; a Tanítói Hivatal; az egyház autoritása; egyház és állam; az egyház missziós küldetése; ökumenizmus. Gondolni sem lehetett arra, hogy ezeket a rendkívüli fontosságú pontokat kimerítően tudják tárgyalni a hátralevő néhány nap alatt.* A Zsinat azonban nagyon értékes általános irányvonalakat adhatott azoknak a megbeszéléseknek, amelyeket eleve az 1964 szeptemberében kezdődő új ülősszakra szántak. A szöveget Ottaviani kardinális terjesztette elő, mint a Hit és Erkölcök Zsinati Bizottságának elnöke azzal, hogy a szkéma pasztorális beállítást a Bizottság együttesen hetven tagja és konzultor vizsgálta át igen nagy gondossággal és készítette elő a szöveget, amely már ezért is alapos figyelmet érdemel az atyák részéről. Utána Frantisc Joseph Franje, a jugoszláviai Split (Spalato) püspöke tett jelentést a szkéma tartalmáról. Megállapította, hogy néhány disszusszióra szánt pontot szándékosan hagytak nyitottan és utalt arra, hogy vannak kérdések, amelyek (ökumenizmus, laikusok, szerzetesrendek tagjai) csak teológiai szempontból vannak tárgyalva.

A hozzászólásokban elismerés mellett nem kevés kritika érintette a szkéma felépítését, lényegét és kifejezését. A szkéma úgy szemléli az egyházat, mint Krisztus Misztikus Testét.

Viszont, akik mégsem tartották kielégítőnek, rámutattak, hogy a teológiai az egyház kiterjesztett fogalmának még mélyebb és adekvátabb kifejezését tudja megtalálni, azonkívül gondolni kell arra, és ki is kell fejezni, hogy végső soron az egyház maga is misztérium. Megjegyzések hangzottak el arról, hogy *a püspöki hivatal és a püspöki hatalom természetéről szóló fejezet is nagyobb és szélesebb kezelést érdemelne, s hiányzik a püspöki konferenciák s a pátriárkák illetékességének megvilágítása. Szükséges a hívők helyzetének és teljes méltóságának körvonalazása; e szempontból hiányosnak találták a szövegezést. Szükségesnek látták a felszólalások az Egyház tanításában kifejezésre juttatni azt is, ami az Egyháznak az egész emberiség felé való kötelessége. Nem szabad ugyan megfélemlíteni az*

egyház jogairól, de az egyháznak vannak kötelességei is. Az egyház és a világ viszonylatában a bíráló oldal kerülendőnek látott minden olyant, ami egyoldalú; tehát a jogok hangsúlyozását a világ fölött és az oda nem illő optimizmust. A szkéma terjedelmét is hosszasan találták. Az abba felvett anyag kifejtésében rövidítéseket ajánlottak; törlését mindannak, ami más szkémákban nagyjából ugyanezen szempontból tárgyalva visszatér. A kritika itt azt hangsúlyozta, hogy a szkéma tónusának még inkább lekipásztornak és misszionáriusnak kell lennie; az adott szöveg kifejezéseinek jogászias módja sem felel meg az egész emberiség mai várakozásainak, és a mai teológiai fejlődéshez sem illik. Mindezek a hozzászólások XXIII. János szellemét lehellették: az egész zsinat egyhangúlag igényelt tágabb egyházfogalmat, ugyanazt, amit Roncalli Angelo mint apostoli delegátus pillantott meg annak idején — ezt most több mint kétezer püspök látta és visszhangozta . . .

A harminckettedik teljes ülésen, 1962. december 3-án, a szentmisét Parecattil Joseph, az indiai Ernakulam érseke tartotta malabár rítus szerint, amely összhangban van a szír-káld rítussal: a malabár népnyelvet használja és csak a pap által „csendesén” mondott részek arámi nyelvűek, tehát Palesztinának Krisztus korabeli nyelvén szólnak. A zsinat meghatva hallgatta a Jézus anyanyelvén elmondott miserészeket.

Először a Liturgikus Szkéma első fejezetének 10–15 fejezetei fölött szavaztak, majd Grimshaw Francis angliai Birmingham érseke tett jelentést az egyház szkémáján való változtatásokra tett előterjesztésekről; azt is megmondta, miért nem fogadtak el közülük egyesciket.

O Briand egyrészt kedvezően ítélte meg a „De Ecclesia” szkémát, s mint alkalmas munkaalapot értékelték. Mégis sokkal több megjegyzés és kritika hangzott el egészéről s egyes pontjairól s még többen kívánták a szkéma újjádolgozását. Szerkezetét nem tekintették logikusnak; kifogásolták túlságosan jogászai fogalmazását azokban a kérdésekben, amelyek az episcopatus kollégialitására, a püspöki kollégium funkcióira vonatkoznak, s a szemléletnek a laikusokkal szemben nagyobb figyelmet tanúsító elmélyítését kívánták. Továbbá azt, hogy a szkéma helyesbítésénél vagy újjádolgozásánál a Teológiai Bizottság lépjen érintkezésbe más érdekelt Bizottságokkal is.

A laikusok helyzetéről és méltóságáról szóló rész teológiai alapjának kidolgozásánál hangoztatták, hogy a laikusok feladata Krisztus

országát felépíteni a világban, olyan sajátos célokkal és illetékességekkel, amelyek nem pusztán a hierarchia parancsainak kivitelét jelentik.

Egy hozzászóló azt kívánta, hogy a szkéma, amikor az egyházat, mint Krisztus Misztikus Testét jeleníti meg: félreérthetetlen módon juttassa kifejezésre az egyház látható, jogi és hierarchikus természetét. Más atyák viszont úgy találták, hogy az egyház jogászai szemlélete túlságosan is az egyház természetfölötti lényegének és misztériumának rovására jut kifejezésre, s különösen a missziós országokra való tekintettel ajánlottak más tónust. Az államról és egyházzal való fejezetet újjádolgozandónak látták.

A harmincharmadik teljes ülésen, 1962. december 4-én, kiosztottak egy füzetet, amely az első fejezet 16–31 paragrafusokra vonatkozó helyesbítéseket tartalmazta; fölöttük a következő napra volt tartandó a szavazás.

A zsinat közhangulata továbbra is nyomott maradt a pápa egészségi állapota miatt. A tribünsorokon a nyugtalanság hullámozott át, mikor Seper Franjo zágrábi érsek közölte a püspökökkel: akik még nem kaptak csoportos kihallgatást a pápától, legyenek készek az audiencia elhalasztásának áldozatára. A zsinat elnöksége a maga nevében nemcsak jókívánságait közölte a pápával, hanem az ígéretet is, hogy állandóan imádkoznak érte.

Az e napon elhangzott hozzászólások többségükben megmutatták, milyen jelentősnek látják az egyházzal való skémát, amely ezek szerint eddig a II. Vatikáni Zsinat középponti témájának volt tekinthető.

Különösen kiemelték, hogy a szkéma három pontban kívánja a teológiai nézetek fejlődését. Ezek a pontok: az egyház, mint Krisztus Misztikus Teste; a püspöki hivatal kollégialitása; a püspöki méltóság szentségi karakterei. *Kifogásolták a Szentírás, az egyházatyák és a nagy teológusok szövegeinek szűkös és merőben külsődleges alkalmazását. Különösen a görög egyházatyák tradícióját látták elhanyagoltnak; azt is fölemlítették, hogy a régi latin tradíció is csak soványan jut szóhoz, sőt a skolasztika virágkorának teológiája is; míg ellenben a XIX. század teológiája túlságosan is előtérbe lép.*

Azt is mondták, hogy a szkéma túlságosan is „zarándok” állapotban nézi az egyházat, míg egy teljes egyház-képhez hozzátartozik a megdicsőült egyházé is. Mások viszont a szkéma liturgikus irányulásának hasznos és szükséges voltát hangoztatták. Ismét mások azt, hogy amint a földön sem lehet nélkülözni a jogászai normákat, addig

maga a szeretet sem állhat fönt igazságosság nélkül. Egy hozzászólás a Szentséges Atya szeptember 11-i rádiószózatára hivatkozott, amelyben az Egyház a világ számára, mint a nemzetek világossága jelentkezik. Nagyon érdekes felszólalás hangoztatta, hogy az Egyház fogalmának meghatározásánál két vonatkozást kell egyformán tekintetbe venni: most a vita valójában akörül forog, hogy egyesek belülről nézik az egyházat, mások kívülről, s a kettőt egyeztetni kell.

A szkéma felépítésében nagyobb egységet kívántak. Minthogy többen voltak szerzői – szinte mindegyik fejezetnek más – tanácsosnak találták, hogy egységes stílust teremtsenek számára és itt-ott hiányokat töltsenek ki, mint például a püspökökről szóló fejezetben.

Elismerték, hogy a püspöki méltóság karaktere világosan előtérbe lép, s most a papságról szóló tanítás is világosabb; a püspök papjaihoz való viszonylatában, atyaságában jelenik meg. Azt kívánták, hogy az atyaság eme biblikus képe vonuljon végig az egész szkémán. A laikusok méltóságáról is ünnepélyes nyilatkozat kibocsátását kívánták, s megállapodtak, hogy a laikusok mint szaktanácsadók is értékes módon járulhattak hozzá a Zsinat Bizottság munkájához.

A harmincnegyedik teljes ülésen, 1962. december 5-én jelentették be a szkémák összevonását, egyszerűsítését, számuk csökkentését.

(Kétségtelenül közrejátszott ebben a pápa betegsége is. XXIII. János – akkor még nem tudhatta előre, hogy mindössze hét hónapja van hátra. Azt ugyan régen látta már – az eldőlt az első hetekben –, hogy a Zsinat azzal a tempóval, amelyet munkája számára kialakított, semmiképpen sem végezhet ezen az egyetlen ülésszakon. Azt is látta, hogy a püspököknek pihenőre van szükségük a mostani s a következő ülések között; azért halasztotta a tárgyalások második szakaszát ősre. De remélte – s még joggal remélhette is –, hogy legalább ezen az 1963 őszi tervezett üléseken még résztvehet. És azon talán be is tudja fejezni zsinatát. De ha esetleg nem, az akkor is olyan stádiumhoz ér, hogy túljut a döntő fázisokon. És bárki lesz a pápa, aki folytatja, nyilván az ő szellemében vezeti végig azt, ha az ő földi szemei nem látnák meg a végét.

Mindez ott lebegett a zsinat levegőjében valamilyen formában. A Zsinat tagjai között éppen ez volt a főtéma, s az Elnökséghez a nem hivatalos formában, csak magán a megnyilatkozásokon át eljutott kívánság, hogy csökkentsék legalábbis két-három ülésszakon

formális munkával megoldható mértékre a zsúfolt munkaprogramot.

De minthogy eközött és a pápa állapota között mégiscsak kapcsolatot láttak: komolysággal, illetődöttséggel fogadták az Elnökség által szétszotott füzetet. Ez a Zsinat által már megtárgyalt s a következő ülæsszakon tárgyalandó szkéákat tartalmazta — az utóbbiak számát húszra csökkentették. Nem volt ez egyes témák kerülése és napirendről való levétele. Egyetlen tervezett téma sem került súlylyesztőbe. Minden kérdéssel változatlanul bátran tekintettek szembe mint ezt az előző napok vitái és hozzászólásai is megmutatták, ahol a hozzászólások kifogásolni merték pl. az EgyháZRól szóló szkéa egyoldalúságát, hiányosságát, jogásziságát; s felmerülhetett az a kívánság, hogy mellőzzék az Egyház minden ügyéhez az utóbbi időkben hozzátapadt triumfalista szemléletet. Hogy tekinsék az egész emberiség méretei és arányai közt az Egyház feladatait. Ha szenvednie kell, tekinsék úgy, hogy az Egyháznak kell tovább élni a földön Alapítója szenvedéseit. Végül, ha szükséges, teremtsenek egy kettős definíciót: egyet, amely belülről próbálja megfogni az Egyház jellegét, mint misztikumot, s egy másikat, amely kívülről tekinti, szintén mint misztériumot, de az egyik a kegyelmi, a másik pedig az ugyancsak szükséges pl. jogi vonásokat emelheti ki róla.

A zsinat tagjai közt szétszotott füzet röviden összefoglalta a zsinati bizottságok szükségesnek látott munkamódszereit. Az elmúlt tíz hét nemcsak a Zsinat plénúmanak — kereken kétezerhúszáz embernek — munkamódszereit valósította meg, hanem a sokkal kisebb létszámú Bizottságokét is.

Amikor a zsinat a plenáris üléseken számtalan ismétlődő hozzászólás, a terjengősség, a más témákra való átcsapások óhatatlan zűrzavarába ért, sokan vélték: jobb lesz az előzetes vitákat, a szempontok felett való döntést, a megszövegezést, az amúgy is a Zsinat és a pápa megegyezésével létrejött Bizottságokra ruházni. De bizonyos volt az is, hogy a Bizottságok mellett mégiscsak szükség van az összes püspökökre. mint az egész Egyház képviseletére. Bebizonyosodott az, hogy amikor a Bizottságok roppant gondos és egy bizonyos szempontból helyt is álló szövegezésben kerül egy szkéa a Zsinat elé: az ahhoz való hozzászólásokból mégiscsak kibontakozik egy mindenoldalú kritika, amely az Egyház teljes véleményét fejezi ki, és adott helyzetérzésből fakadó kívánságait. A beteresztett szövegeket a Zsinat plénúmai a legjobb esetben is újra visszautalták a Bizottságokhoz, megjelölve, milyen szempontból dolgozzák át azokat. Az átdolgozott szövegek ismét a plénúm elé kerültek, az újból megjelölte azokat a részeket, amelyekre változásokat javasolt s csak ezek

végrehajtása után került szavazásra a sor. Mindez igen nagy eredmény — azt jelentette, hogy a Zsinat megtalálta a saját helyes munkamódszerét.)

Ezen az ülésen került szavazás alá a liturgikus szkéma első fejezetének 16–31. szakasza. Az előterjesztést Calewaerth Karel, a belgiumi Gent püspöke tette. Bejelentette, hogy a Liturgikus Bizottság, teljes egyetértésben, egyhangúlag hozta meg a Zsinaton elhangzott kívánságok szellemében döntéseit. Megváltoztatta a szakaszok sorrendjét, s így a szkéma egészen logikus felépítést nyert. Először megállapította az általános normákat, majd a lelkipásztori és oktatási elveket, s csak ezután következett a népnyelv szerepe, s a végén a liturgia alkalmazkodása a különböző népek tradícióihoz. Azt is bejelentette még az előadó, hogy az e napon szavazásra kerülő részeket tekinti a zsinati plénum a liturgiadöntvény fundamentumának és ennek elvei adják az alapot a liturgia újjáalakítására.

Majd lefolyt a szavazás a liturgikus szkéma betervezett részének végső formája fölött. Lefelé kerekítve a számokat: kétezerszáz jelenlevő volt, az érvényes kétharmad-többséghez ezernégyszáz szavazatra lett volna szükség; a javaslatok mellett viszont kétezerötvenen szavaztak. Az első pont a liturgikus könyvekre vonatkozott; a második az egyházi szertartásokba felvehető és felveendő helyi szokásokra; a harmadik az ahhoz való püspöki illetékességre, hogy a helyi szertartásokat a szertartáskönyvekbe felvehessék; a negyedik a szertartásnyelvre, kizárólag a latin rítus területein.

Ezután további hozzászólások következtek az Egyházzal szóló szkémához. Mint az előző plenáris ülésen, ezen is egymást váltogatták a szkéma helyeslése és kritikája.

Erős kifogások érték gondolatvezetését, egyházszemléletét és egyes pontjait. Hangoztatták, hogy az egyházzal való fogalmi képnek vannak a változhatatlan lényegét kifejező vonásai és vannak változó elemei. Az Egyházzal szóló teológiának súlyos és felelősségteljes feladata ezeket úgy adni, hogy megfeleljenek a valóságnak és a különböző szempontoknak. Kiemelték annak szükséges voltát, hogy lehető legteljesebben jusson kifejezésre Krisztus alapvető misztikus kapcsolata az Egyházzal és ugyancsak szemlélhetőek legyenek az Egyház különböző tevékenységei. Különösen kiemelendőnek találták Krisztus állandó élő jelenlétének fontosságát. Azt, hogy az Egyház Krisztus állandó jelenlétében él és cselekszik. Ez a püspöki hivatatra vonatkoztatva nem kevesebb, mint hogy a püspöki testület az Apostoli Testület továbbélését jelenti. Ebből vezethetők le a püspökök feladatai és az, hogy mi a helyzetük Szent Péter hivatalához és küldetéséhez, a pápasághoz való viszonylatukban. A püspök szemé-

lyét és hivatalát nem lehet túlnyomóan jogi és jogászai vonásokkal körül írni, hanem mint a mennyei Atya földi képmását és Krisztus megjelenítését. Krisztus igazságot hozott az egész világnak. Így a missziós küldetés az egész Egyház lényegi vonása, nem pedig egyes misszióval megbízottak kötelessége és előjoga.

Ez a december 5-én tartott plenáris ülés déli háromnegyedtizenkettőig tartott s utána a Zsinat résztvevői kivonultak a Szent Péter térre, hogy fogadják a pápa áldását. Egyúttal rövid, pár mondatból álló beszédének is hallgatói lehettek. XXIII. János üdvözölte őket, mint azokat, akik az egyetemes Egyházat jelentik.

A harmincötödik plenáris ülésen, 1962. december 6-án, mindenekelőtt jelentést olvasott fel Felici főtitkár arról a munkáról, amit idáig a Zsinat végzett.

Eszerint az ünnepélyes megnyitó üléstől, október 11-től kezdve december 5-ig bezárólag 34 plenáris ülés volt. Ezeken 5 szkémát beszéltek át:

a liturgikusait, a kinyilatkoztatás forrásairól szólót, a nyilvános hír közlését, továbbá az Egyház egységének, valamint az Egyháznak szkémáit. A főtitkári közlés ismertette ennek számadatait, mondhatni pontos statisztikáját. A legérdekesebb az, hogy 587-en jelentkeztek szólásra a Zsinati Aulában, 523-an pedig írásban adták be véleményüket és javaslatukat. Így összesen 1100-an. *Tehát XXIII. János zsinatát ilyen módon a legnagyobb szólási szabadság jellemezte.*

A Szentséges Atya felhatalmazta az egyházmegyéjükbe visszatérő püspököket arra, hogy pápai áldást adjanak. A püspököknek és azoknak, akik őket elkísérték, a Zsinat lezárása napján engedélyezték a Rómából való elutazást, akár rögtön abban az órában, amikor szentmiséjüket elmondták.

Ugyanezen a napon közzétették a liturgikus szkéma helyesbített végső formájának szavazásáról való végeredményeket – a jelenlevő majdnem kétezerszáz küldötthől átlag kétezerötven adta le az átdolgozott szakaszok mellett szavazatát, bizonyítva, milyen helytálló XXIII. János zsinati elve. Az ő rendelkezése volt, hogy a kisebbségi hozzászólásokat érvényesíteni kellett a végső szövegezésben nemcsak akkor, ha azok nagyobb-kisebb csoportok vélekedését fejezték ki, hanem még akkor is, ha csak egyetlen felszólaló tapintott rá valami lényeges elvi vagy gyakorlati mondanivalóra.

A helyesbítő javaslatok sorra a következőkre vonatkoztak: A nemzeti nyelv a liturgiában; Isten-szavának oktató érvényesítése

a szertartásokban; általában minden mise nyilvános jellege (tehát a pap magánmiseinek lehető háttérbe szorítása); a koncelebráció, tehát a több paptól együtt közösen mondott szentmisek módja, ami azután tűzként szaladt végig a világon. A püspöki konferenciák döntenek a helyi liturgikus szokások szerint.

Ugyancsak szavaztak a három előző napon indítványozott helyesbítés felett; ismét Grimshaw Peter, az angliai Birmingham érseke volt az ügy előadója. A javaslatok arra vonatkoztak, hogy a szétszéledéseket egyrészt lehetőleg az illetékes plébánián kell megkapnia a hívőknek, részben a modern élet megkövetelt könnyítésüket az elv alól. A másik javaslat a több egyházmegyét összefoglaló liturgikus bizottságok felől intézkedett. A szokott többséggel fogadták el.

Az Egyházzal szülő székéi hozzájárulásai következtek. Ezekben ismét megnyilvánult, hogy ez lett az ülés központi témája, amely körül minden más csoportosult. Újból felmerül az a kívánság, hogy a székéi szövege pontosan fejezze ki az Egyház lelkipásztori, misszionáriusi és ökumenikus küldetését. Arra is rámutattak, hogy ezek egynémelyikét már az Első Vatikánum is érintette. Szó esett annak szükségességéről is, hogy keresni kell az egységet az evangéliumi igehirdetés modern módszerei és a katolikus tanítás teljessége között.

A p á p a — aki 11 óra 55 perckor jelent meg a zsinati aulában — többek között a következőket mondta a résztvevőknek:

— ...Milyen gyönyörű volt ez az utolsó szerda, mily elragadtatással pihent pillantásunk Tirajtatok a Szent Péter téren! Ünnepi és bensőséges találkozás volt ez, a jelenlevő hívők számára örömben és áhítatos épülésben gazdag: az Atyát láthatták gyermekeivel együtt. A püspöki hivatalban való minden testvérünk összegyűlt a kék ég alatt, hogy imádkozzék, hogy jókívánságokat hozzon, hogy velünk együtt örvendezzen. Még egyszer teljes szívből meg akarom köszönni Nektek a legbensőbb szeretetnek ezt a bizonyosságát.

— Most megindult szívvel várjuk a holnapi szentmisét, amelyen Nektek, Szent Péter sírja mellett át akarjuk adni üdvözetünket abban a pillanatban, amikor Ti az első ülés végén egyházmegyétekbe visszatértek. Tiveletek együtt akarjuk a mennynek és minden szentjének segítségét kérni, hogy tegyen bennünket ízről ízre lelkipásztorokká, akik semmi más célt és vágyat nem ismernek, mint Krisztus evangéliumát korunk számára jobban ismertté tenni s mindenkit még jobban bevonni az ő örömeiben.

— Ez a Zsinat nagy szándéka. Ezért fordult az általános várakozás felénk, akik az Egyház pásztora vagyunk.

— Főtisztelendő Testvéreim! Ezeket akartuk Nektek elmondani... Legbensőbb örömmel, amelyet abban a gondolatban találunk, hogy holnap még viszontlátunk benneteket, kívánjuk Rátok az isteni Gondviselés minden adományát, mialatt Nektek szeretettel osztjuk szét Apostoli Áldásunkat...

(Oly különösen és fátyolozottan csengtek a szavak: „Holnap még viszontlátjuk egymást...”)

M á s n a p p e d i g, a zsinat ünnepélyes záróülésén — amely méltóságban és pompában talán még a megnyitóülést is felülmúlta — ez a pápai szózat hangzott el:

— Főtisztelendő Testvérek!

— Az ökumenikus gyűlkezet első munkaszakasza, amely Mária Isten-Anyasága ünnepén nyílt meg, végződik ma a Szeplőtelen Fogantatás napján. Mintegy misztikus ív-vonal köti össze a mai ünnepet október 11-ének fénylő kezdetével. Ennek a legbensőbb jelentősége a nyomatékos emlékezés arra, hogy Elődünk, IX. Pius az Immaculata Pápája, az első Vatikánumot ugyanezen a Mária-ünnepen nyitotta meg.

— A zsinat a maga valóságában, az Istenben való hit egyik aktsusa. Az engedelmesség Isten törvényei iránt erőfeszítés, hogy megfeleljünk a Megváltás tervének.

— Amikor Mi az öt világrész püspökei, ebből az Aulából visszatérünk egyházmegyéinkbe, híveinkhez, időzzön velünk tovább a Lélek, akitől útmutatást és bátorságot merítettünk. Szegeződjék szemünk a jövő felé annak várásában, amit még teljesítenünk kell a nagy kezdeményezés boldog befejezésére. Szavaim ezt a három pontot akarják megfontolni: az egyetemes Zsinat kezdetét, folytatását és eredményeit.

— Az Egyetemes Zsinat kezdetét szinte még látom azokban a képekben, amelyek az egész katolikus földkerekségnek ezt a történelemben számbelileg páratlan összejövetelét mutatják. Az emberiség Anyaszentegyháza teljes fényében jelent meg örökké tartó küldetésének; a szerkezetes teljességében; intézményei meggyőző és vonzó erejében. Ezen kívül nagy örömmel emlékszem meg azokról a küldöttségekről, amelyek különböző nemzetekből jöttek és a zsinat ünnepélyes megnyitásán vettek részt. Mégegyszer meg akarom köszönni, hogy az egész világ bámuló szemlélője volt ennek a kezdetnek. Meg akarom köszönni a szokatlan tisztelet sokféle visszhang-

ját, amely minden oldalról ért bennünket, mint a tisztelet, nagyra becsülés és hála kifejezése.

— Az emlékezetes október 11-e után megkezdődött közös munka s az első ülészak a zsinat nagy művéhez való lassabb, ünnepélyes bevezetés volt. Készleges kezdet. Szükséges is volt, hogy a messziről jött testvérek a kölcsönös ismeretség kapcsolatát megtalálják egymással. Szükséges, hogy egyetértésre jussanak. Nem véletlenül kezdtük a tárgysorozatot a Szent Liturgiával, amely Istenhez fűzi az embereket. Még öt más szkéma volt a viták tárgya, amelyek egymagukban is elegendők lettek volna a máig végzett munka súlyát megérteni.

— És most Főtisztelendő Testvérek, a pillantás bizalommal fordul a csendesebb, de nem kevésbé fontos szakasz felé, amely Rátok vár ebben a kilenc közbeeső hónapban azután, hogy visszatértek egyházmegyei székhelyeitekre. Amikor ezt magunk elé képzeljük, tudjuk, hogy keresztény híveitek minden rétege számára a bizalmat és szeretetet nyújtjátok majd át.

— S akár a Tietek, a Mi munkánk is folytatódik. A mai ünnep nem vet véget egyikünk munkájának sem, ami Rcánk vár, még nagyobb jelentőségű a Bizottságokban tovább folyó munka. A modern élet föltételei lehetővé teszik a közlések mindenféle fajtáját, személyeseket és apostoliakat egyaránt.

— Hogy a munka továbbhalad, azt egy új bizottság felállítása is mutatja: a Szent Kollégium tagjaiból és a püspökökből, mint az Egyház egyetemes képviselétéből. Ez a bizottság figyeli és irányítja ezekben a hónapokban a különböző Zsinati Bizottságok munkáját. Ezért a Zsinat ebben a kilenc hónapban — bár abbamaradnak üléseink — nyitva marad.

— Minden püspök — bár igénybe veszik egyházmegyéiknek gondjai — továbbfolytatják a már most rendelkezésére álló szkémák s a még ezután megküldendő tanulmányozását. Ezért a legközelebbi ülészak, amely szeptemberben kezdődik, biztosabb és gyorsabb ritmusú lesz. Megkönnyítik ennek a két hónapnak tapasztalatait, úgyhogy reméljük, végetér a Tridenti Zsinat jubiláris évében.

— Bár messze vannak még, máris a Zsinat eredményeire nézhetünk. Majd azt kell cselekednünk, hogy az egyházi élet minden területén alkalmazzuk mindazt, amit zsinati együttes még elhatároz. Ehhez a nagyon is fontos szakaszhoz a püspököknek valósággal gigászi munkája szükséges.

— Főtisztelendő Testvérek! A Mi megindult szívünk számára Ti lesztek a reménység. A mostani zsinati ülés lezárása után visszatértek a Rátok bízott nyájhoz. Abban a pillanatban, amikor jó utat kívánunk Nektek, az a vágyunk, hogy kívánságainknak hatékony

magyarázóí legyetek papjaitoknál és híveiteknél. Ebből az alkalomból Eszünkbe jutnak a szerencsekívánatoknak és reménykedéseknek szavai, amelyekkel IX. Pius fordult az Első Vatikáni Zsinat püspökeihez: „Látjátok, Szeretett Testvéreim, milyen szép és örömteli Isten házában egyetértésbe lépni! Mindig így járjatok. Ez a béke kísérfen el Benneteket életetek végéig.”

— Tudnotok kell, hogy a Legfelsőbb Pásztor szeretettel néz Rátok. Mindig legyen velünk a Szeplőtelen Szűz és József, az ő jegyese, az Egyetemes Zsinat patrónusa, akinek neve mátfól kezdve a szentmise kánonjában áll. Kövessen bennünket utunkon, mint ahogyan a Szent Családot Istentől rendelt segítségként mindig követte. És vele legyenek Szent Péter és Szent Pál az összes apostolok, Keresztelő Szent János és Isten egyházának minden szent pápája, püspöke és tanítója.

— Most itt vagyunk Szent Péternek ebben a Bazilikájában, a kereszténység középpontjában, az Apostolfejedelem sírjánál. Mégis öröm arra emlékezni, hogy a római egyházmegye székesegyháza a Lateráni Bazilika. Minden más templom Anyja és Feje. S az Krisztusnak, a Megváltónak van szentelve. Tehát Övé, Krisztusé, a századok halhatatlan és láthatatlan Királyáé legyen a dicsőség, mindörökkön-örökké!

HUSZONEGYEDIK FEJEZET

„BÉKÉT A FÖLDNEK”

A „*pacem in terris*” — „béke a földön” — szavakkal kezdődő békeenciklikának öt példányát a Szentséges Atya 1963. április 9-én, Nagyhét keddjén, délelőtt 10 órakor ünnepélyesen írta alá magánkönyvtárában. Az aláírás szertartását az olasz televízió is közvetítette. Az enciklika teljes latin szövegét az Osservatore Romano április 10-i száma közölte. Pontos címe: „A népek közötti békéről, igazságban, igazságosságban, szeretetben és szabadságban.”

A békeenciklika nemcsak latin nyelvű szövegben került nyilvánosságra, hanem több nyelvre lefordítva is szétküldték a Vatikánból az egész világra és minden egyes püspökség eredetiben kapta meg.

Fontosságát, s e roppant érdeklődést, amellyel várták, misem jelezte jobban, minthogy a Magyar Távirati Iroda — római tudósítójának, Róbert Lászlónak a jelentése alapján — a következő tájékoztató jelentést adta ki:

„Április 10-én, szerdán hozták nyilvánosságra XXIII. János pápa új enciklikáját, amely a »Békét a földön« címet viseli. Jelentőségét vatikáni és politikai körök mindenekelőtt abban látják, hogy az enciklikák történetében első ízben fordul a pápa a nem katolikus világhoz is — minden jóakarató emberhez. — Másrészt ugyancsak fontosságot tulajdonítanak annak a ténynek, hogy XXIII. János pápa eddigi békeüzenetei mellett szükségesnek tartotta, hogy külön enciklikát szenteljen a béke problémájának.

A Vatikánhoz közel álló körökben úgy tudják, hogy XXIII. János pápa már pápaságának első időszakában gondolt egy békeenciklika kiadására. Ilyen értelmű végleges elhatározás azonban az akkor elmúlt év októberében, a karib-tengeri válság drámai napjaiban született. Különös érdeklődésre tarthat számot az enciklikának a leszere-

léssel kapcsolatos határozott állásfoglalása, továbbá az az elv, amely szerint a mai idők alkalmasak lehetnek a nem katolikus, más történelmi, politikai és társadalmi eredetű mozgalmakkal való találkozások megvalósítására” — mondja az MTI római tudósítása.

Az öt fejezetből álló, 37 oldalas dokumentum bevezetőjében hangsúlyoztatja az enciklika fő témájának, a béke fontosságát. A továbbiakban megkísérreljük az enciklika legfontosabb szövegét és mondanivalóit mi magunk közölni, s a legfontosabb helyein ellátni kommentárokkal.

A békét a földön; mely minden idők minden emberének legfőbb vágya, csak az Isten által megállapított rend teljes tiszteletben tartásával lehet megalapozni és megszilárdítani — kezdődik a pápai körlevél. — A tudományok haladásából s a technika találmányaiból világosan kitűnik, hogy az élő lényekben s a természet erőiben és között bámulatos rend uralkodik; s hogy egyúttal az emberben akkora nagyság van, hogy képes ezt a rendet felismerni s képes ezeknek az erőknek meghódítására és saját szolgálatába állítására megfelelő eszközöket teremteni.

— A világmindenség csodálatos rendjével szemben kiáltó ellentétben áll az a rendtelenség, ami az emberek és a népek között uralkodik; mintha egymáshoz való viszonyaikat csak erőszakkal lehetne rendezni. Pedig a világmindenség rendjének törvényei világosan jelzik, hogyan kell az embereknek egymáshoz való kölcsönös viszonyaikat rendezni, és hogyan rendeződnek az egyes közösségeken belül a polgárok és a hatóságok viszonyai. Egyrészt az egyes személyek s a politikai közösségek között. Másrészt mindenki egységben áll azzal a világtársadalommal, amelynek a megteremtését ma az egyetemes közös követelményei sürgetik.

Az emberi kapcsolatok rendjéről szól az enciklika első fejezete. Alap gondolata a Mater et Magistrá-hoz hasonlóan az emberi méltóság értéke, amelyhez az is járul, hogy minden jóakarátú embernek feladata, hogy az emberi kapcsolatok viszonyait rendezék az igazság, az igazságosság, a szeretet és szabadság szellemében.

— Minden rendezett és termékeny együttélésnek alapja az az elv, hogy minden emberi lény személyiség, azaz értelemmel és szabad akarral felruházott természet s ennél fogva jogok és köteleességek alanya, amelyek közvetlenül és együttesen magából a saját termé-

szetéből fakadnak, s amelyek éppen ezért általánosak, sérthetetlenek és elidegeníthetetlenek.

Az ember jogairól az enciklika a következőket mondja:

– Minden embernek joga van a léthez, a fizikai épséghez, egy méltó életformához alkalmas eszközökhöz, különösképpen ami az ételmezést, ruházkodást, lakást, pihenést, orvosi ellátást s a szükséges szociális szolgáltatásokat illeti. Ebből kifolyólag joga van ahhoz, hogy gondoskodás történjen betegség, munkaképtelenség, előzvegyülés, előregcdés, munkanélküliség esetén és minden más esetben, amikor az ember akaratától független körülmények idézik elő a kenyérkereset eszközeinek elvesztését.

– Ezenkívül minden embernek joga van ahhoz, hogy kellő tiszteletben tartsák, jó hírnevét megőrizték. Joga van ahhoz, hogy az igazát szabadon kutathassa, az erkölcsi rend és közjó által meghúzott határok között véleményét kifejezze, terjessze és bármily művészetet ápolhasson. S végül joga van a nyilvános közeseményekről az igazságot megtudni.

(Bár más alapállásokból kiindulóan, de mégis feltűnő az enciklika gyakorlati egyezése addig és a továbbiakban: a szocialista államok khartaíval; khartális alkotmányaival és alaptörvényeivel.)

– Az emberi jogokhoz az is hozzátartozik, hogy az ember lelkiismeretének útmutatása szerint vallását megvallhassa. Hozzátartozik, hogy az emberek életpályájukat szabadon választhassák, akár oly módon, hogy családot alapítsanak, a férfi és nő egyenlő jogaival, akár a papi vagy szerzetesi hivatás választásával.

Ami a családot illeti, az a házasságon, azaz egy egységes, szabad és felbonthatatlan szerződésen alapszik s a gyermek felnevelése a szülők joga s kötelessége – jegyzi meg az enciklika. Szükséges, hogy mint az emberi társadalom első és természetes sejtje tiszteltessek.

– Az embernek joga van a természetjog alapján arra, hogy munkáját szabadon választhassa. De az effajta jogokhoz elválaszthatatlanul hozzátartozik az a jog is, hogy a munka feltételei ne legyenek sem az egészség, sem pedig a fejlődésben levő ifjú szervezetek ártalmára. Ami pedig a női munkát illeti, meg kell adni nekik a lehetőséget, hogy olyan körülmények között dolgozhassanak, melyek akár hitvestársi, akár anyai követelményeiknek megfelelnek.

– A munkást az igazságosság szabályainak megfelelő bér illeti meg, mely a munkásnak és családjának a vállalat lehetőségeit figyelembe véve ugyancsak az emberi méltósághoz méltó életszínvonalat megengedi.

– Ugyancsak az ember természetéből vezethető le a magántulajdon joga.

(Meg kell jegyeznünk, hogy XXIII. János pápa a magántulajdon mértékében aligha gondol azokra az országokra, ahol az összes nagy termelőeszközök: magántulajdonban vannak. Magántulajdon-fogalma valószínűleg igen erős közeledést mutat a szocialista életrend „kismagántulajdonhoz”, amely szintén jogosnak és természetesnek tartja nemcsak a személyes szükségleti, de pl. a családi háznak és más hasonlóknak személyes birtoklását.)

— Helyénvaló lesz emlékeztetni arra, hogy a magántulajdon jogában benne van egy bizonyos szociális feladat is.

— Minden embernek teljes joga van arra, hogy saját államának határain belül lakóhelyét megtartsa vagy változtassa, sőt arra is, hogy indokolt esetben más államba kivándoroljon s ott letelepedjék.

— Az emberi méltósággal függ össze az a jog is, hogy az ember a közéletben aktív részt vegyen s a közjóhoz hozzájáruljon. Az emberi személyiség azt is megköveteli, hogy jogainak törvényes védelme legyen.

— Az előbb említett természetjogok felbonthatatlanul össze vannak kötve magában az emberi természetben ugyanannyi megfelelő kötelességekkel és mindkettő ugyanabban a természet törvényben, mely megadja vagy megköveteli, bírja gyökerét, táplálékát és elpusztíthatatlan erejét. Az emberi társadalomban minden természetjognak, ami a személyiség sajátja, a többi személyekben egy kötelesség felel meg: elismerni és tiszteletben tartani ezt a jogot. Minden természetjog eltörölhetetlen erkölcsi erejét a természet törvényből meríti, mely egy megfelelő kötelességet ír elő.

— Az emberek természetük folytán társas lények. Arra születtek tehát, hogy egymás javára éljenek és dolgozzanak. Ez pedig megköveteli, hogy az emberi együttlét rendezett legyen s hogy a kölcsönös jogok és kötelességek elismerést nyerjenek és megtartassanak. De azt is megkívánja, hogy mindenegybes ember nagylelkűen járuljon hozzá egy olyan légkör kialakításához, amelyben a jogok és kötelességek mind gyümölcsözőbbé váljanak.

— Az emberi méltóság megköveteli, hogy az ember tudatosan és szabadon cselekedjék. Ezért társadalmi viszonylatban a jogok gyakorlása, a kötelességek teljesítése s az együttműködés ezer formája az egyéni elhatározás jegyében történjék, azaz meggyőződésből, saját kezdeményezésből, felelősségérzetből és nem kényszerből vagy kívülről jövő nyomásból. Ami azt kívánja, hogy őszintén elismerést nyerjenek a kölcsönös jogok és kölcsönös kötelességek. Ez olyan együttlét, amelyet a szeretet éltet és egészít ki, azaz olyan lelkiület, mely

mások szükségleteit és követelményeit mint a sajátját át tudja érezni. A saját javaiból juttat másoknak. És arra törekszik, hogy a lelki értékek világában mind előbbé tegye a közösséget. Együttlét ez, a szabadság jegyében. Azaz oly módon, hogy alkalmazkodik az emberi méltósághoz, melyet saját eszes természete visz rá, hogy cselekedeteiért a felelősséget vállalja.

A MUNKÁSSÁG FÖLEMELKEDÉSE, A NŐK EGYENRANGÚSÁGA, NÉPEK EGYENRANGÚSÁGA

Korunknak fő vonásait miben látja a „Pacem in Terris”? Az enciklika a következőket mondja erről:

— A mai modern kort három jelenség jellemzi. 1. Mindenekelőtt a munkásosztályok gazdasági és szociális felemelkedése. Mozgalmuk első fázisában a munkások arra összpontosították akciójukat, hogy gazdasági és szociális tartalmú jogait kivívják. Később kiterjesztették akciójukat a politikai természetű jogokra. Majd végül arra is, hogy a kultúra javaiban is megfelelő formában és mértékben részesüljenek. És ma minden nemzetnél élénken él a munkásokban a követelmény, hogy ne tekintsék és kezeljék őket intelligencia és szabadság híjával levő lényeknek, akik mások véleményének szolgái, hanem mind egyenrangú embereket a társadalmi élet minden területén, azaz gazdasági, szociális, kulturális és közéleti téren egyaránt.

(Ez az első ilyen megfogalmazású elismerése a munkás jogainak, nemcsak a megélhetésre, hanem a politikai hatalomra és a kultúrára.)

— 2. Egy második jelensége a mai kornak a nők belépése a közéletbe. Ez eddig talán jelentékenyebb mértékben történt meg a keresztény kultúrájú népeknél. S lassabban, de széles terjedelemben a más hagyományú és kultúrájú népeknél. Valóban a nőkben egyre világosabb és hatékonyabb lesz saját méltóságuk tudata. Tudják, hogy nem engedhetik meg többet, hogy eszközöknek tekintsék és kezeljék őket. Megkövetelik, hogy személyiségnek vegyék őket mind a családi élet, mind a közélet keretein belül.

(Ez ugyancsak megállapítása és elismerése az egyház részéről a női jogoknak, a férfiakkal való teljes egyenrangúság alapján.)

— 3. Végül az emberiség, a legközelebbi múlttal ellentétben, egy gyökeresen megváltozott szociálpolitikai képet mutat. Nincsenek többé uralkodó népek és szolganépek, hanem minden nép független politikai közösséggé vált, vagy úton van azzá válni.

— Az emberek, bármely országban vagy földrészen éljenek, vagy egy önálló és független államnak a polgárai vagy azokká lesznek: senkinek sem tetszik, hogy kívülről jövő politikai hatalmak vagy népcsoportok alattvalójának érezze magát. Sok emberben így oszlik el a századok vagy évezredek óta hurcolt alacsonyabbrendűség komplexuma. Míg másokban elhalványodik s fokozatosan eltűnik a felsőbbrendűség érzete, mely gazdasági és szociális kiváltságokból vagy politikai helyzetből eredt.

— Ma már elterjedt az a felfogás, hogy az emberek természetes méltóságuknál fogva egyenlők. Ezért a faji megkülönböztetésnek nincsen többé létjogosultsága.

(Tehát anélkül, hogy XXIII. János használná és alkalmazná ezt a szót, „gyarmatosítás”, elítéli azt, és megállapítja, hogy a népek nem akarnak többé maguk fölött idegen uralmakat. A közös és egyenlő emberi méltóság alapján megállapítja s egyben az erkölcs és gyakorlati politikai cselekvés törvényévé teszi a nép-egyénségek, nemzeti egyénségek egyenrangúságát. A színes népeket is, minden korlátozás nélkül. Im már nem tekintve őket afféle még nem felnőtt népeknek, amelyek fölött a civilizáltabb fehér fajt afféle patriarkális joggal illetik meg. Megállapítja, hogy közöttük és náluk is eltűnőben van az alacsonyabbrendűség érzése. Szélesen terjedőben van ez emberek természetes egyenlőségének eszméje.)

TEKINTÉLY, KÖZJÓ, KÖZHATALOM

A tekintély, közjó, közhatalom fogalmai: aprólékosan kidolgozva jelennek meg XXIII. János gondolatmenetében. Ezt mondja róluk a „Pacem in Terris”:

— Az emberi társadalom nem lehet jól rendezett és termékeny, ha nincs benne olyan tekintély, mely a rendet biztosítja és a közjó megvalósulásához elegendő fokban hozzájárul. A tekintély nem ellenőrizhetetlen erő, hanem tehetség: ésszerűen parancsolni. A tekintély mindenek felett erkölcsi erő, mely elsősorban a lelkiismeretre apellál. Azaz arra a kötelelességre, mely mindnyájunkat kötelez, hogy a közjóhoz önként adjuk meg hozzájárulásunkat. Ily módon érvényesül a polgárok személyi méltósága, mert az ő engedelmességük a hatóságokkal szemben nem alárendelése az embernek, hanem a maga igazi értelmében egy hódolati cselekedet a teremtető és gondviselő Istennel szemben.

— De abból, hogy a tekintély Istentől ered, még nem következik, hogy az embereknek ne legyen meg a szabadságuk a hatalom gya-

korlására felruházott személyek megválasztására; éppúgy, mint a hatóságok alkatának, jogkörének és módszere gyakorlásának meghatározására. Ez a tan teljes mértékben összeegyeztethető minden valóban demokratikus rendszerrel.

— Minden ember és minden szervezet köteles a közjó megvalósításához a maga részéről is hozzájárulni. Ez magával hozza azt, hogy az önérték megegyezzen a közérdekkel.

— Egyedül a közjó érdeke igazolja a hatóságok létét; a közjót az állami intézmények kötelesek megvalósítani a történelmi helyzet által megkövetelt tartalomban. Minthogy a közjó olyan valami, ami-
ben joga van részesedni a politikai közösség minden tagjának, a hatóságok kötelesek azt mindenki hasznára előmozdítani és alkalmazni s nem részesíthetnek előnyben egyes személyeket vagy csoportokat.

(Ez nyilván intelem a korlátlan magántulajdonon alapuló tőkés országok felé a gazdagabb osztályoknak, noha törvénybe nem iktatott, de gyakorlatban érvényesülő osztálykiváltságai ellen. Ezek helyett inkább a gyengébbek jogai érvényesüljenek.) Bár az igazságosság vagy méltányosság szempontjai néha megkövetelhetik, hogy a közhatalom különös tekintettel legyen a társadalom gyengébb tagjaira, akik nincsenek abban a helyzetben, hogy jogaikat érvényesíthessék. Lényegében tehát a közjó ama szociális feltételek összességében áll, amik az emberekben lehetővé teszik és elősegítik személyiségük teljes kifejlődését. Mivel ma úgy látszik, hogy a közjó különösképpen az ember jogainak és kötelességeinek a megőrzésében rejlik, azért a közhatalom legfőbb feladata abban áll, hogy ezeket a jogokat elismerje, tiszteletben tartsa, megvédelmezze és elősegítse, s ez által segédkezet nyújtson ahhoz, hogy könnyebb legyen a megfelelő kötelességek teljesítése.

— *Örködni az ember jogainak érinthetetlen területe felett, megkönnyíteni kötelességeinek teljesítését* — ez minden közhatalom lényeges feladata.

— A közjó ezen túlmenőleg azt is megköveteli, hogy a közhatalom cselekvően hozzájáruljon olyan légkör kialakulásához, amelyben a társadalom minden tagjának megvan a lehetősége jogait gyakorolni és kötelességeit teljesíteni. S a tapasztalat igazolja, hogy a közhatalom megfelelő akciója elmarad, a gazdasági, szociális és kulturális megrázkódtatások, különösen manapság, kezdenek jelentkezni. Következésképpen az ember alapvető jogai elvesztik jelentőségüket.

— Elengedhetetlen tehát, hogy a közhatalom mindent megmozgasson, hogy a gazdasági fejlődéshez alkalmazkodják a szociális haladás, hogy a termelő rendszerek hatékonyságának arányában fejlőd-

jenek a lényeges szolgáltatások. Mint amilyenek az úthálózat, a szállítás, a közlekedés, az ivóvíz, a lakás, az egészségügyi szolgálat, a közoktatás, a vallásos élet kedvező feltételei, a szórakozási eszközök. Arról kötelessék gondoskodni, hogy biztosítási intézmények létesüljenek, oly módon, hogy pl. az öregség jelentkezésekor vagy olyan eseményeknél, amik nagyobb családi megterhelésekkel járnak, ne hiányozzanak senkinek az emberi élet méltóságához szükséges eszközök. Akik dolgozni képesek, azoknak álljon rendelkezésére a képességekhez mért valamilyen foglalkozás. A munka díjazását az igazságosság és méltányosság határozzák meg. A hasznothozó vállalatokban a munkások felelősséget érezzenek, hogy könnyű legyen közvetítő szervek alapítása, amik a polgárok életét könnyebbé és gyümölcsözőbbé teszik. S hogy mindenki megfelelő módon részesedhessék a kultúra javaiban.

[Mindez az állam jogait terjeszti ki a XIX. század államánál lényegesen szélesebb területekre. Az állam immár nem pusztán „jogállam”, amely csak a jogszolgáltatásról gondoskodik, hanem alattvalóinak minden igényéről gondoskodó olyan állam, amelynek eszméjét először a szocialista államok valósították meg.]

– A közjó megköveteli, hogy a közhatalom az emberi jogokkal szemben kettős tevékenységet fejtson ki: az egyiket e jogok biztosítására, a másikat azok elősegítésére. Kerülni kell, hogy bizonyos személyek vagy csoportok jogai előnyben részesüljenek és privilegizált helyzetek teremődjenek.

[Ez szintén a kapitalizmusban folyó osztályuralmak ellen szól.]

– De a szociális élet manapság annyira sokféle, összetett és gyorsan változó, hogy a jogszabályok, még ha tökéletes hozzáértéssel a messzenéző körületekintéssel lettek is kidolgozva, mindig elégtelenek maradnak. Vannak esetek, mikor a közjó magában az államgépezet belsejében kényes és érzékeny zónákat érint, amiket meghatározott jogi képletekkel nem lehet elintézni. A hatalommal felruházott személyek egyrészt hűek legyenek tehát az alapelvekhez s nagyon határozott és erős egyenlőségeknek kell lenniök, hogy kellő időben és hatásosan járjanak el.

[Ezekből a kifejezésekből az államhatalom megszerzésének eszközeivel végrehajtott forradalmi változások igenlése cseng ki. Az utolsó szavakat így is lehet fordítani: „amire szükség van, azt habozás nélkül meglássák és kellő időben alkalmazzák”.]

– Az emberi természet követelménye, hogy az emberek aktív részt vegyenek a közéletben; ezzel a részvétellel az emberek előtt új széles mezők nyílnak meg a jóra.

– Napjainkban a politikai közösségek jogi szervezetével együtt

jár az a törekvés, hogy tömör és világos formulákban fogalmazzák meg az alapvető emberi jogok bulláit, amiket gyakran az alkotmányokba iktatnak vagy azok integráns részeivé tesznek. Arra törekednek, hogy jogi fogalmakba rögzítsék azokat a módokat, amelyek alkalmazásával a közhatalom kialakul.

AZ ÁLLAMOK ÉS ÁLLAMOK KÖZTI VISZONY

— Az államok közti viszonyt az igazság kell hogy rendezze. Ez mindenekelőtt megköveteli, hogy ebből a viszonyból a faji megkülönböztetés minden nyoma kiküszöböltesse. Elismerést nyerjen az elv, hogy minden politikai közösség a természet méltósága folytán egyenlő. Ennélfogva mindegyiknek van joga a léthez. A saját kifejlődéséhez. Az arra szolgáló alkalmas eszközökhöz, jóhírnévhez. S a köteles tisztelethez.

— Az államok különbözhetnek egymás között a kultúra vagy civilizáció vagy gazdasági fejlődés fokában. De ez sohasem igazolhatja azt, hogy egyesek igazságtalanul érvényesítsék fölényüket másokkal. Sőt ellenkezőleg: a nagyobb fejlettség lehet a megokolása annak, hogy a fejlettebb politikai közösségek közös felemelkedés munkájában elkötelezettebbnek érezzék magukat.

(Roppant érdekes — és a katolikus gondolkodás morális jellegű államtanában itt jut kifejezésre — XXIII. János egyszerű és világos államtanában a legegyszerűbb és legvilágosabb kifejezésekkel — az államoknak ugyanúgy egymás iránt való segítő-kötelezettsége, mint az egyének közötti. Az alap itt is a közös emberi méltóság, amely nem ismer magasabbrendű és alacsonyabbrendű fajokat, amint az a következőkből kiviláglik.)

— Amint nincsenek felsőbbrendű emberek; nincsenek magasabbrendű és alacsonyabbrendű államok és nemzetek, hanem mind egyenlők természetük folytán. Nem szabad elfeledni, hogy a népek — jogosan — igen érzékenyek, amikor méltóságukról, az őket megillető tiszteletről van szó.

— Az államok közötti viszonyt továbbá az igazságosság szabályozza. Az államoknak joguk van a léthez, a saját kifejlődésükhöz; az ahhoz alkalmas eszközökhöz; a joguk a jó hírnévre s a köteles tiszteletre. Ugyanakkor megvan a kötelességük is, hogy mindenki jogait tiszteljék s elkerüljék az olyan akciókat, melyek azokat sértenék. Az egyes emberek viszonyában is megengedhetetlen az, hogy egyesek saját érdeküket keressék mások rovására. Az államok között is hasonló a helyzet.

ERKÖLCSI JOGOK, BÉKÉS ESZKÖZÖK

(Fel kell figyelnünk itt az államok erkölcsi jogainak és kötelességeinek leszögezésére, és arra, hogy ezekből az erkölcsi jogokból és kötelességekből vezeti le XXIII. János a háború megengedhetetlen voltát.)

— Az államok között támadhatnak s valóban támadnak is érdekellentétek. De ezeket le lehet győzni, a felmerült vitás kérdéseket meg lehet oldani. Nem az erőszak, a csalás és becsapás igénybevétele. Hanem — amint az emberekhez illik — kölcsönös megértéssel, tárgyilagos értékezőkészséggel és méltányos engedékenységgel.

— A XIX. századtól kezdve eléggé elterjedt a tendencia, hogy az állami közösségek történelmi fejlődésükben alkalmazkodjanak a nemzeti közösségekhez. Több ok miatt nem mindig sikerül a földrajzi határokat a nemzetiekkel összeegyeztetni, ami létrehozza a kisebbségek kérdését és azok bonyolult problémáit.

— A leghatározottabban állást kell foglalni amellett, hogy minden közvetlen akció, mely a kisebbségek életfolyamatát elnyomni és megfojtani akarja, súlyos megsértése az igazságosságnak. S annál inkább az, minél inkább azok eltüntetésére törekszik.

— Viszont az igazságosság követelményeinek megfelelően, hogy a közhatalom járuljon hozzá a kisebbségek emberi kifejlődéséhez, hathatós mértékben, különösen nyelvi, kulturális és népi hagyományok terén. Nemkülönbben gazdasági forrásaik és kezdeményezéseik támogatásával.

[A modern világ bonyolult körülményei közt fontos a kisebbségek [esetleg még nem fejlődött nemzetek] jogainak — erkölcsi lény voltukból fakadó politikai jogainak — megállapítása.]

— Az állami közösségek közti viszonyt az igazság és az igazságosság szabályozza, de ezt a viszonyt nagyon is megélénkítheti a tevékeny szolidaritás, a gazdasági, szociális, politikai, kulturális egészségügyi és sportbeli együttműködés. Ezenkívül az államoknak közösen kell dolgozniuk egy más módon mint közösen el nem érhető célnak elérésére.

— Közismert, hogy vannak országok, amelyek bővelkednek megművelhető földekben, de szűkölködnek alattvalókban. Más országokban viszont nincs arány a természeti kincsek s a rendelkezésre álló tőke között. Ez a körülmény megkívánja, hogy a népek kölcsönös együttműködésre lépjenek egymással.

A FEGYVERKEZÉSI VERSENY KÁRHOZATA

(A továbbiakban az enciklika megállapítja a fegyverkezés káros és elvetendő voltát, a) mert igazságtalan, b) mert a józan ésszel ellenkezik, c) mert a modern körülmények közt [atombomba] a békes polgári lakosság ellen irányuló, tehát embertelen. Különösen figyelemre méltó és éles érvekkel szól amellett, hogy a fegyverkezés költségei, így a fegyverkező államok lakosságát is sújtják — de közvetlenül nagyon érzékenyen érintik azoknak a fejletlenebb államoknak lakosságát is [volt gyarmati területek], akik még gazdasági segítségre szorulnának. Nagyon világos, hogy itt miről beszél a Roncalli-pápa: a nemzetközi élet szolidaritásának, az egymással való közösségnek, a nemzetközi életet szabályozó szeretetnek elvéről, s ebben az értelemben merőben újszerűek az érvei.)

— Viszont azt a fájdalmas megállapítást is meg kell tennünk, hogy a gazdaságilag legfejlettebb országokban jöttek létre és folytatódnak a legóriásibb fegyverkezések s hogy ez veszi igénybe a szellemi erők és a gazdasági források legnagyobb százalékát. Ezeknek az országoknak a polgárai nem könnyű áldozatoknak vannak alávetve, míg mások meg vannak fosztva az ő gazdasági fejlődésük és szocialista haladásuk számára elengedhetetlen támogatástól.

— A fegyverkezés igazolására, mint közismert, azt szokták felhozni, hogy ha ma béke egyáltalán lehetséges, az nem lehet más, mint az erők egyensúlyára épített béke. Ha tehát egyik állam fegyverkezik, a többieknek lépést kell tartaniok és szintén fegyverkezniök kell. És ha az egyik atomfegyvereket gyárt, a többiek kényszerülnek hasonló pusztító erejű atomfegyvereket gyártani.

— Az emberiség ennek folytán egy vihar lidércnyomása alatt él, s a vihar elképzelhetetlen pusztítással minden pillanatban kitörhet. S miután a fegyverek megvannak, bármennyire is nehéz feltételezni, hogy akadjanak emberek, akik egy háború pusztításának és szenvedéseinek a felelősségét magukra vegyék: nincs kizárva, hogy egy előre nem látott és ellenőrizhetetlen tény kigyújthatja azt a szikrát, mely elindítja a háborús készüléket. De még akkor is tartuk szem előtt, hogy ha egy totális háború a hatékony ellenfegyverek folytán nem is lesz, mégis igazolja azt a félelmet, hogy a nukleáris kísérletek háborús célból való folytatása, végzetes következményekkel járhat a föld s az emberiség életére.

— Ezért az igazságosság, az okosság s az emberiség azt kívánja, hogy a fegyverkezési versenynek véget vessenek. Hogy együtt és kölcsönösen a mai kész fegyvereket csökkentsék; hogy az atomfegyvereket megtiltsák. S hogy végül a hatékonyan ellenőrzött leszereléshez eljussanak.

AZ ÁLTALÁNOS LEFEGYVERZÉS AZ EMBERISÉG ÉRDEKE

— De el kell ismerni, hogy a háborús célokra szolgáló fegyverkezés megállítása, tényleges csökkentése és még inkább teljes kiküszöbölése majdnem lehetetlen, ha ugyanakkor a lelkekben nem szűnik meg a háborús pszichózis. Ez a maga részéről azt jelenti, hogy a béke eddigi kritériumát, mely a fegyverek egyensúlyán alapult, váltsa fel az az elv, hogy az igazi béke csak a kölcsönös bizalmon épülhet fel. Mi hisszük, hogy ez olyan cél, amit el is lehet érni. Mert a józan ész követelménye; mindenki vágya; és mérhetetlenül hasznos.

— A józan ész követelménye, mondtuk. Nyilvánvaló vagy legalábbis az kellene, hogy legyen mindenki számára: hogy az államok viszonyát, akárcsak az egyes emberekét, nem fegyveres erővel kell elintézni, hanem a józan ész világánál. Vagyis az igazság, igazságoság és tevékeny szolidaritás útján.

— Mindenki vágya, mondtuk. És valóban ki az, aki a legégetőbben ne kívánná, hogy a háború veszélyét kiküszöböljék s a békét megmentsék és biztosítsák?

— Ez mérhetetlenül hasznos is. A béke mindenki számára csak előnyt jelent. Az egyedek, családok, népek s az egész emberi nem számára.

— Ezért Mi, Jézus Krisztusnak, a világ üdvözítőjének, a béke szerzőjének földi helytartója s mint az egész emberi nem legforróbb vágyának tolmácsa: lelkünk sugallatát követve s mindenki javáért, kötelesnek érezzük magunkat, hogy felszólítsuk az embereket, különösen azokat, akik a nyilvános felelősséget viselik, hogy ne kíméljenek semmi fáradságot a helyzet ésszerű és emberhez méltó megváltoztatására.

A legmagasabb síkon és szakszerű tanácskozásokon vegyék tárgyalás alá világviszonylatban is az állami közösségek viszonyát és annak békés megoldását. Egy olyan megoldást, mely a kölcsönös bizalmon, a tárgyalások őszinteségén s a vállalt feltételek hűségese megtartásán alapszik. Vizsgálják meg a kérdést, míg megtalálják azt a pontot, ahonnan lehetségessé válik a reális, tartós és termékeny megegyezések elindítása.

Az államok közti viszony a szabadság szellemében rendezendő. Ami azt jelenti, hogy egyik félnek sincs joga elnyomást vagy illetéktelen ingerenciát gyakorolni másokkal szemben. Ellenkezőleg mindnyájan hozzá kell hogy járuljanak ahhoz, hogy a felelősség érzete, a kezdeményezés szelleme fejlődjék ki mindegyikben s a készség, hogy ő legyen az első aki minden téren megvalósítja a maga felemelkedését.

A SZÍNES NEMZETEK ÉRDEKEI

A közös eredet, megváltás és rendeltetés köti össze az összes embereket. Már a Mater et Magistra enciklikában felhívtuk a gazdaságilag erős államokat arra, hogy sokoldalú közreműködést indítsanak el a gazdaságilag még csak fejlődésnek indult országokkal. Felhívásunk kedvező fogadtatásra talált. S éltet bennünket a remény, hogy a javakkal kevésbé ellátott országok a legrövidebb idő alatt a gazdasági fejlődés olyan fokára jussanak, mely minden polgárnak lehetővé tegye az emberhez méltó életet.

— De nem lehet eléggé ismételni, hogy az együttműködés a kifejlődés fázisában álló országokkal szemben csak a szabadságuk legnagyobb tiszteletben tartásával történhet.

— Ezért a gazdaságilag erős országok többoldalú közreműködésükben kötelesek a gazdaságilag még csak fejlődésben álló közösségeknek az erkölcsi értékeit és népi jellegzetességeit elismerni és tiszteletben tartani. A politikai predominálás minden szándéka nélkül eljárási.

(Észre kell vennünk, hogy XXIII. János anélkül, hogy kimondaná a „neokolonializmus” szót, a tények pontos körülírásával, éppen a neokolonializmus ellen tiltakozik: az ellen, hogy nyílt politikai függések helyett, akár nem kevésbé nyílt vagy rejtett gazdasági függésekkel tartanak rabságban a színes nemzeteket! A továbbiakban ismét a békéről szól.)

EGYETEMES VILÁGSZERVEZETÉRT

— Az emberek között mind erősebbé válik a meggyőződés, hogy a népek között esetleg felmerülő vitás kérdéseket nem a fegyverek erejével kell megoldani, hanem tárgyalások útján.

— Igaz ugyan, hogy ez a meggyőződés inkább a modern fegyverek rettenetes pusztító erejével áll összefüggésben. S az a borzalom táplálja, mely a lélekben feltámad már a pusztító gondolatára azoknak a szörnyű rombolásoknak és mérhetetlen szenvedéseknek, amiket e fegyverek használata az emberi családra zúdít. Ezért szinte lehetetlen feltételezni, hogy az atomkorszakban a háborút mint az igazságtétel eszközét lehessen felhasználni.

— Sajnos, azonban a népek között még gyakran uralkodik a félelem törvénye, ami arra hajtja őket, hogy fantasztikus összegeket költsenek a fegyverkezésre; nem ugyan mint mondják — s nincs ok

el nem hinni — támadás céljából, hanem hogy másokat elijesszenek a támadástól.

— Ennek ellenére is remélni lehet, hogy az emberek találkozásaik és tárgyalásaik során fel fogják fedezni a közös emberi természetből eredő kapcsolatokat, melyek őket összekötik. Fel fogják fedezni, hogy az ő közös emberi származásuk egyik legmélyebb követelménye az, hogy közöttük és népeik között ne a félelem, hanem a szeretet uralkodjék.

— A tudományok és a technika legújabb vívmányai mélyen belévnének az emberek életébe és sürgetik őket, hogy együttműködjenek és egy egységes világviszonylatú együttélésre irányozódjanak. Manapság egyetlen közösség sem képes érdekeit elérni és kifejlődni, ha elzárkózik. Az emberi nem egysége mindig megvolt, mert tagjai az emberek. Következésképpen mindig meglesz a tárgyilagos követelmény, hogy a közös kellő mértékben egyetemes legyen, azaz az egész emberi nemé.

— A múltban joggal lehetett feltételezni, hogy a különböző politikai közösségek hatalmi szervei képesek az egyetemes közjót munkálni. Mégpedig a szokásos diplomáciai úton, vagy magas síkon való találkozásokkal. Igénybe véve a jogi eszközöket, mint amilyenek például a megegyezések és szerződések, és így tovább.

— Az emberi együttélés viszonyában beállott mély átalakulások következtében, az egyetemes közjó bonyolult, súlyos és rendkívül sürgős problémákat vetett fel. Különösen a biztonság és világkére vonatkozólag. Másrészt az egyes államok jogi egyenlőség álláspontjára helyezkedve bármennyire szaporítsák is találkozósaikat, nincsenek többet abban a helyzetben, hogy szembeálljanak és kellőleg megoldják az említett problémákat. Nem a jóakarat vagy kezdeményezés hiánya miatt. Hanem szervi fogyatékosságuk miatt.

[A továbbiakban XXIII. János pápa az egész világra kiterjedő nemzetközi szervezet szükséges voltának erkölcsi alapjait fejté ki.]

— Manapság a közjó az egész világra kiható problémákat vet fel, amiket világviszonylatban lehet megoldani. Tehát maga az erkölcsi rend megkívánja, hogy ilyen közhatalmak létesüljenek.

Az ilyen közhatalmak közös megegyezéssel, nem kényszerrel állítandók fel. Az államok mind nagyon érzékenyek a jogi egyenlőség s az erkölcsi méltóság kérdésében. Ezért nem könnyen kaphatók arra, hogy a rájuk kényszerített hatalmaknak engedelmességeskedjenek. Akár a közjó műveléséhez az emberi család és államuk-hazájuk számára. De nem elég nekik a hit fénye s az apostoli vágy tüze, hogy helyes elvekkel hassunk át egy civilizációt, olyan civilizációt, amely legfőképpen az ő tudományos és technikai tartama miatt tűnik ki.

Ezért nem lehet beállni intézményeibe s nem lehet dolgozni eredményesen azokon belül, ha az ember tudományos szempontból nem illetékes, technikailag nem képes és hivatásbelileg nem szakértő. Ezenkívül azonban gondolnia kell egy olyan rendre, amelynek alapja az igazság, mértéke és célja az igazságosság, hajtóereje a szeretet s működési módszere a szabadság. S ez megkívánja, hogy az emberek bensejükben világi ügyeik intézését úgy fogják fel, mint tudományos-technikai elemek s lelki értékek egyévválóját. És megkívánja az alkalmazkodást az atomerőkhöz, a kozmikus légűr meghódításához. Az emberi nem már belépett ebbe az érába s megkezdte új útját mérhetetlen kilátásokkal.

A HIVŐK EGYÜTTMŰKÖDHETNEK AZ EMBERISÉG KÖZJAVÁÉRT AZOKKAL, AKIK NEM HIVŐK

— Az itt kifejtett elvek széles mezőnyt nyitnak a katolikusok számára, hogy találkozzanak és kicséréljék gondolataikat a krisztusi hittől távol álló emberekkel, akikben megvan az értelem fénye s a természetes tisztesség. Ne felejtsetek, hogy soha nem szabad összetévesztetni a tévedést a tévedővel, aki mindig és mindenekelőtt ember és mindenképpen megőrzi személyes méltóságát. Tehát ennek a méltóságnak megfelelően kell tekinteni és kezelni.

— Szem előtt kell tartani azt is, hogy a világmindenség és az ember természetéről, eredetéről és rendeltetéséről vallott bölcséleti tanok nem azonosíthatók gazdasági, szociális, kulturális és politikai mozgalmakkal. Még akkor se, ha e mozgalmak eredetüket ilyen tanoktól vették. S ha ezekből merítik még mindig sugallmazásukat.

[Merőben új itt az együttműködés szabad voltának kimondása a hívők és nemhívók, a hívő irányzatok és a nemhívó irányzatok között mindabban, ami az egész emberiség közjavát szolgálja. Nem azon az alapon, mintha a „cél szentesítené az eszközöket”, hanem a kiolthatatlan, közös emberméltóság alapján.]

BÉKÉT A FÖLDNEK

— Minden jóakarátú embernek feladata, hogy emberi kapcsolatait az igazság, igazságosság, szeretet és szabadság szellemében rendezze.

— E szavakat, azoknak a problémáknak akartuk szentelni, amelyek a jelen pillanatban leginkább gyöttrik az emberiséget. S kellő megoldásától függ a társadalom helyes haladása.

— *Mint helytartója Annak, akit a prófétai üzenet a „Béke Fejedelmének” nevezett, kötelességünknek érezzük, hogy minden erőnket a nagy jónak a megerősítésére fordítsuk.* De a béke üres szólam marad, ha nem arra az alapra épül fel, amit ez az enciklika bízó reménykedéssel megrajzolt: ti. az igazságra alapított, az igazságosságra épült, a szeretettől éltetett és szabadon megvalósított renden.

— A liturgiában ezekben a napokban újra felhangzik az üzenet: „Békét hagyok nektek, az én békémet, nem amilyet a világ ad, adom én nektek.” Ez az a béke, amit imádságainkban égő vágygal kérünk tőle. Az Ő behatására virágozzék és mindig uralkodjék lelkünkben az óhajtvá óhajtott béke. Erre boldogan adjuk Áldásunkat. S végül, minden jóakaratú ember számára, akihez szintén szól a Mi enciklikánk, a legfőlségebb Istentől üdvöt és boldogságot esdeklünk!

A SZENT HALÁL

János pápa fölényes egyszerűsége, embersége és jósága kezdetől fogva még a legkevésbé megközelíthető laikus szívében is szívélyes érzéseket keltett. Nyílt és megértő magatartást tanúsított a modern világgal szemben. Noha magas korban került a pápai trónra, nem félemlítette meg a tiara, és döntéseiben a fiatalos nyolcvan évének egész optimizmusa és vitalitása élt. Szelleme kizárta a szomorúságot. A vidámság, türelem és bizalom soha nem hagyta cserben, a mindent kiírtó háború lehetőségének fenyegetése, a megosztott világ ideológiai ellentétei, a kereszténység hasadásai sem.

A „Világ Plébánosának” nevezték s bizonyos mértékig valóban az volt. Az anekdoták, amelyek róla szólnak, a lendület, melyet a protokoll bizonyos formáinak adott, sokakat arra indított, hogy benne egy nagy jellegű, ha mindjárt tanulmányok, diplomáciai gyakorlatok és papi tapasztalatok által kifinomult falusi plébánost lássanak. Ő azonban olyan — valóban „falusi”-nak látszó — plébános volt, akit a „nagy” problémák foglalkoztattak. Láta, hogy a katolikus Egyház roppant megrázkódtatáson ment át a társadalomban, és a legnehezebb feladatok előtt áll az egyesítés után vágyó világban. Olasz volt, teljes szívével és lelkével és éppen ezért arra vágyott, hogy Itália szabaduljon meg a közvetlen pápai gyámkodástól: járjon a saját lábán; csak egyik nemzete legyen a keresztény egyháznak, intézze katolikus ügyeit önállóan, saját erejéből, saját érdekeiből és szemszögeiből. Ne terhelje a pápaságot sajátosan itáliai problémákkal, amelyek belejátszanak annak világméretű döntésébe. A kapcsolatok lazításán kívül éppen ezért arra törekedett, hogy az olasz püspökök és klérus tekintetét az egyetemes értékekre és a világméretekre irányítsa. Saját szavai szerint, azt akarta, hogy a „Tiberist ki-
szélesítse”. Vagyis, hogy elsősorban a Vatikán és az olasz állam kö-

zött nagyobb térközt teremtsen. A közbeeső sávba az olasz püspököket állította; ezzel is visszaszorította a Kúria hagyományos olasz hatáskörét. Franciaországban volt alkalma látnia és annak felismerésére jutnia, mit jelent egy olyan püspökségekből álló nemzet, amely a maga lábán jár.

Nagy témáinak egyike a keresztény egységre való felszólítás volt. Igaz, az utolsó száz év alatt alig volt pápa, aki e kérdést ne tárgyalta volna — esetleg egy enciklikában. Újdonság volt azonban, hogy János pápa sohasem beszélt „protestánsokról”. Ő „a mi elszakadt testvéreink”-nek nevezte őket, s ez szeretet volt, amit azok meg is értettek. Keleten pedig annak tudatára ébredt, hogy a katolikus egyház nem állhat egyedül a latinból, és éppen ennek a latin rítusú egyháznak érdekében is: a szellemi Rómának le kell küzdenie a szűkebb értelemben vett eszmei rómaiasságot, hogy valóban meg tudjon nyílni az egész világ számára. Ugyanakkor ő is kimondta, hogy az egyház nincsen kötve egy meghatározott kultúrához, tehát túl kell lépnie a fehér emberiségen, vállalnia kell a színes híveket s kultúrájukat is.

Nemcsak a konzervatívokat lepte meg azzal, hogy egy zsinathoz folyamodott. Ki hitte volna, hogy a püspököknek egy világkonferenciáját kellene összehívni éppen most? És ki tartotta volna lehetségesnek, hogy ilyen óriási gyülekezet valóban tevékeny és munkaképes lesz? Ki hitte volna, hogy ő áthatja azt majd egész titokzatos utakon és módokon saját szellemével?

A zsinat első szakasza Jánosnak adott igazat. Az „igazi” konzervatívok — amint a megújulás melletti erőket nevezni szabad — akik az igazi hagyomány szerves továbbfejlesztése érdekében foglaltak állást, fölényben levőknek bizonyultak a „hamis” konzervatívokkal, az állandósulás, a megmerevedés pártjával szemben. S ez volt az igazi eredmény, hogy az igazi hagyományoknak, a megújulásnak pártja a szocialista államokban is rokonszenvet keltett.

A kommunizmusról szóló nyilatkozataiban korrektül udvariasnak mutatkozott. A világ ama nagy részében is lehetővé kívánta tenni az egyház további életét, nemcsak gyakorlatilag, hanem elvileg is. A keleti országok katolikusai számára egy „modus vivendi”-t dolgozott ki, amely mindkét oldalt kielégítette. De nemcsak Keleten, Itáliában is, ahol az ő közvetett sugallatára jött létre a katolikusok és az erős kommunista párt között a katolikusoknak a baloldal felé irányulása, klímája. Így hát drámainak lehet mondani, hogy uralma az új irányulások kezdetén ért véget. Mert véget ért. A „Pacem in Terris” valóban a hattyúdala volt.

A honnét lelkét és életszentségét igazán megismerhetjük, az a naplója volt.

Napló? Veszélyes műfaj! Goethe összes műveinek több mint száz-kötetes weimari kiadásában 13 kötettel jelent meg 52 éven át vezetett s elképesztő szárazságú naplója; a legelszántabb Goethe-kutatók is rettenetes fáradsággal eszik át magukat ízetlen bizmutkásahegyen. Ezt ő nyilván nem szánta „műnek”, hanem önmagának. Ugyanígy önmagának szánta Roncalli Angelo 68 éven át vezetett, főképp lelkigyakorlatos jegyzeteit; soha nem gondolt arra, hogy megjelennek. De halála után végül mégis nyilvánosságot láttak, s olaszból lázas gyorsasággal fordították le azokat angolra, franciára, németre. Kiadásairól ilyen címekkel írtak a vezető lapok: „Egy könyv, amit az egész világ térdénállva olvas.”

De vajon megérti-e? És mit ért ki belőle?

A nyugati fogalmak szerint rendkívül korán, mindössze tizenégy éves fejjel került a bergamói parasztfiú a szeminárium neki íjesztően széles kőfolyosóira. Onnét nyíló külön cellát kapott. Életében először volt a nap egy részében és éjszakára egyedül. Itt volt először „négy szemközt” önmagával, itt tette első bejegyzéseit; az utolsókat két évvel halála előtt mint pápa, s beleegyezett abba, hogy halála után kiadják az egy híján negyven füzetet.

Don Loris Capovilla, aki titkára volt már mint Velence bíborosának, s egyik magántitkára mint pápának, rendezte a könyvet sajtó alá. Nem díszítette föl még kommentárokkal sem; a tudnivalókat jegyzetbe utalta. Így magát a kendőzetlen pusztá szöveget tartjuk kezünkben — s a pillanat villámlökéseit, amelyek megfogalmazták. Igen sok helyen nagyonis átlagos írás. Éppen ezért, mert a nyílt, egyszerű és sokáig még gyermek Roncalli Angelo szól belőle — aki akár a viasz, hajlékony volt a környezet (bár igaz, a jó környezet) benyomásaira. A mű kezdeteiben alig látni mást, mint a századforduló körüli itáliai katolicizmus fogalmi és kifejezési világát. És még sajátosabban a szemináriumét és a papságét. Ez az áhítatossági szótár ma már az olvasók — még a nyugat-európai és katolikus olvasók — nagy része számára sem oly meghittten ismerős, mint valaha. „Lelkigyakorlatok”, „szentséglátogatások”, „breviárium”, „szentolvasó”, „Szűz Mária-kongresszusok”, „Jézus Szíve-hónap”, „matutinum” — e kifejezések igen sok olvasónak idegenek lettek, s ezen az eltávolodáson is le lehet mérni két világháború utáni korunknak hidegebb légkörét.

A siker, amellyel ez a könyv megkezdte s folytatja diadalmenetét a nagyvilágon át, az, hogy az olvasók egymás kezéből tépik ki, mégis csak azt jelenti, hogy egy elmúlt korszak áhítatéleti közfogalmain át

az emberiség odahajtja fülét egy olyan férfi elevenen dobogó szívére, akiről azt sejtjük, hogy szent volt, a modern idők szentje. Hogyan lett azzá? Ez az, ami ebben a könyvben lenyűgözi minden olvasóját.

A feljegyzések egy részében az ifjú seminaristának a fiatal, majd idősödő papnak, a közel-keleti vikáriusnak és később főpapnak: mintha nem is csak a saját hangja szólna. Egy átlagos olasz papé, akinek az ujjongása nagyon is otthonos, mondhatni szokott lelkiállapot.

„Ma Szent Sebestyén napja van — írja 1903. január 20-án, amikor már túl volt katonai szolgálatán — s holnap Szent Ágnesé lesz. Két hős. Egy katona és egy szűz. Hozzájuk száll imám ma. Hogy ruházzanak fel a katona lelkesedésével, a szűz mocsoktalan tisztaságával és mártírok rendületlenségével.”

„Avete felices in Christo Jesu” — kiált fel hozzájuk lelkesülten. De a lelkesültség alatt más is van. Olyan vonás, amely korunk emberétől alighanem már idegen. A teljes alávetése az egyéniségét kiformáló szervezetnek: a szemináriumnak, a papi életformának, az egyháznak, mégpedig az olasz egyháznak. Dehát Roncalli is olasz volt. S mégis csak az a lényeges, hogyan és mivé dolgozta fel benseje a benyomásokat. Az olvasó jó néhány helyen megszügyenülten érzi: óh, hát lehet hit — akár még papi hit is — ilyen egyszerű és erős? Mielőtt felvenné a diakonátusra való szentelést, ezt a vallomást bízna naplójára:

„A hit olyan magától értetődő erény, hogy különösen papoknál nem is tekintik valami különösnek. Ez a keresztény élet levegője, s ki törődne azzal, hogy a levegő a lélegzetén át rajta ki és bejár. De én azon leszek, hogy ezt az erényt komolyan vegyem és soha se tévesszem szem elől. Akár valami kincset, úgy akarom őrizni hitemet. Mindent meg akarok tenni, hogy átformáljon a hit szelleme... Ha az Isten nekem eléggé hosszú életet ajándékoz és olyan pap leszek, aki némi hasznára lesz egyházának, akkor azt kívánom, azt mondják rólam — és erre büszkébb leszek, mint bármely más címre —, hogy olyan pap vagyok, aki mindig megőrizte mindig élő hitét... még abban is, ami nincs definiálva...”

Az olvasó ilyen — s hozzá még ilyen egyszerű helyeken — érzi azt, mintha sas ragadná fel a magasba. Önkéntelenül arra gondolhatunk, hogy ő, aki ekkor még nem akart más lenni, mint egyszerű falusi pap, lehetőleg a szülőfalujában: már akkor ki volt választva a pápaságra. Csak ezzel az élő és — hogy úgy mondjuk — „rettenetes” hittel tudhatott szemébe nézni kora összes nagy kérdéseinek, mint pápa, szilárdan bízva, hogy az egész magatartásában megbolygatott egyház nem omlik össze a zsinattal is vállalt feladatok emberileg ki-

számíthatatlan frontszakaszain. Ami éppen a hitet illeti, arra mindig feledhetetlen szavakat talált. Az ember mindig érzi az élmény megrendítő erejét, a későbbi rendíthetetlen „szikláét”. Véletlen-e vajon az ilyen hely:

„Mindig emlékeznünk kell arra, hogy az egyház magában rejtí az Igazságnak és Krisztusnak örök ifjúságát, hogy minden idők felett áll...”

Elszorult szívvel kíséri az ember Roncallit a lelkigyakorlatok önvalloásain keresztül. A lelkigyakorlatok az ő számára valóban az életszentségnek útjai. Bármennyire is panaszkodik esendőségére és bűnös voltára – hogyan tenné, hisz négy szemközt áll Istennel szemben, akihez képest mindenki más csak tökéletlen lehet – egyre nő az olvasó meggyőződése arról, hogy aki ezt a harminckilenc füzetet teleírta, nyilván egyetlen halálos bűn nélkül haladt végig az életén. Arról is ír, hogy Isten mindig megóvta tisztaságát, még a kísértésektől is. Csak szórakozottságról szól, az önszeretet tetteiről, a tanulmányok elhanyagolásáról, apró kis hiúságokról, a felebaráti szeretet iránti feledkezéseiről. Inkább csak gondolatban az idő eltékozlásáról. Azért ír az „idő eltékozlásáról”, mert tevékeny szelleme minden pillanatát Istennek szerette volna szentelni. De: „Isten megóvott attól, hogy halálos bűnt is elkövessek, amibe bizonyára könnyen eshettem volna...”

Az 1907-ből való lelkigyakorlatos följegyzéseiből (amikor mindössze huszonhat éves): „Meg kell köszönnöm Istennek nemcsak azt, hogy halálos bűntől megkímélt, hanem még azt is, hogy számtalan kegyelemmel halmozott el, köznapiakkal és rendkívüliekkel, mérhetetlenül.” – 1928-ból: „Huszonöt éves papság! Mily rendkívüli kegyelem! Bár számtalanszor lett volna alkalmam rá, sohasem követtem el halálos bűnt!”... – 1940. novemberében: „Istennek hála, megkímélt a gonosztól...” – 1957. júniusában már mint bíboros: „Szerény s már hosszú életem egyszerűségben és tisztaságban folyt le...”

Végül a nyolcvanéves pápa még egyszer végigpillant életén, átvizsgálva azt különböző kötelességei szempontjából. „Ami az engedelmességet illeti”, „ami a szeretetet illeti”, „ami a tisztaságot illeti”. Az utóbbiról meg meri ismételni: „Isten kegyelme soha nem engedett kísértésbe, vagy elesésbe. Soha, soha! Mindig mellettem állt, véghetetlen könyörületében. Reáhagyatkozom most életem alkonyán.”

Hát alighanem ez az a rendkívüli, ami miatt ez a könyv akkora siker. Századunk azt akarja kiolvasni belőle, kiből lesz szent és hogyan lehet szentté. És elszomorodik, mert azt a választ kapja, hogy

a kegyelem, az engedelmesség, a hit, a fegyelem, a tisztaság, a mindennapiak apró áldozatai és tettei, az alázat által. Lisieux-i Szent Teréz önéletírása után új lelkiéletű klasszikust nyújt nekünk ez a könyv. Teljes fordítása túlságosan terjedelmes volna. Talán sok feleslegeset is hömpölygetne. De igen nagy jót művelne az, aki ezekből a füzetekből a XXIII. János pápa személyére és pályafutására legjellemzőbb részleteket kiválogatná.

Egy másik bizonysga életszentségének testvéréhez, Saverióhoz intézett levele, amelyet már mint pápa írt. Kommentárok helyét beszéljen ez a levél maga!

Íme:

— Ma van igazi és tulajdonképpeni neved nagy patrónusának, Xavéri Szent Ferencnek ünnepe, akiről drága „Barbánkat” és most örvendetesen unokaöcsénket, Saveriót is elnevezték. Gondolom, már három év telt el azóta, hogy abbahagytam az írógéppel való írást, amit oly nagyon szerettem. S hogy most e szokás felelevenítése mellett döntöttem, új írógépet használlok... ezt 80 évem miatt tettem...

— Azt kívánom, hogy ez a levél, amelyet hozzád akartam intézni drága Saverio, jusson el majd Alfredóhoz, Giuseppéhez, Assuntához és Catherina unokanővérünkhöz, a drága Máriához, Virgino és Angelo Chislerihez, mint családunk egyeneságú leszármazottjaihoz s legyen mindannyiótok számára kifejezője mindig meglevő és mindig fiatalos szeretetemnek.

— Bár amint tudod, nagyon elfoglalt ez a szolgálat, amelynek fontossága az egész világ tekintetét magára vonja, mégsem feledkezhetem meg szeretett rokonaimról, akik felé egész nap szállnak gondolataim.

— Öröömre szolgált, hogy amióta nem folytathatsz velem személyes levelezést, mindent bizalmasan közölni tudsz Mgr. (Loris) Capovillával, aki nagyon szeret Téged, s akinek mindent úgy mondatsz el, mintha nekem mondanád.

— Emlékszel, hogy ez egyike azon igen kevés magánlevélnek, amelyet bármely családtaghoz is írtam pontifikátusom első három éve alatt és kérek, értsél meg, ha nem tehetek többet még a saját véremhez tartozókkal szemben sem.

— Ez az áldozat, amellyel a Veled való kapcsolatot megterhelem, megtisztel Téged és engem, és sokkal több elismerést és szeretetet vált ki Irántad is, mint hinnéd és elképzelnéd.

— Most a nyolcvanadik évét elérő pápa iránti tisztelet és szeretet

nagy demonstrációja a végéhez közeledik, és én boldog vagyok, mert jobban szeretem az engem oly nagy feladattal megbízó Ursten kegyelmét élvező emberek elismerését és jókívánságait. Remélem, hogy kegyelmében tart életem végéig.

A magam személyes békessége, ami oly nagy hatást gyakorol a világra mindössze ebben áll: engedelmesnek lenni, ami mindig is voltam, és nem akarni egy nappal sem tovább élni annál, vagy azért imádkozni, mint amikor a Halál Angyala eljő, hogy szólítson és elvigyen az Égi Hazába, mint ahogy hiszem, hogy ez bekövetkezik.

— Ez nem tart vissza attól, hogy köszönetet mondjak az Úrnak, hogy Brusicóban és Colomberában (a Roncalliak otthona, a ford.) akarta kiválasztani azt, aki magát a húsz évszázad oly sok pápája örökösének nevezi majd és Jézus Krisztus földi vikáriusának nevét fogja fölvenni.

— Ez elhivatás folytán ismertté vált a Roncalli-név és elnyerte az egész világ rokonszenvét és tiszteletét. Cselekedj jót, hogy megtartsd alázatosságodat, mint ahogy én is azon igyekszem, hogy megtartsam a magamét és ne térítsen el a világ hízelgése és pletykálkodása. A világot csak a pénzszerzés és az élet élvezése és a mindenáron való előrejutás érdekli, még akkor is, ha ez az erőszakosság miatt szerencsétlenséget okoz.

— Minderre az elmúlt nyolcvan év tanított meg, mint ahogy Téged is Saverio, és mindnyájunkat. Arra, hogy csak egy számít igazán: az hogy mindig készen álljunk az eltávozásra. Mert egyedül csak ez a fontos, hogy biztosítsuk a magunk számára az örök életet, bízva Isten jóságában, aki mindent lát és mindennek gondját viseli. Ezeket a legmeghittebb érzéseket kívánom hangsúlyozni előtted, legdrágább Saverióm, hogy add tovább azokat minden közvetlen rokonnak Colomberában, Gerolében, Bocatében, Medolagóban és bárhol is legyenek olyan városokban, amelyeknek még a nevét sem ismerem. Diszkréciódra bízom, hogyan akarod ezt megtenni. Gondolom, Enrica tud majd segíteni Neked és Don Battista is.

— Szeressétek továbbra is egymást mindnyájan Roncalliak, az új családokat is belcérve, és legyetek megértőek velem szemben, ha képtelen vagyok minden rokonnak írni. Kis Giuseppénknak igaza van, amikor azt mondja bátyjának, a pápának: „Te, aki a fényűzés bebörtönözöttje vagy, nem tehetsz meg mindent, amit szeretnél!”

— Szeretném azokat megemlíteni, akik a legtöbbet szenvedtek közülünk: A drága Máriát, feleségedet, Benedettát, a jó Ritát, aki szenvedései árán biztosította a maga és mindkettőtök számára az örök boldogságot, akik annyi irgalmassággal voltak irántam; unokanővérünket, Caterinát, akire oly gyakran emlékezem Giovannival

együtt, aki szintén a mennyből tekint le ránk és a Roncalli rokonságra, a többi szereteteinkre, akik hozzájuk hasonlóan Milánóba költöztek.

— Nagyon jól tudom, hogy némi megaláztatásnak lesznek kitéve azok részéről, akik nem akarják elismerni a „józan eszt”. Bizony ez az osztályrésze egy olyan családnak, amelyik pápát adott a világnak, akire mindenki elismerő bámulattal tekint s aki közben megőrizte a szociális körülményeit, olyan szerényen él. Amde ugyanakkor sokan tudják, hogy a pápa egyszerű, de tiszteletnek örvendő emberek gyermeke, senkit sem felejt el és jó szíve van, s jó szívvel van minden drága hozzátartozója iránt. És amellet azt sem felejt el, hogy saját körülményei szorosak csaknem az összes őseivel. De azt is tudja, hogy egy pápa becsülete nem abban áll, hogy családját gazdaggá tegye, hanem csupán irgalmassággal legyen segítségükre szükségükben és körülményeiknek megfelelően.

— Ez és mindig is ez lesz János pápa és a Roncalliak családjának leggyönyörűbb és legmegbecsültebb címe.

— S mire eljő a halál, semmi sem hiányzik majd, ami magasztalni fogja X. Pius pápának is olyannyira tisztelt szentéletűségét: hogy szegényen született és szegényen halt meg.

— Természetes az is, hogy miután nyolcvan éves vagyok, mások készülnek arra, hogy helyemre álljanak. Bátorság, bátorság. Jó társaságban vagyunk. Állandóan egy fényképet tartok ágyam mellett, amely márványba vésvé ábrázolja halottaink nevét: Angelo nagypapát, Barba Saveriót. Tisztelt szüleinket, fivéreinket, Giovannit, Ancilla Maria és Enrica nővéreinket.

— O, a lelkek milyen gyönyörű kórusa vár bennünket és imádkozik értünk! Az ima, amelyben rájuk emlékezem, erőt ad nekem és boldogsággal tölt el, amikor állhatatosan várom, hogy egyesüljek velük mennyei és örök glóriában.

— Áldásomat adom Mindnyájatokra, emlékezve azokra, akik azért jöttek, hogy gazdagítsák a Roncalli családot, vagy elhagyták, hogy növeljék más nevű, de egyenlő érzésű új családok örömét. O, a gyermekek, milyen gazdagság, milyen áldás!”

Ezerkilencszázhatvanhárom május 26-án, vasárnap kora reggel a vatikáni államtitkárság hivatalosan bejelentette, hogy váratlanul aggasztóra fordult az eddig is gyengélkedő pápa állapota. A jelentés gyomorvérzésről, öntudat elvesztéséről szólt. S a múlt nyár óta — amikor először terjedtek el hírek a pápa betegségéről — először nevezte meg, noha csak homályosan és általánosságban

a baj természetét, gyomorbántalmakban jelölve azt meg. Ez a közvetett s mégis elsősorban nyílt célzás a rákra a legsúlyosabb aggodalmakat váltotta ki.

A tömeg – rómaiak, olasz zarándokok, idegenek – ezen a májusi vasárnapon is összegyűlt a Bazilika terén. Némáságukban is beszéd, aggódó arcok és égő szemek meredtek a harmadik emelet ismerős ablakára. A pápa könyvtárszobája felé, ahonnan minden vasárnap délből megmutatkozott ő, imádkozott velük és áldást adott. Ez már megszokott szertartás lett a tömegekkel való érintkezésében. A hangszóró most is megszólalt. Bejelentette, hogy a Szentséges Atyát ma nem láthatják. A várakozó tömegben s a nyugtalan Rómában az a hír terjedt el, hogy már a szentkenet szentségét is felvette. De ez nem volt valóság. A szentáldozást kérte és fogadta ágyában, ahol az orvosoktól ráparancsolt legszigorúbb mozdulatlanságban kellett feködni.

Kora délután megérkezett Bolognából Gasparrini professzor, s konferenciát tartott Mazzoni professzorral, a pápa orvosával, aki ekkor már egy hete éjjel-nappal a közelében tartózkodott. Most együttesen bevezették őket a pápa lakosztályába; esti hat órakor hagyták el azt. Mind a ketten javulást állapítottak meg, sőt bizonyos reményt is tápláltak a pápa gyógyulására.

Ezt a törekény reményt részben megszilárdította a hétfői és keddi napnak több jelensége és eseménye. A hivatalos közlések rendkívül mértéktartóak és óvatosak voltak. Hangsúlyozták a javulást a pápa „általános és szubjektív állapotában” s azt, hogy fogadni tudta Cicognani bíboros-államtitkárt, a folyó ügyek megbeszélésére, reménykedni lehetett még vas szervezetében s szívének az orvosoktól is említett kikezdehetetlen erejében. Ez utóbbi – mint azt különösen Gasparrini professzor mondta világos szavakkal – „még sokáig tud ellenállni a betegség támadásainak”. A teljes gyógyulásba vetett remény ingatag voltára inkább a külső sajtóorgánumok mutattak rá, rendkívül tapintatos kommentárjaikban. Szó volt „a betegség általános természetéről”, az „objektív körülményekről”, amelyek szerint az alapjaiban meg nem ingott betegség tovább folytatja támadásait. Ezek az újra és újra bekövetkező vérömlésekben kifejezésre is jutottak. A kommentárok fölemlítették, mire mutat az, hogy a beteg állandóan jégömlőt kénytelen viselni a gyomrán; hogy a vérvesztés és vérszegénység egyre fokozódik és aláássa a szervezet amúgy is meggyöngyült erőt; és hogy e korban már rendkívül törekények a vérerek.

Egyszóval, a külső világ már május 26-án, 27-én, 28-án fokozatosan felkészült a legrosszabb hírre. Érthető volt a világsajtó roppant

érdeklődése. Azonban az újságírók számára megtiltották az államtitkárság helyiségeibe való belépést. Sőt, nem engedték be őket a Damasus-udvarba sem (ahonnét lépcső vezet fel a harmadik emeleti loggiákra s így közvetve a pápai magánlakosztályhoz). Az egyetlen hely, ahol az újságíróknak módjukban volt valóban hiteles vatikáni információkat szerezni, a sajtóterem volt; itt Luciano Casimirri fogadta őket sajtókonferenciáin mindennap délután félháromkor. Felolvasta azt a közleményt, amely az Osservatore Romano másnapi számában fog megjelenni és esetleg egyéb felvilágosításokat is adott.

E z e k k ö z ö t t a l e g m e g i n d í t ó b b t a l á n a k e d d i – május 28-i jelentés volt.

„Ma a Szentséges Atya szentmisét hallgatott, amelyet a szobájával szomszédos dolgozószobában celebráltak, s fogadta az Oltári-szentséget, amint szokásos akkor, amikor a pápa akadályozva van a szentmise mondásában. Azután a normális napi audienciának megfelelő félórás kihallgatáson fogadta Amleti Cicognanit, bíboros államtitkárát. Öszentsége napirendje: a pihenés, az alázatos és komoly összeszedettség, a belenyugvás Isten akaratába. Mindazok, akik segítségül körülötte időznek, épülnek a belőle sugárzó béke és Istenre való ráhagyatkozás és Istennel való szoros együttlét áhítata, továbbá annak láttára, hogy mindezt felajánlja áldozatul az egyházért.”

Az államtitkárt másodikban is fogadta 12 óra 15 perckor. Az már a reggeli kihallgatáson ezt mondta: „Szentséges Atya, az egész világ imádkozik Szentséged egészségéért”. A pápa kedvesen mosolygott s rövid hallgatás után így felelt:

– Az, hogy az egész világ imádkozik a beteg pápáért, az nagyon jó, ha hozzáadódik a szándék: ha Isten akarja, fogadja el áldozatul a pápa életét, amit az felajánlott azért, hogy bőséges kegyelmeket eszközöljön ki az egyetemes zsinatnak, az anyaszentegháznak, s a békéért esengő emberiségnek. De ha Istennek úgy tetszik, hogy meghosszabbítsa azt a főpapi szolgálatot, úgy az váljék a pápa lelkének és mindazokénak megszentelésére, akik vele együtt munkálkodnak és szenvednek a mi Urunk országának, az ősi módon megújhodott kereszténységnek az egész világon való elterjesztésén!

– A Szentséges Atya betegségét – folytatódik a közlemény – Gasbarrini, Valdoni és Mazzoni professzorok kísérik figyelemmel. A vérömlés jelenségei abból a gyomorbeli rendellenességből erednek, amely mintegy éve kezdődött a Szentséges Atyánál; ezek a jelenségek néhány hónapon át szüneteltek, de pár nap óta újból jelentkeztek, bár a hozzájuk kötött organikus következményeket eddig hatá-

rok közé szorították és ellensúlyozták az alkalmazott orvosi eszközök.

Igy végződött Luciano Casimirri nyilatkozata; először történik ennyire részletező hivatalos beszámolás a pápa egészségi állapotáról. Ez a nyilatkozat, sajnos, igazolta a betegség híréből keltett nyugtalanságot. Viszont a pápának Cicognani kardinálishoz intézett szavai valóságos szellemi végretehetésként hatottak s megerősítették azt, hogy ő teljesen tudatában van állapotának.

A legújabbkori pápaság történetében nem ez volt az első eset, hogy egy súlyosan beteg pápa első munkatársára és régi barátjára bízta végső akaratát. De teljesen precedens nélküli az, hogy ez az akarat hamarosan ismertté vált, szétáradt az egész világon és XXIII. János pápa spirituális méretéhez méltó ámulatot keltett.

Egyébként, hogy a professzorokat és az orvostudományt ne terheljék azzal sem, hogy akár reménykedéseket, akár pánikot keltenek, Raimondo Manzoni, az Osservatore Romano főszerkesztője közölte, hogy jelentéseket a beteg állapotáról csak az Osservatore Romano fog kiadni. A Kúria egyik monsignoreja, akit körülvettek az újságírók, lefelé tartó hullámvonalat rajzolt, hogy így adjon képet a pápa állapotáról. „És melyik lesz a legutolsó hullámvölgy?” — kérdezték tőle az újságírók. — „A legeslegutolsó!” — kiáltott fel majdnem sírva. A pápa állapota már ekkor az eszméletlenség és a tiszta öntudat között váltakozott. Amikor magánál volt, titkára által olvastatott fel részleteket Kempis Tamás könyvéből, a Krisztus Követéséből. Így készült a halálra.

A Vatikán egész élete megbénult. A pápa hatalma személyes, törvényhozói, bírói, egyházkormányzati jogköre senkire, semmiféle helyettesre át nem ruházható; a Kúria összes hivatalai az ő nevében hoznak döntéseket. Ezeknek működése a súlyos betegségnek kezdete óta megállt. Egy szentség hírében meghalt szerzetes és egy apáca csodáinak megerősítését és Newman kardinális boldoggáavatását is elhalasztották, sine die . . . Cáfolták azt a hírt, hogy betegszobájában konzisztóriumot akar tartani és kihirdetni három kardinálist, akiknek nevét eddig „in petto” tartotta. Az erre vonatkozó rendkívül szigorú kánonjogi rendelkezések értelmében a zsinat is a pápa akaratának függvénye, tehát így XXIII. János halála után — elvileg — a II. Vatikáni Zsinat csak úgy ülhet össze, ha utódja megnyitja és folytatja.

Május 1-én, pénteken 12 óra 20 perckor a Szentatya annak az óhajának adott kifejezést, hogy fel akarja venni a betegek szentségét. Ez meg is történt és az imákat maga a pápa is mondta. Ezután azt kívánta, hívják betegágyához a Rómában tartózkodó bíborosokat.

A Vatikánba érkezett távirati jelentések szerint a bíborosi Szent Kollégiumnak a világ minden részén levő tagjai már megtették az előkészületeket, hogy Rómába utazzanak.

Pénteken 12 óra 56 perckor gyomorfalperforáció következett be. Állapota szemmel láthatólag óráról-órára rosszabbodott. Az orvosok kijelentették, hogy a szív nagyon erős és a Szentatya oxigénsátor alatt esetleg még két-három napig is élélhet.

Pénteken este megjelentek nála hozzátartozói és rokonai, de már nem ismerte fel őket. Ez az eszméletlenség június 1-én szombaton hajnali 3 óra 45 percgig tartott, akkor magához tért a Szentatya és feketekávét kért. Kis csészéből itatni akarták, de ő elvette a csészét és pár kortyot ivott. Rögtön híre ment ennek az apostoli palotában és Cicognani bíboros-államtitkár és több bíboros megjelent a betegágyánál. A hajnali órákban feltűnően nagy életerővel rendelkező beteg köszönetét fejezte ki a bíborosi Szent Kollégium tagjainak azért a támogatásért, amellyel őt pápasága alatt részesítették.

A kardinálisok után újból hozzátartozói és rokonai léptek a szobába, de most mindenkit felismert és bergamói tájszólással folytatott velük rövid beszélgetést. Amikor eltávoztak, az orvosok felé mosolygott. Megköszönte fáradozásukat és ezeket mondta: „Mostmár a Mindenható kezében vagyunk.”

A beszélgetések kifárasztották. Lehunyta szemét és pihent. Hajnali 5 órakor újból felnyitotta szemét és halk szóval életét ajánlotta fel a világbéke megvalósulásáért. Reggel 6 órakor szentmisét mutatnak be betegágyánál s akkor magához vette az Úr Szent Testét — és így már kész volt a halálra.

Június 1-én, szombaton reggel 8 óráig eszméletlen volt, azonban légzési zavarok is jelentkeztek. Arcán nagy fájdalmak jelei mutatkoztak és a halál bármely pillanatban beállhatott.

Többször magához tért. Mostmár az urémia bekövetkezését várták. Fájdalomcsillapítókat kapott és megint beállt váltakozva az eszméletlenség és a tiszta öntudat. Már harmadik éjszaka tartott a halálküzdelem. Ezekben a megrendítően tragikus órákban, amikor a világ szeme az Apostoli Palota felé tekintett, itt bent halálos csend honolt. A betegszobában már csak az orvosok és a betegápoló testvérek tartózkodtak. Kint a folyosón alabárdos svájci testőrök.

Pünkösöd vasárnap olaszok és külföldiek tízezrei lepték el a Szent Péter teret. A Szent Péter bazilikában a hívők beláthatatlan nagy tömege hallgatta a szentmisét és imádkozott fennhangon a Szentatyáért. A vasárnap reggeli orvosi jelentés megint csak azt mondta, hogy az érverés normális és a nagybeteg az éjszakát aránylag nyugodtan töltötte. De ezen a napon már leginkább eszméletlen kívül

volt. Pütkösd vasárnapi bejelentések szerint a Szentatya úgy rendelkezett, hogy a Szent Péter bazilikába temessék el a többi pápák mellé. Az a kívánsága, hogy a temetésén hozzátartozóin és rokonain kívül csak néhány bíboros jelenjen meg.

A bécsi rádió június 3-án, hétfőn reggel 8 órakor jelentette, hogy a Szentatya hétfőn hajnalban 3 órakor újból elveszítette eszméletét és a haláltusa megkezdődött. A betegszobában tartózkodók elkezdték imádkozni a haldoklók imáját. Ekkor a Szentatya újból visszanyerte eszméletét, megismerte a körülötte tartózkodókat, imádkozni kezdett. Reggel fél 6 órakor újból rosszabbodás állott be állapotába. A láza 40 fok fölé emelkedett, pulzusa állandóan gyengült. A betegszobában már csak a legközelebbi rokonok és a három orvosprofesszor tartózkodott. A Vatikán szóvivője közölte, hogy a Szentatya lassan elhagyja a világot.

A Szent Péter téren a nap minden szakában és éjszaka is a hívek tízezrei várták a híreket. Közülük sokan térdelnek és úgy imádkoznak. A világ minden tájáról érkeztek a táviratok, amelyek az együttérzést és a javulás reményét tolmácsolták.

Ilyen roppant részvét és nyilvánosság előtt halt meg ő, aki életében nem szerette a feltűnést. Közléseit megszakítva a vatikáni rádió szünetjele hangzott fel, a Christus vincit dallama. Majd bejelentették a pápa halálát. És egész Itáliában megállt az élet, miközben ismét felhangzott a himnusz; a szeretet és béke pápája elköltözött.

FELHASZNÁLT IRODALOM

A felhasznált irodalomból mindenekelőtt magának Roncalli pápának műveit kell említeni:

Angelo Roncalli, Il cardinale Cesare Baronio., Conferenza tenuta il 4 dicembre 1907 nel Seminario di Bergamo ricorendo il terzo centenario della morte. Pp. 64, 10 tavole f. t.

Angelo Roncalli, Mons. Giacomo Maria Radini-Tedeschi, Vescovo di Bergamo. Terza Edizione. Pp. 320. 50 ill.

Angelo Roncalli, Souvenirs d'un Nonce. Cahiers de France (1944–1953). Pp. 280, 82 ill. – „Egy nuncius emlékiratai.” Párizsi nunciatúrájának történelmi emlékei.

Giovanni XXIII, „Il Giornale dell' Anima” e altri scritti di pieta. Seconda edizione. Pp. XLIV–500., 85 tavv. f. t.

Minthogy e könyv írása közben az olasszal egyenértékű német fordítás is kezennél volt, azt is megemlítem:

Johannes XXIII, Geistliches Tagebuch und andere geistliche Schriften. Mit einem Vorwort von Msgr. Loris Capovilla und Prof. Giulio Bevilacqua. Freiburg: Herder 1964. 580 S. Értékes mind a német, mind az olasz kiadás végén adott terjedelmes kronológiai összeállítás, amely napnyi pontossággal közli az élete dátumaira vonatkozó és ma elérhető adatokat.

Két nagy enciklikájából leginkább felhasználva:

Les récents développements de la question sociale a la lumière de la „Mater et Magistra”. (Lettre encyclique du 15 mai 1961.) Paris, Ed. Bonne Pr. 1961. 80 p.

Christliche Erneuerung der menschlichen Gesellschaft. Die Socialencyklen der Päpste. Johannes XXIII.: „Mater et Magistra”. Aschaffenburg, 1962. 210 (1) p.

Encyklique „Pacem in terris”. Paris. Paris, Spes, 1963. 204 [2] p.
„Pacem in terris”. XXIII. János pápa enciklikája... az igazságon, igazságosságon, szereteten és szabadságon felépítendő békéről a nemzetek között. Tipografia Poliglotta Vaticana, 1963. 32. p.

Zsinati enciklikái – különösen a „Superno Dei nutu” (1960. június 5.) és a „Humanae salutis” (1961. dec. 25.) és egyéb megnyilvánulásai – a Herder Korrespondenz c. folyóirat 1959–62. évfolyamainak megfelelő számaiban.

Életére vonatkozóan az általa jóváhagyott hitelességű első Capovilla-életrajzon kívül:

Algisi Leone, Giovanni XXIII. Torino, Marietti, 1959. 345 [3] p. – Ez minden tekintetben sokkal részletesebb, mint Capovillaé. Különösen ifjúkorára, római tanulmányaira, nagy püspöke melletti élményeire, továbbá diplomáciai missziójának évtizedeire vet élénk világot. Egyénisége legmélyebb vonatkozásainak rajzában igen nagy mértékben merít az élettörténetek megírásában nélkülözhetetlen s még ma sem teljességükben megjelent leveleiből.

Bolton Glorney, Living Peter. A biographical study of pope John XXIII. London, Allen–Unwin, 1961. 208. p.

Murphy Francis Xavier, John XXIII. The story of the pope. 1959 Mc Bride ed. és John XXIII. come to the Vatican, 1959. New York Avon books, 159 p. – Különösen megválasztása hátterének, koronázásának rajzában színes és érdekes ez a két életrajz.

Capovilla Loris (második pápa életrajzának német fordítása), Johannes XXIII. Papst de Konzils, der Einheit und des Friedens. Nürnberg–Eichstätt: Johann Michael Sailer Verlag, 1963. 288 p. – A pápához nagyon közelállott, életét közvetlen közelségben szemlélő magántitkárának, életdokumentumai sajtó alá rendezőjének: rendkívüli tájékozottsággal, világossággal, az összes fő vonások kiemelésével megírt méltatása.

Jacquin Robert, Angelo Roncalli historien. La Revue Deux Mondes. 1964. 4 N° p 587–592.

A II. Vatikáni Zsinat első ülészakára vonatkozó források közül a „VATICANUM SECUNDUM” c. gyűjteményes zsinati összefoglaló munka első kötete még ma is felülmúlhatatlan teljességű, tárgyiságú és gazdagságú. – VATICANUM SECUNDUM, Band I., Die erste Konzilsperiode in Zusammenarbeit mit Werner Becker und Josef Gülden herausgegeben von Otfried Müller, 1963. Benno-Verlag GMBH Leipzig (DDR).

A zsinat színesebb tárgyalású leírásaiból:

Daniel Rops, Vatican II. Le concile de Jean XXIII. Paris Fayard. 1962, 183 [2] p. (Le Signe-sorozat.)

Kaiser Robert, Inside the Council. The Story of Vatican II. London, 1963, Burns & Oates. 250. p.

Thierry Jean-Jacques, Le Concile de notre temps. Nouvelle Revue Francaise. Gallimard, 1963. 226 p. [L'Air du Temps-sorozat].

Ezekén kívül:

Küng Hans, Das theologische Verständnis der ökumenischen Konzils, Tüb. Theol. Quartalschrift 141 (1961) 50–77. S.

A The Tablet, Études, Wort und Wahrheit, Stimmen der Zeit folyóiratok 1959–1963. évfolyamai.

FÜGGELÉK

HENRI FESQUET

XXIII. JÁNOS PÁPA VIRÁGOSKERTJE

XXIII. JÁNOS SZELLEMES MONDÁSAINAK ÉS
A SZEMÉLYÉRŐL SZÓLÓ ANEKDOTÁKNAK GYŰJTEMÉNYE

FORDÍTOTTA:
IKVAY LÁSZLÓ

BEVEZETÉS

XXIII. János életrajzához függelékként csatoljuk e nagy és szeretetreméltó pápa szellemes mondásainak és a vele megtörtént kedves eseteknek gyűjteményét, amiket Henri Fesquet, a Le Monde francia napilap munkatársa, zsinati tudósítója és katolikus vonatkozású cikkeinek közismert írója „Les fioretti du bon pape Jean” címen (Fayard-kiadás, Paris, 1963) gyűjtött csokorba és adott közre. E könyv címét nyilván Marc Boegner, protestáns lelkész, a Francia Akadémia tagja sugallta, aki e kiadványhoz írt előszavában XXIII. Jánost Assisi Ferenchez, e nagy forradalmár szenthez hasonlítja és ily módon a Poverellóról szóló közismert és közkedvelt egykorú anekdotagyűjtemény, a Fioretti (Szt. Ferenc virágoskertje) lett Fesquet e könyvének is a címe, ami János pápának azokat a szellemes mondásait és a személyéhez fűződő azokat a kedves történeteket foglalja magában, amik mély lelkiségét, derűs egyéniségét és meleg humanizmusát tükrözik.

Marc Boegner tiszteletes már említett előszavában idézi Westphal lelkésznek, a Francia Protestánsok Szövetsége elnökének nyilatkozatát, aki, amikor őt János pápa haláltusájának idején megkérdezték, hogy mi a véleménye a francia protestánsoknak XXIII. Jánosról, így válaszolt: „Ez az első alkalom, hogy mi protestánsok is megszíratunk egy pápát” és ezt azzal okolja meg, hogy XXIII. János a II. vatikáni zsinat összehívásával igen jelentős kezdeményező lépést tett a keresztények egysége felé vezető úton. „Akit mi siratunk – folytatja – nem a pápa, hanem Krisztus tanítványa, akinek szívét a szeretet gyújtotta lángra és akinek lelkéből a nyolc boldogságban megénekelte lelki szegénység és alázat sugárzott és aki életét Egyháza megújulásáért, a keresztények egységéért és a világbékéért ajánlotta fel.”

A szerző, Henri Pesquet, könyve mottójául XXIII. János alábbi két gondolatát választotta:

„Az egyszerűség az, amiben a természetes rejlik, az isteni pedig abban, ami természetes.”

„Pappászentelésem óta teljesen a Szentlélek rendelkezésére bocsátottam magam és minden aggodalmaskodás és becsvágy nélkül igyekeztem Őt szolgálni. Mert hiszen ez a legfontosabb és minden egyéb mellékes. Eppen ezért nincs semmi értelme és felesleges is ezen kívül mást keresni.”

Majd bevezetőjében így határozza meg XXIII. János helyét és küldetését a három legutóbbi pápa egymásrakövetkező sorrendjében: „XI. Pius tiszteletet, XII. Pius csodálatot, XXIII. János pedig rokonszenvet és szeretetet ébresztett.”

A pápa, és ezt sosem szabad szem elől téveszteni, nem csupán Jézus Krisztus földi helytartója, imádkozó főpap, közvetítő Isten és ember között, tanító, tudós, uralkodó és államférfi, akit színes üvegablakok és képek ábrázolnak és akinek arcéle érméken látható, hanem szintén ember, a püspökök feje, lelkipásztor, a hitetlenek szerető atyja, a legkisebbek, legalantasabbak és legelesettebbek testvére, aki iránt mindenkinek bizalma van, akinek szeretnénk mindent elmondani és nála megértő meghallgatásra találni, a betlehemi, a bethániai, a hegyi beszéd és az utolsó vacsora Jézusának élő mása. XXIII. János népszerűségének titka, hogy mindezek a tulajdonságok fellelhetők benne. Demokratikus századunk, amely fokozott igényeket támaszt nagyjaival szemben és annyira megkívánja tőlük, hogy egyszerűek, közvetlenek és mesterkéetlenek legyenek, János pápában megtalálta azt, akire oly nagy szüksége volt és aki minden várományt és reménységet felülmúlt. És pedig nem pusztán azért, mivel egyáltalában nem bizonyult annak az átmeneti pápának, akinek szerepét azok szánták neki, akik kompromisszumként választották meg, hanem elsősorban azért, mert még a legvilágosabban látók sem sejtették meg azt a forradalmat, amit ő az Egyházban elindított, azt a különös vonzóerőt, amivel még a legtávolabbiakat is meg tudta nyerni, s azt a megértést és érdeklődést, amivel a modern kor problémái, igényei és értékei, így elsősorban az igazság, a türelem és testvériség iránt viseltetett. Valaki őt találóan így jellemezte: „János pápa nem volt sem fehér, sem fekete, sem vörös, mert ő mindenkié, a béke pápája és ez a titka annak, hogy szavára mindenki felfigyelt és szívébe zárta őt.”

A szerző közli annak a vizsgálatnak eredményét, amit a Francia Közvéleménykutató Intézet XXIII. János halála előtt két héttel vég-

zett, amikor a vizsgálati személyeket megkérdezték, hogy mi a véleményük János pápáról.

A megkérdezettek

41⁰/₀-a igen jó véleménnyel volt róla,

32⁰/₀-a inkább jó véleménnyel,

18⁰/₀-a se jó, se rossz,

2⁰/₀-a rossz,

7⁰/₀-a pedig semleges véleményt nyilvánított róla.

Igen jellemző az a két eset, amit a szerző bevezetőjében említ, hogy amikor egy francia érseket a pápaválasztó konklávé idején megkérdeztek, hogy véleménye szerint ki lesz az új pápa, az szinte megvetéssel így válaszolt: „Valami Roncalli” és amikor az előkelő Chapulie, Angers püspöke, a pápaválasztás eredményét megtudta, sírva fakadt, hogy egy ilyen „jelentéktelen, szürke” ember lépett Szt. Péter örökébe.

Hogy mindezek ellenére XXIII. János a legszélesebb körökben oly példátlan népszerűsége tett szert és egyház-, sőt világtörténelmi távlatban is beláthatatlan következményekkel járó forradalmat indított el, ez személyisége varázsának köszönhető, és végső soron a kegyelem titka! Az Egyházat gyakran, nem ok nélkül, azzal szokták vádolni, hogy a gazdagság, a pénz megrontotta és ezért a kisemmizettek, a szegények, az éhezők tömegeit elvesztette. Sajnos János pápát halála megakadályozta abban, hogy radikális szociális elgondolásait megvalósíthassa. Hogy mennyire szívügye volt az Egyház evangéliumi szegénységének és egyszerűségének visszaállítása, az egészen nyilvánvaló abból a válaszából, amit Roger Schütznek, a taizéi protestáns szerzetes-közösség fejének adott, aki az Egyház reneszánsz, feudális és polgári sallangjaitól való megtisztítását sürgette, amikor azt mondotta neki: „Türelem, türelem, erre is hamarosan sor kerül, csak egyszerre mindent nem tudok megoldani!” Hogy azonban az Egyháznak az evangéliumi szegénységhez és egyszerűségéhez való visszatérése előbb-utóbb szükségképpen be fog következni, ez kétségkívül elsősorban XXIII. János pápa érdeme, akinek sikerült a zsinaton oly légkört teremtenie, ami e folyamat szükségszerű feltétele. És hogy ezt az Egyháztól távolállók is ösztönösen megérezték, annak bizonyítására Fesquet bevezetőjében idézi egy francia kommunista munkás mondását, aki kijelentette: „XXIII. János végre olyan ember, akivel szívesen meginnék egy pohár bort a söntésben!”, mert társaságában az ember sohasem érezte a kritikus bírálat szellemét, hanem ő mindenkit érényeivel és hibáival együtt szeretett.

— János pápát ellenségei ostoba módon demagógiával vádolták, márpedig ő egyáltalában nem volt annak nevezhető, hiszen közvetlenségében is annyi tiszteletreméltó „grandezza” nyilvánult meg. Távol állt tőle minden hízelgés és udvariassága őszinte volt és szívből fakadt. XXIII. Jánost felelőtlen lázítással vádolni, annyit jelent, mint Jézust felforgatónak nevezni.

János pápa nem volt viszolygó entellektüel, sem pedig elméleti ember, a maga romlatlan paraszti ösztönösségével a történelmet az „élet tanítómesterének” tekintette s ezért sosem avatkozott bele erőszakosan az események folyásába, hanem türelmesen megvárta, amíg a dolgok maguktól megérnek. Egyik legalapvetőbb életelve a „Gutta cavat lapidem” (A csöpp kivájja a sziklát) közismert latin közmondás volt. A teológusokat nem becsülte nagyra és róluk a zsinat egyik protestáns megfigyelője előtt így nyilatkozott: „A hittudósoknak köszönhetjük azokat a nehézségeket, amikkel jelenleg meg kell küzdenünk és amikből nekünk, egyszerű keresztényeknek, mint Ön és én, kell megkeresnünk a kiutat.” A teológus, sajnos, rendszerint egy bizonyos elvont hittudományi irányzatnak van elkötelezve s ezért elveszti valóságérzékét.

XXIII. János antiintellektualizmusa Assisi Szt. Ferencsel való szellemi rokonságára emlékeztet bennünket. Igen jellemző erre még párizsi nuncius korában Teilhard de Chardin-ről — akit később a maradiakkal szemben meg kellett védelmeznie — mondott ez a szellemes megjegyzése: „Ti franciák mindig felesleges problémák felfeltételével okvetetlenkedtek. Mi a manónak van szüksége arra, hogy az ember eredetéről vitakozzatok? Tanítsátok meg híveiteket a Miatyánkra, az Üdvözlégyre és a Hiszekegyre és az irgalmasság lelki és testi cselekedeteire és ez untig elég!”

XXIII. János, aki szerette az életet, nem vetette meg a jó ételt és italt, inycnc volt, jól megtermett, és testes, mégis rendkívül könnyed szellemnek bizonyult, aki igen fejlett humorérzéssel rendelkezett, amit Oscar Cullmann a Sorbonne-on tartott előadásaiban jellegzetesen keresztény erénynek nevezett. Sokszor oly meghökkentő stílusban fogalmazta meg rögtönzött nyilatkozatait, hogy az Osservatore Romano, a Szentsek félhivatalos napilapja, nem merte szó szerint leközölni, vagy legalábbis igyekezett átfogalmazni azokat.

Ez az aggastyán csodálatosan fürgé és derús volt, állandóan mosolygott, nem szerette a dolgokat komplikálni, hanem éppen ellenkezőleg, a bonyolult problémákat leegyszerűsítette és éppen ezért nevezete ki őt XII. Pius a legnehezebb és legkényesebb időben, Franciaország felszabadulásakor, párizsi nunciussá.

Az isteni Gondviselésre való maradéktalan ráhagyatkozást hősi

fokon gyakorolta. Rendkívül hosszú haláltusája, ami az egész világ figyelmét lekötötte, mindenki előtt, még a legtávolállóbbak számára is, nyilvánvalóvá tette, hogy itt egy olyan ember hal meg, akinek közvetlensége és egyszerűsége mögött egy hitből élő igaz ember, egy szent vonásai rejlenek. Léger bíboros, Montreal érseke, valóságos csodának nevezte azt a tényt, hogy e látszólagosan anyagias kor, amely a halált megveti, napokig együtt szenvedett a haldokló pápával. Halála valóban élete felmagasztosulása volt és ha a középkorban élnénk – állapítja meg Fesquet –, amikor a szenttéavatás még bonyolult eljárás nélkül, közfelkiáltással történt – úgy ma XXIII. Jánost már oltárra emelték volna. Vox populi, vox Dei! [A nép szava Isten szava!]

XXIII. János nagy érdeme, hogy sikerült a kisemberekhez közelebb vinnie az Egyház misztériumát, az evangélium szellemét s így módon az Egyház mindenki Egyháza lett, még a hitetleneké is. János pápa a kiátkozást az irgalommal cserélte fel, ajtót, ablakot nyitott, hogy az áporodott levegőt kiszellőztesse és friss levegőt engedjen be és karját kitérte mindenki felé, a válaszfalakat ledöntötte, a távolságokat áthidalta és az akadályokat elhárította. Így módon tört utat VI. Pálnak, a népek apostolának, a világegyháznak, az Egyház egyetemességének, világméretű kibontakozásának. Az Egyház levetette a középkor alkonya, a reneszánsz, a humanizmus, a reformáció óta felvett védekező magatartását, kilépett elzárkózottságából s kitérte szívét és kapuit az egész világ felé. János pápa tiszta szívből, teljes odaadással válaszolt Krisztus e sürgető kérdésére: „Péter, jobban szeretsz-e engem, mint ezek?” És e végtelen szeretet ragyogásában minden egyéb eltölpül és elhalványul . . .

I.

ÉN MINDÖSSZE CSAK PÁPA VAGYOK

OLYAN EMBER, MINT A TÖBBI, EGY KÖZÜLÜK

„Szívszorongva vártatok engem. Sok olyasmit hallottatok felőlem, ami messze meghaladja erőnyeimet és képességeimet. Íme most alázatosan bemutatkozom nektek és megvallom, hogy ugyanolyan ember vagyok, mint a többiek, akik itt a földön élnek. Hatvan évet megértem, teljes testi erővel és épséggel rendelkezem, van némi érzékem a dolgok lényegének gyors és világos felismerésére és megértésére, szeretem az embereket és ez tesz engem képessé arra, hogy hűséges legyek ahhoz az evangéliumi parancshoz, hogy tiszteletben tartsam felebarátaim jogait és ezt a tiszteletet az én jogaimmal szemben másokkal is megtartassam és egyben ez tart vissza attól, hogy másnak bármiféle rosszat okozzak.”

(Részlet Angelo Roncalli bemutatkozó beszédéből, amit velencei pátriárkává történt kinevezése alkalmával híveihez intézett.)

*

Roncalli bíboros, velencei pátriárka, ministrálni akart egyik fiatal pap-unokaöccsének és mikor az tiltakozott az ellen, hogy bíboros-pátriárka-nagybátyja szolgáljon neki szentmiséje bemutatásánál, Roncalli bíboros így torkolta le: „Nagyon sajnálom, de ragaszkodom hozzá, mert ellenőrizni akarom, hogy helyesen mondod-e a misét!”

Mikor párizsi nuncius korában Dél-Franciaországban meglátogatta egyik szőlőművelő unokaivérét, aki nemcsak vezetéknevét, hanem keresztnévét is viselte és szintén Angelo Roncallinak hívták, a tanya közös ebédlőjében elköltött ebéd után, maga is segédkezett a jószágoknak az istállóba való beteretelésénél.

*

„Mint a világ egyik legnagyobb lelki-erkölcsi hatalmának és testületének képviselője, rendkívül örülök, sőt büszke vagyok arra, hogy egy egyszerű, de becsületes kétkezi munkás fia vagyok.”

(A Fleury sur Loir-i polgármesterhez intézett szavai.)

XXIII. János miután pápává választották, másnap magához kéréte della Torre grófot, az Osservatore Romano főszerkesztőjét, akit húsz év óta nem ért ilyen megtiszteltetés. A pápa kinyilvánítja előtte a sajtó kérdései iránti érdeklődését és megígéri neki támogatását. Azonban arra kéri, hogy az Osservatore Romano a pápáról szólva a jövőben hagyja el a szokásos fellengzős dicsérő jelzőket, valamint tekintsen el a magasztos ajkak, a kegyelemtől megvilágosított és dagályos kifejezések használatától és írja helyette egyszerűen csak azt, hogy a pápa ezt mondta, a pápa ezt tette.

Az igazságnak tartozunk azzal a megállapítással, hogy XXIII. Jánosnak ez a kívánsága sajnos vajmi kevés meghallgatásra talált.

*

Amikor valaki egy kérést terjesztett eléje és János pápa félt, hogy azt nem képes teljesíteni, mintegy mentegetőzve mondotta: „En mindössze csak pápa vagyok!”

*

Hogy egy haldokló prelátust meglátogasson, XXIII. János hirtelenül és váratlanul betoppant egy apácák által vezetett klinikára. Mikor csöngetésére a szolgálattevő nővér kaput nyitott, majd elájult, amikor a pápát szemtől szembe megpillantotta. Látva e szerzetesnő zavarát, a szentatyja szelíden megjegyezte: „Ne féljen, kedves nővér, én csak a pápa vagyok, menjen kérem és jelentsen be előljárójának.” És XXIII. János az előszobában állva várakozott a főnöknő jövetelére, éppen úgy, mint bárki más.

AZ UTOLSÓ HELY

„Kicsiségem és semmiségem tudata mindig jó tanácsadóm volt, mert ez őrzött meg alázatosságban és szerénységben, valamint megtanított örülni annak, hogy teljes erőmből állandóan az engedelmeség és szeretet gyakorlásának szentelhetem magam.”

„Alulról jöttem. Szükség és igénytelen körülmények között, áldott

szegénységben nevelkedtem, ami a magasrendű erények melegágya és biztosítéka, valamint az élet felmagasztosulásának iskolája.”

*

„Életemben mindig a legutolsó helyet kerestem”

„Alázattal elfogadom a pápai tisztség dicsőségét és terheit és örömmel elmondhatom, hogy ezt valóban soha és semmiféle formában sem kerestem, sőt tudatosan arra törekedtem, hogy személyemre semmiféle módon ne hívjam fel a figyelmet.”

„A szolgák szolgálja vagyok.”

(XXIII. János pápának a Szt. Péter bazilikában mondott beszédéből)

II.

AZ ÚJ PÁPA ELSŐ NAPJAI

AZ ELSŐ ÉTKEZÉS

Amikor, a konklávé befejeztével, Tisserant bíboros közölte Roncalli kardinálissal a bíborosi testület választásának eredményét, az új pápa latin nyelven így válaszolt:

„Hangod hallatára mélységes félelem és remegés fogott el. Semmiségem és méltatlanságom tudata egészen megzavar. Azonban testvéreimnek, Római Szentegyházunk bíborosainak, választásában Isten akaratát látva, azt elfogadom és meghajtom fejemet a keserűség kelyhe előtt és derekamat a kereszt súlya alatt. Krisztus király ünnepén mindnyájan egy szívvel zengtük: „Az Úr a mi bíránk, az Úr a mi törvényhozónk, az Úr a mi királyunk, mert Ő vált meg bennünket.”

Majd egészen hirtelenül és váratlanul, mintha ezzel gondolatainak sorát akarta volna megszakítani, XXIII. János, egyik bíboros tanúsága szerint, így szólt: „De itt az ideje, hogy együnk; menjünk és üljünk az asztalhoz!” Utána azonban az új pápa egész éjszaka virasztott és imádkozott.

„Hogy mit éreztem, mikor pápává választottak? Kétségtelenül mély megihatottságot és nyugtalanságot, azonban olyasvalamit is, amit a pólyásbaba érezhet, mivel a fehér pápai reverenda, amit nem rám szabtak, igen szűk volt és úgy feszült rajtam, mint valami szoros pólya.”

A LÁDÁN ÜLŐ PÁPA

Amikor XXIII. János beköltözött a pápai lakosztályba, mialatt a szállítóvállalat emberei bútorait elhelyezték, leült egy ládára és breviáriumát végezte. Majd miután azt befejezte, elindult, hogy megtekintse új lakosztályát, amit még nem ismert. Amikor benyitott egy szalonba, a szállítómunkások éppen nagy ládákat hoztak és egyikük egy láda mögött lehajolva foglalatzkodott.

„Nem zavarlak benneteket, gyerekek?” — kérdezte a pápa. Az a munkás, aki a láda mögött lehajolva dolgozott, azt hitte, hogy szakátársa szólt és így felelt: „Hát te már befejezted a munkádat, te vén hülye? Akkor hát gyere és segíts nekem.” Mire XXIII. János odasietett és a láda másik oldala felől segítette azt felemelni. Közben a munkás felegyenesedett és megpillantotta a pápát, erre egészen elsápadt és zavartan dadogott: „Ó, a Szentséges Atya, a Szentatya, jaj bocsánat!” Mire XXIII. János megáldotta őt társaival együtt. Mivel azonban látta, hogy az a munkás, aki őt, tudtán kívül, oly tiszteletlenül szólította, még mindig igen nagy zavarban van, ezért ezekkel a szavakkal akarta megnyugtadni: — Mi mindketten ugyanahhoz a párthoz tartozunk.

— De hiszen én semmiféle pártnak sem vagyok tagja — válaszolta a munkás.

— Nézzén csak rám — felelt a pápa —, mi mindketten a tagbaszaktad, izmos emberek pártjába tartozunk.

Majd meghívta mindnyájukat reggelire, de ők annyira zavarban voltak, hogy nem mertek enni. Mire a pápa jó étvágyat kívánva, tapintatosan magukra hagyta őket.

(A Pelerin c. lapban közölt cikk nyomán)

A PÁPA, MINT ÚJONC

Pápaságának kezdetén XXIII. János szinte el sem akarta hinni, hogy pápává választották és kényelmetlenül érezte magát új „beosztásában”. S azt szokta volt mondogatni, hogy „most kezdem meg újoncévemet”. Vagy:

„Pápaságom első napjaiban nem is fogtam fel, hogy voltaképpen mit is jelent Róma püspökének és az egyetemes Egyház főpásztorának lenni, hanem az csak hetek múlva világosodott meg előttem és akkor már annyira otthonosan éreztem magam ebben a magas tiszt-ségben, mintha világletemben egyebet sem tettem volna!”

A PÁPA ÉS A RABLÓGYILKOS

Amikor János pápa látogatást tett a Regina Coeli börtönben, arra kérte az igazgatót, hogy az őrizetesek elhagyhassák zárkájukat, majd a börtön udvarán beszédet intézett hozzájuk, amelyben említést tett egyik unokaöccséről, aki engedély nélkül vadászott és ezért a csend-őrök őrizetbe vették s így ő is a börtön lakója lett. Majd a tolvajok, gyilkosok és csalók előtt kifejezte örömét, hogy meglátogathatta őket. „Íme, eljöttem közétek — mondotta —, hogy láthassalak és szívembe zárhassalak benneteket. Higgyétek el, hogy ez a találkozás örökre emlékezetes marad számomra.”

Utána személyesen is elbeszélgetett a foglyokkal, akik között két gyilkosságért elítélt rab is volt. Egyikük, miután megcsókolta XXIII. János pásztorgyűrűjét, szomorúan megkérdezte: „Szentatyám, nem tudom, hogy vigasztaló és biztató szavai vonatkoznak-e rám is, aki oly nagy bűnös vagyok?”

János pápa, anélkül, hogy egy szót is szólt volna, lehajolt és szívére ölelte a gyilkost.

*

Egyik rab sajátkezűleg elkészítette János pápa arcképét és azt személyesen át akarta adni neki, ebben azonban a börtönőrök megakadályozták. Amikor azonban a pápa a rab zárkája mellett elhaladt, az mégis megmutatta neki az arcképet, de XXIII. János nem tudta, hogy ezt ajándékuul szánta neki. Másnap az újságok megemlékeztek az esetről és színesen ecsetelték a rab afeletti bánatát, hogy ajándékát nem tudta a pápának átnyújtani. Mire a pápa tüstént elküldötte egyik szolgálattevő kamarását, hogy a képet átvegye és kifejezze sajnálkozását a rab előtt a félreértés és a neki ily módon akaratlanul okozott szomorúság miatt.

Megható, hogy az a két misekönyv, amit XXIII. János naponta használt, a rabok adománya volt, az egyiket a meluni fegyház, a másikat pedig a Regina Coeli börtön lakói ajándékozták neki.

AZ ATYAI FÖNÖK

Pápává való megkoronáztatása után jelentősen felemelte a vatikáni állam alacsonyabb beosztású alkalmazottainak fizetését. S ily módon ma egy portás 70 000 líra illetményt kap. Ezenkívül még gyermekenként havi 12 500 líra és a feleség után havi 10 000 líra családi pótlék, valamint évenként, karácsonyi remuneráció címén,

egy teljes havi (XIII. havi) fizetés jár neki. Egy bíboros havi járandóságának összege ezzel szemben 400 000 lírára rúgott.

Egy prelátus, aki az alacsony fizetések felemelését túlzottnak tartotta, tisztelettel megjegyezte, hogy ez súlyos megterhelést jelent a pápai költségvetés számára. Mire a pápa csípősen így válaszolt: „Mi nemcsak arról gondoskodtunk, hogy az alacsonyabb beosztásúak magasabb fizetést kapjanak, hanem egyben a magas állásban levők illetményeit is csökkentettük, ami által kb. 20 milliós megtakarítást sikerült elérnünk.”

A MEGFENYÍTETT PAPNÖVENDEK

XXIII. János nem szerette az egyedüllétet. Különösen az étkezések alkalmával igényelte a társaságot. Márpedig a protokoll úgy rendelkezik, hogy a pápának egyedül kell étkeznie, aminek ő ezekkel a szavakkal szegült ellen: „Nem vagyok én megfenyített papnövendék, hogy egyedül fogyasszam el ebédemet!” Vagy pedig ezt az etikett zsarnoksága elleni lázadását ilyen formában indokolta meg: „Sokszor és figyelmesen elolvastam már az evangéliumokat, de sehol sem találtam bennük olyan rendelkezést, miszerint Jézus földi helytartójának egyedül kell étkeznie, mert Ő, mint köztudomású, maga is szeretett közösen étkezni.”

SATRAPAI ÖLTÖZET

János pápának csöppet sem volt ínyére a pápai udvartartás fényűző pompája. Irtózott a hivatalos ceremóniáktól és bizonyos ornátusok bonyolultságától és ezért nem röstelte kimondani: „Ügy fel vagyok cicomázva, mint valami perzsa satrapa.”

*

AMI AZTÁN IGAZÁN NEM MEGBOTRÁNKOZTATÓ

Egykor tilos volt a nagyközönségnek abban az időben a Szt. Péter bazilika kupolájába felmenni, amikor a pápa a Vatikán kertjében napi sétáját végezte. XXIII. János e tilalmat a következő megokolással szüntette meg: „Miért nem láthatnának engem a hívek sétálni? Hiszen én igazán semmi olyasmit nem szoktam csinálni, ami őket megbotránkoztatná!”

KI KORMÁNYOZZA AZ EGYHÁZAT?

Annak a történelmi jelentőségű napnak estéjén, amikor XXIII. János bejelentette a II. Vatikáni zsinat összehívását – amint saját maga elmondotta, nehezen jött álom a szemére. Míg azután ezekkel a szavakkal ringatta álomba magát: „János, miért nem alszol? Ki kormányozza az Egyházat, te, a pápa, vagy pedig a Szentlélek? Ugye, hogy a Szentlélek? No hát, akkor csak aludj nyugodtan János!”

III.

JELLEGZETES ARCIVONÁSOK

KITÁRT KAPUK

„Bárhol leszek is a jövőben, mégha a világ végén is, ha valaki Bulgáriából arra jár, és elmegy házam előtt, nálam mindig tárt kapukra talál. Csak kopogtatnia kell és azonnal ajtót nyitnak neki, lett legyen a távoli vendég akár katolikus, akár görögkeleti. Ez a varázsigé, hogy »Bulgáriából jöttem« elég ahhoz, hogy a legszívélyesebb fogadtatásra találjon.”

(János pápa búcsúbeszédének szavai, amelyeket Szófiából való távozásakor mondott)

„KI AZ A BOLOND?”

Monsignore Roncalli, törökországi nuncius, egyáltalában nem vágyott Párizsba, mert méltatlannak és alkalmatlannak érezte magát a párizsi diplomáciai küldetés nehéz feladatának ellátására és amikor megtudta, hogy mégis oda kapott kinevezést, kedvetlenül utazott Rómába. Miután megérkezett a Vatikánba, ahol nem csekély megütökzést keltett, hogy egyáltalában nincs elragadtatva új kinevezésétől, kissé ingerülten megkérdezte: „Ki az a bolond, aki engem oda akar küldeni?” Igen meghökkent azonban, amikor megtudta, hogy az a bolond senki más, mint maga XII. Pius pápa.

A DÍSZEBÉDEK

Miután Párizsba kinevezték nunciusnak, Monsignore Roncalli kénytelen volt papi civilruháját, amit Közel-Keleten hordott, testhezálló reverendával felcserélni. Az előkelő és nagyvilági párizsi

élet egyáltalában nem vonzotta és amikor a repülőtéren felszállt arra a katonai Junker-gépre, amelynek őt Párizsba kellett vinnie, tréfásan jegyezte meg kíséretének: „Csak rám kell nézni és mindenki meggyőződhet róla, hogy én a legkevésbé sem vagyok alkalmas arra, hogy díszbédeken apostolkodjam.”

A NUNCIUS ÉS A SZOVJET NAGYKÖVET

Monsignore Roncalli, az új pápai nuncius, 1944. december 30-án érkezett meg a francia fővárosba és rögtön felkereste a szovjet nagykövetet, akinek — a Szentszék diplomáciai küldöttének távolléte miatt — kellett volna az Elysée palotában a szokásos újévi üdvözlő beszédet elmondania. Miután azonban az újonnan kinevezett pápai nuncius, Roncalli személyében, megérkezett, reá várt az a feladat, hogy mint a Párizsban akkreditált diplomáciai testület protokoll-szerinti feje, köszöntse a francia államfőt. Roncalli nuncius azonban előzékenyen azt javasolta a szovjet nagykövetnek, hogy miután az már úgys elkészítette a diplomáciai testület nevében elmondandó újévi köszöntőjét, engedje meg neki, hogy azt az ő nevében — mint a diplomáciai testület feje — felolvashassa. A szovjet nagykövet a pápai nuncius e barátságos gesztusát szívesen fogadta és átnyújtotta neki az általa megfogalmazott újévi beszéd szövegét. És miután azt Roncalli nuncius elolvasta, a következőket jelentette ki: „Excellenciás Uram, úgy vélem, hogy e szövegen semmit sem kell változtatni, kivéve egy rövid utalást a Gondviselésre. Azt hiszem, nincs kifogása ellene, hogy ezt én ezzel az apró kiegészítéssel az Ön nevében felolvassam,” ami diplomáciai együttműködésünk nagyszerű kiindulási pontjául fog szolgálni.”

És tényleg minden úgy történt, ahogy abban előzőleg megállapodtak.

SZILÁRDAN ÁLLNI A VALÓSÁG TALAJÁN

Roncalli nuncius igen kedvelte La Fontaine-t és gyakran idézte a nagy mesemondót, még hivatalos beszédeiben is; sőt számos verses meséjét betéve is tudta. És ha valaki ezen megütközött, úgy a következőket mondta:

„Tudom, hogy La Fontaine nem volt jó katolikus, sőt erkölcsi felfogása sem minden vonatkozásban kifogástalan, mindazonáltal megtanít bennünket arra, hogy szilárdan álljunk a valóság talaján.”

„Mindnyájan hajlamosak vagyunk arra, hogy annak a talpalatnyi földnek látószögéből szemléljük és bíráljuk el az eseményeket,

amelyen lábunkat megvetettük. Ez azonban helytelen, mert a dolgokat magasabb szempontok szerint kell értékelnünk, és bátran az egész látóhatár átfogó szemléletére kell törekednünk."

A NUNCIUS ÉS DE GAULLE

Miután Roncallit pápává választották, így nyilatkozott: „Amíg Párizsban voltam, nem mindig értettünk egyet de Gaulle-lal. Ma azonban azt hiszem, hogy helyes úton jár."

DON CAMILLO ES VINCENT AURIOL

XXIII. Jánost szívélyes baráti szálak fűzték a francia köztársaság elnökéhez, Vincent Auriolhoz, akit egy ízben, velencei pátriárka korában vendégül is látott, egyházmegyéje szemellenzős keresztényeinek nem kis megbotránkozására (az elnök ugyanis nem volt gyakorló katolikus, sőt nem rokonszenvezett az egyháziakkal). Az elnököt egyszer egy ajándékkal is meglepte, megküldte neki a „Le petit monde de Don Camillo" (Don Camillo kalandjai)* című könyvet, amibe a következő ajánlást írta: „Szórakoztatására és lelki épülésére szeretettel Roncalli Angelo, nuncius".

SZELLEMES VISSZAVÁGÁS

Egy Herriot elnök által adott díszebéd alkalmával Roncalli nuncius bámulatba ejtette az idős, tapasztalt politikust azzal, hogy menyire ismeri Leon Bourgeois, radikális ideológus tanítását, akinek könyveiből idézett is. És amikor Lyon polgármestere kifejezésre juttatta e feletti csodálkozását, a nuncius kedvesen és szellemesen így vágott vissza: „Mit gondol, mi az, ami bennünket elválaszt? Csupán csak az elveink . . . De valljuk be, hogy ez édeskevés!"

*

Egy más alkalommal Herriot idős urak társaságában a következő kérdést tette fel a párizsi nunciusnak: „Mit gondol, kedves Roncalli, megjavulunk-e, mire megöregszünk?

— Attól függ! — válaszolta a nuncius. — Egyesek olyanok, mint a bor, amely minél öregebb, annál jobb.

* Don Camillo talpraesett, jókedvű tréfacsináló pap, az ő csínjeiről szóló történetek igen népszerűek Olaszország határain túl is.

A TÉRFOGAT AZONOSSÁGA

XXIII. János szívesen tréfálkozott kövérségén. Herriot elnöknek – többek között – a következőket mondotta, miközben a saját pocakjára mutatott: „Nézze csak, méreteink azonosak!”

1957-ben, amikor Rieseben, X. Pius pápa szülőhelyén, már mint bíboros, felavatta Monico kardinális mellszobrát, a tömeg lelkesen megtapsolta, miközben ilyen és hasonló felkiáltások hallatszottak: „X. Pius visszajött közénk!” „Éljen X. Pius!” Mire XXIII. János így torkolta le őket: „Ejnye, ki hallott már ilyet, hiszen én még testileg sem hasonlítok X. Piusra, ő nem volt ilyen kövér, mint én. Nem beszélve arról, hogy ő szent volt, én pedig nagyon távol állok attól.”

*

Amikor Monsignore Roncalli először fogadta Daniel Ropsot, a neves francia író és egyháztörténészt, a párizsi nunciatúrán, mosolyogva mondta neki: „Kedves Uram, mondjunk el egy közös imát azért, hogy a jó Isten az én felesleges hájamat Önnek ajándékozza!”

A Francia Akadémia egyik ünnepi ülése után Roncalli nuncius a következőket jegyezte meg: „Valóban imponálónan szép hely ez, ahol az ember sok szépet hallhat, csakhogy az ülőhelyek oly keskenyek, hogy azokon csupán egy fél nuncius fér el!”

EGY POHÁR BOR

Egy munkás sem léphetett be a párizsi nunciatúrára, hogy ott valamiféle javítást elvégezzon, anélkül, hogy a nuncius meg ne kínálta volna egy pohár borral. Élt Párizsban egy Giuseppe nevű olasz hegesztő, aki minden hónap első szombatján megjelent a nunciatúrán feleségével és hét bambinójával együtt, hogy a nuncius meghívására együtt ebédeljenek.

Az UNESCO épületében – amely akkor még az avenue Kleberen volt – gyakran láthattuk Roncalli nunciust, akit 1952-ben az akkori pápa szentszéki megfigyelőként odarendelt, amint részt vett e hivatal étkezdéjében az alkalmazottak szerény ebédjén.

Később velencei hívei megfigyelhették pátriárkájukat, amint a Szt. Márk térhez közeleső egyik kávéházban diszkrétan felhajtott egy pohár bort.

A GÓRÉHOZ VISSZAMENNI MINDIG KELLEMETLEN

Mielőtt mint új bíboros elhagyta volna Párizst, és még nem tudta, hogy velencei pátriárkává fogják kinevezni, s így attól tartott, hogy mindez csak a római kúriának egy sakkhúzása, azoknak, akik kinevezését sejtve, ezen a naiv félelmén és szerénységén csodálkoztak, hamiskás mosollyal súgta oda: „Ha tudnátok, milyen kellemetlen a góréhoz visszamenni!”

A PÁPA SZÉDÜL

A Szt. Péter bazilikában szokásos tapsolás sehogysen tetszett XXIII. Jánosnak és ezért egy megfelelő módszert gondolt ki ennek kiküszöbölésére; elrendelte, hogy amint belép a bazilikába, tüstént kezdjék el a Credót énekelni.

*

A sedia gestatoriát (hordozható pápai trónust, amit 4 személy visz és amin a pápa a Szent Péter bazilikába be szokott vonulni), János pápa igen kényelmetlennek tartotta. E hordszékek imbolygása miatt mindig elfogta a szédülés. Ezért ritkán szokták használni, pusztán abból a célból, hogy a távolállók is láthassák a pápa ünnepléses bevonulását. Erről szokta volt mondani: „A legkényelmetlenebb karosszék, amiben valaha is ültem.”

*

XXIII. János egy alkalommal, amikor egy olasz falu zárándokait fogadta, kijelentette előttük: „A pápa tulajdonképpen nagy palotájának foglya.”

*

Egyszer, amikor sorban végignézett szobainasán, szertartásmesterén és a pápai csendőrség parancsnokán, akik mind ott sűrögtek-forgogtak körülötte, tréfásan megjegyezte: „Íme, ezek az én börtönőreim!”

RONCALLI ÖRMESTER

Egyik pápai kihallgatás alkalmával János pápa felismerte a megjelentek között Pignatello atyát, az olasz hadsereg tábornok-főlelkészét, akinek parancsnoksága alatt szolgált a háború idején, még mint egyszerű tábori lelkész. Amikor a tábori főlelkész lehajolt, hogy a pápa halászgyűrűjét megcsókolja, a Szentatyá hirtelen felpattant, vigyázza vágta magát és a katonai szolgálati szabályzatnak megfelelően jelentkezett, anélkül, hogy elmosolyodott volna: „Tábornok Úr! Roncalli őrmester tisztelettel jelentkezem!”

„HAZA KELL MENNEM”

XXIII. János nem szűnt meg újra és újra kifejezésre juttatni, hogy ő ugyanolyan ember, mint más. Egyszer, amikor egy látogatás alkalmával sürgősen vissza kellett térnie a Vatikánba, így búcsúzott: „Elnézést kérek, de haza kell mennem!”

RONCALLI GRÓF

Mikor a római kúria egyik tagja az újonnan megválasztott pápának azt tanácsolta, hogy fivéreit emelje nemesi rangra, a pápa szavába vágva, megkérdezte tőle:

— És mondja, milyen rangot javasolna?

— Úgy gondolom, Szentatyám, hogy talán bárói, grófi, vagy hercegi rangot lehetne nekik adományozni.

Mire XXIII. János elmosolyodott és így válaszolt:

— Képzelje el fivéreimet frakkban és kitüntetésekkel teleaggatva! Egyébként is — folytatta jóízűen nevetve — ők már úgyis félig grófok, tekintve, hogy contadinok — parasztok. (Lefordíthatatlan olasz szó-játék: az olasz contadino — paraszt — szó eleje azonos a gróf — conte — szóval.)

És ezután a pápa elmesélte, hogy egy alkalommal, amikor őt párizsi nuncius korában Alfréd és Xavér fivére meglátogatta, fekete öltönyt vásároltak, hogy megfelelő öltözetben jelenhessenek meg egy ünnepségen, azonban nem tudták nyakkendőjüket megkötni, mire nuncius bátyjukhoz fordultak, de az sem tudott nekik segíteni, majd hívták a nunciatúra titkárát, de az sem értett ehhez, végre azután a sofőr végezte el ezt a bonyolult műveletet.

*

Rómában élt egy Roncalli nevű gróf, és amikor XXIII. Jánost megkérdezték, hogy rokonságban van-e vele, így válaszolt: „Lehet, hogy engem elfogad unokafivérének, azonban fivéreimet bizonyára nem!”

LATOMÁSOK

XXIII. János 1960 júniusában egy papi zarándokcsoportot fogadott, majd szívélyesen elbeszélgetett annak résztvevőivel. Mielőtt áldásával elbocsátotta volna őket, a következő meghökkentő nyilatkozatot tette:

– Meg kell vallanom, hogy nekem nincsenek látomásaim. És egyesek ezt helyesnek is tartják.

Mindazonáltal ez nem akadályozta meg őt abban, hogy a zsinat első ülészakán ki ne jelentse:

– Nagyon szeretném, ha az Úr megjelenne nekem, hogy közölje velem, mikor fog a zsinat befejeződni, mert a zsinat megkezdésének időpontját én határoztam meg, de hogy mikor lesz vége, azt csak a jó Isten tudja!

A PÁPA A JÖVENDŐ PÁPÁRÓL

XXIII. János néha igen élesen fogalmazott. Így például még Montini bíboros – a jelenlegi VI. Pál pápa – személyével kapcsolatosan is. Ami azonban semmit sem vont le a pápának iránta érzett nagy megbecsüléséből és szeretetéből. Montini bíboros – amint az köztudomású – azok közé a főpapok közé tartozott, akik a zsinat idején XXIII. János legközvetlenebb tanácsadói voltak. Így pl. Montini bíboros jelentékeny részt vett a II. Vatikáni zsinat pápai megnyitó beszédének kidolgozásában is, amiről tréfásan megjegyezték, hogy az ultramontini,* nem pedig ultramontan.

Egy milánói prelátustól, aki Montini bíboros, a jelenlegi pápa, milánói érseksége idején az érsek szűkebb tanácsadó köréhez tartozott és bizalmasának számított, egy kihallgatás alkalmával XXIII. János megkérdezte: „Hogy van az önök Hamlet-érseke?” (Célzás VI. Pál pápa elmélyült, filozofikus és lelkiismeretes egyéniségére.)

* Célzás VI. Pál családi neve.

A BANKÁROK

Az olasz bankárok előtt János pápa így nyilatkozott: „Sokat kerestem az Evangéliumban olyasmit, ami az Önök foglalkozására vonatkozik, azonban semmi ilyesmit sem találtam. Míg végre — és itt János pápa a homlokára ütött — eszembe jutott, hogy mégiscsak van valami az Evangéliumban, ami az Önök számára íródott” és elmondta nekik a talentumokról szóló példabeszédet.

NÖTLEN? ÉPPEN ÚGY, MINT ÉN

Egy ázsiai ország nagykövete kihallgatáson jelent meg a pápánál. XXIII. János, szokása szerint, szívélyesen és fesztelenül elbeszélgetett vele, és ennek során érdeklődött családjá felől, mire a nagykövet közölte, hogy nőtlen.

— Igen? Ön is? Éppen úgy, mint én — mondta erre a pápa.

— Sajnos, nem egészen ugyanúgy — vallotta be becsülettel és némi bűnbánattal a nagykövet.

A DOLOGTALAN PÁPA

Ugyancsak egy diplomatának mondotta el a következőket: „Mióta pápa lettem, semmi dolgom sincs. Munkatársaim mindent elvégeznek helyettem. Most nyugodtan alhatom, nem úgy mint Velencében, ahol bizony sokszor még éjjel is fel kellett kelnem, hogy munkámat elvégezhessem.”

KI A JÓ DIPLOMATA?

János pápa szerint, hogy valaki jó diplomata lehessen, ahhoz vagy olyan némának kell lennie, mint a sír, vagy pedig oly szószátyárnak, hogy mondanivalója elveszítse minden súlyát és jelentőségét. „Tekintve, hogy olasznak születtem, így hát ez utóbbi módszert választottam.”

Hűen ehhez az elvéhez, XXIII. János, amint mondják, valahányszor olyasvalakit fogadott, akiről előre tudta, hogy teljesíthetetlen kérést fog előterjeszteni, nem fogyott ki a szóból. S ily módon — mivel az illető nem jutott szóhoz — anélkül távozott, hogy kérését előadhatta volna.

A FECSEGO

XXIII. János a javíthatatlan fecsegők fajtájához tartozott és e jellegzetesen olasz emberi gyengesége felett gyakran tréfálkozott.

Mindazonáltal amikor azt javasolták neki, hogy éppenúgy, mint elődje, ő is jelentesse meg nyomtatásban beszédeit és enciklikáit, pajkosan megjegyezte: „És sokkal kevesebbet beszélek, de annál többet mondok!”

*

„Beszédem talán kissé hosszú volt, de bizonyára kifejezte azt a magasztos, titokzatos valamit, ami meghaladja a mi világunkat és ami ott él sokak szívében.”

(Palotti Vince szenttéavatása alkalmával 1960 januárjában mondott beszédéből)

A PÁPA MEGNÉMUL

Egy nyilvános kihallgatás alkalmával XXIII. János elhaladt egy csoport előtt, amelynek résztvevőit nem ismerte fel. Monsignore Callosi di Vignale több ízben odasúgja neki: UNESCO, azonban a pápa igen szórakozottnak látszik. Majd megáll a csodálkozó tömeg előtt, többször megéri a mellét, a homlokát és végül az ajkát. Azután megszólal: „A szavak itt vannak a szívemben és a fejemben, csak nem jönnek az ajkamra.”

SZENT PÁL MUTATÓUJJA

János pápa egyik kormányzati alapelve az volt, hogy nem szabad olyan utasításokat kiadni, amelyekről erkölcsi bizonyossággal előre tudjuk, hogy nem fogják azokat teljesíteni. És ennek szemléltető magyarázatául felhasználta Szt. Péternek és Szt. Pálnak a Bernini téren álló szobrait, amelyekről a következőket fejtette ki: „Az egyik jobbának mutatóujjával a földre mutat, mintha azt mondaná: Itt hozza a törvényeket. A másik pedig a messzeség felé nyújtja ki ujját, mintha ezzel azt akarná kifejezni, hogy azokat csak ott a távolban tartják meg!”

INDISZKRÉT MIKROFONOK

Húsvét napján óriási tömeg gyűlt össze a Szt. Péter téren, hogy pápai áldásban részesüljön és egyszerre csak, általános megrökönyödéssel, miközben a pápa ablakát kinyitotta, a következő szavak voltak hallhatók: „Ejnye, de nagy huzat van itt!”

Egy általános kihallgatás alkalmával a pápának egy brit csoport-hoz angol nyelven kellett beszélnie, amiben nem nagyon volt jártos. Jól-rosszul szólt egy-két szót, majd egészen belezavarodott, úgy-hogy egy angolul jól beszélő prelátust kellett fölkérnie tolmácsul, hogy kérjen bocsánatot az angoloktól és mondja meg nekik, hogy a legközelebb már jobban fog angolul beszélni. Majd, mivel azt hitte, hogy a mikrofonok el vannak zárva, a szomszédjához ezeket a szavakat intézte: „Azt ugyan várhatják, míg én megtanulok angolul!” Mindazonáltal mégis ráadta fejét az angol nyelv tanulására.

„NEM VAGYUNK ROSSZMÁJÚAK”

„Én nem annyira az elvek, hanem inkább a gyakorlat és az egyensúly embere vagyok.”*

„Mi, hála Istennek, sem rosszmájúak, sem idegbajosak nem vagyunk. Éppen ezért szeretjük a társaságot és szívesen tartózkodunk az emberek között.”

SZÉP KOR

„60 év a legszebb kor! Mivel az ember jó egészség, gazdag tapasztalat és érett ítélőképesség birtokában a dolgokat sokkal világosabban, nagyobb megértéssel és derűlátással szemléli és bírálja el.”

„Mily nagy vigasztalásul szolgál az embernek a tömegekkel, hallgatóságával való kapcsolata!”

A PÁPA UDVARIASSÁGA

A pápa gépkocsija a vatikáni kertben haladva, elütötte a vatikáni rádiónál dolgozó egyik prelátust, aki — miután szerencsére semmi baja sem történt — a pápa autójához sietett, hogy bocsánatot kérjen gondatlanságáért, mire János pápa így válaszolt:

„Én kell, hogy bocsánatot kérjek Öntől, mert kis híja, hogy a kocsí alá nem került!”

* Gyakran előfordult, hogy János pápa még a legünnepélyesebb alkalmak-kor is elfelejtette használni, vagy tudatosan mellőzte a fejedelmi többséget.

„MINDEHHEZ NEM SOKAT ÉRTEK!”

A Mater et magistra kezdetű pápai enciklika, mint köztudomású, több hetes késéssel jelent csak meg, amit hivatalos részről azzal a kevésbé meggyőző magyarázattal okoltak meg, hogy az enciklika szövegének több idegen nyelvre való lefordítása a tervezettnél hosszabb időt vett igénybe. Illetékesek azonban tudni vélik, hogy a valóságos ok az volt, hogy az enciklika első megszövegezése nem nyerte meg minden vonatkozásban a pápa tetszését és ezért az egészet újra teljesen át kellett dolgozni XXIII. János következő utasításának megfelelően: „Hiszen ez túlságosan bonyolult! Híveim jól tudják, hogy én az ilyesmihez nem sokat értek. Rövidítsék le tehát a szöveget és fogalmazzák meg egyszerűbben, közérthetőbben, kerüljék a szakkifejezéseket és főképp az enciklikának sokkal konkrétabb jellegűnek kell lennie!”

„MILYEN ARCOT VÁGTAM VOLNA”

Amikor egy püspök a pápa jelenlétében kifejtette afeletti megütközését, hogy az Egyház feje nem vett részt a zsinat első ülészakán és azon személyesen nem ő elnökölt, XXIII. János ezt a magatartását így indokolta meg:

„Az én joghatóságom nem egyetemes. Egyébként is, ha ott lettem volna, önök valóban teljesen szabadnak érezték volna magukat? Mertek volna-e például tapsolni, amikor az elnök megakadályozta Ottaviani bíboros beavatkozását és beszédét félbeszakította? És ha ezt tényleg meg is merték volna tenni, bizonyára mindnyájan engem figyeltek volna, hogy milyen arcot vágok a dologhoz. Ugye, hogy igazam van?”

IV.

A PÁPA HUMORA

A PÁPAVÁLASZTÁS NEM SZÉPSÉGVersenY

Mikor János pápa meghallotta, hogy az utcán egy asszony, tömzsi alakján megütközve, így kiáltott fel: „Istenem, micsoda kövér!” – megfordult és így válaszolt neki: „Asszonyom, a pápaválasztás nem szépségverseny!”

TÉRDEPLÖK A FRANCIA AKADÉMIÁN

A Francia Katolikus Írószövetség nagy fogadást rendezett abból az alkalomból, hogy Daniel Ropsot a Francia Akadémia tagjává választották. Az ünnepi felköszöntők zárószavát Roncalli nuncius mondotta, amelyben kijelentette, hogy „ha ez tovább így folytatódik, akkor a Francia Akadémián a karosszékeket térdeplőkkel kell felcserélni”.

MURET-I TÁJSZÓLAS

Egy párizsi bankett alkalmával a pápai nuncius kedves, olaszos kiejtésű francia nyelven elmondott egy La Fontaine-mesét, amit udvariasan megtapsoltak. Majd Vincent Auriol odahajolt hozzá és az ő rettenetes muret-i tájszólásában a következőket jegyezte meg: „Ha jól értettem, amit elmondott, egy La Fontaine-mese volt?” Mire a nuncius szintén ugyanolyan kedvesen így vágott vissza: „Ami azt illeti, Elnök úr, nekem is nagy fáradságomba került, amíg az ön muret-i tájszólását megszoktam!”

A PELIKÁN

„Az Egyház olyan mint a pelikán... önzetlenül lemond saját dicsőségéről, hogy abban mások részesülhessenek.”

(Roncalli nuncius szavai egy új kardinálishoz, akivel közölte bíborossá való kinevezését, miközben ő maga nem kapta meg a bíbort, noha kinevezésére számítottak.)

„Ó, KEDVES JACQUELINE”

XXIII. János a Kennedy-házaspár fogadása előtt azon törte a fejét, hogy milyen megszólítás jár az Egyesült Államok elnöke feleségének és ebben a kérdésben ki is kérte a protokollügyekkel megbízott illetékes preláthus tanácsát, akinek véleménye szerint az USA elnökének hitvesét Elnöknének, vagy egyszerűen Madame-nak kell szólítani.

— Helyes — mondta a pápa. De, amikor belépett a fogadóterembe, ösztönösen kitérte karját és mosolyogva így szólt: „Isten hozta, kedves Jacqueline!”

ALIG A FELE

Egy Szentszékhez újonnan akkreditált diplomata, bemutatkozó látogatása alkalmával, megkérdezte a pápát, hogy hány személy dolgozik a Vatikánban? Mire XXIII. János pajkosan kacshintva, így válaszolt:

„Alig a fele!”

A TELEVÍZIÓ

Mikor János pápát megkérdezték, hogy mi a véleménye a televízióról, így felelt: „Igen jó véleménnyel vagyok róla. Azóta, hogy láttam, hogyan koronáztak pápává, igen nagy jelentőséget tulajdonítok a technika e vívmányának.”

ÉJSZAKAI KIRUCCANÁS

Miután többen kifogásolták, hogy János pápa napközben többször elhagyja a Vatikánt, a következőket jegyezte meg: „Ha egyeseknek nem tetszik, hogy napközben többször kijárok, úgy ezentúl éjszaka fogom ezt megtenni.”

HELYTARTÓ ÉS FŐNÖKNŐ

Amikor XXIII. János pápa váratlanul meglátogatta a szerzetesnők által vezetett római Szentlélek-kórházat és a főnöknő izgatottan oda-sietett és így mutatkozott be: „Szentatyám, én a Szentlélek főnöknője vagyok!” — ő így válaszolt: „Ez nagyon szép! Ön, Tisztelendő Főnöknő igen nagyra vitte, mert én csak Krisztus helytartója vagyok!”

TEGYEN ÚGY, MINT ÉN!

János pápa a következőket mondotta Chevalier prelátusnak, akit Mans püspökének, Grente bíborosnak, a Francia Akadémia tagjának, utódjául neveztek ki és aki elpanaszolta, hogy milyen nehéz lesz egy ilyen kiváló személyiséget pótolni:

— Azt hiszi, nekem könnyű? Mindenesetre egy jó tanáccsal szolgálhatok; tegyen úgy, mint én, ne akarja elődjét lemásolni, hanem igyekezzék mindenben másképpen, vagyis a maga sajátos, egyéni módján eljárni.”

TULAJDONKÉPPEN KI IS A PÁPA?

Egyik közvetlen munkatársáról, akinek szellemi képességeit igen nagyra becsülte, így nyilatkozott: „Igen sok eredeti elgondolása és ötlete van, úgyhogy néha felmerül bennem a kérdés, hogy tulajdonképpen ki is a pápa, ő vagy én? Mindenesetre én hagyom őt beszélni...”

V.

VÁLTOZATOS EPIZÓDOK

A SZÓRAKOZOTT NUNCIUS

1949 egyik estéjén, vacsoraidőben, Roncalli nuncius csengetést hall. Kissé meglepődik, és maga megy ajtót nyitni a kései vendégnek, aki nem más, mint Francisque Gay. A nuncius zavarban van és így mentegetődzik:

— Bocsánat, teljesen megfélemeztem, hogy meghívtam ma este vacsorára!

— Ami engem illet, úgy ez egyáltalában nem jelent semmit — feleli Francisque Gay —, hanem Excellenciád az UNRA vezetőit és ha jól tudom, egy brazil püspököt is meghívott ma estére.

— Ez rettenetes! És éppen ma, amikor a nővérem nincs itthon. Jöjjön, készítsünk gyorsan valamit a konyhában.

És amikor a püspök megérkezik, Francisque Gay, fehér szakálla alá kötenyt kötve, nyit neki ajtót. Majd az egymásután érkező vendégek mind a konyhában, a tűzhely körül foglalnak helyet, amelyen a nuncius kukoricakását főz nekik, miközben szóval tartja őket és így dicsekszik főztjével:

— Ugye, hogy ez a legjobb étel a világon? Nálunk a puliszkát az „Ür eledelének” nevezik, mert minden házban, még a legszegényebben is, mindig akad egy kis kukoricaliszt és olaj.

*

XXIII. János elmesélte, hogy pápaságának első hónapjaiban éjszaka gyakran felriadt álmából és azt hitte, hogy még mindig bíboros s valamiféle nehéz problémán gondolkodott. Ilyenkor azt szokta mondani: — „No, majd megbeszélem a pápával!” Közben azonban eszébe jutott, hogy hiszen már ő a pápa. S ilyenkor hozzátette: „Hát akkor magával az Úr Jézussal fogom megbeszélni!”

ELTÜNT A PÁPA

Castel Gandolfóban — a pápa nyaralóhelyén — egy reggel 6 óra-kor Capovilla prelátus, a pápa titkára, kopog XXIII. János lakosztá-lyának ajtaján, de semmi választ sem kap, majd elmegy a kápolná-ba, de ott sem találja a pápát. Többeket felhív telefonon, hogy ér-deklődjék, nem látták-e a Szentatyát, de mindegyiküktől nemleges választ kap, majd riasztja a Castel Gandolfóban tartózkodó bíboro-sokat, a Vatikánt, a pápai csendőrséget és a svájci gárdát. Megindul a nyomozás, de az sem vezet eredményre. Már éppen az olasz rend-őrséget akarják értesíteni, de Canali bíboros azt ajánlja, hogy várja-nak még egy kicsit, nehogy feleslegesen pánikot keltsenek. Végül egy svájci gárdista rátalál a pápára, aki a kert egyik bozótjában nyu-godtan olvas és amikor meglátja a nagy tömeget, amelyet keresésére mozgósítottak, így mentegetőzik: „Oly szép volt a hajnal és nem voltunk álmosak. Nem akartunk senkit sem zavarni, így hát csend-ben felöltöztünk és egy szép sétát tettünk . . .”

A PÁPA KIOKTATJA FÖLDIJEIT

Amikor XXIII. János egy bergamói zarándokcsoportot fogadott, egy Sotto il Monte-i tekintélyes polgár a következő szavakkal fordult hozzá: „Szentséged szülőfaluja meglehetősen elmaradott. És ezért azok, akik oda elzarándokolnak, nem valami jól érzik magukat. Így pl. nincsenek aszfaltos útjaink. Úgy hisszük, elég volna, ha Szentsé-ged az illetékes helyen csak egyetlen szót is szólna érdekünkben.” Mire a pápa mosolyogva a következőképpen válaszolt: „Amint jól tudják, e világon két hatalom van: Isten és a császár. Igen kívána-tos, hogy e kettő a legszorosabban együttműködjék és ennek én ma-gam örülnék a legjobban. De, hogy a „do ut des” (Adok, hogy adj) gyakorlatát kövessük, azt egy pápa semmiképpen sem helyeselheti.”

*

Amikor a pápa fogadta azokat az újságírókat, akik De Gaulle római látogatása alkalmával sereglettek össze az Örök Városba, egy sajtótudósító nyilatkozatot kért XXIII. János pápától a francia köz-társasági elnökkel való tárgyalásairól. A Szentatya a következőkép-pen oktatta ki a kíváncsiskodó újságírót: „Fiatalember, ön bizonyára újonc még a szakmájában, ha nem tudja, hogy a pápát nem szokták meginterjúvolni. Hanem ő az, aki kérdez! . . .”

Azonban a kihallgatás befejeztével János pápa, hogy a fiatal újságíró megkímélje társai bosszantásától, egy ideig szívélyesen elbeszélgetett vele.

A PÁPA KIJÖN A SODRÁBÓL

Azt a túlzottan udvarias olasz újságíró, aki térdénállva hallgatta a Szentatya utasításait, János pápa felszólította, hogy álljon már fel és foglaljon helyet. A túlbuzgó újságíró azonban még erre sem volt hajlandó felcsemelkedni s ezt a következőképpen okolta meg:

— Szentséges Atyám, én szívesen térdelek, mert már megszoktam ezt a helyzetet, XII. Pius szavait ugyanis mindig térdénállva hallgattam meg.

— A térdelés igen alkalmas arra — válaszolta a pápa —, hogy imádkozzunk, azonban semmi esetre sem arra, hogy dolgozzunk...

Mivel az újságíró még erre sem volt hajlandó felállni, XXIII. János igen keményen rászólt:

„De hát álljon már fel végre, mert ha nem, úgy én kelek fel és faképnél hagyom!”

*

János pápa görögországi apostoli delegátus korában, az első háborús év után borzalmas éhínség pusztított Athénban, úgyhogy a főváros utcáiról százával szedték fel az éhínség áldozatainak holttestét. Egyik napon Leibel kapucinus atya, aki az éhezők megsegítésére segélyakciót szervezett, felháborodással jelentette Roncalli apostoli delegátusnak, hogy egy athéni kereskedő csillagászati összegekért lisztet és száraz főzeléket árusít. Mire Roncalli prelátus titkárával együtt felfeszítette a lelketlen üzérkedő raktárait, sőt még attól sem riadt vissza, hogy testi fenyítéket helyezzen kilátásba, hogy ily módon kényszerítse a lelkiismeretlen árdrágítót, hogy az élelmiszereket becsületos áron adja el.

VI.

JÁNOS PÁPA ÉLETELVEI

Püspöki jelmondatául ezt választotta: „Engedelmesség és béke!”, amiről azt szokta mondani: „Ez az én sikereimnek titka!”

*

Mindent meghallgatni, sokat felejtetni és egy keveset javítani!

*

Gutta cavat lapidem. (A csöpp kivájja a sziklát.)

*

Az idő mindent megérlel.

Legyen mindig kellő önbizalmunk, sose féljünk a problémákkal szembenézni és mindenki iránt úgy viselkedjünk, hogy szégyent ne valljunk.

*

A szükséges dolgokban egységre, a kevésbé szükségesekben szabadságra, és mindenben szeretetre törekedjünk.

*

Adjuk oda mindenünket, azonban anélkül, hogy ezért bármit is elvárjunk.

VII.

ÉVA LÁNYAI

EGY VELENCEI FIATAL LÁNY SZOMORÚ TÖRTÉNETE

XXIII. Jánost az emberek sorsa jobban érdekelte, mint az elvont eszmék. Felebarátainak öröme és bánata iránt tanúsított figyelme és megértése közmondásossá vált. Ezt szolgálta kitűnő emlékezőtehetsége.

Velencei érseksége idején megtudta, hogy az egyházmegyéjéhez tartozó egyik fiatal leány beleszeretett egy francia fiatalemberbe, akivel a nyáron a Lidón ismerkedett meg. A fiú anélkül távozott, hogy a címét megadta volna és a lány hiába várta szerelmese levelét, míg azután végül bánatába belebetegedett. Mire az érsek írt az egyik ismerős francia cserkész-lelkésznek, hogy nyomozza ki „a szóke és kék szemű” fiatalember hollétét, akinek sikerült is nyomára akadni, sajnos azonban kiderült, hogy az illető már egy más lánnyal volt eljegyezve.

JAVÍTHATATLAN FECSEGŐK

Egy kihallgatás alkalmával, amikor a pápa az Actio Catholica női munkatársait fogadta, azok még XXIII. János megjelenésére sem hagyták abba a fecsegést, mire a pápa így feddte meg őket: „Amint látom, Éva leányai közé érkeztem, akik nem képesek nyelvüket megfékezni. Mégis megkísérlem, hogy én is szóhoz juthassak.” És amikor még ez sem volt elég arra, hogy a lányok fecsegésüket abbahagyják, így folytatta: „Ha nem lesztek azonnal csendben, úgy kénytelen leszek tüstént megáldani benneteket és lakosztályomba visszavonulni.”

*

Egy kültelki, munkások-lakta egyházközségben XXIII. János a következő módon magyarázta „Jézus megtalálását a templomban”: „József egy szót sem szólt, hiszen ő férfi volt. Mária azonban mindent elmondott, tekintve, hogy ő nő és a nők mindig sokkal beszédesebbek.”

AZ ALMA

Franciaországi pápai nuncius korában a későbbi János pápa, aki egy banketton történetesen egy mélyen kivágott estélyi ruhás nagyvilági hölgy mellett foglalt helyet, kivett a gyümölcsös tálból egy almát és előzékenyen odanyújtotta szomszédnőjének. Amikor az erre meghökkent, a nuncius a következőket jegyezte meg: „Asszonyom, fogadja csak el ezt az almát, hiszen Éva is csak akkor vette észre, hogy meztelen, miután az almát megette!”

*

Roncalli nunciust egyszer valaki megkérdezte, hogy nem kellemtelen-e neki, ha olyan hivatalos díszbédeken kell résztvennie, amelyeken mélyen kivágott estélyi ruhás hölgyek vannak jelen, mert hiszen ezen egyesek nyilván megbotránkozhatnak. Mire a nuncius teljes lelki nyugalommal a következőket válaszolta: „Itt egyáltalában nem lehet szó botrányról, mert ha egy banketton egy kivágott estélyi ruhás hölgy van jelen, úgy minden szem nem óréa, hanem az apostoli nunciusra szegeződik.”

VIII.

A TEREMTÉS FENSÉGES TEMPLOMA

A TEREMTÉS FENSÉGES TEMPLOMA

Mindaz, ami a természettel kapcsolatos, így a föld, a tenger, állat, virág mélységesen meghatotta ezt a parasztfiút, aki egész ifjúságát falun töltötte.

Serdülőfiú korában különös szenvedéllyel viseltetett a kutyák iránt. Majd egy növénygyűjteményt állított össze. Mint kispap, a nyári vakáció alatt, 48 óra hosszát is elbarangolt otthonról és senki sem ütközött meg azon, hogy hazatérve ruhája csupa csata volt, haja pedig tele tüskével, falevéllal és hogy reverendáját kék inggel és egy ütött-kopott bársonynadrággal cserélte fel.

*

Szófiai nuncius korában gyakran meglátogatta a világhírű Rózsák völgyét, Törökországban pedig előszeretettel kereste fel a Ghasi-i pompás díszkerteket. Majd Párizsban szerelmese lett a Bagatelle-i park virágkiállításainak. Meillard, a hírneves virágnemesítő, mindig bemutatta a nunciushoz legújabbban kikísérletezett rózsafajtáit.

Velencei pátriárka korában pedig egy Cividavale-i kirándulás alkalmával felfedezett egy elhagyatott szép kis kápolnát, ahol órákat töltött, hogy a kecses oszlopok maradványait lerajzolja. És amikor titkára ezen megütközve figyelmezteti, hogy milyen rengeteg munka vár otthon reá, így vág vissza: „Hát nem látja, hogy ez milyen szép?”

*

Párizsi nuncius korában a későbbi XXIII. János pápa nagyon szeretett, még a legjelentéktlenebb hivatalos látogatás ürügyén is, vidéken barangolni és hogy gyakori kiruccanásait mentegesse, amelyeket XII. Pius kifejezetten helytelenített, s azt kívánta, hogy többet tartózkodjék párizsi székhelyén — azt szokta volt mondogatni, hogy Franciaország megismeréséhez a plébániák kertjének megtekintése szintén jelentősen hozzájárul.

*

„Csend és béke! Mily nagy a különbség e béke és nyugalom, valamint Párizs szüntelen zaja és hajszája között! Itt megnyugszik a lelkem. Az ablakon kitekintve, amelyen keresztül velem együtt bizonyára számos prelátus figyelte e kis tó tegnap esti és éjszakai háborgását, megállapítottam, hogy a hullámmás mára teljesen elcsendesült és oly jó így, társaimmal együtt, elmerengeni e rövid élet és az Egyház szolgálatában eltöltött életpálya háborgásain.”

(Roncalli nuncius naplójegyzete, amit 1948-ban az Hautecombe-i bencés apátságban végzett lelkipázkorlata alkalmával vetett papírra)

*

Miután XXIII. János pápa lett, továbbra is folytatta, a lehetőségeknek megfelelően, — de sajnos igen ritkán a saját kedvtelésére — ezeket a világ zajától távoli kiruccanásait. Ilyenkor, hogy senki fel ne ismerje, egyszerű fekete reverendában egyedül kelt útra, miközben breviáriumát imádkozta.

Több ízben hosszabb utazást tett Olaszországban és külföldön, így több mint tíz alkalommal járt Lourdes-ban.

Röviddel halála előtt ezeket írta naplójába:

„Mély meghatottsággal gondolok lorettói és assisi utazásaimra . . . úgy szeretnék még Monte Cassinóba is ellátogatni, de ki tudja, hogy eljutok-e még oda . . . ?”

*

Amikor a vatikáni kertben sétálgatva, a kertészekkel találkozott, így szólította meg őket: „Mily szép foglalkozást űztek, gyermekeim!”

A tenger láttán ily himnikus szavak tolultak ajkára: „Itt minden a Teremtő és fenséges alkotása szépségének dicsőségét zengi!”

*

„Isten azért teremtette az árnyékot, hogy a fény ragyogása mindinkább érvényre jusson.”

*

„A paraszti munka méltóságát az adja meg, hogy a földműves nép a Teremtő fenséges templomában él és állandóan szoros kapcsolatban áll az állatok csodálatos világával, amelynek jelenségei

kimeríthetetlenek, törvényei pedig megingathatatlanok és így folytonosan a teremtő Isten gondviselő jóságára utalnak.”

*

Amikor megkérdezték, mit szándékozik tenni, ha a zsinat befejeződött, így válaszolt: „Elmegyek fivéreimhez, hogy egy napig együtt dolgozhassam velük a mezőn, vagy a szántóföldeken.”

A PÁPA ÉS AZ OROSZLÁN

Egy vándorcirkusz meglátogatásakor János pápának igen megtetszett egy bájos kis oroszláncölök s megkérdezte, hogy hívják. „Dolly” – hangzott a válasz. Majd hosszasan megcirógatva Dolly fejét, így szólt hozzá: „Remélem jól fogod magad érezni Olaszországban. Mi itt hozzá vagyunk szokva Szt. Márk oroszlánjának szelíd-ségéhez.”

AZ ÉRTÉKES KROKODILBŐR

Az 1958-as nemzetközi filmfesztivál alkalmából kiadott pásztorlevelében a következőket írta:

„Én nem kívánom, hogy a turisták Olaszországban bundát és gyapjúruhát viseljenek, nyugodtan hordhatják könnyű, szellős és olcsó amerikai selyemöltözékeiket. Másrészt azonban Olaszország mégsem az egyenlítő mellett fekszik, márpedig még ott sem szokták az oroszlánok bundáját és a krokodilok értékes bőruket levetni.”

IX.

„BOLDOGOK A SZEGÉNYEK”

A GAZDAGSÁG RABJA

„Szegény sorból, Sotto Il Monte jelentéktelen kis falujából jöttem és sosem kívántam szülőföldemtől elszakadni. Mily nagy kegyelme az Úrnak, hogy boldog és független szegénységgel áldott meg. Abban a tudatban szeretnék meghalni, hogy semmit sem mondhatok a magaménak. Mindazonáltal a szegénység súlyos terhet is jelentett számomra, különösen, amikor nem tudtam enyéimet anyagilag támogatni, akik pedig nagy szegénységben éltek, vagy azokat a szük-

séget szenvedő paptársaimat, akik rászorultak volna segítségemre. Emiatt azonban sosem panaszkodtam, mert boldogok a szegények — mondotta az Úr!”

*

„Igaza volt Giuseppinónak, amikor bátyjának, a pápának, azt mondta, hogy »hiszen te a gazdagság és pompa foglya vagy, aki nem teheti szabadon azt, amit akar.«”

A LELKI NEMESSÉG IGAZI FORRÁSA

„Jól tudom, hogy nem csekély önmehtagadásotokba kerül, ha hallanotok kell az emberek ilyen és hasonló zagyva fecsegését: hiszen ezeknek a pápa a testvérük, akire mindenki tisztelettel néz fel, ő azonban tétlenül nézi, hogy rokonai ily szerény körülmények között élnek és semmit sem tesz meg annak érdekében, hogy társadalmi és anyagi helyzetükön javítson.”

*

„A pápa kötelessége nem az, hogy rokonait gazdaggá tegye, hanem hogy őket, szükségleteikhez mérten, anyagilag támogassa és ez lesz az, ami János pápa és a Roncalli család legnagyobb becsületére fog válni. Szeretném, ha halálomkor nekem is ugyanazzal az elismeréssel adóznának, mint X. Piusnak, akiről azt mondtották, hogy »Szegénynek született és szegényként is halt meg!«”

(A fenti két idézet XXIII. Jánosnak a Roncalli család számára írt lelki végrendeletéből való)

„A jólét látszata mögött gyakran a szegénység tüskéi rejlenek. Alázatos szívvel megköszönöm Istennek a szegénység nagy kegyelmét, amire fiatal koromban, mint Jézus Szíve szerinti pap, lélekben elköteleztem magam és a tényleges szegénység adományát, ami segítségemre volt abban, hogy soha semmit, se rangot, se állást, se pénzt, se hatalmat, se előnyöket ne hajhásszak, sem a magam, sem pedig barátaim számára.”

„Sohasem kellett pirulnom egyszerű és szerény vérrokonaim miatt és éppen ez az, ami számunkra az igazi nemesség jogcímét megadja. Időnként, végső szükség esetén, anyagilag támogattam őket, mint ahogy az egyik szegény segít a másikon, ezzel azonban sohasem fosztottam meg őket legnagyobb boldogságuktól és örömuiktól: szegénységüktől.”

(Az 1954-ben kelt végrendeletéből)

ASSISIBEN

Egy újságíró, aki résztvett a zsinat megkezdése előtt rendezett assisi zárándoklaton, a következőket jegyezte fel:

„Még ma is magam előtt látom János pápát, amint jellegzetes imbolygó, lassú léptekkel a hivatalos személyiségek fényesen felcicmázott menetétől kissé elkülönülve, halad a kegytemplom felé, majd egyedül, mintegy mindenkitől elhagyatva, megy fel az oltár lépcsőfokain. Mikor pedig megáldja a lelkes tömeget, alakja végtelenül törékenynek és sajnálatra méltónak tűnik nekem. Ritkán éreztem még meg ily világosan, mint itt, Assisiben, hogy milyen semmi és szánsalomra méltó az ember az Isten színe előtt.”

(Francis Mayor)

A SZEGÉNYEK EGYHÁZA

Az Egyház evangéliumi szegénysége XXIII. János uralkodásának egyik vezérlő gondolata volt. János pápa azt akarta, hogy a szegények jól érezzék magukat annak a Jézus Krisztusnak Egyházában, Aki a szegények legszegényebbje volt. És éppen ezért nem szűnt meg a zsinati atyákat arra buzdítani, hogy tegyenek kezdeményező lépéseket az Egyház evangéliumi szegénységének megvalósítása érdekében. 1962. szeptember 11-i beszédében az Apostolok Cselekedeteiből Szt. Péternek ezeket a szavait idézte: „Sem aranyom, sem ezüstöm nincsen, de mindenemet, amim van, neked adom.”

X.

A VILÁG ÚGYNEVEZETT „NAGYJAI”

„Olyan méltóságot kaptam, amit nem érdemeltem meg és az egyházi rend folytán olyan hatalommal rendelkezem, amit sajnos még oly mértékben sem gyakorolhatok, mint egy egyszerű felszentelt pap; ritkán nyílik alkalmam arra, hogy szentbeszédeket mond hassak, vagy lelki tanítást adhassak, úgyszólván sosem gyóntatok, mert egész nap mással vagyok elfoglalva, jelenleg pl. egy szép palotában az írógépem mellett ülök, vagy unalmas beszélgetéseket kell folytatnom, számos nehézséggel kell megküzdenem, tövises úton járok, olyan emberek között, akik ugyan Jézus Krisztushoz tartoznak és jog szerint a katolikus anyaszentegyház tagjai, de fogalmuk sincs Jézusról és még kevésbé arról, hogy mi is az a senus, ecclesiae,

az egyházas érzés. Folytonosan az evilág ún. nagyjával kell közlekednem, akik azonban, ami a természetfeletti világot illeti, igen kisstílú szellemek."

(János pápának szófiai nuncius korában mondott szavai)

„Hogy megismerkedhessünk, ma meghívtam a svájci gárda újoncait egy pohár borra."

*

„Ma délelőtt bíborosokat, hercegeket és a kormány néhány tekintélyes tagját kell fogadnom, délutánomat azonban egyszerű emberek között akarom eltölteni, akiknek rangját emberi méltóságuk és istenfiúságuk adja meg."

(XXIII. Jánosnak Maieno Romeóhoz, a JOC – Kezretény Munkásifjúsági Mozgalom – volt nemzetközi elnökéhez intézett szavai.)

XI.

EVILÁGI HIÁBAVALÓSÁGOK

A LEGNEVETSÉGESEBB TEREMTMÉNYEK

„Mi a mennyei dicsőségért teremtettünk. Ha Isten megengedte, hogy itt a földön is némi tiszteletben részesüljünk, úgy ennek vajmi kevés értéke van és hamarosan elenyészik, ha nem Istentől való. Ha ellenben az Úr úgy rendelkezett, hogy életünk értéke, célja és értelme Benne teljesen elrejtve maradjon, úgy nevetséges dolog, ha más egyébre törekszünk. A nagyravágók és törtetőők a világ legnevetségesebb teremtményei."

EGY ÚJDONSÚLT PRELÁTUSHOZ

„Ahogy előrehaladunk a korban, egyre inkább elhalványul előttünk a rangfokozatok jelentősége az Üdvözítőnek és Egyházának szentelt papi élet értékei mellett. A splendor animarum (a lelkek szolgálatának értéke) messze felülmúlja a honor vestiumot (a ruha és a kitüntetések dicsőségét). Mindazonáltal e kettő összhangba hozható, csak tudjuk anélkül alázattal elfogadni és felhasználni, hogy

túlzottan megalázkodnánk. A teljes hivatástudattal viselt egyházi rang mindenki, a paptársak és Isten népe, épülését és javát szolgálja.”

*

„Maradjatok csak alázatosak, mint ahogy én is arra törekszem és éppen ezért nem vezetlek félre Benneteket hízelgéssel és ostoba evilági fecsegésekkel. A világ a pénzt és a gyönyört hajhássza és arra törekszik, hogy másokat leigázzon, mégha kell, a hatalommal való visszaélés árán is.”

(A Roncalliakhoz írt lelki végrendeletéből)

KELLEMETLEN OLTÁRTESTVÉREK

Egyes „oltártestvéreinek” kellemetlenkedései, gőgje és teljesen evilági, minden természetfelettséget nélkülöző magatartása sok szomorúságot okozott János pápának, aki éppen ezekben a hibákban látta az Egyház sok bajának és sikertelenségének legmélyebb okát. 1963. február 19-én a következő szavakat intézte az olasz papsághoz:

„Ó, mily nehéz néha egyes oltártestvéreket elviselni, akik minduntalan a lelkipásztori munka külsőségeiről tudnak csak beszélni és akik nem képesek megfékezni a címek, rangok és kinevezések utáni, sokszor nehezen leplezhető, szerénytelen és olthatatlan vágyukat és törekvésüket, akik mindenről lekicsinylően nyilatkoznak és így maguk készítik elő sivár és nyűgös öregségük idő előtti bekövetkezését.”

XII.

A HÁBORÚ A LEGNAGYOBB ELLENTMONDÁS

PACEM IN TERRIS

„A háborús hírek mindig igen fájdalmasak. A háború oly borzalmas tömegmészárlást jelentene, ami mindenkire rettenetes csapást mérne. De különösen az anyákra, a hitvesekre és az ártatlan gyermekekre! Ó, mily mérhetetlen fájdalom és szenvedés zúdulna az emberiségre, ha a háború kitörne!”

*

„A háború az emberiség mérhetetlen veszedelme. A keresztény ember számára, aki hisz Jézus Krisztusban és az ő evangéliumában, ez a legnagyobb gonosztett és ellentmondás.”

(1940)

Sosem tudom elfelejteni annak az osztrák katonának fájdalmas üvöltését, akinek mellét az első világháborúban bajonettel felszakitották és akit a caporettoi tábori kórházba szállítottak, ahol én akkor egészségügyi szolgálatot teljesíttem. Ez az emlékkép igen élénken megmaradt bennem, különösen, amikor a *Pacem in terris* enciklikán dolgoztam.

*

A *Pacem in terris* enciklika kétségtelenül élénk visszhangot keltett. Én ebben a körlevélben csak annak a szerény eszményképemnek akartam kifejezést adni, amit egész életemben igyekeztem megvalósítani, és amit Kempis „Krisztus követése”-ből merítettem: „*De bono homine pacifico*” (II. 2. *A jóakaratú, békeszerető emberről* szóló fejezet).

„A világ mintha felébredt volna álmából. Az evangélium magasztos tanítása, úgy látszik, lépésről lépésre mégiscsak megtalálja az emberek lelkiismeretéhez vezető utat.”

(János pápa lelki naplójából)

XIII.

A KOMMUNISTÁK

„Azt szokták mondani, hogy a kommunisták a mi ellenségeink, márpedig az Egyház senkit sem tekint ellenségének.”

*

Amikor XXIII. János fogadta Adzsubejt, Hruscsov vejét és annak feleségét, megkérdezte az asszonyt, hogy hány gyermeke van és mi a nevük.

— Nikita, Alexis és Iván — hangzott a kissé félénk válasz.

— Valóban szép nevek — kiáltott fel a pápa, majd megjegyezte, hogy Iván ugyanazt a nevet viseli, mint ő és hozzátette:

— Majd, ha hazatér, ölelje meg helyettem gyermekeit, de külö-

nösképpen druszámat, Ivánt, remélem a többiek nem fognak ezen megütközni.

Majd Adzsubejhez fordulva — amint arról Monsignore Capovilla, a pápa titkára, tudósít — a biblia tereméstörténetére célozva, a következőket mondotta: „A teremtés első korszakát a fény jellemzi. Fiat lux. Legyen világosság! Mi is most a fény első korszakánál tartunk, az én szemem fénye találkozott az Őnével. Adj a Úristen, hogy a jóindulat mindenütt utat törjön és ez a mi közös utunk megnyerje az ő szent tetszését. Űgy legyen, Ámen!”

XIV.

AZ ELLENSÉG SZERETETE

Serrand A. Z. atya azt írta a szelíd és türelmes János pápáról, hogy kígyót melenget a keblén. XXIII. Jánosnak hosszú élete során sok megnemértést, gyanúsítást és rágalmat kellett környezete részéről elviselnie és mindezt általában panasz és zokszó nélkül tűrte. Az alázat szempontjából helyénvalónak és érdemszerzőnek tartotta, hogy keresztjét panasz nélkül hordozza.

„Mindaz amit mondanak, vagy írnak rólam, egyáltalában nem keserít el engem — írja lelki naplójában. — Hiszen mindez eltörpül amellet, amit az Istenfiának életében és a kereszten el kellett szenvednie.”

Majd egy más helyen ezt olvashatjuk naplójában:

„Továbbra is minden keserűség nélkül hallgatni akarok, mert biztos vagyok benne, hogy ez az önmegtagadásom egykor épületes példaul fog majd szolgálni.”

Néha azonban még János pápa türelme is elfogyott. Így pl. egy reggel fogadta egyik papbarátját, amint éppen befejezte azt a levelét, amit egy közismert bíborshoz írt és amit felolvasott neki. A bíboros — amint köztudomású volt — igen helytelenítette János pápa „baloldaliságát”. XXIII. János levelében, mint mindig, igen finom, de határozott formában szemére vetette igazságtalanságát és megnemértését. Hogy vajon ez a hirtelen felindultságában írt levele tényleg eljutott-e a címzetthez, azt egyedül az tudná megmondani.

*

A rossz nyelvek azzal vádolták János pápát, hogy ő az oka annak, hogy az olasz választásokon a kommunisták előretörték és ennek

bizonyítására idézték a Pacem in terris enciklikának azokat a helyeit, ahol XXIII. János a nemkeresztyényekkel való együttműködés mellett szállt síkra. Ez a szemrehányás különösen azért volt lesújtó, mivel a pápa ellenségei közül többen azt állították, hogy bár lényegében egyetértenek az enciklika tanításával, mégis igen elhibázottnak tartják, hogy a választások előtt, nem pedig utána jelent meg.

„Bizonyára a jószándék vezette őket” — jelentette ki róluk a pápa — s továbbra is imádkozom értük, sőt még jobban szeretem őket; egyébként is olyan a természetem, hogy mindent gyorsan el tudok felejtetni.”

A LEGNAGYOBB JÓ

Boris bolgár királyról, aki a reverzális ellenére mégis a görög-keleti templomban kereszteltette meg a fiát, XXIII. János a következőket mondotta: „Bár ő félrevezetett engem, mégis meg kell keresnem vele a békés együttélés lehetőségét... Remélem, hogy e rosszból egykor valami nagy jó fog származni. Milyen gyarló és esendő az ember! Ezért sokat kell imádkozni érte!”

XV.

A VÉSZHÍRNÖKÖK

FÜLSÉRTŐ NÉZETEK

A borúlátás, a kishitűség, a modern kor megvetése, a múlt ostoba visszakívánása láttán, életének egyik legjelentősebb napján, a II. vatikáni zsinat megnyitásakor, 1962. október 11-én, János pápa a kétezerháromszáz zsinati atya előtt különösen elragadtatta magát, amikor a következő beszédet mondotta, ami éles fogalmazása miatt az egész világot mehökkentette:

„Gyakran megtörténik, hogy pápai hivatásunk gyakorlása során igen fűlsértő nézetek hangzanak el azok részéről, akik — bár vallásos buzgalomtól áthatva, mégis igen igazságtalanul ítélik meg a dolgokat. Így pl. a jelenlegi társadalmi viszonyokban nem látnak mást, mint a baj és romlás forrását, továbbá azt állítják, hogy korunkat a múlt szükségképpen meghatározza és úgy viselkednek, mintha bizony a történelemnek, az élet tanítómesterének, semmi mondanivalója sem volna számunkra. Nyíltan meg kell mondanunk, hogy

egyáltalában nem értünk egyet ezekkel a vészíróknökkel, akik folytonosan csak katasztrófákkal ijesztgetik az emberiséget, mintha már elközelgett volna a világ vége.”

GYERMEKI HIT

XXIII. János egyszer ezekkel a megértő és kedves szavakkal jellemezte Ottaviani bíborost, ezt a szentéletű, önzetlen, puritán és buzgó főpapot, aki azonban erősen hajlamos az integrizmus túlsáira és féltő gonddal őrködik az egyházi tanítás tisztasága felett:

„Mélységesen csodálom Ottaviani bíborosnak gyermeki hitét.”

XVI.

ENGEDJÉTEK HOZZÁM A KISDEDEKET

ÖLELJÉTEK MEG NEVEMBEN ÖKET

„Ó, a gyermek mily nagy öröm, gazdagság és áldás!”

(A Roncalliak számára írt lelki végrendeletének befejező mondata)

*

„Ha hazatértek, öleljétek meg a nevemben gyermekeiteket és mondjátok meg, hogy ezt a pápa küldi nekik.”

(1962. okt. 11-én a rómaiakhoz intézet beszédéből)

A subiacói bencés apátság templomában a rendezőket megfedette, mert nem engedték a gyermekeket a padokra felállni, hogy jobban láthassák őt.

*

Egyszer megkérdezett egy gyereket, hogy mi a neve. Mire az így válaszolt: „Archangelo”. Erre a pápa tréfásan megjegyezte: „En csak Angelo vagyok!”

PÁPA VAGY RENDŐR

Pápaságának kezdetén, XXIII. János egy tízéves fiútól, akit Brunónak hívtak, a következő levelet kapta:

Kedves Pápa!

Nem tudom, hogy mi legyek, rendőr vagy pápa? Neked mi a véleményed erről?

A pápa erre a következő válaszlevelet írta:

Kedves kis Brunóm!

Ha a véleményemet akarod tudni pályaválasztásodra vonatkozólag, úgy én azt tanácsolom neked, hogy tanulj szorgalmasan, hogy rendőr lehess, mert senki sem válhatik azzá megfelelő előképzettség nélkül. Ami pedig a pápaságot illeti, arról még később is dönthetsz, pápa ugyanis bárki lehet, amint azt az én esetem is bizonyítja. Ha Rómába jössz, feltétlenül keress fel, mert igen örülnék, ha mindezt személyesen is megbeszélhetném veled.

A KIS VILÁGTALAN

XXIII. János a janicolói Gyermekek Jézus-kórház kórtermeiben ágyról ágyra járt, hogy a kis betegeket meglátogathassa. Kedvesen reájuk mosolygott és ők visszamosolyogtak. Többen így hívták őt betegágyukhoz: János pápa, gyere ide! Vagy pedig egészen egyszerűen, csak így: János! János! Majd a Szentatya megállt a kis Angelo ágyánál és így szólította meg: „Lám, téged is Angelónak hívnak. Azelőtt nekem is ez volt a nevem”, és amikor újra megállt a kis Carmine Lemma ágya előtt, aki agyhártyagyulladás következtében megvakult, nem tudott a könnyeinek parancsolni.

„Tudom, hogy te vagy a pápa — mondotta a vak gyermek — még ha nem is látlak” — és végtelen szomorúság tükröződött az arcán. A pápa leült a kis világtalan ágya szélére és hosszan cirógatta a fejét.

(Georges Huber feljegyzése nyomán)

XVII.

A SZENT SZABADSÁG

ISTEN GYERMEKEI

Amikor János pápa a zsinatra Rómába érkezett kanadai püspököket fogadta, megkérdezte tőlük: „Azt hiszitek, hogy csak azért hívtalak meg benneteket, hogy itt a szerzetesekkel zsoltárokat zengedeztetek?”

*

Majd egy másik alkalommal a zsinati atyákat így buzdította: „Bátran beszéljetek, szóljatok hozzá, terjesszék elő javaslataitokat!”

Vagy pedig: „Ha már minden püspök együtt lesz, majd meglátjátok, hogy milyen nagy dolgok fognak itt történni!”

*

„A zsinat első ülészakán elhangzott gondviselészerű viták jelentősen hozzájárultak az igazság tisztázásához és az egész világ előtt bebizonyították, hogy az Egyházban Isten gyermekei szent szabadsággal rendelkeznek.”

(A zsinat első ülészakájának záróbeszédéből)

*

„Testvéreim! Álljunk ellen a gyűlölet kísértésének és tartsunk ki hűen a szeretet, a béke és szelídség mellett! Mert csak így építhetünk és építhetjük újjá, ami rombadőlt, valamint csak ily módon lehetséges az emberi haladás törvényének tiszteletbentartását biztosítani. Ez a szabadság győzelmének záloga és a valódi egyéni és közösségi jólét forrása.”

(Az algériai néphez, 1950)

EGY SAJNÁLATOS „MEGINTÉS”

A szabadság és az emberi személyiség iránti mélységes tisztelete János pápát nem tette hajlamossá arra, hogy kiátkozásokat és büntetéseket alkalmazzon. Közismert tény, hogy XXIII. János nem rokonszenvezett a Szent Officium egyes tagjainak magatartásával,

akik mindenütt eretnekséget szimatolnak és azt hiszik, hogy az indexre-tétel és egyéb büntető rendelkezés alkalmas az egyházi tanítás tisztaságának megőrzésére.

„Az emberi cselekvés szabadságának tiszteletbentartása — írta XXIII. János pápa 1940-ben lelki naplójában — a legjobb eszköze annak, hogy az embereket jóakaratúvá, alázatossá és a jótanács elfogadására készségekké tegyük.”

Néhány nappal azután, hogy a Szent Officium jónak látta Teilhard de Chardint megintésben részesíteni, XXIII. János — bár akkoriban még nem értékelte e nagy jezsuita tudós¹ tanításait — nem riadt vissza attól, hogy egy kihallgatás alkalmával, nyíltan ki ne mondja, hogy ezt az eljárást sajnálatosnak tartja. E nyilatkozatát számos helyen kitörő örömmel fogadták és ez a Szent Officiumot, amelynek maga a pápa a feje, nagy zavarba hozta.²

XVIII.

HELYES ÉS HELYTELEN TEOLÓGIA

ÖN NEM TEOLÓGUS? NO, HÁL' ISTENNEK!

— Ön teológus? — tette fel a kérdést a pápa egyik nemkatolikus tekintélyes egyházi személyiségnek.

— Nem, Szentséges Atyám! — felelte az illető kissé zavartan.

— Nahát ez egyszerű! Hála Istennek! Mert én sem vagyok az, mint ahogy azt egyesek joggal feltételeznék. Hiszen maga is tudhatja, hogy mennyi bajt okoztak a szakteológusok körmönfont spekulációikkal, önteltségükkel, egyoldalúságukkal és makacsságukkal az Egyháznak!

*

¹ Roncalli párizsi nuncius egyszer Pater Rouquette-nek a következőket mondotta: „Nem tudom, miért nem elégszik meg ez a Teilhard de Chardin a katekizmus és az Egyház szociális irányelveinek tanításával, ahelyett, hogy ilyen kényes problémákat feszegetne.” (Lásd az Etudes 1963. július–augusztusi számát.)

² A monitumokat (intéseket), továbbá az egyszerű figyelmeztetéseket és mindazokat az egyházi tanítás tisztaságát védő büntető rendszabályokat, amelyek nem járnak indexretétellel, kibocsátásuk előtt nem kell felterjeszteni a pápának jóváhagyásra, hanem azok fogantatásáról a Szent Officium a saját hatáskörében dönt.

Azonban János pápa e szavait nem szabad az egészről kiragadva, szóról szóra értelmezni, amint azt egy lelkipályakörleta alkalmával 1961-ben írt naplójegyzete is bizonyítja:

„Ebben a hónapban különös nagy tisztelettel és meleg érdeklődéssel tekintek fel Nagy Szent Leó és III. Ince pápák kimagasló alakjára, akiknek írásaival sajnos oly kevés egyházi személy foglalkozik, pedig teológiai és lelkipásztori tanításuk annyira gazdag és értékes, hogy a mai ember is sokat tanulhat belőle. Én magam is sokat merítetek a szent tudományosság és finom költőiség ez értékes forrásaiból.”

AZ IRGALOM KÖNNYEI

Hogy a pápa mennyire nem kedvelte a rossz teológusokat, azt már láttuk. De még kevésbé szerette az elítéléseket és kiközösítéseket. „Az Egyház manapság – mondotta zsinati megnyitó beszédében – a szigorúság helyett inkább az irgalom eszközeit alkalmazza.”

30 CENTIMÉTER BÜNTETŐRENDELKEZÉS

XXIII. János, miután elolvasta egyik zsinati szkéma tervezetét, amely különösen a modern teológusok és bibliakutatók tanaival szemben foglalt állást, elrendelte, hogy kitételeit enyhíteni kell és egyik bizalmasának a következőket jegyezte meg: „Nézze csak, ebben a szkémában az elítélések és büntetőrendelkezők 30 centimétert tesznek ki.”

XIX.

A ZSINAT FRISS LEVEGŐJE

A ZSINAT FRISS LEVEGŐJE

„Anélkül, hogy előtte bármikor is gondoltam volna rá, államtitkárommal való első találkozásom alkalmával, 1959. január 20-án vettem fel először a II. vatikáni zsinat és az egyházmegyei szinódus összehívásának, valamint az egyházi jogi törvénykönyv átdolgozásának gondolatát, ami azelőtt még sohasem jutott eszembe... és így érthető, hogy az első, aki ezen megütközött, nem volt más, mint saját magam, mivel senki sem indítványozott nekem ilyesmit. Az érdekes azonban az, hogy később e terv közvetlen és folyamatos kibontakozása és kiérlelődése egészen természetesnek és magától-

értetődőnek tűnt fel nekem. A három évig tartó előkészület után mindazonáltal eljutottunk e szent feladat megvalósításához.”

*

„A zsinat gondolata nem úgy érett ki bennem, mint hosszú elmélkedés és megfontolások sorozatának gyümölcse, hanem úgy, mint amikor a virág tavasszal hirtelen kinyílik.”

A SZENT HEGY

„A zsinat összehívásának sugallatát — és erre Isten a tanúm — szívem egyszerűségével fogadtam. De vajon megérem-e a zsinat befejezését? Ha nem, akkor is áldott legyen az Úr szent neve, mert a mennyben — ahová azt remélem, sőt biztos vagyok benne, eljuthatok — Isten végtelen irgalma bizonyára meg fogja engedni, hogy megláthassam majd örvendetes befejezését.”

(János pápa lelki naplójából)

*

Egyik kuriális bíborosnak, akinek véleménye szerint teljesen lehetetlen, hogy a zsinatot 1963 előtt meg lehessen kezdeni, János pápa így válaszolt: „Már pedig 1962-re feltétlenül össze fogjuk hívni!”

LERÁZZUK A CSÁSZÁRI PORT

Hogy mit várt XXIII. János a zsinattól, azt bőszeges nyilatkozataiban számos alkalommal kifejtette. De talán legszemléletesebben, szinte szentferenci egyszerűséggel, e bonyolult kérdésről akkor nyilatkozott, amikor jelképesen az ablakhoz ment és úgy tett, mintha azt ki akarná tární, miközben a következőket mondotta: „A zsinattól azt várom, hogy friss levegő áradjon be az Egyházba.”

„Le kell már végre rázni a császári idők porát, ami Szent Péter trónjára Nagy Konstantin óta lerakódott.”

(Egy nagykövethoz intézett szavai)

*

„Mindenütt, ahol római katolikusok vannak jelen, a kívülállók is meg kell érezniök azt az anyai szeretetet, ami az Egyház

lényege." „Azt akarjuk, hogy a zsinat mindenekelőtt egy nagy szeretetaktussá váljék, amiben Isten végtelen jósága jut kifejezésre."

*

XXIII. János úgy rendelkezett, hogy a zsinat nyilvános ülésein karosszéke, amit a Szt. Péter bazilika főoltárának confessiója előtt helyeznek el, a lehető legegyszerűbb legyen és fosszák meg a trón jellegzetes díszítő elemeitől, mert ezzel is kifejezésre kívánta juttatni, hogy ő „csak egy a püspökök közül".

*

„Ha majd a zsinat megkezdődik, tudni fogom, hogy mi a kötelességem — a szenvedés."

(A pápa szavai Suenens bíborshoz)

XX.

AZ EGYHÁZ AZ A KÖZÖS KÚT. AMELYNEK VIZÉBŐL MINDENKI MERÍTHET

AZ EGYHÁZ NEM MÚZEUM...

„Ne legyetek mozdulatlan múzeumi szobrok!"

(A világiakhoz)

*

„Mi nem azért vagyunk a világon, hogy muzeális tárgyakat őrizzünk, hanem, hogy az élet virágzó kertjét műveljük a megígért dicsőség biztos reményében."

...SEM ERŐDÍTMÉNY

„Az Egyház képviselői nem kívánnak sem egy magányos szigetre elvonulni, sem pedig erődítményekbe elzárkózni, mert ez azoknak a mérhetetlen tömegeknek elhanyagolását jelentené, amelyek ugyan még nem keresztények, de mégis van valamiféle fogalmuk Istenről."

„Igen rossz úton jár, aki megelégszik azzal, hogy a mennyei titkokról elmélkedjék és az ősei által áthagyományozott igazságot rejtett kincsként, önző módon, csak a maga számára akarja megőrizni."

JÖJJETERK HOZZÁM MINDNYÁJAN, AKIK SZOMJÚHOZTOK...

„Az emberek nemre, fajra, nemzetiségre, társadalmi osztályra és vallásra való különbség nélkül sereglenek hozzám, hogy igyanak forrásom vizéből, mert az én küldetésem az, hogy élő vizet adjak minden szomjúhozónak. Úgy hiszem, ha nyájasak és kedvesek vagyunk mindenkire, ez feltétlenül jó cselekedetnek számít, amiért örök jutalom jár.”

„Az Egyház nem múzeum, hanem sokkal inkább ősrégi forrás, amelyik ma éppenúgy, mint a múltban, nemzedékek szomját oltja!”

*

„A püspök nem más, mint híveinek éltető forrása.”

*

„Számomra minden plébánia családi album.”

XXI.

ISMEREM JUHAIMAT

PAPI ÉLETEM SARKCSILLAGA

Radini Teneschi, bergamói püspökről, akit János pápa kora ifjúságától fogva papi eszményképének tisztelt (és akire úgy hasonlított, mintha testvérek lettek volna), így nyilatkozott:

„Ő papi életem sarkcsillaga. Teneschi püspök mindenkinek inkább a jó tulajdonságait és erényeit, mint hibáit látta meg és ez utóbbiakat sosem túlozta el. Mindenkiel a legnagyobb tisztelettel bánt, beszédét különös kedvesség jellemezte, amit eredeti és szellemes mondásokkal fűszerezett. Egyáltalában nem törekedett arra, hogy tekintélyét másokkal elismertesse és különös tisztelettel nézzenek fel reá, hanem éppen ellenkezőleg, azt akarta, hogy környezetében mindenki működjék közre e tisztelet és megbecsülés kiérdemlésében, de ugyanakkor ki-ki őrizze meg saját külön felelősségét. Továbbá rendkívül szerény és tapintatos volt s egész lényéből valami különös, kifogyhatatlan derű áradt.”

„A jónak — mondotta — gondosan megalapozottnak kell lennie, szabadnak és mentesnek minden rabszolgaságtól.”

BECSÜLETES ÉS BÉKESZERETŐ PAP

„Bárcsak mindenki elmondhatná rólam, hogy nem szítottam egyenletlenséget és nem keltettem bizalmatlanságot és hogy nem bántottam meg a halhatatlan lelkeket azzal, hogy gyanúsítgatásokat terjesztettem és félelmet keltettem; hogy őszinte, egyenes, becsületes és jóhiszemű vagyok; hogy testvéri rokonszenvvel nézek a szemébe mindenkinek, még azokénak is, akik nincsenek velem egy véleményen s mindezt azért teszem, hogy semmi se akadályozza meg annak a krisztusi parancsnak beteljesülését, hogy »mindnyájan egyek legyenek!«”

*

„Ó, mily üres, sivár és szegényes annak a püspöknek, vagy papnak az élete, akinek minden erőfeszítése arra irányul, hogy jó diplomata, vagy hivatalnok legyen!”

*

Köztudomású, hogy Vincent Auriol, a Francia Köztársaság elnöke nyújtotta át a későbbi János pápának 1953. január 15-én a bíborosi kalapot, amelynek átvétele alkalmából, mint párizsi nuncius, az Elysée palotában mondott beszédében a következőket jelentette ki: „Boldog leszek, ha minden igaz francia szerény nevemre és itteni tartózkodásomra visszaemlékezve, elmondhatja, hogy mindig és minden körülmények között becsületes és jóindulatú papként álltam meg a helyem, mint Franciaország igaz és őszinte barátja.”

*

„Ó, ha tudnák, mennyire kell pirulnom, ha papjaimmal beszélek!”

*

FALUSI PLEBÁNOS

„Mióta megszülettem, mindig pap akartam lenni. Mint a nép egyszerű fia a papi hivatásban oly csodálatos küldetést kaptam ajándékba, ami a nép számára újra visszatérül. A pap arra van hivatva, hogy a lelkeket megerősítse és felvilágosítsa és ezt a hivatását teljesí-

teni is tudja, ha maga is érzi emberi gyarlóságának súlyos terhét. Ha pátriárkátkra néztek, ne lássatok benne mást, mint lelkipásztorkat."

"De ki ez a lelkipásztor? Jelentéktelen, szerény pap, aki azonban mindenekelőtt a lelkek pásztora. Fiatal pap koromban nem törekedtem másra, mint hogy falusi plébános lehessenek."

"Vágyva vágyom veletek a kapcsolatot felvenni, ennek azonban egészen egyszerűen, minden ünnepélyesség nélkül, gyorsan és csendben kell megtörténnie. A pástornak ismernie kell minden egyes juhát."

(János pápának velencei pátriárkává való kinevezése alkalmával híveihez intézett bemutatkozó beszédéből)

ATYA ÉS NEM CSENDŐR

Amikor 1953-ban, mint új pátriárka és érsek Velencébe érkezett, egy fiatal papjának a következőket mondta: „Én atyátok, nem pedig csendőrötök akarok lenni."

*

"Mindig mindenkivel szemben jó akarok lenni."

AZ AKOL AJTAJA

"Mintha megcsillannának előttünk annak a várva várt hajnalnak első reménysugarai, aminek hön óhajtott eljövetelét a mi Urunk Jézus Krisztus a következő szavakkal köszöntötte: „Más juhaim is vannak, amelyek nem ebből az akolból valók, azokat is ide kell vezetnem... és egy akol lesz és egy pásztor" (János 10,16). Ó, mily nagy vigasztalás lesz számunkra, ha e juhokkal együtt olvashatjuk majd a János-Evangélium 10. fejezetének ezeket a kedves szavait és elmélkedhetünk Jézusnak e magáról mondott hasonlata felett: „Én vagyok az ajtó; aki rajtam keresztül megy be, üdvözülni, ki-bejár és legelőre talál" (János 10,9).

(János pápának a keresztények egysége kérdéséről 1963 februárjában a zsinati atyákhoz intézett leveléből)

HOGY MINDNYÁJAN EGYEK LEGYENEK

MINDNYÁJAN EGYARÁNT BÜNÖSÖK VAGYUNK

Az elszakadt egyházak kérdésével kapcsolatosan János pápa a következőket jelentette ki:

„Szent kötelességünk a keresztyények egységéért dolgozni, még akkor is, ha az talán teljesen reménytelennek látszik. Mindnyájan egyaránt bűnösök vagyunk és nekünk, latinszertartásúaknak, illetve a Keleten élő római katolikusoknak, megvolt és megvan a magunk saját felelőssége. Ha nem teszünk erőfeszítéseket annak érdekében, hogy kényelemszeretetünket legyőzzük és messze a jövőbe tekintünk, úgy a mi hanyatlásunk is ugyanolyan ütemben fog bekövetkezni, mint ahogy az a keletieknél történt.”

(János pápának Keleten tett nyilatkozata)

*

„Mi nem akarunk történelmi pert indítani s azt sem feszegetjük, hogy kinek volt igaza és ki volt a hibás, mert hiszen a felelősség erősen megoszlik. Mi pusztán csak a keresztyények egységét sürgetjük s azt, hogy vessünk véget a vitáknak.”

(János pápának a keresztyények egységéről Rómában mondott beszédéből)

*

Dr. Fisher Canterbury-i érsek így nyilatkozott a pápánál tett látogatásának eredményéről:

„Egyéniségének lenyűgöző ereje hivatalos kapcsolatunkat személyes élménnyé változtatta.”

KITÁRT KAROK

Dr. Lichtenberger, az Egyesült Államok episzkopális egyházának feje, így számol be a pápai kihallgatás alkalmával nyert benyomásairól:

„A pápai kihallgatás előtt szívem gyorsabban vert a szokottnál és olyasfajta izgalom fogott el, mint amit az ember a világ „nagyjaival” való találkozása előtt szokott érezni. Éppen a protokoll előírá-

saira gondoltam és térdet készültem hajtani, amikor a pápa dolgozószobájából kilépve tárt karokkal sietett felém, mire én is ösztönösen kitártam karomat."

NEM VAGYOK FÉLTÉKENY

„A zsinat megnyitása előtt XXIII. János kihallgatáson fogadta a nem-katolikus megfigyelőket. Mielőtt beszédet intézett volna hozzájuk, egészen családias formában, mintegy bevezetőül, a következőket mondotta nekik: „Kérem, próbálják meg inkább a szívemből kiolvasni érzéseimet, mert abból sokkal inkább meg fogják érezni szeretetemet, mint szavaimból.” Majd feltűnt neki a híres taizei protesztáns szerzetestestvérek öltözete; perjelük, és alperjelük ugyanis fehér kukullát öltött (a szerzeteseknek a kórusima alatt viselt öltözete). A pápa már régebből jól ismerte mindkettőjüket, azonban a kihallgatások alkalmával még sohasem látta őket ilyen ünnepélyes öltözetben, s ezért kifejezte előtűk csodálkozását. Mikor ők erre felvilágosítással akartak szolgálni, XXIII. János kedvesen a szavukba vágott: „Önök éppúgy, mint én, fehér ruhában járnak, de higgyék el, hogy ezért én egy csöppet sem vagyok féltékeny!”

A megfigyelőknek igen jól esett, hogy a pápa kedélyesen leült köztük, éppen úgy mint a többiek és semmi sem választotta el tőlük.

JÓZSEF VAGYOK, A TI TESTVÉRETEK

Amikor az Egyesült Államok Izraelita Szövetségének több mint 200 tagja 1960 őszén Rómában járt, és október 17-én kihallgatáson jelent meg a pápánál, XXIII. János karját kitárta, ezzel az őszövetségi idézettel fogadta őket: „József vagyok, a ti testvéretek!”

*

A ferencesek általános főnökének pedig, a zsidókra célozva, ezt írta: „Mindenképpen oda kell hatni, hogy a zsidókkal szemben tanúsított régi ellenséges magatartást, előítéleteket, valamint a velük kapcsolatosan használt kevésbé udvarias kifejezéseket kiküszöböljük.”

*

Köztudomású, hogy XXIII. János törölte a nagypénteki szertartásnak abból az imádságából, amit az Egyház a zsidó nép megtéréséért mond, a sértő „perfid” (álnok, galád) jelzőt.

AZ EGYHÁZ KULDETÉSE

„Az Úrral folytatott éjszakai beszélgetéseim során mindig a Megfeszített képe jelenik meg előttem, amint mindenki felé kitarja karját, mert hiszen a római katolikus egyház küldetése az, hogy megvalósítsa az Isteni Mester főpapi imájának azt a kérését, hogy „mindnyájan egyek legyenek.”

(János pápának élete utolsó hetében mondott szavai)

XXIII.

AZ IGAZSÁG ÉS A JÓSÁG AZ A KÉT SZÁRNY, AMELY A LELKET MAGASBA LENDÍTI

A SZELID ÉS ALÁZATOSSZÍVŰ JÉZUS

„A pápai hatalom gyakorlásának formáját mindig annak a személye határozza meg, aki Szt. Péter székéből a világegyházat kormányozza. Jézus erre vonatkozó nagy tanítását ebben a mondatban foglalja össze: „Tanuljatok tőlem, mert szelíd vagyok és alázatosszívű.”

TÜRELEM ÉS NYUGALOM

„A türelmes, nagylelkű, testvéri jóindulat a püspök legnagyobb erőforrása.”

„A türelem és a nyugalom két igen fontos erény.”

„Azokból az apró tövisből, amelyeket Jézus iránti szeretetből viselünk el, rózsák fakadnak.”

„Meg kell szerettetnem magam, mert hiszen mindenki püspökének kellennem.”

„Vajon mit várhatunk ott, ahol nincsen szeretet?”

„Ó, mennyire utánoznunk kell az Urat az emberek iránti türelemben!”

„A hajsza nélküli, állandó munkálkodás az örök boldogság előíze itt e földön. Isten akaratán kívül semmi sem érdekel.”

„A nehézségekkel való nyugodt szembenézés az én legnagyobb erőforrásom.”

(János pápa 1938 és 39 között írt naplójegyzetei)

A JÓ PÁSZTOR

„A napi sajtó zűrzavarában mindenki a saját szája íze szerint szeretné a világot megszervezni és kialakítani. Így gyakran hallhatunk politikus, tudós, vagy diplomata-pápákat emlegetni, márpedig a pápa elsősorban és kizárólag az emberiség legfőbb pásztor, aki arra van hivatva, hogy a lelkeket az örök üdvösség számára megnyerje és az igazságot a maga tisztaságában megőrizze és hirdesse. Az igazság és a jószág az a két szárny, amely a lelket a magasba lendíti. Ne akarjuk tehát a pápa alakját saját elképzeléseink képére és hasonlatosságára átformálni.”

SZÍVÜNK TÖLÁRADÓ SZERETETÉVEL

„Lelkünk most ott virraszt otthonaitokban, amit az isteni Megváltó születésének szent várakozása csupa ragyogással tölt be, hogy szívünk túlárado szeretetével fejezhessük ki mindnyájatoknak karácsonyi köszöntésünket és atyai jókívánságainkat. Szeretnénk most felkeresni a szegények és szükségét szenvedők szerény hajlékait, a gyárakat, az üzemeket, az iskolákat és egyetemeket, megállni a kórházi ágyak mellett, meglátogatni az öregeket, ott lenni mindenütt, ahol emberek imádkoznak és szenvednek, vagy ahol nagylelkűen, kétékező munkájával, vagy szellemi erőfeszítésekkel a maguk, vagy mások javán dolgoznak. Szeretnénk a kicsinyek fejét megsimogatni, a fiatalok ragyogó szemébe nézni, az apákat és anyákat bátorítani és fellelkesíteni, hogy buzgón végezzék áldozatos mindennapi munkájukat és mindenkinek újra meghirdetni az angyalok szövegét: „Nagy örömet hirdetek nektek, megszületett a Megváltó!”

(János pápa 1962. évi karácsonyi rádiószózata)

„Ó, mennyire átérzem minden áldott nap reggelén, amikor a Szentostyát kezembe veszem, a Domine non sum dignus (Uram, nem vagyok méltó) jelentőségét, mert hiszen ezek a szavak az alázat és szeretet zálogát jelentik.”

AZ ISTEN AKARATÁNAK VÉGTELEN ÓCEÁNJA

„Testvéri szívem lángoló érzelmeivel szeretnék meggyőzni arról, hogy most le kell zárnod a szemed és imára kulcsolnod a kezed, hogy teljesen elszakadj önmagadtól és megszabadulj az önzés minden terhétől, hogy belevehetsd magad az isteni akarat végtelen óceánjába, mert egyedül csak ott találhatod meg lelked nyugalmát.”

(János pápának egy barátjához írt leveléből, 1934)

A HÁROM FERENC

„Kisfiú korom óta Jézus és Szt. József mellett, otthon, a plébánián és nagybátyám oldalán három Ferencet tanultam meg különösen tisztelni, az assisit, a xavérit és a szalézit.”

*

„Szalézi Szt. Ferenc alakja széttör minden keretet, amibe be akar-nánk őt szorítani, mert oly hatalmas és derűs egyéniségként magasodik fel előttünk, mint Savoya örökké napsugaras hófedte csúcsai, amelyek a kis Annecy-i tó kék vizében tükröződnek vissza . . . Valóban Szalézi Szt. Ferenc az összes szentek legkedvesebbike, akit Isten a történelem egyik legszomorúbb időszakának megszentelésére küldött a világba . . . Úgy jelent meg és úgy élt, mint a derűs és életerős vallásosság megtestesítője, akiből Assisi-i Szt. Ferenc naiv poézise és Szt. Ágoston látnoki és lángoló szeretete sugárzott.”

*

„Szt. Andrásához könyörögtem, hogy engedje megízlelnem és fokozatosan megszeretnem a kereszthordozás és keresztrefeszítettés gyötrelmeit.”

*

„E világon mindent Mária mosolya aranyoz be, aki jóságos, anyai szemmel kíséri minden lépésünket.”

(János pápa 1938-ból származó naplójegyzete)

XXIV.

TESTVÉRÜNK A HALÁL

SZERETEM AZ ÉLETET

Egy nyilvános kihallgatás alkalmával XXIII. János pápa a következő szavakat intézte a megjelentekhez: „Imáinkba foglallak benneteket és családjaitokat. De kérem, ti is imádkozzatok pápátokért, mert megmondom egészen őszintén, hogy sokáig szeretnék élni, mivel szeretem az életet.”

„Jól esik a fáradság terhét viselni, mert ez bűncink váltságdíja és érdemszerző ereje lehetővé teszi számunkra, hogy kegyelmeket nyerhessünk a gondjainkra bízott lelkek javára.”

(1938-as naplójegyzet)

A HALÁL ANGYALA

„Nem vágyom, se nem imádkozom azért, hogy akár egy nappal is tovább élhessek, mint ahogy az előre el van rendelve, hanem bármikor készen állok arra, hogy a halál angyala, amint azt erősen remélem, bevezessen engem a paradicsomba.”

(János pápának a Roncalliakhoz írt lelki végrendeletéből)

*

„Kétségbevonhatatlan igazság, hogy mindnyájunkért eljön egyszer testvérünk, a Halál, mint ahogy Assisi-i Szt. Ferenc nevezte a földi elmúlás szellemét. Olykor hirtelenül és váratlanul szólít el bennünket e világból. Mi azonban nyugodtak lehetünk és nem kell aggodalmaskodnunk, ha, mint a jó fa, gyümölcsöt hoztunk. Aki becsülettel elvégezte napi munkáját, távozik.”

(János pápa 1961. március 7-én, egy általános kihallgatás alkalmával mondott beszédéből)

„Ha a pápa nem képes az emberiség legfőbb pásztorának feladatát betölteni, úgy jobb, ha meghal.”

(XXIII. Jánosnak a zsinat idején az angol püspökökhöz intézett szavai)

*

„Szívem egyszerűségével és vidám lélekkel fogadom a Halál testvér látogatását és mindazokat a feltételeket és körülményeket, amiket az Úr szent fölsége halálommal kapcsolatosan elrendel.”

*

„Olyan testi zavarokat kezdek érezni, amelyek nyilván az öregkor természetes velejárói, amiket azonban békésen viselek el, még akkor is, ha azok néha meglehetősen fájdalmasak és attól kell tartanom, hogy egyre súlyosabbá válnak. Nem kellemes ezekkel sokat foglal-

kozni, azonban újra hangsúlyozni kívánom, hogy kész vagyok Isten kezéből bármit elfogadni."

(1961. novemberében végzett lelkigyakorlata alkalmával leírt gondolatai.)

„Az Úr Jézus nyomában, aki felment a mennybe, mi is az Örök-kévalóság felé tartunk."

(1962. Aldozócsüitörtök)

*

A HALÁL BÄRMELYIK NAP KÉSZEN TALAL

„Teljesen nyugodt vagyok, mert mindig az Isten akaratát kíván-tam teljesíteni. Mindig és mindenkor. Buzgón imádkozom az Egyhá-zért, a papokért, a gyermekekért és a püspökökért, hogy szentekké legyenek, valamint az egész világért."

*

„Minden nap és minden hónap egyaránt az Úré és éppen ezért mindegyik egyformán szép nekem."

(1939-es naplójegyzet)

*

„Nyolcvankettedik életévünkbe lépünk, vajon mikor fejezzük be földi pályafutásunkat? Minden nap egyformán jó arra, hogy megszü-lessünk és meghaljunk."

(1962. december 25-én mondott beszédéből)

„Hadd őrlődjünk a szenvedések és a halál malmában, hiszen a feltámadás mindenért kárpótol majd bennünket."

BÄTORSÄG!

XXIII. János halálos ágyán felveszi az utolsó kenetet. Mindenki zokog körülötte, majd a pápa, miután többször ráütött ágya szélére, szinte dühösen felkiált: „Bátorság, türelem, kitartás! ez még nem a rekviem!"

*

„Az ágyam oltár, amely áldozatot követel. Kész vagyok feláldozni magam. Világosan áll előttem a lelkem, papi életem, a zsinat, az egész egyetemes Egyház.”

POGGYÁSZOM MINDIG ŰTRAKÉSZEN ALL

1963. május 28, *kedd*

„Ó, mily végtelen hálás vagyok! Mélységesen meghat az a tudat, hogy gyengéd figyelem vesz körül és így teljesen átengedhetem magam megszokott egyszerű életvitelnek. Most még inkább, mint valaha, egynek érzem magam mindazokkal, akik a kórházban, vagy odahaza szenvednek és különböző okok miatt súlyos megpróbáltatásokat, aggodalmakat és lelki vívódásokat kell elviselniük. Ebben a pápa iránt megnyilvánuló megható érdeklődésben, ami Krisztus földi helytartójának gyarló személyén keresztül végső soron az Űrnak szól, az imádság, a szellem, a gondolat, a békének való elkötelezettség újjászületését kell felfedeznünk és örömmel üdvözlünk, annak a határozott és félreérthetetlen meggyőződésnek diadalát, hogy az élet legnagyobb értékét az Evangélium szelleme adja meg: a jóság, a szelídség, az irgalmas, segítő szeretet.”

„Nagyon szeretném, ha mindenkinek tudomására jutna mélységes hálám azért a megható együttérzésért, hogy közösséget vállalnak velem szenvedéseimben és szívből kívánom, hogy ez a kölcsönös testvéri szeretet indítékául és ösztönzésül szolgáljon számukra. Há-lám és buzdításom jeléül áldásomat adom reájuk.”

1963. május 31.

„Éjszakai virrasztásaim során mindig a Megfeszített jelenik meg előttem, amint karját kitárva mindenkit magához akar ölelni. Az egyetemes és apostoli, római Anyaszentegyház hivatása az, hogy az isteni Mester főpapi imájának szándékát, hogy »mindnyájan egyek legyenek« — megvalósítsa.”

„Bármikor készen vagyok, hogy az Űr hívására színe előtt meg-jelenjek.”

„Szeretnék mindentől elszakadva, együtt lenni Krisztussal.”

A pápa halálos ágyán két karját kereszt alakjában összeteszi, majd ezeket a szavakat intézi Rocca prelátushoz: „Nagyon köszönöm mindazt, amit értem tett. Továbbra is szeretni fogjuk egymást a mennyben!”

1963. június 1. szombat

Kéri, hogy imádkozzák el a Magnificat-ot, majd így kiált fel: „Ne sírjatok, mert hiszen ezek nem a szomorúság, hanem az öröm és dicsőség percei!”

„Sokat szenvedek, de e gyötrelmeket szeretettel viselem el.”

Majd így szól titkárához: „Ha majd minden befejeződött, ne felejtse el édesanyját felkeresni!”

Testvéreit megölelve, így búcsúzik tőlük: „Én vagyok a feltámadás és az élet! Jézus! Jézus!”

„Imádkozzunk papáért és mamáért. Sokat gondoltam rájuk és nagyon boldog vagyok, hogy hamarosan találkozhatom velük a mennyben.”

„A halállal új élet kezdődik: a Krisztusban való megdicsőülésé.”

Testa bíborost, aki távozni készül, ezekkel a szavakkal tartóztatja: „Maradj még egy kicsit!”

Gasparrini professzorhoz pedig így szólt: „Kedves tanár úr! Ne nyugtalankodjék, poggyászom útrakészen áll! Ha elérkezik az indulás ideje, egy percig sem fogok késlekedni!”

1963. június 2., vasárnap

„Tudom, hogy Krisztus befogad engem, már közel vagyok Hozzá.”

„Az Egyház nagy napja ez!” (Aznap Pünkösd ünnepe volt.)

Majd XXIII. János pápa utolsó áldásában részesíti a világot.

1963. június 3., hétfő.

János pápa 19 óra 45 perckor halt meg, miután utolsó szavai ezek voltak:

„Mater mea, fiducia mea!” (Anyám, Te vagy minden reményem.)

És ugyanabban a percben, amikor Gasparrini professzor János pápa utolsó sóhaját hallja, a Szent Péter térről egészen tisztán és érthetően kivehető a miséző pap hangja:

„Ite missa est!”

UTÓSZÓ

MINDNYÁJUNK KÖZÖS KINCSE A BÉKE

XXIII. János a *Pacem in terris* kezdetű enciklikáját a látható Egyház határain túl minden jóakarátú emberhez intézte. Nem szűnt meg figyelmeztetni a katolikusokat arra, hogy az Egyház mindenkié, hívőké és hitetlenké egyaránt, mert hiszen mindenki, emberi hívátása címén, Isten népéhez tartozik.

„Békességet hagyok nektek, az én békémet adom nektek” — mondotta az Úr halála előestéjén. Az Egyház tehát arra van hivatva, hogy a világnak a békét meghirdesse és, hogy ezért a békéért, az emberek közötti szeretet legelemibb megnyilvánulásáért, dolgozzék.

Igy tehát a pápa legelső kötelessége, hogy a béke embere legyen, mégpedig egyidejűleg kettős: természeti és természetfeletti vonatkozásban egyaránt. Mert vajon a nemhívók hogyan tekinthetnének fel az Egyházra, hogyha az bármiféle engedményt is tenne a háború javára?”

János pápa valóban szívvel-lélekkel a béke embere volt. Visszaemlékezve papi eszményképének: Radini bergamói püspöknek utolsó szavaira, aki végső lehelletéig a békéért imádkozott és dolgozott, XXIII. János ezeket írja lelki naplójába: „Bárcsak nekem, az egyszerű és alázatos János pápának is, ezek volnának utolsó szavaim:

„A BÉKE MINDNYÁJUNK KÖZÖS KINCSE”

TARTALOMJEGYZÉK

1. IJJAS ANTAL: ISTEN IGAZ EMBERE

ELŐSZÓ

5

I. RÉSZ

PROLÓGUS	11
XIII. LEO	21
EGY BERGAMÓI KISFIÚ A XIX. SZÁZAD VÉGÉN	31
EGY KISPAP VILÁGA	43
ANGELO RONCALLI „RÓMAI LESZ”	53
X. PIUS A BALLUSZTRÁDON	69
A MESTER MELLETT	83
AZ OROSZLÁN-PÜSPÖK HALÁLA	101
A HÁBORÚTÓL AZ ÉRSEKI MITRAIG	111
BULGÁRIA APOSTOLI VIZITÁTORA	125
TÜRÖK ÉS GÖRÖG FÖLDÖN	139
PÁRIZS ÉS VELENCE	151
EGY KONKLÁVÉ ESÉLYEI	165
MEGVÁLASZTVA ÉS MEGKORONÁZVA	175

II. RÉSZ

A ZSINAT ELŐSZELÉBEN	187
A NAGY SZOCIÁLIS ENCIKLIKA	199
A ZSINAT MEGNYITÁSA	221
A „NYITÁS A KORNAK”	241
AZ OKTÓBERI KRÓNIKA	261
A NOVEMBERI KRÓNIKA	279

A DECEMBERI KRÓNKA	305
„BÉKÉT A FÖLDNEK”	317
A SZENT HALÁL	333
FELHASZNÁLT IRODALOM	347

2. HENRI FESQUETTE: XXIII. JÁNOS PÁPA VIRÁGOSKERTJE

BEVEZETÉS	353
I. ÉN MINDÜSSZE CSAK PÁPA VAGYOK	359
II. AZ ÚJ PÁPA ELSŐ NAPJAI	361
III. JELLEGZETES ARCVONÁSOK	365
IV. A PÁPA HUMORA	375
V. VÁLTOZATOS EPIZÓDOK	378
VI. JÁNOS PÁPA ÉLETELVEI	380
VII. ÉVA LEÁNYAI	381
VIII. A TEREFTÉS FENSÉGES TEMPLOMA	383
IX. BOLDOGOK A SZEGÉNYEK	385
X. A VILÁG ÜGYNEVEZETT „NAGYJAI”	387
XI. EVILÁGI HIÁBAVALÓSÁGOK	388
XII. A HÁBORÚ A LEGNAGYOBB ELLENTMONDÁS	389
XIII. A KOMMUNISTÁK	390
XIV. AZ ELLENSÉG SZERETETE	391
XV. A VÉSZHÍRNÖKÖK	392
XVI. ENGEDJÉTEK HOZZÁM A KISDEDEKET	393
XVII. A SZENT SZABADSÁG	395
XVIII. A HELYES ÉS HELYTELEN TEOLÓGIA	396
XIX. A ZSINAT FRISS LEVEGŐJE	397
XX. AZ EGYHÁZ AZ A KÖZÖS KÜT, AMELYNEK VIZÉBŐL MINDENKI MERÍTHET	399
XXI. ISMEREM JUHAIMAT	400
XXII. HOGY MINDNYÁJAN EGYEK LEGYENEK	403
XXIII. AZ IGAZSÁG ÉS A JÓSÁG AZ A KÉT SZÁRNY, AMELY A LELKET A MAGASBA LENDÍTI	405
XXIV. TESTVERÜNK, A HALÁL	407
XXV. UTÓSZÓ	413

A KIADÁSÉRT FELEL DR. FÉLEGYHÁZY JÓZSEF A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
ALELNÖKE, HITTUDOMÁNYI AKADÉMIAI TANÁR
A CIMLAPON SZEREPLŐ FEJSZOBROT
SIMON LÁSZLÓ SZOBRÁSZMŰVÉSZ KÉSZÍTETTE
AZ ÚJ EMBER SZERKESZTŐSÉGE RÉSZÉRE
MEGJELENT 26 (A/5) ÍV TERJEDELEMBEN 5000 PÉLDÁNY
KÉSZÜLT AZ MSZ 5601—59 ÉS 5602—55 SZABVÁNYOK SZERINT
76.0248 — KOSSUTH NYOMDA, BUDAPEST
FELELŐS VEZETŐ: MONORI ISTVÁN VEZÉRIGAZGATÓ

